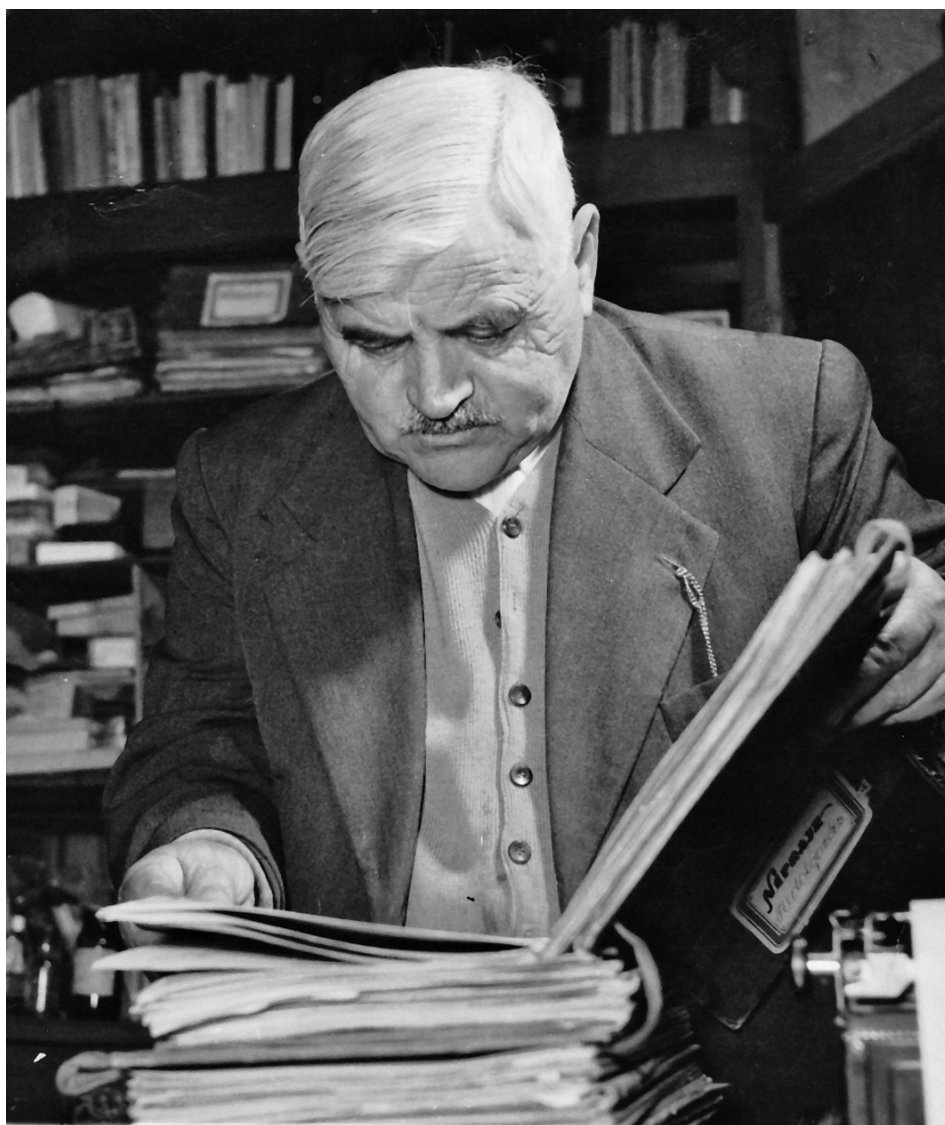

Turi Sándor

A paszabi tanító

Turi Sándor

A paszabi tanító

Válogatta és szerkesztette
Turi Gábor

Gondolat Kiadó
Budapest, 2023

A kötet megjelenését támogatta:
Magyar Comenius Társaság
Nagykálló Város Önkormányzata
Népfőiskola Alapítvány, Lakitelek
Paszab község Önkormányzata
Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegye Önkormányzata

Képek: Magánarchívum

Válogatás, szerkesztés © Turi Gábor, 2023

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

A képek a szerző tulajdonában vannak, kivéve, ahol külön jelöltük.

www.gondolatkiado.hu
facebook.com/gondolat

A kiadásért felel Bácskai István
Borítóterv Lipót Éva
Tördelő Jeszenszky Katalin

ISBN 978-963-556-473-6

Tartalom

Előszó	7
Számvetés	9
FALU, NÉP, ISKOLA	
Megérteni, nem megítélni (Gondolatok faluról, pedagógiáról)	17
Szeretettelva és lakói (A népfőiskolai mozgalom)	25
A szó erejével (Előadások, tervezetek)	35
„NÉPRAJZOLÁS”	
Majd jobban lesz minden (Paszab község történetéből)	57
Dohányosok, lózsiványok, teknővájók (Megjelent és kéziratok írások)	76
Régen is éltek sokan... (Néprajzi gyűjtéséből)	106
A Rétközből a nagyvilágba (A paszabi szöttek)	163

KAPCSOLATI HÁLÓ

Tekintetes Elvtárs!	189
Kedves Barátom!	199

HÍRE, EMLÉKEZETE

A falu mindenese	227
(Életében róla megjelent említések, írások)	
Múltunk – jelenünk	257
(Centenárium emlékülés)	
Márványtábla helyett	277
(Emlékezések, visszatekintések)	
A búcsú	320

Előszó

A paszabi tanító. Turi Sándor (1891–1959) neve a kis szabolcsi faluval összekapcsolódva vált ismertté az 1940–50-es évek Magyarországon. Negyvennyolc évig szolgált ugyanazon a helyen, amelynek nemcsak tanítója, hanem mindenese: orvosa, ügyintézője, felvilágosítója, kulturális szervezője, lelki istápolója, nem utolsósorban megfigyelője volt.

Minden érdekelte, ami a falusi létformához kapcsolódott. Nem felülről, hanem belülről tanulmányozta a közösség életét; közvetlen, kedélyes természete révén könnyen szót értett az emberekkel, akik megnyíltak előtte. A Rétközben és a távolabbi településeken folytatott beszélgetésekben lejegyezte a Tisza-szabályozás előtti idők életmódját, a régi szokásokat, a helynevek eredetét, a meséket, dalokat. Összegyűjtötte a padlásra került régi használati eszközöket, ásatásai nyomán több fontos régészeti lelettel gyarapította a nyíregyházi Jósza András Múzeum állományát. Gyűjtéséből 1953-ban kiállítást hozott létre a paszabi iskolában.

Népismereti, nevelési előadásai, néprajzi kutatómunkája révén országosan is felgyeltek tevékenységére. Otthonában néprajztudósok, múzeumigazgatók, festőművészek, pedagógusok, egyetemi hallgatók keresték fel, köztük olyan neves személyiségek, mint Illyés Gyula költő, Maácz László tánckutató, Kerényi László népdalkutató, Boross Géza képzőművész, Móricz Miklós közgazdász. Szoros kapcsolatban állt Kiss Lajos nyíregyházi múzeumigazgatóval, Ortutay Gyula néprajzkutatóval, Újszászy Kálmán sárospataki teológussal, gyűjteményvezetővel; munkájukat adatközlők felkutatásával és gyűjtéssel segítette. Nevelőként, előadóként aktív közreműködést vállalt a sárospataki és nyíregyházi népfőiskolai tanfolyamokon.

Pedagógiai munkássága elismeréseként 1952-ben az országban az elsők között vehette át a Kiváló Tanító kitüntetést. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 1984–1996 között – az összevont Alkotói Díj létrejöttéig – a pedagógiai munkásságért odaítélhető díj Turi Sándor nevét viselte.

Életében és halála után róla sok, saját tollából kevés írás jelent meg. A budapesti Néprajzi Múzeumban és a sárospataki Nagykönyvtárban elhelyezett gyűjtésének feldolgozása mindmáig várat magára, de hagyatékban maradt előadásai, jegyzetei, kiterjedt levelezése is érdemleges kutatási témák. Korábban történt már erre kísérlet, de Barota Mihály pedagógus-író életrajzi áttekintése, amelyet a Pedagógusok Szakszervezete Szabolcs-Szatmár Megyei Bizottsága 1981-ben jelentetett meg, nem jutott el a szélesebb nyilvánossághoz.

A sokirányú tevékenység, a terjedelmes anyag monografikus bemutatására ez a könyv sem vállalkozik. A további feltáró munka ösztönzésének reményében az életmű keresztmetszetét kívánjuk adni a Turi Sándor publikációiból, előadásából, gondolataiból, levelezéséből, gyűjtéséből és a róla megjelent írásokból szerkesztett, az 1933–1958 közötti időszakot átfogó válogatással.

A korabeli fényképekkel illusztrált összeállítás élményszerű néprajzi feljegyzései, a vidéki életet és a pedagógiai gyakorlatot illető bölcs meglátásai egy adott tájegységhez, korhoz és népcsoporthoz kötődnek, de a bennük foglalt élettapasztalatok általános érvényű tanulságokkal szolgálnak. Egy olyan rendkívüli személyiség látószögéből, aki, mint számvetésében írja, ha újrakezdhetné, ismét paszabi tanító szeretne lenni.

Turi Gábor

Számvetés

Életük vége felé sokan készítenek leltárt. Turi Sándor már túllépte a nyugdíjkorhatárt, de továbbra is tanított, amikor papírra vetette visszatekintését. Vallomásos életrajzánál aligha akad hitelesebb bevezetés pályájának fontosabb állomásaiba és életszemléletébe.

Akármilyen művészi képet teszünk egy embercsoport elé, arról minden nézőnek más lesz a véleménye. A szép erdő nézésekor a festő művészetet, a vándor hűvöst, a kereskedő üzletet, a hivatalnok eladási vágyat érez. Egy fél pohár borról a városi ember rosszállólag állapítja meg, hogy már félig üres a pohár, a falusi ugyanakkor reménykedve mondja, hogy még van egy fél pohár borunk! Még a tudás se mindig megnyugtató mérték a szemlélődésnél, hiszen az is legtöbbször olyan, mint a bor. Míg a hordóban van, nyugodtan viselkedik, de ha emberbe kerül, furcsa zavarokat tud csinálni.

Egy község életét is sokféleképpen lehet meglátni. Akik a külső kép után ítélnének, azoknak a leírása olyan szomorú, mint egy kéthetes eső. Pataki diák voltam, és sokat hallottam, olvastam a szocializmusról. Engem mindig a falu belső élete érdekelt. A külső behatások és a belső erők harcát tudtam megfigyelni. Sohasem volt bennem parasztimádat. De az szerencsém volt, hogy idejében megismerkedtem a falusi nép gondolkodásával a maga természetes valóságában. Annyi ismeretet vittem az iskolából, hogy a nép belső életének adottságait, anyagi és kulturális állapotát nagyjából meg tudtam figyelni. Megismertem a község múltját, történetét, a község problémáit és fejlődésre törekvését. Megtanultam, hogy a népet nem megítélni, hanem elsősorban megérteni a fő feladat.

Ezeket a régi öregektől hallottam meg. Azoktól, akik egy emberi mivoltára hivatkozó fiattaltól csendesesen azt kérdezték meg: „Hát aztán az már ember, ami te vagy?” Eből én is megérthettem azt a kérdést, hogy

Boross Géza festménye, 1935

hát az már tanító, amik mi vagyunk? Hiszen mi abban az időben kötött küldetéssel mentünk a falu iskoláiba. Meg kellett tanítani a betűismeretet, a számolást, az írást, de a legfontosabb feladat mégis az volt, hogy engedelmes, vezethető, alkalmazkodni tudó állampolgárokat neveljünk a haza akkori gazdáinak. A munka eredménye is benne volt az akkori ábécé első lapjain, így: „Tini üti, Mimi túri!”

Paszab 90 évvel ezelőtt még lápi község volt. A 2100 holdas területéből alig volt 100 holdnyi a száraz hely. A vizek levezetése után megváltozott a község élete. A régi vadászó és halászó pákász életet fel kellett cserélni a földművelő életmóddal. A nagy változás után jött a tagosítás 1868-ban. Akkor a falu népe a neki jutott földből alapítványt csinált, hogy a lelkész és tanító fizetését biztosítsák. A lelkésznek 120, a tanítónak 105 hold földjavadalmat adtak. Az 1890-es években a Bessenyei György családjának utolsó tagja kb. 150 hold földet és erdőt hagyott az egyháznak, és ebből új iskolát és tanítói lakást építettek 1904-ben és 1905-ben. Ettől kezdve az I–II. o. tanulókhöz „kistanítót” alkalmaztak. Annak olyan nehéz volt a helyzete, és annyira kevés volt a fizetése, hogy egy se bírta egy évnél tovább az ittlétet.

1910. évi szeptember 1-én én lettem a hatodik kistanító. Lakásom az iskola kishozzája, fizetésem havi 33 Kor. 33 fillér és a reménység, hogy majd a jövő év januárjában államsegélyt is kapok. Földesúr nem lakott a faluban, de úri társaság volt. A pap és a tanító versenyeztek a vendéglátásban, szórakozásban. A népről igen furcsa véleményük volt, szinte ellenséges viszony volt közöttük. Én az úri társaságba nem jártam, és még ma sem tudnék úr lenni, mert kártyázni, mulatni nem tudok, vadászni nem szoktam, még csak a dohányzást se tanultam meg.

Pedig használható ifjú voltam. A pap helyett sokat kellett prédikálni, a tanító helyett még többet orgonázni, és talán azon keresztül szövődött erős kapocs köztem és a nép között. Megcsináltam a rossz órákat, értettem a női kézimunkákhoz, és a gyermekeknek új játékokat, nótákat tanítottam. Igazán boldoggá tett az a meglátás, hogy a maszatos arcú, piszkos kezű gyermekek szeméből és mozdulataiból milyen életerő árad. Arra tanítottak, hogy a falusi gyermeknek hátán van a füle. Akkor érti meg a szót, ha az ember jól hátba vágja.

Megütődtem azon, hogy az édesanyák megsiratták gyermeküket, amikor az iskolába beírást. Azután meg azon, hogy esténként furcsa nótákat is énekeltek, ami a papról és a tanítóról szólt. Tartalmuk az volt, hogy éneкли a kis pacsirta: „Egy se úr az, aki szolgál!” Vagy: „De hiába úszik szemed könnybe, drága neved nincs a telekkönyvbe!” Arra céloztak ezzel, hogy a vezetők az ő nagyapjuk földjében urizálnak, de úgysem az övék az a föld. Akkor kellemetlenül éreztem magam, mert az urak szememre hányták, hogy én nyitom fel a nép szemét. Azóta meggyőződtem igen sok esetben, hogy a magyarság küzdelmét, a szegénység nehéz életét, az ellenségekkel való viaskodás történetét a népi balladák, a mesék, dalok, versek mondják el a legigazabban. Kértem az embereket, hogy ők legyenek szívesebbek a vezetőkhez. Azt felelték rá, hogy: „Annyit ér az nekik, mint holtnak a csók!”

Még éltek egynéhányan a régi öregekből, amikor én idekerültem. Hallgatag, szótlan emberek voltak, de ha beszélgetni kezdtek, nem volt az ő gondolkozásukban lemondás, csak az örök derű. A vizek világa türelmes, óvatos, de merész természetű embereket nevelt. Öntudatos és anyagiasság gondolkodású emberek birkózhattak meg a természet erőivel.

A tudományommal nehezen békültek meg. Mondták, hogy: „Maga sem tud megélni, és minket akar megtanítani az élni tudásra?!” A vén Bíró Antal meg azazal kedveskedett, hogy ő csak kettőt sajnál, a kutyát meg a tanítót, mert azt mind a kettőt akárki uszíthatja.

Időbe telt, amíg megértettük egymást. Szokásukat és gondolkodásukat alaposan megfigyeltem, és az iskolai tanításnál felhasználtam. Elmondtam a gyerekeknek, hogy az öregek mennyi sok szépet tudnak, és ez az elismerés nagyon jólesett nekik. Meg is érdemelték az elismerést, pedig sokszor olyat mondtak, hogy máig nem felejtettem el. „Mind bolond ember az, aki jobban táncol, mint ahogyan tud.” Vagy: „Aki nagy a kicsik között, kicsi az a nagyok között.” A barátkozásban odáig jutottunk, hogy nem a tanteremben tanítottam, hanem iskolám lett az egész falu. A fiatalság örömmel jött az iskolába új nótákat tanulni, a felnőttek szorgalmas énekkari tagok lettek, mert ott közben a mindennapi élet kérdéseiről is beszélgettünk.

A következő évben már az iskolában előadásokat kezdtem tartani. Akkorra már itt volt az Urániától egy vetítógép, ami akkor nagy újság volt, és a szomszéd falu népét is idecsábítottam. Rövid időn belül fegyelmet kaptam, és el is ítélték, mert az iskolába komédiát vittem be. Súlyosbította a vádat az is, hogy az *Új Korszak* című lapot is járattam.

Iskolai tanításom eredménye kifogástalan volt. A gyermekek természetes tudása meglepte a látogatókat. Furcsa ember hírében álltam, de körlátogatói tisztséggel bíztak meg. Az iskola felsőbb osztályában énekkart alakítottam, és a nagyobb tanulókkal is foglalkozhattam.

Közben egy évig katonai szolgálatot teljesítettem. Ott bőven volt időm tervezni és gondolkodni a továbbiak felett. Hívtak több helyre tanítani, de nem hagytam itt a megszokott környezetet. Meg is házasodtam, s akkor nagyobb lakást kaptam. Akkor már többet beszélgettem a falu minden rétegével, de olyan emberek összekötését is kerestem, akiktől tanácsot kaphatnék, hogy a nép érdekes gondolkodását, meséit, dalait hogyan kellene gyűjteménybe foglalni.

Az iskolai munkában a gyermekeknél kevés volt az öntudat, annál több az ősi közöny. Gondolkoztam azon, hogy az ember esze nem olyan, mint egy edény, ami-be behányunk akármit. Annak még erős tűz is kell, hogy élménnyé, ismeretté változzon. Azt láttam a község történetéből, hogy amikor a vizek levezetése után vagy a tagosításkor problémák, megoldandó feladatok voltak, akkor volt legmozgalmasabb az emberek élete. A környékbeli községekben ugyanez az esemény történt, és a paszabiak voltak azok, akik az új helyzetben legtöbbre haladtak. Úgyhogy a környéken ezt a községet aranylábú kis Paszabnak nevezték. Én tehát problémák

felvetésével élénkítettem az iskolai munkát. Igen rossz volt a gyerekek írása. Megbeszéltem velük, hogy a magyar motívum az ökör szarva vagy a pávatoll mintájáról vezethető le. Közös munkával ebből alakítottuk ki a magyar betűket, és olyan szép írása lett az egész iskolának, hogy az egész község írása még ma is látható szép írássá alakult át.

Furcsa volt a paszabiak beszédje, mikor idejöttem. Egyszer egy lányka azzal jött hozzám: „Azt mondi idesanyám, hogy Jancsit nyuzi meg, ahun megnyuzi, sózi be!” Azzal is sok baj volt, hogy a tanulók csúfolták egymást, és állandóan panaszkodtak. Nagyon zokon esett a gyerekeknek, ha valaki kicsúfolta őket. Én aztán sokszor elmondogattam nekik, hogy a magyar nyelvnek is milyen rosszul esik az, hogy kicsúfolják. Talán egyik legnagyobb büszkeségem, hogy az iskola útján az egész falut meg tudtam tanítani az ízes és helyes magyar beszédre. Énekarunk az országos versenyen tiszta hangkiejtésével és magatartásával nyerte meg az első díjat.

Az is érdekes emlékem, hogy nem szerették tanulni a nyelvtant. Akkoriban már 120-130 tanítványom volt egy tanteremben. Bizony, előfordult gyakran a verekedés is. Nem értem rá meghallgatni a verekedők védekezését, írásban kellett beadni mind a két félnek. Ha aztán az írásokban helyesírási hibák voltak, igen szigorú büntetéseket szabtam ki. Hát, az ilyen jelentések írásánál közreműködött az egész iskola. Mindeniknek megvolt a maga pártja, és megtanácskozták a szavak helyes leírását. Észrevétlenül úgy megtanulták a helyesírást, hogy még ma is meglátszik a felnöttek írásaiban.

Sokat foglalkoztam a gyermekek játékaival. Akkor még a gyermekek játszottak, ma már szórakoznak. Érdekes játékukban egy-kettő játszott, a többi nézte. Itt dőlt el, hogy ki az ügyesebb, okosabb, leleményesebb. Aki csalt, vagy durva volt, kizárták a játékokból. Az iskolai munkát hozzácsatoltuk a játékok világához. Nagy divat lett a fodbalozás. Ennél a játéknál mindenkit egy bizonyos helyre állítanak, és az ottani feladatot kell ügyesen elvégezni. Aki nem jól végzi vagy durva vagy csal, azt a bíró kiállítja. Ez maga az élet. Ott is így van a sor. Ebből tanultuk meg az alkotmánytant.

Rengeteg ilyen ötlettel tettem szemléletessé az iskola célkitűzéseit. Ez felelt meg a község életszemléletének. Az azért olyan derűs, mert állandóan a megújulást látja. Aratás után ott van a zöld vetés, őszt után a tavasz. A letarolt mezők újra kizöldülnek, száraz avar alól kibúvik a fű. Az apró házak környékén gyermekek kacagnak, apró állatkák hangoskodnak. Ez mind a föld tanítása, és ebben benne van a magyar sors. Minden megújulás alulról kezdődik. A derű és jókedv éppen úgy van az emberi létben is, mint a virág a mezőkön. Ahol sok a tarka virág, ott kevés lesz a termés, ahol túl sok a jókedv, ott nincs rendes munka. Kevésre mindenütt szükség van, és megszépíti a mezőt is, az emberi lelket is.

A falusi gyermeknek nehéz a tudomány, mert ő képekben gondolkodik, és neki térszemlélete van. Mikor a vallásban azt fújta, hogy arcod verítékével egyed a te kenyeredet, azt úgy értette, hogy „addig együnk, míg nem izzaggyunk!”. Jézus nagy pompával úgy vonult be Jeruzsálembe, hogy egy nagy autófújató volt nála, mert ez

a nagy „pumpa”. Nyelvtanban a mondat két fő részénél azt értette, hogy a mondatnak két „fűrésze” van, csak azt nem értette meg, minek az neki. Az Arkhimédész törvényét is helyesen fogta fel, mikor azt állapította meg, hogy „a vízbe mártott test annyit veszít a súlyából, amennyi piszok volt rajta”. Egy-egy ilyen botlás az egész falut mulattatta. Ez egyezett meg az ő gondolkodásukkal, és ez csinált nagy kapcsolatot az iskola és a család között. Az ő beszédjük is tele volt olyan mondásokkal, amiket idegen ember nem könnyen értett meg. Szerintük például csak két óra van a világon, egy szerencsés és egy szerencsétlen. Az a kérdés, ki melyikben születik.

A Turi család az 1920-as évek elején

A régi időben nem volt erre se vasút, se jó út. Messze volt a város, és a falu elzártan élt a maga mesevilágában. Nagyon tetszett nekik, hogy az iskolát szép rendben tartottam. A tanulókat tisztaságra neveltem, és az iskola környékét fákkal és virágokkal ültettem be. Lassan megtanulták, hogyan kell a közös vagyonra vigyázni, és az iskola meszelésére, tisztán tartására tömegesen, önként jelentkeztek. De volt hitelszövetkezetünk, gyermekeknek mesekönyvtár, felnőtteknek községi könyvtár, és nagyon gyakran voltak előadások.

Észrevettem, hogy a falusi nép nem szereti a kioktató hangot, ezért az ismeretek nyújtásánál vagy tisztázásánál a beszélgetés formáját alkalmaztam. Összeköttetésem lett a nyíregyházi Jósá-múzeummal, és a jellegzetes népi tárgyakat összegyűjtve, beszállítottam. Ezek ma értékes anyagok a fejlődés szemléltetésénél. Ezt a munkát

később kibővítettem, és a környék, sőt az egész megye területén végeztem hasonló gyűjtéseket. A népi élet megfigyelése és összehasonlítása céljából a magam költségén beutaztam az ország különböző tájait. Voltam Erdélyben, Délvidéken és a Felvidéken. Sok helyen tartottam előadást, és a nép életével foglalkozó szakemberek tanácsadásaival is gazdagodhattam.

Nagy öröm volt az a munka, amit a sárospataki népfőiskolán végezhettem több éven keresztül. A népfőiskolai tanfolyamokon faluról behívott parasztfiúk voltak a „csizmás” diákok. Ezeknek munkaközösségben felvilágosító és tájékoztató előadásokat tartottunk, megbeszéltük az ő életük, községük problémáit, és sokan közülük fel tudtak emelkedni régi helyzetükből. A munkaközösség tagjai haladó gondolkodású írók, tanárok, közgazdászok, orvosok voltak, és ezek tagjai közül többekkel ma is összeköttetésben állok. Ezt a népfőiskolai módszert Szabolcs megyébe is átültettem, és a nyíregyházi népfőiskolában sikerrel alkalmaztuk.

Ilyenforma elgondolás volt a Paszabon létesült szövőiskola. A régi időkben mindenki házi vászon fehérneműt viselt, és a törülőkendőket a falusiak maguk szőtték meg. A régi szövőszékeken a környéken használt motívumokból a falusi lányokkal előbb ruhákat, aztán terítőket készítettünk, és ez az egyszerűen kezdődő vállalkozás ma oda nőtt, hogy a paszabi szőtteseket még külföldre is szállítják, és sok falubeli lánynak biztos megélhetést ad. Itt a munka elejétől fogva szövetkezeti alapon ment, és ez a mód teljes sikerrel bevált.

Állandóan figyelemmel kísérem az iskolából kikerült fiatalok életét. Megmozdult a falu, és nagyon sokan elmentek munkásnak. A katonasághoz bekerült paszabiak 70-80 százaléka altiszt lett, ami azelőtt nem történt meg. Azt szokták mondani, hogy a tejet nem a tehén adja, hanem a jászol. Nem azért értem el eredményeket, mert tanító vagyok, hanem azért, mert sokat tanultam. Mulató- vagy ivópajtása soha senkinek nem voltam, de a haladásért sok mindent áldoztam. A jó tanuló fiatalokat polgári iskolába küldtem, és költségeiket én viseltem. Sokan tanultak így ki. Hálásan emlékszünk Móricz Zsigmond testvérére, Miklósrá, aki ebben a munkámban havi 150-200 pengő készpénzzel támogatta vállalkozásomat. A sok igyekezet közben sokszor voltak gátlások és akadályok. Valami láthatatlan erő mindig erősen lefékezte a haladás vágyát, és még a harcok után is izzadságszaga volt az eredményeknek.

A felszabadulás ledöntötte a korlátokat, egyszerre gyors fejlődésnek indult minden, és megváltozott a régi iskola. Megterült a tudás asztala, és mindenki hozzá ülhet lakmározni belőle. Beigazolódtott, hogy a parasztság olyan volt az országban, mint az embernek a bal keze. Az is olyan éppen, mint a jobb kéz, de ügyetlen és gyakorlatlan, mert nem használják úgy, mint a jobbat. Megmozdulhat a falu népe, mint a mesebeli legkisebb fiú, és mehet akármerre szerencsét próbálni. Mi pedig itt vagyunk a forrásnál, és vigyázunk arra, hogy minden elinduló fiatalnak legyen útravaló a lelki tarisznájában. Hiányokat is kell pótolni, mert az elmúlt világnak az volt a legnagyobb bűne, hogy a népi kultúrát nem ismerte. Petőfi a mesékből megírta a *János vitézt*, Arany a *Toldit*, Kodály a népi dalokból zeneműveket alkotott,

de sok terület van, ahol megrekedt a népi kultúra. A mélyebbre látók tudják, hogy népi kultúránk értékei szépek, de azzal ma nem boldogulhat senki. Amióta az értelem és az ész eszközeivel épül és szépül az ember élete, amikor logikai rendszerbe foglalt törvények szabályozzák a társadalmi élet minden mozzanatát, a régi világ-szemlélet nem nyújt elég alapot már az élethez. Megőrizte eddig a magyarság művészetét, érzelmvilágát, a magyar kultúra formatörvényeit, és most lassan belőle építhetjük fel nemzeti kultúránkat.

Aki nem tud, az tanít, aki tud, az teremt. Amit én elértem, azt csak azért sikerült, mert nem az iskola négy fala közé bújtam meg, hanem megismertem azt az emberanyagot, amit alakítani akartam. Ez az elgondolásom sikerrel járt, és az eredmény meglátszik a község életén. Önálló gondolkodású, a haladás szükségét megértő emberekké fejlődtek.

A négy évtizedet egy helyen eltöltött dolgozónak szolgálati bizonyítvány jár. Nagy meglepetésemre nem a község lakossága, hanem maga a dolgozó nép állama adta meg, amikor az első pedagógusnapon a „Kiváló tanító” címmel és pénzjutalommal tüntetett ki. Ezzel egyrészt megnyugtattott abban a tekintetben, hogy életemnek célkitűzései helyesek voltak, másrészt megerősített abban a meggyőződésben, hogy az emberiség haladásáért végzett munka nem hiábavaló, arra felfigyelnek, s annak mindig megvan a kívánt eredménye.

A természettel való harcban kitermelődnek az érdekes lelkierők, és a próbák feletti győzelmek között kitermelődött az igazi népi humor. Ennek hatásai itatódtak bele az én egyéniségembe is. A sokak által ismert jókedvem és derűs életlátásom a legértékesebb népi jutalom a sokéves komoly és odaadó munkákért...

Ha újra kellene kezdeni az életet, megint paszabi tanító szeretnék lenni.

(Kézirat, 1953)

FALU, NÉP, ISKOLA

Megérteni, nem megítélni

(Gondolatok faluról, pedagógiáról)

Az aktuálpolitikával nem foglalkozó Turi Sándor kritikusan viszonyult a II. világháború előtti világhoz, de a „nép államához” is. A nagyléptékű társadalmi átalakulást üdvözölte, ugyanakkor hamar felismerte az 1950-es években kiépülő rendszer természetét. A nyilvánosságnak szánt megnyilatkozásaiban olykor hivatkozott az uralkodó ideológiára, de az 1950-es évek feljegyzéseiben, leveleiben távolságtartó, bíráló hangot ütött meg. A falu és a nevelésügy kérdése különösen utolsó évtizedében foglalkoztatta, gyakran tért ki rá különböző írásaiban. Itt az iskola államosításáról szavazó szülői értekezletről tudósító 1948-as jegyzőkönyvet a magyar falusi pedagógia belső világát elemző írás, majd az 1950-es években megfogalmazódott gondolatok követik.

Jegyzőkönyv

Készült Paszabon, 1948. június 3-án este 8:00 órakor a paszabi református népiskola és a paszabi római katolikus népiskola által a református népiskola tantermében tartott közös szülői értekezleten. Jelen voltak Turi Sándor igazgató-tanító, ifj. Turi Sándor, Szilassy Irén református tanítók, Jakab Mihály római katolikus tanító, Tajthy Ferenc községi főjegyző, Horváth Tamás református főgondnok és a szülők közül 58 férfi, 73 nő.

A gyűlésen Turi Sándor igazgató tanító elnökölt. A jegyzőkönyvet vezette ifj. Turi Sándor tanító, a jegyzőkönyv-hitelesítőkül Tóth András és Nagy János szülők lettek kijelölve.

Turi Sándor igazgató-tanító elnök ismerteti a népiskolák fejlődését és azt, hogy 1868-tól többfélék voltak jelleg szerint az iskolák. Most ezt a sokfajta iskolát akarják egységesíteni az államosítással. Ezek után felolvassa a „Szabolcs népéhez” című felhívást. Az értekezlet csendben, zavaró közbeszólások nélkül meghallgatta a felhívást, ami után Tajthy Ferenc községi főjegyző adta meg a szükséges magyarázatot.

A jelen lévő szülők közül nyolcan szóltak hozzá a tárgyhoz, és a felszólalások folyamán egységesen az a vélemény alakult ki, hogy a jelenlévők nem kívánják az iskolák államosítását. Elnök újólag feltette a kérdést, és azt kérte, hogy akik az iskolák államosítása mellett foglalnak állást, kezük felemelésével jelezzék óhajukat. Erre a felhívásra sem volt senki, aki az államosítás mellett szavazott volna.

Ezek után az elnök határozatilag kimondja, hogy az értekezlet a hivatalos felhívítás, annak megmagyarázása és a hozzászólók véleménye után egyhangúlag úgy határoz, hogy az iskolák államosítását nem óhajtja. Elnök az ülést bezárja.

Aláírás: ifj. Turi Sándor jegyzőkönyvvezető, Turi Sándor elnök, Tóth András és Nagy János hitelesítők
(1948)

A magyar falusi pedagógia belső világa

A felszabadulás után volt egy egyetemi tanár (Ortutay), aki megcsinálta a falusi általános iskolát. Egy tanító (Darvas) megcsinálta az egyetemeket. Most jött egy kémia professzor, akinek az a feladata, hogy az alsó- és felsőoktatást összevegyítse. Az eredmény lehet vegyület is, mint a víz, de lehet keverék is, mint a levegő. Most kémiai alapon kell gondolkozni a vezetők miatt. Ahogy a földművelésben a víz viszi a főszerepet, itt is azt kell alapul venni.

A víz két rész hidrogén és egy rész oxigén vegyülete. Úgy is áll a pedagógiánk. Van benne két rész elmélet, egy rész gyakorlat. A hidrogénnek ám az a tulajdonsága, hogy hiába ő az egység az atomsúly mérésénél, hiba van vele, mert ő a fémekkel nem egyesül. És tényleg, az elméleti oktatásnál az életben is így tapasztaljuk. A társadalom bizonyos rétegénél nem boldogulunk az elmélettel.

A falusi pedagógus közelről láthatja az életet, ha nézni tud. A magyarság vezető rétegében mindig benne volt az úrhatnámság. Ázsiából hozott örökség ez. Őseink vezetői karddal harcoltak, a mostaniak már csak beszéddel bírnak. Az aztán van bőven. A régi társadalomban az urak mulattak, üléseztek, politizáltak stb., de a testi munkát a jobbággal végeztették. Az termelte az ededelnek valót, fizette a dézsmát. Volt aztán külön népfaj, például a cigány, aki muzsikált, a tót, aki drótozott, a felvidéki német, aki szerszámokat csinált. Na, most is ezen az úton járunk. A nép éppen úgy nincs felvilágosodva az ország dolgai felől, mint a régi jobbágyság.

A magyar pedagógiát Makarenkóval és Goncsarovval akarjuk megcsináltatni. Miért akarunk mi nálunk dolgozó parasztot nevelni? A magyar szeret dolgozni, de gondolkodni, számítani nem tud. Ne a tudást erőszakoljuk előbb, hanem a képességeket fejlesszük ki.

Minden terület más táplálékot ad a rajta élő állatnak, embernek. Északon zsír, délen gyümölcs, nálunk vegyes a fő táplálék. Szellemi területen is így áll ez. Minden táj hatása meglátszik az írók és költők gondolkodásán.

Az orosz nép példáját így képzelem el. N. K. Krupszkája például már régen foglalkozott a francia pedagógiával. Ott is a nyelv tanításának válságával volt baj. Bouquet és Perrotin elgondolásait elemzi a szemléltetés és megfigyelni tudás kifejlesztésénél. Különféle elgondolások alapján építik ki az orosz pedagógiai módszereket. Ez helyes!

A húsból például minden nemzet más ételt főz. Még a kisebb tájakon is vannak különbségek. Más a tánc, a nóta, a mese, a gondolkozás.

A paszabi iskola tárlói

A tanító egyénisége is más, mint régen volt. A búza például ősszel még kicsi, kiállja a legnagyobb téli hideget is. Mikor tavasszal már a fejlődés magasabb fokán áll, árt neki a korai fagy vagy a nagy meleg is. Lefagy könnyen a hidegben, megszorul a szem benne, ha túl meleg éri. Ilyen ma a tanító. Régen jobban kibírt mindent. Ma már fejlettebb. A vele való bánásmódra vigyázni kell. Régen részeges kántor, kártyapartner volt. Nem törődött az iskola külső körülményeivel. Most Egerben, Budapesten tanárt csináltak belőle. Ízlése finomult, és nem lehet jó neki a régi környezet. Értsük meg hát, ha új berendezést követel.

A lényeg azon fordul meg, hogy a tanító hogyan bánik azzal, amit kap. Nem mindent fentről kell várni. Onnan csak az elmélet, az elgondolás jöhet. A gyakorlati kivitel legyen azé, aki lent dolgozik és termel.

A faluval csak akkor tudunk foglalkozni, ha akarunk tőle valamit. Az új iskolai elgondolás nem mindenben helytálló. Ne csak ismeretterjesztő műhely legyen az iskola, hanem életformáló munkahely is.

A pedagógiában is van törvény! Ott is büntetik gyorsahajtásért az embert!

(1953)

Szemelvények

Mindig kerestem a magasabb képzettségű és a nép élete iránt érdeklődő emberek társaságát. Az ezektől kapott felvilágosítás és utasítások alapján dolgoztam állandóan. Az ilyen összeköttetések olyanok, mint amikor a Tisza medrében a nagy darabos kövek összeütődnek, sodródnak és törik egymást, s mire a síkságra érnek, sima, egyforma kövecske lesz mindenikből.

Tudományos körökkel ma is megvan az összeköttetésem. A gyűjtő jellegű munkám felől sok szakembert tájékoztattam, segítettem. A mai tudósok közül sokan emlékezhetnek a paszabi kis szobára. Legtöbbet mégis a néptől tanultam. Nagyon értékes volt nekem mindig a falu gondolkozása és beszédbeli megnyilatkozása. Nem én alakítottam a falut, hanem kölcsönösen neveltük egymást. Én csak a helyes meglátásra neveltem a tanítványaimat, és hagytam a különféle meglátások kialakulását. Ezekből a tarka és sokszínű gondolkodásokból csapódtak össze egy szép egésszé a népi lélek virágai.

(1953)

Régen a falu népe fogadott egy embert a csordára járó marhák mellé, egyet a disznók mellé, aztán a gyermekek mellé, meg az írástudatlan községi bíró mellé. Ezeket mind a nép fizette. Kaptak ételmezt, ruhát, sőt stb., ami a néptől tellett. Változott az idő, és egyszer azt mondták, hogy a tanítónak adunk egy kis államsegélyt, de már azt is tanítja, amit mi akarunk. Addig fejlődött ez, hogy most már a tanítót teljesen az állam fizeti, de olyan munkakörbe került, hogy szemben áll a faluval. Úgyhogy régen volt a falunak tanítója, de nem volt iskolája, most már az iskola a népé, de nincs hozzá tanítója. A régi társai hűek maradtak a faluhoz, és egy rendes pásztor fizetése ma is háromszorosa a tanítóénak. Még a becsülete is több, mert nincs rá annyi panasz, mint az iskolára.

Az életben olyan a tanító, mint a mesében a táltos ló. Az élet nagy jászolánál rendszeren arra a helyre van kötve, ahol legkevesebb a harapnivaló. Ha aztán szükség van rá, elibe töltenek egy teknővel (ma már írásban) az ígérek parancsából, és ő azt felhabzsolja. Attól tüzes paripává változik, megnyergelik, és viszi a parancsolója hetedhétországig.

Lenézzük azokat a falusiakat, akik nem tudnak olvasni. Hát magunkkal mit csinálunk, mikor a nép nevelésére vállalkozunk, és az ő megnyilatkozásait nem tudjuk

megérteni? Sok titok van a mesékben, a nótákban, a babonákban. Mikor elindul a legkisebb fiú, és a tűzhelyről tarisznyába teszi a három pogácsát, amivel legyőz minden akadályt, és királyságig viszi – az a pogácsa három lelki tulajdonságot jelent. Amikor a Kőműves Kelemen balladájában a 12 kőműves építkezése összeomlik, valakinek a vérét, életét fel kell áldozni. Ez az áldozat sokszor a tanító. Toldi történetében a fényesen menetelő csapat vezére megkérdi a mezőn dolgozó parasztot, hogy melyik út vezet Budára. A paraszt biztos kézzel mutatta, hogy arra, ni! Most nem kérdezték meg, és el is tévedtünk egy kicsit.

Petőfi példaképül van állítva a tanulók elé. A forradalmi tevékenysége erősen közismert, de a módszerét már nem ismerjük, hát hogyan következtethetnénk. Hogy csinálta ő? Először bejárta az országot, megismerkedett a tájakkal, a bennük élő emberek gondolkodásával, a társadalmi erők hatásaival, a környezet adottságaival. Mikor a hivatásához szükséges erőket magába szívta, a benne felgyűlt tehetséggel versbe szedte tudását és élményeit. Petőfi is szerette a külföldet, igyekezett is megismerni és benne elmélyedni, de a lelke a magyarsággal volt átitatva. Belőle a nép lelke szólalt meg.

Ma a falun háromféle paraszt van: alkotó paraszt, fuldokló paraszt, züllött paraszt. Mi alkotó embereket akarunk nevelni, tehát több gyakorlati elemet vigyünk a nevelésbe. Gazdasági ismeretek, kézimunka, környezetismeret stb. Figyeljük meg, hogy a gyermek hogyan látja az életet, és belülről induljon nála a fejlődésre való vágy.

(1954)

A falu higgadt felfogású emberei előtt az egész országépítés is csak egy egyszerű színpadrendezés. Szép díszleteket csinálnak mostanában, de a lényeg ezután is a rajta élők szereplése lesz. A falusi nép szerint a mai élet színpadán sok a tehetségtelen szereplő.

Szép haladást biztosít a tudomány, de a falu szerint az eddig az urak dolga volt. Ők tanultak, a paraszt meg dolgozott. Most mindkettőt neki kell végezni. Igen ám, de egy tudós vegyelemezte például a tokaji bort. Kimutatta, hogy mennyi féle anyag van benne, és pontosan meg is mérte, hogy milyen százalékban. Valaki aztán ezeket pontosan összetöltögette, és hiába rázta, nem lett belőle igazi tokaji bor. Amikor kutatták a titkát, egy vén paraszt lehajolt a földre, felvett egy darab rögöt, és felmutatott a napsugárra. Ott van a nagy titok! Az élet igazi tartalma, íze mindig a népek nevezett talajból nő ki, és a politika nevű napsugártól függ, hogy milyen termést hoz. Ami ezeken felül van, az legtöbbször csak civilizáció. Az élet mindig változik, sohase ugyanaz, de a lényege nem változik: születünk, szaporítunk, meghalunk. Ennyi az egész, a többi csak cifraság.

Régen is úgy volt, hogy a rabszolgának kellett megfonni azt a korbácsot, amivel az urak ütötték. Sőt, neki kellett megtermelni azt az élelmet stb., amitől erejük lett az uraknak a veréshez.

A régi ember markában is ott volt a két nagy M betű. Régen azt mondták, Memento Mori a jelentése. Ma meg azt a tanácsot olvassák ki belőle, hogy Markolj Magadnak.

(1955)

Paszabon sokáig okos ember lehettem tanulmányaim után. De mióta a 240 lakó-házazs községben 61 helyen szól a rádió, 165 példányban jár az újság, a forgalmas népkönyvtár olvasói a gyárakba járó munkások útján is sokat fejlődnek, aztán mindig mohósággal mennek el a moziba, és a falu népe a mindig zsúfolt vonaton utazik, lát és tapasztal, rá kell gondolnunk, hogy a mostani időkben a kultúrában többet fejlődött a falu, mint a pedagógus. Tudunk-e mi ma, és fogunk-e a közeljövőben segíteni, tanácsolni és vezetni a falu kulturális gazdasági és társadalmi területein a mostani felkészültségünkkel? Ne feledjük, hogy a falu hármat nem állhat: a részeg asszonyt, a rongyos papot és a tanulatlan urat. Közmondása is azt tartja, hogy az segítsen, aki tud, az adjon, akinek van.

A ma iskolájának nem az a szerepe, hogy új műveltséget szállítson a falunak a könyvek útján. Mi a tudást erőszakoljuk, pedig a képességek kifejlesztése az első feladat. Az életet elébe kell tenni a gondolkodásnak! Az életbe indító erőket nem az iskolában szerzi a gyermek, hanem a családi körben. Onnan két nagy örökséget hoz ma a gyermek az iskolába. Az egyik a bizalmatlanság, a másik az elfogultság. A fejlődésnek is vannak törvényei. A kisgyermeknek hiába adunk kemény eledelt, megbetegszik tőle. Az iskola ne ismeretterjesztő műhely, hanem életformáló munkahely legyen. A szemlélő- és ítélőképeséget kell a gyermekben kifejleszteni. Ma még azt kutatjuk, hogy mit tud, és nem azt a fontosabbat, hogy amit tud, azzal hogyan tud élni.

A tanítótól mindig sokat várnak. Az ő erejét is értékét két forrás táplálja: a magyar szellem és a népben élő kulturális értékek ismerete. Ezekről nem tud eléggé a tanítóság, és azért zárkózik be az iskolába, mert nem ismeri eléggé a falu problémáit, és így nem tud bekapcsolódni az örökké változó falu életébe.

Régen is megcsinálták a kultúrköröket a falun. Volt katolikus egylet, református ifjúsági egyesület, polgári dalárda stb. Ez sem tartott soká. A falusi ember nem kultúrkörökben él, hanem közösségi kultúrában élte a maga világát. Nagy része ma is megmaradt a régi ösztönvilágban. Önellátásra törekszik minden téren. A tszcs-be nem lehet beszervezni. Sok kitört a közösségből, és házat épített, földet vett, fiai hivatalnokok lettek, de ő maga belsőleg nem változott.

Két réteg állott közel a falu életéhez: az ipar és az értelmiség. Jó szerszámhoz kevesebb emberi erő kell. Az ipar ezekkel segítette a népet és a termelést. Az értelmiség még ma se tudja, hogy neki mi dolga van a nép között.

A közös gazdálkodás gondolata azért is idegen, mert eddig a falusi ember csak magára volt utalva. Csak arra számíthatott, ami magának volt. Csak az volt az övé, amit ő szerzett. Azért volt nagy dolog a „jussolás”. Ő ma se hiszi el, hogy a másikkal

való közösségben is lehet megélhetősége. Ez az állapot szavakkal meg nem változtatható, csak gazdasági és társadalmi fejlődés útján.

Egy gazdának van 10 hold földje és három fia. Az első fiú tisztviselő lett, a másik elment vasutasnak, a harmadik otthon maradt gazdának. A tisztviselő boldog, mert fizetését mindenkor pontosan megkapja. Honnan? Nem törődik vele. A vasutas se gondol rá, hogy hány sín van az ő nevére írva. Az apjának meg az a vágya, hogy a föld csak neki teremjen, mert ő attól várja a biztos megélhetőségét. Ha adni tudja majd a közösség azt, amit a vasút nyújt, más lesz az okoskodás.

A világ legjobb, legízletesebb ételét sohase teszik az asztalra. Ez a drága és pótolhatatlan étel az anyatej. Aki ebből nem részesül elég mértékben, annak az életén mindig meglátszik. Ilyen anyatejféleség az a sok szellemi termék, ami a dalban, mesében, közmondásokban, játékokban, mozgásban vagy művészetben a magyar falu lelkületében a természettel és az idegen hatásokkal való harcban kitermelődött. Ettől nőttek nagyra költőink, íróink, újabban Kodály és mások. És Petőfi nem azért fújta hidegben a körmét, Juhász Gyula nem azért köhögte ki a tüdejét, József Attila nem azért feküdt a vonat alá, és Móricz Zsiga nem azért volt elkeseredve, hogy a késő utókor nagyjai urasan éljenek a rájuk való hivatkozásból, hanem ezek igazi „úttörők” voltak, akik után elinduló magyarok sok értéket alkothatnak az emberi művelődés fejlődéséhez.

A mai időket nem úgy kell nézni, mint egy megnyugodott világot. Olyan az életforma, hogy tetszetősebb, mint a régi, de az ember hamarabb elég benne. Nagyon gyorsan akarunk egy új világot teremteni, átmenet nélkül. A külsőség, a keret nagyon szép, de azt még tartalommal is meg kell tölteni. Erre való a múlt gazdag hagyományvilága. Ez az a furcsa titok, amit, aki tud, az nem akarja – aki akarja, az nem tudja felhasználni.

(1956)

Hivatkozunk a hagyományokra és a történetekre. Minden feltalálás ellenzésekkel megy be a gyakorlati életbe. Mikor a vonatot feltalálták, mennyi gúny fogadta! Az itteni kisvasút építésénél a gáviaiak nem akarták engedni arra vezetni a vonatot, mert akkor ők nem tudnak majd a fuvarból megélni.

Viharos időkben sok változás érheti az élő fát. Levelek hullanak, ágak töredeznek, a rajtuk fészkelő madarak hajléka is elpusztul. De bent, a fa belsejében állandóan folyik egy belső folyamat, amely élteti, fejleszti az élő fa szervezetét.

(1957)

Külsőségekben sokat változhatunk, de az élet lényege mindig ugyanaz marad. A régi világ emberei halásztak, vadásztak. A maiak egy része „zavarosban halászik”, a másik a „hibákra vadászik”. Régen ez a vidék itt a Tisza mellett víz alatt álló terület volt. Sok volt a farkas, és az még az ólból is kihúzta a borjút. Levezették a vizeket, eltűntek a farkasok, de helyettük másfajta farkasok jönnek – aktatáskával. A lényeg

a régi, amit lehet, elvisznek. Új politikai fogások sincsenek, mert ezeket mind kipróbálták már az emberiség történetében. Az új politikában csak az elvi szempontot nem szeretem. Sokan ezt úgy értik, hogy – elviszem! pont! Ezért van az a temérdek sikkasztás minden területen.

Régen volt már az, hogy kiszáradt nádas szélén öreg juhással beszélgettem. Azt is mondta, hogy ő egy nádszálba bele tudna zárni egy egész juhnyáját. Később mondta el a titkát. Ha a nádszálat lehajtják, és földet löknek a végére, az gyökeret ereszt, és új szárat hajt. Sokszori lehajtás után kerítésszerűen olyan nagy területet körül lehet vele nöttetni, hogy azon elfér egy juhnyáj is.

Amikor a fegyvereké volt a szó, a nép véleményét nem kérdezték meg, csak a vérét kívánták. Kezdetben az a háborús rendszer is romantikus volt. Nótaszóval, virágcsokorral, fellángoltatott lelkesedéssel és az ígéretekben bizakodó magyarság hiszékenységevel fogtunk bele. Én már akkor is itt voltam a nép között, amikor a józanul gondolkodókat keserű érzések nyomasztották, és közről néztem a falut, amikor a befejezés tragédiájánál a kiábrándulás ízei jelentkeztek. Miért volt a rettenetes testi és lelki kín, mikor a szenvedés özöne nem vitte előre az emberiség sorsát? Sok százezernyi élet, erőfeszítés, értékek halmaza semmisült meg, és az emberiség fejlődését mégsem segítette elő abban az értelemben, ahogyan hirdették és várták.

A homokban játszó gyermekek sorsa talán a világ teremtése óta ugyanaz maradt. Szépen egyetértve építgetnek a homokban házat, várat, utat, hidat és kutat. A legjobban örülnek a sikerüknek, amikor egy erősebb csapat váratlanul rájuk ront, összerugdossa az alkotásokat, megveri és fellökdösi a gyanútlanul játszadozó építőket, és kacagva odébbáll. Hát a politikát játszó csapatok lényegében nem ugyanazt csinálja évezredek óta?

Én már az ötödik „rendszer” prófétáit élvezhetem. A maga idejében minden új elgondolás csallhatatlan varázsszer volt az igazi élethez. Koós Károlyt juttatják eszembe, aki egyik könyvében a minden piszkot, feketeséget elborító friss hóról beszél. Egy idő múlva nyomok lesznek a szép fehér hóban, madárnyomok, nyúlnyomok, később ember-, állat-, szekérnyomok, aztán rásüt a világosság, és locspocs lesz belőle.

(1958)

Szeretetfalva és lakói

(A népfőiskolai mozgalom)

Turi Sándor 1936-tól rendszeresen részt vett és előadásokat tartott az országban elsőként létrejött sárospataki népfőiskolai tanfolyamon. Szerepe volt a nyíregyházi népfőiskolai mozgalom megszervezésében is. Az alábbiakban korabeli újságcikkek – köztük saját írásai –, illetve visszaemlékezések adnak hírt a kezdeményezésről és a rendezvényekről.

„Bizonyos mértékig velem indult a népfőiskolai mozgalom...”

Dr. Újszászy Kálmán professzorral beszélget
Matyikó Sebestyén József

Hogyan merült fel a népfőiskolai gondolat?

A „faluszemináriumi összejövetelek” módszeréhez hozzátartozott, hogy ismertette a falu problémáival foglalkozó irodalmat. 1931-ben indult ez a munka, s 1934-re bontakozott ki. A heti esti összejöveteleken fontosnak tartottuk a könyvismertetéseket. Ezek során meglepett minket egy jegyzetbeni utalás arra, hogy Bulgáriában a skandináv népfőiskolák módszerével működik egy az ifjúság elsősorban politikai képzését szolgáló népfőiskola. Akkor merült fel a szeminárium tagjaiban először, hogy ha Bulgáriában már működik népfőiskola, akkor nálunk is el lehetne indítani egy ilyet. A faluszeminárium „gyakorlati” részét illető kiszállásokon bebizonyosodott, láttuk, hogy milyen szükség van rá! Hány falusi, hány parasztyerek jönne be szívesen a népfőiskolára hosszabb-rövidebb időre a tél valamelyik hónapjában, hogy lásson, halljon, tanuljon. Hogy tanulhasson a pataki iskolában; bizonyos mértékig ő is pataki diák legyen, mert egy parasztcsaládból általában egy gyereket iskoláztak be, és a többieknek, akik esetleg sokkal tehetségesebbek voltak, otthon kellett maradniuk a paraszti gazdaságban. A népfőiskola tervét Szabó Zoltán dolgozta ki, de mi a kezdetektől fogva végig együtt munkálkodtunk. Behívtunk a környékbeli faluból, Paszabról egy nagyon kedves tanítót, Turi Sándort, aki a húsz év alatt végig a népfőiskolásokkal volt. Felkértük előadónak az akkori *Budapesti Hírlap* egyik jeles újságíróját, Móricz Miklóst, aki közérthetően és világosan beszélt a legmagasabb szintű közgazdasági összefüggésekről, politikáról, statisztikáról. A népfőiskola igazgatója indulásától kezdve amíg tanfolyamként működött, a teológia dékánja volt. A teológusok télen a félévi szünetben hazamentek, s ekkor – első alkalommal – helyükre hívtuk be a népfőiskolásokat.

Hogyan jellemezné a népfőiskolán a kapcsolatot a hallgatókkal?

A kapcsolat a hallgatókkal cserkész-testvéri volt. Az 1935–1936-os iskolaévben Szabó Zoltán barátom bent lakott az internátusban, ahol a népfőiskolások elhelyezése történt. Itt jeles emberekkel voltak együtt egy nagy családban, mint testvérek „Bátya” – volt egyikünk is, másikunk is, ez volt a megszólítás. Ezt jobban tudta gyakorolni Szabó Zoltán barátom, mert bent lakott köztük, és mert teológus tanítványain kívül nem volt senkije. Esténként, áhítat után is végigszaladt a folyosón, egy-két szót váltott a népfőiskolásokkal. Különben két felügyelő s egyben lelkigondozó teológus s Turi Sándor paszabi igazgató-tanító éjjel-nappal velük volt.

(Honismeret, 1991)

A Sárospataki Református Főiskola

Theol. Akad. Igazgatói Hivatala

Nagyságos Turi Sándor ref. tanító Úrnak
Paszab

Kedves Sándor Bátyám!

Nem halaszthatom el, hogy néhány egyszerű szóban köszönetet mondjak Néked theol. karunk nevében is azokért az önzetlen szolgálatokért, amelyeket népfőiskolai tanfolyamunkon sárospataki főiskolánk megszentelt falai között két héten szakadatlan munkában végeztél. Tudom, hogy a te jó lelked ezt mondja rá: „Kötelességem volt, kedves!” Ezért a kötelességteljesítésért mi örökké csak hálások lehetünk neked, Sándor bátyám, aki a te áldott, örökké derűs szíveddel vállaltad egyszerű kérésünkre azt a nagy munkát, amely itt rád várakozott. A Te személyiségednek olyan varázsa van, hogy puszta látásod, kézszorításod, mosolygásod és mindig tartalmas és áldott beszéded nekünk csak gazdagodást jelenthet. Mi, kedves Sándor bátyám, örökké hálások leszünk Néked. Kérünk Téged, hogy szeress bennünket úgy, mint ahogy mi szeretünk Téged, különösképpen szeressed a mi főiskolánkat, amely 400 év óta örök harcban áll és drága szolgálatot végez a Mindenható Isten dicsőségéért és a mi szegény, segítség nélkül élő, árva magyar népünkért.

1939. február 21.

Igaz szeretettel ölel hű barátod:

Dr. Zsiros József

Szeretettelva lakói között a sárospataki népfőiskolán

Sárospatak, december 20. (A Tiszántúl kiküldött munkatársától.)

Az eső csendesen szitál odakünn. A magyar falvakban ilyenkor legnagyobb a sár. Valahol egy szekér elsüllyedt a sártenger fenekén... Gazdája nagyokat káromkodva verdesi a jószágot. Jön egy jó ember, szelíd szóval és szeretettel együttesen

kiemelik a szekeret... Ez a kép jut eszünkbe, ahogy itt ülünk a sárospataki öreg Kollegium padjaiban, a magyar falvak csizmás legátusai között. Már-már úgy volt, hogy elakad a magyar parasztság szekere... Elakad a közönynek és a szólamoknak végtelen és feneketlen tengerén. S akkor jött néhány ember, kik szeretettel, hittel és alázattal segítettek a szekeren...

Ahogy így tűnődünk magunkban, közben a népfőiskolán folyik az előadás. Ötven, mintázni való parasztfej ül csendesen, és minden idegszálával figyel, valósággal issza, habzsolja magába a tudományt. Most éppen Balla Péter viszi a társaságot magával, az egész Európán keresztül zenei körútra. Egymás után csendülnek fel a német, olasz és francia zenei mesterek. Egészen új világ, de éppen azért tetszik kimondhatatlanul.

Sándor bácsi meséi

Este gazdakör van. Ezen mindenkinek, még a félholtnak is meg kell jelenni. Nem kötelező, de tanácsos, mert ha elmarad, egy nappal legalább megrövidíti az életét. Nem hallhatja Sándor bácsi meséit. Sándor bácsi egyszerű ember. Legalábbis ő azt állítja. Pedig nagy ember. Nagy ember, mert lelkeket tud formálni. Ő végzi a tanfolyamon a lélekformálást. Különböző paszabi tanító. Az áldott magyar talajba, kicsi iskolások között végzi a magvetés munkáját.

Amikor a Gazdakörbe lépünk, Sándor bácsi már javában magyaráz. Mesébe és tréfába csomagolva adja át fiainak a való életet, az élet igazi ízét, a magyar jókedvet.

– A falusi ember szerint – tódítja – három dologtól őrizzen meg az Isten: a szűk lábbelitől, a rossz beretvától – meg az asszony vagyonától. Három bolond ember van a világon. Első a kéményseprő, mert az ott is vakar, ahol nem viszket. Második a kőműves, mert kiélesíti a kalapácsát, és utána kőbe veri. Harmadik a halász, mert húzza a vizes kötelet, és közben köpi a markát.

Harsány nevetés fogadja Sándor bácsi tréfáit. Azután kezdődik a komoly munka az okszerű gazdasági és termelési kérdésekről. A gyűlés végén megrázzuk Sándor bácsi kezét.

– Jól csinálta. Nem is lehetett volna különben.

– Nem az én érdemem – mondja nevetve. – Zsiros József vezeti a tanfolyamot, én csak neki segíték. Azért forog minden olyan jól, mert Zsiros úr mindenkivel egy fél kiló szalonnát hozatott otthonról, hogy a táplálkozásban ne legyen hiba. S most a zsírral s szalonnával együtt kenjük a kereket.

Sándor bácsi haja ősz, az arca fáradt, de ha egy hétig vattatnánk, soha nem fogyna ki a tréfából.

Palumby Gyula

(Tiszántúl, 1941)

Szabadegyetem

A *Kelet Népe* új rovatot nyit. Ebben a rovatban röviden és velősen arról a rengeteg pezszegezésről fog képet adni, ami a mai életet betölti. (...) Ma elsőnek a rovat vezetője, Móricz Miklós dr. mondja el a sárospataki népfőiskoláról szóló jelenléti jelentését.

Népfőiskola

Sárospatakon most voltak együtt a hatodik népfőiskola hallgatói s Turi Sándor, az idén a tanfolyam igazi vezetője és lelke, dolgozatot íratott a fiúkkal arról: Mit szeretnékhallani a népfőiskoláról. Dolgozatírás volt, minden fiú el is készült a munkájával; volt, aki csak annyit írt, hogy nagyon jól érzi itt magát s nem is sejtette, mi mindent fog itt hallani, nem tudja, mit kívánjon még ezenfelül. Sokan írták azt, hogy ők azt hitték, biblia magyarázatokban és vallásos előadásokban lesz részük s nagyon meglepi őket, hogy annyi mindenről beszél a sok előadó, csupa hasznos dolgokról, amiket jó nekik tudni.

Megmozdult a falu

Turi Sándor, a sárospataki népfőiskola vezetője dr. Móricz Miklóshoz, a *Kelet Népe* Népfőiskolájának vezetőjéhez:

„Tegnap nyitottam meg a nyíregyházi népfőiskolát, s tapasztalatok sokasága tanítgat a népfőiskola fejlesztéséről. Úgy állunk ma már a nemzetnevelés zavaros területén, mint az első pünkösdi ünnepén a szónokló tanítványok. Megmozdult a falu, és ezer alakban harsog életéből felénk a kérdés: „Mit cselekedjünk atyámfiai, férfiak?” S a mi oldalunkról igen gyengén hangzik a felelet. Nem tudunk elég erősen irányt mutatni, mert valami hiba mibennünk is van.

A *Kelet Népet* későn kaptam meg. Elolvastam figyelmesen. Lehet, hogy érdekelne Téged is erre szóló véleményem, de előbb megkérdezlek, leírom-e?

Azok a megnyilatkozások a falu bizonyos rétegének a gondolatai, tehát még nem az egész falué. A falusi embernek általánosan elterjedt természete az, hogy szobában, zárt helyen nem tud úgy gondolkodni, mint az ő munkahelyén, a falu területén. Beszélgetek volt népfőiskolásokkal, és sokszor olyan ítéletük van, mint az én öreg szomszédomnak, aki megkérdezte tőlem, hogy azt a rengeteg gyermeket (182-t tanítok!) meg tudom-e mindenre tanítani? Nem én, János bácsi! – Hát akkor minek bolondítja?

Röviden arra kérlek, gondolkozzál te is róla, hogy a népfőiskola terjedelmessé tételével mindent elintézzünk-e? Mert én sokat töprengek rajta, és úgy érzem, hogy minden faluba népfőiskola kell. Vagyis az egész népiskolai oktatást úgy kell átalakítani,

hogy a magyar faj természetének, öntudatos életének igazi szolgálatában álljon. Magasabb iskolát végzett és a falu fejlődését helyesen látó magyarok összefogását próbáljuk meg. Legyen meg az összeköttetés a felsőbb műveltségű magyar és a falu tanítói és vezetői között.

Sok ilyen bolond gondolatom akad.

Vannak országszerte emberek, akiket be kell vonni a pataki munkaközösségbe. A volt pataki diákok vállalkoznának rá, hogy a kikerült fiúknak pártfogói, SzeretETFalva díszpolgárai lennének. A változások iránti ellenszenvet legyőzni erősebb számú és kitartó lelkű gárda tudhatná. Itt a hangsúly nem a névelemzésen van, hanem azon, hogy a magyar falu életeterejét, műveltségét stb. hogyan tudnák felszínre hozni és a magyar életbe beépíteni. A népfőiskola csak egy mód a sok közül.”

(Kelet Népe, 1942)

Népfőiskola Sárospatakon

A sárospataki népfőiskolai tanfolyam nagy buzgalommal és páratlan lelkesedéssel folyik. Január 25-én nyílt meg. A résztvevőket konkrét lelki tájékozódáshoz segítő megnyitót dr. Újszászy Kálmán theol. igazgató mondotta. Munkakezdő igehirdetést Darányi Lajos lelkipásztor tartott. Előző este az ismerkedőn Szabó Zoltán theol. tanár tette otthonossá a légkört a főiskola csarnokaiba érkező ifjaknak. Hat vármegyéből jöttek.

Eddig előadást tartottak: Kántor Mihály (A népdal), Csizinszky László (Tokajhegyalja szőlőtermelése), dr. Marton János (A főiskola történetéről), dr. Urbán Barna (Köbttartalom számítás), dr. Szabó Ernő (A népdalról), Harangi László (A magyar föld és népe), Turi Sándor (A népmesékről), Valády Béla (Állattenyésztésünk és a háborús takarmányellátás), Móricz Miklós (A statisztikáról, A földműves szerepe a nemzet életében, Östermelő népünk birtokviszonyai), Ködöböcz József (A magyar népballadák), Jakó János (Tisztaság és egészség).

A tanfolyam lapját az ezermester Turi Sándor és a fáradhatatlan Czegle Imre szerkesztik. A Kerékvágás értékes

Kerékvágás – a népfőiskola lapja

emléke is lesz a tanfolyamnak. Az éneklésben, dalolásban a dr. Szabó Ernő mesteri keze alá kerültek. A munka élénk pezsgését alig lehet elképzelni.

(Sárospataki Református Lapok, 1943)

A hetedik népfőiskolai tanfolyam Sárospatakon

Sokan és sokat foglalkoznak mostanában a népi kérdésekkel. Minden téren nagy változások korát éljük, mégis úgy vagyunk, mint az iskolaudvaron játszó gyermekek. Ott is az egyik csapat gondtalanul játszik, és észrevétlen fejleszti egészségét és a közösség érzését, a másik csapat a falhoz vagy kerítéshez dőlve rosszállóan bírálja a többi játékát. Így van ez a felnőttek világában is. De ott ma tán több az, aki bírál, de a haladás munkájában cselekvőleg nem vesz részt. Sokan vannak, akik a világot reformálni akarják, de elfelejtik, hogy a reformot mindig magunkon kell elkezdeni.

Az eddigi falukutatók a nép sérelmét kutatták, de hibáit nem ismerik. A magyar jövőre végzetesen fontos, hogy a magyar nép nagy része ne tömegéletet éljen, hiszen az erő és újjászületés alapja a magyar nép. A magyar népet nemcsak tanítani kell, hanem nevelni is. Nemzeti életre és életszolgálatra csak akkor nevelhetünk, ha a falu múltján keresztül megismertetjük nemzetünk múltját és ezeréves életünk értékeit, erőit és azok összefüggéseit. A tanult ismeretek helyes értékelését és felhasználását közvetlen módon kell megbeszélni, hogy a magyar ifjú érettebb ésszel tisztázni tudja azokat a fogalmakat, amelyek a hazáról, a közösségről és a munka értékéről eddig lelkében voltak. Ezt a munkát végzi a népfőiskola.

A sárospataki népfőiskola most már hetedik ízben gyűjtötte össze a magyar falu fiait. A vas, acél, fa stb. anyagok ugyanazok, mint régen voltak, és ma új eljárásokkal milyen másképpen dolgozzák fel. A népfőiskola ma már nem próbálgatás, mert múltja van. Jelentőségét nem az fogja eldönteni, hogy milyen véleményeket találnak ki róla a hibákat kutató emberek. Az a vélemény az irányadó, ami a tanfolyamokon részt vevő ifjak lelkében kialakul. Az elmélkedések mellett ma cselekvő munkára van szükség, hogy a mostani magyar falu forrongó állapotát és életformáját a helyes fejlődés irányába állítsuk. A népfőiskola tehát elsősorban nem tudást akar adni, hanem tudásvágyat ébresztetni, és megtanítani arra, hogy tudjuk becsülni ősi nemzeti értékeinket, tanuljunk meg élni önmagunkért is, és tudjunk hinni a saját erőnkben.

A mostani évfolyam különösen kihangsúlyozta a magyar értékeket, a népdal, népmese, népballada, magyar vers és szokás fontosságát. Ezek azok az erők, amik életnek minket, s amiket senki el nem vehet tőlünk, és csak akkor veszíthetjük el, ha önként lemondunk róluk. Úgy ismertük eddig a magyar falut, hogy nem nagyon szereti az iskolát. A népfőiskolára jelentkezők száma évről évre olyan nagy, hogy ma már nem a létjogosultságáról, hanem további fejlesztéséről kell beszélgetni. És ebben nagy feladat vár a reformátusságra. A magyar református egyház sorsdöntő időkben mindig megérezte, hogy a magyar nép jövőfejlődését és irányítását első feladatának

kell tekinteni. Ne csak az anyagi vagyont, hanem a lelki kincseket is igyekezzünk felosztani igazságosan, mert a legfontosabb termelési eszköz a tanítás és a nevelés.

Turi Sándor

(Sárospataki Reformátusok Lapja, 1943)

*Vitéz Mikó Bertalan főszolgabíró részvételével
tartotta meg a Szabolcsi Népfőiskolai Munkaközösség
paszabi napját*

Turi Sándor tanító feltárta
a munkaközösség előtt a falu éhező,
megújhodást esdő lelkét – 150 éves
a paszabi református egyház
– Látogatás a paszabi napközi otthonban –
A munkaközösség elhatározta,
hogy az idén is megrendezi a népfőiskolát

A Tisza mentén, kint a mezőkön az életet takarítják be, a paszabi református templom bástyatornyából vasharang zsongása száll az akácós portákra, az iskola virág-szőnyeges udvarára. Az utcákon kíváncsi gyermekek és asszonyok csodálják meg azt a városi csoportot, amely most itt látogatásokra érkezett a paraszti otthonokba. Turi Sándor tanító fogadja őket, a Szabolcsi Népfőiskolai Munkaközösség tagjait. – Adószedők – mondja Turi egy szekeresgazdának, de a gazda visszaszól: „Ilyen uraktól még nem félünk...”, és szívvel mosolyog ránk.

Turi Sándor harminc éve tanít és nevel őserőjű magyarságának csodálatos erőforrásaival itt, Paszabon. Nevén szólítja minden porta otthonlevőjét, atyja, gyógyítója és felemelője, vigasztalója s kenyeret ízesítője népének. A magyar tanító glóriás bronzszobrát lehetne megmintázni róla... Turi Sándor mindenekelőtt néhány tipikus földműves családot mutat be. Sehol nem várnak, meglepjük a dolgos asszonyokat, a kíváncsi, eleven, illemtudó gyerekeket.

Egy mintaszerű, modern iskola, amely az életre nevel

A mély hatást kiváltó látogatások után a virágos, kertes szép iskolát nézzük meg. A református egyház a Bessenyeiek hagyatékából építtette és tartják fenn az iskolát. A terem tele van színes, okosan szemléltető rajzokkal. Turi Sándor és fiatal tanító fiainak ízlését, szorgalmát dicsérik. Nyolc méter széles, napsugaras iskolaterem.

A falon szemléltető írások! A legszebb muzsika a gyermekkacagás – hirdeti az egyik tábla. Érezzük, hogy az idézetben kifejezett szemlélet vezeti a tanítót. Azok a táblázatok, amelyek például bemutatják az alumíniumkészítés mozzanatait, a bauxitot és az alumínium különböző formáit, mutatják, hogy Turi Sándor gondolkodtatva nevel, nemcsak tudást, hanem életrevaló, cselekvést szuggeráló ismereteket és készségeket biztosít tanítványainak.

„Aranylábú kis Paszab” kora

Ima után Turi Sándor köszönti a Munkaközösséget, majd érdekes előadás keretében ismerteti Paszab múltját, szociális, gazdasági viszonyait. Visszaszáll képzeletünk az előadó színes szavai nyomán a rétközi halas, vizes világ szegénységébe, amikor szénával fizették a papot. A szabályozás, a tagosítás után, 1866-tól jó élet kezdődött. „Aranylábú kis Paszab” volt a neve a boldog községnek. Ismerteti a Bessenyeieket, a bőkezű földesúri családot. Kelincen, ezen a kertés szigeten élt Bessenyei Sándor költő-testőr. Itt is van eltemetve. Az utolsó Bessenyeinek, Lászlónak sírja a templom mellett van. A család hagyatéka a cakodi erdő, amelyet lassanként kivágtak, majd 1820-ban megkezdték a mai templom építését. Szép orgonája, óras tornya van. Épült modern iskola is. Ma földreformról álmodnak a paszabiak is. A nyomor döbbenetes, a gyerekek száma sok. A haladáshoz forgótókére volna a népnek szüksége.

Nagy tetszést kelt Turi előadása, amelyért a konferenciát lelkes hivatástudattal vezető Váczy Elemér dr. mond köszönetet, majd Jákvári Kálmán ad elő a következő címmel: A Munkaközösség városi szemmel.

Nincs értéke az üzletes falukutatásnak

A vita után Turi Sándor adott elő rendkívül megkapóan arról, mi a falu véleménye a városi Munkaközösségről. Megrázó képet fest a falubeli nyomoráról, a paraszt lelki válságáról. Mi lesz, ha egyszer a falu lesz a városkutató? Sajnos a falukutatás sokszor üzletből történik, aminek semmi értéke sincs. Voltaképpen mi tanulhatunk többet a falutól. Első tanulság, hogy olyan ismereteket kell a falusi embernek nyújtani, amely ismeret az élni tudás eszközévé lesz. Turi Sándor megszólaltatta a paszabi nép több markáns öregjét, a bölcs életismerőket, és most felolvassa, mit mondanak ők az életről, a bajok okairól.

Az egyik azt mondja többek között: Ha a parasztból suszter lesz, már joga van a nyakkendőhöz. A városban azután nincs paraszt, pedig ott is sok a tudatlan. Egy másik: A városi urak olyan furcsák. Miért jönnek közénk? Az aratáshoz, a csépléshez jöjjenek. „Ha valaki tekintélyt akar, ehhez egy kis naplopás kell. Ha egész nap dolgozik valaki, nincs tekintélye ma. Ma a falu nagy forrongásban van – írja az egyik

meginterjúvolt földműves. „A szegények is cifrán járatják gyermekeiket, igaz, hogy piszkosan annál inkább.” „Tizenöt holdas már nem akar dolgozni, harmadost tart.”

– A legnagyobb baj – mondja Turi –, hogy az itt élő emberek is elkülönítik magukat a falutól.

Azzal fejezi be előadását, hogy íme, meg kell éreznünk: éhes a falu lelke.

Az érdekes előadáshoz elsőnek vitéz Mikó Bertalan főszolgabíró szól. Hangoztatja, hogy a tanításnak van elsősorban sok tennivalója. A megrendült tekintélytisztetletet kell erős gyökerűvé tenni már a gyermeki világban, és tanító-nevelésben is erre kell felhívni a figyelmet. Turi Sándorokra volna szükség, de sajnos kevés Turi Sándorunk van.

Turi Margit magyar szőttesek készítésére neveli a paszabi leányokat

Az ebédet Turi Margit nemes művészi invencióval vezetett szövő műtermének megtekintése követi. A szövőgépek mellett paszabi lányok ülnek. A legbonyolultabb díszítései feladatokat is könnyedén oldják meg. Szőttekésztítményeikkel szép keresethez jutnak. Az egyik leány, akinek ujjja frissen vezeti a száltút, most jött be az aratásról, itt most többet kereshet. A készítmények kiállításokról ismertek már. Messze idegenben keresik a paszabi szőttek ruhákat és lakásszőnyegeket, falvédőket, terítőket. Belgiumba, Londonba, Amerikába is vitték már a paszabi készítményeket. Az ősi föld virágai nyílnak itt a népművészet csodás álomlátásaiban. Turi Margit áldásos működése valóban elismerést érdemel a nép leányainak foglalkoztatásában.

(Nyírvidek – Szabolcsi Hírlap, 1940)

Paszabon, a szabolcsi népfőiskolai Helikonon, a Bessenyei Társaság munkaközössége kidolgozta az idei három hónapos népfőiskolai anyagi és szellemi tervét

A Tisza-parti Paszab község, amelynek magyar települése az étellel való kemény csatározásban is megőrizte az ősi élet hagyományainak hímporát, a néplelkiséget érintetlen tisztaságában megszólaltató kiváló magyar nevelő Turi Sándor református igazgató révén a szabolcsi népi, kulturális törekvések Helikonjára emelkedett. Egy-egy aratás utáni nyári napon itt Paszabon a református iskola termében gyűlnek össze és tanácskoznak azok a szabolcsiak, akik Nyíregyházán az országban a legelső között keltették életre az ideálisan tiszta, független és erővel teljes népfőiskolai gondolatot. (...)

A népfőiskolai munkaközösség tagjait, akiknek körében megjelent Szohor Pál (*nyíregyházi – a szerk.*) polgármester, a Bessenyei Társaság elnöke is, Turi Sándor fogadta. Délelőtt a református iskola nagytermében eszmeváltó összejövétel volt. Ez az iskola a puritán magyar lélek otthona. Hófehér falán beszédes rajzok, képek szólanak a magyar emberré nevelés princípiumairól. Az értekezlet előtt a vendégszerető Turi ház a mai világban legdrágább és ízesebb itallal, párolgó friss tejjel és illatos házi kenyérrel szolgál a népművelőknek. A Turi Margit népi szövő- és hímzőtelep remekbe készült kézimunkái terítik az asztalokat a reggelin, amely után Turi Sándor iskolai gyűjteményének népi titkai tárulnak fel az ízes magyar humor aranyos fényébe vont előadásból. A paszabi református egyház erős eszmei és anyagi megalapozottsága, emelkedett pedagógiai vezető szellemisége sugárzódik felénk a mesze múlt emlékeiből. Százestendős iskolai jegyzőkönyvek, iskolai naplók betűiből a biztos és mindig a kor színvonalán álló magyar pedagógiai elvszerűség tűnik élénk. (...) Magyar erőt és biztató magyar öntudatot ad Turi Sándor iskolája. (...)

Az értekezleten Turi Sándor Bessenyei és Paszab címen tart előadást. Turi Sándor gyűjtésében értékes Bessenyei-emlékek, olvasmányok vannak, és a Bessenyei család minden hagyományának ismerője. Érdekes népi adatokat tárt fel arról, mit regélnek a paszabiak a Bessenyei családról. Testben, lélekben erősnek látja a nép a Bessenyeieket. Az előadó hangoztatta, hogy Bessenyeinek, a kultúra úttörőjének életszemlélete gyökeresen magyar, és a magyar föld, a magyar nép, a testvériség élménye határozza meg. A magyar emberben a kezdés feszültsége sokszor megingatja a józan ítélőképességet, és a kezdés sikerét odajutásnak tekinti. Sokszor látjuk, hogy elhanyagolja a földet is, nemcsak azért, mert semmije nincs, hanem a könnyebb lehetőségnek délibábjáért is. Pedig nem közömbös nemzetünk életére, hogy kinek a kezében van a föld. Ezért meg kell erősítenünk azt a Bessenyeiek által kezdeményezett mozgalmat, hogy a magasabb kultúrát a néphez kell juttatni, de a magasabb kultúrának a népből kell táplálkoznia. A nép is elhal kultúra nélkül, s a kultúra is elhal, ha nem tud a népből táplálkozni. Ezért van rendkívüli jelentősége a népfőiskola áldásos munkásságának.

A nagy hatású és meggyőző erejű előadás után Jákváry Kálmán népművelési titkár ismertette a nyíregyházi népfőiskola eddigi munkásságának biztató eredményeit. (...) A minden problémát felölelő tanácskozás után a résztvevők a református iskolában társas ebéden vettek részt, amelyen, valamint a délutáni Tisza-parti szümpozicionon a Turi család kedves vendéglátása tette kellemessé a nyíregyházi népfőiskolások kirándulását. (...)

(*Nyírvidek – Szabolcsi Hírlap, 1943*)

A szó erejével

(Előadások, tervezetek)

Élete során több helyre hívták előadást tartani, de csak a falusi tanítók konferenciáján 1954-ben elmondott beszéde jelent meg nyomtatásban (némi, a kor követelményeihez igazodó szerkesztői változtatással). Több írása kéziratban maradt fenn.

A falu élete

A magyar ember szeret beszélgetni. Összejöveteleken az öregek rendesen a múltakról emlékeznek, a fiatalok a jövőről tervezgetnek. A múltról is, a jövőnkről is van beszélgetnivalónk bőven.

Az öregek beszélgetése legfeljebb a nagyapák idejéig megy vissza a múltba. A fiatalok csak annyit terveznek a jövőből, ami az ő elgondolásukat kielégíti. Rövid távolság ez mind a kettő. A mostan alakuló világban tanácsos minél többet megismerni a magyarság életéből. Ma fejlődni akarunk. Egyszerre sok mindennel akarjuk megtölteni a magyar életet. A nagy haladásvágyban szükséges megtudni azt is, hogyan jutottunk el a mához, és milyen jövőt tervezhetünk magunknak.

A múlt nem valami ősidőt jelent. Befejezni nem is tudjuk, mert bennünk él. A magyarság ezeréves múltja itt van a lelkünkben, érzésünkben, mozgásunkban, hitünkben, szokásunkban és életmódunkban. Minél mélyebben nézünk bele lelki életünkbe, annál biztosabb öntudattal tudjuk a jövőnket megépíteni.

Embertársunkat aszerint értékeljük és becsüljük, hogy a megpróbáló időkben hogyan állta meg a helyét. Hogyan küzdött meg az élet nehéz körülményeivel, és hogyan viselkedett a csendesebb és derűsebb napokban. Egy emberi élet értékét nem a pénze vagy földjének nagysága szabja meg, hanem a lelkülete. Tehát a gondolkozása, emberséges viselkedése.

Egy nemzet igazi értékét sem az mutatja, hogy hány emberből áll, hanem az, hogy mennyi szép és nemes értéket termelt ki magából, milyen lelki kincsekkel rendelkezik.

A magyar ember lelkét sok minden alakította, formálta és simította az alatt az ezer év alatt is, mióta itt lakunk. A szemünkből sok mindent ki lehet olvasni, s az arcunkon rajta van a keleti lélek sok érdekes vonása. Mert van keleti lélek és nyugati lélek is. A kettő közt különbség van. Keleti lelkületnél egy parancsol, a többi engedelmeskedik. A nyugati lelket valami érzés mindig a közösség elleni harcra ingerli.

A lelkületek közti különbség hozta azt az ellentétet is, ami ma a városi és falusi magyarság közt fennáll. A városi lelkülettel élő ember úgy szemléli az életet, mint ha minden pusztulna, fogyna, erőtlenedne. A falusi ember körül megújul minden,

ő az elmúlás után ott látja a megújódást. Azért bizakodó és derűs az életszemlélete. Még azt is meg kell említenünk, hogy az egyes korok és körülmények is változtatják az emberek életfelfogását. A ma élő ember mindent bírál, boncolgat, szétszed, de összetenni, építeni, termelőmunkát végezni csak nehezen tud.

Még az egyes ember életszemlélete is sokfajta. Egy erdő nézésekor a vándor hűvöset, a festő szépséget, a mesterember gerendát, a szegény ember tüzelőt lát a fában. Háborús időkben hivatásos katonáknak a templom anyagraktár, a harang ágyúérc, az orgonasíp puskagolyó anyaga, a templomba járó emberek szabadságos katonák.

Paszab főutcája az 1940-es években

A magyar falut is sokféleképpen nézhetjük. Felületes kutatók, akik idegen elgondolások alapján markolásznak a falu életében, sokszor elszomorító megállapításokat találnak ki. Legtöbbször az anyagi erőket méregetik, de a megőrzött magyar szellem erejét, fejlődését nem tudják meglátni.

De a falusi embernek sincs meg a helyes életszemlélete. Nem a haladást nézzük mi is, hanem a fonákosságokat. Sokan menekülni akarnak ma a faluból. Városra akar kerülni nagyon sok falusi ember. Milyen sokan jönnek vissza csalódottan! Régi magyar átok, hogy mi messze szeretünk menni. Vágyódunk Pestre, Amerikába. Meg akarjuk ismerni a nagyvilágot, de a saját falunkat, a saját életünket nem. Vágyódunk valami új után, s érte elhanyagoljuk azt, ami a miénk.

Sokaknak csak annyit jelent itt az élet: születni, szenvedni, meghalni. Milyen más azoké, akik megértik, hogy az egymást követő magyar nemzedékek sorában

mi élő láncszemek vagyunk. Mi kapcsoljuk össze a magyar múltat a magyar jövővel. Mint minden nemzedék, mi is átvettük a magyarság minden értékét. Őrizzük, fejlesztjük, s átadjuk azoknak, akik utánunk jönnek.

Mi ez az örökség és mi benne az érték, erről beszéljünk most.

A falusi ember legtöbbször annyit tud őseinkről, amennyit az elemi iskolákban megtanult vagy megértett. Beszélünk a magyar nép vándorlásairól, harcairól, de ezekből kevesen érzik meg, hogy milyen életrevaló, edzett emberek voltak az ősmagyarok. Egymástól független, külön élő törzsekben éltek, a vezetőikben mégis megérlelődött az egymásrautaltság érzése. Az óhazától elszakadt magyarságot az állandóan küzdelmes hosszú út egybeolvasztotta, s mint államalkotásra alkalmas nép jelenik meg mostani hazánk határán.

Milyen friss, fiatal a honfoglaló magyarság élete, milyen előrelátó minden intézkedése. Milyen vitézek voltak, s milyen gazdag volt a lelkük. Vértükben benne volt a keleti puszták minden vadsága és szépsége, s mégis megértették küldetésüket. Ideálltak éknek, elválasztó falnak Kelet és Nyugat közzé, s védték századokon át Nyugatot Kelet ellen. Sokszor kellett megvédeni Kelet lelkét is a Nyugat léhaságai ellen. A tatárok megállításával nagy pusztulástól mentettük meg a Nyugatot. Nagy magyarirtó korszak volt a török hódoltság is. A Nyugat békésen fejlődhetett, mi pedig csaknem elpusztultunk.

Belső fejlődésünkre nagy hatással volt az idegen papok és hittérítők behívása, az idegen országbeli kereskedők és iparosok beözönlése. Megnevezhetetlen ellenséges érzést váltott ki a magyarságból az idegenek elhatalmasodása. Az idegenekkel szebben való védekezés, az ősi sajátosságok féltése mindig ott lobogott az ősmagyarok leszármazottainak a lelkében. A városokba települő idegenekkel sohase tudott összebarátkozni a magyar ember.

Az ezeréves magyar életben sokszor állott egymással szemben a falu és a város. Örökös harc folyik a főurak és a jobbágyság között. Évszázadokon át küzdenek csak azért, hogy meglegyen a jobbágnak a szabad költözködési joga. A Hunyadiak idejében a gyűlölködő főurak ellenére választja meg a köznemesség Mátyást királynak. Mikor Mátyás király halála után hozzák Amerikából a krumplit, dohányt, tengerit, paprikát, akácot, és Európa többi országaiban emelkedni kezd a nép jóléte és műveltsége, akkor jön reánk a mohácsi vész. A mohácsi vész után meginduló reformáció a falukban terjed el. Jön az üldözés. A nép nagy nyomorba süllyed, de a falu őrzi a magyarságát. Az elnémetesítésre irányuló törvények és intézkedések nem tudják a magyar falu ellenállását megtörni. A különböző népek letelepítése sok vizsályt támasztott, de mindig a magyar szellem maradt felül.

Nemcsak ezek a történelmi események alakítják a magyar falu lelkét, hanem a természeti erők, az egyes tájak és a környező népek hatásai.

Honfoglaláskor Magyarország nagy részét sűrű erdők borították. A Nagy-Alföld mocsaras, ingoványos terület volt, és csak legelőnek használhatták. Amióta a magyarság itt lakik, megváltozott minden. Más népek gyarmatokat foglaltak el, nekünk a saját

területünket kellett átalakítani, hogy minél többen élhessünk rajta. A nagy háborúk idején is állandóan folyt az átalakító munka. A mocsárlecsapolás, folyószabályozás, futóhomok megkötése, akácfá ültetése, vasútépítés, útkészítés, téglaegetés, artézi kuttak fúrása, mezőgazdasági ipar, napjainkban pedig az öntözés és talajjavítás – mind a magyar erő, kitartás és szorgalom eredménye.

A tájék, a környezet nagy hatással van az ember életére. Azok, akik városon születtek és élnek, mindig más emberek, mint a falusiak. A falusi ember sokat küzd a természet szeszélyeivel. Életén, magatartásán, természetén ez látszik meg. Minden vidék lakóinak más a természete.

Belső harcok is formálják a falut. Ázsiából hozott örökségünk a kasztrendszer. Uraknak születünk, lenézzük embertársunkat. Milyen természetesnek tartjuk, hogy a falusi ember egyforma, s a valóságban mennyi különbség van a különböző rangú és vagyonú családok között! A mindenbe belenyugvó, jobbágytermészetű embertől kezdve megtalálhatunk minden emberfajtát, egészen a lázadó parasztig. A szektázó emberek rétege – néma forradalom. A jobb sorsban élő falusi ember ritkán használja fel jó helyzetét arra, hogy a falusi nép sorsának megjavításán segítsen, de mindig kíméletlen az alantabb sorsban élő emberekkel szemben.

Nehéz feladat a falu életéről mindent elmondani. Ennyiből is megérthetjük, hogy az ezeréves magyar életben sok megpróbáltatáson ment át a falu. Üldözések és pusztulások után mindig voltak új kezdek, s valami csodálatos belső tartalom éltette eddig a lassú fejlődés útján. A magyar falu sokszor magára maradt. Ellenzéki volt, támogatásban nem részesült, szegény maradt. Annál gazdagabb lelki kincsekben. Akkor vannak legszomorúbb idők, mikor a falu ősi hagyományait, szokásait elhagyja, mikor hanyatlani kezd a nemzeti szellem, és megfakul a magyar öntudat.

Hazánkban évszázadokon át folyt a magyar lélek erőinek és értékeinek tervszerű pusztítása. Ezeréves történetünk folyamán sok nemzeti erőt eltékozoltunk. Lelki értékek egész tömege pusztult el nyom nélkül az idők és korszakok viharában. Belenevelték a köztudatba, hogy ami magyar, az nem elég szép és nem elég jó. Úriember csak az volt, aki elfelejtette magyarságát, s öltözködésben, beszédben, szokásban mentül hűebben utánozta a Nyugatot. A falun élő népet kigúnyolták és lekicsinyelték. Ennek hatására épültek a magyar tájba nem illő középületek, magánházak. Idegen bútorok, iparcikkek kerültek be. Lélekmérgezések eredménye, hogy elpusztultak legszebb értékeink. Népművészetünk, népdalok, népmesék, hagyományok. Belenevelték a magyar népbe az alsóbbrendűség érzését. A magasabb iskolába került tanulót elnevelték a falutól. Pusztulni hagytuk zenénket, táncunkat. Idegen slágereket dúdoltunk, s néger muzsika mellett vigadtunk.

A falu élete olyan, mint a fű. Zord időkben meghúzódik a gyökerekben. Felette száraz avart látunk, de ha jön a megújulás lehetősége, a reménysége zöld színével hirdeti a magyar feltámadást. A zene, a tánc, a költészet, szokás, erkölcs, művészet a magyar lélek tökéletes kifejezője, egységbe fonódva él ma is a faluk csendjében. Ezeréves múltunk minden nagysága és szépsége benne él ezekben az örökségekben.

Vannak ősi szokásaink, amikről nem tudjuk, honnan örököltük. De örököltük az ősi közönyt is. A magyarság nagy része nem tud lelkesedni. A falusi ember lelkében mindig ott van a tövis. Pedig nemcsak a városi ember nem teszi meg kötelességét, hanem a falusi sem. A falu ma folyton csodákra vár. Elhagyatva érzi magát, s nemzeti értékeit lekicsinyli. Nem az értékekre figyel, hanem a nagyhangú magyarázókra.

Az öntudatosan dolgozó ember mindenütt megél. Aki megismeri faluja múltját, küzdelmét és fejlődését, az megérti, hogy nem kell elvágyni az eredeti környezetből. Ott kell maradni, és őrizni, fejleszteni azt a drága örökséget, amit kaptunk és majd továbbadunk. Talán kevesebb erővel, több ésszel kell dolgozni, és tökéletes eredményt elérni. A falu a haza védelmében tudott dolgozni, de az építőmunkába ma még kevés beleszólása van. Nem tudatlan a falu, csak tájékozatlan. Ahogy tudott a vadvizes területekből termőföldet alakítani, ahogy tudott idegen népek áradataiban szellemi örökséget megtartani és fejleszteni, úgy tud majd az országépítés munkájában is részt venni. A falu nem szolgál, hanem munkatárs szeretne lenni. Ma falun, ahol sok gyermek van, reggel besötétítik az ablakot, hogy a gyermekek minél később ébredjenek fel. Ha felkelnek, mindjárt enni kérnek. Valahogy így voltunk a falu életével is. Lelkében felébresztgetjük a haladás vágyát, de kielégíteni nem tudjuk. Csak elemi iskola áll rendelkezésre, hogy a falu mezőgazdasági és általános kultúráját emeljük. A most szaporodó filmszínházak se sokat tudnak nyújtani, mert ma még igen kevés az egyszerű, mesterkéletlen film, amely a magyar jellemet, magyar szerelmet, küzdelmet, egyszerűséget szemléltetné.

A magyar jövő munkásai vagyunk. Megvan az életerő, az építő szándék és az áldozatos munka. A magyar falu egyedül is meg tud küzdeni az idegen hatásokkal. Ingyen nem adnak semmit.

(Elhangzott a nyíregyházi népfőiskolán 1942-ben)

A magyar nép lelkivilága

Egy arab mese szerint egyszer a hold egy egész éjjeli körjárat után azzal állt az Úr-isten elé, hogy bizony igen sok bűnt látott az éjjel a földön. A jó Isten aztán azt felelte neki: „Nem azért küldtelek, hogy leselkedj, és nekem híreket hurcolj, hanem hogy világíts!”

A magyar falu életében ilyen világító szerepe volt eddig a tanítónak. A falusi ember csak kettőt sajnál mindig: a kutyát és a tanítót, mert azokat mindig és mindenki uszítgathatja. A tanító pontos, lelkiismeretes, megbízható, becsületes ember. Megvan benne az állandó igyekezet és a szolgálatra készség is. Egyszerűen használható mindenre. De!... Jól van-e ez így?

A lelki értékek mellett erőre is van szükség. A léleknek legnagyobb ereje a kíváncsiság. Kíváncsiságnak és érdeklődésnek köszönhetünk mindent, amit az emberi ész a földön, a vizeken, a levegőben vagy a föld mélyében alkotott. Kíváncsiság hajtja

a feltalálók lelkét. Így figyelik az anyagok tulajdonságait, és új csodákat alkotnak – a mások javára. Kíváncsiság sarkallja a tudósokat, akik az élet rejtelmeit kutatják. Kíváncsiság van a gyermeki lélekben, és ennek helyes kielégítésétől függ a jövője. Kíváncsiság van a női lélekben, csak sokszor nem helyes irányban működik.

Hát a tanító lelkében nincs? Lehet, hogy van, lehet, hogy sok is van. Csak elég nincs belőle. Nagy lendülettel és alkotni vágyással induló tanítói lelkek pár év alatt elkopnak, elfásulnak, és nem érdekli őket más, csak a kenyérkérdés. És még arra sem kíváncsiak, hogy miért van ez így.

Furcsa is az, hogy a legnemesebb anyaggal, az emberi lélekkel foglalkozó tanítónak kell a legkevesebb szakiskolát elvégezni. Kevés a tudásunk a falusi élet vezetéséhez, és tehetetlenségünkben gyűléseinken nyilatkozunk, hogy a tanítóság a néphez tartozik. Hát ugyan hova tartozna, amikor a legtöbb tanító a nép köréből kerül ki, tehát népi származású. Azért vagyunk megbélyegzettek! Magyarországon a foglalkozás társadalmi rétegekhez van kötve.

Nekünk nincsen korszerű társadalomtudományi és gazdaságpolitikai műveltségünk, tehát nem lehet politikai tisztánlátásunk sem. Beszéljük, hogy társadalmi fejlődésünk hibás, de az ott működő erők hatásait nem ismerjük. Így, ha arra kíváncsi valaki, hogy a falu miért nem akar művelődni, csak azt mondhatjuk, hogy nem mer művelődni, mert attól fél, hogy ha sokat fog tudni, annyi fizetést kap, mint a tanító.

Röviden rámutatok arra is, hogy a magyarságban a kultúrában sincs meg az egységes látás. A magyarság kultúrkörökre oszlott, s ezek harcolnak egymással. Klerikális művelődésünk katolikus és protestáns ágazatai, politikai, liberális stb. Jönnek a különféle világszemléletek, különféle fokozatokkal.

A művelődési javak az egyes körökben különbözők mennyiségre is, minőségre is. A világnézeti adottságok között a magyarság úgy áll, hogy hiányzik belőle a jövő fejlődését munkáló mozgalmak iránti érdeklődés, de hiányzik a saját népi értékeinek megbecsülése is.

Az elmúlt idők munkájának nyoma még egy ilyen rázkódtatással sem tűnhetik el egyszerre, mint amilyenén átestünk. De legyünk kíváncsiak a teljes igazságra is.

A parasztság nagy része nem a felsorolt kultúrkörökben él, hanem azokon kívül rekedt. Ő a régi közösségi kultúrában maradt meg, mágikus lelkülete világában él. Az önellátásra törekvés, a szabad szerzési ösztön ennek a világnak a bizonyosságai. Sok kitört ebből az életformából, házat épített, földet vett, a fiai hivatalnokok lettek, stb., de a nagy része megmaradt az ősi ösztön útján, és sem gazdasági, sem kulturális, sem politikai síkon nem mozog. Vannak, akik felkerülnek, képviselők lesznek, de nem tudják ők sem, hogy hol van az állam gépezetében az a csavar, amire rátegyék a kezüket, hogy az a gépezet nekik is hullasson valamit.

Ezért mondják azt, hogy a kultúrához nincs köze a népnek. Lélektani gátlásokkal, előítéletekkel találkozunk. Iskolába nem küldi a gyermekét, és nem egészen igaz az, hogy a szegény gyermek nem tanulhatott. Ők maguk is kizárják magukat

a tanulásból. Mindenre erkölcsi magyarázatot keresnek. A gyermek nekik valójában munkaeszköz, gazdasági befektetés. Öntudat kevés van, annál több hiúság.

*

Minden világválság összetöri a régi életformákat, és újat alakít. Ezt akarjuk mi tartalommal megtölteni. Ezzel úgy járunk, mint mikor két vándor igen éhesen megérkezett egy faluba. Egy gazdaember megszánta őket, és behívta a házához. Elibéjük tett egy tál tésztát, hogy egyék meg. Az egyik vándor erre elbeszélte, hogy ők mennyit szenvedtek, fáradtak, csalódtak, s hova igyekeznek. Addig a másik nem beszélt, de a tésztát mind elfogyasztotta. A panaszkodó vándort úgy hívják, hogy Szabadművelődés, a másikat meg Pártélet. A magyar népet egyedül a műveltsége tarthatja meg, és ezért a műveltség nem lehet politikai kérdés. Mégis az lett belőle.

Pedig az elmúlt 100 év népoktatási törekvéseiből érdemes lenne megtanulni valamit. A közoktatási reformok és különféle iskolák régen is az alsóbb néposztályt igyekeztek megmozdítani. Létrejött a könyvkultúra. A nép a beleerőszakolt és gyökértelen ismereteket kiszórja emlékezetéből, akárhogyan kínozzuk is vele. Talán a számolást és olvasást tartja meg, már az írással sincs egészen kibékülve. Így a falu, a nép nagy része elesett a tudás kultúrájától, és a népi értelmiség nem tudja megtalálni azt a formát, ahol pótolhatnánk sürgősen a hiányokat.

Világkatasztrófák után a nép felé fordul a figyelem! Ez bizonyítja a magaskultúra gyökértelenségét. A népi kultúra fajokat köt össze. Népművészet, zene, költészet együtt élnek a falusi ember lelkében. Ez a nemzeti kultúra. Ez az alap, ez a gyökér. A magaskultúra az emberiséget köti össze.

A népi kultúra olyan gyökér, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni. A népi kultúrából mint fajigyökérből táplálkozó lelkek tudnak csak igazán felemelkedni. Az alkotó zsenik mindig a fajtájukból kikristályosodott tökéletes lelkek.

A föld parancsol. Külsőségekben mindig változunk, de lelkiségben mindig ugyanazok maradunk. A lélek halhatatlan. A magyar lélek az volt 4000 évvel ezelőtt, mint ma, és 2000 év után lesz. Csak a termése más és más. Minden tájnak más a lelkisége. A falu nagy rétege hűtlen lett az ősi kultúrához. Nagyon hódít a selejtkultúra. Becsület és szemérem elleni támadások a városról indulnak ki. Tiszta kultúra az, ami érzelmi alapú. Selejt kultúra az érzéki. A lélek uralma az érzékiek felett hozza az érzelmi világot. Művészetek az érzelmi világból születtek és születnek. Az állatnak csak ösztöne van, harap, rúg a gyengébb felé – menekül, ha erősebbel van szemben. Ma a világ olyan, mint a Noé bárkája. Sok benne az állat, kevés a Noé. Belülről lázadó emberekkel van tele a világ. A falu népe olyan, mint a tej. Ezelőtt „állni hagyták”, a java feljött a tetejére, a város leszedte. Most felforralták, és kifutott abból az életkeretből, amiben volt, bűdös is egy kicsit, mint a kifutott tej, hát szagoljuk.

Jó lesz talán vigyázni, hogy ne tévesszük össze a népet a tömeggel. Mi a néppel ritkán találkozunk. Hiába keressük a rendezett előadásokon, mozikban, szórakozóhelyeken,

nem találjuk meg. A nép olyan közösség, amit egy közös eszme, egy gondolkodás, közös cél stb. lelkesít. A magyar nem csordanép!

Nézzük a gyermekjátékot. Egy-kettő játszik, a többi nézi. Vasúton külön fülke kell, a korcsmából kikerget mindenkit, s aztán leborul és sír, hogy ő milyen árva. Egyenként jó, szép lelkű, kedves minden magyar, de tömegben felszabadulnak a lefékezett érzések, és akkor már nem bírunk vele. Kisebb csoportban beszélgetve tudunk rá hatni, de előadásokra hiába hívjuk őket, nem jönnek el. Akik ott vannak, azok legtöbbször szórakozást keresnek, és nem a tanulást.

Én még ma sem tudom megérteni, hogy a tudósok csinálják-e a könyveket, vagy a könyvek a tudósokat. Aki sok könyvet összeolvas, az tudós lesz, de esetleg nem lesz bölcs ember. De van, aki nem könyvekből tanul, hanem az életet a maga valóságában ismeri. A tisztánlátó emberek nem tudósok, de bölcsek. Az élet nem a könyvek, hanem az élmények által lehet élet. Az öntudatos életnek alap kell. Ez az alap a hagyomány. Egyszerű érzés- és gondolatvilágban kell élni és dolgozni. A falu ma még utánoz, de ezen az alapon él. Alkotni nem tud, de érzésvilága csodálatos.

Az út a faluba a városon át vezet. Ha a város magyarrá lesz, a falu is átalakul. Mert a falunak más az életszemlélete, mint a városé. Minden nemzet másképpen gondolkodik, és gondolatait másképpen fejezi ki. A földdel foglalkozó ember gondolat- és érzésvilágából jön elő a népművészet. Azért olyan tiszta, romlatlan.

A gondolat és érzés mindenkinél megvan, de a meglátás minden embernél más. Munkácsy Mihály másképpen látta Krisztus szenvedését, mint más nemzetbeli festő. A Tisza szépségét akárki megláthatja. Petőfi az örültet látta meg benne.

A városi életszemlélet tele van lemondásokkal. Az elmúlás gondolatából sokat préselnek a tanulóifjúság lelkébe. Városi környezetben megöregedett emberek mogorvák, idegesek.

Falun az embert a lefelé nézésre tanítja meg a sors. Ott az ember a legtöbbet a földtől tanulja meg. A föld legszebb tanítása az örök megújulás. Ősz után eljön a tavasz, vihar után a napsütés. Az ősszel letarolt földek új termést ígérnek, a száraz avar alatt kizöldül az élet. Szép a föld tanítása, és benne van a magyar sors! Minden megújulás alulról kezdődik.

A falusi élet nem maradhat a régi, mert folyton változik, alakul, fejlődik. De a gyökér, amiből kisarjad és megújul, az mindig ugyanaz marad. Az élet soha sincs befejezve, örökké más. Az a kérdés, tud-e felfelé haladni.

Falun az emberi lélek is olyan, mint a környezet. Úgy van benne a derű és jókedv, mint a határban a színes virág. Ahol sok a pipacs meg a többi színes virág, ott kevés lesz a termés. A túl sok vidámság is veszedelmes, de kevésre mindig szükség van.

A színes virág nem fogy el a mezőről, a derű és jókedv se az emberi lélekből. Az örök megújulás értése és látása a nehéz sorsban is reménykedővé teszi az embert.

A nép lelke olyan, mint a hegedű. Ha kontár veszi a kezébe, akkor keserves, nyekergő hangot ad, de a művész gyönyörűségeket varázsol belőle.

A művészet, a nóta, a mese, a vers alján vagy mélységében, ott van a nagy tanítás, hogy szenvedés nélkül nincs élet. A születés öröme előtt ott van a vajúdás fájdalma, a tavasz napfénye előtt a tél kietlen világa. A szenvedést vállalni kell, ez a törvénye az életnek. Ez a meglátás van a mesék motívumaiban. Mert a mese nemcsak szórakoztató beszéd, de bennük van az emberi fejlődés és nemzetünk életének egész története. Azt akarja megtanítani a hallgatóságnak, hogy az élethez bátorság kell. Rettentő sok bajt és váratlanul jövő küzdelmet hord magával az élet, és a mese hőségnek is le kell győzni a vadállatokat, boszorkányokat, sárkányokat – ügyesen kivédeni a cselvetéseket, táltos paripán ismeretlen országokat kell bejárni, s ha mindezeket hibátlanul elvégzi, csak akkor nyeri el a megérdemelt jutalmat.

És a legkisebb fiú (a nép) a sárkányokat mindig legyőzi, a lehetetlen kívánságok teljesítését mindig vállalja, mert mindig segít, titkos erő a bátor szívű mesehősnek. (Megváltó gondolata.)

(Nyíregyháza, 1947)

A szabadoktatás módszere és lélektana

IV. előadás

A szabadoktatás módszeréről nehéz beszélni, mert különféle elméletek tetszetős tervekkel mennek neki a falu életének. Javítani akarunk a falun, pedig csak a fejlődés irányát szolgálhatjuk. A világnézet mindig meggyőződést jelent, és mi inkább világképet adjunk, mert az ismeret gyarapítást ad. A bor a hordóban nyugodtan van, emberbe kerülve különféle tüneteket vált ki. A gondolatok se egyforma hatást keltethetnek mindenkiben. Különböző utakon mehetünk, de egy cél felé törekedhetünk.

A ma emberét nagyon nehéz irányítani. A felsőbbbségnél kialakult terveket nagyon kicsi mértékben valósíthatjuk meg. Sok a tömeg. A tömegek fegyelméről ritkán lehet jól mondani. A tömeg hangulata, szenvedélye, viselkedése azért szélsőséges, mert az egyének a tömegben nem érznek felelősséget, ami gyarlóságukat gátolná. A városi nép könnyebben válik tömeggé, mint az egyszerűbb falusi nép. Most sokszor ilyen tömeghangulatot látunk felülkerekedni. Sokan harcolnak, de vannak, akik nem azokat az embereket szeretik, akikért harcolnak, hanem magát a harcot. Osztályharc van, és nem a magyarságunk tisztaságát keressük. A falu és a magyarság társadalmának nem az a rétege mozdult meg, amelyik hordozta ősi hagyományainkat vagy értékeinket. Ez a réteg hallgat, és előadásokra nem jár. Mozi, újság, gyűlés nem érdekli. Sőt, a könnyebb lehetőségek délibábjáért sem áldozza fel óvatosságát.

Mi mindenkit vezetni szeretnénk, de minket ne vezessen senki. Szabad mozgást kíván a magyar ember, és megkívánja azt is, hogy gondolkodásmódját megismerjük. Ha mindig tortát kap az ember, azt is megunja. Világlátott fiatalember vagy volt katona beszélgetését szívesen hallgatja, a kioktató hangot nem szereti.

Minden tájnak más az íze, fejlődése, tartalma. Ha a középosztálynál bűn a nyugati szellem, a népnek is nagy hibája, hogy elhagyta az ősi hagyományokat, szokásokat, és ő is behódol az idegen hatásoknak.

Az iskola, ahol 48 évig tanított

Előrehaladásunk lényege az, hogy a magasabb kultúrát a néphez kell eljuttatni, de a magasabb kultúrának a népből kell táplálkoznia. A nép is elhal kultúra nélkül, de a kultúra is elhal, ha nem tud a népből táplálkoznia. A magyar föld és talaj az igazi gyökér, és ami nem innen indul, az lehet okos, bölcs, de nem magyar. Viszont lehet valami egyszerű, naiv, de becsületesen magyar. Nagy feladat megmondani, hogy mi a mostani életformánkban a magyar, és mi az idegen. Sebesen haladó kerék küllőit nehezen lehet megolvasni.

A szabadoktatás eddigi módszerében az volt a hiba, hogy úgy járunk el, mint a „szabadcsapatok”. Előzetes felderítés nélkül beszaladtunk egy ismeretlen területre, és ott minél nagyobb lármát próbáltunk csinálni. Fontos dolog, hogy elsősorban azt ismerjük meg, hogy egy falu hogyan ért el a mához. Sokan vannak, akik azt hiszik, hogy a kultúrát ők viszik a falura. A falunak megvan az ősi kultúrája; szokásban, hagyományokban majdnem változatlanul megőrizte azokat a szellemi értékeket, amik magyarságunkat jelentik.

A magyar lélek sok tekintetben különbözik a környező népek lelkeségétől. Sokféle tényező erők irányították a fejlődést, és a magyar nép az utóbbi időkben eltért az ősi hagyományoktól, és a magyar műveltség fejlődése helytelen irányba tért.

Iskolai nevelésünkben nem a természetes fejlődést munkálták, hanem könyvkultúrát fejlesztettek ki. Így az egyház és az állam a nép szemében olyan intézmény lett, amely a nép érdekei ellen dolgozik. A mostani átalakulás még bizonytalanabbá tette a helyzetet. Hiba az, hogy nyugati beállítottságú lélekkel nézzük a falu életét. Azt szeretnénk, ha minden falu olyan lenne, mint a főváros.

V. előadás

A népművelési munkák sorozata a magas kultúra harca volt a mély kultúra ellen. A városi kultúrának inkább káros hatásai beleették magukat a mély kultúra egészséges szervezetébe, és ott alapos torzításokat csináltak. A nép is hűtlen lett ősi műveltségéhez. Amit eddig elrontottunk, azt most jóvá akarjuk tenni. Nagy nemzeti szerencsétlenségek idején mindig a népi kultúrához térünk vissza, s ezzel is igazoljuk azt, hogy magas kultúránk sok tekintetben gyökértelen.

A nép követeli a civilizáció vívmányait. Szórakozni akar, de a kultúra nem nagyon érdekli. Külsőségek, cipő, ruha, élelem, az éhség és a nemiség problémája foglalkoztat mindenkit. Hogyan él, honnan szerzi be a szükségleteit? Mi a véleménye az életéről? A magyar ember mindig összehasonlítja sorsát, a maga életét másokéval. Így kell összehasonlítani a magyarság életét más népek életével. Világismeret nélkül magyar kultúra ma nem alakítható ki.

Mostani kultúránkat fel kell mérni. Mi az igazi magyar kultúra? Mi a mérték? Szervezőképességünk gyenge. De művészet, ízlés, lelkület minden munkánkból kiütözik. Fürdővízbe kell tenni mostani kultúránkat, s lemosni lelkünkéről a rátapadt idegen hatásokat. De vigyázni kell a fürdővízre is. Kodály, Bartók stb. nyomán el lehet indulni. Magyar legyen az a recept, amivel dolgozunk. Jelszavakkal nehéz a néphez közel jutni.

VI. előadás

Sok falusi iskolán még mindig kevés az ablaküveg, az erős szelek bejutnak. Lehet a közepén jó kályha, tehetnek bele értékes fűtőanyagot, a meleget csak azok érzik, akik közel vannak a tűzhöz, a távol állók dideregnek. Országunk kályhája, Budapest akármilyen erősen akar meleget és kultúrát sugározni, a falusi néphez nem az a rész jut el, ami ott hasznos lehetne. A falu sok selejtes kultúrát kap, s azt hiszi, hogy ez a magyar felső kultúra.

Az indulás irányából azt érezzük, hogy az népieskedő, de nem népi. Minden párt és szervezkedés a saját erősödésén dolgozik, nem az általános előrehaladáson. Nálunk egy ember zöld színű napszemüveget akart feltenni a tehene szemére, hogy a szalmát lucernának lássa.

Most nem forradalom volt, hanem felfordulás. A nagy zűrzavarban egyszerű módokon nem tudunk eredményes munkát végezni. A magyar nép mindent gyanakvással fogad, ami tanult embertől jön. Nekünk van népi kultúránk, ne akarjunk újat csinálni a régi helyett. Aki a régi ismeretekhez ragasztja az újat, az művész; aki csak ismereteket ad, az suszter.

A magyar szeret hagyatékon osztozkodni. Nem tudja az értékét a szellemi kincseinek. Ha a törvény kimondaná, hogy például 5 holdon felüli földterületet csak az örökölhet, vagy például 15 holdnál nagyobb birtokon csak az gazdálkodhat, akinek megfelelő szakiskolája van, azonnal tanulna a falusi nép, mert így a tanulásnak van értelme.

A falu örül annak, hogy a Bibliát nem tették jegyzékbe, és a benne leírt igazságokra lehet hivatkozni. Jézus elítélte a túlzott maradiságot, amikor az írástudók a hagyományokhoz ragaszkodtak (mosakodás), de az álomkergető terveket sem szerette. Mikor a nép királlyá akarta választani, elvonult a pusztába.

...

(A Sárospataki Szabadművelődési Akadémia előadásvázlataiból, 1947)

A tanító ismerje meg a magyar falut

Az az érzésem, hogy olyan lett a pedagógia, mint az a bizonyos gyümölcs, amelyről kérdezte a gyerek, mi a neve. Azt mondták, hogy veres szilva, amikor pedig megkérdezte, hogy miért olyan kék, azt a választ kapta: mert még zöld. A falusi nevelők konferenciája a pártnak és kormánynak végtelenül nagy ajándéka volt. Most azután vigyázzunk, hogy a tanítóság kultúrfokát mutassa meg, mire tudjuk majd felhasználni. Lehet ez a konferencia forrása a vitatkozásoknak, lehet krónikása a tanítók bántalmainak, szenvedéseinek, de én tudom, hogy lehet – és legyen is – a magyar pedagógia újjáépítésének kezdete.

A magyar pedagógiát nekünk, magyaroknak kell megteremtenünk. Van anyag hozzá bőven, csak legyen, aki szervezze és megcsinálja. Sokat hangoztatjuk most is, hogy a pedagógia új útszakaszához érteztünk. De, amikor elnézem ezt az útszakaszt, olyannak látom, mint azt az országutat, amelyen ki van írva, hogy javítás alatt áll. Így azután legtöbbször nem rajta, hanem mellette megyek.

Arra is tessék vigyázni, hogy a pedagógia útján éppen úgy megvannak a figyelmeztető jelek, mint a vasútnál vagy az országúton. Aki nem ért hozzá, annak nem jelent semmit, de a járművezetőnek parancsot jelent, amelynek elmulasztása végzetes hibává válik. Ne feledjük el, hogy a tanító, sajnos, olyan néha a falun, mint az autón

az úrvezető, aki nagy gyorsasággal, felelősség nélkül vezet előre, de ha annak az autónak valami baja van, nem tudja kijavítani, mivel nem ismeri a szerkezetét.

A magyar falun most két nagy probléma van: az egyik a földművelés, a másik a népművelés. És a nép lelkének ismerete a legtöbb tanító előtt valami nagy újság és elérhetetlen dolog, pedig ahogy a földművelésben rájöttek arra, milyen végzetesen nagy dolog a talajvizsgálat, éppen úgy idejében meg kell kezdeni a mi területünkön is ezt a bizonyos „talajvizsgálatot”. A magyar falu olyan a nemzet életében, mint a bal kezem: éppen annyi eledelt meg mindent kap, mint a jobb, de mivel eddig nem dolgoztam vele, gyakorlatlan. De sohasem tudatlan!

A falu kultúrája népi kultúra. Ez az alapja a magas kultúrának. Ez a népi kultúra tulajdonképpen érzelmeken alapul. Tanítói munkánk a nép körében azért olyan nehéz – nem a módszerben van itt a hiba –, mert a népnek sok dologban egészen más a megglátása, mint a miénk. A nép egészen mást lát abban, amit mi meg tudunk látni, és ezen kell segíteni. A nép materialista, a földet nem hullámzó térségnek nézi, hanem munkahelynek, ahol születésétől kezdve haláláig dolgozni tartozik. A tanító gyakran távol áll a falu lelkületétől. A falu emlegeti a régi tanítókat, és amikor megkérdeztem, hogy miért, mit tett az a régi tanító, azt mondták: azért emlegetik, mert az állam rendelkezéseit, a törvényeket úgy hajtotta végre, hogy abból a népnek is legyen haszna.

A nép 1945-ig mindig szemben állt a törvényhozó hatalommal, ezért a mi népünk legtöbbször ellenzéki érzelmű, bizalmatlan és elfogult, holott tíz esztendeje már nincs oka rá, legfeljebb, ha egy-egy dologban megbántották.

Sokat beszélünk arról, hogy a szocializmust építjük, de türelmetlenek vagyunk, azt hisszük, hogy egy-két esztendő alatt mindent meg lehet csinálni. Nem gondolunk arra, hogy amelyik nép a régi dolgaihoz hűtlen, az újhoz is éppen úgy hűtlen lesz. Ha meggyőződik valamiről, akkor már mindjárt más lesz! De mi nem vizsgáljuk, vagy eddig legalábbis nem vizsgáltuk meg a paraszti lelket, amelyet alakítani akarunk, nem néztük meg, hogy miféle alkatrészekből van összerakva, mi az, ami hiányzik hozzá, és ugyanakkor azt mondjuk, hogy építünk. Az építkezéshez nemcsak mi kellünk, a vezetők, kell ahhoz a nép is, amely tulajdonképpen hozza hozzá az anyagot.

Az iparosodás nagy lázában az iskolából tudománygyárat csináltunk, ahol a tudást tettük meg tartóerőnek. Az a község, amelyben én lakom, Bessenyei szülőfaluja és működésének területe volt. Bessenyei élete végén meggyőződött arról, hogy a tudás magában még nem boldogít. Sztálin is azt mondta, hogy nem a tudás, az ismeretek nyújtása a fő, hanem a képességek kifejlesztése.

A nép története mesékben, szokásokban, régi dolgokban van megírva. A tanítóságnak az a nagy feladata van, hogy megismerje a magyar falut, benne a falusi lelket. Nagyon visszatetsző dolog falun, amikor mi magyarázzuk neki, a magunk módján, például a silózást. Amelyik nép kétezer esztendő óta csinálja a káposztataposást,

annak elég azt mondani, hogy tulajdonképpen a siló olyan, mint ez, s a többit már meg tudja csinálni.

A falu nem szereti a kioktatást. Hogyan legyen a falunak kedve valamihez, amikor mi mindig jobban akarjuk csinálni? Amikor az egyszerű falusi gyermek leír valamit, és odaviszi tanítójának, akkor tulajdonképpen meg akarja mutatni: nézzék meg, mit csinált ő. Ugyanez a magyar falusi élet is. Tanuljuk meg a falu életét megismerni, kellőképpen értékelni, éppen ezért gondolkozzunk még egy kicsit, amíg végül is megcsináljuk azt az új magyar pedagógiát.

(Elhangzott a falusi tanítók konferenciáján. Magyar Nemzet, 1954)

Kedves Sándor bátyám,

Nagyon-nagyon sajnálom, hogy nem tudtam megkeresni a tanítók tanácskozásán. Csakugyan díszére vált a lapnak, hogy ezt a hozzászólást közölhette. Azóta is nem egy ismerősöm kérdi, hogy tudtuk olyan szerencsés kézzel kiválasztani épp azt a felszólalást, melyben annyi megszívlelendő eredeti és magyar gondolat volt. Csak azt sajnálom, hogy a szöveget – elsősorban a rövidség kedvéért – helyenként meg kellett kurtítani. Emellett néhány helyen meg is változtattam, mert más a szabadon előadott beszéd, és más az, ami megjelenik. S mivel megtudtam, hogy Sándor bátyám rögtönzött, szabadon fogalmazott hozzászólást mondott el, vettem magamnak a bátorságot, hogy ott, ahol szükségesnek látszott, változtassak rajta. Egyetlen fontos gondolat sem veszett kárba ezáltal, egyetlen szándék sem torzult el, sőt, remélem, a nyomtatott cikk kötöttebb stilisztikai eszközeivel, az élő beszéd erejéhez méltóan tudtuk közvetíteni a hozzászólás velejét. Ehhez a néhány jelentéktelen változtatáshoz kérem én most Sándor bátyám utólagos engedelmét.

Budapest, 1954. november 25.

Sebestyén György

Magyar Nemzet

Ismerkedés a falu életével

Ne várjon a hallgatóság tőlem divatos szabályok szerint megszerkesztett előadást. Én csak falusi ember vagyok, faluról jöttem, ahol még nem ültetik sorba a fákat is, és nem nyírják egyformára a bokrokat. Ott az emberi lélek is olyan titokzatos, mint maga a föld. Mindig terem benne valami, de sokszor nem csak az, amit belevetnek. Gyümölcséről ismerik meg a fát, terméséről a hasznos vagy káros növényeket. Megnyilatkozása és cselekvőképessége után ítéltető meg az emberi lélek. Mert ahányféle a határban a fű, fa, virág, annyiféle az ember is.

Sok szépség van a tavaszi virágzásban, de termést várunk utána. Ezért van mély értelme annak a falusi igazságnak, hogy ami szép, az nem mindig jó, de ami jó, az szép is.

*

Képletesen mondva ma olyan a falu az országban, mint az emberi testben a gyomor. Az ember az izmok segítségével parancsol a test részeinek, hogy azok munkát végezzenek. Vannak ám olyan izmok is, amiknek nem tudunk parancsolni. És ezek a sima izmok a testnek abban a részében vannak, ahol az az erő terem, ami az egész testet mozgatja. Ilyen gyomornak képzelik ma sokan a falut, és mindent beledobálnak, hogy eméssze meg. Sokszor meg is szédül tőle, de kijózanodik. Ma a falu, az ország gyomra a sok helytelen eszmétől gyomorfekélyt kapott, és szüksége lesz egy kis diétázásra is.

Vannak a falunak más betegségei is. Ezek divat szerint változnak, mint az embernél. Itt is volt idő, mikor mindenki kiszedette a vakbelét. Volt úgy, hogy a mandulát távolították el sokaknál. Ma mindenkinek a májával van baja.

Én 44 évi működésem alatt sokféleképpen láttam a néppel való foglalkozás erőlködéseit. Az is mindig a divathoz igazodott. Ma is ezt csinálja. A földművelésnél ma mindenütt műtrágyáznak. A népművelés valójában szellemi műtrágyázás. A földnél a műtrágya csak akkor lehet hatásos, ha a talajban ott vannak a régi, rothadókorhadó anyagok is.

A falu régi kultúrája olyan, mint a fa levele. Az is lehullik, ha elvégezte a fánál a hivatását, és elrothad. De anyagával a jövő év termését táplálja, és abban él tovább.

Ez az állapot a kultúra területén is. A falu régi kultúrája látszólag elvégezte hivatását, és bomladozásnak indult. De az ő felhasználása nélkül hiába csináljuk a szellemi műtrágyázást, nem sok eredményt érünk el vele.

Lehet, hogy az én mostani beszélgetésem után sokan lesznek más véleményen, mint én, hiszen minden embernek más a meglátása. Ez egyéni dolog, mint az emésztés. De hogy a falut igen sokan a furcsaságok és elmaradottság világának tartják még mindig, ez már nem magánügy, hanem a fejlődés útján menetelő magyarság sorskérdése.

*

Sokaknak megnyugtató érvelés az, hogy ismerik a falu életét, mert ott születtek, és ott élnek. Olyanok ezek, mint a lusta diák, akinek kezében állandóan ott van az értékes könyv, de bele se néz, tartalmát nem ismeri, és a végén elbukik a vizsgán. Petőfi igen sok verset írt az Alföld szépségeiről, a puszták világáról. Az ő szereplése óta nagyon sokat fejlődött a tudomány. Ma már nemcsak a felszínt szemlélik, hanem a tudomány segítségével hőforrások jönnek fel a mélységekből. A sárral valaki meghajítja a másikat. A fazekas edényt formál belőle.

*

Az elmúlt rendszerben tényleg lenézett sors hordozója volt a magyar falu. Szégyen volt a paraszti származás is. Ma ebben is sokat változtunk. Ma már az önéletrajzokban, a megnyilatkozásokban mindenki büszkén vallja, hogy ő paraszt származású. Igaz, hogy a huncutkodó falusi öregek szerint nem az a fontos, hogy az ember hol kezd, hanem hogy hol végezi!

*

Ma mindenki megírja az önéletrajzát. E nélkül a mai időkben nem foglalkoznak az emberrel sehol. Lassan rájövünk, hogy a faluval is azért nem foglalkoznak az illetékesek, mert még nem adta be az önéletrajzát. Már kezdik kérni, de úgy látjuk, hogy nehéz dolog elkészíteni. Ehhez bizony közös munka szükséges. Közösség pedig csak ott fejlődhet ki, ahol van közös probléma. Hát, a népművelés irányvonala semmiféle közösségben nincs a falu mai felfogásával. Azért nem tud az általános iskola meghonosodni a falu világában.

Mondjuk meg őszintén, hogy míg tanítók voltunk, addig tudtunk nevelni, mióta nevelők vagyunk, azóta nem tudunk tanítani. Az eredmények legalábbis ezt igazolják.

*

Volt nálunk egy régi mesemondó ember, az öreg Korpás László. Azt mondta nekem, mikor mesélni kezdett a gyűjtésemhez, hogy ő most 86 éves, az apja 84 évet élt, és a nagyapja 90 éves korában halt el. Hát, mikor ő beszél, úgy néztek rá, hogy ő 260 esztendei múltakra emlékszik vissza, mert amit az apja meg a nagyapja tudott, ő azt mind megtanulta, és el is tudja mondani.

Korpás László büszke tudott lenni 260 esztendei múltak tudására. Hát akkor milyen legyen a magyar falu, mikor ő ezer évek mélységeibe és messziségebe nézhet vissza!? Az ő története azt mondja el, hogy ezen a területen a magyarság különbnek bizonyult, mint a honfoglalás előtt itt élő elődei. Azok közül egy sem élt itt ezer évet meghaladó évekig rendes állami életet. A magyarság a Keletről hozott faji tulajdonságaival, ősi szokásaihoz ragaszkodó erényeivel, államalkotó készségével gazdaságilag és érzelmileg egybe forrt ezzel a földdel.

A történelmi csapások között is kultúrtájjá tudta változtatni ezt a földet. A tájban végzett átalakító munkáján, építkezési módján, földművelésén és állattenyésztésén – szóval anyagi kultúráján – pontosan fel lehet mérni, hogy állandóan a haladás útján járt. A kapott újításokat össze tudta ötvözni a Keletről hozott hagyományaival, és így újat is adott Európának.

Európa többi országai gyarmatokat kaptak, tengerekhez jutottak. Nálunk a saját területünket kellett alakítgatni, hogy rajta több ember megélhessen. Mocsárlecsapolás, folyószabályozás, futóhomok-megkötés, akácfatelepítés, utak készítése stb., mind egy-egy újabb honfoglalás volt. Nem jó az a felfogás, hogy amit a nép csinál, az mind tökéletlen és kezdetleges.

Itt, Szabolcsban a homokos dombok és halmok hallgatag őrzői régi kultúra maradványainak. Nyílvégek, kőkorszaki edények kerülnek ki a földből. Régi emberek csontjait forgatja ki az eke. Sok ezer éves emlékek ezek. Aztán elénk tárul a régi magyar történet és a magyar jelen, a hagyományok és változások ellentéte. Óriási erők, titokzatos hatások harcai között rajzolódik ki a magyar paraszti lét mai arca!

És most keressük az embert, azt a magyar paraszti lélekalkatot, ami a sors szélségeivel küzdve, a táj és környezet hatásainak, a magasabb társadalmi osztályok törekvéseinek ellen tudott állani.

Sokféleképpen megírták már a magyarság történetét, de a magyar nép története még nincs megírva. A falu nótái, meséi, balladái, szokásai minden tudós írásnál szebben őrzik a magyar nép küzdelmeit a különféle ellenséggel, törökkel, némettel. A jogaitól megfosztott nép életét, szenvedései reménykedéseit, az urak embertelen törekvéseit a nép által megőrzött emlékek mondják el legigazabban. A falu a nehéz időkben is megőrizte a magyarság művészi ösztöneit, érzelmi világát és a sajátos magyar kultúra formatörvényeit.

*

A ma élő ember nagyon megszokta már az írást meg az olvasást. Sokszor azt gondolja, hogy mióta a világ fennáll, az emberek mindig tudtak írni meg olvasni. Ezért furcsa dolog sok ember előtt, hogy a földben talált régi edények, cserépdarabok, sírok, tűzhelyek stb., hogy tudják elmondani olyan pontosan az évezredekkel ezelőtt élt emberek életét, fejlődését és pusztulását azoknak, akik megtanulnak az emlékek és a föld nyelvén olvasni és beszélni.

Mai életünk tele van jelekkel, de csak az figyel rájuk, akit köteleznek rá. Ha országúton száguldunk, vagy vasúton utazunk, az út melletti táblákon különféle jeleket láthatunk, amik nekünk nem mondanak semmit, de a járművezetőknek vagy a mozdonyok gépészeinek olyan parancsokat adnak, amiknek áthágása végzetes következményekkel járhat. Valamikor a falu végén levő keresztútnál jókor reggel a mezőre siető falusiak rongyból készült apró bábokat találtak elég gyakran. Figyelmeztették egymást, hogy valaki bele ne lépjen, mert csupa seb lesz az egész teste. Ki is kerülte mindenki, csak a kóborló cigány nem. Ő elolvasta belőle a híradást, mert ahány bábu feküdt a földön, annyi csendőr volt a faluban, és ha az út melletti fákra piros rongy is volt kötve, akkor már veszély is volt, és menekülni kellett.

Mi is értünk valamit a jelekhez. Tudjuk, hogy a kard a vitézség jele, a lánc a szolgálágé. Még azt is tudjuk, hogy a fiatalok a fába miért vésik a szívet. Értünk bélyegnyelven, virágnyelven stb., csak a falu múltjában beszélő jeleket nem értjük, fontosságukat elfelejtettük. Mi most az ősi magyar életnek sok tekintetben hagyomány nélküli hagyományosai vagyunk!

*

A felszabadulás után új országot kezdtünk építeni. Népi politikánk van, amelynek célja nem a fegyverekben bízó nemzeti dicsőség, nem a külső fény, hanem az ember boldogsága. Magasabban kell értékelni az emberi életet, és az értékelésnek egyetlen módja a munka megbecsülése. Ezért lett legfőbb érték az ember.

Kedves tantermében

Az most már a probléma, hogy az már ember, amik mi vagyunk? Mert a sokszor hangoztatott közösséghez az út az egyénen át vezet. A szocializmus építéséhez szocialista embertípus kialakítása szükséges. Könnyű valakiben az egyéni képességek kifejlesztése, de azokat a közösség szolgálatába nehezen lehet beállítani. A népművelés munkájánál érezhetjük, hogy a népben megvannak a képességek, de ott van egy nagy lehúzó erő is – az elfogultság!

Pedig az a magyar falusi nép évszázadokon át sokat viaskodott a természettel. Abban a harcban nemcsak ő alakította a természetet, de az is formálta az ő lelkiiségét. Külső és belső erők formálták az ember életét, de meséiben, nótáiban, szokásaiban mindenütt ott található a haladás és fejlődés utáni vágyakozás.

A népi műveltség összessége a néphagyomány. Ennek minden kifejezője, tehát a zene költészet, szokás, erkölcs, művészkedés – egy nagy egységbe fonódva élte ezer éveken át a maga eleven életét. Az idegen hatásokat is átvette, de átszűrte, alakította,

átköltötte a saját ízlése szerint. A magyar falusi népben ott él az alkotás vágya, a tökéletesebb életre való törekvés.

*

A falu tulajdonképpen zárt közösség. Nem szabad összetéveszteni egy embercsoport társulásával, aminek csak termelési vagy egyéb céljai vannak. Az ilyen társulást mindig emberi erők hozzák létre, és a benne levők szerződéses alapon társultak egymással.

A faluközösség zárt társadalom, aminek alapja az az ősi igazság, hogy az ember társas lény, élete közösségi élet. A faluközösség tehát életforma. Akik ebben a közösségben vannak, azoknak életét nem szerződések, hanem az emberi élet lényegéből folyó erők kötik össze. És nemcsak a benne lakó személyek közössége, hanem ezen túl egy erős életközösség a tájjal, amelybe az a falu települt, a határral, ahol fekszik, és a növényekkel, állatokkal, amik ott meghonosodtak

De a falu tökéletes kultúrközösség is. A községben lakók életét, mozgását, erkölcsét, szokásait, különböző viszonyait a benne munkálkodó kollektív lelkeség irányítja. Nincs az életnek egyetlen olyan vonatkozása sem, amelyben a hagyomány törvénye, a szokás el ne tudná igazítani a falusi embert. Az iskolában tanított és könyvekből szedett tudomány a nép körében nagyon kis mértékben terjed. Az írástudatlanság állapota a falusi előtt nem szűgyen.

Így lett egy zárt közösség a falu azoknak, akik benne éltek. És ebben a zárt közösségben, mint egy melegágyban, termett az ún. népi kultúra, ami a néplélek kivirágzása.

Ezt a zárt társadalmat ősi, íratlan törvények, a szokások és előítéletek kormányozták. Azok tartották egységben. Mintha valami nagy család lett volna, amelyen belül mindenkinek joga van a másik életét ellenőrizni, de mindenki el is fogadta a közösség ítéletét.

Egy faluban több ilyen közösség, vagyis társadalmi réteg is volt. Más szokása volt a régi hagyományőrző rétegnek, más a bevándoroltaknak, más a cigányoknak, az iparosoknak vagy az értelmiségnek stb.

A régi szokások szerint rendezett falusi lakodalom olyan volt, mint egy tökéletes színjáték. Megvolt benne a színjátszás minden kelléke. Megvolt határozva minden szereplőnek a dolga pontosan. Még a nézők magatartása is. Megvoltak a jelmezek a ruhákban, Megtanulta előre mindenki, hogy mit fog mondani. Még a mozdulatokat is betanulták.

*

A népi kultúra nem tudományra épült, hanem a művészetre. Nem az értelemre, hanem az érzelemre. Az élet rendjét szimbólumokkal fejezi ki. Logikai összefüggéseket nem keres, állításait nem szokta tudományosan indokolni.

Megvan benne minden, éppen úgy, mint az értelmi kultúrában, csak a szemlélet iránya más. Nem kutatták itt, hogy mi az a magyarság, vagy miért beszélünk, szorakozunk, dalolunk, építkezünk, szeretkezünk úgy, ahogyan mi csináljuk. Az életforma kezdetlegesen látszott, de az ősi társadalmi formákat őrizte. Megvolt a szokásokon alapuló régi törvénye, világnézete, filozófiája, bölcsessége, értelme és célja. Sok örömmek, megelégedésnek tanyája és az emberi boldogság igazi forrása volt a régi falusi élet. És akármilyen kicsi és költői volt ez a közösség, csak a falu határáig terjedt. A másik faluban látszólag minden ugyanaz, és mégis minden egészen más, még az emberek is.

Az érzelmeken és művészetben épült régi népi kultúra ma már nem elég az élethez. Az általános fejlődésben az értelem és ész segítségével, eszközeivel épül már az emberiség modern élete. Logikai rendszerbe foglalt törvények igazgatják a társadalom minden cselekedetét. A régi szokások helyett írott törvények vannak, és aki nem tud alkalmazkodni, az a maga kárán tanulja meg, hogy elmaradt az élettől.

Most már nemcsak az iparos, de a földművelő falusi se élhet meg a gépek nélkül. Ma már ezekkel fogja igába az emberi ész a természet erőit. Nem elég a természet egyszerű megfigyelése, a logikai összefüggéseket is meg kell találni.

*

A legtöbb országban a népkultúrából épült fel a nemzeti kultúra. Így a régi népi kultúra formáiban fejlődhetett tovább a nép, és a maga módján lehetett modern emberré.

Nálunk az uralkodó osztály idegenből másolta le a magas kultúrát. Ennek a magyar népi kultúrával semmiféle összefüggése nem volt. Így bezárult a fejlődés útja a magyar parasztság előtt. A mi népünk nagy része még az ősi életformák között él ma is. Nem érti a mai fejlődés értelmét. Ő most nem haladni szeretne, hanem megkapaszkodni. Nem érti meg a vezetőséget, de az sem érti az ő életét, sorsát és gondolatvilágát.

Aki az elmúlt rendszerben meglátogatta a falut, az a sárban, apró házakban megelégedettnek látszó emberekkel találkozott. A rozoga iskolákban idomított gyermekek szeméből áradt az életerő. Csak mikor megindult az Amerika felé való kivándorlás, vagy forrongani kezdett egy-egy falu, akkor figyeltek fel meglepődve és rosszállóan. Nem azért, hogy segítséget vigyenek, hanem a maguk igazát magyarázták ki.

A régi falusi életközösség most már megbomlott. A múlt században kezdődő polgárosodás, a civilizációs átalakulás, a gyárak felállítása, utak készítése és sok más körülmény miatt mindig fejlődik, változik az élet.

Tehát a népi életforma válsága nem új keletű, és nem is csak magyar jelenség. Nem is rendellenes tünet. Ne csodálkozzunk rajta, és ne bánkódjunk miatta. A hiba ott van, hogy az a szellemi és társadalmi átalakulás, amibe a falu belekerült, sok tekintetben nem volt olyan, ami a régi hagyományait levetkező falu természetes

továbbfejlődésének megfelelt volna. A falu elhagyta a régi közösségi kultúráját, de helyette nem találta meg azt az utat, amelyen megbomlott élete egy magasabb társadalmi és kulturális fokon, most már nemzeti kultúrát alkothatott volna.

A népi életforma nem maradhat mindig a régi és ugyanaz, mert folyton változik, fejlődik, alakul. De a gyökér, amiből kisarjad és megújul, az mindig ugyanaz marad. Abból kell kifejlődni a magyar nemzeti kultúrának. A világ nem arra kíváncsi, hogy milyen hatásokat veszünk át más népektől, hanem arra, hogy a magunk alkotásai-ból mivel gazdagítjuk az egyetemes emberi műveltséget.

Az élet csak élmények által lehet igazi élet. Az élmény pedig mindig tanít, és öntudatot ad. Az öntudatnak alap kell! Ez az alap a hagyomány. Az öntudat az a fel-emelő érzés, hogy tartozok valahová! A kultúrát szervezni nem lehet. Ha én a múlt erejéből akarok adni másnak, tudni kell, hogy mi az a múlt. Szóban, dalban, szokásban, felfogásban.

A mai ember kineveti a primitív dolgokat. Az is megtéveszthet akárkit, hogy a népi kultúra régi alakjában miért nem kell a népnek. A népi játék, tánc stb. nem külsőség. Ott a gondolatban van a lényeg. Az a fontos, hogyan csinálják.

Foglalkozhatnék még az utolsó 100 év történetével. Akkor talán még jobban megláthatnánk, hogy milyen más irányt kellett volna adni a nép fejlődésének. Még arra rámutatok, hogy a népi közösség bomlása együtt jár a társadalmi széthullással is. A falu társadalma ma egyéneire hullott szét, s egyre távolodik a közösségi feladatoktól. Ennek alaposabb tanulmányozása sok magyarázatot adna például a tszcs fejlődésével járó zavarokra is.

*

Látogassunk el inkább a faluba, és megmutatom, hogy mit láthatunk ott. Jó volna elvinni azt a fényképezőgépet is, améssel a *Vadvízország* című filmet csinálták.

Az én falum ezelőtt 80 évvel a vadvizek világa volt. Akkor még minden úgy volt, mint ahogy a *Vadvízország* című filmben láthattuk. Az a vadvízország nem szűnt meg a vizek levezetése után. Csak a szereplők lettek mások. Csak annyi történt, hogy a régi farkastanyák helyén most talán iskola van, a vadállatok búvóhelyein házak épültek, a vízimadarak helyett baromfik hangoskodnak, a nádtenger helyén búza-tábla hullámszik, és a táj feletti uralmat átvette az ember.

Változtak a szereplők, de a táj a környezetalakító hatása a régi maradt. A táj adottságai ma is azokat az ösztönöket préselik a rajta élők lelkületébe, mint a régi időkben.

Tehát a népi életforma válsága nem új keletű, nem is csak magyar jelenség, és nem rendellenes tünet. Ne csodálkozzunk, és ne bánkódjunk miatta. A hiba ott van, hogy az a szellemi és társadalmi átalakulás, amibe a falu belekerült, nagyon szerencsétlen irányú volt. A régi hagyományait levetkező falu természetes továbbfejlődését megakasztották. Elhagyta a régi közösségi kultúráját, de helyette nem találta meg azt az utat, amelyen megbomlott élete most már nemzeti, vagyis magas kultúrát alkothatott volna.

Mi az a magas kultúra? A mesékből *János vitéz*, a történetekből *Toldi*, az ismeretlen szerzők dalaiból Kodály alkotásai. Ne álljunk itt meg! A nép évezredes szokásjogaiból jöjjön a magyar népi törvény. Az ősi családi nevelés alapjaiból és a népet megértő tanítók tapasztalataiból, meglátásaiból épüljön meg a magyar pedagógia. Aztán meg sok minden, amiben rátalálunk önmagunkra, kifejleszthetjük képességeinket, visszanyerjük öntudatunkat, és megmutathatjuk, hogy nem olyanok vagyunk, mint a kiszáradt fa, amelyikre hiába süt a nap, nem hajt többet virágot. Nem olyanok vagyunk, mint a hibás rádiókészülék, amelyikhez hiába sugározzák a szebbnél szebb mondanivalókat is, csak recsegni és torzítani tud. Mert a világ, az emberiség nem arra kíváncsi, hogy mit veszünk át idegen népektől, hanem arra, hogy a magunk alkotásaiból mivel gazdagítjuk az egyetemes emberi műveltséget.

(Nyíregyháza, színjátszók stb. találkozója, 1954)

„NÉPRAJZOLÁS”

Majd jobban lesz minden

(Paszab község történetéből)

Turi Sándor néprajzi gyűjtésének összegzéseként Paszab monográfiájának megírását tervezte, de a nagy munkának csak részletei készültek el. A következő fejezetekben néprajzi anyagaiból válogattunk. Az alábbi hosszabb, kézíratos tanulmányt a Magyar Tudományos Akadémia Állandó Néprajzi Bizottságának kérdőíve alapján 1953 márciusában vetette papírra.

Paszab község kicsi falu a Tisza folyó mellett Szabolcs megyében. Területén sok ezer év óta laktak emberek. A földben talált kőbalták, nyílhegyek, obszidiándarabok, régi edények és tűzhelyek bizonyítják, hogy már a kőkorszak embere is élt ezen a helyen. A réz- és bronzkorszak emlékeit és eszközeit is bőven megtaláltuk a régészeti ásatásoknál. Régi időkben a község területéből alig volt 100 holdnyi a száraz terület, a többi rész a vadvizek világa volt.

A régi állapotról írások maradtak fent. A tatárjárás idején „Beel-pazab” néven szerepelt. Az 1424-ből származó okmányok már Paszab néven említik. A leleszi levéltárban a községre vonatkozó oklevelekből sokat találhatunk. A néprajzi tárgyak szakszerű összegyűjtése az 1920-as évek óta folyik. Az eddig gyűjtött adatokból megállapítható, hogy a régi magyarok is több mint 700 év óta laknak ezen a területen. A Tisza szabályozásáig, az 1860-as évekig itt csakugyan a víz volt az úr. Ő szabta meg az itt lakó emberek életmódját, megtanította őket a természettel szembeni állandó harc fontosságára és az éberségre is. A halászatból, vadászatból élő faluközösség települése hatalmas nagy birtokok közé esett, és a lehetőségek kihasználásához bizonyos műveltségi állapotra volt szükség.

A természettel való állandó harcban az ember is változott. Gondolkodásában, illetve felfogásában érdekes zárkózottság, mogorvaság vonásai mellett a tiszta paraszti humor is bőven volt. Sok száz fennmaradt történetből a szakértő sok mindent ki

tud olvasni a régi vízivilág embereinek küzdelméről, főképpen a veszedelmek közti magatartás titkairól.

Innen nőtt ki Bessenyei György is, mert a család birtokának jó része Paszabon volt. A magyar nép tulajdonságairól írt megállapításaival a paszabi embert jellemzi. Az ő idejében még kevesen éltek itt. Az 1869. évben is még 658 volt a lakosság száma, az 1940. évben már 1498 lélek. A lakosság száma 71 év alatt 43%-kal szaporodott. Ez azért történt így, mert az 1860-as években a Tisza szabályozása megtörtént, és az addig használatlan területeket a mezőgazdasági termelés szolgálatába állíthatták.

A szabályozásnál dolgozó munkásokból sokan letelepedtek, a szomszédos tanyákról, a hercegi uradalomból, távolabbi vidékekről családok jöttek ide. Az ember alakította a környezetet, és az egykori lápi községnek külső képe, a lakosság életmódja teljesen megváltozott. A halászó, vadászó, barkácsoló, pákász emberekből lassan földművesek lettek, és a régi vizes világ helyén ugyanolyan területen most már jómódú, alkotókedvű népi közösség fejlődött. Sokáig hívták a környék lakói a községet aranylábú kis Paszabnak.

A különféle gondolkodású és természetű családok érdekes egységgé fejlődtek és alakultak. A belterületen kimutatható, hogy településük nem volt tervszerű. Hadakban települtek, utca és kerítés nélküli házak voltak. A régi halásztanya képe sokáig meglátszott a falu életén. A felfogott portán mindenki keresztirányban épített, hogy minél szélesebb portát foghassanak fel. Még ma is van pár emlék ebből az építkezési módból. Az út felől épített istállók és magtárak nehezen tűntek el. A település magyar. A község területe 2191 kataszteri hold, amelyből 1852 hold szántó, 10 hold a kert, 156 hold a legelő, 6 hold a szőlő, 3 hold az erdő.

Az 1900-as években a régi településtől északra és délre a református egyház és a község földjéből házhelyeket osztottak ki. Akkor 32 család kapott 544 négyszögletes területet. A régi településben is átépítették a régi nádfedeles, bogárhátú házacskákat. Újabban a déli részen kezd épülni a község: Mai belterülete már 164 kataszteri hold.

Fejlődését sokszor megállították a nagyobb csapások. Az 1863. évben leégett a község. A Tisza-töltés 1881. április 12-én kiszakadt, és az árvíz elöntötte a községet. Újabb tűzvész pusztított 1899. március 5-én, mikor a község déli részén, az alvégen 25 ház égett le. Ezért találjuk a régi írásokban, hogy a lakosság egy része eljárt a Királytelek–Szegegyháza–Varjúlapos–Rózsás nevű tanyákra (körülbelül 20–30 km) földet művelni, aratni, csépelni, később dohányt termelni. Innen van a Paszab-csúcs tanya elnevezés. Sokan jártak a Hegyaljára is (20–25 km) szőlőt kapálni. Volt idő, amikor nagyon sok család a fuvarozásból élt meg. A környékbeli tanyák terményeit a paszabiak szállították Rakamazra, Nyíregyházára. A híres paszabi dohányt Kasán túlra is szállították, és kaszáért, kapáért cserélték el a metzenzefieknél. Hallal is eljártak messze vidékekre, és sok család sok ideig inkább az ilyen kereskedést űzte. Sokáig tótokkal aratják a búzát minden évben. Ők maguk a sok lóval nyáron nyomtatást vállaltak más községekben, és Balmazújvárosig is eljártak ilyen munkát

végezni. Vadmadártojásból is jó jövedelmük volt, és dinnyéjük is híres lett. A tagosítás 1866-ban volt. A felszabadulás után csak hat-hét család telepedett le a községben.

Gazdálkodás

A régi halászálet már 40-50 évvel ezelőtt megszűnt. Csak halászatból élő családok azóta nincsenek. A halászó családok leszármazottjaiban még mindig benne van a halászó hajlam. Kisebb hálókkel próbálkoznak a Tiszán és a Holt-Tiszán, rendszeresen már nem halásznak. A mostanában szükséges halászjegyet egy-két ember váltja ki, de ezek is földművelés közben mennek ki alkalmilag, és egyedül próbálkoznak.

Valamikor alig volt 100 hold a száraz terület, és azt sem szántották meg minden évben, mert a felét mindig ugaron hagyták. Akkor nem a növénytermesztés, hanem az állattartás volt a fő foglalkozás. Az emberek életmódja is úgy igazodott. Kenyér kevés volt, és a sok húsevéstől farkas-sötétet kaptak (estefelé nem láttak, vitaminhiány). Állatokból a következőket tartották:

Ló: apró, magyar fajta. Legolcsóbb és legszebb a munkában. A lakosok fuvarozással foglalkoztak, az ármentesítésnél, töltéscsináláshoz, építkezésekhez sok fuvar kellett, mert az anyagot a Rakamazról és Nyíregyházáról szállították. A vízek levezetése után a Lónyai-csatorna készítése adott sok alkalmat a fuvarozásra. A Lónyai-uradalomban a szántási munkát, hordást, nyomtatást stb. fogadott igaerővel is végezték, mert kevés volt ott az igaerő. Vasút nem volt, és így a vásárokra, törvénybe menőknek mindig fuvarozhattak. Nyíregyházaig egy fuvar 4 korona és fél liter pálinka.

A mokány lovak után voltak nagy fajta magyar igaerőlovak is. Csikónevelésből jövedelem is került. A felszabadulás után alig négy pár ló volt az egész községben. A tszcs-nek van rendes lóállománya.

Marha. A régiek a fehér szőrű magyar fajta, nagy szarvú jószágot szerették. A tarka-barka fajtát nem tartották, mert az kényes volt, könnyen kapott betegséget, és a legelőhöz nehezen szokott hozzá. Volt barna szőrű, de nagy szarvú tehén is, ez volt a daruszőrű fajta. Használták őket borjúnevelésre, tejelésre. Igába nem fogták a tehenet, mert olcsó volt a ló, meg volt is bőven. Kevés volt a marhaállomány, mert a lóval mindennap kereshettek. Szép ökröket tartottak, azok nyakába szép szavú csengőket kötöttek. A csengőt itt öntötték, és messze vidékeken híres volt a paszabi csengő.

A tehenek három csordára jártak. Este hazajártak. Volt kint háló gulya is. Üszőt, tinót a gulyára hajtották ki. Az ökröket is ott tartották, ha nem volt az igaerőjük szükség. A régi időkben a lovakkal kint háltak a mezőn. A teheneket nappal hajtották ki az utakra, vagy aratás után a tarlókra. Ez a szokás 50 év óta nem sokat változott.

Sertés. A régi magyar mangalicafajtát tartották évtizedeken át. Nem volt más fajtával felcserélve. Külön sertéslegelő még nem volt, és most pár évvel ezelőtt is ez volt a helyzet. A zsellérség nem tudott sertést tartani, mert legfeljebb az utakon tudták legeltetni: Később az Oláh-tagba, a Csenge erére csónakkal hordták át tavasszal a sertést, és az ott maradt késő őszig. Mikor a Tisza jege elment, és a föld fagya engedett, átszállították a vízen a sertéseket, és novemberben a koca ötöd-hatod magával jött haza, ha el nem pusztult. Ibrány felé nagy tölgyerdő volt, ott makkoltatták a sertéseket. A gazdák sokat hizlaltak, és élve adták el a sertést. 10-12 helyen is mérték a húst is, a szalonnát is, és vitték a városra eladni. A fuvarozással, más vidéken való mozgással sok mindent megláttak a paszabiak, és ezek felhasználása nagy hatással volt a fejlődésükre

Juh. Több fajtáját tartották. Sok volt a racka, kajla szarvú kosokra emlékeznek az öregek. Ahol a víz leapadt, azt a helyet juhval járatták. Éjjeli szállásra a homokos dombokat használták, amiknek trágyázása nehéz volt. A gazdák versenyeztek abban, hogy kinek a földjén hálássák a juhnyáját. Pálinkát adtak, sőt terményt és pénzt adtak a juhásznak. Akkor még a szabadon álló víz sok helyen elzárta az utakat, és nem tudtak trágyát szállítani a földekre. A juhokat vegyesen tartották. Volt köztük merinói, erdélyi fekete fajta, de fajták szerint nem tudták elkülöníteni, a legelő miatt sem.

Baromfi. Vizes terület volt a község, bőven volt mindig liba és kacska. A határban sok volt a vadliba, még több a vadkacska. A szelíd libák a házaknál tojtak, és ott költöttek. A szelíd kacsákat tavasszal kicsapták a vízre, és ott tojtak a víz szélén, és ott költöttek, ahol a vadkacsák. Egy háztól körülbelül négy kacsát csaptak így ki, és ősszel 40-50 kacska jött haza. Még vadkacska is volt köztük. Akkor pedig túl sok róka volt itt, sokat pusztított, mégis bőségesen maradt a libából is, kacsából is.

A szárcsa-, vadliba-, vadkacsatojást tavasszal kosárszámra szedték. Főzték, süttöttek vagy eladásra vitték Nyíregyházára. Pulyka is volt, de nem fajta szerint. Sok volt a bogár, jól élt a pulyka. Gyöngytyúkot az uraságtól loptak, és hamar elterjedt. Tyúkból a régi kevert fajtát tartották. Fehér kakast hagytak meg. A fiúk, legények a fehér kakas tollát a kalapjuk mellett hordták. A parlagi apró fajta tyúkot azért szerették, mert élelmes volt, és sokat tojt. A tojása apró volt, de betegséget nem könnyen kapott. Ma már több fajta tyúkot tartanak, és a csirkéből, tojásból szép jövedelem van. Kacsát és libát bőven találunk, mert a víz mellett szépen fejlődik a kacska, és szép fehér tollat ad a liba.

A régi pásztoremberekből kevesen élnek már. Most egy csikós, egy gulyás, három kanász él még a községben. Akik a felszabadulás előtt voltak pásztorok, ma már üszőt, tehenet, ökröt igába fognak, mert kevés lett a ló. A ló drága, még drágább az eltartása, és az igára mindig szükség van. Többen a tehénnel „egyesbe” járnak, két rúd közé egy tehenet fognak a szekérbe. Az ökor se a régi szép kékesfehér színű jószág. Korcs fajta tarka ökrök vannak több helyen. A földművelésnél észrevehető a fejlődés. Az 1875. évig olyan faeke volt, amelyiknek a kormánylemeze fából volt.

Minden fából volt az ekén, csak a köldök elejére húztak egy darab vasat. Csúszónak hívták. Ennyi vas volt az egész ekén, és ezért hívták ekevasnak is. Az eketaliga is fából volt. Egyből hajtott talp volt a keréken. A járomszög is fából volt.

A nyakszeget úgy készítették, hogy a kemény tölgyfát vagy szilvát kifőzték, sokszor két napig is. Ebből volt a járomszög is meg a nyakszög is, eltartott 15-20 évig is. Az aratást sarlóval végezték 1870-ig. Akkor még nagyon kevés rozs termett, búza még annál is kevesebb. Hát, hogy minden szem a zsákba kerüljön, vigyázva, óvatosan szedték össze. A füvet kaszálták, az „életet” sarlóval aratták. Legtöbb helyen a lányok sarlóztak. Sarló volt jobbkezes is, balkezes is. Vették Nyíregyházán is, de az itteni cigányok különbet tudtak csinálni.

Akkor még az aratnivalóban sok volt a tövis és a gaz. Ezt külön szedték össze, rudasokba rakták (rudas olyan csomó, amit két ember két rúdon elbír), és a végén megégették. A markot is másképpen szedték. Egy kéve kétmarkos volt (marok annyi termés, amit átöl az arató). 18 kévét raktak egy keresztbe, és az egy köből életet adott. Tudta mindenki, hogy ahány kereszt terménye van, annyi köből szemje lesz.

A vizek levezetése után már többet termeltek rozsból is, búzából is. Rá kellett szokni a kaszára. Jöttek a zempléni tótok aratni. Először ők is sarlóztak, de megtanulták itt ők is a kaszával való aratást. A községben méhészettel is foglalkoztak, és a sonkolyt eladták. A sonkolyosok kaszát hoztak cserébe, de azok csak 70 cm rövid kaszák voltak. Később hozattak hosszabb kaszákat Morvaországból. Metzenzéfere is elmentek a kaszáért, és paszabi dohányt vittek érte.

A cséplést ezelőtt egy darab fával, azután sulyokkal végezték. Ezzel csak a kalászt verték. Kevés szemes termés volt, hát vagy a csűrbe, vagy a házba hordták be. Ha egy darab fával verték a kalászt, azt bugázásnak hívták. Nagy gazda volt, az akinek 6 köből rozs meg 2 köből búzája termett. Nem zsákban vitték, hanem kosárban a száraz malomba. Inkább tengerit őrtek, és avval vegyítették a búzalisztet.

A cséplést akkor végezték el, amikor ráértek. Kézi cséplésnél zsuppot csináltak. A vízszabályozásig csak náddal, gyékénnyel fedték a házakat. Az első cserepes házat 1895-ben csináltatta Bíró Lajos gazda. A kézi csép jelen puha fából készült. Bodza, fűz volt jó erre a célra. A hadarója (amivel ütöttek) már kemény fából volt. Mogyoró, szilfa, gyűrűfa. Az akácfa nem volt jó.

Lerakták a kévét a szérűre. Ezt úgy készítették el, hogy a földet lapáttal el egyengették, vízzel meglocsolták, lábbal, lapáttal letaposták. A kalással összekötött kévét kioldották, elteregették egyenlő vastagságra, és a kézi cséppel verték. Hármásban csépeltek, és az ütés „kótára” ment. Hajnalokon szép volt hallgatni a jó csépesek taktusát. Az ütés sorrendjét papinkának hívták. A kévét egyszer végigverték, akkor megfordították a másik oldalra. Fordításnál a kalászos rész már kifelé esett. A fordítást nem villával, hanem a csép nyelével csinálták. Annyiszor fordították, ahányszor szemet láttak a kalászbán. A kivert szalmát kézzel szedték fel, a törektől, pelyvától kirázták. A tiszta, szálas szalmát összekötötték. Ez volt a zsupp, ami a régi nád helyett tetőfedő anyag lett. Ebbe kötötték ősszel a csutkát,

napraforgókórót. A városiak szecskának vették meg. Az ágyba, szalmazsákba is ezt használták, a hentesek ezzel szerették perzselni a sertést.

Lóval nyomtattak, de néha ökörrrel is. A nyomtatáshoz ágyást csináltak. Két ló alá három-négy keresztet, több alá többet raktak le kalással befelé. A jószágot rávezették, és egy ember körül kötőfékszáron körüljárnak. Nyomtatás után a szalmát jól felrázogatva külön rakták. A rázáshoz favillát használtak. Az erdőből hozott fából úgy csinálták, hogy az ágát hasították vagy fűrészelték, vízben sokáig áztatták, és villahajtóban tartották, hogy mindig görbe legyen. Az arató tótok hoztak magukkal csinos háromágú favillákat, és itt eladták.

A szérún maradt pelyvás és törekes magot görbefogú gereblyével úgy húzták össze, hogy közben lábbal visszarúgták a töreket, hogy a mag kiverődjön belőle. Összegyűjtötték úgy, hogy a gereblye fokával csomóra tolták a szemet. Falapáttal magasra hányták, hogy a szél a töreket kifújja belőle. Többszöri feldobások után a szél kivitte a port meg a töreket. A felesleges szemet aztán a földbe elvermelték, mert féltek a tűztől.

1888 körül Tímárról hoztak olyan gépformát, mint a mai szórórosta. A földön állott, és két ember hajtotta. Majdnem szálanként eregették bele a terményt. Nagyon fáradtságos és sikertelen munka volt. Együvé ment a szem is, a pelyva, törek is. Kézi rosta kellett hozzá. Az a rosta bőrből volt, nem drótból.

Jött aztán a lóhúzó gép. A falusiak lónyúzó gépnek hívták, mert sok ló kidöglött belőle. A járgányába négy lovat fogtak be, és azok körbejártak. Szíjattétellel hajtotta a „dobot”. Ez után is rosta kellett. Ez már 8-10 mázsa szemet gépelt egy nap. Körülbelül 20 évig volt használatban Paszabon. A nyomtatás és a cséplés azért tovább divatozott.

Nagy esemény volt, amikor 1902-ben Bakó János paszabi gazda meghozatta az első tüzes gépet. A rakamazi állomásra érkezett meg, és egy vasárnap reggel mentek érte. A kazánt is négy pár ökör húzta, a cséplőbe is annyit fogtak be. A 20 km-es út elég rossz volt, és késő délután érkeztek Paszabra. Virágos kedvben volt minden segítők, mert útközben minden kocsmánál lemosták a port a torkokról. Paszabon az egész falu várta a gépet, és végigkísérték, mert olyat még nem láttak. Bakó János mint jó módú gazda az ökrökkel segítőknek lakodalomszerű áldomást csináltatott a házánál. Az ökröket hazahajtották, és visszajöttek vacsorázni. Bakó a nagy asztal végén mint házigazda kezébe vett egy üveg pálinkát, de a többiek is ezt csinálták, mert mindenki előtt volt egy tele üveg pálinka. Bakó megköszönte a szíveséget, és felköszöntötte a gépet. Adja Isten, hogy sok búzát csépelhessen Paszabnak! Mindenki volt már egy kis ital, hát nagy volt a lelkesedés. Bakó szájához emelte az üveget, ivott, de a következő pillanatban az üveget dühösen a szoba sarkába vágta. Az üveg összetört, és a benne lévő petróleum szétfröccsent a szobában. Büdös lett minden. Vége lett a meghatottságnak is, a mulatságnak is. Szabó Istvánné lakott akkor Bakónál, és estefelé petróleumot akart önteni a lámpába. Éppen akkor érkeztek meg a géppel. Az ittas asszony a nagy kiabálásra kiszaladt, és ott felejtette

a petrós üveget tele állapotban. Bakó éppen ezt vette fel, és akkor vette észre a hibát, mikor jót húzott belőle.

1908-ban hozták az első benzinmotoros cséplőt.

Cséplés

A község határában nehéz volt a gazdálkodás, sokszor állott a határ egy-egy része víz alatt, és legfeljebb kölest vethetnek bele, amikor nyáron felszáradt a föld. Nagyon régen volt az, hogy a föld egyharmadát ugaron hagyták. Az ugart legelőnek használták. A tarlót is azért hagyták meg, hogy a jószágot tudják legeltetni rajta. A község lakossága több lett. A jószágállomány szaporodott, minden talpalatnyi földre szükség lett. Az 1900-as évek óta nincs ugar. Úgyis sok föld marad parlagon, mikor a vizes világ uralkodik.

A Tisza szabályozása után sok kenyérnek valót akartak termelni. Az 1870-es években sok kaszálót felszántottak. A község népesedett, kenyérnek valót termeltek, és a kaszálók helyett lucernát vetettek. A lóhere egész később jött divatba. A lucernát eladásra is termelték. Nyíregyházára szállították, és a nyár elején igen jövedelmező volt a lucerna. A dinnyetermelésben is ügyesek voltak. Sárospatak környékén tudták értékesíteni. Így voltak a dohánynyal is. A Bessenyei család a hevesi Tápélypusztáról került Bercelre, és azok hozták ide Hevesből a dohányosokat. A Bessenyei családnak Paszabon is sok földje volt, és itt kitűnő dohány termett. Ezt a Felvidéken értékesítették a paszabiak.

Az apró magvakat a harmincas évektől termelték. Virágmagot, napraforgót, cukor-répmagot, köményt és más magvakat ügyesen tudták gondozni. Kevés volt a föld, de több tudással, haladó módszerekkel gazdálkodtak. A község népe mindig mozgott, nem lapult meg a saját környezetében, hanem élelmes volt. Mindenre vállalkozott, és közben sokat tanult. Sokan mentek Amerikába, és pár évi ottlét után hazajöttek. Már a régi világban is messzire jártak fuvarozni. Őrszem, Kökényes, a Majláth tanya elég messze van Paszabtól, és állandóan eljártak oda is.

Nagyon sokan dolgoztak a hercegi uradalomban. Ez a nagybirtok Paszabon kezdődik, és Tuzsérig tart. A paszabiak részesmunkát, aratást, kaszálást, dohány-símítást vállaltak az uradalomnál, és sok család egész nyári munkáját ott végezte el. A Tisza-szabályozó társulat is állandó munkát adott a töltések javításánál, a szivattyúzáskor és a csatornák tisztálásokor. Feles művelésre vettek ki földet a Györgytarló tanyán a sárospataki határban. Napszámos munkára is jártak a bodrogyközi tanyákra. Ezenkívül a Hegyaljára jártak szőlőt művelni, a Rakamaz környéki tanyákra kapálni. Igen sok család megtanulta a dohánygondozás és -feldolgozás munkáját, és télen a környékbeli tanyákon sokat kerestek ezzel is.

A felszabadulás után sokan mentek a pesti gyárakba, Diósgyőrbe, Dunapentelébe, Erdőbényére. Vasútnál is többen kaptak elhelyezkedést.

Paszab is adott munkaalkalmat másoknak is. A Tisza-szabályozásnál rengeteg munkás dolgozott itt. Sok család itt is maradt. A varannói tótok sokáig jártak ide aratni, és később sommás munkát is vállaltak. A Tisza Ármentesítő Társasághoz nagyon sok idegen munkás jött dolgozni.

A község lakossága szeretett vásárokra járni. Jóságot adtak el, tehenet, lovat vettek, és a téli ruházatot is vásárokon szereztek be. Nyíregyháza, Rakamaz, Tokaj, Nagykálló, Mándok, Sárospatak vásárjaira sokan elmentek. Újabban Tiszabercel, Gáva, Tiszakarád vásárjaira járnak sokan. Piacon a tejet vaját, zöldséget, baromfit értékesítik. Gávai és ibrányi piacokra sokan eljárnak.

A község lakói mértékletes életet élnek. Részeges, tobzódó ember igen kevés van köztük. Szeretik az áldomást, de a keresetüket nem könnyen fordítják itál-
ra. Az étkezésben az a hiba, hogy a zöldségféléket még mindig nem szokták meg. A régi időkben sok halat, vadat fogyasztottak, és a húsféléken kívül a tésztát szeretik azért, mert a régieknek kevés volt belőle. A vasárnapi ételekben fő szerepe van a galuskának ma is. A 40-60 évvel ezelőtti ételek a következők voltak. A télen leölt sertés szalonnáját, sódarát meghagyták a nyári munkához. Mikor munkás idő volt, és a család nem maga dolgozott, hanem segítségek is voltak, akkor sódar-hús volt habarva, és tormát is reszeltek bele. A nagy fazekat vagy szilkét körülvették, és fakanállal ették az ételt.

Télen a régi időkben kétszer étkeztek. Reggel volt sült krumpli, amit kemencében sütöttek a reggeli fűtéskor. Volt tej, sok helyen szalonna is. Délután 4–5 órakor volt a második étkezés. Savanyú káposzta, paszulylevesnek, savanyún vagy törve.

Így volt a krumpli is. Aztán volt málégörheolajjal. Voltak helyi elnevezések: kanda (habart étel túróval), mugymuruty (bográcsban főtt krumpli szalonnatepertővel), cibere (tejben főtt köleskásával). Kedvenc étel volt a galuska (lekvárral, káposztával, túróval, krumplival). Káposztaleves, paszulyleves, köleskásaleves rántva, kásás béles (tengeriből), darás káposzta (tengeridarából).

Ezek mellett hal volt bőven. Nyulat is tudtak fogni, mert nekiszorították a víznek, és puska nélkül, kézzel megfogták. Fácánt is fogtak a Tisza-parti fűzfákon. Őz is volt bőven. Vadmadártojásból is sokat használtak. Csak a kenyérben volt hiány. Az öregek még sok mindent emlegetnek, ami a kenyérhiány miatt történt meg.

Kisipar, házimunkák

A község lakói a foglalkozásukhoz szükséges ipari munkákat igényelték. A fuvaros világban sok kovácsra volt szükség, és kellett kötélverő, csizmadia, szárazmolnár, tetőcsináló, nádverő, teknővájó, magyarszabó. Ezekből mindig volt a községben annyi, amennyire szükség volt. Az esztergályos munkát a kerékgyártó végzi. Igen sok ipari munkában az emberek maguk végzik el a teendőket. Vannak mindig mindenhez értő emberek. A község a mestereket mindig úgy tudta eltartani, ha azok a mesterségükön kívül nyáron földműveléssel is foglalkoztak.

Régen cserépből készült edényeket használtak. A nagy cserépfazekakat még mindig őrzik a padláson, és a lakodalmakra abban főzik a nyitott tűzhelyen vagy a kemencében a finom ízű töltött káposztát. A szilkékből, komacsészékből még sokat tartogatnak emlékként minden házban. Az edényeket a rimaszombati fazekasok hozták ide szekérrel, és terményt kértek érte. Sárospataki edényt régen azért nem vettek, mert nem hozták ide a patakiak. Azért sok pataki edény van a községben. Sőt, a vásárokról mezőtúri edények is kerültek Paszabra.

A férfiak kézi munkákkal nem nagyon foglalkoztak. Saját használatukra sokan elkészítették a könnyebb szerszámokat. Elvégeznek javításokat, de gyékénymunkával csak a cigányok foglalkoznak. A szomszédos községekben fűzfavesszőből kasokat, kosarakat készítenek, de a paszabiak közül csak néhányan készítenek ilyet a saját használatukra. Eladásra nem csinálnak kézi munkát. Tudnak hálót kötni, sövénykerítést készíteni, bőrt kidolgozni stb., de eladásra senki nem csinálja.

Annál ügyesebbek a nők a kender feldolgozásában. Télen a legtöbb asszony fon. Akinek sok a szöszkészlete, az kihordja kanálkába. Az átvett szösz mindenki megfonja, és a munka végén házi mulatságot rendeznek. Vannak fonókák is, ahol a lányok, fiúk érdekes szokások szerint szórakoznak, és a szösz is megfonják. A fonálból régi takácseszvátán kendőket, abroszokat szöttek. Ezekbe a kendőkbe mintákat is szöttek. Ezekből állítottuk össze azt a mintacsoportot, amit paszabi szöttesekbe szőnek bele a paszabi háziiparral foglalkozó lányok. Egy kis felvilágosítással

és tanítással értékes, művészi és jövedelmet biztosító foglalkozást alakítottak ki a paszabiak részére Turi Sándor lányai.

Ezenkívül sok családnál folyik télen a szövés. Abroszokat, kendőket, zsáknak valókat szőnek, és az elhasznált ruhákból rongypokrócokat készítenek. Sokan ügyes varrónők.

Építkezés

Az állatok részére a régi időkben földburgyékát építettek. Az ólak a házas telken voltak, az utca felőli részen. Odaépítették a magtárt is. Igen sok helyen volt csűr és pajta is. A csűrnél egyik végen bementek, a másikon kijártak. A pajtánál csak bejárat volt. A csűr két vége farozatra volt építve. A dohánytermelés idejében sok pajtát építettek. Volt régen gabonás verem is több helyen. Még ma is vannak gabonartartók, amik nagy hordóalakra vesszőből vannak fonva, és belülről-kívülről sárral kitapasztva. A terményeknek szuszékokat csináltak tölgyfából. Még 40-50 évvel ezelőtt ezek a szuszékok a ház eresze alatt álltak. Ma már két-három helyen láthatók.

Ezelőtt 60-80 évvel két szárazmalom volt a községben. Az egyik a mostani községháza előtti partos helyen állott. Leégése után a helyét ma is Égettmalom-partnak hívják. A legények nagy találkozó- és játszóhelye volt. A másik szárazmalom a kis oldalon a Hegedűs-féle telken volt. A határban a Fedény-járónál, a Molnár-kert nevű részen vízimalom volt. Az épület tégláiból még mindig található.

A régiek földburgyét úgy építettek, hogy körülbelül egyméternyire leástak a földbe, a gödör szélére karókat ástak le, és a tetejét gerincre csinálták meg. Volt olyan földburgyé, amelyik kétrészes volt, és kemence is volt benne. A kemence melletti sarokban volt a kandalló. A házak fedésére verestövű nádat használtak. Ez 30-40 évig eltartott, csak a tetőszegőt minden három-négy évben javították rajta. A fehér tövű nád tetőszegőnek nem volt jó, girbegurba volt, és alig tartott tíz évig.

A bogárhátú házak padlás nélküliek voltak. Ebből az építkezési formából van még a Sánta Károly-féle ház.

A falu végén a parton van idős Tóth György háza. Kb. 1800-ban épült. Minden sarkán erős faoszlop van a falban. Az összes tetőzet ezeken az oszlopokon nyugszik.

Régen volt fa bőven. Még a malomházban is tüzeltek télen. A csupasz földre ülték le a tűz körül, és az álmosaknak a ruhája is meggyúlt. A nagyon régi házaknál előbb a ház közepén tüzeltek, és a füst a ház végén ment ki. Később készítették a szabadkéményes házakat, és abba a kandallókat. Később már kétrészes lett a ház. A pitvarban katlan volt, azon főztek a háromlábon. A kandalló kétféle volt. Hosszú és rövid. A szobában is volt kandalló. Ezt vagy a tűzhelyet a kéményhez közel állították fel. A vén Borza Istvánról maradt fenn, hogy ő a régi időkben kisserdő volt. Nem a rendes konvenció cseléd volt ez, hanem bentkosztos szolga, aki segített a gazdasszonynak is, de ha az istállóban meséltek vagy kártyáztak, neki kötelességei

voltak. A régi fiatalok a nyírfa kérgéből csináltak kártyát, erdei vadbogyókkal festették ki. Míg a kártyázás tartott, a kisszolgának szálanként kellett rakni a szalmát vagy nádszálat a tűzre, hogy világosság legyen.

A jószágok mellett, az ól piacán volt akkora szállás. Ott beszélgettek, játszottak, meséltek, és ott aludtak. Ott volt az állandó lakása a szolgáknak.

Ezelőtt 40-50 évvel már búbos kemence volt a kis házban. Nemcsak kenyérsütésre használták, de télen minden reggel befűtötték. A lótartó gazdánál egy kosár krumplit is megsütöttek benne. Minden reggel abból reggeliztek meg a gyermekek, de kihűlve a lovakkal etették meg a sült krumplit. Szép, fényes szőre volt tőle a lovaknak. A kemence mellé csinálták meg a falba rakott spórt, előbb vályogból és sárból, az újabb időkben téglából. De sütő (lehr) nem volt benne. Ezt váltotta fel a négy lábon álló csikospór, aztán az asztalspór. Ezekben már sütő is van. Sok helyen volt a hordozható öntött tűzhely, amit nyárára kivittek a pitvarba, télére meg bevitték a házba. Még 40-45 évvel ezelőtt több helyen volt a pitvarban a régi tűzhely, ahol úgy égett a fa, ahogyan az erdőről hazahozták. Nem vágták fel, hanem egy darabban tették fel a tűzhely tetejére. Alátették támasztéknak a tűzkutyát, és ha elégett a fa vége, beljebb húzták mindig. A szabadkéményes pitvarokban a nagy lakodalmak idején ilyen asztalszerű tűzhelyet csináltak több helyen is, még 20-25 évvel ezelőtt is, és vas háromlábbon azon főzték, sütötték a lakodalmi ételeket. Vagy 20 év óta kihordták a kemencét sok házból, és az udvaron külön csinálnak kemencét. A házba samottos tűzhelyet visznek, és a szabad kéményeket sípkéményre építik át. Újabban a lakással szemben az udvaron kis nyári konyhát építenek, nappal abban tartózkodnak, és ott főznek.

A régi boglyakemence érdekes otthonosságot adott a háznak. Télen a hidegebb időkben este is befűtötték, és a kemence körüli padkán fontak az öregek. Odaültek beszélgetni a férfiak, és ott suttoztak a fiatalok. A sutban, a meleg helyen háltak a gyermekek, és a sut hátulján levő kis emelkedésen tartották régen a darabos sót. Ezt a helyet hívták régen piszegőnek, mert a megvert gyermek odabújt sírni.

A nagy házba több helyen csináltattak cserépkályhát. A vaskályhát is a nagy házban tartják, de a házat is, a kályhát is ritkán használják. A kemencét szalmával fűtötték be. Pedig fa volt bőven, de azzal nem tüzeltek a kemencében. Az ármentesítő telepen rengeteg szén volt, de az odajáró napszámosok se hoztak belőle tüzelni, mert nem állták a szagát. Az öregek még ma se tüzelnek vele.

A felszabadulás óta sokan vásároltak takaréktűzhelyet. Ezenkívül a régi együveges ablakokat kettős ablakokkal cserélik, a padlást vastagabban tapasztják, hogy a ház melegebb legyen. Ugyanígy igyekezik mindenki kamarát is csinálni még az új építkezéseknél is, és a terményt, gazdasági eszközöket stb., amiket eddig a ház és ól padján, a ház alatti tornácon vagy a pitvarban tartottak, most már a kamarában helyezik el. Az istállókban kevés helyen hálnak már, de az istállót a házzal egybeépítik, és a lakószobából az istállót csak egy fal választja el, hogy az istállóban előforduló bajt, dübörgést, jószágelszabadulást könnyen észrevegye a gazda.

Ruházkodás, viselet

Még ma is sok embernek van pamutos házivászonból ing. A férfiak ingje eleje meg a kézelője gyolcsból készült, de a többi része házivászon. A lábravaló általában tiszta házivászon. A régiek kendert termeltek, és sokat fontak. Egész télen szőtték a házivásznat takácseszvátán. A hozományba (stafirung) sok törülközőt, törülkőzőt, abroszt stb. készítettek. A faluban volt hat-nyolc helyen szövőszék, és az mindig vándorolt.

Ezelőtt a nőknek ingalj is volt házivászonból. Olyan volt az, mint egy derékra kötődő ruha. Felül ingváll volt. Rövid ujj kétoldalt vállfolttal és ráncos nyakkal. A nők hordtak lipityánkat is. Olyanforma volt, mint ma a blúz. A lipityánka kartonból volt, az ingvállat gyolcsból csinálták.

A nők kötöt is viseltek. Ez két szélből volt (egy szél = egy rőf). A gyermek ruhája ingszerű, hosszú kantus volt. A cipőt topánkának hívták.

Régen, a fuvarozó világban legfontosabb ruhadarab volt a guba. Debrecenben szereztek be. Az apró fürtű guba drágább volt. Azt a módosabb emberek használták, a szegényebbek hosszú fürtű gubát vettek csak. A mesteremberek fekete színű posztó szűrt hordtak. A pásztoemberek világos színű cifraszűrben jártak. Debreceni szűrszabótól vették. A férfiak ködmönt is hordtak. A báránybőrből készült félhosszú felsőruha szépen ki volt szironyozva.

A férfinak nem volt nyakgallérja, hanem madzaggal volt összekötve. Fekete pamutból készült nyakravalót hordtak. A legények és a fiatal házások legtöbbször télen is csak házi vászongatyában járt, nadrágot nem hordtak. Még 40-50 évvel ezelőtt a guba alatt nem hordtak télen nadrágot. A guba nagyon használatban volt. A lóörzésnél ebben álltak kint a mezőn. Nyáron a legények az Égettmalom-partra jártak, és ott háltak együtt gubában.

Az asszonyok 80 évvel ezelőtt is hordtak kivarrott bőrbundát. A szegényebbek csak térdig érő kis bundát, a gazdagok hosszú bundát viseltek. Később jött a posztóból készült, belül fehér báránnyal bélelt és kívül rókaprémmel díszített „Dézbunda”. Nagy rókaprém gallérja volt, és a hosszú bunda alján is rókaprém volt körül. A nőknél régen általános volt a főkötő. Az asszonyok nem mehetek sehova hajadonfővel. Gömbölyű kontyfésűt hordtak, és arra tekerték a hajukat. Az asszonyok fehér gyolcs, kézimunkás, slingelt főkötőt hordtak. Később fekete necc a kontyra téve, és színes gyönggyel díszítve.

Kamgárn szövetből készült nadrág kevés embernek volt, és úgy lett elkészítve, hogy a bélése flanel volt. Hétköznapi a bélésével kifordítva hordták, vasárnap és ünnepeken pedig a kamgárn volt kifelé fordítva. Ellenzős nadrág volt ez, és emlegetik, hogy régen egy ember csináltatott a faluban, és azt kérte mindenki kölcsön, ha házasodott. Abban az egy nadrágban sokan esküdtek meg.

A szomszéd községekben más volt a hajviselet. A paszabiak forgandó emberek voltak, sokat láttak, és fejlődtek is mindenben. Buj község még előbb járt, mint

Paszab. Ibrány és Bercel le voltak maradva. Mostanában a paszabiak juhbőrből díszítés nélküli melegítőt/ujja nélküli mellényt csináltatnak a helybeli juhással.

A lányok ma már általánosságban rövid hajat hordanak. Még göndörítve hordják (ondolálás). Ibrányba, Nagyhalászbba, Nyíregyházára járnak a hajukat megcsináltatni. Több család van, ahol a régi hajviselet nem változik. A fiatalasszonyok rövid hajjal járnak, a régiek fonott hajat hordanak. A lányok 40-50 évvel ezelőtt szabott, ráncos ruhában jártak, de nem bő szoknyában. Volt egy fehér alsó, és azon a felső ruha. A nők általában magasszárú cipőt hordanak télen. Most a gumicsizma divatos, de csak hétköznapi.

Régen volt fekete színű karmazsin csizma tulipándíszítéssel. A mostani kosztümhöz hasonló kabátot huszárkának hívták. A férfiak ványolt, puha szárú, sima csizmát hordtak. Ha ez elszakadt, a szárából bocskort csináltak, és ez két nyáron is eltartott. A lányok hegyes, magas sarkú, fekete színű csizmában jártak. A menyasszonynak cügos cipőt vettek. Volt sárga és meggy színű csizma is, de ezt csakis az urak hordták. A parasztember csak bocskorban járt. A férfiak körhaját hordtak, és azt a feleségük vágta körül. Az olló olyan volt, mint ma a juhnyíró olló, de tudtak vele bánni. A beretva is megakadt. A hajat egy kis disznósírral kenték meg, de csak ünnepre, hogy sima és fényes legyen. Négyágú fafésűt tettek bele. A fésű szépen ki volt cifrázva. A férfiak nagy bajuszt hagytak.

Még 1910-ben gatyaszárban jártak a férfiak. A világháború kezdetéig még vászongatyában jártak, de az ünneplő gatyá már nem vászonból, hanem gyolcsból készült. Akkor még a környéken takácmester is volt. Bujon volt kettő, Rakamazon is volt. Ezekről tanulták el a nők a szövést. A takács részesben is, pénzért is szőtt. A takács szebb munkát tudott csinálni. Az ünneplő ruhához négy nyüstös vásznat szőttek, és azt befestették. Festéknek a földi bodzát használták. Főzéssel készült belőle a festék. Még bőrt is festettek vele.

Ma már a nők nem viselnek főkötőt, sem ünnepeken papucsot. Télen többen hordják a csizmát még ünnepeken is, mert kevés a lábbeli. A férfiak gubája elnyűtt, és alig van három guba ma az egész faluban. Szűrje sincsen senkinek. Az asszonyok használják a kötényt még ünnepeken is, de a férfiak már régen nem használnak ilyesmit.

A család

Ma is van 20-25 család, ahol a házas gyerekek egy háztartásban élnek az öreg szülőkkel. 40-50 évvel ezelőtt volt sok olyan ház, ahol az öreg szülőknek két-három menyé lakott a háznál. A közös gazdálkodásnál mindig az öregapa volt a vezető, és sok férfi 40-50 éves lett már, mire önállóan gazdálkodhatott. Akkor már nem volt kedve újat kezdeni, azért nem látszik a fejlődés a gazdálkodási módban. Az öröklés, a „jussolás” mindig bonyolult esemény volt a faluban.

A fiúk is, a lányok is házasodnak más községbeliekkel. Legtöbben Ibrányból, Bujról, Tiszabercelről, Gáváról.

A leányok 40-50 évvel ezelőtt éppen úgy részesedtek a földvagyonból, mint a fiúk. Nagy ritkán volt olyan hely, ahol a lányokat pénzzel fizették ki. A már férjhez ment lányokkal volt sokszor baj. Őket már kielégítették az ingóvagyonból, mikor a háztól elmentek. Az megszokott rend volt, hogy a föld öröklésénél a fiúgyermek az első, de az ingóságokon nehezen tudtak megegyezni. Sok per lett az ilyen osztzkodásból, ezért igyekezett sok apa úgy intézkedni, hogy előre elosztotta a vagyonát a gyermekeknek. A nevükre is íratta, de a holtig tartó haszonélvezetet megtartotta. Míg élt az ilyen szülő, a gyermekei a földet felébe vagy harmadába használták, az öregek voltak a gazdák. Ezért mondta egyszer Czomba Dani, hogy „ha az isten megsegít, oszt meghal édesanyám, majd jobban lesz minden”. De a végén ő halt meg hamarabb, nem az anyja.

Mindig nagy gond volt a lányok férjhez adása. A 10 éves lány már azért őrizte szívesen a libákat, hogy annak tollából készüljön a párna. A szövésnél minden évben félretettek pár darabot a stafírungra. Külön tulipános ládája volt a lánynak, ahol együtt voltak a kész vászonneműek. A láda nagysága a „rang” szerint változott. Az ágynemű külön ágyban volt bevetve, és azt soha nem használták, csak szellőztették nyáron.

A gazdagabb lány komódot, két nyoszolyát, karosládát, asztalt és széket kapott az esküvőjekor. A szegényebbek sokszor csak ágyat vittek az új házhoz. Sok alkalom volt, hogy a fiú egyetlen lányt vett el, akkor az új ember a lány szüleihez jött lakni. Olyankor is megvették az új bútort. Sok esetben hirtelen házasság is volt, vagy olyan időben történt, mikor a szülőknek kevés volt a „tehetősége”. Ilyenkor az őszi termésből utólag vették meg a bútort. Volt és van úgy, hogy egy két-évvel később kapja meg a lány a kielégítést.

Van egy nagy hiba ennél a kérdésnél. A lányok a családnál legtöbb helyen csak munkaerőt jelentenek. Mihelyt elbírják a kapát, viszik őket a mezei munkákhoz állandóan. Így igen sok felnőtt úgy, hogy szerelmeteskedni nagyon jól tud, de főzni nem. Nem nevelik önállóságra, hivatástudatra. És igen sok házasságnak veszeke-dés, elválás a vége.

Társas élet, szórakozás

Az 1870–80-as évektől is a férfiak együtt jártak fuvarba is. Közösén végezték a halászatot, vadászatot, és 30-40 szekér indult egy helyre fuvarozni. A közös munka, a segítség jelentősége kifejlődött az adottságok miatt is. A nők munkája is ilyen alapon történt. A szősz feldolgozása régen mindig közös munkával történt. A szősz kihordták kanálkába (kalákába). Téli estéken összeültek 10-15-en egy meleg szobába lányok, fiatal asszonyok, legények. Megindult a fonás nótaszóval. A legények

kis székeken ültek, és orsót igyekeztek elkapni. Az elkapott orsót csak csókért adták vissza. Amelyik lány nem váltotta ki az orsóját, ami fonál volt az orsón, a legények a kapura tekerték rá. Úgy befonták a kaput, hogy nem lehetett rajta ki-be járni. Ha a lány hazament üres orsóval, fonál nélkül, a legtöbb anya megverte, hogy máskor váltsa ki még 10 csókért is, a nélkül haza ne jöjjön, mert a fonál drága.

A kapálás is kanálkába ment. Három-négy család összefogott, és közösen kapálták be egymás földjét. Sorba ment a kapálás. A három-négy családból 10-14 kapás volt mindig. Pálinka volt butykossal, szalonna nyersen és sült is. Ebédet vittek kétféleből. Főételek voltak: füstölt sertéshús, gombóda vízben vagy tejben főzve, fánk, bobájka. Egész nap folyt a tréfa. Dalolva dolgoztak. Estefelé mindig nótaszóval mentek haza.

Ilyen munkának számított a sertésherelés is. Volt mindig, aki mestere volt. Ez aztán pálinkával járt. Vasárnap reggel csinálták legtöbbször. A herélő sorba járt a házakhoz, és volt eset, amikor hét-nyolc helyen is el kellett végezni. Megtörtént aztán, hogy a kilencedik helyen, ahol egy sertés volt, azt kérdezte a herélő ember, hogy melyiket heréljük ki. Akkor már kettőnek látta az egyet. Kiherélték a kutyát is, mert az akkor nem csavargott, jobban őrizte a házat.

Nem volt borbély a faluban, de mindig volt olyan, aki értett a nyíráshoz. Az ilyen ember minden vasárnap reggeltől délig a többit nyírta közönséges ollóval. Minden ember egy fél liter pálinkát hozott. Délfelé már igen elázott a nyíró ember a sok pálinkától, aztán el is aludt, fel se ébredt, és valamék folytatta az ő mesterségét. Így tanulták ki a borbélysgot.

Kútágas felállítása, tengeri áthelyezése, házépítés és sok fontos munka régen és ma is közös munkával, segítséggel történik. Ezeken kívül is sok terület van, ahol közösségi munka folyik régóta már. Ma már más formákban, de sokban megvan a közös munka.

Az öregek sok olyan játékra emlékeznek, amiket a mostani fiatalság nem játszik. Azt mondják az öregek, hogy ők valamikor játszottak, de a mai fiatalság már szórakozik.

Volt régen a tekészés. Egy keményfa görcséből gömbölyű golyóformát faragtak. Azt egy legény feldobta magasra, és öt-hat fiú 40-50 cm hosszú botokkal próbálta megütni. Amelyik eltalálta, megnyerte a kasszát, mert ez a játék pénzre ment. Minden játékos két fillért tett a kasszába.

Labdázáskor a labda rongy volt, és madzaggal kötötték be. Egyik fiú volt az adogató, a másiknál volt egy körülbelül 150 cm hosszú bot. Ez volt az ütő. Az adogató a labdát kissé feldobta, az ütő meg a bottal magasra felütötte. A többi játékos kint várta a labdát, és két kézzel megkapták. Aki megkapta, az ment fel adogatónak. Az előbbi adogatóból ütő lett. A régi ütő kiment a többiek közé. Leült.

A duplexnél a labdát nem ütötték bottal. Ha nyolc játékos volt, akkor két csapra oszlott. Felfricskálták a pénzt a levegőbe. Az egyik csapat vezetője fricskálta,

a másiké találta, hogy korona vagy szám lesz-e felül. Ha eltalálta, akkor ők maradtak fent, a másik csapat lement labdát fogni.

Minden vasárnap játszottak faluhosszát. Fiúk, lányok, fiatal asszonyok egy sorban, egymás után mentek dalolva a falun végig. Az első kettő felemelte a kezét, és összefogva kaput csináltak. Az alatt bújt át mindenki dalolva, és ezt minden pár lépés után így csinálták. Sokáig kedves játék volt. A nótáját ma is dalolják.

Cikkázáskor felálltak nagy körben a lányok. Egyet kineveztek bolhának. A bolha szaladt a körön kívül, és az egyik játékosnak odaszólt: téged foglak el. Az menekülni kezdett, szalad körül a körön, ha megfogta a kergető, ő lett a bolha. A cikkázást hárman is játszották. Kettő fogta egymás kezét, a bolha meg velük szemben leste, mikor eresztik el egymás kezét. Akkor ezeknek meg kellett kerülni a bolhát, és újra megfogták egymás kezét. Az egyiket elfogta a bolha, az lett a további játéknál a kergető bolha.

Színjátékszó-előadás után. Középen Turi Margit és Sándor, 1939

Próbálkoztak több ízben magyar zenekart alakítani. Ezelőtt 30 évvel is sokan megvették a vonós zenekarhoz szükséges hangszereket, de rövid életű volt a zenekar. A hegedű, cimbalom stb. még mindig megvannak. Többen megtanultak szépen hegedülni. Már körülbelül 80 év óta a harmonika mellett mulattak. Legtöbbször dohánysimításkor, közös munkáknál, fonókban a harmonikánál táncoltak. Kevésbe kerülő zene, hamar elő lehet venni, és nem kellett hozzá zeneengedély. Néhol

a cimbalom is divatos. Falusi bálokban a trombitás a legkedveltebb zenész. Ma furulya, citera, cimbalom, harmonika és hegedű van a faluban használatban.

Hagyományos népi tánc a csárdás. Különféle változata volt: lassú csárdás, sűrű csárdás, gyors csárdás stb. Sarkantyúval volt a verbunkos, és volt a csapásoló. Még vannak, akik szépen táncolnak. Érdekesen járták 50 évvel ezelőtt az ugrós csárdást.

Mindig akadtak, akik a meséléshez értettek, és minden mondásuk bölcsesség volt. Ezek a régi férfiak vagy nők nagyon kedvelt munkások is voltak. Azok nem mondtak soha a mesékben csúnyaságokat, mint a maiak. A régi mesékben sok minden volt, ami tanítani akarta a hallgatókat. Az akkor élő magyarok népi kultúrájában az érzelmen alapult minden, és ami a világon látható, föld, ég, csillagok, fű, fa, virág, ember, állat stb., mindnek volt meséje és nótája. Hiába van megtömvé a faluban élő vezető akár mennyi értelmi kultúrával, mindaddig nem tud belenőni a falu életébe, míg olyan nem lesz, mint a mesében a legkisebb fiú. Annak tulajdonságai, bátorsága, élelmessége, bátor kiállásai, a veszedelmekben való találékonyságai szükségese a nehézségek, cselvetések legyőzéséhez. A mese azt akarja megtanítani, hogy az élethez bátorság kell, és aki az elmaradt falu sorsán igazán segíteni akar, annak vállalni kell azt a sorsot, amiben a falu ma birkózik, vergődik. A hétfejű sárkányok uralma, a boszorkányok cselvetései, a sötétség királysága még mindig fennáll, csak most másképpen hívják ezeket. Petőfi a mesékből *János vitézt*, Arany *Toldit* csinált, a népdalokból világszerte megbecsült zenekultúrát épített Kodály, de a többi területen mi csak a mesebeli „nagy fiú” vagyunk, aki az első nehézségektől visszahőköl mindig. A fonókban, estézésekkor, de főképpen a dohánysimításokon szép meséket mondtak a régi öregek. Nem halt meg a mese, a lényege ma is él, de más formává változott a mondanivalója.

Voltak és vannak a faluban nótacsináló, verselő emberek. Ezek ma inkább gúnyolódo verseket, nótákat gyártanak.

Szokások

Érdekes szokásokkal tele van az egész falusi élet. Az emberi élet három állomása ez: születünk, szaporítunk, meghalunk. Ezek körül sok minden történt, különösen még akkor, mikor minden falu zárt egység volt.

A házasság előtt az eljegyzésre jegyet vettek, és az cserébe ment. A nő adott kendőt, a vőlegény meg pénzt. A jegykendő csak zálog volt, a lakodalom után az asszonyé lett. A jegypénz nagysága a vőlegény anyagi helyzetétől függött. Ezen a pénzen a menyasszony a saját, illetve a hozzátartozók belátása szerint bevásárolt. Az esküvőre a menyasszony vette a vőlegénynek a jegyinget. A vőlegény vette a koszorút, esküvői ruhát, az új asszonnak való fekete ruhát, a fekete ternókendőt, egy fésűt és főkötőt. Mikor a menyasszonyt felkontyolták, a vőlegény a fésűt a kontyába tette, a főkötőt rákötötték a fejére.

A lakodalmakban legfőbb szerepe volt régen a vőfélyeknek. Régi versek, rigmusok, még régebbi szokások voltak, amiket pontosan meg kellett tartani. Külön vers volt minden ételhez, szép hosszú rigmusok a búcsúztatásokhoz.

A menyasszonytánc éjfél után volt. A vőfély elvitte a menyasszonyt táncolni, és tréfásan kiabálta: Enyém a menyasszony / eladó a menyasszony! Erre a jelenlévők pénzt tettek a kikészített tányérba, és párat fordultak a menyasszonnyal. Sokszor egy óra hosszát is eltartott a tánc, és az összegyűlt pénz a menyasszonyé volt.

A mostani lakodalmakban már változtak a szokások is. A tréfák megvannak, de már más formákban. A régi közvetlenség helyett postán érkezett táviratokkal tréfálják a fiatalokat. Táviratot küldenek a szülész nő nevében: „Egyenként vagy summában egyezzünk?” A sportegylet nevében: „Helyed betöltésére utódokat kíván a sportegyesület!” Suszterzenekar: „Álmaidat nem zavarjuk, muzsikáljon az anyósod!” „Jól kezeld a hangszórót, nehogy túl erősen szóljon!”

Más a törvény, más a szokás. Az sincs előírva, hogy a menyasszony sírjon, mikor esküvőre megy. Az áldomás se törvény, mégis megtartják. Nem törvény a veszekedés, se a halotti tor. A másikat meglátogatni, a pohárt összekoccintani nem a törvény kötelez, de azért megcsináljuk, mert ez így szokás.

Ezelőtt 40-50 évvel a legényavatás nagy divat volt. A fiatal fiút behívták maguk közé a kocsmába, az általa rendelt áldomást közösen megitták, és azontúl nem kergették ki maguk közül.

Volt régen lucázás is, ma is kedvelt szokás. A betlehemezés, még ma is megvan. Mint a szilveszteri fordítás, ostopattogtatás, cserdítés, túlkölés. Régen a farsang körül sok volt a szokás. Az alvégesiek és felvégesiek valóságos harcban álltak egymással. Merész fiúk azért el mertek menni az olyan házhoz, ahol eladókort ért a lány, nem ment férjhez, és bekiabálták: „Ha maradt eladó lánya, hajtsa ki a szűz-gulyára!” De sokszor a nők a sövénykerítésen belül megbújva várták őket, és leöntötték a társaságot trágyás moslékkal.

Szép szokás volt az aratókoszorú készítése, a húsvéti locsolás, a pünkösdi versenyek, májusfa állítása stb.

Minden lakodalomban voltak maskarának öltözött tréfacsinálók. Legtöbben cigánynak öltöztek fel. Volt, aki katona volt fakarddal, a pisztoly egy füstölt disznóláb. A kapunál várták a násznépet, és nem engedték be. Be kellett mutatni a menyasszonyt igazolásul, hogy mi járatban vannak. Tréfákat rögtönöztek, és csak váltságdíj kapása után engedték be a násznépet.

Farsangkor sokan öltöztek fel maskarának. A férfiak a nagy szélű kalaphoz nagy tollseprüket dugtak. Gólyalábat csináltak, és azon mentek. A gólyaláb két hosszú fa volt, amire méter magasan olyan fadarabot erősítettek, amire fel lehetett állni. Az ilyen ember majdnem három méter magas lett, és magára vett egy fehér lepedőt, úgy ment végig az úton. Többen is csinálták ezt, hiszen sáros időkben ilyen gólyalábon jártak. Ellopták a cigányok rossz szekerét, és nem lovat fogtak bele, hanem

nyolc-tíz legény húzta gyorsan, ahogy szaladni bírtak. Kolompot, csengőt ráztak, nagyokat ordítottak, a kutyák vonyítottak.

Nyári estéken az öregek kiültek egy-egy kapuba mesélni, beszélgetni, tréfákat hallgatni. A legények meg összeálltak, és körüldalolták a falut. Ezeket mind elvitte az első világháború.

Így van a halotti tor is. Régen se mindenütt volt. Ahol tartották, ott bort, kenyeret, szalonnát adtak. Még a közeli években is megvolt, most már elvétele tartják meg.

A halott virrasztása ma is olyan, mint régen. Este összegyűlnek, énekelnek, beszélgetnek. Hajnal felé, mikor pár ember marad csak, bort vagy pálinkát adnak a virrasztóknak.

Sírásánál a hozzátartozók maguk mennek a temetőre. Visznek ki kenyeret, szalonnát, pálinkát, és aki akar, az harap. Kínálgatás ott nincs. A sírt mindig ingyen ássák, hát ennyi vendégség jár hozzá. Halottsirató asszonyok itt nincsenek. A cigányok szokták dallamra siratni a halottjukat.

A közösség szokásain kívül egy-egy embernek külön is van érdekes szokása. Ahány fajta a határban a növény, annyi fajta a faluban az ember is.

Dohányosok, lózsiványok, teknővájók

(Megjelent és kéziratoss írások)

Az oktatás, a szerteágazó teendők, a néprajzi gyűjtés, a látogatók fogadása és a sűrű levélírás mellett Turi Sándornak kevés ideje és energiája maradt az összegyűlt anyag feldolgozására, gondolatainak rendszerbe foglalására. Amikor nyugdíjba vonulása után erre lehetősége adódhatott volna, súlyosbodó betegsége megakadályozta benne. Életében kevés cikke és tanulmánya jelent meg, halála után is csak egy. A legtöbb írása kéziratban olvasható.

Beszéljen már a falu is

Levegő nélkül nincsen élet és fejlődés, mégis sokszor nem sokat törődünk vele. Jönnek azonban esetek, mikor kapkodunk a levegő után, s ha a megszokott tiszta levegő helyett kellemetlen szagokat is érzünk, kutatni kezdünk, és keressük a romlás okát is.

A falu belső világából századokon át úgy áradtak az emberi lélek szépségei a magyar életbe, mint a tiszta, üdítő levegő. Mesében, dalban, művészetben és a lelkek sok megnyilatkozásában felemelő, éltető erőket kapott a nemzet. A falu féltő gond dal őrizte meg a Keletről hozott szellemi örökséget, ha a magyarság védte Nyugatot Kelet ellen, a falu ennél többet is tett. Sokszor megvédte Kelet lelkét a Nyugat léhaságai ellen.

Mégis olyan volt eddig a magyar életben, mint kedves meséjében a Hamupipőke. Tudott a vadvízes területekből termőföldet alakítani, idegen népek áradatában szellemi örökséget megtartani. Tudott a haza megvédésében csodálatos hős lenni – csak a haza építésében nem volt eddig megfelelő szerepe. Most, hogy ránk szakadtak a nagy feladatok, és két kézzel kell munkához fogni, azt látjuk, hogy a falu olyan a nemzet életében, mint az ember bal keze. Erős, egészséges, olyan, mint a jobb kéz, de mégis esetlen, ügyetlen, gyakorlatlan, mert eddig nem dolgoztunk vele.

Most aztán pártfogásába vette a falukutatás és a népművelés. A falu ezekről azt tartja, amit az óvatos falusi az eladó lóról. „Ha ennek a lónak olyan volna az eleje, mint amilyennek a hátuljának kellene lenni, nagyon szép jószág volna.” Igaz, hogy most sok olyan ló van, amelyik „menni nem bír, állni nem akar”, de a falu nem óhajt ezekről beszélni. Nekünk kell más formákat és módokat keresni, hogy a falu életét helyesebben ismerjük meg. Az is sokat jelent, ha megszólaltatjuk a fiatalságot. Az ő megnyilatkozásuk útmutatást adhat a helyesebb munkához is. Egy 20 éves fiú (Szűcs Sándor), aki még nem volt távol a falutól, így gondolkodik:

„A falusi fiatalság testben, lélekben előbbre szeretne haladni, de nincs hozzá alkalmunk. A városról visszakerült fiúktól sok olyat tanulunk, ami nem nekünk való,

A nóták, szokások és ocsmány könyvek először megszédítik a falusi fiatalokat, de aztán kijózanodunk. A nekünk szánt könyveket nem értjük meg. Rendes szórakozásunk nincs. Ha valahol összegyűlünk, ott csak a viccelődés folyik. Régen az öregek összejártak beszélgetni egy-egy kapu elé, s ott az akkori fiatalok hallgathattak valamiről. Ezt a szokást is elhagyták, s mi csak egymást közt tervezgetünk, hogyan lenne jobb. Vannak fiúk, akik szeretnék megfordítani az urak dolgát. Van olyan úr, aki 40 éves korában nyugdíjba megy. A falusi embernek 80 éves korában is dolgozni kell. Tudjuk, hogy el vagyunk maradva, de mivelünk nem törődik úgy az állam sem, ahogyan kellene. A leventében megtanítanak bennünket engedelmeskedni, de ennél többre volna most szükségünk.”

Paszabi udvar

A másik 20 éves fiú (Bíró László) népfőiskolai tanfolyamon volt két hétig. Ő így beszél:

„Fiatal falusi fiúkkal csak a tanító foglalkozik, azok közül is csak egy. Az ilyen foglalkozás nem mindig azért van, hogy a tudásunk nagyobb legyen, hanem a magaviseletünket formálják belenyugvóbbra. A sárospataki népfőiskola nagy hatással volt az életemre. Voltak érzések és gondolatok, amiket nem tartottam eddig nagy becsben. Sok faluból jöttünk ott össze, és nagyon különbözött a természetünk. A felvidéki fiú mind csendesebb volt. Megfigyelt mindent, alaposan, megfontoltan beszélt.

A bodroghközi más volt. A tréfás előadásokat szerettük mindnyájan, mert itt a faluban is egy-egy jó tréfából többet tanulunk, mint hat komoly prédikációból. A népfőiskolán úgy gondoltam, hogy majd itthon mindent másképpen fogok csinálni, mint eddig. Egy darabig álltam a harcot, de csak magával ragadott a régi élet. A lelkemben ott maradt az érzés, hogy több tudás után vágyom. Be is megyek a nagykállói gazdasági iskolába. Itthon a tanult emberek beszélnek velünk néha, hiszen nekik is ezer gondjuk van. Az ő beszédjük olyan, mintha egy nagy fal köztünk. A népfőiskolán a vezetők bánásmódja nagy tiszteletet nevelt bennünk. Itthon nincs kinek elmondani a gondolatunkat. Tanult ember nem ér rá meghallgatni, a magamfajta meg kinevet érte. Nekünk nem lehet elmondani sehol, hogy mi a véleményünk. Olyan jó volna, ha egyszer a falusi embereket is meghallgatnák, mikor az ő jövőjük felől tárgyalgatnak. Türelmesen várjuk, hogy ez is megtörténik valamikor.”

Szűcs Lajos, aki a népfőiskolán is volt, katonáskodott is, még több meglátással beszél a fiatalság helyzetéről:

„Ha az öreg faluban egy fiatal falut szerveznének, akkor derülne ki, hogy hogyan gondolkoznak a fiatal falusi fiúk a mai helyzetben. Így mutathatnák meg igazán, hogy mit gondolnak a jövőről, és hogy gondolják el a falu életét. Olyan lenne, mint a katonaságnál az egyéni kiképzés. Az egyik lenne bíró, a másik kisbíró és így tovább. Meg lehetne látni, hogy ki mit csinálna a faluért. Egyik-másik fiú bekívánczik a városba. Látja, hogy ott moziba járnak, szebb az élet, és több szórakozás kínálkozik, mint faluhelyen. Hajtja a szórakozás utáni vágy. Mikor aztán komolyan gondolkodik – elmegy vissza a falujába. Az igazi falusi ember nehezen leli meg boldogulását a városban. Az ilyen embernek mindig a földön jár az esze, ha a VII. emeleten lakik is. Mihelyt teheti, visszamegy a régi falujába, és földet vásárol. Ha városi jön a faluba, és gazdálkodásba kezd, nagy készülődést csinál. Pár év múlva megunja, hirtelen elad mindent, és visszamegy a városba. Nincs benne a földhöz való ragaszkodás, ami a falusi emberben nagyon megvan. Igaz, hogy sok falusi ember is csak azért szeretne több földet kapni, mert kevesebbet szeretne dolgozni. Ha több földje volna, kiadná harmadába művelni, és ő többet heverhetne. Így tettek régen a nagyobb gazdák, és ezt a szokást szeretnék felújítani.

A falusi ember tudja, hogy temetésre feketébe kell öltözni, komoly arcot kell mutatni, meg néha sírni is illik. Azt is tudja, hogy neki paraszt a neve, és még ma hiába tanulna meg valamit, csak paraszt marad mindig. A gazdasági tanfolyamoknak is azért van olyan sovány eredménye, mert nem látjuk gyakorlatban; már betegek vagyunk a sok elméletektől. Tetézi a bajt az is, hogy a falut alkotó emberek külön-külön élnek. Most minden sejt különvált. A sejtekben is nagy hiba van, mert különhullottak. Nincs meg a szükséges együttérzés, mert nemcsak a nagyvilágot, de a saját belső életét se ismeri ma a falusi ember.

Megpróbálták megszervezni az ifjúsági (cserkész)egyleteket, és mindenütt felbomlik. Ennek okát még mitőlünk nem kérdezték meg, hát most azt is elmondom. Nem tudnak a mi életünkhöz igazodni. Ilyen helyen vagy mindig énekelünk,

vagy beszédekert kell végighallgatni. Ha mindig tortát kap az ember, azt is megunja. Nem szeretjük azokat az alkalmakat, amik időhöz vannak kötve. Szabad mozgás kell a falusi embernek, akkor lehet vele boldogulni. Világlátott, tanult fiatal embereknek kellene közénk jönni. Az életünket megismerni, és úgy megállapítani a falu mai helyzetképét. Mi is bele akarunk szólni a magunk dolgába.”

Most pedig bekötjük a nagy zsák száját. Sok minden maradt benne, amit egyszer majd fel fogunk használni.

(*Fiatal Magyarság, 1940*)

Adatok Paszab község helyneveihez

Belterület

Nyárfás. A község északi részén levő 4 holdnyi terület. Erdő volt, most beépült hely.

Csillámkút. A Nyárfás nyugati oldalán fűzfavesszőből font szabad kút. Csillám nevű ember kunyhója mellett volt, s a környékét is így hívták.

Csipás-sor. A Nyárfás keleti részén épült házsor neve.

Pa-sor. A Nyárfás nyugati oldalán épült házsor neve. Legényfészeknek is hívták, mert pálinkamérés, kártyázóhely és igen mozgalmas élet volt ott.

Zsivány-sor. A község északi részén épült új házsor. A házakhoz szükséges faanyagok nagy részét a Tisza-parton levő füzesből „szerezték”.

Kácsa. A falu északi részén 2 holdnyi vizes, füzes terület. Liba- és kacsaalegő volt. Ma is lentek hely.

Lóger-kert. 4 hold partos hely. Bessenyei-porta szabad helye volt, ahová játszani jártak a fiatalok.

Malompart. A község „Piactere”. Valamikor a Bessenyeiek malma állott itt. Gyülekező-, beszélgetőhely volt, ma is az.

Szugoj. A falu északnyugati részén levő utca és környékének neve. Talán az utca szűk voltát akarták vele jelezni.

Nagyoldal. Nyugati részen húzódó utcarész. Templom és iskola környéke.

Felvég. A község északi részét hívják így.

Kisoldal. A keleti részen levő utca neve.

Alvég. A község déli részének újabb neve.

Újsor. Igényelt területen épült házsor neve.

Hatház. Gilányi-tagból igényelt házhelyeken eddig hat ház épült fel, elnevezték „Hatháznak”.

Kutyaszorító. A Nagyoldalt és Kisoldalt összekötő keskeny köz neve.

Bacsókapart. Az Alvég keleti részén levő magas part, hova árvíz idején menekültek a lakosok. Bacsóka család birtoka volt.

Ócska temető. Az alvégen fekvő régi temető neve.

Akasztódomb. Az alvégen volt egy magas domb, ahol valamikor akasztottak. Vasútépítéshez lehordták a dombot, s ma szántóföld.

(A község belterületére vonatkozó adatokat Bíró András 55 éves földműves és Krikszai János 65 éves gazda bemondása alapján jegyeztük fel.)

Külterület

Pósa. A határ délkeleti részén kb. 100 holdnyi terület. Feketés, jól termő homok. Tanya és gyümölcsös van rajta.

Pósahát. Homokos part a déli határnál.

Öllő. Volt Öllő-tó és Öllő-láp. A Pósa keleti szélén 15 holdnyi terület. Régiek azt mondták, hogy nincsen fenéke. Ma a Buj–Ibrány vasút itt megy el. Vízállás és nádas ma is van rajta. A falusiak ide járnak vadkacsa- és szárcsatojást szedni, s vitték más vidékre is eladni.

Peres. A község délkeleti határa mentén kb. 3 km hosszan nyúlik 32 kat. hold terület. A paszabi birtokosság 30 évig perelt a szomszédos földesúrral, Ibrányi Zsigával ezért a területért. A pert a paszabiak nyerték meg, de Ibrányi Zsiga megvásárolta. Most szántó és felosztott hely.

Nagyterebe. A határ keleti részén. Nagy része vizes terület volt. Jól termőföld.

Bummer-sziget. Kiemelkedő part a Nagyterebe keleti részén.

Bika-sziget. Nagyterebe keleti részén levő domb neve. Régen, amikor a határt víz borította, a kiemelkedő partokat szigetnek nevezték el.

Pallaghalompart. A Nagyterebe északi szélén 10 holdnyi part.

Recshomok. A Pallaghalom folytatása. Jól termő föld. Ilyen partokon termelték régen a híres szagos paszabi dohányt.

Kisterebe. 80 hold területű hely. Vizes rész is van rajta. Tudás talaját ezelőtt meggyújtották, hetekig égett, s a kiégetett talajt „Püfő”-nek hívják. Nagyra nő benne a krumpli és a répa.

Róna. A község és a Terebe közt régen nagy víz volt, ezt hívják Rónának. A Nagyterében úgy tudtak átmenni, hogy „lábó”-t csináltak. A lábó 3 db fenyőre szegezett deszkából készült 5-6 méter hosszú, hídhoz hasonló csónak volt, melyen 8-10 ember is elfért. Rúddal hajtották.

Öved. A Tisza szabályozása előtt teljesen vizes terület volt. Közepén folyt az övedergéje. Északi részét régi tulajdonosa után „Gilányi”-nak hívják.

Sulymoslapos. Régi időben vizes terület. Híres dinnyetermő hely.

Sulymos-tó. Sulyom nevű vízi növény ma is terem a vizes területeken.

Korond vagy Gorond. Kiemelkedő rész a Sulymoslapon.

Oláh-ér. Nagy, bozontos vízfolyás volt a Dinnyeföldön. Tavaszí áradáskor vizes volt, nyáron csak a nagy gaz volt benne.

Szabad-erdő. Tagosítás előtt ökorlegelőnek használták. Mindig pünkösdben hajtottak ki. Tavaszi takarmányhiánykor lábón mentek ide nádfiókot szedni. A gyenge nádfiókot gyermekek is szerették. Tukorcának hívták.

Ravasz-lyuk. A Szabaderdő nyugati része. Bokrokkal benőtt területe legelő volt.

Macskás. A Ravasz-lyuk keleti részén nagyon bokros kis terület volt.

Rongyos-tag. 60 hold területű szántó. Rajta épült tanyáról hívták így. A Rongyos-tanya el is pusztult már.

Páskom vagy *Páskum.* A község közvetlen szomszédságában kelet felől, 10 hold. Libalegelőnek használták.

Zádó. 1867 óta temetőnek használt partos hely. Körülötte levő 4 holdnyi területet Zádó-laposának hívják. Jól termő agyagos talaj.

Dinnyeföld. 15 hold szántó. Régen híres dinnye termett rajta.

Túlazér. A község alatt folyt régen az Ér nevű víz. A Dinnyeföld ezen az Éren túl van, azért hívják így.

Isten-halma. A Rongyos-tag keleti szélén az Ibrány felőli határrészen magas domb. Árvízkor menedékhely volt. Nagy nyárfák voltak rajta.

Tökmag-ere. A falu alatt elfolyó kis ér neve. A terület kistermetű tulajdonosát „Tökmag”-nak csúfolták.

Sűrű, Sűrű-part. Bokrokkal tele legelő volt. Most szántó.

Kerekecs-part. A tanító-tagnál Buj felé vezető úton homokos part.

Csúr. Erdő volt. Területéből 100 hold tartozik Paszabhoz, a többi ibrányi határ.

Kalidomb. Határdomb Ibrány felől.

Újérhát. Nagyobb területű határrész. A Tiszáig terjed. Árvizek után az Új-ér nevű vízfolyáson folyt a víz, s ez a dél-észak irányban húzódó partos és hullámos felületű hely az Új-ér két oldalán van.

Éghalma-part. Az Új-érhát keleti szélén kiemelkedő magas part. Körülötte ős cserépeket, obszidiándarabokat, nyílhegyeket találnak.

Fedény. A Tisza töltésén belül fekvő partos hely. A tutajosoknak és sót szállító szálásoknak nagyon nevezetes hely volt ez. A Tiszának itt hirtelen nagy kanyarja volt, s olyan örvény volt a vízben, hogy a szálások három-négy napig is forogtak benne. Sok sót és fát szállító tutaj szétesett itt. Nagy faraktár is volt itt.

Kénye. Régen legelő volt, most gyümölcsös.

Hatvanor. A tiszaberceli határból átnyúló 60 holdnyi a Holttiszra és Újtiszra között.

Molnár-kert. Az Új-érhát északi folytatása. Vízimalom volt itt.

Cakód. A Tisza-térben (ármederben) 64 k. hold erdőmaradvány. Régen nagy sűrű erdő volt, el lehetett tévedni benne. Most 2 hold erdő, a többi rész legelő. Bessenyei-birtok volt.

Zátony. 200 holdnyi lapály. Vizes esztendőkből keveset terem. Szántó és kaszáló. Mindig vizes terület volt, sok vízimadár tanyázott rajta.

Lúdhallgató. A Zátony keleti részén levő magas part. Most Szőlőhomoka a neve. Szőlővel nem volt beültetve.

Bacsum. Vízfolyás volt. Zátonyból indult, és kelet felé az Oláh-érbe folyt.

Kis-zátony. A község mellett. Régen borjúlegelő volt.

Kelinc. A Kis-zátonyban kiemelkedő kis domb, amit régen körülfolyt a víz. A Bessenyei család kedvelt tartózkodóhelye. Az öregek Körlineknek hívják. Két Bessenyei itt van eltemetve.

Közlegelő. Páskom, Zádó, Dinnyeföld, Kiszátony területét együtt így nevezik.

Ökörúszó. Ahol a „Földhiti” kettévágja a Csatornát, a jobb oldalon levő mély vízben úsztatták nyáron az ökröt, ha melege volt.

Nagyér. Lóúszató hely. Mosni odajártak.

Hordozó. Község melletti dűlő neve. Régen odahordták a kalászos terményt.

Zsidótemető. Házhelyeknek osztották ki.

Zsaró. 100 holdnyi szántó. Jó termő agyagos talaj, 5 hold a vizes része.

Bénye. A község nyugati részén végignyúló 30 holdnyi vízállásos hely. Régen még halászták. Kárász, csík sok volt benne.

Bényepart. Száraz, partos hely. 120 hold területtel. Szántó.

Bénye-tisztása. 10 holdnyi vízfénék. Nem termett semmit. Nagy halak voltak benne.

Medej. 80 hold. Tagosítás előtt vízállás. Észak felőli részét Kakukkosnak hívták. Kakukkfű termett rajta.

Gémes. 50-60 hold. Lentes helyein vízállás volt. Ma szántó.

Háromhalom. 120 hold partos hely, vízállás régen se volt.

Kosárhalom. Dombos terület, szántó.

Akasztóhegy. A Kosárhalom nyugati részén. Határdomb.

Péntek aranya. 60 hold partos hely.

Kiserdő. 70 hold szántó. A többi része Bujhoz tartozik.

Nyúlsziget, varjúsziget. A tanítótag déli részén emelkedés. Árvízkor oda szorultak a nyulak. Varjútanya volt.

(Az adatokat Bíró András, Bíró Bálint, F. Bíró Lajos. Krizsai János és Tóth Péter paszabi gazdák elmondásai alapján jegyeztem be.)

(Szabolcsi Szemle, 1940)

Erdélyi életképek

Az ún. második bécsi döntés 1940. augusztus 30-án visszajuttatta Magyarországnak Észak-Erdélyt és a Székelyföldet. A 43 591 km² terület és a mintegy 2,2 millió lakos (köztük 1,1 millió magyar) ténylegesen 1944 végéig, formálisan az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezményig, illetve a II. világháborút lezáró 1947-es párizsi békeszerződésig tartozott ismét az anyaországhoz. A visszacsatolást a magyarok felszabadulásként élték meg, felélénkültek a korábban megszakadt gazdasági, kulturális és főleg személyes kapcsolatok. Turi Sándor (1891–1959) paszabi tanító, elsősorban a családi kontaktus felelevenítésének szándékával, 1942 nyarán rászánta magát,

hogyan elutazzon a Mezőségtől északnyugatra fekvő Naszód vidékére. Turi Sándor pataki diákként szoros kapcsolatban állt a Faluszemináriumot létrehozó Újszászy Kálmán teológiai professzorral, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek későbbi igazgatójával. Feltehetőleg az ő kérésére vetette papírra 1951-ben az „Erdélyi utazás 1942 júliusában” című visszaemlékezését a mintegy tíz évvel korábban tett útjáról. A három és fél sűrűn gépelt oldal terjedelmű szöveg az SRK Tudományos Gyűjteményeinek Adattárában At. 1567. számon található. Stilisztikai, fogalmazásbeli egyenetlenségei azt mutatják, hogy szerzője nem közlésre szánta, az ötvenes évek elején erre nyilvánvalóan nem is lett volna lehetőség. A közzététel során a betűhibákat, elírásokat kijavítottuk, a mondatszerkesztési hibákra (sic!) betoldással utalunk. Egyebekben megtartottuk a kézirat eredeti formáját.

Erdély felszabadulása után sok mindent olvastam és hallottam az ottani nép életéről. Sok ismerős került oda hivatalnoknak. Öcsém a naszódai szolgabírói hivatal egyik vezetője lett. Így alakult ki az a terv, hogy meglátogatom Naszód vidékét, és a környékbeli nép életét közelebbről is figyelhessem. (Sic!) Nagyváradtól kezdve a táj is érdekes. Sokszor megáll a vonat, mert a rohanó patak megrongálta a hidat. Sokféle patak rohan alá a hegyekből. Lázadozó, hídromboló erők, amik az egész Erdélyt példázzák. Mennyi mindent ki lehet olvasni belőlük, és mind a Tiszába viszi a vizét. Talán a magyar szellemi élet sorsát példázzák ezek is.

Első állomásom Bethlen. A 4000 körüli lakosság többsége református. Régi templom. Szeretnek templomba járni. Mondják, hogy a román világban mindig tömve volt a templom, és a románok figyelték az okát. Szabó Anna örökre fogadott lánnyal ismerkedek. Most 21 éves. Bukarestben volt szakácsné három évig. Ő vezetett el a háziakhoz. A legtöbb helyen kézimunkáznak. Varrás, hímzés, szárított és csipke-készítés van. Az öltözet magyaros. A férfiakon legtöbbször bricsesz szabású nadrág. A nők falusi ruhában. A ruhaanyagot veszik, és a férfiaknak is ők varrják meg a ruhát. A nők szorgalmasan dolgoznak, a férfiak tömegesen kint álltak a kocsmajátóban. Mondják, hogy van ám bőven dolgozó ember is, ezek magyarok. Iparosok. Legtöbbje kőműves és ács. Építkezés van bőven. A téglát a cigányok égetik. A házakon cserép a fedőanyag, mert az kitelik a községből. Jobban szeretik a zsindeyes tetőt. A fazsindelyt más helyről hozzák, és raktárakban árulják.

A tűzhelyek téglából készültek. Sok háznál már vaslemezről való tűzhely van. Étkezésük reggelre tej és puliszka. Délben paszuly, aludttej kenyérrel, puliszka túróval. Marhahús és csirke a hús, disznóhús nincsen.

Az emberek tájegység szerint különböző életformákhoz vannak kényszerítve. Még a termelőképességet is az adottságok fokozzák vagy csökkentik. Az oláh nép keveset dolgozik, de a ruházatukat és egyéb szükségletüket maguk csinálják és állítják elő.

Itt a ruházat anyaga tiszta gyapjú és len. Ő maga termeli, maga készíti ki, maga varrja és díszíti, még a bocskorát is maga csinálja. S hiába primitív, gyapjúanyaga drága és külsőleg is pompázó.

Az élelmezést azok az állatok adják, amik a ruhát. Túró, sajt, vaj mellé tengeri és napraforgóolaj. Egy-két saját nevelésű birkát levág és arra jár, míg van belőle. A férfiak keveset dolgoznak, de igénytelenek. Viszont az alföldi nép túl sokat dolgozik, rengeteget termel, de igényei olyanok, hogy azt mind fel is éli. Tehát többlet itt sem áll elő.

Telcs. A férfiak nem dolgoznak, de a nők állandóan. Gyapjút fonnak, kendert termelnek. Asszonyok törlik, áztatják, feldolgozzák. Szövőszékek minden háznál. Pamutot nem tudnak hozzá kapni. Öltözködésben szép kézimunkák vannak. Fehér az alap, piros, fekete, sárga, kék a díszítés. Rikító színeket szeretik. Táplálkozásban fő a puliszka és a túró, meg a savanyú tej. A tejet beoltják, összehúzzák, és bődönökben tartják. Igen kevés tyúk és sertés, de sok juh és szarvasmarha van.

Keresetük a fakitermelés. Ők maguk szállítják is. Igen sok vasúti talpfát csinálnak. Szenet is égetnek. A hegyen a szekérút helyett csúsztatók vannak. Bútorzat elhelyezése különös. 1 priccs, 1 pokróc, 1 szalmapárna, tányér és törülköző. Pár szentkép. Az asztal mindenütt a sarokban áll.

Szűcsmesterség elég érdekes díszítésekkel. Bekecskészítés. Maguk építik a házat. A kéménycsinálás még komplikációt jelent. A hagyományokat nagyon őrzik. A lakások ajtaja sok helyen az utcáról nyílik.

Óriási nagy görögkatolikus templom van. A pappal beszélgettem, s magyarellenes felfogása feltűnő. Mégis nagy államsegélyt élvez a magyar kormánytól. A templom előtt volt egy szobor, melyen egy román katona tapossa a magyar címet. Még akkor is ott állott. A pap nem engedte lebontani.

Konyhakerti veteményes nincsen, a lakók gyümölcsöskerteket alakítanak. Krumplit nincs, és nem is akarják enni, ha osztanak ki krumplit.

Magyarnemegye. Alföldi típusú házakkal. Mindenki köszön. A falu arculatán meglátszik egy alföldi falu szelleme. Hagyományok bőségesen, de a régi életformák változása is észrevehető. Nem a legjobb indulatú nép. Úrgyűlölő. 1600 lakosából 1050 református. Vagy 400 zsidó. Az iskolákban 314 a tankötelesek száma, és feltűnően értelmes gyerekek. A lakosok földmívesek, kőmívesek és ácsok. Egész éven nincsenek otthon. Az őstermelők ügyes kereskedők is. Ez a község valóságos magyar sziget a románság tengerében. Körülötte levő falukban nagyon románosodnak a magyarok.

Éles Andrásné házában pihenek meg. Viseletük magyar. A lányoknak külön viseletük van. Tóth Zsuzsánna és Váradi Erzsébet ruházatát nézem meg. Piros mellény feketével befonva. Vasárnap van éppen, és délutánra bálengedélyt kérnek tőlem. Megadom, és a szolgabíróságtól ott lévő öcsém rendelkezésére igen szép viseletben jönnek sokan táncolni. Kézimunkamintájuk „szíves, fenyőágas, barackmagos, táblás, sima” stb. Lenvászonra dolgoznak, pedig a len kevés, inkább kender van több. Itt már a krumplit megeszik, a babot is. Berbécsbúza is van hozzá. A földmíveseknek kevés földjük és sok gyermekük van. Sok házat megnéztem. A régi láda helyén szekrény van már, és szöttekkel szépen díszítenek. Szilkek és tányérok szépen ki vannak rakva. Tanuló lányokat találok sok helyen, de érdekes, hogy mind szülésznő

szeretne lenni. Sok a jobban öltözött leány. Rendes arcú lányok, divatos ruhákban. A románok nemzeti viselete elütő, magatartásuk is különös. Mindenféle táncot táncolnak.

A templomuk régi épület, alacsony toronnyal. Mellette kert, benne szobor és a kertben külön országzászló. A templom belseje más, mint a mienk. A szószék a templom végében van, és az istentisztelet rendje is szokatlan. Nagyon kevesen voltak a templomban. Öregek és lányok. Fiúk a karzaton elég sokan voltak. A faluban sok a zsidó! A mienk ez az ország, de a világ a zsidóké, és a világhoz mi is hozzátartozunk, mondja a templom előtt egy öreg magyar. Állami iskola és kultúrház szép épületek. A református egyház építette. Forrai Mariska finom modorával magyarázta el a román megszállás alatti életet. Nagyapjától hallotta, hogy Erdély valamikor hogyan viselkedett a menekülő magyarsággal szemben. Erdélynek ezt a szolgáltatát elfelejtették azok, akik most az anyaországból idehelyezve nem a legszerencsésebb felfogással próbálnak új világot alakítani, ami idegen az erdélyi hagyományoktól. A román pápa ma is mindent kijár.

Naszódon Gergely Ferenc református lelkésszel ismerkedtem meg. Mély tudású ember, kiváló történész, aki a nagy kiterjedésű református szórvány gondozása mellett a vidék életével is sokat foglalkozik, s tőle kértem felvilágosítást. Szívesen jött velem a környező falvakba, és bőséges látnivalókra tudta felhívni a figyelmemet. Azért fordultam hozzá, mert például Magyarnemegye melletti Szálván a lakosság nem tud magyarul, de a kapuk székelyesek, rajtuk még a napkorong is látszik, a házak előtt lugas, a tornác és a bútorzat elhelyezése magyaros, még a kapuzábé is megvan, és az emberek arca tipikusan magyar, és elfelejtettek magyarul. Megakadtam a tudásommal. A házak alakban, külsőben, berendezésben magyar stílust mutatnak, és az új állomásépület a tájba és a környezetbe nem illő, lehetetlen stílusú bagolyvár.

Megtudtam aztán, hogy a magyar nevű, de magyarul már nem tudó családok ősei, jobbágysai voltak a Bethlen grófoknak. Az 1800-as évek derekán igénytelenebb és alacsony életnívójú román jobbágysokat hoztak be, és a régi jobbágytelkeket feldarabolták. A felszabadult helyre jöttek a románok. Ebben az időben nem alakulhattak ki népi református közösségek, mert ott a Szamos völgye udvari egyház-község volt, udvari papokkal. A jobbágytelkek ügyével Mária Terézia ártott legtöbbet a magyaroknak, amikor az örökösödési háború utáni új adópolitika felparcellázta a régi jobbágytelkeket. A nagy adó miatt sok telket otthagytak a magyarok, és ide szivárogtak be a román jobbágysok. Gergely Ferencnél kifogásoltam, hogy annyira gyűlöli a románokat, és nyíltan hangoztatja mindenütt. Azt felelte, hogy ma csak abban lehet erő, ha gyűöljük őket, mert ha nem tesszük, a nehézkedés törvényénél fogva is elmerülünk abba a nagy tengerbe, ami régi magyar urak nemtörődő politikája után ránk áradt. Az intelligens román nagyon udvarias, de alakoskodó. A szegény őszinte, és minden tiszteletet megad. A román nyelvnek az a sajátsága, hogy „ragad”, és a román nem beszél csak románul. A csökkentett értékesség tudata úgyis nagy lehúzó erő ma.

A Naszód környéki nép jó. Ott láttam több ízben részeg csendőröket.

A hitelszövetkezetek nem felelnek meg a követelményeknek. Nagyon körülményes alapszabályuk van. A román kézben levő földeknek újra magyar kézbe való visszajuttatásában nem segítenek. A régi gondatlansággal és nemzetietlen hitelpolitikával dolgoznak. A magyarok bármilyen jó biztosítékok esetén is nehezen kapnak földvételekre kölcsönt. Ezt én onnan jelentettem is azonnal Budapestre, és változtatnak rajta. Különben az odakerült vezetők nincsenek tisztában Erdély történetével, hivatásával és társadalmi berendezettségével. Sok sajnálni való dolgot követnek el, különösen fiatal parancsnokok. A magyarok támogatása és anyagi segítése hiányos és zavaros. Élnek napról napra, de kitűzött nagyobb célok nincsenek. Hidakat építenek a vezetők, és utakat is javítanak, de lelki téren nincs semmiféle építési igyekezet.

Erdélyben a magyarok között megvolt a közösségi érzés, ha nem is ideális formában. Nagy áldozatokat hoztak a magyarság fennmaradásáért. A honvédség bevonulása óta alább hanyatlott a közösségi érzés. A mostani vezetőség magatartása kilúgozza belőlünk a régi és szenvedésekben megerősödött érzéseket. Az anyaországból jött állami tisztviselők csak érvényesülni jöttek ide. Mi, akik itt többségben voltunk a kisebbségi életben, most a magyar életben egyszerre kisebbség lettünk, és ezt az állapotot szüntelen éreztetik velünk. Sorainkat bontó és az egységet felborító tény az is, hogy a cím- és rangkórság is bevonult maga teljes dicsőségével Erdélybe. Itt minden református lelkész „tiszteletes”. Ehhez ma is ragaszkodunk. Mielőtt visszatértünk, elhatároztuk, hogy ez így is marad. És nem úgy lett! Beállt a hierarchiális viszony, és bejött a minden közösség ősi ellensége: a rangkülönbség!

Több helyen kifogásolták, hogy a tisztviselői kar, amely az anyaországból jött ide, és az erdélyi társadalmi, egyházi, kulturális, valamint a közigazgatási adottságokkal nem tudnak megismerkedni – nem estek át megfelelő tanfolyamon előzetesen. Ezt utólag is meg kellene csinálni.

A nagyobb erdélyi írókat felszívta Budapest, és mégis az erdélyi lélek nem nyilatkozhatik meg abban az országos átlagban, ami Erdély visszacsatolásával előállott. Az erdélyi képviselők mindig interpellálnak, mert az erdélyi bajok még mindig fennállanak.

Erdély a felekezeti iskolákkal állott, s most a református iskolákkal mostohán bánnak, s azt hangoztatják, hogy pénzügyi okai vannak. (Sic!) Viszont az anyaországi nagy katolikus egyházak féltve őrködnek azon, hogy az erdélyi római katolikus iskoláknak megfelelő segítség jusson. A református iskolák nem kapnak segítyt. Más felekezetűek hamis bevallást készítenek, és harcolnak a jogukért. A református iskolákat fel kell adni, ha ez így folyik. Az állam nagyszerű felszereléssel állít iskolát, de a református magyarok gyermekeinek iskolázási költsége a szülőket és a híveket terheli, az állami iskolákban pedig ingyenes az oktatás.

Szekéren mentünk el Szálvától Szamosmakóig. Ez érdekes terület, Bethlenig terjed, mert ott már a Mezőség kezdődik. Ez a terület volt a naszódi határőrvidék. A Szamoson gázlók voltak, és ezeknek védelmére alakultak a lakott helyek. Kerek erdőket telepítettek, és ezek voltak a védelmi helyek. A gyeptű, suvasztott

földvár helye még mindig jól látható. A hatalmas erdőségeket a jobbágyvilágban irtották ki. A hegyek oldalán teraszos művelést láttam (indiai örökség!). Okiratok is voltak kezemben, és alapos feldolgozással igazolni lehetne, hogy a románok nem a rómaiak utódai.

Érdekesek a parasztlázadásokról szóló emlékek. Hogyan jönnek a résen az 1400-as években a beszivárgók. Iratokból igazolták az 1661. évi török bosszú borzalmait, ami a krími tatárok munkája volt.

Kerestem az ősi foglalkozások nyomait is. Magyarországban voltak fazekasok, házitakácsok, pálinkafőzők. Az adópolitika miatt apadt el ez a réteg is. Az idehúzódo magyarság közé a 80-as években iparosok szivárogtak be, és akkoriban rendezték az ipar kérdését is, meg a vásárkérdést is. Iparosok vásárba nem járhattak, csak a járás területén. Így az iparosok lassan átköltöztek Naszódra. A naszódi határőrvidéki vagyon 320 ezer hold volt! Kötött birtok volt ez, tehát a földművesek nem telepedhettek ide. Népszigetek alakultak. Délről igen sok román jött ide, akiket ott délen elnyomtak. Az iparosok is elmagyarosodtak.

A népszaporulat a bemutatott adatok szerint jó! Szamosmakódon a kapuk díszítése a kopjafák motívumait őrzi. Tomi Józi (sic!) kapuját nézegettem jól meg. A motívumokban sok a tulipán. A díszítés domború és nem bevágott. Patkó alakú kötésekkel van összeróva a kapu. Madárdíszek között sok a galamb, felette kereszt (keresztyén embléma!). Építkezésnél az anyagszerűség van meg. A lovakon és ökrökön ott van a piros bojt, nehogy megcsodálják.

Feltűnő a bejárt községekben a református szellem kialakulása. Naszód ref. szórvány, de nem valódi, mert iparosok a tagjai, akiket nem köt a föld. A Mezőség területén már más a helyzet. A naszódiak letelepedtek, de mozognak. Gergely Ferenc 1933-ban került oda papnak. Ő pászmarendszert akart csinálni. Nagy területen élnek a gondozása alatti reformátusok. Láttam őt munka közben az óradnai vasútépítéskor. Apostoli munkát végzett.

Naszódon és környékén segítségemre voltak a naszódi főgimnázium tanárai: Kávássy Gyula ig., Pál Gyula 28 éves (kora!) tanár, a nagydemeteri régi fatemplom látogatásakor Kostán nevű híres pap és képviselő stb. Telcsen öt református család lakik, és nagyon megörültek egynapi ottlétemnek. A szórványban élő reformátusok egyúttal magyarok is, hát nem győznek panaszkodni. Más helyeken is így voltam a református magyarokkal.

Nagyon sok beszélgetést írtam és jegyeztem fel. Gyűjtések iratai között megmaradt jegyzetekből sok olyan adatot lehet találni, amit nem hivatalos szemmel néztek a hivatalos kutatók. Az odakerült útkaparó, vasutas és katonacsalládok problémái nagyon érdekesek. A feljegyzéseket annak idején félretettem, s most nem olyan friss a visszaemlékezés, mint kellene. A különböző népszokások, mint például a juhkieresztés papi megáldással, a havasi legelők rendje, a malmok babonái és még sok népi szokás – gazdag leírást adna. Az utcán beszélgetve menő asszonyok, akiknek oldalán ott van a guzsaly, és menve is fonják a gyapjút, a szalmakalapos

bennszülöttek stb. mind érdekes dolgok. Vagy a naszódi bíró háza, ahol vendég voltam. Vastag gyapjútakarók a földön, a díványon, a falon stb. Gyönyörű kézimunkás díszítésű ruhatár a fiatal háziasszonynak, vagy vitám a román néprajzos egyetemi tanárral, akinek könyvajándékát és oklevelét a felszabaduláskor itt volt román tisztek elvitték. (Moisil prof.) – Ennél kaptam meghívást, amin minden ott lakó magyar csodálkozott. Az ő felesége a német kerámia tudósa volt, és egész estig tudott érdekes adatokkal foglalkozni.

Érdekes az például, hogy a romántól kérdi az ember, hány éves? Egy híjával ötven! Vagy 45 voltam 2 éve. Csak a kerek számokat jegyzik meg. Hát ez az írás is egy híjával 10 év előtti látottakra vonatkozik.

Paszab, 1951. május 14.

(Zempléni Múzsza, 2005/1. A kéziratot közzétette és a bevezetőt írta: Bolvári-Takács Gábor)

Szabolcs-szatmári adomák, szólás-mondások

Egyszer azt mondja Szikszai Péternek Bíró Mihály: Eredj, Péter, van még vagy hat keresztre való búza, vágjátok le früstökig, mert más dolog is lesz. Bizony, lett volna abból harminc kereszt is, de Péter bekötötte hat keresztbe. Amikor Bíró Mihály kocsisa kiment érte, hát a kévét nem bírta felemelni, göngörgetni kellett, olyan nagy volt mind. Hogy csinálhattál ilyet, Péter?? – kérdezte Szikszaitól Bíró Mihály. – Hátha a gazda annyinak látta, hát legyen annyi, – felelte neki Szikszai Péter.

*

Tavaszi áradáskor a vészőrök kint álltak a Tiszatöltésen. Szikszai is ott hasalt a padka oldalában. Jöttek arra a mérnökök, akik a vizet figyelték. Egyik meglátta Péter bácsit, és odaszólt neki: Öregem, nagy a Tisza! – Szikszai nem nagyon titulált soha senkit, hát a mérnökre is rákiabált: Hogy mondhat olyat a mérnök úr, hogy nagy a Tisza? Éppen az a baj, hogy kicsi! Nem látja, hogy most sem fér el benne a víz?

*

Gégény Mihály sokgyerekes, nagyon szegény ember volt. Bizony, kenyér sem akadt a háznál igen sokszor. Reggel mindig besötételték az ablakot, hadd aludjanak a gyermekek, mert ha felébrednek, enni kérnek. Egy este nagyon kihallatszott a gyermek-sírás. Gégény kint állt a kapuban. Kérdezték tőle, hogy miért sír a gyermek? – Ej, egy beleesett a lekvárba, és a többi nyalja róla, azért sír – felelt Gégény.

*

Ibrányban egy ember 13 évig élt a feleségével. Akkor elment a papjához, és meggyóna, hogy ő 13 évvel ezelőtt ellopott innen a templomból egy keresztet, de már megbánta. Azt mondta neki a pap, hogy: Hozd vissza fiam! Az ember hazament, és azt mondta a feleségének: Öltözz fel, menjünk a templomba. Mikor odaértek, az ember odaállt a pap elébe, és azt mondta: Na itt a kereszt, tisztelendő uram, visszahoztam!!

*

Paszabon a régi világban Bíró nevű földesúr hordáskor nézte béresei munkáját, de mikor jött a zivatar, megfogta a szekér rúdját, és húzta az asztaghoz, hogy minél hamarabb le tudjanak rakodni. Erre Szikszai Péter megszólalt a szekér tetejéről: Na, még tekintetes ökör nem húzta a szekeremet, de mán ezt is megérttem.

*

A kovácsműhelyben álldogáló legények előtt azon csodálkozott egy úriember, hogy milyen jól szikrázik az üllőn kalapált tüzes vas. Egyik legény azt mondja rá: Tessék adni egy forintot, megnyalom! Az úr odaadta. A legény megnyalta a forintot, és zsebre tette. A többiek nevettek, az úr szégyenkezett.

(Szabolcs-Szatmári Szemle, 1956)

A lózsiványok

(Részlet a Paszab múltja és jelene című,
készülő néprajzi monográfiából)

Híres foglalkozás volt az 1890-es évekig a lózsiványság. Paszabon Helmeczi József volt, aki ezzel foglalkozott. A falu északi végén lakott valamikor a Helmeczi család. A ház melletti part oldalában volt egy hosszú föld alatti burgyé, aminek a bejárata egy odarakott szalmacsomóban volt. Ebben a burgyében mindig volt lopott ló.

A pandúrok Rakamazon laktak, állandón üldözték a lózsiványokat is. Helmeczi-nek társai is voltak, de ő rá nem bizonyult semmi. Nála a pandúrbiztos is „társ” volt, mindig kapott a lopott lovak árából. Kiküldte ugyan a pandúrokat, hogy keressenek lopott lovakat Helmeczinél, de ő hamarabb ért ilyenkor Paszabra, mint a pandúrjai. A lovakat addigra eldugták, elvezették: üres lett a burgyé, Olykor maga a pandúrbiztos küldött jó vevőket Helmeczihez.

A Paszabtól Nyíregyházáig vezető utak mellett is sok csárda és megálló volt a fuvarozó időkben. Helmeczi a cigányokkal bejárta az ilyen csárdákat, és kinézték a megfelelő jószágokat. Csak jó és szép lovakat loptak, főképpen uraságoktól. Rendesen éjjel csinálták. A zivatar, hóvihár vagy a nyári égháború kedvezett a munkájuknak.

Lovasfogat

Paszab olyan gyűjtőhelyféle is volt, mert az Alföldről és Erdély felől hozott lopott lovakat itt vitték át a Tiszán. A túlsó oldalon a pandúrok sokszor el is fogták a lózsiványokat. De mindig volt megfizetett pandúr is, és az mondta előre, hogy merre fognak kutatni. Nem volt még akkor telefon, s a cigányok voltak a zshiványok híradói. Ezek jelekkel adták a tudósítást, az tanulta meg azt, akinek szüksége volt a hírekre.

Helmeczi kezén rengeteg lopott ló ment keresztül. És mégis csak egy házat tudott szerezni magának. Amit nyert ezen a mesterségen, azt megették és megitták. A csendbiztosok megvendé-

gelése, a cigányok kielégítése, a pandúrok lekötelezése elvitt minden pénzt a háztól. Meg aztán olyan is történt, mint ahogy Bacskai Imre elbeszélte, hogy egy sötét téli estén, amikor a Tisza beállott (befagyott), nekiindultak Helmecziék a lopott lovakkal, hogy átmennek a jégen. Az ilyen utakra sohasem indultak el józanon. A lovakat hármásával kötötték össze, és a hajtó a bal oldali ló hátán ült. A Tisza jege beszakadt alattuk, és két cigány hat lóval belefulladt a vízbe. Sokba került Helmeczinek az éjszaka! Nem is maradt Helmeczinek egy barátja földje sem: ő a lólopásból – csak élt!

Pedig a 66-os tagosítás után egyszer Helmeczi azt mondta Ibrányi Zsigmond földesúrnak: „ha a vén Czegléditől elvészítek a házat, kifogom a kocsidból a lovat!” Akkor tudták meg, hogy Ibrányi Zsigmond is társ, pedig ő gazdag földesúr volt. Úgy végezte, hogy egy társa, Bakó János rávallott, így aztán börtönbe került. Előbb a pénzét hirtelen olyan helyre ásta el, ahol ráfolyt a trágyalé. Mire hazakerült Helmeczi, megsemmisült a pénz. Ő aztán kivándorolt Amerikába családjával együtt.

Furcsa esetek történtek a lózsiványokkal. Az egyik uraságnak volt egyszer egy különösen szép lova, nagyon féltették, és állandóan őriztették. Helmecziék el tudták lopni, és hirtelen befestették. Keselylábú lovat csináltak belőle, senki sem ismert rá, s pár nap múlva eladták Kassán.

Az egyik tanyán a kocsis keresztülfeküdt az istálló küszöbén éjjelre. A lózsiványok ronggyal bekötötték a ló négy lábát, hogy ne dübögjön, és a küszöbön fekvő kocsison átlépett a ló, úgy vitték el.

Bodnár András mondott el egy esetet egy nagyságos úrról, aki Gömör megyéből utazott, és Bátorba, az ottani várba igyekezett. Akkoriban a Rózsáson nagy kocsmá volt, és a fogatokkal az utazók beállottak az állásba. Ők is beállottak, mert nagy hideg volt. Szép négy lova volt a nagyságos úrnak. Az arra járó betyárok is behúzódtak a kocsmába. – Visszafelé is ott szállt meg a nagyságos úr. Akkor már a betyárok

nem mutatkoztak előtte, de a kocsmáros figyelmeztette, hogy vigyáztasson jól a lovakra, mert a betyárok ellopják az éjszaka. Mondta is a nagyságos úr a kocsisának, hogy nagyon vigyázzon az éjszaka.

– Hát vigyázok, nagyságos uram!

Éjszaka a nagyságos úr nem tudott aludni, fázott a szobában. Majd egyszer kimegy az állásba, és kérdezi:

– János fiam, mit csinálsz? Megvan még a négy ló?

– Megvan a négy ló nagyságos úr, de gondolkozok.

– Na, min gondolkozol?

– Azon, hogy mikor kimegyen a füst a kéményen, hova lesz az?

– Hát csak gondolkozzál, fiam, de vigyázz a lovakra!

Később se fogta azonban őt az álom, hát újra csak kiment a nagyságos úr:

– Jancsi fiam, mit csinálsz?

– Gondolkozok azon nagyságos úr, hogyha leverik a karót a földbe, hova lesz az a föld, amit a karó kiszorít.

– Na, csak gondolkozzál, fiam!

Hajnal felé megint kimegy a nagyságos úr:

– Jancsi fiam, mit csinálsz?

– Gondolkozok, nagyságos úr, hogy amék négy lovat ellopnak, hova lesz az!

Mert akkorára már elvitték a négy lovat. A nagyságos úr beszaladt a puskájáért, hogy agyonlövi Jancsit, de az bizony nem várta meg, hanem elszaladt. Így maradt a nagyságos kocsis és ló nélkül.

(Keletmagyarország, 1957)

Teknőcsinálók

A teknőcsinálók itt a Tisza menti faluk életében olyanformán szerepeltek, mint valamikor a vizes területeken élő sokféle vándormadár. Azoktól is hemzsegett akkoriban a határ, de a vizek szabályozása után úgy eltűntek, hogy hírmondónak való is alig maradt belőlük. Rengeteg teknőcsináló család élt és vándorolt ezen a vidéken, míg megvoltak az erdők, és bőven volt a teknőnek való fa. Amikor ezek fogytak, úgy kevesbedett a teknősök száma. Mostanában már az itt telepedett régi teknősök fiai más foglalkozás után is néznek.

Származásukról a sok összegyűlt adat se tud tiszta képet alkotni. Írásos bizonyságok alig vannak. Ők még abban is hasonlítanak a régi vadmadarakhoz, hogy nehéz közel férkőzni hozzájuk. Hihetetlenül bizalmatlanok, gyanakodók, és nehezen tudnak őszinték lenni. Voltak közöttük csavargó teknősök, akik állandóan kóboroltak. Az erdőkben földkunyókban laktak, és erőszakos természetűekké vadultak.

A vándor teknősök is megszokták a nagy óvatosságot. Az ilyenek ezelőtt sokszor vállalták valamelyik gazdánál, hogy az erdőn kivágott fájából felibe teknőket csinálnak.

A felezés előtti éjszakán felrakták az összes teknőt az utánuk jött cinkosok szekerére, és reggelre már a hatodik falu határában jártak vele. Hiába keresték őket, mert ott már más nevük volt, mint a munka vállalásakor. A Paszabon lakó mai teknősöknek is több nevük van. Serbán Péter 45 éves paszabi lakost hívják Kanalas Péternek is, sőt Teknős Péternek is. Oláh András 66 éves teknős fiai Novák nevűek, de a falusiak a foglalkozásuk után hívják őket Teknős Gyurkának, Teknős Balázsnak. A nevük is sokféle, de a foglalkozásuk neve is. Hívják őket teknővájóknak, teknőcsinálóknak, teknőkészítőknak, kanalasoknak, teknősöknek.

Látogatóban I.

A múlt század vége felé, de a '900-as években is a legtöbb teknőcsináló család az erdőben lakott. Itt, Paszabon a falu alatt megvolt még a Nyárfás a Tiszánál, a Cakód nevű erdő. A Cakóban 1902 körül 2024 teknős család lakott sokáig. Serbán Györgynek szép háza volt Bercelen bent a faluban, de gyermekei már kint laknak a Tisza felőli faluvégén. Szerintük a teknősöknek nagy térség szükséges a foglalkozáshoz. Inkább azért élnek ők azonban a falun kívül, mert legtöbbjük jószágot tart, és a szabad legelőt és a még szabadabb életet megszokták. A szegényebb teknősök télére 2-4 hónapra lakást bérelnek a falu belsejében, de jókor tavasszal újra kiköltöznek a munkahelyekre. Bizalmatlan és gyanakodó természetük megett érdekes gondolkozásmódjuk van.

Legtöbbjük ritkán dalol. Szokásaikban, életszembéletükben benne él a keleti vallások erős hatása. Életükben kevés a tréfa, könnyen megsértődnek.

Horváth Péter 62 éves paszabi lakos apja, nagyapja teknőcsináló volt. Ő elmondta szépen, hogy „a fának éppen úgy van apja és anyja, mint az embernek. Amikor az élő fát kivágom, nem tudom, hogy kit öltem meg. Miért sír a fa? Miért könnyezik, ha bántják? Úgy az isten adja annak a fának a nedvességet, mint az én testemnek adja a vért meg a párát. Úgy nevelődik ő is, mint a gyermek. Sok közülük betegséget kap, mint az ember. A beteg ember meghal, a beteg fa kiszárad. – Egyszer egy nyári időben az erdőben késő este a lobogó tűz körül ültünk, és láttuk, hogy a fának az anyja ment a fák felett. A földet húzta a haja, és a fák fényesen ragyogtak. A 11 éves lánytestvérem örömeiben ránevetett a fa anyjára, a kezével tapsolt is, de a száját félrehúzta, mintha csúfolná a fa anyját. És a szája úgy maradt, félrehúzódva. Két évig gyógyították a kisvárdai kórházban, a végén mégis meghalt, nem tudtak rajta segíteni. Megölte a fa anyja. Az orvosok azt mondták, hogy a fényességtől ijedt meg, de mi tudtuk, hogy mi volt a baja.”

Péter bácsi még azt is elmondta, hogy mit gondolnak az erdőn dolgozó emberek az égről meg a nagyvilágról. Ők úgy tudják, hogy a hold is ember. Szent Dávid benne hegedül. Emberből vannak a csillagok, és ha egy ember meghal, annak a csillaga elhalványul, megszalad és lehullik. És sok törtet van a fáról, meg még arról is, hogy a nőféle nagyot vétett a fának már a világ kezdésekor. Azért kell távol lenni minden nőnek attól a fától, amiből a teknővájó dolgozik. Még ahhoz a szekérhez se mehet, amelyiken a kész teknőket vásárra viszik. Át ne lépje a nő a faragófát, le ne üljön a forgácsra, de a fával dolgozó teknősnek se főzzön ő, mert bosszút áll fa! Sok teknős lett már hóttig szerencsétlen amiatt, hogy ezekre nem vigyázott. Belement az éles szerszám a lábába, kezébe, és mankón járva nyomorgott haláláig.

Ennek a pusztuló mesterségnek a dolgozóit most gondolkodásuk, lelkiviláguk felől ismertük meg. Most közvetlen munkájukkal ismerkedünk meg.

Hogy milyen a jól használható szép fa?

A nagysága, növése, vastagsága számít, aztán az, hogy sima a fája. A görcsös fát nem lehet szépen feldolgozni. A teknőcsináló megnézi a fát, és megbecsüli, hogy hány teknő telik ki belőle. Egy szép fa 25-30 teknőt ad ki. A teknősnek még a fa fajtája sem számít, mert akármelyik puhafából megcsinálja a teknőt vagy a fatálakat.

Az igen nagy fából kopasztóteknőt csináltak, ilyen teknőben forró vízzel kopasztották a leölt sertést a hentesek.

Novák Balázs 44 éves paszabi teknővájó beszélte el, hogy 30 évvel ezelőtt Serbán György teknővájó Keller Ferenc tiszaberceli hentesnek csinált egy olyan teknőt, aminek hossza 3 méter, szélessége 1,50 méter volt. Cigándon készítette a teknőt az ott vásárolt fából. Olyan volt, hogy belefért 2 darab 2 mázsás sertés. Mikor készen lett, az öreg Serbán a teknő két-két szarva alá fát kötött, a teknő oldalához hosszú rudat erősített, csinált egy evezőt, és úgy jött le Cigándtól Bercelig a nagy teknővel, mint egy csónakkal.

Cigándon szapulóteknők is vannak. Dombrádon is csinálták. Ez a teknő kétrészes. A kerekre csinált végén van a szapulókád, és ott van a közfal, amelyiken ergét csináltak, és azon folyik át a víz a másik részbe. (Az erge a keskeny csatornának falun használt neve.)

A teknőnek való fát fejszével vágják ki. A magánosan álló fát szeles időben nem vágják, mert a szél erős nyomásától az átvágás előtt kidőlhetett, és elhasadt a törzse. Erdőben szeles időben is vághatták, de ott a sűrű helyen sokszor rádőlt a másik fára. Ilyenkor felmentek az álló fára, és addig vágták az ágait, míg a kivágott fa ledőlt. A kidőlt fát olyan gondosan felszabták, mint mikor az almát válogatják. Minden rész másra való.

Egy rendes növesű fából a tövétől számított 10 arasznyi rész egy sózóteknő anyaga, 8 arasz egy dagasztóteknőé, 5 a mosóteknőé, 3 a mosogatótálé, 2 arasz a kenyérszakajtó fatálé, 10 arasz hosszúság egy rendes disznóvályúé.

A fakanál készítésénél egy arasz és egy tenyérnyi kell a tejfelszedő kanálhoz, 2 arasz a főzőkanálhoz, 3 arasz a zsírkavaró kanálhoz, 3-4 arasz a nagy kanálhoz. (Egy arasz a mai mérték szerint 24 centiméter hosszú.)

*

Sok családban egyedül dolgozott a teknőcsináló, és nem tudott elkészülni idejében a vásárra. Ilyenkor elhívta segíteni azt a másik teknőst, akinek már készen volt a vásárra való anyaga. Az ilyen segítséget aztán vásár után visszadolgozta. Ki hol dolgozott, ott kapott kosztot. Hús, pálinka volt bőven, és a galuskát szerette minden teknős.

Minden mesterséget tanulni kell. A teknővályó tanulókat fejszés legényeknek nevezték. A teknős fia 18-20 éves korában, amikor már bírta a fejszét emelgetni, egy másik teknőscsaláddhoz áll be tanulónak. Ezelőtt három évet dolgozott azon a helyen. Ha megtanulta a mesterséget, akkor az öreg teknős ellátta minden szerszámmal, hogy megkezdhesse az önálló életet. Fiatalabb fiú nem mehetett fejszés legénynek. Horváth Péter teknővájó szerint „a fiatal gyermek nem emelhet nehéz szerszámot, mert az a kórházba teszi”. Még a 18 éves fejszés legény is gyenge munkával kezdte a tanulást. Fél évig csak gyermekjátékokat csinálgatott. Később aztán a fejszével nagyolta a teknőnek valókat. A kidolgozást az öreg teknős végezte.

Novák Balázs 44 éves teknős szerint olyan fejszés legény is volt, aki beleszeretett az öreg teknős lányába, és el akarta venni feleségül. Az ilyen is beállott teknős legénynek a lány apjához, de sokáig ott dolgoztatták, hogy a lány apja megismerhesse a tudását. Ha egy év múlva megfelelőnek találták a munkáját, hozzáadták a lányt, ha nem, akkor még tovább dolgozott a lányért. Az ilyen fiú ellátáson kívül pénzt is kapott a munkájáért. A nem nős fejszés legények a szabadulásuk után vándorolni mentek, és a szegényebbje felesbe dolgozott, mert nem volt fára pénze.

*

Az állandó munkahelyen előbb nagyoltak, és a megnagyolt teknőket egyszerre dolgozták ki. Horváth Péter 62 éves teknővájó elmondása szerint rendes beosztással egy nap alatt meg tudtak csinálni egy nagy szózoteknőt vagy két sütőteknőt. A mosóteknőből 4 darabot, a gyúróteknőből 5 darabot, a mosogatóból 5-6-ot, a fatálból 8-10-et.

Oláh András 66 éves teknővájó azt is elmondta, hogy az egy telepen dolgozó teknősök a vásár közeledésekor versenyeztek egymással, hogy ki tud többet készíteni. Biztatták egymást, és ha a vásár után összetalálkoztak, akkor arra külön áldomás volt, aki erősebb és ügyesebb volt a többinél.

Minden teknőkészítő másképpen dolgozik. Egyik vékonyabbra hagyja a teknőt, hogy csinosabb állású legyen, a másik vastagabbra hagyja, mert úgy tovább tart. A különbségeket legtöbbször a vásár szabta meg. A teknő milyenségét a vevők irányították.

(Keletmagyarország, 1957)

Paszabi kóstoló

A falu életében olyanformán van a jókedv, mint a határban nyáron a színes vadvirág. Ahol sok van belőle, ott kevés lesz a termés, ahol sok a jókedv, sírás lehet a vége. De kevésre mind a két helyen nagy szükség van. A vadvirág megszépíti a mezőt, a derű és jókedv az emberi életet. A falusi ember életében sok a vidámság. Bőven vannak megnyilatkozások, amelyeket nem a könnyelműség, hanem a komoly és bölcs életszemlélet termel ki. Az ilyen elszólások nem kallódnak el. Őrzi és emlegeti ezeket nemcsak a falu, hanem sokszor a környék is. A falu nem tartja rendes embernek azt, aki nevetni nem szeret. Nem életrevaló nép az, amelyiknek lelkéből hiányzik az egészséges jókedv.

Sok tréfa született például a régi kovácsműhelyekben, ahol mindig volt bámuló közönség. Egyszer egy úr akkor ment oda, mikor az üllőre tették a tűzből kivett vasat. „De jól szikrázik az a vas” – mondja az úr. Az egyik legény azt mondja rá: „Tessék adni egy forintot, megnyalom.” Az úr hirtelen odaadta a forintot, míg a fiú meg nem bánja. Az meg nyugodtan megnyalta... a forintot. Ő nyerte meg a fogadást, meg az ott lévők kacaját is, mert ő így gondolta a megnyalást.

Vannak a falun üzleteskedő emberek is. Ezekről a régi öregek idegenkednek. Pedig ingyen nem ér össze még az embernek a szája sem, de pénzért összeér. (Tessék e két szót kimondásakor megfigyelni!)

A népi humor kedveli a szójátékot. Ezen alapul a következő párbeszéd.

Ősszel öregember megy a mezőre, apa van a vállán. Találkozik vele egy fiatalabb, aki a piacra készül.

- Hogy kél a krumpli, Ferenc bátyám?
- Nem tudom, öcsém, mert én már ásni megyek.
- De hogy szedik?

- Kosárba.
- Ej, hát mit adnak érte?
- Pénzt!
- Igen, de mennyi egy mázsa?
- Úgy tudom, száz kila.

A falusi ember nem nagyon félt a gyermekáldástól. Azt tartotta, hogy ha 10-12 gyermekből egy-kettő meghal, észre sem veszi az ember. De ahol csak egy gyermek van, ott könnyen megesik a baj. Úgy vannak ezzel, mint mikor az ember a mezőn dolgozik, és a zsebében egy szál gyufa van. Ha rá akar gyújtani, egész biztosan elfújja a szél...

Ha a gyermekek számáról érdeklődünk, akkor így mondják ezt itt: „Nekem van hat fiam, és minden fiamnak van egy leánytestvére.” (Ez nem 12, csak hét, mert az az egy leány minden fiúnak testvére.) – Egy másik azt mondja, ha a gyermekei száma után érdeklődünk: „Nekem kérem hatvanhét volt.” (Hét volt, azokból egy meghalt, s így most hat van.)

A módosabbaknál is érdemes szétnézni. Az egyik nagygazda súlyos beteg lett. A fiai alig várták a halálát, hogy beülhessenek a vagyona. Eljön a komája a szokásos látogatásra. A beteg elkeseredett ijedtséggel mondja neki: „Attól félek komám, hogy meghalok!” „Érdekes ez, mondja elgondolkozva a koma, a fiaid meg odakint attól félnek, hogy nem halsz meg!”

Van itt egy-két találós kérdés is:

Hány szőlőkaró van a sóstói szőlőben? – Egy sem, mert a szőlőből nem csinálnak karót.

Miért issza meg a szőlősgazda mind egy cseppig a borát? Mert nem kell belőle vetőmagot hagyni.

(*Keletmagyarország, 1957*)

A régi dohányosok élete és szokásai

A dohánynal való foglalkozást mindig szerette a rétközi ember is. Különösen, amikor – száz évvel ezelőtt – megkezdődött a Tisza szabályozása, akkor kezdtek foglalkozni a dohánynal. A megváltoztatott táj megváltoztatta sok ember gazdasági berendezkedését is. Így például sokan látták, hogy a halászó-vadászó életmóddal fel kell hagyniuk. Voltak, akik eljártak a mintegy 18 kilométerre fekvő, Rakamaz környéki tanyákra dolgozni (az egyik részt azóta hívják ott Paszabcsúcsnak). Itt nagy uradalmi dohányos földek is voltak, ahol aztán főleg napszámosként végezték a dohányos munkát. Nemcsak uradalminál, hanem nagyobb dohányos gazdáknál is dolgoztak. Most csak azokkal a szokásokkal foglalkozunk, amelyek a dohányfeldolgozásával kapcsolatosak, közelebbről a simító életéről szólunk.

A Rózsás-tanyán például az 1880-as években 18 dohányos család lakott. Egy nagy épületben két tágas helyiség volt a simító. Az egyikben is 9 család dolgozott,

a másikban is. De rajtuk kívül sok faluból jött össze a napszámos meg a segítség. A jó dohányos napszámost megbecsülte a gazda – már a maga módján –, ez abból is látszik, hogy már a dohány ültetésekor adogattak előleget a simítási munkára is, hogy a jó munkaerőket lekössék maguknak. Aki ügyesen dolgozott, annak éveken át mindig volt szerződése. Volt olyan asszony, aki már aludva is tudott válogatni, mert már a tapintásáról is megismerte, hogy milyen minőségű a dohány.

Pedig a simítómunka nem volt könnyű. Főleg azért nem, mert az egyhangúság, a nehéz szag, a finom, egészségtelen por, meg az igen hosszú munkaidő elcsigázta az embert. Különösen az első napok után, amikor kezdtek a napszámosok belefáradni, elunatkozni, akkor következett be az állandó álomosság. A nappali simítás még csak ment csendesen: mindig akadt valaki, aki mesélni tudott munka közben – főleg az öregebbek feladata volt ez. De, amikor már besötétedett, a lámpa szaga is nehezítette a levegőt, mindent el kellett követni, hogy el ne aludjanak a munkások. Éppen ezért a gazda, az ispán vagy más kutyaütő nemcsak megengedte, hanem szinte meg is kívánta, hogy legyenek tréfacsinálók, akik ébren tartják a napszámosokat. A munka körülbelül három hónapig tartott, de hallatlanul hosszú munkaidővel: rendszeren este 10 órakor volt a végzés, és hajnali 3 órakor az ébresztő. Ha pedig valaki szolgálatos peckás volt, azt a „strázsa” még egy-két órával hamarabb költötte, hogy a munka kezdéséig meleget csináljon, felloccsolja a simítót, s kiséperjen. A sok ébren tartó vidámságnak olykor látogatói, hallgatói voltak. A gazda ezt sem bánta, mert az ilyen betérő emberek is le-leültek egy kicsit dolgozni, s közben szórakoztak: így ingyen munkaerőt is kaptak cserébe a szórakoztatásért.

Az álomosság ellen kellett tehát elsősorban küzdeni. Azért a simítóknak mindig volt a polcon duda, kolomp, ostor, csengő meg fedők. Ha valamelyik elálmosodott, kiemelték az asztaltól, és lármát csináltak, zörögtek, dudáltak neki. – Persze volt olyan napszámos is, aki szembe ült a gazdával, nézett a szemével rendszeren, a keze mozgott – és közben aludt. Egyszer csak lefordult a székről, akkor aztán vele is megcsinálják a mókát. – Volt, aki úgy védekezett az álomosság ellen, hogy vizet vett a szájába, a fejét felfelé fordította, és úgy fújta a vizet a szájából, hogy az arcára hullott vissza. A merészebb tréfások ugyanezt petróleummal csinálták, s meg is gyújtották, s úgy látszott, hogy lángot fújnak a szájukból. Persze volt aztán nevetés, viháncolás, s megint elmúlt egy kis időre az álomosság.

A tréfáknak változatosaknak kellett lenniük. A sokat ismételt tréfákat megszokták, s nem is figyelték rájuk. Csak a friss, új tréfákkal lehetett eredményt elérni. Az ember életének szinte minden mozzanatát megjátszották az ilyen tréfacsinálók.

A Groák-tanyán, Paszabtól nem messze gyakran csináltak násznépet. Kijelölték a menyasszonyt meg a vőlegényt. Még hívogatást is tartottak, összeszedték az összes zajcsináló szerszámot, s elindultak, mint a lakodalomban szokás. Körbejártak a ház körül, ugráltak egyet – s folyt a munka tovább.

Volt olyan napszámosasszony, aki álmos természetű lévén, nem akart az ébresztőre felkelni. Zöldi János, aki nagy tréfamester volt, csinált ilyenkor keresztelőt.

Kerített egy gyerekpárnát. Tett bele dohányt, és bepólyálta, mint a gyermeket szokás. Bevitték az álmos asszonyhoz. A férje odabent biztatta: „Aludj, feleségem, majd könnyebben megy a munka!” Amikor az asszony durcásan elfordult, Zöldi mellé tolta a pólyát. Majd elkezdett topogni, tapogatni, hogy ő orvos, idehívták, nézze meg az asszonyt, mi a baja. Az asszony persze mérgesen kiabált. Erre kimentek, és a simítóban elújságolták, hogy meglett az asszony gyereke. Vigasztalták a napszámost, a férjet, hogy milyen jó az a gyermek, lesz majd, aki eltartja őket öregségükben. Majd elkezdtek kiabálni, hogy meg kell a gyermeket keresztelni. Erre mindenki visszatódult a szobába: vitte Zöldi (most már mint pap) egy csuporban a „szentelt” vizet, és nagy áldásosztogatás közben végigöntötte az asszonyt. A többi meg kiráncigálta az ágyból, felöltöztette és megtáncoltatta. Harag azonban nem volt.

Temetést is rendeztek a tréfacsinálók. Volt olyan munkás, aki, ha rájött az álom, akármit is csináltak körülötte, akárhogy dörömböztek, nótáztak, ő csak aludt. Ilyen-nel megint a többieket szórakoztatták, ébresztgették. Egyszerre mögötte termett a pap meg a kántor, olykor még ministráns is akadt. Egy ócska kalendárium játszotta az imádságoskönyv szerepét. A prédikációval elbúcsúztatták – néha eléggé drasztikus szöveggel, aztán a „halottszállítók” felkapták, s az ámenre kicipelték a házból, majd a hóban meghempergették, megmosdatták istenesen. Amikor magához tért az álmos ember, s visszatért, kórusban kiabálták neki: „Éljen a halott!” Máskor meg csak egyszerűen ráfektették egy láptóra, leterítették az alvó embert lepedővel. Úgy vitték végig a simítón, és énekeltek mellette. Ilyenféle szövegeket: „A föld nyugodjon meg, de te soha, ett vón meg a fene kicsi korodba. Isten nyugtassa meg melletted a földet, te meg hánykolódjál...” – s erre gyorsan ráöntöttek egy veder vizet: ezzel be is volt szentelve. A „halott” persze erre már nyilván felébredt, felugrott, mindene csupa víz lett, de a többiek megvigasztalták.

Volt olyan is, hogy ébresztőnek halálöltözetet vett magára az egyik nagyobb növésű ember. Kifestették színesen, s hosszú kutya farkot is csináltak neki. Nagy nyögéssel jött be a simítóba. Ezt aztán betiltották, mert az egyik halál nagyon „élet-hűen” ijesztette a napszámósokat, annyira megrémültek tőle, hogy az asztalokról szétszóródott a dohány, sőt volt olyan nő, aki rosszul lett a félelemtől.

Ilyen és ehhez hasonló játékokkal tartották ébren a munkásokat.

A dohánysimítók életének nehézségét a sok tréfacsináló könnyítette is, nehezítette is. Könnyebb volt, mert nevettek egy kicsit, de azért engedte a gazda az egészet, hogy ne aludjanak el a hosszú munkaidő alatt a napszámósok, s ébren dolgozhasanak – minél többet és jól.

Volt olyan hely, ahol a tréfacsinálók bíróságot játszottak. Volom Pali lett a bíró. Olyan 40 év körüli, fontoskodó ember volt, hát tetszett neki a „hivatal”. Tóth Miklós napszámós lett a rab. Egy másik pedig a csendőr. Persze a csendőr meg a rab összebe-széltek. Így a rab előbb kiment, s ott olajos korommal jól bekente a kezét. A „csendőr” meg hátrakötött kézzel bevezette a „rabot” a bíró elé. A rab arra kérte a bírót, hogy engedjék el egy kicsit a kezét. A bíró – nem tudott semmiről – hát megengedte:

ott ült nagy büszkén, hogy ő most ítélni fog. A rab odament hozzá, és kérte, hogy engedje el a büntetését. A bíró nem engedte. Erre a rab még jobban kezdett könyörögni a bírónak, s közben nagyon alázatosan cirógatta a bíró arcát. A bíró nem tudta, hogy kormos a keze, a rab meg csak könyörgött kegyelemért – sok cirógatás, simogatás közben. A nézők rettentően nevettek: a bíró azt hitte, hogy a rabot nevetik. Jó idő múlva tudta meg végül az igazságot, de persze nem volt szabad haragudnia. Csak azon gondolkozott, hogy adhatná vissza a tréfás kölcsönt.

Egy alkalommal egy fiú felöltözött női ruhába. Nagy hasat is csinált hozzá, és bement a gazdához, a simítóban kereste fel. (A gazdánál éppen előtte való napon öltekné disznót.) Azt kérte, hogy ő ebben az állapotában megkívánta a disznóhúst, hát adjanak neki, mert a szomszédok azt mondták, hogy itt tegnap öltekné. Ő szegény utas, messziről jött, messzire megy, s nem bír sokáig menni éhen. A gazda a nagy nyilvánosság előtt nem tagadhatta el a disznóölést, s kénytelen-kelletlen megvendégelte az „asszonyt”. Az repedésig ette magát, majd nagy hálálkodások között elment. Kis idő múlva, átöltözve, visszatért a simítóba. Ott aztán úgy mondta el az esetet, jó hangosan, mintha egy idegen gazdánál történt volna vele az eset. Persze volt nagy nevetés, s a gazdának is nevetnie kellett az egészen.

Ha nem volt nagyon jó tréfacsináló, akkor a gazda külön ígért egy-egy liter bort, hogy valami drasztikusabb tréfával ébressze, tartsa ébren a társaságot. Így csinált az egyik legény is, aki gyorsan meztelenre vetkezett, s felugrott az asztal tetejére, s ott kezdett szónokolni a 80 munkás előtt. Persze a lányok sivitva kiszaladtak – de megszűnt az álmoság, a legény is hirtelen felöltözött, s a lányok visszajöttek, s dolgoztak tovább.

Ha kedvező volt az időjárás, akkor nem siettették annyira a munkát, s néha hosszabb társasjátékon is pihenhettek egyet a napszámosok. Ilyen volt a „hogy tetszik” játék, bíróval. Választottak bírót: az összefont egy törölközőt korbácsnak. Leültek a fiatalok egymás mellé, karéjban, egy fiú, egy lány. Kérdezte a bíró valamelyiktől: „Hogy tetszik a szomszéd?” Ha a kérdezett azt mondta, hogy „igen”, meg kellett csókolni a szomszédot. Ha nem tetszett neki, akkor a társaságból valakire rámutatott: „Az tetszik!” De ha a megjelölt fiatal nem ugrott hozzá azonnal, a bíró megkorbácsolta.

Hasonló játék volt a „kútba estem” is. Az ajtónál megállt egy fiú vagy egy leány. Elküldte magát: „Kútba estem!” A bíró kérdezte: „Ki húzza ki?” Az ajtónál álló megsúgta a bírónak. Az odament, és korbáccsal a hátára vágott a kijelöltnak. Az aztán ugrott szaporán, és csókkal kihúzta a „kútból”. Ő maradt

Útközben

aztán az ajtónál, s így folytatódott. Persze a fiú húzta a lányt, a lány pedig a fiút. De tréfából olyan is történt, hogy lány leányt hívott, vagy fiú – fiút. A sok tréfálkozásban, ugrálásban aztán csak elpárolgott az álmoság.

Az ilyen játékok meg a sok csintalan beszéd, vastag tréfa ellenére is lehetetlen volt a tanyán erkölcstelenül élni. A fiú még a menyasszonyát sem kísérhette végig a tanya udvarán, mert mindjárt ráfogták, hogy „megette a bivaly a menyasszonyi koszorút”. A ’14-es háború után sok változást hozott ezen a téren is a tanya életében...

A csendőrök gyakran szétnéztek a tanyákon, mert a simítási időben sokszor vittek lopott dohányt szekéren meg háton is. (Pár zsák dohányért hordó bort adtak a ’900-as időkben.) – Egyszer bementek a csendőrök a csomózóba beszélgetni. Kínálták őket a munkások, hogy vigyenek a táskában egy kis dohányt. A csendőrök elfogadták. Egy fiú hirtelen elszaladt, és a tanya körül gyakran lődörgő fináncoknak megmondta. A fináncok aztán meg is állították az arra menő csendőröket, azok tiltakoztak, de a fináncok „a törvény nevében” megmotozták őket, elszedték a dohányt, és jegyzőkönyvet vettek fel, majd feljelentették a csendőröket.

Persze a másik oldalt sem kímélték a tréfák, azokat sem szerették. Egyszer a fináncok kaptak rá, hogy egy-egy kis csomót elvittek. Ezt meg a csendőröknek sugták be gyorsan. A csendőrök lesben álltak, s a fináncokat elég szép szállítmánnyal fogták el. A szekérrel együtt bekísérték őket az őrszobára. Nagy vita lett belőle. Igaz, az egyik csendőrt is elcsapták, de a két fináncot is menesztették, sőt még be is csukták őket.

A simításnak, csomózásnak is vége lett egyszer. Ilyenkor a napszámosok ajándékot kaptak, a dohány bálázásakor nagy táncolás is volt. Ígéret mindig volt a munka elején, hogy jó siker esetén lesz jutalom. Sok esetben fukarkodott az uraság vagy a gazda. Ilyenkor aztán volt „köszöntés”: „Tegye isten boldoggá, gazdaggá, mint a szederindát: földönfutóvá!” „Tartsa meg az isten, mint a rostában a vizet!” – sőt, nemegyszer durvábban is. De volt úgy, hogy a „végezés” valóban ígéret szerint folyt le. Akkor jutott kendő, ruha, kötő is az állandó munkásoknak, hozott a gazda cukrot, kőttest. Közönséges pálinkába cukrot égettek, ettől az piros és édes lett. A fiatalok kihordták a simítóból az asztalokat, lócákat, és táncoltak. Harmonika akadt mindenütt, de ha a cigányok megtudták az ilyen eseményt, ők is megjelentek a színen.

A dohány beszállítását és beváltását már nem a napszámosok, hanem a kommentációs cselédek végezték. A napszámosok nézhetek más munka után. Persze vidám volt ezeknek a munkásoknak az élete, de azért a nehéz, testet és lelket ölő munka csak a nehéz cselédsorsot jelentette számukra. Jót mulattak ugyan a „végezéskor”, a „szabadulás” örömére, de nem a mulatás, hanem a szabadulás boldogságérzete volt számukra a leglényegesebb, ahogy azt a nótájuk is jelezte:

„Megmosom a dohánytól a kezemet,
Nem eszek már több keserű kenyeret!”
(Keletmagyarország, 1958)

Miért szükséges a tájismeret?

Sárospatak régóta híres hely, sokan látogatják. A látogatók legtöbbször a Főiskolát keresik fel, és a Várat. Megízlelik Patak borát, és továbbmennek. A nyaralók eltöltik az időt a Bodrog vízében, pihengetnek a fehér és ezüst nyárfák árnyékában. De arra a tájra és környezetre, ahol Sárospatak fekszik, nagyon kevés ember kíváncsi.

A Vár és a Főiskola történelmet lehelő épületek. Maga Patak a hagyományok városa. Régi köveiben és múltjában él. Ennek a községnek a határa is sok mindenre tanít. Állandó alkalom a legértékesebb szemlélődésre, mert ott minden valóságos, élő szertár, a nagy természet időtlen szépségeinek a gyűjteménye. Ha például az egyik dombról nézzük a várost, a szemlélődés igen szép és tanulságos tájképpel ajándékoz meg. A szemünk leghamarabb a városon fog megpihenni. Itt felénk a legfiatalabb arcát mutatja. Ez a rész az új telep. Egyforma piroskerepes, kertes házai belenőnek a határba. Gót és barokk templomtornyok, a Vár bástyája, a Főiskola empire vonalai, a felső-magyarországi reneszánsz Tanítóképző letűnt évszázadokra emlékezve hosszú sorban rendeződnek, és elmondják Sárospatak településének igazi történetét. Ez a település út és folyó menti jellegű.

Ha a Bodrog hídjáról nézzük meg a várost, magasra emelt tornyokkal uralkodik a táj felett. A ház sor festői rendetlenséggel tekint a Bodrogra, apró ablakú kőházai macskaköves, szűk sikátorokat rejtegetnek, és a Vár változatos ünnepi ruhákat ölt az öreg fák között, ha megaranyozza az alkony.

Ha tehát a hegyekről nézzük a várost, a békés fejlődést, a történelmi nyugalmat érezzük. Innen, a Bodrog felől a táj uralkodik a város életterén, amiből kinőtt, táplálkozik és lélegzik. A város mögött megcsillan a Bodrog kanyargó víztükre, a Bodrog-medence síkja zöld legelőkkel, dúsan termő szántókkal, elszórt tanyákkal és árvízmentes szigetekre épült falvakkal. A Bodrog-medence síkjára sok tavasszal árvizek ömlenek, ilyenkor pár hétre visszatér a táj rég letűnt, ősi képe: az árvizek járta mocsarak, a nádtengeres Bodrogtó.

Ha Észak felé fordulunk, mozgalmas képet látunk. A harmadkor végén feltört vulkánok kúpjai (sátor alakú hegyei) sorakoznak fel látóhatárunk északi körívén. A Ronyva síkjából hirtelen szöknek magasba az újhelyi hegyek. Sátor-hegy, Magas-hegy, Vár-hegy és Kecsketető. Szép látvány a Pataktól északra fekvő Király-hegy és a Megyer is. Lábuk alatt búza hullámszik. Napsütötte oldalukon szőlő érik, fejükön haragoszöld erdőkorona sziszlik. Testükön tátongó sebek és csorbak mutatják, hogy rejtett kincsüket, a kaolint és a messze földön híres malomkővet az ember régen felfedezte.

Mögöttük a Száva-hegy erdős tetejét és a távoli mikóházi hegyek körvonalait láthatjuk. Balra a Sinka-tető, aztán Darnó nagy tömegű andezit hegyei üde zöld erdőkkel tekintenek felénk. Nyugat felé a Hegyalja testéből nagy messze kiugrik a tokaji hegy, a Kopasz. Az ilyen kialudt vulkánok között nem a legnagyobb ő, de az Alföld felől jövő utazó meglepődik a szép vulkán láttán, és éppen olyan elismeréssel dicséri a hegy alakját, mint világhírű borának zamatját.

A szemünk szinte belefárad ennek a tájnak a nézésébe. Erdők, szőlők által borított nyugtalan vulkánok, gabonatengert termő lankák és végtelenbe terülő termékeny síkság találkozásában született itt meg Sárospatak. Ebbe a földrajzi együttesbe eresztette bele a gyökereit, és itt építette ki a más magyar városétól eltérő kultúráját a táj összegyűlt erőből. A várost forgalmas országutak és vasutak mellett a szellemi áramlatok messzire ágazó útjai is eléri. Így lett a tájnak szellemi és gazdasági központja. Ezt a várost a vele egy szerves egészbe szövődő táj nélkül sohasem tudjuk megérteni. Csak sajnálni lehet az idegent, aki Sárospatakot csak a hagyományoktól roskadozó kövekben és épületekben keresi. Itt valójában a táj és a munka nagyszerű ölelését láthatjuk.

Alapos szemlélődéssel valamit megérzünk abból a nagy erőfeszítésből, amellyel harminc generáció várost és kultúrát épített a tájba. A szép kilátáson felül a kövei, virágja, állatfajtái is sajátja a tájnak. A növénytakaró évszakonként változó színe érzésvilágunkat mindig másképpen hangolja. Ezért van az, hogy a tájról alkotott képet nehezen tudjuk szavakkal kifejezni, mert az térben és időben eltérő élményekből van összeszövődve. Az egy utazással érintett tájról könnyű beszélni, mert csak egyszer exponált képek előhívásáról van szó. Ezért torpan meg az értelmünk, ha a szülőföld sokszor és sokféleképpen látott és átélt tájait akarjuk szavakba önteni. Egy táj szépségeinek felfedezői mindig azok, akik más tájékról jönnek. Az itt lakó megszokja azokat.

(Kézirat, dátum nélkül)

Az őskorszakokban élő emberek emlékei

Paszab község területén és környékén sok ezer év óta állandóan éltek emberek. A régi időkben nem maradt írás, de a földből kikerült kőbalták, obszidiándarabok, nyílhegyek, régi edények és tűzhelyek, régi sírok és a bennük megmaradt csontok, díszítések sok mindent elmondanak azoknak, akik megtanultak az ősi emlékek nyelvén beszélni.

A Medej, Öved, Hordozó nevű határrészekben bőven találtunk olyan régiségeket, amelyek a kőkorszakban élt emberek eszközei voltak. Ez a korszak körülbelül 6000 évvel ezelőtti idő, és az akkor élt emberek még nem ismerték a fémeket. Ők csak kőből és fából készült eszközöket használtak. Ebben a korszakban kezdődött a letelepedés, hajléképítés, állattenyésztés, edénykészítés, szövés-fonás, lentermelés, kőcsiszolás. Az idetelepedett családoknak bőven volt élelmük, biztonságban voltak az ellenségektől, és védekezhetek az időjárás ellen is. Nem is hagyták itt ezt a jó lakóhelyet, inkább idehozták a közeli tűzhányó hegyekben talált obszidiándarabokat, és itt pattintottak belőlük nyílhegyeket és éles eszközöket. Még kereskedtek is az obszidiánból készült eszközökkel. Elvitték más vidékekre eladni, vagy valamiért becserélni.

Rettenetes küzdelme volt az őseembernek a természettel és a másik emberrel. A helyhez kötöttség, a megszerzett tulajdon védelme, a családfenntartás gondja kialakította az őseMBER lelkivilágát, gondolkodását.

A hosszú ideig tartó kőkorszak végén megismerkedik az emberiség a fémek anyagával. Felhasználásuk a rézkorszak kezdetét jelentette. Ennek a korszaknak minden szakaszából találtunk emlékeket a Hordozón, a Kelincen, Zádón és Éghalmán. A talált emlékek temetkezésekkel kerültek a földbe. A halottakat zsugorított helyzetben temették el, a férfiakat jobb-, a nőket baloldalukra fordítva helyezték a földbe. Sok esetben összetörték a halottak edényeit, és úgy tették a sírjukba.

A korszakot követő bronzkor korai szakaszából Szabolcs megyében alig van néhány lelőhely. Paszab területén abban az időben is olyan kedvezők lehettek a települési viszonyok, hogy a kevés bronzkori lelőhely közül hármat az itteni határban ismert meg a régészettudomány. Ennek a korszaknak igen szép emlékei kerültek Paszabról a nyíregyházi Jósa András Múzeumba.

A kora bronzkori nép még nem készített a bronzból eszközöket, csak ékszernek használta. A fő fegyver továbbra is a kőbalta maradt. A késő bronzkorszakban nagy népmozgások, háborús idők következtek. A lakosság védekezésül nagy földvárakat emel, és értékeit a földbe rejtí (szabolcsi és besztereci földvár). E korszakból származó leletekben sok a fegyver. Ilyen elrejtett bronzfegyvereket mosott ki a víz az Ásottér partjából.

A kelet felől behatoló szkíták terjesztik el hazánkban a vasat. Először ebből is csak ékszert csináltak. Paszabon a Bessenyei-sír közelében kerültek elő szkíta temetkezések.

Időszámításunk első évtizedeiben szállták meg az ország sík vidékeit a szkítákkal rokon, iráni nyelvet beszélő szarmata-jazigok. Ezek a nagy Római Birodalom elleni harcokban szerepeltek az I–IV. században. Vidékünkön is gazdag kerámiai emlékü maradt, sírleleteikben százszámra találhatók az üvegpasztagyöngyök, temetési rítusoknál feltűnő a lábbal északnak való temetkezés, a gyöngyök tömege közt a kalcedon megjelenése. A fibula használata, a jól égetett sűrke és barna színű edények, melyek lábazata tagolt és profilált, anyaga az edényeknek keménytörésű. A római terra sigillata edények mint vásári portékák jelennek meg köztük.

Vidékünkön a 170-348 között élő keleti germán vandálok is van nyoma. Halottaikat égették. Sarkantyúik mutatják, hogy lovasok is voltak. Elhagyott szállásterületeiket a korai gepidák szállták meg a IV. század közepén. Ezeknek emlékei a gávai, balsai, venceslői, székelyi, nyíregyházi ezüst fibulák és csatok, csontvázak sírok kapcsán. Edényeik élben hasasodnak, besimított díszítésük van, többnyire fekete színűek. A hunkori emlékanyag csak germán színezetű darabjai láthatók, főként a gyöngyfüzerekben a borostyánszemek túltengése és az edényformák mutatnak erre a korra. Maguk a hun leletek vidékünkön nem mutathatók ki. A későbbi gepida emlékek is mindössze egy csattal vannak képviselve.

(Részletek a Paszab történetéhez című dolgozatból. Kézirat, dátum nélkül)

Bomló közösség

A falusi életforma évszázadok óta állandóan változik. Elismerhető, hogy eddig primitív volt, de a maga szempontjából kiegyensúlyozott, jól megalapozott életforma volt az sok vonatkozásban. Egy életformához szükséges alkotórészek mind meg voltak benne. Volt vallása, filozófiája, bölcsessége, világnézete és életcélja. Sok öröm forrása volt a régi falusi élet. A tréfák, versek, mesék, nóták tanúsítják a régi életforma gazdag tartalmát. Benne az emberek elégedettek, boldogok.

Egy-egy ilyen életforma csak szűk körben létezett, és a falu határáig tartott. A másik faluban látszólag minden ugyanaz, és mégis minden más, még az emberek is.

A sárban, alacsony kunyhókban, rongyokban, szegénységben élő emberek világáról sok-sok emlékünkn van. A falura jövő idegen csak a biztos tekintetű, elégedettnek látszó magyart tudta meglátni. A falusi nép a keserveit, bánatát jól és ügyesen tudta takargatni („Csípd ki a pofád, ne lássák, hogy éhes vagy” stb.).

Az amerikai kivándorlás idején vették észre a bajt, de akkor se azért, hogy tanulmányozzák, hanem hogy bűnbakot keressenek.

A népi életforma történetéről emlékezzünk meg. Ez a most bomló állapot a XVII. században fejlődött ki, és a mostani válság már a múlt század közepén megindult. Jellemző a falusi, vagyis a népi életformára, hogy közösség. Nemcsak az ott lakó emberek életközössége, hanem közösség a tájjal, a környezettel, a határral, állatokkal, növényekkel. Ebben az életközösségben mint melegágyban termett a népi kultúra, mint a néplélek kivirágzása. Volt ereje is, gyengesége is. Az életharchoz szükséges kultúrát tudta adni tagjainak. Sok káros és rossz elemet megtűrt magában. Babonák tömkelege, egészségtelen házasságok, egészségtelen öltözködés, helytelen táplálkozás szokásai lassították a fejlődést. Ezek káros voltáról hiába győződött meg az egyén, ellenük nem mert tenni, mert nem volt hozzá bátorsága. A tanítónak, papnak ugyanazt az életformát kellett választani, ha be akart jutni a falu közösségébe.

Mi a magyarság? Miért beszélünk, szórakozunk, tanulunk, építünk, díszítünk úgy, ahogyan csináljuk, és miért nem másképpen?

Utak, gyárak, vasutak építése, szellemi hatások ostroma miatt a múlt század közepén megindul a bomlás. Helyes következmények ezek. Az élet fejlődik, és aki annak útjába áll, azt elsöpri maga elől. A baj az, hogy a szellemi és társadalmi átalakulás

Kézimalom gabonaörlésre

nem a természetes fejlődést biztosította. Az elhagyott kollektív állapot helyett nem találta meg a falu a helyes utat.

A falu a maga haladási vágyában összeszedett mindent, amit maga előtt talált. Az idegen szellemű és idegen magatartású város jelentette neki a magasabb és értékesebb életformát. Akkor indult meg az a folyamat, amelyik még most is tart. Sokan mennek beteges vággyal a városba, és ott élnek gyökértelenül, idegenül, proletársorban. Az itthon maradt gazdaréteg látszólag jó sorsban él. Ennek nincs olyan hivatáslátása, kultúrája, amilyenre szüksége volna. mennyi baja, bűne van ennek a rétegnek! A születéskorlátozást eltanulta az uraktól, lemásolja a városvégi iromba házakat, de nem tud benne lakni. Gazdálkodik, de lényegében keveset ért a növények életéhez. Történeti érzéke kevés, régi szép szokásait felcserélte a civilizációs javakkal, a városi hulladékokkal.

De ezekért nem ő a hibás, hanem az az úri réteg, amely közte él, amely lényegében maga is ezt az utat tette meg. A török hódoltság, az azt követő elnyomás, a magyarság számának megfogyása, az 1848-as szabadságharc kudarca mind közrejátszottak abban, hogy 1867 után a magyar nép nem tudott megbirkózni sem az itt lakó idegen erőkkel, sem a nyugatról jövő irányzatokkal.

Legjobb erőinket az állam igazgatása vette igénybe. A társadalmi rétegek nevelésére, a közműveltség kibontakoztatására sem idő, sem pénz nem volt. Fiatal még a mi iskolarendszerünk.

A falu vezetői nem voltak felkészülve a népréteg céltudatos nevelésére. A legtöbbször idegenből jött vezetők semmiféle sorsközösséget nem éreztek és nem vállaltak a nemzet gyökerét alkotó néppel. Lenézte, és nem tudta értékelni a magyar nép hagyományos kultúráját. Műveletlennek, elmaradottnak tartotta. A falusi jobbmódúak aztán igyekeztek ebből az állapotból menekülni, és külső formában is, műveltségben is meggondolás nélkül mások lettek.

A magyar nép nem műveletlen azért, mert nem úri ruhában jár, és nem járt középiskolákba. Ezért jogos a falusi nép úrgyűlölete, mert városról került idegenek, lecsúszott arisztokraták dzsentrí származékai uralkodtak sokáig tudás és tehetség nélkül. Ideje a népből került vezetők beállításának, de aztán az olyan is legyen!

A társadalom felbomlása azt jelenti, hogy egyénekre oszlik szét. Ma mindenki magának él, a közösséggel nem törődik. A ma közösséget hirdető vezetőség közt rengeteg a nem közösségi érzésű ember. Ma közösségi életszemléletet akarunk kialakítani, és soha nem volt ennyi magának élő, önző, törtető ember!

Az iskola eddig is szemben állt a néppel. Ma óriási tudományt akar megtanítani a falusi gyermekeknek 6-tól 14 éves korig. Akkor aztán szélnek ereszti, és amikor már értené az élet kérdéseit, nincs, aki foglalkozzon vele. A KISZ csak idomító szervezkedés.

A kártékony események sohase azonnal látszanak meg a fejlődésben, hanem későbbben. Ennek a mai összevisszaságnak mi lehet a következménye? Van-e ma nemzeti felelősség?

(Kézirat, 1958)

Régen is éltek sokan...

(Néprajzi gyűjtéséből)

Turi Sándor évtizedeken át gyűjtötte a falu emlékeit. Nem szociografikus látletet kívánt készíteni: elsődlegesen a modernizáció előtti kor, a „régi világ” életmódja, gazdálkodása, szokásai, a falusiak észjárása foglalkoztatták. A kutatást eleinte saját kútfeje, majd Kiss Lajos és Ortutay Gyula, illetve a Néprajzi Múzeum módszertani útmutatása alapján folytatta. Helyismerete és emberszeretete ebben is segítette: a többnyire idős adatközlőket otthonukban kereste fel, akik megnyíltak a köztük élő tanító előtt. Tevékenységét az 1950-es évek elején havi ösztöndíjjal támogatta a Néprajzi Múzeum. A beküldött anyagok az intézmény adattárába kerültek, de vannak feljegyzései a sárospataki Nagykönyvtárban is. Mindent több példányban gépelt, a másolatok, levelezése és feljegyzett gondolatai a hagyatékban maradtak.

Ez a fejezet csupán ízelítőt adhat a hatalmas anyagból. Nem szakszerű közlésre törekedtünk – arra az életmű tudományos feldolgozása hivatott –, ezért elhagytuk az adatközlők nevét, néhány kivétellel az időpontok megjelölését is, de megtartottuk az eredeti írásmódot. Az olvasmányos, gyakran humoros szemelvények képet adnak az egykori falusi emberek mindennapjairól, felfogásáról – és a gyűjtő érdeklődésének irányáról.

Úgy van jól, ahogy van

A magyarnak sok olyan szokása van, amit magunk se tudunk megérteni. A magyar a vásárra vagy a messzibb útra nagy tarisznyával indul el. A zsidó ugyanoda két hagymával is el tudott menni. A magyar az első kocsmába már bemegy egy kis italra. Más nemzetbeli nem csinálja ezt így. A magyarban mindig ott van a féldeci. Akár elad, akár vesz valamit, ha születik vagy meghal, vagy akármi történik vele, neki áldomás kell. Azt tartja, hogy őtet nem a pénz keresi meg, hanem ő keresi a pénzt. Ha aztán van, hát azt csinálja vele, amit ő akar.

Májusi időben igen soká nem vót eső. Egy vasárnap reggelre nagyon megázott a föld. A földműves nép nagy örömbé vót, hogy esett végre egy kis jó meleg eső. Mikor kijöttek a templomból, megálltak beszélgetni, és mondogatták, hogy milyen jó idő ez. Minden kikél, ami a földbe van. Egy fiatalembernek az anyósa pár nappal azelőtt halt meg. Ő hozzá nagyon durva vót mindig. Ahogy beszélgettek, hogy „minden kijön a födbül”, azt mondja a fiatal ember: „Mán csak az én anyósom ki ne gyűjrik a födbül.”

Egyszer a kondás akkor hajtotta kifelé a sertéseket nagy káromkodással, amikor a papja nagy könyvével reggeli templomozásra ment. Le is hordta a kondást, amiért nem tudja rendesen, káromkodó szavak nélkül hajtani a jószágot. A kondás így felelt:

„Nézze tiszteletes úr, maga most a nagy könyvből olvasni fog. Hát, ha maga előtt is úgy ugrálnak a betűk, mint előttem a disznók, maga sem állná meg szó nélkül.”

Tolnai Berti panaszkodott egy hideg télen, hogy fázik nagyon a lába. Egy öreg azt mongya neki: „Látod, téged az Isten szárnak akart teremteni. Milyen jó, hogy nem az lettél, mert most négy lábad fázna, nem kettő!”

Az urasági kastélyban vendégeskedett egy rajzolóművész. Meglátott egy jóképű pásztort, és le akarta rajzolni. A pástor nagyon szerette az italt, és amikor felhívták a kastélyba, részeg volt, és dalolva jött. A művésznek éppen ez tetszett meg, és biztatta, hogy dalolgassa azokat a szép nótákat. Italt is adatott neki, és a dalolgatás közben megcsinálta a rajzot. Mire kész lett a kép, a pástor annyira elgyengült, hogy haza kellett vezetni. Másnap mindenki csodálkozott a képen, és a pástornak is megmutatták. Rettentő mérges lett, és azt mondta: Mi az anyja istenit csinált ez, hát én azt gondoltam, hogy ő a nótákat írja le, amit danoltam neki, oszt ő meg hát mást csinált!

Régi urak multságán egy házigazda fogadott a vendégeivel, hogy az ő kocsisa meg tud inni egy vedér bort egyszerre. Behívták a kocsist, és elmondták neki a fogadást. Az elébe tett vedér borhoz hozzá se nyúlt, ha nem kérte a gazdáját, hogy hadd gondolkozzon egy kicsit a dolgon. A gazdája igen lehangolódott, a fogadás is bántotta, de egy fél óra múlva bejött a kocsis. „Na, nagyságos úr, hol van az a vedér bor?” Megmutatták neki, a kocsis felvette, és egyszerre megitta. Még a jó ivó urak is elszörnyülködtek rajta, és a derűssé vált házigazda szemrehányóan megkérdezte: „Hát az előbb miért nem itta meg?” „Nem mertem nagyságos úr, előbb kiementem, és próbából megittam egy vödör vizet.”

Gönczi Antalt rajtakapta a felügyelő, hogy a tehenét tilosban legeltette. Dühösen mondta Gönczinek: „Elveszem a tehenedet!” Gönczi nagy nyugodtan visszafelelt: „Nem baj, tekintetes úr, legalább lesz egy úri vőm is.”

A falusi ember nem szeret dicsekedni. Különösen azzal nem, amit könnyen kapott. Bíró Pál egyszer távoli rokontól váratlanul 30 hold földet örökölt. Persze mindjárt híres ember

lett, még presbiternek is megválasztották. Rá pár hét múlva már az asztalra ütött: Tudd meg, hogy 30 hold földem van! Erre Bíró József csendesen odasúgja neki: Pali, Pali, a harmincegyedikkel dicsekedjél! (Amit maga szerzett.)

Látogatóban II.

A paszabi tornyot és templomot 1889-ben Bessenyei László építtette fel. Ő Gáván lakott, de paszabi földesúr volt. Az építkezés után a paszabi egyházi előjáróság küldöttségileg elgyalogolt Gávára, s Bessenyei a vendégei előtt fogadta őket. A szónok előadta, hogy az Isten megsegítette a nemzetes urat, hogy nekünk templomot épített, de még volna egy kérésünk. Ha már felépítette a templomot és tornyot, tessék adni egy kis áldomásra valót is! Az öreg földesúr pipaszárral kergette el a nemes tanácsot.

Egy öregasszony dohányt vitt a hátán eladni. Egyszer csak látja, hogy szembejönnek a fináncok. Hirtelen leteszi a batyut, ráül, levetkezik, és az ingéből keresi a tetűt, mintha tetves volna. Odamegy a finánc, és nevetve megkérdezi, van öreg, van? Van bizony uram, mondja szégyenkezve az asszony. A fináncok nevetve hagyták ott, azt hitték, valami tetves kódus asszony, pedig jó módú gazdának a felesége volt.

Egy nagyon szegény falusi ember házánál kemény télen a tizenegyedik gyermek születik. Az apa odamegy az újszülötthöz, és megkérdi: Nem néztél hátra fiam, jönnek még sokan utánad?

Egyik elszegényedett paszabi ember önérzetesen mondja a szegénysorból jólétre emelkedett szomszédjának: Tudd meg, hogy ha szalmakötéllal kötöm is át a derekam, mégis a Bíró családból való vagyok én! De szomszéd... a Miatyánkban sem azt mondjuk, hogy Miatyánk ki voltál, hanem azt, hogy Miatyánk ki vagy!

Egy gazda paszulyt csépett a feleségével. Este nagyon sötét lett már, mire bevégezték a feltisztázást. Zsákba szedték a paszulyt, de öregek voltak már, hát nem bírták bevinni. Hangosan vitatkoztak ott, hogy be kéne vinni azt a paszulyt, mert valaki meglátja és elviszi. Addig kiabáltak egymásra, hogy valaki arra jött, és végighallgatta a torzsalkodást. Megállott a kapunál, és megvárta, míg az öregek bemennek. Bement, felvette a paszulyt, és elvitte. Reggel az asszony kárörömmel mondja az urának, hogy „Ugye, megmondtam!”. Ha este nem kiabálják ki, senki nem bántotta volna a paszulyt.

Télen a gyalogszántóban malacot tanítottak be, azzal szaladgáltak. Ha valaki azt mondta, hogy minek az a sok bolondság, azt mondták neki, hogy most vigadjunk, amíg lehet, mert lesz idő, mikor egy tehén árát szorongatsz a kezedben, és mégsem kapsz érte kenyeret.

Egy embert halálra ítélték. Az ítéző bíró azt mondta neki, hogy menjen haza, és tegyen olyan dolgot, hogy majd, ha elmondja, ne tudja senki kitalálni. Hazament az ember, levágta a hasas tehenét, és kivette belőle a borjút. Megfőzette, és megsüttette. Lement a pincébe, felült a hordó tetejébe, és ott a húst megette. Vissza ment az ítéző bíróhoz, és azt mondta, hogy ettem sültet, főttet, nem erre a világra valót, fa tetejében, föld alatt. Tessenek megfajteni, mi lehet az. Az ember megnyerte a fogadást.

Súlyos beteg lett egy jó módú falusi gazda. A fiai alig várták, hogy beleüljenek a vagyona. Eljön a koma a szokásos látogatásra, és a beteg ijedten mondja neki: „Komám, attól félek, hogy meghalok.” A komája eltűnődve feleli: „Érdekes. A fiaid odakint meg attól félnek, hogy nem halsz meg.”

A mesék és régi nóták gyűjtögetése közben fellelkesedett városi ember „betyár-fegyvereket” is szeretett volna hazavinni. Az öreg falusi ember egy tollszárat vett fel az asztalról, és eltűnődve így szólt: Uram, ez a legbetyárabb fegyver a világon, ezzel ölnek meg legtöbb embert!

Egy embert felhívták a községházához. Kérdik, mért nem fizeti a házhely bérletét. Az ember azt mondta, hogy mért harcolt ő, ha még ennyiért is pénzt követelnek. A jegyző azt mondta, hogy elveszi tőle a házat. Az ember mérgesen azt mondta, hogy ő építette a házat! A jegyző meg azt felelte, hogy a község földjén van a ház. Na, ha a ház a község földjén van, húzza ki a ház alól a község földjét, a házat pedig hagyja ott!

K. Szabó Sándor kicsi ember, a felesége meg nagy. Mindig mondta neki, kicsi vagy, Sándor. Mikor meglett az első gyermek, Sándor a saját fejére tette, és azt mondta, ugye nagyobb vagyok, mint a feleségem!

Sok falusi asszony nagyon kövér, de az ura olyan sovány, hogy a nadrágja akkor találkozik a lábszárával, ha leül.

*

A magyar ember nem dicsér alaptalanul senkit és semmit. Ő inkább a gúnyolódásra hajlamosabb. Hiszen a többi községre vonatkozó szájhagyományok is ezt bizonyítják. Bikabőgő Nagyhalász, Lepénysütő Bogdány, Perjehordó Kék, Nadályfogó Gégény, Kárászfogó Beszterec, Gömböcös Dombrád, Krompéhasú Vencsellő, Megbolondult Kenézlő.

Vencsellőn vót haragosa egy paszabi embernek. Felkért egy olyan paszabi embert, akit Vencsellőn nem ismertek. Mennyen, gyújtsa fel a haragosa házat. Felötözött az ember kódusruhába, és elment. Bekéreckedett az emberhez. Mint kódusnak, szívesen adtak neki vacsorát, szállást. A kódus éccaka kiment csendesén, és a házat felgyújtotta. Azután felköltötte az egész családot, hogy ég a ház. Hordta kifelé a gyermekeket, meg mindent mentett, amit lehetett. Reggel a nép összegyűlt, és a károsult áldotta a kódust, hogy az Isten álgya meg, mer' ha nem megy oda éccakára, a gyermekei meg minden odaégett vóna. Később aztán kitudódott, hogy ki volt a gyújtogató, és az embert agyonütötték.

Bakosi Ferenc ibrányi ember sok tréfát csinált. Egyszer egy dombrádi embernek 100 pengőt ígért egy szekér tyúktrágyáért. A messze lakó dombrádi ember egy nap elhozta a szekér tyúktrágyát. Bakosi sokáig nézegette, piszkálta, és a végén megmondta, hogy ezt így nem veheti át. „Nézze barátom, én tyúktrágyát rendeltem magától, és ebben kakastrágya is van!”

Tiszabercel határának nagy része a Tisza túlsó oldalán van, és kompon lehet átjutni. A komponál Farkas Imre a csás (bal oldali) tehenét ütötte mindig, mikor a nehéz feljárón biztatni kellett a jószágot. A hajszáshoz nem szólt egy szót se. Kérdik tőle, hogy ezt miért nem biztatja. „Már három hónapja haragban vagyok vele.”

Tiszakarádon egyszer nagyon szép búzatermés vót. Fújt a szél, hullámozott a búza. Két ember arra ment, hozzá kezdtek kiabálni, szalad a búza! Az egész falu ásóra,

kapára kapott, kinek mi akadt a kezébe, és leverték a búzát. Egy szegény asszony búzáját nem védte senki, hát azé megmaradt. Másik éven aztán árkot ástak a búza-
vetés végébe, hogy ha szalad a búza, ne tudjon továbbmenni.

Amikor Tiszakarádon az első harangot megcsináltatták, elhatározták, hogy körülárkolják a határt, hogy a harangszó ki ne menjen belőle...

Karádon nem ismerék még a dinnyét. Egyszer találtak egyet, azt hitték, hogy lótojás. Ráültették a bíró lovát, hogy kötse ki. A ló alatt összetört a dinnye, és mikor a karádiak látták a dinnye magját, azt mondták, hogy mennyi sok kis ló lett volna belőle.

Karádon néha olyan szűk volt a termés, hogy a málét zeneszóval kísérték a kemencébe.

A vonatban mondták a tiszaháti embernek, hogy nagyon sáros a csizmája. Erre az ember azt mondta: „Sáros a csizmánk, de tiszta a késünk!” (A sáros Tisza menti földben olyan jó búza terem, hogy az abból kisütött kenyér nem ragad a késhez.)

Páricsi nevű cigándi pap szolgálja lármázó, káromkodós, sovány szegény ember volt. A tiszteletes úr sokszor mondta neki, hogy javuljon meg. Egyszer kifakadt az ember, és ezt mondta: „Ugyan tiszteletes úr, hát szegény ember vagyok én, húst nem ehetek, bort nem ihatok, hát mi a nyavalya javítson rajtam?”

Döge nevű községben, mint mindenütt, szemmel tartották, hogy mi érkezik közelítésre. Egyszer érkezett valami kásaféle, a jegyző azt mondta, hogy ne bántsák, mert statárium van. A nép nekiment a sok zsáknak, és szétosztották a tartalmát. Egyik fiú a katonasághoz vonult be két hét múlva. A vezető tiszt beszédet mondott, hogyha valami hiba lesz, jön a statárium! Erre a mi katonánk nagy bátran oda-
szólt, hogy statárium nincs, mert hete, hogy megettük Dögén.

Az ibrányi temetkezési vállalkozótól kérdezte valaki, hogy a temetéseken nem szokott-e sírni. „Csak utána szoktam szomorú lenni, mikor a koporsó árát nem tudom behajtani.”

Kemecsen történt, hogy egy embernek tizennégy gyermeke volt, és mikor a tizenötödik megszületett, nem leltek nevet a számára. Napocskának keresztelték. Nem sokáig élt a gyermek, s mikor meghalt, az apja egész éjjel italozott. Reggel szembefordult a felkelő nappal, és azt mondta: „Mit vigyorgsz jó nap, hát nem tudod, hogy meghalt a kisöcséd?”

Egy Gosztonyi nevezetű ibrányi ember nem várt örökség után gazdag lett. Anyyira fukar lett, hogy a régi jó komájának sem adott segítséget. Egyszer egy reggel bemegy hozzá a koma. Gosztonyi előtt egy nagy lábasban rántotta volt. Mellette nyávogott egy rossz, sovány macska. Kérte a koma, hogy adjon abból a tojásból a macskának is. „Adok én komám, adok.” De bizony nem nagyon csinálta meg. Adjon már neki, komám. „Adok én mindig.” Hát nem nagyon látszik meg rajta. Erre Gosztonyi nagyon mérgesen megfogta a macskát, kitörölte vele a lábast, és a jó tojásos macskát odahajította a szomszéd lábához. „No, komám, most már meglátszik rajta.”

*

Meghalt az öreg cigány, a fia elment az asztaloshoz koporsót csináltatni. Kérdi tőle az asztalos: „Lemérted az öreget?” A fiú mondta, hogy nem. „Na, ereggy haza, oszt mérd meg!” A fiú elment haza, és az apját felvette a vállára, elvitte a hatodik szomszédba a mázsára, és ott lemérette. Azután visszament az asztaloshoz. „Megmérted az öreget?” „Igenis, 43 kiló az apám!”

Egyszer a cigány bornyút vett egy gazdától, és látatlanban előre kifizette az árát. Mikor elment a bornyúért, már előre egy nagy kutyát kötöttek a jászolhoz a bornyú helyett. Akkor még földbe ásott burgyába tartották a jószágot, és abba sötét vót. Mikor bement a cigány a burgyába, a gazda bezárta az ajtót. A kutya rávicsorította a fogát a cigányra. Az meg megijedt, nekiszaladt az ajtónak. Felment a bíróhoz bejelenteni a gazdát. A bíró meg a gazda előre összebeszélt, és a cigány nem boldogult. A kutya árából olyat jó áldomás lett, hogy két napig betegek lettek utána.

Minden cigány sokszor nősül, és Gergőnek is vót felesége, de nem vót vele megelégedve. Választott is egy másik jányt. Állt a lakodalom, de ott vót a régi asszony is mint vendég. A vőlegény szomorú vót, ült a küszöbön, fogdosta a homlokát, és búsult. Erre a násznagy hívta az asztalhoz. Gyere Gergő, igyál. Nem megyek, mer fáj valami. Szeretem mindkettőt, ne szakítsátok meg a szívemet. Lefekvésen vót a sor. Gergő persze az új asszonnyal feküdt le, mert annak dunnája vót. De a régi feleség is ott aludt még, de pokróc alatt. Közben éjjel észrevette Gergő, hogy jobb volt a tavalyi feleség, de nem akarta az újat megsérteni, hanem rúgott egyet a dunnán, hogy „Juj de meleg van itt, nem bírom ki!” – és visszament a pokróc alá. Az új asszony oszt reggel visszament, s Gergő maradt a régi asszonnyal.

A cigány olyan, hogyha nincs neki sója, krumplija, zsírozója, és a rossz idő miatt nem tud menni faluzni, megy a másik cigányhoz, akiről tudja, hogy annak van. Ott addig kuncog, míg nem adnak neki. Ha nem adnak, akkor ellopja. Az is gyakran előfordul, hogy ha nem akar adni a másik, hát összeverekednek, és ami a keze ügyébe kerül, hozzávágja a másikhoz. Baltát, lapátot vagy akármit is hozzávág, mert olyankor nem törődik azzal, hogy mi lesz.

Az öreg Serbán gazdag teknővájó volt itt a 20-as években, és a családja még mindig jó módban él. Most május elsejét a berceliek a Tiszánál akarták ünnepelni, hát a három Serbán fiúk kiment oda, és az asszonyok meg egy-egy gyerek is ment velük. A teknősöknek egy kis hideg nem számít, meg aztán volt pálinka is bőven. Vendégük is volt Cigándról, de ők azért elég hamar összeverekedtek egymással és főleg a három asszonnyal. Azok pedig már javában főzték a bográcsban a három kiló húst, amit a falusi hentesnél megvettek. Úgy félig volt még az étel megfőve, de a nagy civakodásban az asszonyok felvették a bográcsot, és mindent kiöntöttek. Egy másik fajta cigányasszony odament, felszedte a kiöntött húst, megmosta, és újra odatették főni. A civakodást tovább folyt, hát az asszonyok most már a Tiszába hajigálták a húsokat. Összefogott a három férfi, és bementek a falusi kocsmába. Az asszonyok

ott maradtak. Úgy egy óra múlva visszajöttek a férfiak, belekötöttek a három asszonyba, és megverték mind a hármat. Akkor kezdték követelni az ennivalót. Az asszonyok mutatták, hogy nézzék meg a húst, de az már leszállott a vízben. Megkezdődött újra a veszekedés. Egyik férfi követelte, hogy adják elő a húst, mind a három kilót, mert azt ő vette a hentesnél. Az egyik asszony erre elnevette magát, ez meg a kapocskával verte a hátát, meg pofont is adott neki. Jöttek ám a Tiszához a muzsikások is. A három cigány húzatta is velük. A három asszony külön táncolt, a három férfi is külön. Az asszonyok egyet gondoltak, és otthagyták a mulatságot. Erre a három férfi botokat vágott a rőzsecsomóból, és utánaaszaladt az asszonyoknak. Azoknál ott volt a gyermek, de azért megverték őket. Így ünnepelték meg ők a május elsejét.

Ha a cigánynak nem volt mit enni, felkért két magyar fiút, és azok elmentek hívogatni, hogy a cigánynál lakodalom lesz. A magyarok vitték az ajándékot, és a cigányok látszólag össze is álltak. Mikor a vendégek elmentek, a sok ennivaló megmaradt, ők meg szétmentek újra.

A cigányasszony házal, és kér valamit. Nem kap. Legalább egy darab kenyeret adjanak. Hát, ha nekünk nem lesz, nekünk ki fog adni? Majd ad a jó Isten. Hát, adjon nektek is a jó isten. De nekünk nem ad. Azt mondja, hogy nekünk adjanak a magyarok.

*

Paszabon lakott egy Izidor nevű zsidó (Zégelbaum volt a vezetékeve). Nagyon sok gyermeke volt, de igen szegénységben éltek. Egy nagy dunyhájuk volt, az alá bújtak télen különösen. Egyszer így téli estén vacsora nélkül feküdtek le, és a szobában nagyon hideg volt. Ahogy a dunna alatt hallgattak, megszólal az apa: „Gyerekek, akartok valami jót?” Akarunk bizony! „Na dugjátok csak ki a lábatokat a dunna alól, és azután húzzátok vissza, milyen jó!”

Vót egy zsidó, és ha pénze kevés vót, egy úrho' járt kőccsönkérni, és az mindig adott neki. De a zsidó sehova se haladt. Az úr segítette, de mindig mondta neki: „Ej, Mózsi, te mégis bolond vagy.” Egyszer nekiindult a zsidó, vásárolt cifra és minden színű rongyot, és megindult a tajigájával. Elment a tengerpartig. Ott azt a sokfajta rongyot zsinigre kötötte, és kihelyezte a víz szélére a homokba. Egyszer csak kijönnek a tengeri jányok (vízitündérek), és játszani kezdenek a homokba. Nézik a rongyokat, és erre a zsidó hozzá kezdte rángatni a rongyokat. A tengeri jányok nagyon megijedtek, és rohantak vissza a tengerbe. De a zsidó utánuk annyi gyémántot szedett össze, hogy nem tudott vele mit tenni. Vetett hát egy csomó vályogot, azokba tette bele a kincset, és úgy hozta hazafelé. Ahogy hazaért, vitte az adósságot az úrnak. Elvitt neki két vályogot. Na, nagyságos úr, elhoztam az adósságot. „Mégis bolond vagy te, Mózsi!” Csak tessék elfogadni. Mindkettőjükből gazdag ember lett, nem volt többet bolond a zsidó.

Két zsidó fiút arra büntetett a tanító, hogy leírják a nevüket százszor. Az egyik fiú sírva kitört, hogy tanító úr, ez nem igazság, mert őt úgy hívják, hogy Róth, engem meg Steinsreiber.

A régi világháború után már békét kellett kötni. Küldte az Isten Szent Pétert a földre. Az ő emberei voltak a csehek. Azok nem szerettek harcolni, megadták magukat, nem ment velük semmire. Utána küldte az Isten Mózeszt. Ő se ment szívesen, mert az ő emberei, a zsidók mind irodán voltak elhelyezve, nekik nem sürgős a béke sohasem. Akkor küldte Isten az angyalokat. Ezek az oroszoké. Ezek elmentek, de ijedten visszaszaladtak. Az oroszok le akarták fogni őket. József következett volna. Az a magyaroké, de ő nem sokat számít a szentháromságban se. Erre oszt maga az öreg Isten azt gondolta, hogy neki magának kell lemenni, de félúton ő is visszatért, mert eszébe jutott, hogy Vilmos császár a helyére talál ülni, és az nagy hiba lenne. Nagy nehezen aztán meglett a béke. Erre nagy lakomát csináltak. Egy úr meg egy zsidó lett a főrendező. A zsidónak sikerült mindenben a fő helyet elfoglalni. Azt mondta, hogy a lakomán mindenki halat fog kapni – és a végén csak csirkét adott. És így volt mindennel.

*

A világ teremtése után, mikor az Isten Évát megteremtette, Ádám nagyon sokáig nem mert elaludni. Attól félt, hogy Isten még egy oldalbordáját kiveszi, és abból még egy Évát fog teremteni. A férfiak azért olyan álmosak, mert Ádámnak ezt a nagy álmatlanságát nem tudják kipihenni.

Elindultak a papok az ünnepekért. Együtt ment a református, a katolikus és a zsidó. Egy folyón kellett keresztülmenni. A református pap cipőben ment, a zsidó csizmában, a katolikus pedig bocskorban. A katolikus egyenesen átgázolt a vízen, az ő bocskorának nem ártott a víz. A zsidó is hamar lerúgta a csizmát, és átment. A református leült a víz szélére, és nyugodtan kifűzte a cipőjét. Mire átért, akkorra a két pap már összeszedte az ünnepeket. A reformátusnak csak a karácsony, a húsvét, a pünkösd jutott. Így van a reformátusnak kevés ünnepe.

Három nemzetbeli ember elment az Istenhez boldogságot kérni. Hát mit akartok, fiaim? Eljöttünk, Uram, boldogságot kérni. Oh, fiaim, ti hárman vagytok, és én csak egynek tudok boldogságot adni. Hanem gyertek el reggel, és aki leghamarabb eljön, annak adom a boldogságot. Reggel jókor jelentkezik a török. Eljöttem, Uram azért, amit ígértél, legyen az enyém a boldogság. Na, jól van fiam, derék ember vagy, tied a boldogság. Megyen utána a zsidó, az is jelentkezik. Amit ígértél uram, eljöttem a boldogságért. Mán elkéstél fiam, mert már elvitte a török a boldogságot. Nagy ész uram, hogy én mennyire siettem, mégis elkéstem. No, ha nagy ész fiam, akkor te nagy ésszel fogsz élni. Megy utoljára a magyar, és jelentkezik. Eljöttem, Uram a boldogságért, amit ígértél. Elkéstél fiam, mert mán más vitte el a boldogságot. Nagy dolog, Uram teremtöm, hogy én mennyire siettem, mégis elkéstem! No, ha nagy dolog fiam, akkor te nagy dologgal fogsz élni. Így van a magyarnak mindig sok dolga!

Öreg görögkatolikus pap egész életében tanulta, hogy mi a hit és a tudás. A végén így magyarázta meg: Gyermekkoromban azt hittem, hogy a bögyörő csak vizelésre való. Most, öregkorban meg már tudom, hogy csak arra való.

„Néprajzolás” közben. Megfigyelőként balra a tornácon

Egy községben nagyon megharagudott a görögkatolikus pap a híveire. Vasárnap azt prédikálta: Fiaim, én már öreg vagyok, nemsokára az Úr Isten színe elé kerülök, és ő megkérdezi tőlem: Pásztor, hogy gondoztad az én juhaimat? Én arra azt fogom mondani, Uram Isten, nekem nem voltak juhaim, csak disznóim! Mikor kijöttek a templomból, azt mondja a kurátor a papnak: Tisztelendő úr, ha sikerülne magának az Úr Isten elébe kerülnie, ne felejtse el megmondani, hogy maga se volt pásztor, hanem csak kondás!

Ibrányban temettek a görögkatolikusok. Az a szokás volt náluk, hogy a koporsó minden letételéért fizetés jár a papnak. Reformátusok vitték a koporsót, akik kicsit nehezteltek a papra, és nem akarták betartani a regulát. Váltig mondta súgva nekik a pap, tegyék le emberek a koporsót. „Bírjuk mink, tiszteletes uram!” Letétel nélkül vitték a temetőig.

Volt Paszabon egy öreg pap, aki mindig azt mondogatta: „Fiaim, minden úgy van jól, ahogy van.” Egyszer az öreg repcáját nagyon elverte a jég, s erre azt mondta, hogy „E mán nem úgy van jól, ahogy van!”

A balsai pap minden jóért imádkozott egy vasárnapi templomozáskor. Mikor kijött, azt mondják neki az emberek, hogy mindenért imádkozott tiszteletes úr, csak egy kis esőért nem, pedig az is kéne. „Hogy imádkozhattam volna, mikor négy hold lucernámat tegnap kaszálták le. Annak meg kell száradni.”

Mondások

Három bolond ember van a világon. 1. A kéményseprő, mert ott is vakar, ahol nem viszket. 2. A kőműves, mert kiélesítetteti a kalapácsát, aztán a kőbe veri. 3. A halász, mert húzza a vizes kötelet, és közben köpi a markát.

Egy asszony azt mondta, hogy az ő tyúkjai olyan okosak, hogy a fáról is csak a földre piszkolnak.

Ha 10-12 gyerekből meghal egy, azt észre sem veszik, de egy gyermek olyan a háznál, mintha a határban egy szál gyufa van az embernél. Ha rá akar vele gyújtani, egész biztosan elfújja a szél.

Gönczi Antal a 90-es évek végén Fried Ignácnál volt dohányos. Töréskor többször figyelmeztette a gazda, hogy törje le már a dohányt! Gönczi mindig azt mondta neki, hogy majd kijön annak a sora, téns úr! Egyszer aztán jött egy nagy jégeső, és elverte a dohányt úgy, hogy az egész tönkre ment. Azóta mondják a késlekedő munkára: Majd kijön ennek is a sora, mint Gönczi Antal dohányának!

Egy Nagyhalászbba való fiatal özvegyasszony igen szép egyéves bikát árult egyszer a nyíregyházi vásáron. A szép jószágot nagy áron vették meg. Ilyen szerencsét nem is remélt, sok baját elintézhette az árából. Örömében azt találta mondani, „Na, ez a kis bika nagyon jól lökött rajtam!”. Az emberek persze másra magyarázták, és ma is emlegetik, hogy „Jót lökött rajta, mint a halászi asszonyon a kis bika!”.

Tiszabercelen annyi tót származású család van, hogy ezeket talán kispönyvával hordták oda a régi időkben. Egy ilyen tótos beszédű embernek kaszálás közben nem jól fogta a kaszája a fűvet. Ezért meg igen sok tréfa jár, és ő is kapott eleget. Egyszer aztán nagy mérgesen odaszólta többieknek: „Ha levágom, levágom, ha nem vágom, taposom!” Sokáig fennmaradt ez a mondás, mert más vonatkozásban is igaz.

Legkönnyebben él a világon a pap meg a kántor. A pap összetett kézzel (imádkozva), a kántor tátott szájjal (énekelve) megkeresi a kenyerét.

Falusi ember nem megy templomba, mert a pap pénzért prédikál, a kántor pénzért kornyikál, hát ő ingyen hallgassa?

A katolikusok azért imádkoznak olyan sokat, mert az imádságot latinul mongyák, az Isten pedig csak magyarul ért.

A katolikus papok nem nőszülhetnek, és mégis mennyi sok „kispap” szaladgál.

Kétféle embert teremtett az Isten. Az egyiknek adott szerencsét, a másiknak nem. Így van a látással is. Az egyiknek adott szemet, hogy nézzon vele, a másiknak azért, hogy lásson is.

Az Isten három dologtól őrizzon meg: a szűk lábbelitől, a rossz beretvától és az asszony vagyonától.

*

A mai életről azt mondja egy öreg: „Ül a kotló a tojáson, de nem tudja, hogy nem lesz-é záp.”

(1950)

Babonák, hiedelmek

A világ végén áll egy vak ember. A gyermekek szoktak vele incselkedni, felmérgesítik. Mérgében ki szokta venni a világ végének dugóját, és hozzávágja a gyermekekhez. Azok elszaladnak, ő meg hozzá kezdi keresni a dugót. Néha messzire elhajítja, és mert vak és nem látja, sokáig keresi, míg megtalálja. Addig mindig fúj a szél, míg a dugót vissza nem dugta.

A régi embereknek ezért volt nyugodtabb életük, mert keveset ismertek a világból. Még az 1900-as években is éltek öregek, akik életükben sem voltak ki a falujukból. Csak a mesékben ábrándoztak a táltos lóról, amelyik egy teknő parázstól megváltozik, és a levegőben repülve viszi gazdáját idegen országokba. Büszke tudott lenni a magyar ember, ha szép lovat hajthatott a szekérében. Híres ember lett az, akinek olyan lova volt, amilyen „még a mesében sincs”! Ma is emlegetik a közmondásban, ha valaki „úgy hajt, mint Zsoldos!”. Ennek a lovai mindig nyargalva mentek a kocsiban. Kutatták is az emberek, hogy az akkori világ leggyorsabb szállítóeszközét, a lovat hogyan lehetne még gyorsabb járásúvá változtatni.

Elhitték azt a titkot, hogy Tóth Gábor lova azért ment gyorsan, mert ő mindig lopott frissen kelt kislibát, és forró kemencében addig süttette, míg szénné égett. Ezt törte ő meg apróra, és a ló abrakjába mindig tett egy csipetnyit. Volt, aki fiatal lány ingét lopta el úgy, hogy senki nem látta. Az inget elásta a jászol elibe, és a lova úgy járt a szekérben, mint a sárkány! Minden rendes kocsis igyekezett, hogy nagy-pénteken először ő fűrössze meg a lovát a folyóban. Az ilyen ló egész évben szép és friss lett.

Sánta Károlynál mindig lányok születtek. Egyszer aztán fiú is lett. Mikor keresztelni vitték, az apja az ablakon adta ki, hogy meg ne halljon a gyermek.

Luca estén a lányok kimennek a vágott fához, s felölelnek belőle egy öllel. Oda-bent megszámlálják, hogy páros-e. Ha páros, akkor még abban az évben férjhez megy, és olyan életet él, mint a galamb.

Amék lány szeretné tudni, milyen ura lesz, az Luca előtt három hétig a szemetet a kapu elé hordja úgy, hogy ne lássa senki. Luca estén a seprűvel háromszor körülsöpri, 12 órakor rááll, és vár. Amilyen alak megy el előtt, olyan lesz a férje. Ha nem megy el senki, akkor vén lány marad.

Amék lány szereti a macskát, annak szép ura lesz. Amék a kutyát szereti, annak hűséges ura lesz.

Ha nem hiszen a lány a vőlegénynek, akkor a hajtűjét a küszöb alá ássa. Ha a vőlegény átlépi, akkor tovább nincs maradása, mindig a lány körül lesz.

Esküvőre induló menyasszonynak sót kell tenni egy kis rongyban a keblébe.

Esküvő után az lesz a gazda a háznál, aki hamarabb átlépi a templom küszöbét, mikor kifelé mennek az esküvőről.

A menyasszony koszorúját lakodalom után tűzbe kell lökni, mert ha egybimbónyt is lopnak el belőle, megromlik a házaselet.

Régen az új párra a nagykaputól a ház küszöbéig búzát szórtak marékka, mint a vetéskor, hogy úgy hulljon rájuk az áldás.

Amelyik háznál van 9-10 hónapos gyermek, oda várjanak egy idegen koldust. Kérjenek tőle egy darab kenyeret, és adják oda a gyermeknek. Ha megeszi, hamarabb fog tudni beszélni.

Ha a fiúgyermek sír a keresztelés alatt, akkor részeges lesz, amikor felnőtt.

A macska farkát a kis gyermek szájába kell dugni, hogy hamarabb tanuljon meg beszélni.

Mikor a lánygyerek először fon, az első fonalat el kell tenni. Ha valamék jószágnak bármi rándulása van, abból a fonalból háromszorosan át kell kötni, három nap alatt meggyógyul.

Régen, ha nagyon beteg volt a gyermek, kilenc gyümölcsfáról kilencféle termőgallyat vágtak, azt megfőzték, és abban fürösztötték meg a beteget. Mindjárt enni kért, és jobban lett.

Valaki talál keresetlenül egy kutyafejet, azt meg kell főzni, és a szemveréses gyermeket annak levében kell megfürösztetni.

Kilencféle vasat kell egy drótra rákötni, megtüzesíteni, és a fürdővízbe lökni. Szemverésnél azonnal használni.

Beteg gyermeknél kilenc sírról kell éjfélkor földet hozni, és azt belefőzni a fürdővízbe. Mikor megszáll, a vizet le kell önteni, azt használni fürdővíznek.

A gyermek pelenkáját nem szabad éjjelre kint hagyni, mert nem alszik a gyermek. Nem jó az, hogy a gyereket ketten ringatják, mert akkor meghal.

Ha a kisgyermek a lábát a szájába teszi, akkor egészséges.

A kisgyermek talpát nem szabad csókolgatni, mert nehezen fog megtanulni járni.

A kisgyermek bölcsőjénél nem szabad a fejénél nézni, mert a gyermek kancsi lesz.

A kisgyermeket nem szabad az asztalra állítani, mert néma lesz.

Napszállat után nem szabad a fürdővizet kiönteni, mert beteg lesz a gyermek.

Karácsony első napján, ha férfi lép be először a küszöbön, akkor bikaborja lesz a tehénnek. Ha nő jön be először, akkor üsző.

Ha újév reggelén a férfi kel fel hamarabb, akkor az egész éven így lesz. De ha az asszonyt letaszítja az ágyról, akkor az fog felkelni mindig.

Ha újév reggelén fehércseléd megy először a házhoz, az egész évi szerencse odavan. Ha férfi megy, az meghozza az egész évi szerencsét.

Ha eladják a borjút, farral kell kitolni a küszöbön, hogy hamarabb felejtse az anyját.

Keresetlen patkót fordítva, vagyis fonákával kifelé kell a küszöbre szegezni, akkor nem rontják meg a tehenet.

Ha valakinek valamije elveszlik, akkor rostát forgatnak ollón. Egy nevet mondanak, és ha a rosta erre megfordul, arra fogják a lopást.

Ha valaki tehenet vesz, akkor kiskabátot kifordítva terítik le elébe, és ha azon keresztül megy a tehén, akkor nem tudják megrontani.

Ha a tehén megellik, mákot kell szórni a kiskaputól az egész udvaron végig az istálló küszöbéig. Amíg a boszorkány meg nem számlálja a mákszemeket, nem lépheti át az istálló küszöbét.

A vett tehén kötelét a régi gazda a bal oldalról, a tehén hasa alatt adja át az új gazdának, hogy a pénzhez szerencséje legyen.

Ha valamelyik gulyás a régi időkben megharagudott a másik pásztorra, akkor éjjel szétszalasztotta annak marháját. Egy öreg pásztor nagy nehezen bevallotta, hogy a hótt ember koponyájából kell kivenni egy darabot, megszáritva porrá kell törni. Azt a port a pipa tüzére kell rátenni, úgy kell állni, hogy a szél a gulya fele vigye a szagát. Arra úgy szétszalad a jószág, hogy három napig se szedik össze.

Aki karácsonykor 12 óra előtt a jó ivóvízről visz, reggelre borrá változik a víz.

Karácsonykor éjfél tájban a marhának enni kell adni, mert a Jézus akkor született, és a marhák bőgtek. Hát ne bőgjenek.

Ha a nap reggel hirtelen jön fel, eső lesz.

A lónak a farkából egy szál szőrt kell húzni, rákötni a két zabola karikájára. Hurkot löknek rá, és ráteszik a ló nyelvére. Azt a lovat senki se tudja elhajtani.

A tyúkot akkor kell ültetni, amikor a nyáj jön. Hogy úgy ömöljön majd tojásból a csirke, ahogy a nyáj ömlik hazafelé.

Régen a gulyás minden ünnepkor sok kalácsot kapott a gazdától, amiért a jószágot őrzi. Karácsony első napján a kalácsot hajigálta a mezőn a levegőbe: „Ne farkas, ne... de osztán ne bántsátok a nyáját!”

Ha búzát akarsz vetni, nem szabad az asszonnyal hálni, mert a búza üszkös lesz.

Aki a fecskefészket leüti, annak a tehene véres tejet fog adni.

Ha halott van a háznál, amíg azt ki nem viszik a temetőre, nem szabad a házból a szemetet kivinni, csak a koporsó alá kell beseperni, mert aki kiviszi, meghal.

A vereshasú béka sok betegségre jó. Szemfájáskor egyet dögölve a beteg nyakába kell kötni, és ott hordani kilenc napig.

Küszöbön keresztül nem szabad kiséperni a szemetet, mert kiséperjük a szerencsét.

Ezelőtt megrontották gonosz emberek a tehenet, a méheket, a többi jószágot is. Ha valakinek a tyúkját megrontották, az nem tojt évekig. A tehén tején rontás után nem volt tejfel. A méhek dolgoztak, de nem a gazda kasába hordták a mézet. Voltak személyek, akik el tudták venni akármék állatnak a hasznát.

Gönczi Antal egyszer a testvérjénél egy kis tarka borjút dicsérgetett, hogy milyen szép. Mikor elment, a borjú elnyúlt, és meg akart dögleni. Szaladtak Antalért. Jött is azonnal. Vágott a hajából és a hónaljából szőrt, és meggyújtotta. Megfüstölte vele a borjút, és az mindjárt jobban lett.

A legelőre tavasszal gondolkozva megy ki a pásztor, aki a jószágot őrízni akarja. Mentiben nem néz hátra vagy oldalra, de ami gizgazfélét talál, azt ő mind összeszedi, és a karámban széthajigálja úgy, hogy nem néz sehova, és míg haza nem ér, akkor se néz hátra, nem szól senkihez, nem köszön senkinek. Arról a legelőről a jószág akkor se megy el, ha nem őrzi senkise.

Szomjas Gusztáv tiszalöki uradalmában volt egy Tyúkos István nevű ember, aki a lovakhoz nagyon értett. Ez mondta azt, hogy egy lánytól el kell lopni az ingét, de ne tudja meg. Az istállóban a ló első lába alá kell elásni. Azt a lovat tovább tisztálni nem kell, mert a szőre mindig ragyogó fényes lesz. A lány mindig sínyli a dolgot, és végtére belehal. Ahhoz a lóhoz nem mehetett senki más, csak az, aki az inget elásta. Tyúkos Istvánnak is három ló volt a keze alatt. Mikor ott hagyta a helyét, és más kocsis lett, villahegyhordó rúddal mehettek a lovak közé.

Egy darab göringybőrt tesznek titokban a szekérrúd elülső végére. A mellé a rúd mellé két lovat senki nem tud befogni.

Gyógyítás

Egy asszonynak fáj a szeme, és a fülét fúrták ki. Úgy fáj a szeme, hogy tiszta vérbe volt mind a kettő, és nem tudott világosságra kimenni. A fülfűrés után a nyakára vereshasú békát és csíkos márványgolyót kötöttek. A szemére reszelt sárgarépat raktak, és utána leoszlott szeméről a vér.

Viszketés vagy vaktetű ellen egy jó rakás cigánymogyorót kell szedni, és egy kis edényben jó sokáig főzni. Ha jó barna leve lesz, és borogatjuk, akkor azonnal megszűnik a viszketés.

Ótvar ellen a sertés hurkáján levő vakarékot kell használni, és az ótvaros gyermeket hároméves koráig tóból hozott vízzel kell fürösztetni.

Vérfolyásban levő asszonynál kilenc szál vadkendert kell hozni. Főzzék meg hús liter vízben. Kevés timsót is kell bele tenni, és fürödni benne vagy háromszor.

Az ínnyújtó fű olyanoknak jó, akiknek a lába meg van inasodva és meredve. Jó összemarékkel meg kell főzni egy mosófazék vízben, és abban megáztatni a lábat. Ez még jobb, ha egy bokor száraz paradicsomszárat is főznek hozzá.

Juhszalagnak hívnak egy futódudvát. Rakamaz határában sok van belőle. Kék a virága kívül, és belül kis sárga van benne. Fürdőnek is hasznos, de szemverés ellen nagyon jó.

Tokaji hegyen, a Kopasz-kán van a dögfű. Disznónak a moslékjában kell tartani, de ha a marhának van változása, annak is jó adni belőle.

Alkalmi tanácsadás

Ha valakinek tyúkszem van a kezén, kimegy a temetőbe, mikor egy sír ki van ásva, és úgy, hogy senki észre ne vegye. Vegyen ott fel egy marék homokot, dörzsölje hozzá a tyúkszemhez, és dobja bele a sírba. Ha jön hazafele, ne nézzon vissza, mert akkor a tyúkszem nem múlik el.

Ha jószágba beleesik a féreg, napfelkelte előtt állott vizet kell venni a szájba, és ráfújni a vizet háromszor a pondrós helyre. A pondró azonnal kiesik.

A gyomorfájós gyermeket úgy gyógyították, hogy a kerítésről verébszart sepertek össze, megszáritva megtörték, és vízben oldva adták a gyermeknek. Megszűnt a hasfájása, és nyugodtan volt.

A hibás beszédű gyermekkel kancaló vizeletét itatták.

Szamárköhögés ellen olyan istállóba vitték a beteg gyermeket, ahol lovak voltak. Elmúlt a kízó köhögés.

A legrosszabb betegség a hideglelés volt. Az ilyennek kilenc bábut csináltak, és felírták a kéménybe: Nem vagyok itthon. Így nem lelte meg a hideglelés.

Hidegrázásnál kilenc tojást kell lopni a betegnek, és kilenc napon át megenni, de lopva. Lopva főzni, lopva enni, lopva tartogatni. Akinek sikerült végig így megcsinálni, azt elhagyta a hideg.

A síró, hasfájós gyermekre azt mondták régen, hogy megverték szemmel. Annak keresetlen kutyakoponyát tettek a fürdővizébe. A kutyafejet többször is használták.

Ezelőtt is volt bénulás. Arra azt mondták, hogy boszorkányok kiszedték a lábából a csontot.

Pénz beszél

Az áldás a szerencsével együtt jó. Egyszer az Áldás a Szerencsével együtt vándorolt. Egy szegény ember ment az erdőre tűzre való után, mert gyermeke vót elég. Az Áldás azt mondta: Ennek a szegény embernek adok 100 pengőt. Adott is. Az ahogy hazavitte, beletette egy kosárka korpába. A felesége nem tudott róla, elvitte a korpát, és eladta. Odalett a 100 pengő. Na, másnap megint tanálkozott az Áldással a szegény ember. Megint adott neki 100 pengőt. Az ember hazavitte, és volt ott egy kis hamu, abba dugta el a pénzt. Akkor még hamuval mostak, meg is vették egymástól, hát az asszony eladta a hamut is. Megint nem lett semmi a 100 pengőből. Harmadnap azt mondja az Áldás a Szerencsének: „Mán kétszáz pengőt adtam ennek a szegény embernek, mégse boldogul!” Azt mondja a Szerencse: „Ha én egy krajcárt adok neki, boldog ember lesz belőle!” Odaadta a krajcárt, és a szegény ember egy pakli gyufára szánta. Na, de ahogy az úton ment, diót árultak, és ő a krajcáron diót vett. Az úton három sovány fiú valami gömbölyű tárggyal játszott. Az ember odaadogatta a diót a három fiúnak, azok meg neki adták a gömbölyű tárgyat. Hazavitte, és éjjel úgy világított az a tárgy, hogy mécses nélkül is láttak. Sok pénzért adta el, boldog ember lett a szegény emberből. Hát megáld az Isten, de jó hozzá egy kis szerencse is.

Ezen a vidéken a török háborúk idején nagyon sok menekült volt. Ezek a pénzüket elásták, és közben elpusztultak. A hozzátartozók nem tudtak a kincsekről, és így történik meg, hogy sok helyen találtak régi pénzt és aranyneműt. Vannak községek, például Szabolcs, ahol a legtöbb háznál pénzkereső fűró is van, és Szent György napja körül azzal kutatnak a földben levő kincsekért. Tényleg megtörtént, hogy ilyen elásott pénz kerül elő. Sok helyen a víz mossa ki az elázott üst és más edény egy részét, és úgy találnak rá szántás közben.

A paszabi határban a csuri Kati-dombon kincset leltek, de átkos dolog vót. Horváth Gáboré vót a föld, és az átok őt fogta meg. Mikor eljött az ideje, mindig táncolni kellett neki. Végén nem bírta, föbe lőtte magát.

Gáva alatt volt egy kis tanya, amék egy házból állott. Kisasszony-tanyának hívták. A ház hátuljánál egyszer felütődött egy kis tűz. Meglátta ezt az öreg Gondos, aki a házban lakott, és szólt a fiának, hogy nézzék meg, mi van ott. Odamentek, és egy kis lyukat láttak. Hozzákezdtek ásni. Lementek vagy két és fél méterre, de mindig megvult a lyuk. Sokáig ástak ott, de hogy mit leltek, arról nem tudott meg senki semmit. Csak annyiból vettük észre, hogy jobb sorsban éltek aztán, mint eddig.

Apámék egyszer éjszakának idején azt látták az ágyról, hogy a ház közepén felütődik egy csomó tűz. Anyám felkelt, és egy kapcát lökött rá. A tűz elaludt. Mikor reggel felkeltek, anyám tüzet akart rakni, eszébe jut, hogy lenni kell bőven a kapca alatt paráznak, minek pocskolja hát a gyufát. Odanyúlt, de egy csomó gomb volt a kapca alatt. Ezen apámék hozzákezdtek azon a helyen ásni lefelé. Egy lyuk volt a földben, és három méter mélyre leástak, míg egy piros színű cserép csuporformát találtak. Tele vót hamuval. Ami pénz volt, az mind feljött a ház földjére. De az nem gomb volt, hanem ezüst.

Régen három halász együtt járt halászni. Kettő hívta egyszer a harmadikat, de az nem ment, mert az idő nem volt megfelelő. A másik kettő egész nap csak egy régi kantárt fogott ki. Késő este mentek hazafelé, és mérgükben a kantárt odavágták a harmadik ablakához. Odabent leesett a kantár, és a harmadik nyugodtan jól megnézte. Csupa arany csüngő volt a kantáron.

Egyszer két fiatalember beszélgetett egymással arról, hogy mit csinálnának, ha véletlenül pénzt lelnének. Megegyeztek, hogy megosztzkodnának rajta igazságosan. Legalább, ha megházasodnának, mindketten gazdagok lennének. Együtt mentek kint a mezőn, hát egyszer látják, hogy egy nagy tűzláng világít a völgyben. Az egyik hirtelen lehúzta a csizmáját, és a kapcát rálökte a lángra. Hát a tűz egyszerre elaludt. Rá akartak gyűjtani, gondolták, hogy van parázs elég. De bizony egy csepp sem volt már. Ott kapargálnak sötétben a hamuban, hát cseng-csörög. Megkotorják jól a hamut, hát ott van a rengeteg régi fénylő ezüst kincs.

Hirtelen elmentek, és ásót kerítettek. Ki is ásták a pénzt, mert nem mélyen volt az üst. Kiemelték, és osztzkodni kezdtek. De valahogy nem jól ment az osztzkodás, hát összekaptak. Nekimentek egymásnak. Az egyiknél kés volt, és mellbe szúrta a másikat. Meghalt. Akkor zsákba szedte a kincseket, és elvitte haza. Az övé

lett a kincs, de nem ért vele semmit, mert követelték tőle, hogy hova lett a cimborája. Ő elmondott mindent igazán. Így élet is lett, halál is lett. Egynek használt volna az a sok pénz. Elvették a pénzt is, a szabadságát is.

Vencsellőn túl, a Rózsás-tanya felé van egy hely, a Kincsesverem. Egyszer ketten mentek ott munkát keresni a Hegyaljára. Éppen ott pihentek meg. Az egyik elaludt, a másik meg nem tudott aludni. Egyszer látja, hogy az egér járkál ki a lyukból, és pénzt hordoz ki a szájában. Felébredt a társ, de emez azt mondta neki, hogy ő már nem bír továbbmenni. Ott maradt. Rengeteg pénzt lelt azon a helyen. Pénzesveremnek vagy Kincsesveremnek hívják ma is azt a helyet.

Bujon a Batori fiúk a földjükön pénzt letek. Kiszedéskor nem egyeztek a fiúk, és az egyik elkáromkodta magát. Erre a pénz elment, nem letek meg. Meghallották a Szentesiak, kilesték, hogy hol kereskednek a Batoriak, és mikor hazamentek, továbbástak. Meglelték a sok pénzt, de ők se merték kivenni. Az egyik Szentesi elment a feleségeért, és az kivette. Annak az egyik lába nyomorék lett. Ő maga mindig betegeskedett, és többet nem lett belőle asszony.

Paszabon Oláh Simon a falu földjét sok esztendeig használta. Volt azon egy domb, és ott lelt egyszer sok pénzt Oláh Simon. Gencsi Sándorral együtt letek, de az osztozkodásnál Oláh becsapta Gencsit. Gencsi csak olyan jó embere volt azután is, de Oláh Simon pénzén nem vót szerencse. A felesége is beteg lett, meg annyi sok baja vót, hogy nem vette hasznát a rengeteg kincsnek.

Görömbei Pista berceli gazda nem vót módos ember, mikor a testvéreivel megosztozott a vagyonon. Talán tíz hold jutott neki, meg a feleségével is kapott pár holdat. Sok ideig volt harmadosa Akai János. Annak a fia is bent dolgozott Görömbeinél, és legtöbbször a marhát őrizte a gazda földjén. Ezzel a gyerekekkel vétette ki a pénzt Görömbei Pista. A rossz lelkek addig nyergelték utána a fiút, hogy a végén belehótt. Görömbei meg alig dolgozott életében, és hova felvitte!

Aratás

A vízszabályozás előtt (1860) sokat kaszáltak a férfiak, hiszen annyi volt itt a széna, hogy a papot is azzal fizették. Csak nem minden embernek volt még akkor kaszája. Az aratnivaló a nők dolga volt, és ők fogas sarlót használtak hozzá.

Gabonát a magasabb homokrészbe vetettek, ugarföldbe. A gazda megnézte, hogy egyenlőn kelt-e ki a mag. Később a pondróhibát nézte meg. Már a 60-as években ismerték a drótpondrót és a Szent János-pondrót. Azért hívták így, mert Szent János-napkor bekupásodott az orra, és azután már nem tehetett kárt. A tengeri gyökérét se tudja bántani a féreg Szent János napja után, mert elmúlik az idejük. Ha Szent György-napkor (április 24.) a varjú nem látszott ki a gabonából, abból jó termés lett. Áldozócsütörtökre kint kell lenni a gabonafejnek. A katolikus és görög-katolikus Péter-Pál nap közt kezdődik az aratás.

A gazda nem a szemet nézte a kalászbán, hanem a búza szárán a göröcsöt. Míg az zöld volt, addig hagyták érni. A barna göröcsű búzát aratták csak. Akkor volt jó aratás, amikor a bocskor (az aratáskor bocskorban voltak) tele van szemmel. De itt lehetett is. A dohányföldekben micsoda búzákat voltak! A jól előkészített dohányföldet többször megkapálták, és az abba vetett búza öntötte a szemet. Egy magyar holdon 50-60 rendes kereszt búza is termett.

Kevés búzát és rozst termeltek, míg a vizes világ volt. Nagy gazda volt az, akinek két-három köből „élete” termett a 70-es, 80-as években. Inkább tengeri őrtek, és még az 1900-as években is nagy divat volt a tengeris kenyér a gazdáknál is.

Többen emlékeznek arra, hogy a vizes világban sok ember nem látott semmit, ha alkonyodott, vagy este volt. A szemüknek semmi baja nem volt nappal, de már a sötétben nem láttak. Rengeteg halat ettek, de nem volt hozzá kenyér. Az idősebb embereket vezetni kellett este a gyermekeknek, mert csak tapogatóztak. Szűkös esztendőben nagy újság volt a kenyér. Valaki egy napot dolgozott egy rendes kenyérért.

A szárazmalomban rendesen egy véka gabonát vagy rozst őrtek meg egyszerre egy családnak. Ennek a lángjából (megszitált finomliszt) gyúrtak tésztát is. A véka gabonához vittek egy kosár búzát is őrni. Ebből nem vettek vámot, ha rozst is vittek. Tojás volt bőven, megfordították az asztal tetejét, és annak hátulján meggyúrták a tésztát. A gazdasszony a kinyújtott tésztát felkanyarította a vállára, és onnan szaggatta kézzel a forró vízbe. „A vót a jóízű galuska!” Sok helyen vasárnap ma is a galuska az ünnepi ebéd.

A ’70-es években még sarlóval arattak, és a nők végezték el. A kérébe kötés és keresztbe rakás már a férfiak dolga volt. A ’80-as években a férfiak állandóan fuvarokba jártak, a varanói stb. tótok jöttek le az aratást elvégezni. Akkor már több volt a termés is, és a csépléssel együtt elég keresetet adott az ide minden évben visszatérő tót családoknak. Aratás előtt a berceli révnél várták őket, és ott fogadták meg az aratókat. 100-120 arató tót is bejött. Ezek nem tudtak magyarul. Minden évben más csapat jött. Egy csapat hat aratóból állott. Két öreg ember, két leány és két fiatal legény. Nagyon kívánták a galuskát, mindig azt ettek volna.

Jöttek a sonkolyos tótok is, mert itt igen sok méhet tartottak, és a sonkolyt összevásárolták. Cserébe kaszát hoztak. Az aratók is ilyenekkel dolgoztak. A tót kasza más volt, mint az eddig használt forma. Rövid (35-40 cm) volt. Ők jól haladtak vele, de a kaszás farát érte a tarló, olyan nagy volt! Másképpen kötötték a kérébe is. Olyan kicsi volt az ő keresztjük, hogy a kocsmában fogadtak a fiúk, hogy egy keresztet egyszerre beemelnek villával a szekérbe. Sok meg is csinálta. A tót aratók közül sokan itt maradtak, itt házasodtak meg. Éltük végéig nem sikerült az öregeknek tisztán beszélni magyarul. Az itteni kapálást is nehezen tanulták meg.

Jobb a kasza, mint a sarló, mert annál nem tudtak jól lehajolni, és magas lett a tarló. Több lett a termés, szaporább volt a kaszával aratni. A kasza mindig híres szerszám volt a magyar kezében. Ki tudja, mióta vágjuk vele a fűvet! Nem is tartották rendes embernek azt, aki a kaszát nem tudta megkalapálni. Ha aztán megkérte

a másikat, hogy kalapálja meg a kaszáját, az megkérdezte tőle, hogy kalapálja ingre vagy gubára? A jól kalapált kaszával úgy lehetett dolgozni, hogy még gubában se izzadt meg a kaszás. A rosszul kalapált kaszával ingre vetkőzve is megizzadt.

Az aratásra jobban készültek, mint most az ünnepekre. Jóval előtte megalakult egy-egy csapat. Megállapodtak, hogy kik dolgoznak együtt. Aratás előtt a szegény ember házánál vékonyan volt a zsírozó is, a kenyérnek való is, hát elsősorban a kosztoson állapodtak meg. A zsidó boltosoknál és egy pár nagy gazdánál száraz konvenció volt. Ilyen esetben minden aratónak (tehát marokszedő nőnek is) járt egy hétre 3 liter pálinka, egy kiló só fél meszely ecet, két font szalonna, 4 fej hagyma, két font gyúrni való liszt, egy kenyérre való liszt, paszuly és kása (kölesből). A felvételhez ketten mentek, egy nem bírta el. Ahol kosztot adtak az aratónak, ott járt: fél liter pálinka egy napra. Reggelire tarisznyában egy porció szalonna. Ebédre főtt ételt vittek ki az aratóknak. Sódarhús, habart lé, köttetésszta, kása. Vigyázott a gazdasszony, mert ha nem volt elég „gyomrotfekvő” az ebéd, hamar elmondták rá a verset:

Úgy jóllaktam lével,
Csak úgy nézek széjjel.
Szúnyog oldalbordával,
Lepkeszárnya csontjával.

A vacsorát is kihozták, mert a képes nem mindig mehetett este haza. Ezelőtt nagyon meghagyták érne az „életet”, és este harmat puhította meg a kévét, csak azután rakták össze. Így a szem nem pergett ki belőle.

Amikor több ember aratott együtt, az úgy ment, mint a gép. Egyik ember hajtotta a másikat, és aki elől ment, annak vinni kellett a sort. Az embert meg hajtotta a pálinkagőz. Mikor a harmat felszáradt, akkor belefogtak az aratásba, és délelőtt 10 óráig nem álltak meg. Reggeli a harmszáradás előtt megvolt. 10 órakor az első kaszás letette a kasszát, ez volt a rágyújtás. Elszívtak a dohányt kedvelők egy pipa dohányt, a nők meg ettek egy kis kenyeret, vagy hancúroztak, csipkelődtek. A pihe-nő után délig újra arattak. Ebéd után a kaszások leültek kalapálni. A marokszedők hordták össze a kévét – ha lehetett –, a kötözők meg rakták a keresztet.

Az alsó kéve volt a bújató. Kalászáat felhajtották. Jön a négy láb, vagyis négy-négy kéve egymásba rakva. Az utolsó négy kévéből egy a kántor. Erre teszik a tizenhét-cadik kévét, a papot. A kereszttrakás sok tréfával jár. Jókedv nélkül nehéz munka az aratás. Egy-egy kereszt fedésénél kiáltotta kereszttrakó: Gyorsan a papot! Másik: Mi csínyt tett: Baszott!

Ha jött a vihar, szaladva hordták össze a kévét, gyorsan ment a kereszttrakás. Sokszor olyan vihar volt, hogy széthányta a kereszteteket. Újrakezdték a munkát, de most már káromkodva.

Az egyháznak saját gazdálkodása volt mindig, és a híveknek közös munkával kellett elvégezni az aratást is. Volt úgy, hogy minden családnak négy-négy keresztet

kellett learatni. Később kevesebb jutott egy családra, mert többen lettek. Az özvegy-asszonyoknak kiosztották az aratnivalót. Ezek még az 1890-es évben is és előbb is fogas sarlóval aratták le maguk a részüket.

A régiek takarni mentek. A takaró a gabona fejét összefogva a hónaljja magára felé kanyarította, és a sarlóval levágta. Kétszeri fogásból egy rendes kéve lett, de csak annak, aki tudott markot hajtani! A kötés lapos volt, mint a vályog. A kötelet kulcsra csinálták (lakatra). A kévekötelet reggel a harmatszáradás előtt csinálták. Gyékényből is készült köté.

A kepélés. Hányadik keresztet kapja az arató? Ahol tizenhatan arattak, ott minden tizenhatodik keresztre zöld gallyat tettek, mikor kész lett az aratás. Ez volt a kepélés.

Akkor dologidőben a mezőn lakott a falu, a határ nem volt olyan üres, mint ma. Kint háltak a munkások.

Az aratókoszorút énekelve hozták a határból. „Adjuk hálánkat az istennek, ki osztogatja az áldást” – énekeltek a munkások. A gazda tudta, hogy mikor jönnek, és kitették az asztalt az udvarra. Rátették a koszorút az asztal közepére, és a kaszás mondott felköszöntőt és áldást. Szólt ez a koszorúról, a gazdáról és a termésről. „Az ideiével is meg lehattünk ugyan elégedve, de adjon isten jövőre jobb termést!” A gazda felemelte a poharát, köszöntötte a munkásokat, és megkezdődött a „végzés”. Evés, ivás, sokszor nagyon nagymértékben. A koszorút a gazdasszony díszítette fel valódi kendőkkel, pálcikákkal, és a mód szerint készült a koszorú nagysága is.

Disznóölés

Ibrányban a nagyobb gazdáknál három-négy nappal előtte süteményeztek, csigatésztát csináltak, tyúkot öltek, teknőt, hordót tisztáltak és hívogattak. Az ő nevelő-apjánál minden évben 18-20 koma volt feleségestül meghíva. A kótaji szeszgyárból 18 literes hordó pálinkát hoztak. Az ilyen gazdáknál egyszerre nyolc-kilenc sertést vágtak. Élvezet volt nézni, mikor leölve sorba rakták a nagy állatokat, és mindeniknél két ember állott. A hentesek a komák közül kerültek ki, és volt köztük első hentes, aki rendelkezett. Az üvegekben két-három liter pálinka állott a hóban.

Perzselés előtt bementek kezét mosni. Addig egy-egy ügyes ember visszahúzta a disznókat az ólba. Mire kijött a gazda, nem volt sertés. Erre megindult a kötekedés, és a gazda a végén fogott a szekérébe, hogy a hentes disznáját leszúrja, és elhozza. Miért nem vigyázott jobban. Az ellopott sertést ki kellett váltani. Rendesen egy liter pálinka volt az ára.

A perzselés két-három óra hosszat is tartott. Közben ittak, tréfálkoztak. Valamelyik hentes elment félrevaló dolgára, addig az üvegből kiöntötték a pálinkát a hóra, és teletöltötték az üvegjét vízzel. Perzselés után leöntötték a sertéseket vízzel, betakarták vékony szalmával, és újra bementek a házba. A felbontásnál sok tréfa volt. Mutatták, hogy segíteni akarnak, és közben rontották a hentes dolgát.

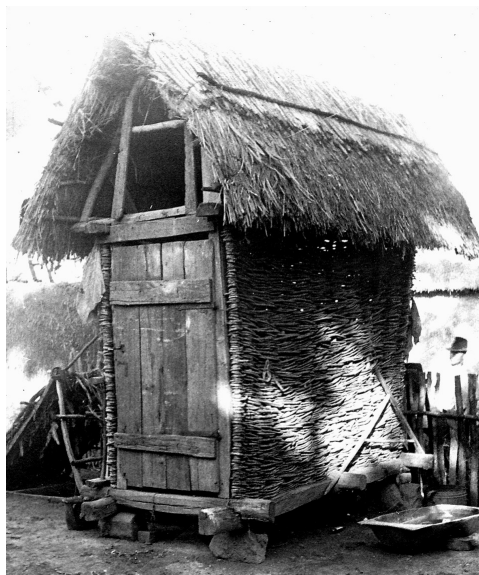
Volt, aki kiszúrta a belet, ami a hentesnek nagy szégyene volt. Kifogásolták és tréfálták egymás munkáját, s így a bontás délig is eltartott. Akkor jött az evés. Nem volt rendes ebéd, csak hús, pálinka, töltött káposzta. A húst a káposztára a friss sertéshúsból sütötték, mindig kemencében, nagy szélű vastepsüben. Hét-nyolc tepsü húst megsütöttek, és a kemencében fával tüzeltek.

Délutánra került a béltisztálás. Erre már jöttek a hentesek feleségei is. Mondták a verset: „Ma itt disznót öltek, megérezem a szagát, hordja el a patkány zsírlát-szalonnáját, dugja be a hentes a hentesné lyukát.” Evés után a húst hordóra hányták. A hordó mellé nagy simítóasztalt (amin a dohányt simítják) meg az ólajtót vitték be, és arra rakták a húst. A kolbászhúst két vágókéssel deszkán vagdoszták. A vénebbek fokhagymát tisztáltak, de akkor már mindenki ittas volt. A hentesasszonyok szépen kiöltözve délután jöttek, a hentesek aztán tréfálkoztak, és csipdesték az asszonyokat. A kolbászt vacsora után töltötték meg.

A vacsora majdnem minden háznál ugyanaz volt. Tíz-tizenkét kappan aprólékjából csigaleves, toroskáposzta, sült hús, sütemény és bor. 50-60 liter bor is elfogyott. De még a vén Dindó cigány is odakerült. Annak egy előre megcsinált szál kolbászt akasztottak a nyakába, és azért hegedült. A vacsora 10-11 óráig tartott, és utána csinálták meg a kolbászt. Legtöbbször két órákor mentek el, de sokan ott maradtak reggelig. Nagyon érdekes dolog volt, hogy a vacsorát mindenütt imádsággal kezdték meg.

Másnap reggel jöttek a késért. Megnézegették, hogy nem folyik-e a teknő, jól csinálták-e a munkát. Ez eltartott délutánig. Nagy tepsükben felmelegítették a hurkát, és abban vitték be az asztalra. Harmadnap jöttek hajat kenni. Mennyi zsírja volt. Újra áldomás. Negyednap újra betértek, és megkérdezték a gazdától, hogy megvan-e még sertés? Nem lopták el? Ha megvan, hát örvendjünk rajta, és igyunk valamit. A tél egy részében mindenütt ölték a disznót, és öt-hat helyen egyszerre történt a sertésölés. Mentek egyik helyről ő másikra. Gyermek nem mehetett, ők csak a perzselésnél lehettek ott, és ha szépen tudtak fél lábbon állni, akkor kaptak lesit.

A régi disznóölések nagyobb ünnepek voltak, mint akármelyik. Hívták a henteseket és azok feleségeit. A leölés után egyformán mókáztak minden helyen. Nagyon sok gyermek állt oda lesni, meg segítettek a szalmát hordani. Perzselés

Ahol a kukoricát tárolták: a kas

után a sertéseket leöntötték vízzel, és betakarták szalmával. Hideg idő volt, és a meleg sertéshez közelebb húzódtak a gyermekek. A tapasztalatlan gyermeket ráfektették a disznóra, hadd pálljon. Akkor a másik hentes rázuhintott egy vedér vizet a gyermekekre. Az aztán sírva szárítgatta magát a félrekapart tűznél, de ezért lesi járt neki. Fél lábon kellett várni, míg a fél-hátsó sódart kivették, és ami parázs hús a sódARBól meg a csípőből ottmaradt, meg egy kis szalonnát is kanyarítottak hozzá, ez volt a lesi. A sertés fülét és farkát rendesen elosztogatták a gyermekeknek. A hentesnek sokszor nehéz helyzete volt. Ha megharagudtak rá a gazdasszonyok, igen érzékenyen megtréfálták. Egy darab hurkát hamuval töltöttek meg, és azt adták neki. Egy hentes nem akarta a házban a sapkáját levenni. Mikor a melegtől mégis levette, utána nem tudta meglelni. Este a vacsoránál elébe tették a gömböcöt, hogy kezdje meg, és abban találta meg a sapkáját. Az ilyen tréfák nem maradnak titokban, és a falu sokáig mulat rajta. Gyakori tréfa volt, hogy mikor a sertést levágták, és a perzseléshez előkészítették, a hentesek bementek kezét mosni, akkor a sertést kilopták a szalma alól. Mikor a meggyújtott szalma elégett, akkor vette észre a hentes, hogy nincs alatta a disznó.

A szegényebb emberek részére ezelőtt a hegyekből nagy falkában hajtották ide a nagy serényű ruszki disznókat, és pénzért árulták. Volt ezeknek húsa teknőszámra, de zsírja kevés volt. Ilyen fajtáknak ma már híre sincs. Volt régen sertés magyar is, ordas is, fekete is, de tarka disznó akkor még nem volt. Az volt a szokás, hogy két hónapig csak moslékkal tartották, azután tengerire fogták. A tengerit főtt krumplival is, szárazon is adták. Régen Kassáról jöttek kupeczek, és elhordták a sok hizott disznót. Állandó hentes nem volt a községben. Sertésölésnél nem mindenütt, de nagyon soknál kis lakadalom volt. Nem is serteshúst ettek, hanem tyúkokat öltek. A tyúknak is van mája, zúzája. Kiment egyik hentes, és nagyvillára szúrva hozta be a tyúkmáját. A másik meg igyekezett elkapni tőle. Volt, aki tyúkbegyert nyersen szúrt fel, és ha valaki azt lekapta, sokáig kacagtak rajta. A húsbeszósáznál félreloptak egy-egy részt, nem adták oda a hentesnek. A legtöbb helyen kalapáccsal fejbe ütötték a disznót, és csak azután szúrták meg.

Nagy esemény volt a disznóölés. A régiek nem is tengerivel hizlaltak. Kint volt a disznó az erdőn, és makkal hizlalták. Egy gazda három-négy disznót is ölt egyszerre. Persze súlyban kevesebb volt a négy, mint ma esetleg egy darab. Az ölésnél három-négy legényt is hívtak segítségnek. A leölés után bementek a házba egy kis pálinkára. Addig rendesen elloptak egy disznót, eldugták a szalmába, és csak pálinkáért válthatta ki a gazda. Egy ügyes ember könnyen eldughatta az akkori disznót. Nem volt nagy súlya, hiszen a disznótorra tyúkokat öltek le, hogy legyen mit enni. Tréfákozások, rigmusok voltak bőven.

Most, ha valaki két disznót öl, akkor összefektetik, és úgy perzselik meg. Aki az utcáról nézi, az csak egy tüzet lát, és így a zsírbeadásnál kevesebbet kell beszolgáltatni.

(1954)

Mulatozás

A hercegi uradalomban augusztus 20-án, Szent István napján hordószámra állt a rum, a pálinka, a bor és a sör, és a cselédségnek ingyen osztogatták. A béresek ezenfelül kaptak egy-egy kg húst is. Húzta a cigány, ingyen bál volt, és mindenki ittas lett. A falusiak is kimentek erre az alkalomra. Főleg azok, akik ott dolgoztak. Ha nem mentek, jött értük az ígás szekér, összeszedte a népet, és vitte a vendégségre.

A bálban mindig gondoltak a fiatal házásokra is. Nekik külön tánc is volt. Ha a rendező, cigánybíró kiáltotta, hogy a fiatal házásoké a tánc, nem állt fel táncolni más, csak azok.

A nagy bálba rendszeren úgy mentek el, hogy az udvarló elkéredztette a lányt, és a kezdéskor érte jött. Ment a lány anyja is, és kettőjükért a fiú fizetett. A bálban csak kiáltottak egymásnak: Gyere Kovács Zsuzsi táncolni! A legtöbb lány tudta és várta, hogy ő következik. Volt úgy, hogy a kívülről bámuló mezítlábás lányt hívta be valaki, és annak jönni kellett, nem volt szégyen. Külön báli ruha volt, rózsaszín vagy fehér, amin övnek is kellett lenni, de rendszeren a vasárnapi öltözetben mentek el a bálba.

A bálban nagy esemény volt az éjféli nőválasz. A férfiak, akiket nem hívtak el táncolni, kiabáltak egymásnak: Itt maradt a gyökerünk! Ha lányok maradtak ülve, azoknak ott maradt a petrezselymük. Ha egy lány átment a szomszéd faluba a fiúk közé, azt mondták rá, hogy elment a petrezselymét árulni. Voltak a bálban kifogott lányok, akik mindig táncoltak, de voltak, akiket megkérdezték, hogy kivel táncoltál? Lóca Pistával! Ez tudniillik ült a lócán végig, nem vitte senki.

A tanyasi lakodalmak és bálók érdekesebbek voltak. Ott mindig volt olyan juhász vagy pásztor, aki felállott táncolni, forgatta a botot úgy, hogy az ember szeme káprázott bele. Egyedül járták a verbunkost, a bokázót és a csapásolót. Mikor valamelyik így felállott, a többiek körülállták, és bámulták meg biztatták a táncost. Volt a Györgyartlón egy 28-30 éves fiú, ráhúzatta, hogy „A csikósok, a gulyások kis lajbiban járnak”, és erre ő három óráig járt egyfolytában, de úgy, hogy nem győzték bámulni. Egyedül járta és körben, nagy kampós juhászbót volt a kezében, azt forgatta a feje körül és oldalt is. Frisset is járt benne, és a fél kezével ütögette a csizmáját. Széles fehér gatyá volt rajta, borjúsájú ingujjal táncolt.

Tanyán sokszor volt bál, de belépti díj nélkül. A jó munkát azzal jutalmazták, hogy cigányt hozattak. Cédulát írt az ispán, és egy szekér elment a bandáért. Akkorra a tanyaudvart közös erővel rendbe hoztuk, és mindenki felöltözve várta a cigányokat. A jószágot ilyenkor az öregek látták el. Az intéző is köztünk táncolt, de még a felesége is. Kedve volt mindenkinek. Bál közben bort is adtak, gyümölcs is volt. Ezekben a mulatságokban senki még azt se mondta a másiknak, hogy te nem jó helyen állsz. Ritka volt a verekedés. Igen sok fiú nőtt fel 22-24 éves korig úgy, hogy nem tudta, mire való a nő.

Lakodalom

A menyasszony vitelekor ezt a nótát húzták sokszor a cigányok:

Micsoda falu ez, de sáros,
Van-e benne nyalka mészáros?
Ha nincs benne nyalka mészáros,
De van benne szép lány, takaros.

Mikor a vőlegényes násznép elment a menyasszonyos házhoz, ott nagy felkészülve várták a vendégeket. Felöltöztek három-négyen üszökmesternek. Bohócnak csinálták magukat, mert tallúseprűt, kakastollat, tyúktallút dugdostak a kalapjukon körül, meszelőt, seprűt, piszkafát tartottak a kezükben, és arcukat is kikenték korommal. Napraforgógöröt vettek a lábuk közé, mint ahogy a gyermekek szoktak lovacsázni, és elállták az érkező násznép útját. Nem engedték az udvarra addig, míg útlevelet vagy igazolványt nem mutatnak. A násznagynak kellett elintézni az akadályt, és pénzt meg pálinkát fizettek az engedélyért.

Letelepedett a násznép, ettek-ittak. A násznagy aztán felszólalt, hogy nem ezért jöttek, hogy egyenek-igyanak, hanem van köztünk egy fiatalember, aki a párját keresi. Odakint már felöltözött két-három tréfás fiatal jány öreges ruhába, cigányos rongyos öltözetbe, korommal kifestett arccal. Bement az első, kinek kispárnával nagy hasa volt csinálva. A vőfély kíserte be. A lány odament a vőlegényhez, és ölelni, csókolni akarta. A vőlegény szabadkozott, hogy nem ez a jány az övé. Erre a jány mondta, hogy nem emlékszel már, hogy a kert alatt szerelmeskedtünk? Látod, mit tettél velem, most már persze megvetsz, most már nem kellek. Hozzákezdett tettetve sírni, és a csalódottat utánozva kiment a házból.

Hozta a vőfély a másikat. Ennél fából készített baba volt az ölben. Odaszaladt a vőlegényhez, és ölelgette, hogy a gyermekének megvan az apja stb. A vőlegény szabadkozott, hogy ő nem ezt keresi. Az is sértődve felelt, és odanyomta neki a gyereket: itt van, itt hagyom, a tied.

Végre hozták a menyasszonyt, de kettőt. Választani kellett. Ezeket már a szakácsné hozta, hogy a vőfély nem tud semmit, majd én eligazítom. Ha a szebbet választja, akkor alkura megyünk! Az alku is igen tréfás volt, de a vőlegénynek pénzt kellett adni a szakácsnének. Erre a násznagy újra töltetett, és vitték a menyasszonyt. Ezzel a dallal indultak a vőlegényes házhoz, ahol a lakodalom volt:

A veres futóka felfutott a fára,
Üresen marad a (például Juhász Péter) háza
Hegedűsné asszony nyissa ki az ajtaját
Itt hozzák, itt hozzuk a fia választottját.

A régi lakodalomban karikakalács is volt. Ahány cigány volt, annyi karikakalácsot adtak a cigányoknak a nyoszolyólányok is, meg külön a nyoszolyóasszony is. Papnak, tanítónak, örömapának és bánatos apának is járt. Nagy kalácsot is bőven kellett készíteni.

A vacsora előtt jött a maskuracsapat. Felöltöztek fiúk rongyos, kifordított ruhákba, a sapkát kifordították, az egyik nagy hasat csinált, a másik bohóckodott, és a vezérük kérte, hogy bejöhessenek. Egyet táncolhattak, sőt a gazdagabb helyen enni is kaptak, azzal eltűntek. Éjfél után a vőfély szót kért, és azt mondta, hogy a menyasszonyunknak elszennyeződött a ruhája, ki kell mosni, adakozzunk a költségekre. Akkor következett a menyasszonytánc. Mikor nagyon kifáradt a menyasszony, a vőlegény kiszaladt vele. Visszajöttek aztán a pénzt átvenni.

Vacsorakor a vőfély a szakácsnét vitte be a vendégekhez. Be volt kötve mind a két keze, és a vőfély elmondta, hogy a kása megégette, gyógyítani kell. Ott volt egy nagy fakanál is, és aki nem akart adni, annak jót húzott a fejére vagy a hátára a szakácsné. Összeolvasták a szakácsnék a pénzt, és vettek rajta pálinkát. A legközelebbi vásárnap összejöttek, és meghívták a vőlegény és a menyasszony szüleit, násznagyokat, a nyoszolyókat is. Töltött káposztát készítettek, és a pálinkát meg édesítették. Itt csak nők lehettek a két öregapán kívül. Azzal állítottak be, hogy jöttek kárt látni. Bevesszük a fiatalasszonyt asszonysorba stb. Nagy mulatságot csaptak, legtöbbször be is rúgtak. Akkor aztán cigány nélkül is volt tánc. Táncoltak, forgolódtak, az ágyuknak estek, úgy elszédültek.

Fonalmosáskor is volt tánc, mert akkor sok édespálinkát isznak a fázás ellen. Akkor oszt dalolva, nótára „dandárkodtak”. Még egymásról a ruhát is leszaggatták. Ott sem volt férfi, nem lett volna jó.

A gávai cigány muzsikuskok sokat jártak abban az időben lakodalmakba. Reggel hozták el őket szekérrel, és délelőtt már táncolt a násznép. Ez a tánc a vőlegényes háznál volt. Esküvő után mentek a menyasszonyi házhoz. Délelőtt volt bőven bor is, pálinka is. Tokajból hozták a jó borokat. Onnan hoztak sokan szeszt is. Itthon beletöltötték egy 20-30 literes üstbe, beletettek egy süveg cukrot, és felfőzték. Kihűlés után finom volt, mint a nádméz. Az asszonyok versenyt ittak a férfiakkal. Összefogódkodtak öten-hatan, és úgy táncoltak. Öregek és fiatalok együtt mulattak.

Ebédre volt húsleves, borjúhús pörköltén krumplival, utána töltött káposzta. Akkor még nem volt sütemény, hanem fonott kalács volt bőven, azt ették. Volt tíz-tizenkét nyoszolyóasszony, azok otthon sütöttek ilyen fonott karikás kalácsot, annyit, hogy még a muzsikuskok is öt-hat darabot vittek haza. A nagybögő nyaka tele volt fonott kaláccsal.

A násznép úgy gyülekezett, hogy minden férfinál literes üvegekkel volt a pálinka. Ezt a vőlegényes háztól hozták. Ott hordóval volt a pálinka.

Az 1910-es évek körül magyar ruhában jártak a paszabiak. Sujtásos ujjas volt a férfiakon. A nagykabátjuk is sujtásos volt, a nadrágjuk is ilyen volt. Legtöbbször gatyaszárban jártak. Szépen ráncolt gatyában jártak. A lányokon egészen bő ruha volt,

külön az alja, külön a blúz. Abban az időben a násznép elment a menyasszonyos házhoz. Asszonyoknál, férfiaknál tele üvegek, csak a lányoknál nem volt. Már akkor is azt muzsikálták, hogy „Ezt a kerek erdőt járom én”, ezt dalolták egész úton. A menyasszonyos ház nagy kapujánál szalmakötél volt a kapu helyett, és a főzőasszonyok és üszögmesterek nem engedték be a násznépet. Hiába mondott a násznagy verset, váltságot kellett fizetni. Sokáig volt az alkudozás, addig a menyasszony anyja kiválasztott egy nagy kalácsot, és az alatt kellett elbújni a vőlegénynek meg a násznagynak. A felemelt kalács alatt mentek be a sátorba. A téli lakodalmakat a házban tartották, de mindent kihordtak belőle.

A nagyobb lakodalmakra juhot, borjút és sertést is öltek. Ezeket is az üszögmesterek csinálták! Még a cigánynak is parancsolt a maga módján. Vacsora után odament a bandához:

Húzd rá cigány, vacsorát is kaptok,
Lepke szárnya csontját, ökörszemnek máját,
Fiatal egernek tüdejét, zúzóját. Húzd rá!

Vacsora után a szakácsasszonyok bekötötték a kezüket ruhával, a másik kezükben fakanalat fogtak, és bementek a vacsorázókhoz. Kihirdették, hogy a kása megégette a szakácsnő kezét, mindenki adakozzon a gyógyításra. Ha nem akart adni valaki, azt a kanállal addig ütötték, míg nem adott. Itt is voltak bőven tréfás megjegyzések. A kásapénzt megosztották egymás közt.

A vacsora 10 órára befejeződött. Nem egyszerre ettek, több váltás volt. Hiszen legalább 40-50 családot meghívtak, és mindenki küldött bőven ajándékot, volt enivaló is, innivaló is bőven. Aztán a gyermekek, fiatalok nem mentek a vacsorára, csak az idősek. A vacsora után sokan haza is mentek, és a fiatalok jöhettek a tánchoz.

A táncot a két vőfély rendezte. Ők állították fel a táncosokat, és ők adtak táncost mindenkinek. Ahány nyoszolyólány volt, annyi delénkendő, pántlika volt a vőfélyboton. Még a nadrágellenzőbe is ráncra szedett kendő volt húzva.

A násznagyoknak a nyoszolyóasszonyok szakajtókendőket adtak. Ők sütöttek kalácsot a kontyolóhoz. A nyoszolyólányok meg karikakalácsot vittek bőven. A vőfély botjára meg a cigányok bőgőjének a nyakára húzták. Az üszögmesterek is sokat kaptak belőle.

A lakodalom után jött a tyúkverő. Ott mulattak, táncoltak az asszonyok. Ott aztán az üszögmesterek is mulathattak egyet, mert addig nekik nagyon vigyázni kellett a becsületre!

Jött a nagy feladat. A lakodalomra mindent megmozgattak a háznál. Azt mind helyre kellett igazítani. Összehordták a sok tányért, evőeszközt, fazekat, edényeket, ülőlócákat stb. Azokat hazaszállítani az üszögmesterek kötelessége volt. Kaptak segítséget is, de ők tartották számon, hogy mindenki visszakapja azt, amit kölcsönadott.

A régi világban a lakodalomban kását is főztek. Egyszer odament a koldus, és annak is kását adtak. De kevés volt a tányér, hát mertek egy kanállal, és beletették a markába. Meleg volt a kása, hát a koldus rakosgatta át egyik tenyeréből a másikba. Közben mondogatta, hogy „Az isten áldja meg!”. De a kása nehezen hűl ki, és a kezét annyira sütötte a rakogatás után is, hogy a koldus türelmetlen lett, és azt mondta, hogy „Ne csak áldja már az isten, hanem verje is meg!”.

Tánc

A verbunkos táncot eljárták a bálban is, de az inkább lakodalomban volt szokásos. Tapsolással, dübörgéssel, csizmaorral, sarokkal összevissza, ahogy eszébe jött a férfinek. Egyik karjáról a másikra lökte a táncosát, még öt-hat méterre is elmentek egymástól, úgy jöttek össze.

Ha vasárnap délután esős idő volt, akkor összeálltunk fiúk-lányok, és tanultuk a táncot. Láttuk a nagyoktól a szép táncot, és azt is, hogy milyen nagyon megbámulják a jó táncost. Hát a fiatalok azon ábrándoztak, hogy ők is úgy tudjanak táncolni, mire felnőnek.

Aratáskor esős időben a kaszásemler a vállára vette a kaszát, másik kezével megölelte a marokszedőjét, és táncoltak. Különösen zabaratáskor volt így, mert ott vizesen nem lehetett dolgozni.

A csárdásnál a fiúk kifordították a kalapjukat, felhajtották a szélét, furcsán állt, mint a maskaráé, és tréfásan ugráltak és csapdosták a gatyájukat.

Ezelőtt minden fiatal a táncon törte a fejét. Vasárnap délutáni templom után egy-egy udvaron is összejöttek, és ha volt valami harmonikaféle, már ment a tánc. Sokszor összehánytak egy kis pénzt a fiúk meg a lányok, és cigányt fogadtak megbeszélt helyre. Az ilyen táncolás csak napszállatig szólt, mert ha jött a csürhe, a csorda, a táncosoknak már otthon dolguk akadt.

Ez előtt a Laposon (Bercel felé) volt a libalegelő, sokan összejöttek ott, és mindenféle táncot jártunk. Jártuk a libatáncot is. Abban úgy topogtunk és vertük a lábunkat a földhöz, mint ahogyan a liba csinálja esős időben. Jó füves hely volt a Laposon, volt egy nagy gödör, amiben állandóan víz volt. E körül tanyáztunk. Öten-hatan összefogódtunk, és körbe jártuk a libatáncot. Közben sokszor fürödtünk, és a táncolást pocosan csináltuk.

A régi embereknek „belülről” parancsolták a táncot. Nem másokat akartak vele mulattatni, hanem a bennük felgyűlt érzéseket fejezték ki a táncsal. Egyszerűbb volt az élet, és a gyomor tele volt, és a fej nem volt ennyire megrakva gonddal, mint mostanában. A táncra is születni kellett. Ahogy nem egyformán beszélünk vagy gondolkozunk, úgy a táncnál is sokféle tulajdonság mutatkozott. A tanyán élő fiatalság is, de még az öregek legtöbbje is, ha meghallottuk a harmonikaszót, a citerát vagy hát a cigányzenét, mindjárt belénk bújt az ördög, és táncra igazodott a lábunk.

Táncbemutató

Régen is éltek sokan, akik nem tudtak táncolni. Azok, ha lakodalomban leültek este az asztal mellé, reggelig meg se mozdultak onnan. Aki szereti a táncot, annak még az étel, ital se nagyon ízlett, ha kedves nótáját meghallotta a cigánytól. Úgy voltak a táncsal, mint az iskolában a tanulással. Akinek nem fog a feje, azzal nehéz boldogulni.

Szépen táncolni csak az értelmes ember tudott. Az okos ember szép szavakat tud válogatni a gondolataihoz. A jó táncos meg a mozdulatokkal igyekezett megértetni az ő jókedvét. Akik tánciskolába jártak, azok közül is kevés tanult meg táncolni. Mint a meredt fa, úgy lógtak a táncos mellett. Akinek a vérében volt a tánc, azt nem kellett tanítani.

A tanyasi tánciskola. Régen a tanyákon sok jó táncos volt. Még „híres” táncosok is voltak, akiket messze eső helyeken is emlegettek. A falun azok ma a jó táncosok, akik tanyákról kerültek be. Falun régen harmonikára vagy citerára szégyen volt táncolni. A tanyán meg az ilyen zene minden este volt. Hétköznapi estéken számtalanszor előfordult, hogy 10-15 pár táncolt. Még az öregek is felálltak megmutatni, hogy mit tudtak ők fiatalkorukban.

A mai túltánc a mostani igényeket elégíti ki. Egy-két mozdulat elég e mai fiatalságnak, hiszen nem táncolni akar, hanem szórakozni. Úgy járt a tánc is, mint a városra

került fák. Itt a régi helyükön a nekik megfelelő módon, természetes elhelyezkedésben éltek, a városon már sorba ültetik őket, és meg is nyírják egyformára. Mutatványnak jók azok a mai mesterséges mozdulatok, de az öregeknek mást jelentett a tánc. Ők belemelegedtek a táncba, és mozdulatokat táncolás közben találtak ki a legtöbbször.

A jó táncos példamutatása. A fiatal fiúk megbámulták a jó táncosnak tartott leányt, és igyekeztek táncot tanulni. Kivitték a házi seprűt az ólba, és azzal próbáltak titokban táncolni. Sok falusi fiú a seprűvel tanulta meg a táncot. Volt úgy, hogy két-három fiú fogott össze, és bírálgatták egymást tanulás közben. De a tanulás nagy titokban ment.

A változás. Ez a sok hadjárat összetörte a régi falusi életet. Elvitték a fiatalokat. A háború után meg elnyeli őket a gyár meg a többi munkahely. Hány fiatal áll ma meg a faluban? Még sok háznál megvan az a régi szokás, hogy az iskolából kikerült fiút kiköltöztetik az istállóba. Ahol lányok vannak, ott a fiúknak szégyen bent aludni. A falusi ember tavasszal kiköltözik, és vagy a tornácon hál, vagy a csűrben csinál magának fekhelyet. Voltak régen is könnyűvérű fiatalok, de az igazi táncnál nem volt érzékiségre vágyás. Ma a fiúk, lányok együtt dolgoznak, a munkásvonatokon együtt mennek, és a szokásos italozás után másképpen és másnak nézik a nőt, mint a régi emberek. A táncnál is az a jó tánc, amékben minél nagyobb területen simulhat a férfi a nő testéhez.

A nótákról. A régi táncoknál az értelme mindig a régi maradt, de a hozzávaló nóta mindig változott. A régiek lelkiségét mutatta a nóta. Úgy termett az, mint a jó kövér földben a virág. Nem kellett erőltetni, nőtt magától bőven. Tanyáról tanyára vándorolt az új nóta. Ma sok mindenből Hamupipejke lett. Alszik vagy rongyoskodik a hamuban a mese libanóta is, a tánc is. A szétfoszlott darabjait szedegetik össze, és borítgatják a magyarság testére. Mint a cigányon a rongyos ruha, úgy áll rajtunk ez a régi sok szépség. A cigánynak is mondták, hogy nem jó a ruhája. Ő azt mondta, hogy a ruha jó, csak az idő nem hozzávaló. A mese is szép, a nóta is tud még vigasztalni, a tánc szépsége is bennünk él még, de itt is ez a hiba... az idő nem hozzávaló.

A tánc igazi értelme a jókedv, a vigadni tudás. A hiba ennél az, hogy az egyik ember nagyon jól tud táncolni, a másik meg sehogyan sem. Akinek jó mozdulatai vannak, annak illik a tánc. Az ilyen, ha a másik táncát nézi, akkor öröme van a táncban. Aki nem tud táncolni, az bosszankodik azon, hogy ő miért nem tud úgy, mint a másik. A táncban jön elő az igazi életkedv. Minden embernek más a tánca. De a nemzeteket is meg tudja különböztetni a tánc. Sokfelé bejártam, de igyekeztem mindennek az értelmét is megtudni. Azt láttam, hogy egy-egy nemzetnek a táncában, de a beszédjében is benne van az ismertetőjel. Akik durván táncolnak, azoknak a lelke is durva. Az igazi tánc a nemzeteket is össze tudja hozni.

Az én időmben a cigányprímás reggel az ujját rágta kínjában, annyira megdolgozott. Most a cigány is úr lett. Régen magyarul táncoltunk. Volt a csendes meg a friss. Úgy kezdtük, hogy jobbra kettőt, balra kettőt meg vissza. Ez volt a csendes.

A csárdásnál a lábat keresztbe rakta a táncos, meg hátravágta. Visszavételnél sarok össze, és bokázott. A verbunkos kemény tánc volt. Abban már fel is ugrottunk, és taps is volt benne. Katonakoromban sok társam volt Tiszapolgárról. Azok szépen táncoltak. Még a tiszt uraknak is meg kellett mutatni a tudományukat. Olyan táncosokat nem láttam másutt, pedig mi is igyekeztünk megtanulni.

Itt Paszabon lakott Oláh András. Az a cigány előtt letáncolta a táncot szárazon (zene nélkül). Megmutatta a taktust, és ráparancsolt a cigányra, hogy neki így húzza el a verbunkost. Lakott Paszabon Kriston nevű nemesember, de csak csizmadia volt. Görbe lábú ember volt, de tudott szépen táncolni. A hiszekegyet kiverte a sarkantyújával.

Nem régen történt, hogy Horváth Laci nevű cigánynak lakodalma volt, de nem volt lábbelije. Odaadtam neki a bakancsomat, mert akkor jöttem katonaitól szabadságra haza. Reggelre a bakancsot széttáncolta a fiú.

A lányok közt is voltak híres táncosok. Mindenkinél eset volt az, hogy kivel szeretett táncolni. A bálokban éjféli szünetek voltak, és olyankor a lányok kísérői, az anyák süteménnyel kínálgatták a lányok táncoltatóit.

Egy gulyás a paszabi tanyán lakott, nagyon szépen táncolt, és nagyon táncos kedve volt; kivált, ha pálinkát ihatott. Egyszer egy mulatságon letett a földre négyszögbe négy seresüveget úgy 80 cm távolságra. Középre tett egy ötödik üveget, és annak a tetejére egy ötförintos ezüstpénzt. Azt mondta, hogy aki azt a pénzt elveszi akkor, mikor ő táncol, az övé lesz. Azért pedig akkor szép pár csizmát adtak. Nagy ingujja volt, azt a nyakba hajtotta, és megkötötte. Két rövid (70 cm) botot vett a kezébe, a bot közepét fogva elkezdett az üvegek közt táncolni. Bámulták, hogy milyen ügyesen járt a lába az üvegek közt, minden üveget körültáncolt, közben a botot forgatta a feje körül, a derekán és a lába körül. Olyan gyorsan ment, hogy nem mert senki a közelébe menni.

Tóth Gábor öreg ember fél liter pálinkát üveggel a feje tetejére állított, és úgy táncolt. Potykának csúfolták. Mikor megfogott egy félliteres üveget tele pálinkával, azt mondta, hogy neki csak egyszer esik jól a pálinka, és ahogy a fenekét fogta, lehajtotta a fél liter pálinkát.

Nagyon sok alkalommal táncoltunk. Vasárnaponként a fiúk cigányt fogadtak, és délutáni istentisztelet után a gazda csűrjében vagy falas színjében megkezdődött a tánc. Éjfél után 1-2 órakor vége volt, reggelig sohase tartott. Olyan bált csak nyáron csináltak. A falu két részből állt. Az alvégiesieket elnevezték cseheknek, mert mindig viaskodtak egymással. A felvéget jó gazdák lakták, ez volt a nemes vég. A két falurész nem egyezett. Külön bált tartottak, és amék jány az egyik vég báljára járt, azt nem hívták a másik vég báljára. Azért sokan elmentek „bámulni”. Soknak intettek, hogy jöjjön be, akkor annak illett bemenni, ha mezítláb volt is. A nők belépti díja 20 krajcár volt, a fiúké egy forint. Aki a cigánynak főzött, az ingyen ment be. A cigánynak vacsorát kellett adni, azt egy jány elkészítette, és annak a házához vonult a cigány zeneszóval, és ott ették meg az ételt. A fiúk vittek hozzá pálinkát is.

A bálgazdák előtte megbeszélték a rendezést, egy kis lopott búza, tengeri árából felpénzt adtak a cigánynak, és a többi a belépti díjakból jött be. Tánc közben kiáltották, hogy most a forintosok táncolnak! Tehát aki egy forintot fizetett be. Vagy a nős emberek táncolnak, vagy a főző jányok stb. Akkor másnak nem illett felállni táncolni.

A fiú rendesen messziről kiáltotta a lány nevét, hogy gyere táncolni! Mindig csárdást táncoltak. Volt a kacsatánc is. Azt nevezték annak, amikor a táncolóhely közepén hat-nyolc táncos vegyesen körbefogódzva táncolt, a többi meg nézte. A táncolók úgy igyekeztek, hogy a nézőkből valakit meglökjének. Az rendesen elesett, a többiek nevettek.

Nagyobb bálhoz bálgazdák voltak. Ezek fogadták a cigányt, és felelősök voltak a rendért. Három-négy fiúból állt a rendezőség. Nem kellett hatósági engedély. Húsvétkor volt jó bál, de a legnagyobbak aratás után voltak rendezve. Azokat rendesen azzal a nótával kezdték, hogy „Felszabadult már az árpa talló.” (Más helyen leírva.) Másik kedvelt nóta volt: „Felszántom a paszabi legelőt / Vetek bele a lovamnak legelőt / Magamat is belevetem virágnak / Aki szeret, szakasszon le magának.”

A régiiek más faluba nem nagyon mentek át bálba. Ha mégis, idegenek voltak, azok részére külön tánc volt. Idegen fiúknak megengedtek egy nótát, és utána el kellett menni.

A vasárnap délutáni bálokon sokszor csak harmonika volt a zene. A gyerekek meg fiatalok fésűre tett vékony papíron muzsikáltak. Az is jó volt. Két-három jány mindig ki volt fogva a faluban, akik mindenkinek tetszettek. Ezeket vitték mindig táncolni.

Ital is vót. Bor drága vót, hát inkább pálinka vót a fő ital.

Táncot rendesen egymástól tanulták. Iskoláskorban már a szabadidőben az iskolaudvaron fiúk, lányok egymással táncoltak. Az utcán is megálltak, és táncoltak. A Fehér liliumszál kezdetű játékot régóta ismerjük a faluban. Legkapósabb játék az volt, amikor lakodalmat játszottak a gyermekek. Felöltöztettek egy iskolás jányt menyasszonynak, és dalolva körül mentek a falun. Azokat dalolták, amiket a nagyoktól hallottak. Valahol uzsonnát is kaptak, és a fésűs muzsikára sokáig táncoltak. Még az idősebbek is belevegyültek a játékba.

A felnőtt fiúk gatyaszárban táncoltak. Még ha volt is nadrágjuk, az alul volt, és felül rajta a ráncos gatyá. Még télen is! Kötőjük is vót. Rendesen a jányoktól kapott kendőt csinálták meg kötőnek, érdekes kajsza felkötve. Fekete lajbi (mellény) sárga gombbal. Pörge kalap, bő ingujj. A hegyekre (Hegyaljára) járó munkások hozták az árvalányhaját, de főképpen darutollas kalap volt a divat.

A lányokon nem szűk ruha volt. Fodros és bő, ráncos szoknyát hordtak. Ráncoskának hívták. Ripsz, batizt, moll, zódszövet, kékszövet ruha is volt ám! Elég régen ismerik ezeket is. A lányok inge házi vászonból volt. Vállas volt, és rövid ujja volt. Az ujját már gyolcsból csinálták. Ezt boltból vették. Alsó nadrág a nőknél nem volt. Csak jó meleg szoknyát viseltek. Kötőt kartonból csináltak, és nem volt mellyes! Deli kendőt szerették. Nagy kendő is volt, mert a kabátot nem ismerték.

Haraszt kendő, kásmír kendő. Selyemrojtú kendő a jó módúaknak volt. Kézen varrtak. A ráncos, fodros ruhákat nem tudták sokan kivasalni. Kevés volt a vasaló is. Volt mindig öregasszony, aki vállalta a vasalást. Egy kis liszt, krumpli, tengeri stb. volt a fizetség.

Ha vasárnap délután esős idő volt, akkor összeálltak a fiúk, lányok, és tanultuk a táncot. Láttuk a nagyoktól a szép táncot és azt is, hogy milyen nagyon megbámulják a jó táncost. Hát, a fiatalok azon ábrándoztak, hogy ők is úgy tudjanak táncolni, mire felnőnek. Aratáskor esős időben a kaszás ember a vállára vette a kaszát, a másik kezével megölelte a margók marokszedőjét, és táncoltak.

Az öregek nem a mai táncokat kifogásolják, hanem a tartalmukat. Szamárság volna arra gondolni, hogy a régi táncokat kell táncolni. Azokhoz megvolt a ruha, a csizma, a sarkantyú meg a darutollas kalap. Hol van már az a sokféle mester, aki ezeket csinálta? A gyárak nem csinálnak olyan anyagot, amilyen ezek voltak.

A régi egyszerű házaink helyett ma már más anyagból, más beosztással újszerű házakat építünk, aztán másban se a régiekhez ragaszkodunk. Szép volt az, mikor egy-egy összejöveteleken valaki táncolni akart. Félrehúzódtak a többiek, helyet csináltak neki, és nézték a mozdulatát, magatartását. Aki jó táncos volt, az másban is kitűnt a többiek közül. Annak a kedélye is tréfás, mókázó, és munka közben is tudta mulattatni a társait. Azért hívták szívesen dolgozni is, lakodalmakba is, mert az ilyen nemcsak a táncával, hanem egész egyéniségével is tetszetős volt.

A régi magyar táncokat a mai fiatalság nem táncolja, mert neki mindig valami új kell. Nem azért van ez, mert a régi nem szép, hanem a mai tánc más, mint a régi. Ezért van legtöbbször az összejöveteleken verekedés. Vannak még sokan, akik nem járhattak tánciskolába, és nem tudják az új táncokat. Ezek aztán félremennek és isznak, míg a többi táncol. Ittasan aztán a cigány elé állnak, és ráhúztatják a csárdást. A többiek nem engedik, hát ezen összeverekednek. A lakodalmakban az öregek csak a csárdást táncolják, a fiatalok mást akarnak. Ott is ezért van sokszor szóváltás.

Tréfán termett

Szikszai Péter egyszerű parasztember, nagyon érdekes lelkű magyar volt. Tréfái még ma is híresek. Ber Lajos 100 holdas tanyáján lakott mint belső cseléd. Volt egyszer ott egy kiöregedett, görbe hátú ló. Azt mondta Ber: Péter! Ezt a lovat el kell vinni a vásárra. Péter bácsi méltatlankodott, hogy ő nem bírja el. Ber rákiabált, hogy akkor vezesse és adja el. Péter bácsi megkérdezte, hogy mennyiért kell eladni? Ber azt mondta, hogy úgy kell eladni, ahogy kél. Árat nem szabott. Péter bácsi Kótajig jutott el a lóval. Ott körülvették a cigány lókupecsek, és vallatták, hogy mennyiért adná azt a lovat. Hát, ahogy veszitek. A kupecsek maguk állapították meg a ló árát, 18 koronát adtak érte. Akkor még nagy szokás volt, hogy az áldomást az eladó fizeti. Péternek egy liter pálinka volt a porciója, a vevők meg ötven voltak. A ló árát igen

hamar megitták. Péter hazajött. Szombati nap volt, hát nem kérdeztek tőle semmit. Másnap kérde Ber, hogy mennyiért kelt el a ló. Péter elmondta, hogy ő úgy adta el, ahogy vették, mert azt mondta a Téns úr. 18 koronáért kött el, de meg is ittuk, mert a lóeladás után mindig áldomás jár. Ber nem tudott mit csinálni. A végén kivette a zsebéből a 18 koronát, és odaadta Péternek, hogy a felesége előtt adja majd át neki azt a pénzt, hogy ez a ló ára.

Szikszai Péterék egyszer kint arattak. Miklár a szalonnasütés közben mondta Péternek, hogy nagyon megsült a kenyér. Péter azt mondta rá, kinek hogy tetszik. Ezért Miklár megsértődött. Ebéd után lefeküdtek, és Miklár egy kis tüzet kapart a Péter gatyájához. Meggyúlt a gatyá. Péter felugrott és kiabált, hogy miért nem szólt, hogy ég a gatyája. Miklár nyugodtan mondta, hogy látta ő azt, de nem tudhatta, hogy kinek hogy tetszik.

Szikszai Péter halálos ágyán meghagyta, hogy az ő koporsójának ne csináljanak feneket, mert ő akkor a másvilágon különálló lesz, mert se a menyországba, se a pokolba nem fogják beengedni. A temetésen tényleg az történt, hogy a koporsónak az aljára napraforgógöröt tettek, hogy a holttest ki ne essen belőle. A temetésen nagy tisztelettel beszélgettek a Szikszai Péter utolsó akaratáról, amit pontosan teljesíteni kellett.

Mi a kocsisbosszantó? A falusi nagykapu közepén vagy egy köröm nevű fa leásva, amire a kapu szárnyát ráteszik. Ha erre rámege a szekérkerék, és nagyot döccen, a kocsis mindig káromkodik.

Mi a béresbosszantó? A kapufélfa mellé egy ferdén leásott oszlopot szoktak tenni. Ez a kerékvető. A béres lustán fordul be a kapun, és a szekere megakad a kerékvetőben. Akkor ő is káromkodik.

Tar Bélának az ablakát párnával csinálták be kívülről, és a ház falát rugdosva kiabálták be: Gyere ki baba, baba (ez volt a csúfneve), talpra magyar, hí a haza! A felijedt ember kiabált bent, hogy nem tud kijönni, mert nagy a hó! Pedig ez nyáron történt, de a párnát hónak nézte álmosan.

Volt egy álmos ember, aki az ételt ökörszekéren hordozta a mezőre. Egy kedves burjúja is járt a szekér után, és hogy biztosan meglegyen, kolomp is volt a nyakában. Ha szólt a kolomp, ott volt a borjú is. Ezek megfogták a borjút, a kolompot kivették a nyakából, és a szekér hátsó sarogjára kötötték, a borjút meg elvitték. A kolomp szólt, és azt hitte a gazda, hogy ott a borjú.

A tiszaberceli révben nehezen húzza fel a terhet a lovas szekér is. Pap Laci lovat vett, és először ment velök a révbe. Persze az ilyen vásárt erősen bírálgták. Sokan nézték, mikor Laci szólt a lovaknak: Ne, Kesely, neee! De a lovak bizony nem indítottak. Ez pedig nagy szégyen. Megindul a csipkelődés. A sok tréfa után azt mondja valaki: Azért nem indul ez te, mert tegezed. Hogy mered az ilyen városi lovakat tegezni? Magázd csak meg, hátha elindulnak. Szólnak így a lovaknak, és elindultak. Volt aztán nevetés, és rajta maradt Laci lován, hogy azokat magázni kell.

Bakosi Ferencnek volt egy nagy verme, és tele volt krumplival. A fiai nem akarták kiszedni tavasszal. Erre Bakosi írt egy névtelen levelet, hogy egy Bakosi Ferenc udvarán a verem tele van dohánnyal (a saját udvara). Délután már jöttek a fináncok, nekiálltak szó nélkül a veremnek, és szedték a krumplit. Mikor a vége felé jártak, akkor kérdezte meg Bakosi, hogy mit akarnak. Nem itt van az, uram, hanem Pus-kás Dánielnél, a kutya lyukában!

A régi világban a lakodalomban kását is főztek. Volt egy asszony, aki mindig felült a konyhára, ha kezdett kihűlni a tűzálló hely. Nagy cserépfazékban állt a te-tején a sok paszulyleves. Két-három napra valót is főztek egyszerre. Bakosi este, amikor az asszony bóbiskolt, odakötötte a kötője madzagát a fazék füléhez. Ezután odakint nagy lármát csaptak, hogy valaki lopja az aprómarhát. Az asszony felriadt, leugrott a konyháról, és magával rántotta a fazék paszulyt is. Csupa leves lett a hátulja. Az ilyen tréfa gyorsan terjedt a faluban, és sokáig emlegették.

A másik tréfamester Vincze Mihály volt. Egyszer azt kérdezte a Tizsánál a gazdájától: Tessék mondani, Fried úr, fenékgig folyik ez a Tisza? „Nem a, bolond, csak a teteje!” Megint kérdi Vincze: Tessék mondani, hogy osztán éccaka is folyik a Tisza? „Nem a, marha, lefekszik aludni, mint te!”

Egyszer ez a Vincze veszekedett a fiára, Elemérre, hogy minek csavarod oda minden éccaka. Erre Elemér azt felelte vissza az apjának: „Könnyű neked, sólyom-madár, van párod!”

Bíró Lajos talán országosan ismert alakja Paszabnak. Rengeteg csínytevése volt, de utána ment a vagyona is. Egyszer nagyon lopták a mezőn maradt szalmáját. Hiába fogott meg akárkit, nem volt tanú, nem fogta a törvény. Hát egyszer sokáig várt a nagy kazal szalma körül meghúzódva, mikor jött egy ember, és hatalmas hát szalmát köt, és nagy nyögve indul hazafelé. Bíró Lajos utána settenkedett, és a falu végén meggyújtotta az ember hátán a szalmát. Elég későn vette az észre, és hozzá kezdett ordítani, hogy segítsenek az emberek. Mikor összecsődülnek, akkor előáll Bíró Lajos, hogy mindnyájan tanúk lesznek, mert ez az ember az ő szalmáját lopta.

Sánta Gábor is érdekes alakja volt a régi öregeknek. Halászattal szeretett foglalkozni, és igazi pákász természet volt. Egyszer bement sok pénzzel gyalog Nyíregyházára, mert még nem volt vasút. Ruhát, cipőt meg mindent bevásárolt a családjának, és hát a vendéglőbe is betért egy kis áldomásra. Nagy mulatságot rendeztek, de a zsákjára vigyázott, amiben benne volt a vásárolt sok minden. Hazahozta a zsákot, és büszkén lökte oda a feleségének, hogy nézze meg, mi van benne. Volt abban tégladarab, papír, fadarab stb. rendes súlyban, csak a ruha nem volt sehol. Valamék élelmes mulatótárs kicserélte a holmiját. Nem is lett meg soha a drága portékája. Sokáig tréfálták vele Gábor bácsit.

Vót Paszabon egy öregasszony, de az mindig a férjhez menésen törte a fejét. Bíró Ferenc vicces ember vót, hát egyszer azt mondja neki: Na, Lidi néni, hónap megyünk Tokajba, férjhez adom magát! Rettentő kapott az alkalmon Lidi néni, és előre pénzt adott Ferenc bácsinak a kötségekre. Beérnek Tokajba. Leültette Ferenc Lidi nénit

egy ház bejáratánál a tornácra. Üljk itt addig, míg vissza nem jövök. Én megyek az emberhez, de meg ne mozduljon innen! Ferenc bácsi elment az Ispotály kocsmába, töltetett magának egy fél liter pálinkát, és nyugodtan elindult gyalog hazafelé. Lidi néni másnap került haza, és nagy neveltség lett a férjhez menéséből.

Tolnai József is nevezetes alakja volt a régi világnak. Nagyon szeretett vásárba járni. Egyszer a szekérével ott árult, és valaki tréfából a szekér alatt áthúzta a tarisznyáját és a pipáját. A benne való csirkehúst megették, és a tarisznyát a csontokkal a ló elibe tették. Józsi bácsi dinnyét vett, azt eszegette nagy étvággyal. Azután kereste a tarisznyát, de sokára a ló előtt lelte meg. „Nézzék emberek, ez a bűdös ló megette a húst, oszt a csontot meg otthagyta.” A pipáját meg egy cigánynak adták el, és az 15 forintért adta vissza.

Sánta Antal és Sánta Gábor zsuppal fedtek egy házat igen nagy melegben. Járt itt egy nagyon sovány kéményseprő. Abban az időben még a kéményekben tartogatták a hájat, és ráfogták a kéményseprőre, hogy a hájakat lopja, és abból pálinkázik. Egy nagy eperfa hajlott arra a házra, ahol Sántaék dolgoztak. Alábújtak az árnyékba, és vékony hangon utána kiabáltak a kéményseprőnek, hogy „Hájas!”. Az meg rettentően haragudott a csúfolásért. Szétnézett, de nem látott senkit. Újra elindult az úton. Sánta megint kiáltotta cérnahangon: „Hájas!” Az úton nem járt senki a nagy melegben, hát a kéményseprő hiába nézegetett összevissza. A végén hozzá kezdett sírni, hogy miért mondják neki azt, hogy hájas, mikor olyan sovány, hogy a csont zörög rajta. A nagy zajra kijöttek a házakból, és nevettek a kéményseprőt, mert ő is be volt rúgva.

Bíró István a régi fuvarosvilág érdekes alakja volt. Olyan lova volt, hogy reggelente hárman-négyen állították fel, de két-három liter pálinkát mindennap megivott a feleségével. Egyszer az erőből felibe hordta a gallyat. Rakják a szekeret, s közben kérdi a gazda, akié a gally volt: Rakjunk még, Pista bácsi? „Isten úgyse, nem rakok én, mert megszakad a ló!” Mikor aztán neki vittek, akkor is megkérdezte a gazda: Rakjunk még, Pista bácsi? Erre Pista bácsi hirtelen odaszólt: „Akár az egész erdőt, komám. Elbírja a ló!”

Köszöntők

A falusi embereknél régi szokás a panaszkodás. Olyan ez náluk, mint a fánál a tövis, vagy némelyik növénynél a csípősség. Védekeznek vele. Annyi sokan kérnek vagy követelnek valamit a falusi embertől, hogy sokszor szüksége van a valóság takarítására. A régi családoknál másképpen volt ez. Sok hiánnyal küzdöttek, nehezebb volt az életük, de kisebbek voltak az igények is. Igaz az a régi közmondás, hogy a városi ember azon sír, ami nincs, a falusi annak örül, ami van. A régiek szerették a vidámságot, a disznótör is több napig tartott, a lakodalom is csak a harmadik napon fejeződött be. Nem fogyasztottak ott sokat, kevéssel beérte mindenki,

inkább tréfa, dalolás, tánc, fogadás meg a cigánymuzsika tartotta a jókedvet. Télen a névnap még a legszegényebb embernél is ünnepszámba ment, és ahhoz hozzá-tartoztak a köszöntők is.

Pál napját mindig megünnepelték a régiek. Jósolgatták, hogy most már kifelé megyünk a télből. Sokan összegyűltek így Pál napja reggelén. A nap birkózással kezdődött. De itt nem az volt az erősebb, aki a másikat földhöz vágja, hanem akit a pálinka nem tudott földhöz vágni. Mindenki külön butykosból ivott, és a gyengébb természetűek hamar elgyengültek. Az ilyen áldomásnál nem ültek le, és kérdezték egymástól, hogy erős-e? Aki nagyon mondogatta, hogy ő erős, azt meglökte a másik, és rendesen az ágyba esett, ott elaludt. A többiek aztán pálinkát tötöttek bele, és rángatták, hogy ha mán megittad azt a sok jó pájinkát, legalább danolj tőle valamit!

Akik talpon maradtak, azok elmentek a boltba gyufát venni. Tudták, hogy nem a boltba, de a kocsmába kerülnek be, hát előre nyilat húztak, hogy ki fog fizetni. Ha már más csapat ült a kocsmában, akkor azok töltöttek mindig az újonnan érkezőknek. A kocsmában nem sok ital fogyott. Inkább beszélgetés és évődés volt a mulatság. Dalolták azt a nótát, hogy „Kati, gyere ki!”. Ha elkezdte ezt valaki, a mellette ülőnek rá kellett felelni: „Kati nem jött ki!” Erre mindnyájan tovább énekeltek, „Megállj Kati, megbánja ezt valaki!”. Aki eltévesztette, az fizetett egy liter pálinkát. Közösén itták meg.

Voltak mondókák is. Elkezdték mondani, hogy „Füge felment fügefára, fészket rakott az ágára, egyet toja, bele toja, kettőt toja, bele toja, hármát toja, bele toja stb. Így kellett mondani 13-ig, de egy szuszra! Aki közben lélegzetet vett, az már fizetett.

Az ilyen névnapoláskor még enni is vittek az asszonyok a kocsmába. Anyám két kézben vitte a sok ételt az emberek után. Bement, és azt mondta: „Gyere Pali, egyél is már valamit!” A többiek nevettek egy jót. Egyik osztán kimondta, hogy ha mán idehozta, együk is meg! Az anyám hazajött, ők meg megettek mindent, a kocsmárosné meg összeszedte az edényt.

Másnap kerültek haza. Elkísérték egymást haza. Améknél az asszony veszekedett, attól megkérdezték: Tojásod van? Tán neked nincs?! Nekem lovam van! Ez arra szólt, hogy ahol az asszony volt a fő a háznál, ott a férfit kotlós tyúknak csúfolták. Az csak arra való, hogy a tojáson üljön. Ahol a gazda volt az erősebb, annak lova volt, mert csak lóhátról beszélt az asszonnyal.

Az 1890-es években sok alkalom volt a köszöntésekre. Különösen a 8-11 éves gyermekek foglalkozása volt ez. Elvéve a fiatalabb vagy kissé idősebb fiúk is bekerültek e csapatba, de 12 éven túl már nem illett a fiú a köszöntők közzé.

A köszöntők különösen karácsonykor vagy a nagy ünnepek előtt erősen felkészültek. Hetekkel azelőtt megállapodtak, hogy ki kivel fog járni. Rendesen három volt a jó csapat. Botot faragtak, gyolcsból zacskót varrattak vagy varrtak a pénzhez, de volt készítve vászonból tarisznya is, amit bakónak hívtak. Ebbe szedték a süteményeket.

Ha hárman indultak, az elsőnél volt a buksza (zacskó), a másodiknál a tarisznya (bakó) a harmadik hátul járt mindig, mert a nála levő bottal ő vigyázott, hogy a kutya meg ne harapjon valakit.

Rendesen a szomszédban lakó egyívású fiúk társultak. Együtt játszottak máskor is, együtt tervezték ki jó előre, hogy hova mennek köszönteni. Egy fiú egyedül nem mert indulni, mert félt a kutyáktól. Kettőnek jobb volt indulni, mert már védhették egymást. Legjobb, ha hárman indultak. Ha többen társultak, akkor egyre kevesebb jutott a keresetből.

Hova menjenek? A rokonok, ismerősök benne voltak a tervben, de mégis az volt a fő szempont, hogy hol szoktak fehér pénzt adni. Mert arról minden gyermek tudott, hogy egy-egy háznál a köszöntők nem krajcárt, hanem nikkelpénzt kapnak. Karácsonyi kántálásnál minden házhoz menni kellett, ahol világ volt, mert ott várják a köszöntést. Ahol nagyon hamis kutya volt, és nem volt megkötvé, nem mertek bemenni.

Bográcsolás a Tisza-parton, középen Margit lányával

Voltak a köszöntésekben csalódások is. Előfordult, hogy ahol felnőtt fiú volt, a kántálás után kijött, és megkérdezte, hogy ki veszi el pénzt. A zacskós fiú boldogan nyújtotta a markát, a ház legénye a háta mögül elővett fakanál meleg kását, és belenyomta a fiú markába. Megsütötte a kezét, és az jajgatva szaladt kifelé. A többiek nevettek.

A másik háznál azt kérdezte a legény fiú, hányan vagytok. Felelték rá, hogy hárman. Nahát, annyifelé szaladjatok, ahányan vagytok! Nem adtak semmit.

Jöttek a kántálók. Egy 20 fillérest odatettek a meleg konyha szélére, és jól felmelegítették. Kanálba tették, úgy vitték ki a kántálóknak, hogy az ő kezüket ne süsse meg. Kint a sötétbe belefordították a kántálók markába. Az egyet jajgatott, és elejtette a forró pénzt. Mikor elmentek, megkeresték a ház legényei a pénzt, és újra melegítették a következő csapatnak. Így azzal az egy darab pénzzel letudták az egész kántálást.

A kisebb fiúk összetalálkoztak az utcán nagyobb fiúkkal. Azok tréfából megverték a kisebbeket, és hazakergették.

A kántálási idő nem is tartott sokáig. Igyekeztek is a fiúk minél több helyre eljutni. A kántálás végén valamelyik társ szüleihez mentek el osztozkodni. Még akkor este elővették a pénzt, megszámlálták, és egyformán kapott minden résztvevő belőle. Egyformán osztoztak a süteményen is. Karácsonykor káposztás béles, tengerikásás, köleskásás béles volt a tészta. Köttesnek hívták ezeket. Karácsonykor bobájka is volt mákkal. Ezt adták még a tehénnek is.

Óév utolsó estéjén is így ment a köszöntés. Akkor már édesmálét adtak. Felvagdosták az egybe sütött málét, vagy pogácsa formájában csinálták. Óévkor a felnőttek is jártak sokan egy csapatban köszönteni.

Újévkor reggel volt a köszöntő. Akkor tésztafélét nem adtak a gyerekeknek, csak pénzt.

Ünnepek után a legboldogabb volt az a fiú, akinek sok pénze volt. Bicska, cukor, felszerelés vétel következett, a boltokban nagy volta forgalom. Egymástól is vették a toktartót, kést, játékot, puskát stb. Kevés volt, aki odaadta az anyjának a pénzét, és az mondta meg, hogy mire költsék el.

A kántálás mostanában megszűnt, csak a sármunkás cigányok járnak még. A névnap-i köszöntés is ritka már, pedig a mi gyermekkorunkban nagy esemény volt.

(1954)

Gyermekkoromban másképpen éltek itt az emberek. Sok bajjal küzdöttek, mégis több volt az öröm. Még a disznótor sem volt meg egy nap. A lakodalom két-három napig eltartott. Nem sokat pocsékolnak ott, kevéssel beérték, inkább tréfa, danolás, fogadás tartotta a jókedvet. Névnapokat mindenki megtartotta, hát akkor hozzátartozott e köszöntő is.

A gyermekek legtöbbször hármasával indultak. A belépéskor kopogtattak, a kalapot levették, és köszöntek. Aztán elmondták egyenként a verset, mindenik mást. A házbeliek figyelték, hogy milyen bátran mondja el a gyermek a verset. Ha elakadt, jóakarattal biztatták, segítették. Rövid versek voltak. Kaptak a köszöntők pénzt, de sokszor pálinkát is. Szegényebb helyen, ha nem volt pénz, szalonnat is adtak.

A gyermekek a mindennapi ruhában mentek. Nem volt mibe válogatni, mert akkor még minden gyermek kantusban járt. Ez olyan ingféle volt, még az ujjára csipkét is varrattak. A 12 éves fiú a konfirmációkor az áldozáshoz kapott egy gatyát. Nadrágról még szó se volt, hiszen a férfiak is gatyában jártak.

A névnap i köszöntéshez a gyermekek készülödték, de a szülök is számon tartották a köszöntések idejét. Sértésnek vették, ha a gyermek nem ment köszönteni a keresztszüleit vagy a rokonokat. A kisebb gyermeket még el is kísérték.

A köszöntöknek sok vers volt, és ezeket egymástól könnyen megtanulták.

János napja ma vagy on
Eldöcögtem a fagyon.
Adjanak vagy hat garast,
Mellé kolbászt hat araszt.
Ha nem adnak hat garast,
Ellopom a tarka kakast.

*

István napra virradtan,
Tüstént ide pattantam.
Megérdelek egy krajcárt,
vagy egy gyűszű pálinkát
Isten éltesse sokáig,
Míg a Tisza ki nem szárad bokáig!

*

Ha felmegyek a Panaszos hegyre,
Kötök egy bokrétát a Ferenc fejére.
Az én bokrétámnak négy levele sárga,
Melyet futós pennám sietősen ír.
Amennyi fűszál van a tarka mezőbe,
Annyi áldás szálljon a Ferenc fejére.
Szívemből kívánom, a krajcárt elvárom.

Nóták

Jaj, de boldog, ki a maga földjét szántja,
Ki a maga szép hat ökrét hajtogatja,
Még boldogabb, kinek van jó felesége,
A világon csak annak van nyeresége.
Bárha kapa, kasza töri a tenyerét,
Csak boldogul ehessen meg a kenyerét.

*

Azt a kutya mindenét a világnak,
Rosszabbul megy dolgom, mint a kutyának.
Mert a kutya lefekszik a szénába, szalmába
Én meg csak úgy csavargok a világba.

Azt a kutya mindenét a világnak,
Rosszabbul megy dolgom, mint a macskának
Mert a macska megfogja az egeret, verebet,
Veszett kutya mard meg a szeretőmet.

*

Esteledik, alkonyodik, hajt a gulyás befele,
Az én gulyám, cifra gulyám ballag a tanya fele.
Cifra szűröm leterítem, rágyújtok a pipámra,
Rágondolok, rágondolok én a régi babámra.

*

Szegény nagyok, szegénynek születtem,
A rózsámat igazán szerettem.
Az irigyek elrabolták tőlem,
Most lett szegény igazán belőlem.

*

Járok, kelek én az utcán egyedül,
Rajtam még a jó Isten se könyörül,
Csak a bánat jár énvelem, az kísér,
Láncra veri a szívemet, nem kímél.

*

Édesanyám, nem tudok elaludni,
A kapuba legényt hallok beszélni.
Édesanyám, eressen ki hozzája,
Fáj a szívem, majd meghalok utána.

Ráérsz még te édes lányom kimenni,
Ráérsz még te a legénnyel beszélni.
Tudom anyám, tudom, hogy még ráérek,
Azt is tudom, hogy nem sokáig élek.

Fehér szőlőt nem ette meg a darázs,
Ez a kislány felfésülte a haját,
Én előttem hiába fésüli fel,
Mert énnékem paszabi lány úgysem kell.

*

Zöld erdőben terem a mérges kígyó,
Szép lányokból van a legénycsábító.
Látod anyám, milyen jó az, ki csúnya,
Édesanyja szívét nem szomorítja.

*

Kint jártam én szép Amerikába,
Dolgoztam is mindenféle gyárba,
Öt év alatt spóroltam is szépen,
Van egy telkem – kint a temetőben.

*

Hidegen fú az őszi szél,
Sárgulva hull a falevél,
Bús dalokat zeng a daru,
Pusztá vidék, de szomorú.

Téged kislány arra kérlek,
Légy hű, míg én visszatérek,
Kebeledre ráborulnék,
Jaj, de keservesen sírnék.

*

Nincsen kedvem, mer elvitte a gólya,
Letette a kis paszabi tarlóra.
Gólyamadár, hozd vissza a kedvemet,
Kedvem mellett a régi szeretőmet.

*

Kilenc tinót, kilenc csikót fogtak rám,
Kilenc kislány hamisan esküdött rám.

De egy kislány megesküdött mellettem,
Hogy éjjel a karjai közt pihentem.

*

A szeretőm kötött bokrétája
Három évig állott a pohárba
Locsold babám, hogy el ne hervadjon
A szerelmünk félbe ne maradjon.

Ugyan babám, minek is kötötted
Hogyha tudtad, hogy nem leszek a tied.

*

Ha kihajtom Virág ökröm a rétre,
Gyöngyharmatot magam verem előtte.
Nem hallok a virág ökröm csengőjét,
Más viseli a szeretőm kötőjét.

*

Endre báró kapujában van egy fa,
Gulyás legény furulyálgat alatta
Na, te gulyás szépen szól a furulyád,
Behallik az Endre báró ablakán.

Endre báró bánatában bújában
Kimegy az endrebárói pusztába.
Kérdezi a számadó gulyásától,
Nem láttad-e a kisasszonyt valahol?

Báró uram bizonyára, ha mondom,
Három hete odavan a bojtárom.
Három hete odavan a bojtárom,
Bizonyára vele van a kisasszony.

Falu végén most faragják azt a fát,
Kire szegény gulyás legényt akasztják.
Fújja a szél gyócs ingét, gyócs gatyáját,
Mért szerette el e báró leányát.

Falu végén cigány asszony sátora,
De sok legény, de sok kislány jár oda.
Én is megyek, megkérdem a jövőmet,
Találok-e hű szeretőt, míg élek.

Jaj, Istenem, mért letten báró lánya?
Mért lettem én gulyás legény babája?
Jaj, Istenem, mire vitt a szerelem,
Akasztófán halt meg az én kedvesem.

*

Én vagyok a vármegye zsandárja,
Én fogtam el Jakab Samut máma.
Letettem a tömlőc fenekére,
Keservesen sír a felesége.

Ne sírj, ne sírj kedves feleségem,
Visszahoz még egy pejcsikó engem.
Vissza, vissza, de tudom, mikor,
Öregasszony leszek már én akkor.

*

Kis-Kunságon jaj, de sokat tanyáztam,
Vármegyével jaj, de sokat tanyáztam.
Nem szeretem az időnek járását,
Félre csapom kis kalapom állását.

Cifra csárda, rácsos a kapuja,
Patkó Bandi beugratott rajta,
Patkó Bandi első szava az vót,
Ki látott már egy lovon hét patkót?

Ki nem hiszi, jöjjön ide, lássa,
Négyet mutat fakó lovam lába,
Kettő meg a csizmámra van verve,
A hetedik saját magam neve.

*

Nyíregyházi fegyház kőből van kirakva,
De sok édesanya sírva jár alatta.
Ne sírj édesanyám, így kell ennek lenni,
Minden jó családban kell egy rossznak lenni.

Testvérek, testvérek, de hűtlenek vagytok,
Nehéz rabságomban meg se látogattok.
Megsegít az Isten, haza fogok menni
Testvéri hűségtek meg fogom köszönni.

*

Varsó mellett van egy kerek erdő,
Közepébe egy rácsos temető.
Abba fekszik százhusz magyar baka,
Eltemette gyászos Galícia.

Édesanyám, ne gyöjjön keresni,
A sok holt közt nem fog megtalálni.
Nincsen kereszt a sírom elején.
Mint az állat, elásva fekszek én.

Ragadvány/becenevek

A falu lakói jellegzeteségeik alapján különféle ragadványneveket kaptak. Turi Sándor feljegyzéseiben ezeket az elnevezéseket konkrét személyekhez kapcsolta, de itt mellőzzük megnevezésüket. A lényeg a minősítésben van.

Férfiak

Halpukkantó – fehér bőrű, kövér ember
Piros-róka – veres hajú, furfangos ember
Kajla – féloldalt tartotta a fejét
Pulykakakas – hirtelen sértődő
Szolgabíró – mezőőr volt, s dombra állt fel, ha beszélgetett
Szarka – görbe lábával billegett
Kupec – állatkereskedő
Szeplős tojás – veres szeplős ember
Vastepsű – esetlen mozgású öreg gazda

Vak gólya – a gólya kirúgta a fél szemét
Börduda – vastag hangú, túl kövér ember
Puliszka – sok puliszkát evett
Kutyahal – pufók arcú veres ember
Szuka – könnyen barátkozó
Bagós – a nyelvét mindig nyújtotta, mintha bagót rágna
Kutyatök – suszter volt, és a dohányzacskót is vele készítették
Cibere – szaporátlan munkájú
Hajas – kopasz fejére alulról fésülte fel a haját
Muzsu – felesége parancsolt
Csirke Laci – benősült a vagyomba, tehát „kotló” alá csapott csirkéhez hasonló
Pecsétesfejű – ótvár után hiányos hajzat
Spiritiszta – az apja hívő
Búrjankó – erős bőre van
Négus – fekete bőre van
Rákos – az apja rákfogással foglalkozik
Pocok – kis növésű, izmos fiú
Szúró – a haja nem sima, az égnek áll
Metsző – elvágta egy tyúknak a nyakát
Jumi – szokatlanul nagy orra van
Libanyak – hosszú nyakú fiú
Lyukasfejű – sokáig folyt a füle
Csüre tojás – szeplős
Mécsbél – hosszú, vékony fiú
Képtelen – túl sovány arca volt
Kürtődugó – nem szeretett mosdani
Pőcsik – az orrából beszélt
Szükségferke – mindig a szegénységről panaszkodott
Csürepaszuly – szegény volt, sok paszulyt evett
Jaguár – nagy növésű, hajlott hátú ember
Kala – szemén hordta a kalapját
Hircsu – hirtelen mérges és verekedő
Színes – mindig fehér színű maradt
Csintalan – sógornőjét felcsinálta
Varjús – a háza melletti fán sok volt a varjú
Didere – mindig fázott
Kacor király – nagy bajusza van
Banka – nem szeret mosdani, szagos
Veszettség – ez a szavajárása: a veszettségit neki
Jércekakas – furcsa, károgós beszédje van

Nők

Csörgő kacsza – süket és sokat beszél
Gyöngytyúk – szépen öltözködik, keveset dolgozik
Julcsa bácsi – mindig beleavatkozik a férfiak dolgába
Szipirtyó – vékony, mérges asszony
Duda – nagy fenekű vénlány
Kiskarszék – igen kicsi asszony, mindig a karszéken ül
Segges-korsó – kövér, nagy fenekű asszony
Csüngőfarú – kövér asszony
Pipás Maris – dohányzik
Pulyka – mindig mérges
Tátiszájú – templomban tátott szájjal alszik
Szöcske – mindig ugrál
Bagoly – Tiszakarádrol jött ide, s azokat baglyoknak csúfolják
Pendelyes – rosszul szabott ruhákban járt
Motyó – mindig csomagolt
Cécó – mulatós kedvű
Juju – pazarló természetű
Francia tank – nehéz járású kövér asszony
Szárcsa – sovány nő, libegő járású
Pecsenyés kisasszony – megdöglött a csikójuk, és a fonóka fiatalságának abból csinált pörköltet. A résztvevők után sokáig nyerítettek a többiek.

Pajzán falu

A régi paszabi jegyzőnél sokáig szolgált egy púpos hátú, alacsony növésű lány, Klári. Hát, egyszer csak gyermeke lett. Igen jó módú fiúra fogták az esetet, mert hát a fiú tényleg járt hozzá. A törvényszéken a sok keresztkérdés után a fiú beismerte, hogy ő a tettes. Az elnök négy szemközt hallgatta ki, és a végén azt mondja neki: „Te fiú! Ilyen szép, derék létedre hogy tudtál feltenni ezzel a nyomorék cseléddel?” „Nagyságos bíróság, a tüzes üszöknek mindegy az, hogy moslékba dugják vagy tiszta vízbe, a fő, hogy elaludjék!”

Volt két szomszéd lány, és egyszerre mentek férjhez. Akkor is egymás melletti házban laktak. Mikor felköttek reggel, az egyik nagyon vidám volt, és danolgatott, a másik meg szomorúan járt-kelt. Etették a tyúkot, az egyik vidáman dalolt, a másik a földet nézte. Azt mondja az első: Te mindig szomorú vagy, mi bajod? Nincs az embernek semmi se. Na, majd mától kezdve mindig fogjuk egymásnak mutatni, hányszor voltunk az éjszaka. Másnap reggel felköttek, és a vidám mutatta az ujján, hogy 5. A másik mutatta, hogy semmi. Így ment ez egy hétig. A második héten

a jókedvű már csak négyet mutatott, a szomorkodó is mutatta, hogy egyszer. Harmadik héten már az első csak hármat mutatott, a második meg kettőt. Így ment ez aztán tovább. Az első eggyel mindig lejjebb, a második mindig eggyel feljebb. Egyszer aztán a vidámabb asszony megkérdezte az urával a másik férjétől, hogy miért csinálta ezt, és az azt felelte, hogy ő az erőt későbbre tartogatta. Meg is fordult a helyzet, és a szomorú asszony lett a végén vidámabb.

Vót egy jány, és nem tudott férjhez menni. Elment a feszülethez, letérgyepelt, és azt mondta: Fán függő, nagy hosszú, nem tudom nevedet, adj férjhez engemet. A szeretője meg a kereszt háta megett állott a bokrok között, mert utána lopódzott. Mikor a jány újra elmondta, hogy fán függő nagy hosszú, nem tudom nevedet, adj férjhez engemet, akkor a fiú felelte rá, „Nem lehet, nem lehet!”. Kérdi a lány, mért nem lehet? „Eddig nem imádkoztál, de sokat kamatyoltál!” Bizony Isten, csak háromszor tettem meg. De mán erre előlépett a fiú, és ő mondta ki a végszót, nem vette el a jányt.

Vót egy Mari nevű jány, és János hívta a bálba. Az édesanyja nem akarta engedni, hogy elveszti a becsületét. Elmentek azért, de tánc közben a jány a kezét mindig a lába közt tartotta. Kérdi a fiú, hogy mért tartja ott mindig a fél kezét? Nem hallottad, hogy az édesanyám azt mondta, hogy a becsületedre vigyázzak?! Azt mondta a fiú, hogy a többi jány nem tartja ott a kezét, mert azoké mán fel van ötve! Ezt is fel kéne öteni. Ki is mentek, és a fiú felötötte neki egyszer. Azután másodszor is megtették, de a jány harmadszor is kérte. Akkor a fiú azt mondta, hogy mán nincs cernája! A jány odakapott a fiú lába közzé „Hú, te hazug, van itt még egy gombolyag!” Meg kellett csinálni az ötést. Bementek, és tovább táncoltak, nem kellett mán vigyázni a becsületre, mert fel volt ötve rendesen. Vége lett a táncnak, elmentek haza. Kérdi az anyja, hogy jányom, mi van a becsülettel? Vigyáztunk rá, édesanyám! János kétszer is felötötte. Mikor harmadszor is kértem, először nem akarta, a hazug azt mondta, hogy nincs nála több cerna. Én meg megtapogattam, és olyan gombalyag van nála hogyha édesanyámat fejbe vágnák vele, hát megszédülne!

Vót egy fiú és egy szegény jány. A fiú rá akarta erőszakolni a jányt a rossz életre, de nem merte nyíltan megtenni. Addig gondolkozott, hogy vett egy fél kenyeret, egy kiló kolbászt és egy üveg bort, kivitte az erdőbe, és eldugta őket külön három fába. Elmentek a jánnal az erdőbe fát szedni. Mikor odaértek a fákhoz, a fiú elkezdett nézni az égre. Kérdi a jány, hogy mit néz felfelé. A fiú azt mondta, hogy azt súgták neki, hogy menjen a legközelebbi fához, mert a teremtő valami ajándékot nyújtott le. Odamentek, hát meglelték a kenyeret. A fiú tovább nézett felfelé, és közeledett a másik fához. Ott megtalálták a kolbászt. Aztán megint nézte az eget, és a jány kérdezte, hogy mit néz még mindig. Megint csak azt mondta, hogy azt súgták neki, hogy menjen a legközelebbi fához, ott is nyújtott a Teremtő ajándékot. Ott megtanálták a bort. A jány el volt ámulva, és alig mert hozzányúlni a sok jóhoz, pedig nagyon éhes volt. Egyszer aztán a fiú újra nézett felfelé. Ugyan mit tudol annnyit nézni? Megint sugást hallottam, de nem merem kimondani. Csak mondjad nyugodtan,

hát az Isten parancsa az. Ha már eddig teljesítette a kívánságunkat, mink is teljesítjük az övét. Hát, most azt súgták fentről, hogy vegyek rajtad erőszakot! Persze a jány engedelmeskedett, és a fiú elérte a célját.

Egy ember minden vasárnap istentisztelet után gyűlésre ment. Az anyósa meg mindig vallatta, hogy miről vót fiam gyűlés? Hát arról vót, hogy a torony tetejébe van egy tű, és aki azt meglátja még, az férjhez mehet. Hát, fiam, én a tűt látom, de a tornyot nem! Más vasárnap megint kérdi az anyós, hogy fiam, miről vót gyűlés? Most arról vót szó, anyám, hogy minden anyósnak a vejével kell hálni. Az ember felesége ráacsarkodott, hogy ilyen dolog nem tisztességes. De az anyós nagyot dobbantott a lábával: Nem úgy van az, ami törvény, az törvény! A harmadik vasárnap megint kérdi, hogy miről vót gyűlés? Most arról vót, anyám, hogy aki a lábát a nyakába tudja még tenni, az férjhez mehet! Megebédelnék, az anyós lemgy a kertbe. Hát a gaz közt eltűnt a vénasszony. Vót már egy olyan unokája, aki mászkált összevissza. Ahogy keresik a nagyanyját, hát ő is kereste. Hát a gazba, a töklevel közt meglátja a nagyanyját. Szalad befelé a gyermek: jaj, győjjenek, mer nagyanyámat kikezdte a kutya! Hát a féllábát feltette a nyakába, de nem tudta visszacsinálni, és így látta meg az unokája. Ettől kezdve nem kérdezősködött a vejétől.

Egy fiú nagyon megszeretett egy jányt, és el akarta venni feleségül. Már ott voltak, hogy megtartják a lakodalmat, mikor a fiú megmondta az apjának, hogy mit akar. „Fiam, azt a jányt te nem veheted el, mert az anyját szerettem, és az a jány neked testvéred.”

A fiú egy másik jánynak kezdett udvarolni. Arra is ugyanazt mondta az apja, amit az elsőre. A fiú olyan bánatos lett, hogy majdnem felakasztotta már magát. Az anyja észerevette, hogy valami baj van, és addig faggatta a fiút, hogy az ki-vallotta neki az egész dolgot.

Erre az anyja azt mondta a fiának: „Hallod fiam, egész nyugodtan elveheted azt, améket a legjobban szereted. Emiatt neked sohase lesz bajod, neked se ő az apád, azt én tudom csak, hogy ki a te apád!” A fiú meg is házasodott, és boldog ember lett belőle.

Ibrányi katolikus ember vitte a leányát apácának. Egy erdő mellett bivalycsordát láttak. Kérdezi a leány, hogy nem viszket a bivalyoknak a teste, hogy olyan fekete? Miért? Nekem csak egy kis helyen fekete a testem, és az nagyon viszket. Mennyünk vissza lányom, mondta az édesapja, és nem vitte apácának a lányát.

Fiatal lányok sokszor mennek dolgozni rövid ujjú ruhában. Az öregember figyelmezteti: Te! Nagyon kint van a gyermektartód! A lány elpirul, és ijedten néz összevissza. A többiek nevetik. Magyarázza aztán az öreg, hogy az ember a kezével szokta tartani a gyermekét. Hát neked nagyon kilátszik a kezéd, csak azt akartam mondani.

Mikor a régiek dinnyét vetettek, a dinnyevető asszony szaladt, és kapkodott a lába közé. Azért tett így, hogy a dinnyének jó futása legyen, és a belseje olyan piros és édes legyen, mint az, ami az asszonyok lába közt van.

Öregember megölel egy fiatal lányt: „Ne félj, nem ríkatlak meg! Ha azt akarnám, amit te, mindketten sírnánk. Te azért, mert nem kapsz semmit, én meg, mert nem adhatok semmit.”

A gyermeket nem ketten csinálják, hanem hárman. Kettő fekszik, egy pedig „áll”.

Találós kérdések:

A te lábad közt is vót, az én lábam közt is vót! Mi az? (Küszöb.)

Van egy csikóm, minden házhoz benyerít! Mi az? (Harang.)

Térden felül, púpon alul valami reszketve keresi a lyukat. (Kézirostában a búza.)

Hosszú hegyes, lyukat keres. Mi az? (Sárgarépa.)

Fiatal, leáll neki, ha megvénül, feláll neki. Mi az? (Mák.)

Eredten bedugják, lankadtan kihúzzák, mi az? (Kenderáztatás.)

Ha egy új házaspár lefekszik az ágyba, mi áll fel legelőbb? (A párna csücske.)

Mikor kívánja a szőrös a csüngőt? (A macska a felakasztott kolbászt akarja ellopni.)

Két gömbölyű, egy hosszú – mars a lyukba! (Kenyérsüteskor a sütőlapát és a kenyér a kemencénél.)

Felülök a padkára, benézek a lyukadba. Oh, kedves lyukam, de régen volt benned nyers hús! (Falusi ember így húzza fel ősszel először a csizmáját.)

Mesék

A három lány

Volt egy embernek egyetlenegy lánya. Az ember igen jómódú volt. Egy másik is jómódú vót, annak vót három legény fia. Az idősebbik odakapott az egy jányho'. Járogatott hozzá rendesen, és egyszer a középső testvért is elvitte magával, nézze meg, milyen szép az a jány. Mikor a középső fiú meglátta a jányt, azon gondolkozott, hogy ő agyonüti a bátyját, de a jány az övé lesz. Ezt a bátyja nem tudhatta. Elvitte a fiatalabb testvérét is. Az is azon gondolkozott, amin a középső fiú.

Akkor elment egy ősz ember ahhoz, akinek az egy jánya vót. Az ember mindjárt megismerte, hogy Krisztus urunk. Azt parancsolta a Krisztus neki, hogy éjszakán a jányát borítsa le a szózoteknő alá, a kutyáját a hordó alá, és a disznóját a szapulókád alá. Az ember pontosan úgy csinálta, ahogy Krisztus parancsolta. A jánya rimánkodott, hogy ne tegye ezt, de az ember azt mondta, hogy ennek így kell lenni. Vetett neki jó ágyat. Éjjel aludni se tudott. Alig kezdett virradni, szaladt megnézni.

Legelőször a jányáról vette le a teknőt. És ment sorba, de mind a három edény alól egyforma jány jött ki. Még a ruhája is egyforma vót mindegyiknek. Nagyon megütődött ezen az ember, és sok ideig nem tudott belenyugodni. Mindig azon töprengett, hogy melyik hát az ő jánya, mert mind a három egyforma vót. Azt gondolta ki, és a jányokat is megtanította rá, hogy ha a legény kérdezi, azt mondják majd, hogy a varrodában voltak.

Mikor elment a jány udvarlója, nem tudta eltanálni, hogy mék jány hát az övé. Így gondolta, hogy az lesz, amék majd ki fogja kísérni. Mikor kikísérte, kérdezte, hogy miért vagytok most hárman? Kettő a varrodába vót. A fiú hazament, és azt mondta a két testvérnek, hogy gyertek mán tik is, mert három jány van ott, kettő a varrodába vót, és mind a három egyforma.

El is ment a másik két fiú is. Odajutottak, hogy elvette a három testvér a három testvért. A két apa szépen ellátta mindennel őket, takaros lakása is lett mind a három párnak.

Sokat töprengett a jányos apa azontúl is, hogy mék hát az ő gyermeke? Egyszer csak megjelent megint az öreg ember, és azt mondta neki: Te azon töprengel, melyik a te jányod. Hát eriggy el hozzájuk vasárnap reggel. Az egyiknél odaérj, amikor már meghajnallott. Amikor bemegy, a tűzön már főni fog a húsleves, az ágy megvetve, a ház kiséperve lesz, de ott ne soká mulass. Elmegy a másikho', és azt mondd majd, keljetek fel, fiaim, mert már megvirradt! Akkor azt feleli az asszony, hogy ráérünk, vasárnap van. Nagyot nyújtózik, és nem kél fel. Elmegy a harmadiknál, mikor a nap mán bújik felfelé. Bemegy. A ház sepreten, az asszony nincs otthon, mert a szomszédban van. Dél felé kerül haza.

Így történt minden, ahogy az ősz ember előre megmondta.

A jányos apa elment haza, és tovább töprengett. Majd amikor a halálos ágyán vót, újra megjelent az ősz ember, és megmagyarázta neki, hogy hogyan áll a dolog. Az a vasárnap reggeli látogatás mindent megmagyaráz. Améknél rendben vót lakás, az vót a saját lánya. Amék nyújtózkodott és hevert az ágyon, az vót a disznóból, amék a szomszédnál csavargott, az vót a kutyából.

Hogyan lettek gazdagok és grófok az Eszterháziak

Mikor Mátyás király álruhában járta az országot, akkor még 12 évig szolgált egy katona. Ha szabadságot kapott, az fél éves vót, mert soká tartott, míg hazaért. Nem vót még vasút meg autó, gyalog jártak mindenfelé. Ahogy ez a katona megy egy nagy erdőben, találkozott egy civil emberrel. Megkérdezte a katonától, hogy hova megy, és ketten mentek tovább. Addig mentek, hogy rájuk esteledett. Azt mondja a katona, hogy előttünk messze egy kis világosságot látok, menjünk el addig, és meghálunk ott. Takarosan irányt vettek a világosság fele.

Mikor odaértek, egy kisszerű lakást találtak, egy lány kint állott, és köszöntek neki. Jaj, bácsikák, itt nem lehet megaludni, mert ez a betyárok tanyája. Ők 12-en vannak, hát így nem tudok szállást adni. A katona azt mondta, hogy mi már itt hálunk, akármi történik velünk. Meghúzódtak egy sarokban, és lefeküdtek. Még enni sem mert adni a lány. Na, éjszaka jöttek sorba a daliás magyar emberek. Mikor beértek, nagyot néztek, hogy miféle idegenek vannak ott. Mondja a lány, hogy két utas bejött fáradtan, hát itt aludtak el. Na, majd végzünk velük! Nagyot nézett a civil

ruhás is, a katona is. Baj van itt, mondják egymásnak. Nem baj, van golyó, mondja a katona. Megtöltötte a fegyverét. A betyárok már az asztalnál ettek. Az egyik oldalon is hat, a másikon is. Mikor legjobban vacsoráztak, a katona sortüzet adott rájuk. Az egyik sorból három meghalt, a másiból négyen. Négy lövésre mind a 12 ember megment.

Nagy örömbé lettek, hogy megszabadultak. A lány is nagyon örült, mert azt is fogták valahun a betyárok, és nem mert tőlük elszökni. Elrendezték mindent, és indulni akartak. Azt mondja a lány, egy csapat aranykincs is van itt, mi legyen azzal. Van itt egy tőgyfa, annak a töviben van elásva. Akkor már biztosak vótak, hát kibontották. Három véka színarany vót benne. El is mérték háromfele. A civil se vót hozzászokva, a lány is gyenge vót, csak a katona bírta el a jussát. Három favágó jött arra, ezeket jól megfizették, hatfelé osztották a kincset, és úgy vitték a faluig.

Itt a civil fuvarost fogadott. Hazamentek a fiú szüleinek a falujába. Ott tartózkodtak hárman, a király, a lány meg a fiú. A civil aztán megmondta, hogy ő a király. Én elmegyek haza, a nekem jutó aranyat itt hagyom, de rövid idő múlva megkereslek benneteket. Egy hét elteltével eljött Kolozsvárról, megkereste őket. A lány ott maradt. De a király akkor is álruhába ment hozzájuk. No, el fogtok jönni velem, ahova én megyek. Elvitte őket Kolozsvárra, a palotájába. Ott magyarázta meg nekik, hogy ki hát ő, és miért jár álruhába. Megeskettette őket. A fiú Házi István volt, a lányt Eszternek hívták. A két névből lett az Eszterházi család neve.

Na, most elmegyünk, és a legjobb lovamat válaszd ki az istállómból. Amit azon a lovon körül tudsz nyargalni, az mind a te birtokod legyen. Így lettek gazdagok és grófok az Eszterháziak, amiért ez a katonáskodó fiú a király életét a betyároknál megmentette.

A király ekéje

Egyszer egy király csináltatott egy új aranyekét. Nagy szárazság vót, sokáig nem esett eső, tönkrement minden termés. A király összehívatta a tanácsosait, hogy értékeljék fel az aranyekét, mit érhet az. Az egyik így, a másik úgy értékelt, de a király nem látta helyesnek. Az úton ment egy öreg szántóvető, a szekeren ott volt az ekéje is. A király kiszólt az ablakon, behívta az öreget. Bement a szántóvető ember, és a király mondta neki, hogy becsülje meg, mit érhet az aranyeke. Hát, felséges királyom, ennél többet érne egy jó eső, mert annak mindenki hasznát venné, de ennek csak felséged veszi hasznát, más nem. Igazad van öreg, vedd fel az ekét, és vidd el, neked ajándékozom. Így lett a szegény embernek faekéből aranyekéje.

Az őz és az aranykacsa

Egyszer volt egy házaspár, és volt két gyermekük, egy kisjány, egy kisfiú. Nagyon szegények voltak, abból éltek, ha az apjuk vadásztatott. Azt főzték, azt ették, amit az apjuk vadászott. Az ember hozott egyszer egy nyulat, megnyúzta, de az asszony olyan gondatlan volt, hogy a macska elhordta a húst. Az asszony nagyon félt az urától, és levágta a fél mellét, és azt főzte meg ebédre. Az urának nagyon ízlett. Mondta aztán neki, hogy nem is tudod mit ebédeltél? Jó, hogy említetted, mert abba még csont se vót. Hát a fél mellem vágtam le, és azt készítettem el. Ha ilyen jó az ilyen-mi, akkor vágjuk el a kisjánynak nyakát, és együk meg. Hogy tudsz ilyet kitalálni, a gyermeket megölni! A kisfiú meg ezt hallotta. Hát úgy vágjuk el a nyakát, hogy magadhoz hívod fészülködni, és odakészíted a beretvát. Mikor a nyakát hátrafeszíti, elcsapod a beretvával.

A kisfiú megmondta a testvérének, hogy mikor az édesanyánk kibontja a hajadat, én elkapom a szalagodat, te meg szaladj utánam, majd akkor megmondom, hogy mért veszem el a szalagodat. El is kapta a szalagot a kisfiú, és elszaladt, a jány meg utána. Az anyja hijta vissza, hogy kapsz annál szebb szalagot, de a jány csak szaladt tovább.

Mentek, mendégéltek, már szomjasak is voltak, és inni akart a fiú. Leltek vizet egy farkasnyomban. A fiú inni akart, de a jány azt mondta, ne igyál, mert akkor farkas leszel, és engem megeszel. Mentek tovább, de a kisfiú csak nagyon szomjas volt. Találtak egy őznyomban vizet, abból ivott a fiú. Azonnal őzikének vált. A kisjány nagyon elbúsulta magát. Mi lesz most mán, hogy a testvére őz lett. Ahogy mentek, egy nagy repcekazlat találtak. Ők abba letanyáztak. A király járt arra mindennap vadászni, és a kutyája észrevette, hogy a kazalban gyermekek vannak. Amit kapott a gazdájától, azt bevitte a kazalba, és odaadta nekik.

Egyszer utánament a király, hogy hova hordja az eleséget. Mikor kigyött a kutyája a kazalból, a király a nyíláson beszólt: Szólj, ki vagy! Megrémült a jány, hogy ki lehet az odakint. Megint mondta a király: Szólj, ki vagy! Még mindig nem szólt a jány. Akkor a király ezt mondta: Harmadszor mondom, hogy szólj, ha nem szólsz, belövök! Akkor mondta a jány, mink vagyunk. Gyertek ki! Nem megyek, mert mezítelen vagyok. Benyújtotta a király a kabátját. Akkor kiment a jány. Mondta a király: Sehova se menjete, én megyek és hozok kocsit, ruhát, de addig itt maradjatok. Akkor azt mondta a jány, hogy itt van a testvérem is, de őzikének vált, és nem akarom, hogy bántása legyen, mert én azt nem hagyom.

Eljött a király a kocsival, és elvitte őket. Megesküdtek. Nagyon, nagyon szép királyné lett belőle. De háború tört ki, és a királynak menni kellett a háborúba. Addig egy nagyon szép fiúgyermeket szült a királyné. Vót egy nagy orrú szakácsnéja, ennek meg egy igen csúnya jánya. Az a szakácsné mindig azon törte a fejét, hogy mért nem az ő jánya lett a királyné. A gyermek születése után az ő jányát fektette az ágyba, a királynét meg belelökette a Dunába. Az ott aranykacsának vált. A gyermeket

nem tudták táplálni, az állandóan sírt. Az őzike kérte, hogy kössék a gyermeket az ő szarva közé, ő majd sétál vele, és a gyermek hallgatni fog.

Közben a király hazajött szabadságra. Megvót az öröme a kisfiában, de nagy vót a bánata, hogy a felesége elcsúnyult. Kérdezte, hogy mi történt vele. Ő csak a gyermekágyba csúnyult el, ki fog ő szépülni, csak az őzike májából ehetne. Hogy lehet az, hogy te abból ehetnél, hiszen nagy fogadást tettél, hogy annak bántásának lenni nem szabad. De a király csak búsult tovább.

Őzike a gyermeket vitte mindennap sétára. Feltűnt a királynak, hogy mikor hazahozta, másnapig nem sírt a gyermek. Akkor a király egyet gondolt. Az őznek a szarva közzé köttette a gyermeket, és távolról kísérté, hogy hova viszi. Az őzike meg a folyóhoz ment, és azt mondta: Jöjj ki néném Tiszából, Dunából, szoptasd meg a te gyermekedet. Akkor az arany kacsza megrázkódott, és asszonnyá vált. Szoptatta a kicsikét, a király meg hátulról megölelte. Hogy jöttél te ide? Engem elvesztettek.

Akkor a király hazament, és azt mondta a szakácsnénak, mit tennél te azzal, aki három lelket elront? Mit? Felséges királyom, a csikó farkához kötném, és úgy kergetném a csikót, hogy minden porcikája ronggyá legyen. Nahát a szakácsnét meg a jányát a csikó farkáhot köttette a király, ők meg éltek boldogul tovább, nevelték a kisfiúcskát.

A köszvény meg a pók

A köszvény meg a pók utaztak együtt. Azon tanakodtak, hogy mék hova szállják. A pók bement egy nagy úrnál, a köszvény egy kondásnál. Mikor beállt a kondás lábába, az mindig verte a földhöz. A pók ahány házat épített éjjel, a szobalány reggel mindig elrontotta. Egyik se érezte jól magát.

Egyszer kimentek sétára. Tanakodtak, hogy nem jó volna megcserélni a helyet? Azt mongya a pók: Na, gyere a helyemre, én meg megyek a tiédre.

A köszvény beleállt a nagyúr lábába. Meleggel rakták, selyempaplannal takargatták, nagyon jól érezte magát. A pók meg annyi házat épített a kondásnál, hogy számát se tudta.

Kimentek sétára, és megbeszélték a dolgot, hogy mindegyik marad a helyén. A köszvény ma is fél a szegénytől, de a pók nem fél.

Szép Kati meséje

Vót egy vénjány a községbe, de azért igen szép jány vót. Hát ez hiába ment mulatságba táncolni, nem vitte senki. Azt mondta egyszer osztán ez a jány, hogy nem bánná, ha az ördöggel kéne is menni, csak táncolhatna. Egyszer belép éjfél tájban egy szép darutollas legény a kocsmába, ahun a bál vót. Ezelőtt intettek a jánynak,

ha táncolni akartak vele. Hát ez a szép legény Katinak intett. A jány megörült, mert olyan szép fiatalember nem vót a bálban, mint az. Ők táncoltak, mulattak szépen éjfél után fél egyig.

Akkor azt mondja a legény: Na, Isten áldjon Kati, mán nekem el kell menni. Azt mongya Kati: De én szeretnék vele lenni, míg élek mindig. Azt mongya erre a legény, hogy énvelem nem jöhetsz, mert én ördög vagyok. Azt mongya Kati, hogy az nem baj, de én mégiscsak megyek veled. Azt mongya a legény, na ülj a nyakam közé. Akkor megindult vele az ördög, és csak a pokolban állt meg. Ott Lucifer oda ment az ördögfiúhoz, és azt mongya neki, honnan hoztad ezt a lelkes állatot? Hát elmondta, hogy honnan hozta. Azt mongya neki Lucifer, hogy pusztítsd el innen, ne piszkold el vele a poklot. Kata megint felült a nyaka közé, és elindult vele vissza a felvilágra.

Mikor idehozta, mongya neki: Szállj le Kata a nyakam közül. Mondta Kata: Nem szállok én le, míg élek. Ha felvettél, vigyél! Három évig hordta a nyaka közt Katát. Nem tudott tőle megszabadulni. Majd egy réten ment keresztül vele. Ott egy juhász legeltetett egy juhnyálat. De a réten vót egy nagy tó. A juhász ott sütötte a szalonnát a tűz mellett. Azt mongya neki az ördög: Te juhász, segíts rajtam, megfizetek neked érte. Mongya a juhász: Mit kell tenni? Már három éve hordom Katát a nyakam közt, nagyon el vagyok fáradva, hát vedd el tőlem Katát. Fizetek neked három zsák aranyat. A juhnyáj akkor a tó másik szélén járt. Akkor a juhász felállt, a szalonnát letette, a szűrt magára csatolta. Azt mondja Katának: Na, gyere Kata, ülj a nyakamba!

Kata leszállt az ördög nyakáról, ráült a juhászéra. Azt mongya a juhász az ördögnek: Hogy egyezzünk meg, mikor adod meg a három zsák aranyat? Van a királynak három szép jánya, majd ént azért elmegyek, és mikor a legfiatalabbat viszem, akkor te jelentkezzél, hogy megmented az ördögtől. Állj a királykisasszony ágya végéhez, és csak te fogod látni az ördögöt, mások nem látják a házban, csak te. Te juhász, egyezzél meg a királlyal, hogy egy zsák aranyért mented meg a jányát. És csak annyit mongyál nekem: Félre Sátán, távozz az embertől! Én akkor ott fogom hagyni a jányt, és te megkapod a zsák aranyat. Így fog lenni mind a három jánnal, és így fogod megkapni a három zsák aranyat. De ha majd a vén királyt fogom vinni, akkor mán ne gyere oda, mert téged viszlek el. A juhász mosolygott magában, hogy Katát is három évig hordtad. Akkor kezet fogtak, és elváltak egymástól.

Most mán a juhász egész nap hordta Katát a nyaka közt. Az ördög meg leste messziről, hogy mit csinál majd Katával a juhász. Az meg mondta neki többször: Szállj le, Kata, mer nehéz vagy. De Kata csak azt hajtotta: Ha elvettél, vigyél! Egyszer a juhász megharagudott, és nekiment a tónak Katával. Mikor mán hónaljig ért a víz, akkor kikapcsolta a szűrt, és Katát belefördította a vízbe. Ezt az ördög is látta, nagy örömbé vót, hogy nem gyúlik meg többet a baja Katával. Majd mikor a királykisasszonyokat vinni akarta az ördög, akkor mindig elment a juhász megmenteni őket. Mindegyikért kapott egy zsák aranyat. Így meglett a három zsák arany.

Egyszer ám a vén királyra is rákerült a sor. Elment a juhászáért, hogy mentse meg a királyt is, akkor még három zsák aranyat kap. Nem akart elmenni, de mégis elment, mert a királyát kellett megmenteni. Ahogy odament, az ördög odahajlik hozzá: Nem tudod, mit mondtam neked? Mán ez nem is vón baj, csak azért gyöttem el, hogy megmongyam neked, hogy kijött Kata a vízből, és gyön ide hozzánk. Akkor az ördög összekapta a farán a ráncot, még a juhásztól se köszönt el, úgy elment, hogy vissza se nézett. Így lett nagy gazdaember a juhászból.

Mese az angyalról

Isten az angyalt elküldte a földre egy asszonynak a lelkéért. Két ikergyermeke vót az asszonynak, és az angyal megsajnálta, mert mind a két mellyéből szoptatott. Visszament az angyal, nem vitte el az asszony lelkét. Kérdezte tőle az Isten, hogy mért nem hoztad el az asszony lelkét. Megsajnálta, mert két ikergyermek szopta. Eredj csak, a tenger fenekén van egy kavics, hozd fel nekem. Na, törd kétfelé, abban van egy bogár arra is gondom van. Amiért ilyet cselekedtél, a szavamat nem fogadtad meg, hét évig büntetésből lent fogsz szolgálni a földön. Ha nem fogsz bünt csinálni, visszajössz a helyedre.

Lement az angyal, beállt egy úrnál kocsisnak. Úgy viselkedett, hogy ne legyen bűnös. Nem ártott, nem vétett senkinek, és sohase nevetett. A bérét nem követelte, mert nem nagy szükség volt a bérére, csak a ruhát fogadta el. Gazdájának szembeötlött ez, és azt mondta, hogy úgy viselkedik, mint egy angyal.

Mentek a városba, a kocsis a bakon ült. Többször mentek el fészület mellett, meg az akasztófa alatt. A fészület mellett nem vette le a kalapot, de az akasztófa mellett mindig levette. Ezt a gazdája mindig megfigyelte, mert hét év alatt sokszor megtörtént ez.

Egyszer elmentek a vásárra. Egy ember egy csizmát alkudott. Az angyal állt a ló mellett, és mán a gazdája is ott volt. Hallgatta az angyal, hogyan alkudnak. Azt mongya a mester: Ne érjem el a holnapot, hogy ez a csizma nem jó! Akkor az angyal elnevette magát. Kérdi a gazdája tőle, hogy mit nevetett. Sohase láttalak nevetni, és most elnevetted magad. El ám, mert az az ember nem éri el a holnapot.

Mán többször megfigyeltelek, hogy az akasztófa mellett leveszed a kalapod, de a fészület mellett sohase veszed le. Miért van ez? Igen, mert a fészületen Jézus maga adta magát az összes viláért, de az akasztófán sok ártatlan ember meghalt mán, aki élni szeretett volna még, és nem is volt hibás.

A gazda kíváncsiságból meg akarta tudni, hogy igazat mond-e a kocsis. Szerette vón tudni, hogy tényleg sok ártatlan ember hal hát meg az akasztófán? Egy éjszaka úgy összeszurkálta a legjobb lovát, hogy az beledöglött. Azt mondta, hogy a kocsisa szurkálta össze, és akasztófára íteltette. Mikor a kocsist az akasztófa alá állították, és a hóhér rátette a kötelet, elkiáltotta magát az úr, hogy álljanak meg! Én vagyok

a bűnös, nem a kocsisom! Kíváncsiságból tettem mindent, mert ez a kocsis mindig levette a kalapját az akasztófa mellett, és azt mondta, hogy azon sok ártatlan ember hal meg. Hát most már elhiszem ezt, mert ő is ártatlanul halt volna meg.

Az angyalnak abban az órában telt le a hét éve, és úgy eltűnt, hogy többet senki se látta.

Nagyapa meséje az unokáknak

Nyolcéves lehettem, mikor édesanyám egyszer vízért küldött a Tiszára. Akkor még kevés kutya volt a faluban. Azt tartották az öregek, hogy abban a kútban van jó víz, amékben sok a veres hasú béka. Volt is abban bőven, de a víz meg nyálas volt, hát mindenki a Tiszáról ivott. Cserépkorsókban hordtuk a vizet, de sok családban hordó is volt, és abban állott a Tisza vize. Én a teli korsóval elestem, és eltört az edény. Édesanyám szigorú asszony volt, hát nem mertem hazajönni. Bementem a Cakód-erdőbe szedrészni, és eltévedtem. Estig se tudtam kijutni az erdőből, hát egy nagy fa tövibe ültem le, hogy majd lesz valami.

Arra lettem figyelmes, hogy emberek jönnek odafelé, és nagy tüzet raknak. Húst sütöttek. Egy hordó is volt ott, amiben meg bort tartottak. Nagy mulatást csináltak, betyárok voltak. Az egyik észrevette, hogy én nézem őket. „Nézzétek csak, ott van egy idegen madár!” Az egyik bele akart lökni a tűzbe. De nem azt csinálták, hanem belelöktek az üres hordóba, és a fenekét is rácsinálták. Akkor megrúgták a hordót, az meg gurult velem, és hozzáütődött egy fához. Ott megállott.

Hallottam, mikor elmentek. Kis idő múlva valami zörgést, ropogást hallottam. A farkasok jöttek oda, és a csontokat rágták. Sokáig ott szamukláltak, még a hordót is körül szagolgatták. Az egyik farkasnak a farka becsúszott a hordó lyukján. Hirtelen jó erősen megmarkoltam. A farkas megijedt, és megindult szaladni. A hordó egyik fától a másikhoz vágódott, és egyszer csak szétömlött. A farkasok elszaladtak.

Egy helyen világosságot láttam, hát arrafelé mentem. Egy félszemű juhász tüzelt ott. A juhok karámba voltak zárva, a kutyák is aludtak. Rám kiabált, hogy rakjak csak a tűzre. Rakd csak rá a rest végét! (a már tűzre tett fának az a vége, ami még nem égett el). Igen rossz kinézésű volt. Raktam a tűzre, de nagyon megijedtem a juhásztól. Egy hosszú fával, aminek a vége tüzes volt, belecsaptam az ép szemébe. Nagyot ordított a juhász: „Ördög, pokol, mi volt ez?” Szaladtam, és bebújtam a karámba a juhok közzé. Félttem, hogy a kutyák megfognak, ha másfelé szaladok. A juhász észrevette, mert a vezérürü nagyon kolompolt. Odatapogatott a juhász. Kinyitotta az ajtót, és azt mondta, hogy „Ki te, ki!” Mentek a juhok kifelé, és a juhász minden juhot megtapogatott. Mindig kevesebb juh volt már a karámban. Láttam, hogy itt baj lesz. A juhász odahívta a kutyákat is. „Rajna! Gyilkos, Betyár!” Így szólította a kutyákat, azok meg vigyáztak mellette. Én egy nagy kos zacskójába kapaszkodtam, az meg kirántott a karámból. A juhász nem vette észre, hanem beparancsolta a kutyákat a karámba, hogy ott keressenek meg. Én addig elszaladtam az erdőbe.

Kezdett már hajnalodni. Egy fán rengeteg sereglyefészek volt. Felmásztam a fára, és raktam a kebelembe a tollas sereglyéket. Mikor már nagyon sokat beleraktam, egyszer csak érzem, hogy szárnyra kelnek, és engem is visznek a levegőbe. Felszálltak a fa felé velem. És erre jöttek Paszab felé. Itt meg jókor reggel az asszonyok a falu alatti éren ruhát sulykoltak. Egy elkiáltja magát: „Óbé Mária, de nagy az a madár!” Én meg azt értettem, hogy toljam le a gatyát. Meg is oldtam a gatyát, és a sereglyék mind elszálltak a kebelemből. Én meg a nagy víz közepébe pottyantam bele. A nagy suhanással annyi halat kivágtam a vízből, hogy lett vón tán egy szekéredérkkel is.

Hazaszaladtam nagy örömmel, és kiáltom apámnak, hogy jöjjön, a sok halat szedjük össze. Mire odasiettünk, egy kis cigánypulya az ingjében mind behordta a sok halat a kunyhójukba. Így oszt apám engem vitt haza. Ott meg édesanyám számoltatott el a cserépkorsóval.

A két csillagvizsgáló

Egyszer két csillagvizsgáló tanár elment tanulmányútra. Egy faluban egy parasztembernél kértek szállást. Az ember szívesen fogadta őket, még vacsorát is adott nekik. A vendégek azt kérték, hogy a szabadba készítsen az ember szalmából ágyat, mert ők ott szeretnének aludni. Az ember azt mondta, hogy az nem jó lesz, mert meg fognak odakinn ázni. Mosolyogtak a parasztemberen a tudósok, és kint feküdtek le. Akkor még tiszta volt az ég, de úgy egy óra tájban olyan zápor esett, hogy a két csillagász bőrig ázott.

Reggel az ember ellátta őket früstökkel, és indulni akartak tovább. Nagyon bántotta őket az éjjeli eset, hát megkérdezték a házigazdától, honnan tudta azt, hogy éjszaka esni fog az eső?

A parasztember azt mondta: Mikor az én Miska számaram feljön este a kertből, és a színbe megy éjszakára, akkor mindig eső szokott lenni.

Összenézett a két tudós, és azt mondja az egyik: „Gyerünk innen hamar, mert itt még a szamár is többet tud, mint mi.”

A Rétközből a nagyvilágba

(A paszabi szőttes)

A család által kezdeményezett és gondozott paszabi szőttes történetét a leginkább illetékes, a mintákat gyűjtő, tervező és a szövőműhelyt kezdetben vezető Turi Margit közölte a Szabolcs-Szatmári Szemle 1971/1. és 1972/1. számaiban megjelent tanulmányában. A személyes hangvételű visszatekintést rövidítve közljük. Teljes terjedelmében Paszab község honlapján olvasható.

Szülőfalum, Paszab nevével immár harminc éve egybeforrt e közismertté vált szőttes fogalma. Létrejött, sajátos fejlődése szerves része lett a község helytörténetének éppúgy, mint a szabolcsi háziipari szövetkezés közel negyedszázados múltjának.

A Szabolcs-Szatmár megyei Népművészeti és Háziipari Szövetkezet részlegeként üzemelő paszabi szövőházat mai korszerű mivoltában – jelentős gazdasági, szociális és kulturális eredményeivel – ismerik szerte az országban, exporttermékeit pedig kedvelik határainkon túl is. Ami a szőttes fejlődésének volumenét illeti, széles körökben egyértelmű az elismerés. Nem mondható el ugyanez a művészi jelleg, a szőtteshagyományok szerepének megítéléséről. Az utóbbi évtizedben nyomdafestéket látott szakmai véleményekből ugyanis arra lehet következtetni, hogy a paszabi szőttes származásáról roppant hiányosak az információk, és ez alól ma már nem kivétel a Paszabon felnövekvő szövőgeneráció sem. Ennek oka – természetesen – abban keresendő, hogy az idők múlásával feledésbe merült az az első tíz esztendő (1938–1948), amikor a paszabi szőttes egy sajátos tanfolyamból megszületett, gyors fejlődésnek indult, és a felszabadulást követően megtehetette első lépéseit a nagyvilágba – idehaza pedig a jobbik világba.

Paszab esetében a hagyományokat vagy elvitatják, vagy eltúlozzák. Vagyis egyesek úgy tudják, hogy a község nem rendelkezett adottságokkal, és apám, Turi Sándor tanító (szociális indíttatásból) tanította meg a lányokat szőni-fonni.

Mások úgy vélekednek, hogy a „paszabi szőttes” valamikor a harmincas évek elején spontán keletkezett a falu hagyományörző öntudatos asszonyainak minden irányítás

Turi Margit az 1940-es években

nélküli háziipari mozgalmából. A harmadik verzió szerint mindenek kezdete a szövetezet megalakulása 1952-ben.

Perczel Erzsébet szőttesfotókkal illusztrált szakmai publikációjában az 1959. évi pályadíjnyertes paszabi szőttesekről ezeket írja:

„Paszabi szőttesek. Ennek a vidéknek a szőttesei egészen más jellegűek, mint az eddig ismertettek. A község nem rendelkezett régi hagyományokkal. Az 1930–35-ös években gyűjtötték össze a környező falvakban még található mintákat, s részint ezek alapján, részint új tervek hozzáadásával újszerű formastílust alakítottak ki. Hatással voltak mintáikra a szatmári szőttesek is, de ezek hatása csak a mintázó fonál hosszabb lebegésében, a csíkok tömör színezésében nyilvánul meg. A paszabi szőttesek csíkjainál általában a színes fonállal készült minta van nagyobb arányban, a fehér alap csak a lekötési pontoknál látszik. E szőtteseknél egységes hatásról beszélni nem lehet, általában hatottak rájuk a régi takácsmunkák is.”

Könyvében bemutatott paszabi szőttesmodellekről így ír:

„...a motívumok ritmikus ismétlődése, a csíkok szép aránya kiegyensúlyozott, nemes hatást kelt. A régi népművészek tudtak mértéket tartani a cifrázás művészetében, a paszabi szőttesek bemutatott darabjai is ezt a művészi mértékletességgel párosult gazdag képzelőerőt mutatják. ... Sokféle motívummal dolgoznak, de egy-egy szőttes keretében keveset használnak. Nem keverik a motívumokat, sokszor egy minta ritmikus ismétlésével alkotják műveiket. Ezek a szőttesek teljesen eltérnek a szatmári szőttesek jellegétől, az alap nemcsak a lekötő pontoknál jelentkezik, hanem úgy alakítja ki a szövő a színes formákat, hogy a negatív forma, illetve a színek közötti alap is külön mintázatot alkot.”

Törvényszerű az, hogy a nyomtatásban megjelenő – általánosságokból kiinduló – szentenciák befolyásolják a szakmai nézeteket, és hatnak a gyakorlatra is. Az elvitatott hagyománykomplexus például arra az elvi engedményre vezetett, hogy a Paszabon és a Cigádon készült szőttesek kirakati céduláin „Nyírségi szőttes” felirat állt pár évvel ezelőtt.

A kezdetek

Mindenekelőtt az szorulna tisztázásra, amit a falumbéliek előtt nem kell különösebben bizonygatnom, hogy Turi Sándor se szőni, se fonni nem tudott, és nem szokott. De a néprajzgyűjtők biztos szemével, a paszabi nép felszabadulás előtti nehéz életének megértésével ismerte a kender házi megmunkálásának minden fázisát, amit a faluban ősi ágon asszonyok és lányok végeztek. Tudta azt is, hogyan csinálják, és azt is, hogy miért kénytelenek úgy csinálni. Ismerte a kender munkamenetének megkönnyítésére kialakult szokásokat, szólásmondásokat, dalokat, meséket. A nép hagyományait nem kuriózumként tekintette, hanem a szó néprajzi és művelődéstörténeti értelmében – műveltségnek, amire építeni lehet és kell. Ez a szemlélet

volt az alapja pedagógiai, népművelési munkásságának és a fél évszázadon át megnyilvánult emberi magatartásának a falu közösségében. Szerette az iskolát, a rendet, a szépet, a tisztaságot. Erre nevelt bennünket – tanítványait.

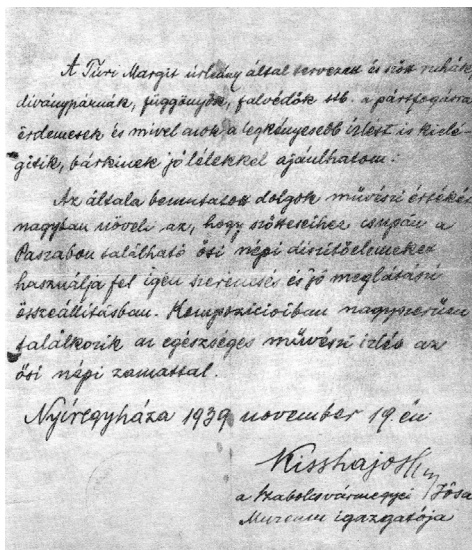
Nem volt arra szükség, hogy manuálisan értse a szőttest, és ő tanítsa. De úgy érzem, emlékének sincsen szüksége arra, hogy halála után olyan érdemeket tulajdonítsunk neki, ami ellen, ha élne, tiltakozna. Sokkal többet tett ő a paszabi szőttesért, mert egy élet küzdelmes munkájával egyengette útjait. Az ő széles baráti köre akkora kitekintést jelentett nekünk abból a rétközi kis faluból, ami nélkül elképzelhetetlen lett volna a paszabi szőttes létrehozása. A rövidség okáért is helyesnek látom idézetekben elmondani, illetve érzékeltetni a kultúra fellegváraival és tudós képviselőivel tartott kapcsolatait, mások megfogalmazásában és baráti szavakkal. Ez óv meg attól, hogy a „megszépítő messzeségbe” távolodó alakját tovább idealizáljuk. Bölcs életszemléletében a múlt megbecsülése mindig a jelent szolgálta és a jövőt építgette a maga eszközeivel.

A harmincas évek második felében ennek a szellemnek jegyében igyekeztem levenni vállairól az iskolán kívüli népművelés időt rabló munkájának egy részét, a színdarabok betanítását, rendezését, iskolai ünnepélyek előkészítését, táncitanítást, tornát stb. Irányított, de úgy, hogy közben a képességek kifejlesztését munkálta. A paszabi szőttes az iskola eredményeinek egyike. És én apám árnyékában éltem.

Többen voltak, akik biztattak, köztük elsősorban Kiss Lajos és leánya Eszter, férjével, Boross Gézával, aztán a család és a leányok, a paszabi volt iskolapadtársak. És nem utolsósorban Bálint István, a gávai járás akkori ipartestületi jegyzője, apám egyik legtehetségesebb tanítványa, később (1951-től) „fia”.

A mintagyűjtést, rajzolást azonban nem valamiféle tetterős elhatározás sarkallta még a harmincas évek legelején, amikor a nyári szünetekben apánk bennünket is befogott a múzeumi gyűjtőmunkákba. (Kiss Lajossal, a nyíregyházi múzeum igazgatójával 1929-től, Ortutay Gyulával a folklórkutatóval 1931-től tartott a munkakapcsolat.) A „szakmába” úgy avattak bele, hogy Kiss Lajostól érdekes feladatokat kaptam, amit az ő igen kedves dicsérgetése mellett kislányos lelkesedéssel csináltam.

Első megbízatásom volt, hogy a szapán nélküli mosás körüli szokásokat kérdezzem ki az asszonyoktól, és rajzoljam le a nyári szapulás munkamenetét. Aztán következett a szövés-fonás.

Kiss Lajos befogadó nyilatkozata

A múzeum néprajzi termében akkortájt felállított régi típusú paszabi szövőszékre id. Szabó Miklósnéval és Boriska lányával mi szereltük fel a kenderfonalat, és indítottuk el a vászonszövést. A kender megmunkálásának minden eszközét megismertem. Ekkor mondta Kiss Lajos, hogy a szedett mintákat rajzoljam le a szőttes abroszokról, dísztrükközőkről, vőfélykendőkről, komakendőkről, gyúrókötőkről és a szakajtokendőkről, s írjam le a minták nevét, készítőjét, idejét, tulajdonosát. Apám aztán számonkérte tőlem a munkát, ami évekig tartó ráérős folyamat volt. Egyes legszebb darabokért otthon is elég volt a szekrénybe nyúlni, mert – mint annyi helyen, ahol szőttek, fontak – Paszabon is szokás volt esketéskor papnak, kántornak díszes szőttest ajándékozni. (Ez a divat a háborús idők közeledtével eltűnt.)

Akkoriban még nem figyeltem arra, hogy tulajdonképpen „iskolát” járatnak velem. Később ébredtem tudatára, amikor már saját felelősségre foglalkoztam a szövéssel. Kiss Lajos 1939-ben keze írásával és a Szabolcs Vármegyei Jósza Múzeum pecsétjével állította ki a „bizonyítványt”, a szakmai ajánlólevelet, amit az ő szigorú értékítéletének ismerői velem együtt komolyan vettek. Legbecsesebb emlékeim között őrzöm, mert a paszabi szőttes indulásának egyik dokumentuma.

Idekívánczik az analógia: nélkülük a paszabi szőttes sem vált volna olyanná, amilyenné egy rövid év alatt fejlődött a tanfolyam után. A harmincas évek termékeny kapcsolatainak tudományos formában testet öltött bizonyosságai Kiss Lajos rétközi dolgozatai, köztük közvetlen paszabi tárgyú vagy onnan is való adatokkal. Ekkortájt jelentek meg Ortutay Gyula népköltészeti és mesekötetei. És ezeknek az éveknek a tapasztalatait összegezte ugyancsak Ortutay Gyula a Szabolcs megyei népi kultúráról írt tanulmányában – a megyei monográfiában. Turi Sándornak a szabolcsi sajtóban későbbiekben megjelent néprajzi cikkei, gyűjtései is ebből a korszakból táplálkoztak legnagyobbbrészt. Nem vagyok hivatott szakember, de a Jósza Múzeummal kapcsolatos fenti megnyilatkozások is arra utalnak, hogy a Rétköz régészeti, tárgyi és szellemi néprajzának, szociológiájának feltárása a legjobb időben és ütemben történt a harmincas években.

Túlzott igénynek tűnik, de nyugodtan elmondhatom, hogy a fenti irodalom ismerői előtt lehet teljes és világos a paszabi hagyományok képe. Mert a szőttest és a mintákat nem lehet kiszakítani ebből a szövevényből, és a falu hagyományait csupán a díszítésre leszűkíteni. Az „iskola”, amiről fentebb említést tettem, számomra se a minták rajzolását és osztályozását jelentette, mert mestereim – köztük a ma 94 éves idős Béres Antalné és a 77 éves Király Ferencné – sokkal mélyebbre irányították a figyelmemet. Fiatalon látnom kellett azt a – ma már hihetetlen – szegénységet, amiben akkoriban a paszabiak többsége élni kényszerült. A „művészhajlam” és a szervezési készség eszközök voltak abban, hogy valamit megoldjunk a lányokkal, akikkel éveken át foglalkoztam, barátkoztam.

A vidék, a község és a kendermunka

Paszab a Tisza és a Lónyai-csatorna által határolt Rétköz 28 községe közül a legkisebbek egyike. A Vencsellőtől Tuzsérig terjedő, valaha lápos, vizenyős, iszappal borított terület földje jól megtermi a kendert. Paszab határában a Tisza szabályozása után maradt nagy kiterjedésű Holt-Tisza kenderáztatásra alkalmas vizével kedvezett a fonás-szövés hagyományok fennmaradásának. Két szomszédos falu: Ibrány és Buj is ide hordta kenderét. A rétközi nagybirtokokon, a hercegi uradalmak ipari kendert termesztettek, és ezt a szegedi kendergyár nagyhalászi kikészítő telepe dolgozta fel. Paszabon eladásra nem foglalkoztak vele, hiszen az asszonyok rendszerint veszekedés árán jutottak egy kis darab kenderföldhöz az akácfa árnyékában.

A kendermunka menete és módjai Paszabon nem tértek el az országosan ismert általános gyakorlattól, csupán a hozzátartozó szokás-hagyományok tekintetében, melyeket árnyaltak a vagyoni különbségek. A kisparaszti réteg körében a kender megmunkálásának éppúgy kialakult a „*kaláka*” szokásrendje, mint a kapálásnak, a kaszálásnak, az aratásnak és a házépítésnek. A szövőszékszereléshez, a munka megindításához vagy komplikáltabb szedett csíkokhoz szép számmal voltak mindig szakértő, tapasztalt asszonyok, akiket elhívtak segítségnek – jó szóért, vagy megkínálás fejében. A segítőkészség és a szorgalom volt mindig a paszabi nép erénye. A bajban is együtt voltak, de a mulatságban is. Az öregek így mondták: „a kender sok nótát hallott”. A tréfák, a mesék meg a balladák szórakoztatták a fonókat.

A pamutot csak a századfordulótól használták. Vásáron vették a „pakkpamut”-ot, de két szálán felemelték, és ha önsúlyát megbírta, akkor bíztak benne. Paszabot 1910-ben kapcsolták be a vasúti hálózatba. Ettől kezdve gyorsabban terjedt a pamutos szövés divatja, és kialakult a díszítmény is a szőttéseken.

Régen Paszabon kenderből készült a férfing, a bő gatya, a női alsóruha, a felcseperedő gyermek pendelye, illetve a fiúgyermek hosszú inge (kantusa). A pamutcikkek lassan kiszorították a ruházatból a vászonneműt, de a ház körüli szükségletre még évtizedekig szőtték – a kenderszösz osztályainak megfelelő finomsági mértékek szerint – a tiszta kendervászon abroszt, lepedőt, törölt, törülközőt, zsákot, ponyvát, szalmazsákot, rongypokrócot. A pamuthasználat aztán felváltotta a kender felmenőt (lánc), és már csak belelőnek (vetülék) használták az abroszok, lepedők, törülközők, komakendők, szakítóruhák stb. készítésénél. Díszítőcsíkokhoz a piros, bordó és kék fejtő volt szokásos. A szedettcsíkot pamuttal „bélelték”. A módosak tiszta pamutost is szőtték, vagy a berceli vásáron vett karádi lenfonallal. Ezekből készültek az ünnepi darabok a „stafér”-ba. A mintázást nem mindenki értette.

Akik a szöttes csíkok szemrontó munkáját csinálták, csaknem valamennyien a kényszerű gyakorlatban váltak értőkké. Ők vállalták a tiszta pamutost, rendszerint napszámban – időbérben. Hajnaltói későig görnyedtek felette, de két férfi napszámját is megkeresték. Saját részükre így tudtak pamutot venni abban a pénztelen világban. Másik mód volt arra, hogy a szegényasszony lányának is legyen

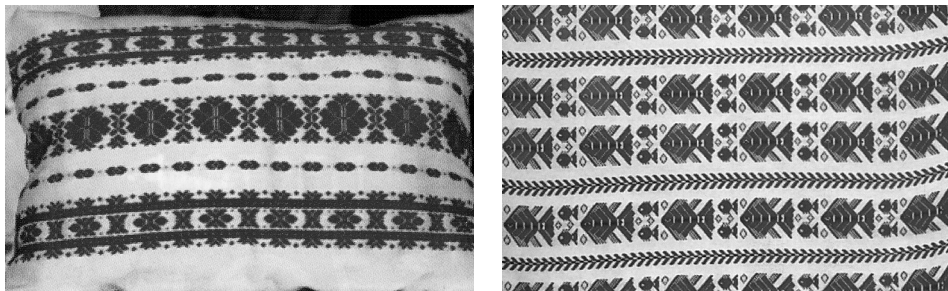
pamutos szötte a ládában, ha résziben dolgozta fel a „jógazda” asszony anyagait. A megállapodás attól függött, hogy miből mit, hogyan kell szőni. Az se volt mindegy, hogy otthonában vagy a gazdáéknál dolgozott. A szövőnek segítség is kellett, a bélelőszálat folyton kellett „csöllőlni”, „állítani” a szedődeszkát a nyüst mögött, és „beadni” a szakadt szálat a bordáig. A gazdaasszony ezekben sokszor segített, mert így kevesebb időre volt szükség a szövéshez, ami mindig sürgős volt, alig várták, hogy kirakják a lakószobából a poros, csattogó esztvátát.

A két szomszédos földrajzi területet, Rétközt és Bodrogtózt a Tisza választja el egymástól. A bodrogtózi lentermesztés éppolyan jelentős volt ipari értelemben is, mint a rétközi kender; a szegedi gyárnak Bodroghalászbán volt lenfeldolgozó üzeme. Egy múlt századi leírás szerint az ezernyolcszázas évek első felében virágzó lenszövő háziipari központ volt a Bodrogtó, de hanyatlásnak indult (1877-ben írják), és a volt háziiparosok inkább már csak saját céljaikra szövik a valaha híressé lett lenvásznat. Ennek okát a gyapocikkek fokozatos térhódításában látják. A még sok vásznat készítő, lenfeldolgozó bodrogtózi községek között említik Karádot. – Ha a néprajzi irodalomból és tapasztalásból nem tudnánk, ez a korabeli tudósítás is meggyőzően bizonyítja, hogy a század végére általánossá vált pamuthasználat éppúgy közrejátszott a híres és szép szedettes szöttesek kialakulásában, mint a „csak saját” célra, befelé forduló lenfeldolgozó munka. Tudnunk kell azonban azt is, hogy – amint a leírás is említi – Karád megtartotta kettős arculatát, és egyrészt kivirágzott „házi szükségletre” az asszonyok keze alatt a szép mintás népi szöttek, másrészt a sima lenvásznat és a lenfonalat falun kívül, piacon értékesítették. A harmincas évek elején még eleven volt ez a faluipar. Ebben a gyakorlatban a karádi asszonyok nagy mesterségbeli tudásra tettek szert és tekintélyükkel, mintáikkal egyaránt hatással voltak a környéken az új népművészeti ág kifejlődésére, ami a Rétközben is „lábra kapott”.

Megvolt annak a maga sajátos társadalmi mechanizmusa, ahogyan ezek a hatások végbementek. Egy falut a környező községek közül kiszakítva megismerni nem lehet, minden megkülönböztető sajátosságaik ellenére sem. A paszabiak az emberi természetre azt mondták: „a két kezem se egyforma”. Ez állt régen az egy tájon élő, egymásra utalt falvak etnikai arculatára is. A természeti adottságok sok mindenben hozták közös nevezőre a rétközi községek lakóit, de ahány falu, annyi szokás alakult ki. Egymás életét azonban minden zártság ellenére is figyelték családi, rokoni szálakon is. Hoztak asszonyt a környékről, és vittek is a szomszédos Ibrányba, Nagyhalászbá, Bujrá, Tiszabercelre, Gávára, Vencsellőre és a többi községbe, de nem volt ritka a házasság a „túlatiszaiak”-kal, Karáddal, Cigánddal, Karcsubal sem. Távoli megyékből is kerültek feleségek Paszabra.

A kender feldolgozása, szövése és a szöttek felhasználása tekintetében kialakultak a közös vonások a népi életben. A serdülő leány számára korán kellett kezdeni a vászonnemű lerakását, hogy idejére tele legyen a menyasszonyi láda. Nagy érdeklődés övezte a más faluból érkező menyecske staféros sifonját a harmincas

évek elején, Paszabon is. A kelengye nemcsak a házi szükségletet fedezte, ennél többet jelentett: módot, rangot – hogy bocsátották el otthonról, és mit tud maga az új asszony a szövésfonás mesterségéből, hogyan csinálják náluk. Egy ilyen – irányítás nélküli – tapasztalatcseréből származik a paszabi szőttesben ma is közkedvelt „atyai csík”. Egy Vámosatyából jött asszonytól tanulták. Az ő falujában – a díszítmény technikai megoldásának megfelelően is – „bársonycsík” volt a neve. A származást a minták nevére nehéz lenne nyomon követni. Sok ezer minta fényképe, hálós papírra való lerajzolása útján volna érdemes egyszer megnézni a Győrffy István megnevezte területeken, honnan áramlottak, koptak, gazdagodtak a szőttes díszítmények, felismerhetők-e bennük Sáros vármegye hajdani szövött emlékei. Ehhez jelentős segítséget nyújthatna a sárospataki falukutatók által a harmincas évek második felében összegyűjtött felső-zempléni és bodroghközi szőttesgyűjtemény, melyet dr. Újszászy Kálmán és muzeológus felesége által akkoriban magam is megismerhettem.

Szőttesminták

Az eddig vázoltak alapján is kitűnik, hogy Paszabon volt a szőttesnek hagyománya. A minták származása tekintetében a döntő kérdés nem az, hogy honnan jöttek a díszítőelemek, hanem az, hogy igény támadt a befogadására, a maguk módján éltek vele, és a készítésben lefordították a maguk szűkös lehetőségeinek a formanyelvére. És ezt a szerény díszítő értéket irreális összevetni a fenti nevezetes szövőművészettel, mint a sárközi vagy a palóc.

A tanfolyam eredményeként létrejött új „paszabi szőttes” nem úgy paszabi ma sem, ahogyan sárközi a decsi szövetkezetben dolgozó népművészek mai szőttese. De nem is olyan szintű iparművészeti konstrukció, mint a „halasi csipke”, mely – Lyka Károly szavaival – „bárhon létrejöhetett volna, ahol Dékány Árpád rajztanárkodik”. Mindemellett a halasi kivitelezők érdeme óriási.

A mi szőttesünket a későbbiekben komponált megjelenési formájában is tárgyi és emberi feltételei szervesen kötötték a faluhoz. Ereje abban volt, hogy a hagyományos tudásanyagra épült, és szervezője, tervezője tudta, kikkel vállalkozik a feladatra. Nem véletlen az, hogy a tanfolyamot a népművelési hatóság engedélyezte.

Ha el is időznénk e cikk keretében a régi paszabi szőttessminták felsorakoztatásával, leszámolható milliméterhálós rajzok és technológiai ábrák nélkül nem sokat érne az érdeklődők számára. Ezt csak egy helyi tanulmány végezhetné el. E nélkül legfeljebb azt az előjáróban idézett megállapítást igazíthatná helyre, hogy a környező falvakban még voltak összegyűjthető minták, csak Paszabon nem. Pedig a vidék ebben a tekintetben éppúgy a szürke derékhadhoz tartozott, mint a mi falunk. Mert a bodrogházi nevezetes szőttess említi a szakirodalom, és fogalma átment a köztudatba, de a rétköziek ilyen értelemben nem tettek szert hírnévre.

De, amit maguknak ebben megteremtettek, az az utókor számára igenis tiszteletre méltó. A Rétköz sűrűn lakott régi település. Paszabon – a felszabadulás előtt – egy négyzetkilométerre 114 ember jutott, és – a nagybirtokok levonásával – a termő földterületből statisztikai átlagban egy főre nem jutott egészen egy hold. A valószínűségben a megoszlás ennél sokkal mostohább volt.

A minták nem a fenti módon tükrözik a tulajdonviszonyokat. A gyűjtő találhatott olyan darabra is, ami a menyecske nagyanyjáié volt az első világháború előtt, vagy pedig egy idős asszony saját staférungjába szötte nagyon régen. Közismert dolog, hogy a népművészet jeles darabjait sokszor nemzedékek során megőrzik. Ezért, mint fentebb érintettem, a szöttess díszítmény gyűjtéséhez kellenek „a tapasztalatok, emlékek és élmények”, amelyek a mintával szövésközben ismertettek meg a rátermett, a szorgalmas asszonyi kéz élő munkája által, és tehetségének „hozzáadásával”. A legszebb díszítmények gazdái nem szükségszerűen a vagyonosak voltak. A koszorús minta az egyik kedvelt díszítőelem volt a faluban és a környéken. Több darabot is találtunk belőle.

Népművelési hagyományok

A címszóban nincsen semmi túlzás. Paszab ezen a téren is rendelkezett sajátos, rá jellemző hagyományokkal, ami nem választható el a nehéz életben kialakult szellemiségétől. A két világháború közötti időben, de különösen a harmincas évek második felétől ennek a kifejezésnek a falu aprajára-nagyjára érvényes komoly fedezete volt.

Paszabban kapcsolatosan a Szabolcs vármegyei monográfia is úgy említi, hogy „közművelődését 1 ref. elemi iskola látja el”. Ez az egyetlen művelődési fellegetvár két tanteremből és egy tanítói szobából – a „kisszobából” – állt mindössze, de a tanításon kívül időt és teret biztosított a községi könyvtárnak, az ismeretterjesztésnek, az énekkarnak, a műkedvelő színjátszásnak és táncnak, iskolai és községi ünnepélyeknek stb. És volt farsangi bálterem és a nyári óvodai napközi otthon menedéke.

Apám harminckét évig volt az 1901-ben alapított paszabi hitelszövetkezet ügyvezetője. A kisszoba ennek is helyet adott, és még oly sok mindennek, a falusiak

számára, de Paszab határán jóval túl is arra a szerteágazó tevékenységre, melynek ez az irodahelyiség volt évtizedeken át alkotóműhelye.

Említettem, hogy apám iskolán kívüli népművelői munkájából a családon belüli munkamegosztásban részt vállaltam. Ennél azonban – diploma nélkül is – többet kellett megvalósítanom, amikor 1936-tól a téli hónapokban tanítói feladatokat is rám bízott, mert ő néhány hétre a sárospataki népfőiskola tanfolyam nevelőjeként távol volt. Éveken át – önként – foglalkoztam iskolai mesedélutánok rendezésével, ismeretterjesztő és ünnepi műsorokra szavalók felkészítésével. Színpadi táncokat is tanítottam be a gyerekeknek, és parádés tornavizsgákat tartottunk. Életem legszébb emlékei között tartom számon a tehetséges tanítványok eredményeit, sikereit, a szülők örömét és a „főnök” székszavú elismerését. Az iskolások fegyelme, ragaszkodása a padok közül kikerülve is tartott. A legtehetségesebb táncosokból, versmondókból, színjátszókból később egy generációs törzsgárda alakult ki, akikkel évente nem is egyszer többfelvonásos darabot vittünk színre. (Utoljára 1949-ben Illyés Gyula fordításában Molière *Fősvényét* adtuk elő.)

A népművelésnek ebben a légkörében, „abban a kis lehetőségben” emberközelen éltünk. A paszabi földnélkülieknek a földművelésen kívül úgyszólván semmi munkaalkalmuk nem volt. Eljártak dolgozni az Ibrány határában elterülő, Paszabbal határos hercegi uradalomba. Sok asszony kendernyűvészkor így jutott hozzá a becses nyersanyaghoz. Ebbe az uradalomba jártak el ősszel a lányok almát szüretelni, válogatni, ládázni. Ez még az ötholdasoknak se volt szégyen, a pénz nagyon kellett. A népművelő munka, a rendszeres összejövetelek kialakították annak a gondolatát, hogy anyagi értelemben is „hasznos” dolgokkal kellene foglalkoznunk. A lányok kihasználták az időt az előadások előkészületében, magukkal hozták a „stafér”-ba való vásznat, és varrták keresztöltéssel.

1938 tavaszán pirossal szegett szűr mintás báli ruhát hímeztek maguknak a műkedvelő lányok – a legolcsóbb molinóra. A mintát és szabásrajzot Ilona testvéremmel csináltuk. Akkoriban divatos volt a környéken „pettyes bál” és hasonló, a lényeg az volt, hogy a bálozó lányok egyenruhát viseltek. A paszabi lányok ruhája nagy siker volt. Ezen a tavaszon határoztuk el, hogy kézimunka-tanfolyamot tartunk. Biztatást az említett hozzáértő barátokon kívül a község elöljáróitól is kaptam, de pénz nem volt. Karádon azon a télen tartottak három hónapos szövőtanfolyamot, és a faluban maradt az „állami” szövőszék. Néhány lánnyal, akiknek rokonsága volt odaát, elmentünk érdeklődni. Aztán Nyíregyházára is bementem, mi módon segítenének gondjainkon.

Akkoriban, és még pár évig a felszabadulás után is, háziipari tanfolyamot csakis az iparügyi minisztérium előzetes engedélye alapján lehetett tartani, tekintet nélkül a rendező szervre vagy az oktatással bevezetendő háziipari ágazatra. Kérelemmel a területileg illetékes háziipari felügyelőséghez kellett fordulni, és az engedélyezést akkor is kötelező volt kérni, ha segélyt nem igényelt a tanfolyamfenntartó szerv.

Szövés betanításához három hónap volt az előírt időtartam. Ez alatt a növendékek elsajátíthatták a takácsmunka alapjait – a szövőszék kezelését, a felvetést, befűzést, egyszerű és többnyüstös vászon szövését és kikészítését. Egy ilyen tanfolyam esetében a fenntartó szervet a következő költségek terhelték: szakoktató fizetése, útiköltsége, lakása, kosztja, vagyis teljes ellátás, a szövőfelszerelés oda- és visszaszállítása, nyersanyagok beszerzése, helyiség bérleti díja, fűtése, világítása.

Karádon egyik magánháznál láttuk, mit tanulnak. Éppen munkában volt egy duplaszéles „darázs-fészkes” alapba készülő falvédő, melynek közepébe rózsakoszorúban álló pávát mintáztott a szövő tarka fonalakkal. Naturális, divatlapból vett gobelinminta volt. Ismerve Karád szőttművészetét és eleven öntevékeny háziiparát, nem értettem, miért volt szükség erre a költséges tanfolyamra. Amit a karádiak minden irányítás nélkül megteremtettek, az az egyszerű háziipar fogalmának felelt meg. Foglalkoztak eladással is, de ki-ki a magáét vitte piacra, saját munkájáért kapta a pénzt, és így haszon nem volt rajta, tehát engedély nélkül gyakorolhatták. A tanfolyamból Karádon – a giccs terjesztésén kívül – semmi sem realizálódott. Ez mindenütt így volt, ahol helyből nem akadt irányító – az oktatóval együtt távozott a felülről sugallt elképzelés.

A két világháború közti időben a kormányszervek érdekei szerint megoszlott a háziipar irányítása. Mindenkié volt és senkié. A földművelésügyi tárca azért ragaszkodott a kézben tartáshoz, hogy a falusi lakosság nyersanyagainak feldolgozását, téli foglalkoztatását tanfolyamok segítségével megoldja, a népjóléti azért, hogy általában a lakosság szociális problémáit enyhítse, keresethez juttassa; a kereskedelemügyi annak az elvnek kívánt érvényt szerezni, hogy háziipari tevékenységet csak ott lehet és kell kezdeményezni, ahol az értékesítést is megszervezik. A közoktatásügyi minisztérium a háziiparban jelentkező művészetet – és a népművészetet – féltette a kereskedelemtől, de ennél többet nem is tehetett. A vidék háziiparát egyletek, társulatok, fővárosi vállalkozók tartották kézben, és a valóságban a kereskedelem diktált. Az iparügyi tárca elsőbbségi helyzetének ura nem volt, mert a háziipar fogalmának ipari értelmezése annyira szétfolyó volt, hogy az ezerarcú gyakorlatban az esetlegesség jellemezte.

A tanfolyam

A közoktatásügyi szervek rendelkeztek – meghatározott – keretekkel és lehetőségekkel tanfolyami célokra. Ezt láttuk járható útnak terveink megvalósításához.

Az 1938. november 8-án benyújtott tervezetem alapján a vármegyei iskolán kívüli népművelési bizottság megbízott egy ún. „magyar kézimunka” tanfolyam megtartásával, három hónapos időtartammal,¹⁶ és hozzájárult az oktatói fizetéssel és minimális dologi ellátmánnyal. Helyiséget az iskola nyújtott, és apám hozta a legtöbb áldozatot, mert erre a télre lemondott a kisházjáról.

A tanfolyam résztvevői, 1938

A jóváhagyott munkaterv elméleti és gyakorlati részre osztotta a tananyagot. Az volt az elképzelésem, hogy a hallgatók előadásokon megismerik a magyar népi hímzésfajtákat általában, és külön foglalkozunk a szálszámolós munkákkal, ideértve a szőttescsíkot is. A meglevő gyűjtésemet a lányok segítségével kívántam kiegészíteni.

A 22 hallgatót jól ismertem. Tudtam, kinek mihez van hajlama, tehetsége. Nem hirdethettem szövőtanfolyamot, mert erre engedélyünk nem volt, de a kisházban felállított kölcsön szövőszéken a hímzéshez szükséges alapvaszon szerelésben a csíkszedést is tervbe vettem. És ez sikerrel is járt.

A szövőszereléshez a szakértő asszonyokat hívtuk el, akik szívesen jöttek amúgy is, de kiváltképpen azért, mert leányuk is a növendékek között volt. (Király Ferencné, Czomba Balázsné, Béres Miklósné.) A szedett csíkokban perspektívát láttam, de a szövés munkamenetei, különösen az előkészítő-szerelő szakaszban roppant hosszadalmasak voltak. El kellett térnem a munkatervtől, és megpróbálni ezeken könnyíteni. Ehhez azonban tankönyv és megfelelő felszerelés kellett. A népművelési titkárság hozzájárult a tanfolyam kibővítéséhez, és megajándékozott egy kéziszővőknek szóló szakkönyvvel. Ez magában kevés lett volna az elképzelés megvalósításához, de az is megoldódott, mert az eljárósaágtól kaptunk egy gyorsvetélős, „modern” szövőszéket, olyan teljes felszereléssel, ahogyan a könyvben írva volt. Menet közben kellett megtanulnom és begyakorolnom a szabályszerű szerelést, anyagszámítást, a négyenyűstös sávolykötéseket és a gyorsvetélős szövést. Ezt többen megtanulták, és a háborús ruhahiány idején igen jó hasznát vették.

Februárban már három szövőszék működött a műhelyé átalakult kisszobában. Magam osztatlan munkaidőben sokat rajzoltam és terveztem. Az utolsó hónapban készült el egynéhány olyan modell, amelyek megalapozták a későbbi kereseti munkát.

A falubelieken kívül többen meglátogatták a tanfolyamot, és már akkor rendeltek párnát, szőttesruhát, terítőt. Ezeknek azonban csak a záróvizsga után lehetett eleget tenni.

Márciusra már a hallgatók fele szorgalmasan szőtte a kétnyüstös szerelésben a szedettest. Mert a paszabi szőttes karakterének kialakulásához a „modern” felszerelés csak az előkészítő munkákban könnyíthetett, a szedés maga a hagyományos munkamódon történt. És a mintákat is Paszabról vettük. Sűrű bordában szőttük, és karádi lenfonállal béleltük a szőttest. Csíkhoz a matt Volga fonalat használtuk. A március végén megtartott ünnepélyes záróvizsgán készült csoportképen jól láthatók a ma is kedvelt minták, közöttük a tyúkos, a szőlőleveles, a rozmaringos stb.

A tantervet kibővítve is végrehajtottuk. Nem mindenki tanulta meg a szövést, voltak, akik megmaradtak a keresztöltésnél, vagy a díszes rojtkötés specialistái lettek. A későbbi munkák során ez a munkamegosztás üdvösnek is bizonyult.

A záróünnepélyre megjelent népművelési szakemberek éppúgy, mint a szülők és az egész falu elismerték a tanfolyam eredményeit. Sajátos volta abban állt, hogy a kézimunka-tanfolyamból szélesedett ki, és találta meg a folytatáshoz vezető medrét.

Az első kiállítás

A tanfolyam zártával a kisszobát visszaadtuk eredeti rendeltetésének. A vizsgamunkák – melyek kinek-kinek tulajdonai voltak – még együtt maradtak, és részt vettek velünk együtt azon a nagyszabású megyei háziipari kiállításon, melyre a záróünnepély alkalmával meghívást kaptunk.

A lányok számára elérkezett a mezőgazdasági munkák ideje, én pedig rendeztem a mintákat, és a két kiállítás közötti három héten odahaza a konyhában felszereltem egy szövőszéket, és elkezdtem egyedül az első szőttesmegrendelések teljesítését. Boross Gézanénak szőttem először ruhát. Anyám kitűnően varrt, és a ruha családi munkamegosztásban készült egész nyáron. Ilona nővérem a kötényeket varrta és rojtozta.

A kiállításon a népművelési titkár illetékeseknek büszkén mutatta a paszabi anyagot, mondván, hogy a legkevesebb pénzből mi produkáltuk a legtöbbet. Kiss Lajos azt mondta apámnak: „Örülök, hogy Margit ilyen komolyan vette a dolgot.” A kiállításon rendeléseket kaptam. A debreceni Benyáts cég a nyári egyetemi idényre 25 darab szőttes ruhát kért, amit fokozatosan el is küldöztünk – mondanom sem kell, megfeszített munkával.

Valóban komolyan kellett vennem a munkát, megállás már nem volt. De helyiség sem állt rendelkezésre. A lányok pedig csak úgy tudtak szövést elvállalni, ha mezőre nem kellett menni, vagy esett az eső.

Ekkor írta a Szabolcs vármegyei monográfiában a népművelési titkár, hogy Turi Margit apja lakásán, a konyhában szőő lányaival. Három szövőszéket állítottunk be, én állandóan, a lányok pedig felváltva tudtak jönni, „párban” vállalták a munkát. Az első munkacsoport Czomba Julika, Czomba Ilona, Bíró Piroska, Béres Ilona és a két elemista kisinas: Czomba Pál és Béres Eta és magam voltunk. Otthonra senki sem vállalt szövést, már a kezdeti lépésnél a közös munka mellett kellett dönten.

A „paszabi szőttes” jellegéről

Kiss Lajos ajánló sorait a tanfolyam kezdetéhez egy évre, 1939 novemberében írta, és ekkorra a szőttes jellege főbb vonásaiban kialakult. Nemcsak a hagyományos és az új díszítő elemek, illetve a kompozíciók határozták meg karakterét, hanem a piacképesség és a vevőkör is. Sajátossá tette a kézimunkahatás, melyhez a fonalhasználat is sokban hozzájárult, de mindenekelőtt a készítés begyakorlottsága, a precíz kivitel.

A tanfolyamot követő fél év alatt sokat kellett szőnöm, hogy a megrendeléseknek eleget tehesünk, és megkapaszkodjunk anyagilag az induláshoz, de igen sokat kellett rajzolnom, hogy a fentiekben érintett nívót elérjük.

Nyári keresetemből átállítottam dupla szélesre a tanfolyamhoz vásárolt méteres szövőszéket, és ezen szőttem ősszel a nyíregyházi tanítóképző intézet rajztermének ablakaira megrendelt drapériákat, a kívánságnak megfelelően, ahány darab, annyi mintaváltozattal. Sokat jelentett a fejlődésben, hogy a megrendelő igényét, véleményét ismerhettük, hiszen szolgáltatásszerűen dolgoztunk, és ennek akkor lett nagyobb jelentősége, amikor a műhelyszellem kialakult a közös munkában.

A szőttes díszítőelemek összeállításában azt az utat követtem, hogy a geometrikushoz, csakis ehhez a mintanemhez illő másik díszítmény társulhat, hogy a futóindás mintához futó irányú legyen a másik sor. A gyűjtött mintákon kívül néhány újat magam is terveztem. Egyik ilyen volt az a virágágas és rozmaringsoros párnalap. A ritmust a színekkel hangsúlyoztam. Ez a példány például nyers-lenalapon sötétkék és cseresznyepiros vastag matt pamutból készült, a virágok közepén ellentétes szín átfűzésével. Mára használatos ez a virágágas minta. Perczel Erzsébet említett publikációjában két felvételt is közöl vele. Utóbbiról a *Nők Lapjában* Markos Erzsébet adott közre leszámolható rajzot. Mindez igazolni látszik Kiss Lajos véleményét, hogy népi ihletésű és jellegű, s hogy az új igényeknek is megfelelő.

A szövőház

A tanfolyamot követő őszön alakították át szövés céljaira az udvarunkban levő gazdasági melléképület egyik tágas helyiségét (7 × 6 m). A „beruházást” a sikeres tanfolyam jutalmaként az egyházi előljárók kezdeményezték. Ez a fehérre meszelt, földpadlós „terem” volt egy évtizeden át a paszabi szőttes hajléka.

A szövőházat úgy rendeztük be, hogy aki munkát tudott vállalni, hozott otthonról szövőszéket. Elfért itt minden felszerelés, a vetőnek is volt már helye, nem kellett elmenni házakhoz alkalmatlankodni. Magam a dupla széles széken folytattam a munkát addig, amíg télen Gencsi Eta fel nem váltott. Januárra már hét szövőszék állt – több nem is fért –, de nem mindeniken szőttünk ekkor még. A fűtött, világított helyiségbe a volt hallgatók eljöhettek saját „pakk”-pamutjokat felcsévélni a Bálint István által konstruált golyóscsapágyas, lábbal hajtható szerkezet segítségével. Az otthoni kézi gombolyítást két-három napi munka helyett itt három-négy óra alatt elvégezhatték. A vetést is itt csinálták maguknak csévéállványról 16 szállal, ahogyan a tanfolyamon megtanulták. Már ez is segítség volt, hogy a saját munkájukat racionalizálhatták. De az még nagyobb volt, hogy a szövők jól kereshettek. Nem volt cél a nyereszkesedés. A lányok minden rendelésről tudtak, és a munkának ez használt. Az értékesítést és a vezetéssel járó minden gondot természetesen magamnak kellett megoldanom. Pár hónap alatt mind a hét szövőszékre került lánc, és kaptunk annyi megrendelést, hogy dolgozhattunk.

Úgy alakult ki annak a rendje, hogy ahány szövőszék, annyi munkaszélesség, és ahány szövő, annyféle rendeltetésű szőttes. Az első télen így oszlott meg a munka: párnalapok: Bíró Piroska és Czomba Ilona; terítők: Czomba Julika; zsúrterítők: Király Borka; falvédők: Bíró Julianna és Helmeczy Margit; dupla széles terítők és drapériák: Turi Margit és Gencsi Eta. A lánc azonban közös volt, és amennyiben rendelés érkezett az illető speciális darabjaira, de nem tudott jönni, az szőtte le, aki értett hozzá, és vállalkozott. Munkaidőt nem szabtuk, csak a takarítást tette kötelezővé az önként vállalt felelősség. Valójában nagyon szerettek a szövőházban lenni, és reggeltől késő estig folyt a munka – abban a kaláka szellemében, amiről az előzményekben nem győzhettem elégszer szólni.

Tőke nélkül indultunk, egyik megrendelés a másikat finanszírozta. Az anyagbeszerzés, utazás, levelezés egyre több gondot adott nekem is, de néhány hónap alatt otthonos volt a szövőház. A lányok munkáját úgy könnyítettem meg, hogy a rendeltetés szerinti mintaelemeket és kompozíciókat kartonokra kasírozva a falakra akasztottam. Ennek rajzolása, kifestése minden szabad időmet igénybe vette. De ezek nélkül az irányítás megoldhatatlan lett volna. A harmincas években gyűjtött egyszerűbb, kisebb-nagyobb szélcsíkokat és „köztes” elemeket három – rajztáblányi – kartonról, az „atyai” közé valókat a hozzáillő cikcakkal kisebb-nagyobb mintalapokról, sőt jól bevált teljes kompozíciók kartonjairól kényelmesen számolhatták le. A szövés munkamódjainak ez a könnyítése azért volt jelentős, mert anyáik otthon

úgy tanították a szedettest, hogy mindig egy lemásolandó másik szőttest tettek maguk elé, és a szálát egyszerre két összpontosítással vaklátták. Ezen a télen már nem kellett „deszkaállító” kisinasok se, mert megtanulták „önkiszolgáló” módszerrel a szövést.

A műhelyszellem munkálta a fokozatos szakmai fejlődést, és rövid egy év alatt – amint említettem – a paszabi szőttes előbb a megyében, később az országban elindult útjára. Igen sokat segítettek ebben az említett pártolók is.

A szövőházat sokan látogatták már az első télen is. Elsősorban a falubeliek. Jöttek apám nagy barátai, akik nagyon örültek annak, hogy Paszabon megteremtették ezt a műhelyt. Megfordultak újságírók és művészek. Nekünk az is jó volt, ha egy-egy darabot megvettek, mert a munka ajánlását, a vevőkör szélesedését jelentette.

Találkozásom Móricz Zsigmonddal

1940 januárjában az alispánné kiállítást készített elő. Én is kaptam felszólítást. Beutaztam egy bőröndre való szőttestel, és – sokéves szokás szerint – Kiss Lajoséknál szálltam meg. Ekkor vittem be a nekik oly becses vásárhelyi takácsmintákkal készült párnalapokat és falravalókat is. Az alispánné nem találta alkalmasnak kiállításra munkáinkat. Eszterék vigasztaltak. Körbe rakták egyik szobában a darabokat, és dicsérték.

Ebédhez ülve váratlan vendég érkezett: Móricz Zsigmond. Átutazóban volt Sárospatakról jövet, hát felkereste Kiss Lajost, hogy elmondja neki: a *Szegény ember élete* című könyve ott áll a könyvespolcán, ahol a legkedvesebb irodalmi alkotások sorakoznak. Engem is bemutatott neki, és megjegyezte, hogy apámat évek óta ismeri a pataki népőiskolai tanfolyamról, és Miklós öccse által tud a munkámról is. Órákat töltött el Kiss Lajossal, a még kéziratban levő *Szegény asszony élete* című könyv megbeszélése folyt. Majd Eszter áthívta abba a szobába, ahol a paszabi szőtteseket „kiállítottuk”. Félve álltam meg a nagy vendég előtt, az alispánné lesújtó intézkedésének hatása alatt. Kiss Lajos beszélt a szövőházról, Eszter pedig a népművelési módszerekről. Móricz Zsigmond jegyzett, és sokat nézett rám. Tőlem is kérdezgetett. Elmondtam, hogy apámat is kell helyettesítenem, mert a pataki népőiskolán van. Erélyesen kijavított: „Népőiskolai tanfolyamon! A népőiskola az, amit maguk ott Paszabon csinálnak.” A kiállított szőtteseket meleg tekintettel nézegette, aztán felemelt egy piros „szíves-madaras” párnát, és megkérdezte, mi az ára. Nyolc pengő. Kifizette, és eltette úti csomagjába. Megadta címét a *Kelet Népe* szerkesztőségébe, és lelkemre kötötte, hogy keressem fel, ha Budapestre utaznék.

A paszabi szőttes elindult.

A paszabi szőttes útjai

A szőttes „lábra kapott”. Nagyon sokat köszönhattünk a pártoló baráti körnek. A propagandában felbecsülhetetlen segítséget nyújtott Ortutay Gyula, aki 1940. január 13-án a Rádió lektoraként apámnak írt levelében említi a következőket:

„...Margitkának kedves levelére még nem válaszoltam... most is csak a Te leveledben köszönöm meg neki a szép küldeményt. A párna, ha nem is az a mintás, ami itt Pesten megtetszett nekem az általad hozott anyagból, mégis nagyon szép... Feleségem és én is örömmel vettük a hírért a helyszíni közvetítésnek.”

A levelezés, utazás, csomagküldés a mindennapos munkámhoz tartozott. A szövőfelszerelést is pótolgatni kellett, hogy a megrendeléseket minél könnyebb módon készíthessük.

Továbbiakban a szőttes útjait vázlatosan kívánom felsorakoztatni a könnyebb áttekintés kedvéért is.

1. Budapesten 1910. március 29. – április 12. közötti időben a Magyar Háziipari Központ háziipari és népművészeti kiállítást rendezett. A felszólítás alapján néhány jellegzetes darabbal részt vettünk. A kiállítás katalógusában Latabár Károly főrendező így említi: „a rétköziek közül Paszab”. Több budapesti cég keresett fel levéllel, és elkezdődtek a nem sok hasznot hozó ún. „bemintázások”. Ám az induláshoz erre is szükség volt.

2. 1940 nyarán került sor a Rádió helyszíni közvetítésére. Az adás egyenesből ment. Apám után tőlem is kértek tájékoztatást a szövésről. Elmondtam az igazat, hogy szövőfelszerelésünk igen hiányos. Rengeteg levelet kaptam, amiben szőttest kértek, természetesen egyes darabokat. Kaptunk két szövőszéket is, magánosoktól, melyeket a mi munkánkhoz használni nem lehetett.

3. 1940 első felében a debreceni kerületi háziipari felügyelő – dr. Török főmérnök – hivatalból kereste fel a szövőházat. Feljelentett tevékenységemért egyik háziipari oktató, aki a nyíregyházi Közléti Szövetkezet égisze alatt megyeszerte – egyidejűleg száz helyen is – tartott hímző tanfolyamot, de Paszabon miattam nem talált vállalkozót. Előzetesen – épp a jelentgetés miatt – Bálint István az ipartestület részéről hivatalosan kikérte a debreceni kereskedelmi és iparkamarától a jogi véleményt, melynek birtokában állni lehetett a hivatalos vizsgálatot. Az ügy lezárásaképpen a felügyelő megajándékozta műhelyünket egy dupla munkaszélességű „készmárki” típusú szövőszékkal, a hozzávaló teljes felszereléssel. Ettől kezdve a háziipari felügyelőség útján kaptunk felhívásokat kiállításokra, árubemutatókra. A nyersanyagellátást azonban nem tudták segíteni, mert az ekkoriban a legnagyobb háziipari cégek és a Hangya raktáraiban, csakis a háziipari telepesek (alvállalkozók), illetve a hadseregnek, kórházaknak szövő háziipari nagyvállalatok részére volt fenntartva.

4. 1941 második felében a pamuthiány krónikussá vált. Segítségért Ortutay Gyulához fordultam. Erre írta 1941. augusztus 5-i levelében: „Itt írom Margitnak, hogy felvettem a »Hangya«-ban azt a gondolatot, hogy létesítsenek Margit vezetésével

háziipari központot, adjanak anyagot a munkához, ha kedvezően döntenek, azonnal értesítelek.” A döntést akkor tudtam meg, amikor 1941 novemberében egy kiállítás miatt apámmal Budapesten jártam. Egyedül mentem el a Hangya központjába azzal a nagy megrendelőlevéllel, melyet a Váci u. 9. alatti üzlettől kaptam, de anyagihiány miatt nem vállalhattam. Megkérdezte egyik osztályvezető, hol is van Paszab, s én büszkén mondtam, hogy Szabolcsban. Nagyon sajnálta, ha Erdélyben volna, akkor minden rendben lett volna.

5. 1941 novemberében az Iparművészeti Társulat székházában rendezett árube-mutatót a központi háziipari egyesület, a háziipari nagykereskedők és exportvállalkozók részére. A résztvevőkkel közölték, hogy mindenkitől csak egy darabot tudnának kiállítani, és csakis olyat, amiből a szállítást garantálja az illető.

Jött a tél, a lányoknak munka – anyag – kellett volna, s arra gondolva, hogy bér-munkát vállalunk, 10 darabos kollekciót küldtem a bemutatóra. Pár nap múlva értesítést kaptam, hogy nagy az érdeklődés, és valóban jött is levél az Omnia Kft.-től, az Obermeier Nővérek exportcégtől, a Hangyától és még sok más helyről. Ekkor utaztunk fel apámmal pamutügyben. Az árube-mutatón Latabár Károly főrendező fogadott bennünket, és megmutatta, hogy minden felküldött darabunkat kiállította, egy teljes vitrint kapott Paszab. Apám nagyon boldog volt, és emlegette a népművészetet, mire Latabár Károly ezt mondta: „Hagyjuk a népművészetet, az is más, ez a szöttek »művészi háziipar«, a legjavából.” Ezt a mondatot nagyon megjegyeztem, de elsősorban az érdekelt, honnan adnának anyagot, és ekkor kerestem fel a Hangyát, ahol elutasítottak. Egyedül a Kígyó utcai Ádám cég kötött olyan megállapodást, hogy a neki szállított szöttekhez ad színes és alapanyagot, de nem bér-munkában, hanem számla terhére. Az Omnia cég svéd exportra kért 2000 darab szöttek kötényt, de pamutot sehol nem tudtam már szerezni.

6. 1942-től színes műanyagfonalakhoz is úgy juthattam, hogy Ortutay Zsuzsa vásárolgatott, és különként küldte – amíg tehetette. Nagy segítség volt ez akkor, mert a szövőház vegetálását biztosította, de volumenben egyre kisebb lett a munka.

7. 1942 nyarán Sárospatakon volt találkozásunk dr. Móricz Miklóssal. Vele volt egyik barátja a szociális felügyelőségtől, aki a bodrogi lenvászonszövőket akarta „beszervezni” az állami vászonszükségletek miatt. Azért hívott Patakra Móricz Miklós, hogy vállaljam ennek szervezését, vezetését. Apám hajlott erre, de én ismertem a karádi asszonyokat, akik maguktól is ellátták a környéket készítményeikkel. Jártak a szövőházba is, mert tőlük vásároltam éveken át a vetülék lenfonalat. 1942. augusztus 27-i levelében így rótt meg Móricz Miklós: „...nem érthetek egyet magával, nem lett volna szabad visszavonulnia. – Vigasztalás csak egy van, az, hogy maga tovább is dolgozik, és lehet, hogy ez az önsegélyen alapuló munka végeredményben hasznosabb lesz, mint lett volna a széles állami segítséggel folyó szervezés.” De a munka akadozott már, és csak akkor lett „hasznos”, amikor a széles állami segítség a nép államától jött.

8. A háborús anyagihiány miatt már csak bér munkát vállaltam. A nyomdász Móricz Miklós így ír ezzel kapcsolatosan apámnak 1944. február 10-én: „Margitka levele minden tekintetben kielégítő volt. Most utánajárunk annak, hogy tudnánk-e szerezni fonalat. Mert nagyon szép lenne, ha legalább egy részt lehetne vele csináltatni. Például valamelyik külföldi nyelvű kiadást, ami nem lenne olyan nagyméretű munka, hogy meghaladná a teljesítőképességét. De az első feladat az anyagé.”

Az első feladat még sokáig az anyagé volt. A paszabi szőttes útjai 1944-ben egy időre megszakadtak, és a szövőházban átadta a helyet a házi használatra készülő négy-nyüstös gyapjú- és kenderszöveteknek.

Paszab 1944. október 31-ével szabadult fel. A községbe román katonaság érkezett. A harcok a Tisza vonalán álltak, és a Kemecsén székelő Szovjet Hadsereg-parancsnokság az öt kilométeren belül eső rétközi falvak lakosságát az arcvonal mögött helyezte biztonságba. Három hétig voltunk távol a Paszabtól messze eső Nyírtéten. Ez alatt a szövőházban lovas katonaságot szállásoltak. A fali kartonok nagy részét eltűzelték.

A felszabadulást követően magam szőttem ismét, mint az indulás idején, de ez is az volt: újra elindult a paszabi szőttes, és én nyitott ajtókra találtam, amikor segítségért fordultam illetékes szervekhez.

A szövőházat 1940 tavaszán újra berendeztem, és munka után láttam. A régi szövőgárda még nem dolgozhatott, mert pamuthoz csak igen nehezen és kis mennyiségben juthattunk. Többen közülük férjhez mentek. Fiatalok jöttek tanulni, köztük két fiú is. Szerettek volna dolgozni, hiszen a földhöz juttatottaknak sem jelentett azonnali pénzkereseti lehetőséget ez a pozitív változás. Megszűntek a harmadosok, nem kellett már a herceg földjén képesnek lenni, de az átalakulás lassú folyamat volt.

A falu fonó-szövő háziipara (1945–1946)

A háború okozta pusztulás, az évek óta tartó szükségsgazdálkodásból eredő fontos nyersanyagok és iparcikkek hiánya rendkívüli módon megnövelte a háziipar jelentőségét városon és falun egyaránt. Az importból származó anyagokat felhasználó – jórészt városi – háziipari ágazatok megállásra kényszerültek. Az érdeklődés tehát a hagyományos háziiparok és azok nyersanyagai felé fordult különösen az infláció idején. Falun a földreform után fontossági sorrendben a textilhiányok valamelyes enyhítésének követelménye állott. Központi készletek híján azonban a megoldás – érthetően – késett, és a kibontakozás csak a stabilizációtól számítható.

A kiosztott földeken a falu volt szegény rétegei visszatértek a kendermunkához, és szövőpamut nélkül nagy fáradság árán pótolták a házivászon-szükségleteket. A verejtékes munkát azonban most már az a boldog igyekezet hajtotta, hogy sajátját munkálja, a termés, a vászon egészen az övé. Király Ferencné így beszél erről Paszabon: „Nagyon sokat gürcöltünk, amíg a vászon göngyöl az ágyfübe került, de később elfelejtettük a bajlódást, amikor kellett, csak levágtunk belőle és akkor

már ingyen volt.” Ha a korán felszabadult, lerongyolódott Tiszántúl parasztságának kenderfeldolgozó munkáját ilyen bölcs szempontból nézzük, elmondhatjuk, hogy az élet újraindulása idején ezek a számokkal ki nem mutatható „textilkészletek” összességükben mégis komoly nemzetgazdasági értéket is képviseltek. Az akkori viszonyok között jelentőségét fokozta, hogy a mezőgazdaság hozamát saját munkával meg tudta sokszorozni a nép hagyományos tudása, hajlama és szorgalma.

A paszabi szőttes akkor „kapott lábra”, amikor fokozatosan eltűnt a piacról legfontosabb alapanyaga, a szövőpamut és a színes fonalak. Ennek megfelelően: szép lehetett, de nagyra nem nőhetett. Ugyanez ment végbe az önellátó kategóriába sorolt háziszőttes-készítők esetében. Háborúban a háziipar befelé fordul, létét a szükség irányítja. Ha figyelembe vesszük, hogy a pamut közel egy évtizeden át hiányzott, érthetővé válik az is, hogy sok helyen örökre elhallgattak a csattogó esztováták. Csak ott nem történt ez, ahol az asszonyok megfogták a dolog nehezebbik végét. A szövőházat magam is ezért alakítottam át kender-, len-, gyapjűfeldolgozó takácsműhellyé.

Az átalakulást fokozatosan kellett megvalósítani. Nyersanyagot és szerszámot biztosítani, begyakorolni a készítést – vetőmagtól a sávolyos szőttesig. Már 1942-től termeltem kis mennyiségben lent és kendert apám javadalmi földjén. A felszerelést is pótolgattam. Szükség volt – a faluból kölcsönözhető hagyományos eszközökön kívül – erős szőszmorzsolóra (finomító), madzagsodróra, festőüstre, megfelelő acél-bordákra és nyüstre, hengeres mángorlóra, gyorsvetélőkre stb. Előkerültek a városi szövőszékek, és mire elért a teljes pamutínség, nem talált bennünket felkészületlenül. Tankönyvem Benkő Sándor kitűnő kézikönyvének a „Kendertermelés, fonás, szövés” fejezete volt. Szép befűzésekre tanított a szövőiskolát végzett buji Matolcsi Mária. (Ma Fischer Józsefné.) A nehéz időkben szerényen, önzetlenül segített.

A legfontosabb volt a jó lánc-fonál. A karádiaktól csak vetülékre alkalmasat vehettem. A baranyai Hirdre küldöztem fonatni a tilolt szőszet, ahol „résziben” feldolgozták első, másod-, harmadosztályok szerint.

A szövőház kenderkorszaka hosszan tartott. A szövést is azért csak 1946 tavaszán kezddhettem el, mert egy egész mezőgazdasági évszak kellett a nyersanyag termesztéséhez és egy hosszú tél a fonáshoz. Bizony nem úgy volt az, mint ahogy a régi gyermekjátékhöz énekelték a kislányok: „Szőjünk, fonjunk szép eladó lánynak...” Előbb fontak, azután szőttek, ez volt a rendje. (A néprajzosok a házimunka időbeliségére figyelemmel „fonó-szövő” tevékenységet említenek mindenkor. Az iparban egyidejű a két munkafázis és a „próza” közgazdászok is a szebben hangzó „szövő-fonó” kifejezéssel élnek többnyire.)

Alig kezdtem el 1946 márciusában a munkát, máris akadt megrendelő, és éppen dr. Móricz Miklós, aki felelőlegesen 1942-t, szívesen adott igazat, hogy Paszabon maradtam. (Testvérével, Móricz Károllyal, aki Károlyi Mihállyal ment emigrációba, és hazatért, töltöttek pár napot nálunk.) Móricz Miklósék otthona „kiégett” Budapesten, így hát ő is gyapjútakarót (csergét), bútortárolókat és ingre való lenvásznat rendelt, amit őszre el is küldtem – akkor már forintért.

Illyés Gyula látogatása (1946)

Ősz felé járt az idő, amikor a két nagy író, Illyés Gyula és Németh László – Sárospatakról Nyíregyházára menet – eljöttek Paszabra. Az iskolát és apám néprajzi gyűjtését is megnézték. Otthonunkban meghitt beszélgetés folyt a faluról, a parasztság művelődéséről, és engem is invitáltak, vállaljak „igazi” leány-népfőiskolán előadói beosztást. (Lásd a mottóul választott kiáltványt.)

Megtisztelő volt az elgondolás, de én csak a szőttesnél akartam maradni.

1946/47 nemcsak kenderkorszak, hanem népművelési esztendő is volt. Minden héten megrendeztük a „Szabad Föld téli esték” összejöveleteket. Az ismeretterjesztő előadásokon kívül aktuális témájú színdarabokat, verseket, dalokat, táncokat stb. adtunk elő az említett törzsgárdával. Élénk volt a kapcsolat a megyei közművelődési felügyelőséggel. Több közoktatásügyi szakember járt nálunk, és szinte kivétel nélkül arra biztattak, hogy kapcsoljuk össze a szövőházi munkát oktatással. (Csak éppen a reális alapokat nem ismerték, amivel a munkát egyáltalán elkezdhattuk volna.)

Boross Gézané is őszinte pártolónk volt. Általa kerültem levelező kapcsolatba a VKM egyik szervezőjével, akinek levele máig is őrzi ennek a homályos útkeresésnek az emlékét. Személyesen soha nem ismertem meg Sz. W. Jolánt.

A szakmai elismerés arra jó volt, hogy reményeket keltsen, de a megoldást más utakon kellett keresni. Üres zsebekkel szervezkedni nem lehetett. Mert nem elég alkotni, termelni, el is kell adni. Azt pedig az akkori pamutszegény világban nem állíthattuk, hogy a paszabi szőttes közszükségleti cikk. A pamutkiutalásra is csak úgy szerezhetett jogot, ha „piacképes”, illetve ha exportra is alkalmas. Ennek a magas követelménynek 1947. augusztus 10-én a miskolci kiállításon a legilletékesebb, a kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter előtt megfelelt. És megtehetette első lépéseit „a nagyvilágba”.

Újraindul a paszabi szőttes

1947 tavaszán értesített Móricz Miklós, aki budapesti „anyagbeszerzőnk” volt, hogy megfelelő igazolások esetén háziiparosok és háziipari vállalkozók kaphatnak bizonyos mennyiséget a zárolt pamutkészletből a Háziipari Dolgozók Anyagelosztó Központjától (HADAK).

Bementem a nyíregyházi háziipari felügyelőségre megtudni a feltételeket, hogyan és milyen minősítést kaphatok. Méhész Géza felügyelőt nagyon érdekelt a szőttes, de mintát nem vittem magammal. Elmentünk Kiss Lajosékhoz, ott nézte meg munkáinkat. A beszélgetés eredménye az lett, hogy „beszervezett” szövőoktatonak, és rábeszélte, hogy a látott régebbi mintákkal és néhány új darabbal feltétlenül vegyek részt az augusztusi miskolci kiállításon. Mindezekhez elég rövid idő alatt 2 kg pamuthoz juthattam, és ebből egyedül szőttem modelldarabokat a kiállításra, ahová még mint „háziiparos” az Ipartestület útján jelentkeztem.

A rendezőség igen előnyös helyet biztosított részemre. A háziipari (hatalmas méretű) teremben a három nagy kelet-magyarországi kerület népművészete, háziipara képviselve volt. Ott voltak a karádiak, cigándiak, mezőkövesdiek, tardiak, szentistvániak – sokan Hajdúból, Biharból, Szatmárból. Mások is sokat vártak a kiállítástól.

A szövőház az 1980-as években

A megnyitáson történt, hogy a mi termünkben is megjelent kormányférfiak közül Rónai Sándor kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter nagyon megdicsérte a paszabi szőtttest, odahívta Dinnyés Lajost, és kikérdeztek hol, mikor, hogyan készültek stb. S ott mindjárt fel is ajánlotta a kölcsönt, ha részt tudok venni a novemberi stockholmi magyar minőségi kiállításon. Őszintén megmondtam, hogy Paszab kicsi és szegény község, se pénzünk, se nyersanyagunk nincsen még. Megkérdezte, mennyire volna szükségünk, és azt mondta, írjak címére a minisztériumba.

A kiállítás zárónapján a miniszter (augusztus 17.) visszatért a paszabi szöttesekhez, ígérte, meg lesz a kölcsön, és kérte, hogy minél többet és szebbet készítsünk. Biztosítottam helytállásunkról a munkatársak nevében is. A miniszter állta a szavát, de Stockholm előtt még igen sok ajtón kellett kopognom Budapesten. Különösen pamutért, mert a „feketepiac” egyik „kurrens” cikke volt a szövőpamut, amiért faluról élelmet lehetett cserélni s azt továbbadni. Alaposan megforgatták az igazoló papírjaimat, amíg a pamutcsomag a szövőház földjére ért. Sokat segített ebben Mész Géza, aki már Miskolcon eligazított, illetve a felügyelőségtől ellátott igazolással.

Első lépés a nagyvilágba – Stockholm (1947)

A kiállítási tájékoztatóból: „A Magyar Svéd Kereskedelmi Kamara a minisztertanács határozata alapján a Magyar Külkereskedelmi Igazgatósággal együtt Stockholmban 1947. nov. 24.–dec. 10. között magyar minőségi kiállítást rendez. (Stockholm város legszebb kiállítási csarnokában, a Liljevalchs Konsthall egész épületében, 14 teremmel.) A háború óta Svédországban ez az első magyar minőségi exportkiállítás, melynek célja, hogy a magyar minőségi termelésre felhívja a svéd közönség figyelmét. Nagyon fontos követelmény, hogy a kiállításon a magyar ipar csakis elsőrendű minőségű és kidolgozású áruval szerepeljen, mely minden tekintetben megfelel az igen fejlett svéd ízlésnek.”

Szeptember 11-én megkaptam a kölcsönt. Másnap már felutaztam a Kamarához bővebb tájékoztatás és igazolás miatt. Hazatérve már javában folyt a munka, amikor a Kamara levele megérkezett: „Rónai Sándor miniszter úrhoz címzett szíves soraira válaszolva értesítjük, hogy a kért kölcsön, ami nyersanyagokra és munkadíjra szükséges, 5000, azaz ötezer forint készpénzzel rendelkezésére áll, kérjük tehát, hogy szeptember 24-én de. szíveskedjen bennünket felkeresni 1 db 10,- forintos váltóval és mintadarabokkal együtt. A kölcsön az eladásra kerülő kiállítási tárgyak vétel-árából lesz levonásba hozva.”

Móricz Miklóshoz fordultam levélben, járjon el helyettem. A kiállítás befejeztével öt darab fotót kaptam dr. Szviesényi Zoltán elnöktől, s ezekről tudtam meg, hogy a paszabi szöttesek égőpiros színei csaknem minden kiállítási teremben élénkítettek az installációt. Minden darabot eladtak. A rádióban is megemlézték a paszabi szöttest, nem kis örömünkre.

Egy szemtanú, dr. Újszász Kálmán írja (a város látképével) üdvözlő levelezőlapján: „Pár órára itt jártam Stockholmban. Megnéztem a kiállítást. Egy magyar úr azt mondta, hogy a paszabi szöttek a kiállítás »cluj«-e. Megkérdeztem egy svéd hölgyet, azt mondta, hogy a maga dolgai mennek a legjobban, a fele már el van adva, és lehet, hogy mind eladják. Megemelem a kalapom mélyen.”

A stockholmi felkészülés – hathetes rohammunkával – jó iskola volt a fejlődéshez. A tanulók számára különösen kedvező volt, hogy a régi gárdából a legügyesebbektől láthatták a mesterség fogásait. A kollekció készítői voltak: Bíró Eszter, Bíró Attila, Czomba Julika, Czomba Ilona, Czomba Pál, Király Borka, Tóth Erzsébet, Turi Margit – konfekció és befejező munkák: Czomba Etelka, Sántha Irén, Bíró Diána, Turi Ilona. Kiegészítve a tanfolyamon végzősökkel, ez az együttes lett fél év múlva a paszabi földműves szövetkezet háziipari csoportja.

A háziipari kiállítások hasznáról 1941-ben is meggyőződtem. Akkor is lett volna export, ha... Nem ismétlem. Miskolc a hasznosság új oldalait mutatta meg. A nép államától jövő támogatás volt már maga a kiállításon lehetővé tett személyes megjelenésünk, ahol az említett háziiparosok és alkotók egymás munkáival is ismerkedhettünk. Kimozdultunk a zártságból, és Paszab esetében ez azt a közvetett

hasznát is jelentette, hogy a nagy iparvidék sokezres látogatója is megismerte a szőtttest, és a minták után tett megrendelések által a szőtttest is igazodott az igényekhez. (...) De a paszabi szőtttestnek jelentette Stockholmot is, azt az erőpróbát, amit nem egyszerűen újra indulásnak mondhatnék, hanem – túlzás nélkül – a szövetkezés tudati alapjának. A régiék mondásához térek vissza: „...ezer madár elindul, egynek lába lesántul, mind az ezer megáll.” A mi szárnypróbálásunk az akkor felszálló sok „madár” vonulásába ékelődött be, és azóta már nem áll meg a sereg, ha egynek lába „lesántul”, hanem repülés közben segítséget kap. Ilyen indulást jelentett Miskolc. Én innen számítom – szubjektíve – a háziipari szövetkezés felszabadulás utáni történetét, mert a két egymást követő miskolci ipari kiállítás és vásár (1947–1948) a legtöbbet adta hozzá: az emberek megértését.

1947 nyarán a Népi Művelődési Intézet munkatársai meglátogatták a szövőházat. Vasárnap jöttek, csend volt a szövőházban, de beszéltek a Stockholmba készülő szőtttestek, köztük éppen a legmunkaigényesebb darabok. Andrassy Kurta János szobrászművésznek sokat mondtak, és megmozgatták szervező fantáziáját. „Belelátta” a műhelybe a jó kollektívát, a tervező és kivitelező munka összhangját, s erre építve akart támogatást nyújtani. Meg is tette. Megrendelt a Népi Művelődési Intézet részére egy nagyméretű alkov függönyt, és a kivitellel meg volt elégedve, amikor – novemberben – elküldtem.

A tanfolyamot 1947 karácsonyára befejeztük. Benépesült a szövőház, és azon a télen az egyedi megrendeléseket szőttük, én pedig külön gondot szereztem, mert külföldi megrendelés érkezett. A pamutellátás pedig ismét akadozott, mert ekkor már elkezdődött a kiutaló szervek átszervezése, beolvadása – hosszú lenne elsorolni, melyik mibe ment át –, a lényeg az, hogy nehéz volt pamuthoz jutni. 1948 telén az újjászervezett Paszabi Földműves Szövetkezet igazgatóságába három MNDSZ-vezetőt, Bodnár Miklósnét, Kakuk Ferencnét és engem választottak be. Abban állapodtunk meg, hogy Kakukné marad az MNDSZ elnöke, Bodnárné a baromfi- és tojásfelvásárló üzemág felelőse, én pedig a szövők élén a háziipari csoport felelőse. Mindenki társadalmi munkában látta el kezdetben a feladatot, kivéve az ügyvezetőt. De a szövetkezet szegény volt, és így egy évig Bálint István ingyen könyvelte, és a valóságban ő „ügyvezette” a falu „mindenes” szövetkezetét. (Paszabon a Hangyát 1947-ben, a hitelszövetkezetet 1951-ben számolták fel.)

Szövetkezeti Szövőrészleg (1951–1953)

1950-ben a földműves szövetkezeti csoport vezetését Turi Ilona vette át. A Népművészeti Vállalat igazgatója, amikor engem felvett, megjegyezte: reméli, a paszabi szőtttest nem sínyle meg, hogy eljöttem. Paszabon ekkoriban szép komakendők és dísztrüklözők is készültek.

1951. szeptember 17-én alakult át a paszabi fmsz csoport a Szabolcs megyei Háziipari Szövetkezet részlegévé. A jegyzőkönyvi másolat szerint a leltárt a részleg vezetője, Turi Ilona adta át. A szövők részére ez pozitív változás volt, áldásait azonban soká nem érezhették, mert még egy hosszú évig a nyíregyházi központ segítségével nélkül tovább is a Népművészeti Vállalat bér munkásai voltak lényegében. De a szőttes kellett, és munka lett volna, ha helyiségről gondoskodnak. (A régi szövőházat a tanácsi tulajdonba került pedagóguslakáshoz visszarendelték.)

1952. február 19-én Turi Ilona részlegvezető ezt írja többek között a szövetkezetük elnökéhez: „Szövetkezetünk helyzete ma a következő. Könyvelő és ügyvezető díjazva nincs. 5 tagnak van lánc felhúzva, akik otthonukban szűk helyen, rossz világítás mellett szőnek. Egy tag istállóban dolgozik. Színesfonal-hiányunk van. 3 tag nem dolgozik. Raktárunkban általunk felhasználható anyag nagyon kevés van.”

Ebből világosan kitűnik, hogy tartalmát tekintve nem volt ez még szövetkezet. A szövők abba a helyzetbe kerültek, hogy Budapest–Paszab kapcsolatból Budapest–Nyíregyháza–Paszab áttétel lett. És a minőséget ez bizony nem emelte. 1952 a legnehezebb esztendejük volt. Amit *fentről* nyújtani lehetett, az nem homályosíthatta el mindazt, amit *lent* oly tartósan nélkülöztek: a kellő „hozzaállást”. A személyi kultusz éveiben az akkori szövetkezeti vezetés diktátumokkal irányított. A népművészeti termékek készítése nem sokat hozott a kasszába, ezzel nem volt érdemes akkor törődni. A háziipar és a népművészet helyzete megkövetelte egy érdekvédelmi és szakirányító szerv létrehozását, a háziipari szövetkezetek szövetségi tömörülését. Ugyanakkor az anyagi támogatást is. Ezért is csak 1953-tól beszélhetünk konszolidációról, amikor a HISZÖV létrejött.

Turi Sándor haláláig nem hagyta el a szőttest. Ilona nővérem, aki nálamnál szebben rajzol, megtartotta ígéretét, a szőttes nem sínylette meg, hogy eljöttem. A többi nem rajta múlt. A szövőrészleg megerősödött, a szőttest én sem hagytam el, szívügyem volt mindig. De ha „fent” el is szakadt egy szál, azért lent már nem állhat meg egy percre se a munka.

(Szabolcs-Szatmári Szemle, 1971/1., 1972/1.)

Kitüntetés

Bálint Istvánné népi iparművésznek, munkássága elismeréseként, 70. születésnapja alkalmából a Magyar Népköztársaság Csillagrendje kitüntetését adományozta az Elnöki Tanács.

(MTI, 1986)

*Turi Margitra emlékezve...***Bálint Istvánné (1916–1989)**

Valaki ismét elment közülünk. Valaki, aki szűkebb páttriáját soha nem feledve tevékenykedett a népművészetnek a népi iparművészetbe való átmentéséért. Turi Margit életének 73. évében eltávozott az élők sorából.

Paszabon született 1916. október 8-án, másodiknak a négygyermekes családban. Édesapja, Turi Sándor neves néprajzi gyűjtő, a múzeumügy jeles támogatója. Édesanyja szelíd, csendes, kedves asszony, aki súlyos cukorbetegsége miatt korán elhunyt. Iskoláit Paszabon kezdte, majd Nagyállóba került az Állami Szabolcs vezér Reálgimnáziumba, amelyet 1931-ben fejezett be, majd életútja ismét Paszabra vezetett. Itt főleg apja munkájába segített be. Édesanyja egyre súlyosabb betegsége miatt a háztartás gondját Ilona testvére vette magára.

Turi Sándor gyakran vezetett tanfolyamot a sárospataki népfőiskolán, ilyen alkalmakon lánya helyettesítette tanítói munkájában. Megtartotta az órákat, még iskolai szemléltetőeszközöket is rajzolt. Emellett népművelői feladatokat is vállalt az iskolában és azon kívül is. Iskolai mesedélutánokat szervezett, ünnepi műsorokra szavalókat készített fel, színpadi táncokat tanított be. Az ifúságnak évente többször is színdarabot tanított be, amihez a díszleteket is ő maga készítette. Nagyszerű rajztehetség volt, amelyet néprajzi gyűjtőmunkájában is jól tudott hasznosítani.

Kiss Lajos múzeumigazgató szinte észrevétlenül vonta be Turi Margitot a néprajzi gyűjtésbe, olyan feladatokkal bízva meg, amelyeknél rajztudását is jól hasznosíthatta.

Első megbízatása a szappan nélküli mosás körüli szokások összegyűjtése és a nyári szapulás munkamenetének lerajzolása volt. Később, a kendertermelés és -feldolgozás munkafolyamatainak és eszközeinek a megismerése után Kiss Lajos arra kérte, hogy rajzolja le a szedett csíkok mintáit az abroszokról, dísztörülközőkről, vőfély- és komakendőkről, gyúrókötőkről és a szakajtókendőkről. Így fokozatosan felgyűjtötte Paszab és a környező községek mintakincsét, amelynek később igen sok hasznát vette.

1938-ban szervezte meg azt a három hónapos ún. „magyar kézimunka”-tanfolyamot 22 résztvevővel, amellyel elindította útjára a paszabi szőttest. A tanfolyamot követő ősszel a tanítói ház udvarán álló gazdasági épület egyik helyiségében rendezték be a szövőházat, amely tíz esztendeig volt a paszabi szőttes otthona. Turi Margit nemcsak szakmailag irányította e kis üzemet, de a szövőház fenntartásának minden gondja, az alapanyag beszerzésétől az értékesítésen át az ő vállalt nyomta. A már korábban felgyűjtött mintákon kívül újakat is tervezett.

A szépen induló vállalkozást a világháború visszavetette. A paszabi szőttes karrierje 1946-ban újraindult. A szövőház újbóli berendezése és a munka beindítása ismét Turi Margit érdeme. 1950-ben elszakadt szülőfalujától, Paszabtól, és Budapestre

ment dolgozni. Itt kötött házasságot 1951-ben Bálint Istvánnal, akit már a korábbi évekből is ismert. Bálint István mint a gávai járás ipartestületi jegyzője aktív támogatója és szorgalmazója volt a szövőház létrehozásának, és egy kis technikai találmányával maga is közreműködött a szövőházban folyó munkák megkönnyítésében, meggyorsításában.

Turi Margit Budapesten először a Népművészeti és Háziipari Vállalatnál kezdte munkáját, majd dolgozott a HISZÖV-nél, a NIT-nél, az OKISZ-nál. Innen ment nyugdíjba 1976-ban. Kapcsolatát csaknem haláláig megőrizte a NIT-tel, kutatásokat végzett annak megbízásából. Budapesten sem feledkezett meg Paszabról, a paszabi szőttesről. Munkakörénél fogva, lehetőségeinek megfelelően mindig támogatta, segítette a Háziipari Szövetkezethez került paszabi részleget. Arra is kiterjedt a figyelme, hogy a paszabi szőttesről kialakult tévhiteket eloszlassa.

Turi Margitot Budapesten férje mellé helyezték örök nyugalomra. Emlékét nem csak Paszab népe őrzi...

Szabó Sarolta

(Szabolcs-Szatmári Szemle, 1989)

KAPCSOLATI HÁLÓ

Egyéb kommunikációs lehetőségek híján Turi Sándor levelezés útján érintkezett a világgal: barátaival, ismerőseivel és mindazokkal, akik megkeresték, márpedig ilyenek számosan voltak. Sok gondolatát indigóval gépelt leveleiben fejtette ki, amelyek egy példányát, csakúgy, mint néprajzi gyűjtésének másolatait, névre szóló, számozott dossziékban tárolta. Baráti levelezést folytatott Nyíregyházán Kiss Lajos múzeumigazgatóval, Sárospatakon Újszászy Kálmán teológiai professzorral, Budapesten Móricz Miklós közgazdásszal, az író öccsével. Gyakorta váltott levelet Ortutay Gyula néprajzkutatóval, és utolsó éveiben került kapcsolatba Margócsy József szakfelügyelővel. Ebben a fejezetben előbb a hivatalos helyekről érkezett levelekből, majd személyes küldeményeiből válogattunk.

Tekintetes Elvtárs!

Közgyűjtemények Országos Felügyelője

Tekintetes Turi Sándor tanító úrnak

A nyíregyházi Jósza Múzeum igazgatójának hozzám intézett jelentésében örömmel értesültem arról, hogy Tekintetességed a Jósza Múzeum néprajzi gyűjteményének felállításában mily tevékeny részt vett. Indítatva érzem magam ezért, hogy önnek a Közgyűjtemények Országos Felügyelősege nevében hálás köszönetemet fejezzem ki. Ugyancsak őszinte örömmel vettem tudomásul, hogy Tekintetességed a Jósza Múzeum törekvéseit immár két évtizedet meghaladóan önzetlenül és hathatósan támogatja és elősegíti. Amidőn a kitűnő tevékenységéért is hálás köszönetet mondok, egyben kérem, hogy értékes munkásságát a jövőben is folytatni szíveskedjék.

Budapesten, 1933. május 24 én.

Kiváló Tisztelettel:

Dr. Bátky Zsigmond

a Magyar Nemzeti Múzeum főig. h.

A Közgyűjtemények Országos Felügyelője

Szabolcs vármegye szociográfiája

Turi Sándor ref. tanító úr

Felkértek a *Szabolcs vármegye szociográfiája* c. munka szerkesztésére. Ez a mű a vármegye földjének és népének minden vonatkozását felöleli, a valóságos életnek lesz letéteménye. Számos kiváló munkatárs lesz segítségemre. Szíveskedjék munkatársaink sorába lépni, és népünk vagy földünk igaz, helyes és teljes megismertetése érdekében az Ön által gyűjtött adatból valamit adni, ami könyvünk hasznára váljék.

Nyíregyháza, 1939. február 12.

Készséges nagyrabecsüléssel üdvözli híve és tisztelője

Dienes István

városi műszaki tisztviselő

Országos Széchenyi Szövetség

Nagyságos Turi Sándor úrnak

Szükségesnek tartjuk és elérkezettnek látjuk az időt, hogy mindazok, akik a falu szociális viszonyaival és más problémáival foglalkoznak, akár egyes községeket, akár nagyobb területet kutatnak, egymásról tudjanak, egymás munkáját megismerjék.

Egyikünk (Teleki) kezdeményezésére ennek elérésére f. évi május hóban másfél napig tartó közvetlen megbeszélésre és találkozásra gyűjtjük egybe mindazokat, akikről tudjuk, hogy ilyen irányban munkásságot fejtenek ki.

Másikunk (Schandl) az Országos Széchenyi Szövetség nevében elvállalta az összejövetel megrendezését, melyre Nagyságodat tisztelettel meghívjuk.

Kérjük szíves válaszát és esetleg azoknak a címét, akiknek munkásságáról nekünk tudomásunk nincs.

Fogadja Nagyságod igaz tiszteletünk nyilvánítását.

Schandl Károly

O.SZ.SZ. örökös elnök

Teleki Pál

egyetemi tanár

(Dátum ismeretlen, vélhetően az 1930-as évek második fele – a szerk.)

Szabolcsvármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságától

Tekintetes Turi Sándor ref. ig. tanító úrnak

Az iskolánkívüli népművelés terén évek óta kifejtett értékes munkásságáért

Szabolcsvármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága nevében elismerésünket és köszönetünket fejezzük ki.

Nyíregyháza, 1944. január 13-án.

Jákváry Kálmán

vm. népm. titkár

Fáy András Társaság

Kedves Barátom!

Tisztelettel értesítelek arról, hogy a Fáy András Társaság október 3-án tartott újjáalakuló közgyűlésén a Társaság rendes tagjául megválasztott. Mikor ezt örömmel hozom tudomásodra, egyben tisztelettel kérek, hogy a tagságot elfogadni és erről engem értesíteni szíveskedjél.

Szeretettel és tisztelettel köszönt híved:

Sárospatak, 1946. október 28.

Újszászy Kálmán

A Fáy András Társaság ü.v. elnöke

Református Tanítóképző Intézet és Leánylíceum Igazgatósága

Drága jó Sándor Bátyám!

Egy bölcs és baráti atyai tanácsot kérek Tőled nagy bizalommal és szeretettel. Tudod, hogy június 8-án itt lesz egy nagy Bessenyei-émlékünnepély, amelyre V. K. Miniszter úr is lejön. De ugyanakkor Bpsten lesznek a protestáns napok egyházzenei hangversenyei, amelyre zsűritagul vagyok felkérve, s éneklik pályanyertes művemet is. Fontos volna, hogy a Miniszter úrral is találkozzam, de mint hírlík Boross Gézáéktól, pihenni jön, náluk lesz megszállva, nem fogad senkit, nem tárgyal senkivel. Akkor bizony nem érdemes itt maradnom. Mit intéztél Pesten miniszter úrral, beszélt-e a nyíregyházi útjáról? Írd meg édes jó Sándor Bácsi, mit csináljak. Már ne haragudj, hogy ilyen számár kérdéssel fordulok Hozzád, de tudom, hogy ismered a Miniszter Urat, s valahogy úgy fordulok Hozzád, mint aki mindenre tud legbőlcsebb megoldást találni.

Meleg szeretettel ölel és köszönt szolgálatra kész tisztelő híved és barátod.

Nyíregyháza, 1947. május 12.

Vikár Sándor

Paszab község Nemzeti Bizottsága

Turi Sándor ig. tan.

Tisztelettel értesíti a Nemzeti Bizottság a helyi szabadművelődés vezetői tisztség felmentése tárgyában beadott fellebbezésének határozatáról.

A Nemzeti Bizottság megállapítja, hogy id. Turi Sándor ig. tanító panaszának az a kitétele, hogy őt a Nemzeti Bizottság március 11-i határozatával politikailag megbízhatatlannak és népellenesnek nyilvánítja, nem felel meg a valóságnak. A határozat csak annyi volt, hogy a Szabadművelődési Felügyelőség felhívására, melyben id. Turi Sándort javasolja ügyvezetőnek Paszabon, a Nemzeti Bizottsági tagok véleménye megoszlott, és négy szavazattal mellette, négy szavazattal pedig íj. Turi Sándor mellett foglalt állást korára való tekintettel. Ezenkívül a Nemzeti Bizottság semmi megjegyzést nem tett. Azonban kisebbségi vélemény lett beküldve

(mely szerint korára való tekintettel, de azért is, mert sem a jelenben, sem 1919-ben demokratikus magatartást nem tanúsított, s a szabadművelődés tiszta menetét nem látják biztosítottnak személyében).

Véleményünk szerint a Szabolcsvármegyei Szabadművelődési Felügyelője a kisebbségi vélemény figyelembevételének alapján hozta meg a határozatát a helybeli szabadművelődési ügyvezető kinevezésére.

Ezért id. Turi Sándor ig. tanító azon kérelmét, hogy a Nemzeti Bizottság március 11-én hozott határozatát tegye jóvá indokolatlanok nyilvánítjuk, melyről tisztelettel értesítjük id. Turi Sándor ig. tanító urat.

Paszab, 1948. április hó 28-án

Nagy János

Közüktatásügyi Miniszter

Turi Sándor Elvtársnak

KEDVES ELVTÁRS!

Eddig végzett oktató-nevelő munkája során elért eredményeiért a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa az első országos Pedagógus Nap alkalmából a „KIVÁLÓ TANÍTÓ”

címmel tünteti ki. A kitüntető cím viselésére jogosító jelvény és oklevél átvételére 1952. június 7-én ¾11 órakor az Országház nagytermében pontosan jelenjen meg. Budapest, 1952. június 3.

Darvas József

A Kiváló Tanító oklevél

Közükatatásügi Minisztérium

Kedves Elvtárs!

A Népek Bécsi Kongresszusára készül az egész haladó világ. A békéért harcoló dolgozók munkahelyeiken több és jobb munkateljesítménnyel emelik a békekongresszus jelentőségét. Erre a történelmi jelentőségű béketalálkozóra készül az Elvtárs is. Kérjük, hogy a mellékelt levélpapírra írja meg az Elvtárs azt, hogyan készül munkahelyén, hogyan dolgozik, s milyen segítséget kap a békemozgalomtól eredményesebb munkája végzéséhez. A levelet a Békekongresszus egy kiemelkedő vezetőjéhez címezze, s csak a bekeretezett oldalra írja, s azt ajánlva küldje meg november 5-ig a Közükatatásügi Minisztérium személyzeti főosztályára Kányási István címére.

Budapest, 1952. november 2.

Elvtársi üdvözléttel:

Kányási István

Békebizottság titkára

Nyíregyházi Állami Tanítóképző

Kedves Kartárs!

A Nyíregyházi Tanítóképző és annak Pedagógiai Szakköre nevében felkérem a Kartársat, hogy legyen szíves nekünk egy előadást tartani a következő címmel: A tanító helyzete a falun régen és most. Porzsolts igazgató úrral és másokkal történt megbeszélés alapján úgy értesültünk, hogy ennek a kérdésnek a megyében a legjobb ismerője a Kartárs. Az előadást március 30-án hétfőn 3 órától kellene megtartani.

Nyíregyháza, 1953. március 13.

Kartársi üdvözléttel:

Papp János

tanulmányi vezető

Szabad Nép

A Magyar Dolgozók Pártjának Központi Lapja

Kedves Turi Elvtárs!

Felkérjük, írjon nekünk egy négy-öt ritkán gépelt oldal terjedelmű cikket, amely beszámol faluja fejlődéséről, a múlt és jelen közti különbségről. Turi elvtárs mögött több évtizedes tanítói múlt áll, s így biztosak vagyunk benne, hogy bőven van olyan élménye, amely híven tükrözi a község életének megváltozását. Arra kérjük, hogy ne csak az iskola, a gyerekek sorsáról számoljon be, hanem a falu kultúréletének fejlődéséről is (kulturális helyzet a múltban, olvastak-e, művelődtek-e a faluban a múltban és ma). Ha tud Turi elvtárs, a falu jövőjéről is írjon, arról, mit kap majd a falu az ötéves tervtől.

Budapest, 1953. március 26.

Elvtársi üdvözléssel

Fencsik Flóra

Szabad Nép kultúrrovat

Népművelés szerkesztősége

Kedves Turi elvtárs!

Arra szeretném megkérni, hogy írja meg a „Népművelés”-nek, hogyan foglalkozik kultúrotthonában a fiatalokkal? Milyen pedagógiai módszerrel neveli őket, milyen eredményeket tudott elérni, hogyan lehetne tapasztalatait felhasználni máshol is...

Nem várok hosszú írást. 80-90 gépelt sornyi terjedelműt. Igen örülnék, ha egy-két fényképet is tudna küldeni.

Budapest, 1954. április 23.

Elvtársi üdvözléssel:

Varga Imre

szerkesztő

Magyar Nemzeti Múzeum

Néprajzi Múzeum Adattár

Kedves Bátyám!

Éppen egy hónapja értesített bennünket a Múzeumi Főosztály, közölve azt az örövendetes hírt, hogy „1954. május 15-i hatállyal napi 4 óra elfoglaltság mellett havi 400 Ft-tal néprajzi munkák végzésére az év végéig foglalkoztat. A részletes tervet és annak végrehajtásában való segítséget tőlünk kapod.”

Nagyon örülünk ennek a megbízatásnak több szempontból. Először is azért, mert így mód nyílt arra, hogy eddigi hatalmas méretű, mennyiségű és gazdag gyűjtési anyagod rendezésére, számbavételére időt szakíthatsz, és azt meg is fizetik. Ez az egyik legfontosabb teendő. Bár gondolkodhatnak úgy is – kizsákmányoló szándékkal és a nélkül –, hogy te csak gyűjts, mert ahhoz páratlan tehetséged, gazdag anyagú néprajzi területed és minden adottságod megvan. Ezt nem tévesztjük szem elől a jövőben sem, de azt is tudjuk, hogy a legjobb, legszebb gyűjtött anyag is veszít az értékéből, ha azt más, nem az dolgozza fel vagy legalább összegzi, aki gyűjtötte, összeszedte és pótolja hasonló szakértelemmel az esetleges hiányokat.

Nem fölöslegesen nyűgözünk tehát az első időben, hanem saját érdekedben és a máris kitűnő, együtt lévő anyag még teljesebbé, kerekébbé tétele és egyes részleteiben a mielőbbi majd pedig teljes egészében való napvilágra kerülése, nyomtatásban való megjelenése érdekében. Röviden első az eddigi anyag teljes számbavétele, rendezése útmutatásunk alapján.

Budapest, 1954. június 12.

Tisztelettel és szíves barátsággal köszönt:

K. Kovács Péter

Szabolcs-Szatmár megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága

Id. Turi Sándor elvtársnak

Kedves Sándor bátyám!

Személyesen nem tudok hozzád kimenni, csak 14-én reggel találkozunk. Szeretném, ha a konferencián felszólalnál. Tudom, hogy sok-sok tapasztalatot folytán bármely kérdésről gazdagon tudnál megnyilvánulni, de mégis arra kérlek, hogy főleg az alábbi területekre tereld a felszólalások fonalát.

1. Gyakorlati életre való nevelés az iskolánk életében jelenleg, és melyek a feladataink.

2. Népi hagyományok gyűjtése, helytörténeti dokumentáció stb. szerepe a hazafiságra való nevelésben.

3. Az állam, a pedagógus, a társadalom szerepe az iskola felszerelésének gyarapításában.

4. Mit jelent hosszú ideig együtt állomáshelyen működni (a felnőttek és az ifjúság szempontjából).

5. A fiatal pedagógusok segítése az idősebb nevelő és a község részéről. Hivatástudat fejlesztése.

Hozzászólásod, úgy gondolom, ne legyen hosszabb, mint 15 perc.

A viszontlátásig is szeretettel köszönt.

Nyíregyháza, 1954. nov. 10.

Orosz Ferenc

Magyar Rádió

Kedves Turi tanító bácsi!

Ne haragudjon, hogy ismeretlenül így szólítom, de annyi szépet és jót hallottam már Önről, hogy bátorkodtam így kezdeni levelemet, amely hivatalos levél első-sorban, mert arra szeretnénk megkérni, hogy néhány napig (kettőig) lássa vendégül a Magyar Rádió egy munkatársát és íróját, akik önről szeretnének az ifjúság részére rádiójátékot készíteni.

Előre is bocsánatot kérünk a zavarásért, és kérjük, hogy a faluban, ha erre mód van, legyen segítségünkre a szálláskeresésben.

Budapest, 1955. július 5.

A viszontlátásig tisztelettel üdvözl:

Borusné

Minisztertanács elnökhelyettese

Turi Sándor elvtársnak

Engedje meg, hogy így hívatlanul kapcsolatba kerülve, kérjek valamit. Megjegyzem, hogy Ortutay Gyulától én már régen és sokat hallottam tanítói tevékenységéről,

s mindez úgy él az emlékezetemben, mint nemcsak tapasztalt és öreg pedagógus munkája, hanem mint kitűnő pedagógus munkája is.

Miután felveti a gyermekek napi 10 órai tanulását s ezzel kapcsolatban azt, hogy több játékot és jobb kedvet adjunk a gyerekeknek, örülnék, ha részletesebben kifejtené pedagógiai tapasztalatait. Különösen jó lenne, ha a gyakorlati oktatás kérdéseire térne ki, szóval arra, hogy milyen játékos, vagy nagyobb gyerekeknél kevésbé játékos, mesterségbeli oktatást lehet és kell adni helyesen a gyerekeknek. Biztosan jól ismeri a kérdést úgy is, ahogy ez most mint a politechnikai oktatás iránya van felvetve. Ebben a kérdésben még nagyon sok vita van, és hasznos lenne, ha sok és komoly tapasztalatát e téren fel tudnánk használni.

Mindez nemcsak mint magánembert és mint apát érdekel (10 és 9 éves gyerekeim vannak), hanem úgy is, hogy ezekkel a kérdésekkel újabban hivatalosan is foglalkozom.

Jó egészséget kívánva üdvözlöm, és várom a kért reflexiót.

Budapest, 1956. augusztus 13.

Erdei Ferenc

Gondolat Kiadó

Turi Sándor úrnak

Értesülésünk szerint Ön régóta foglalkozik néprajzi és szociográfiai kutatómunkával. Kérjük, hogy esetleges kiadás végett kéziratait vagy idevágó elképzeléseit címünkre küldje el.

Budapest, 1957. február 26.

Meggyesi János
szerkesztő

Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács VB.

Művelődésügyi Osztálya

Turi Sándor Nevelőnek

Kedves Sándor Bácsi!

Tájékoztatásul közlöm, hogy a Művelődésügyi Minisztérium illetékes osztályvezetője közölte velünk, hogy Sándor Bácsi néprajzi gyűjtőmunkájáért eddig folyósított tiszteletdíj kifizetését megszüntették. Mi nagyra értékeljük munkálkodását, így szerény anyagi lehetőségeinkhez mérten havi 200 Ft tiszteletdíjat kívánunk küldeni. Az állami számvitel rendelkezése értelmében a kifizetési okmányhoz mellékelni kell gyűjtőmunkájáról készített másolatot. Kérem, hogy a jövőben minden hónap elsején szíveskedjék azt címünkre leküldeni.

Nyíregyháza, 1957. november 5.

További eredményes munkát kíván üdvözzel:

Arató Ferenc
osztályvezető

Művelődésügyi Minisztérium

Kedves Turi elvtárs!

Most a választások közeledtével minden területen felméri az elért eredményeket. A visszaemlékezések előbbé tétele érdekében Önhöz fordulunk, aki tapasztalatai alapján legszemléletesebben tudná ezt az összehasonlítást megtenni. Kérjük, írja meg nekünk, hogy kis falujában a felszabadulás előtti gyermekek milyen körülmények között éltek, jártak iskolába. Milyen volt az iskola körülménye és a pedagógusok helyzete. Tegyen ezzel szemben párhuzamot a falusi gyermekek és szüleik mai szociális helyzete, iskolába járása, az iskola és a pedagógusok munkakörülményei között.

Előre is köszönöm segítségét, amit kis leírásával nyújt agitációs munkánkhoz.

Budapest, 1958. október 8.

Elvtársi üdvözzettel:

Kálmán György

Alsófokú Oktatási Főosztály vezetője

Makarenko Diákotthon

Kedves Sándor bácsi!

Bocsánatot kérek, hogy ilyen haszontalan dologgal veszem el drága idejét, hiszen Sándor bácsi még most is fáradhatatlanul dolgozik. Én egy debreceni tanítóképzős vagyok, aki a múlt héten jártam a népművelési szakkör tagjaival Paszabon. Azt nem akarom leírni, hogy milyen hatást tett rám ez a látogatás, mert úgysem tudnám. Nagyon örülök, hogy megismerhettem Sándor bácsit. Számomra és társaim számára is igen hasznos és élménydús volt a találkozó. Oly nagy lelkesedéssel hallgattam Sándor bácsi szavait, hogy véletlenül a padban hagytam a tolltartómat teljes felszereléssel. A jobboldali padosor 4. vagy 5. padjában található egy csatos tolltartó. Nagyon kérem Sándor bácsit, hogy küldje el levél formájában. Itt küldök 2 Ft 60 f-es bélyeget.

Debrecen, 1958. november 11.

Öszinte tisztelője:

Pozsonyi Ilona

Néprajzi Múzeum Adattára

Bálint Istvánné Turi Margit r.

Kedves Margit!

Nekünk is nehéz beletörődni, hogy Turi Sándor, akit a sziporkázó kedély és örök aktivitás megtestesüléseként láttunk magunk előtt, többé már nincs közöttünk. A magyar néprajzi gyűjtés krónikaírói mindig számon fogják tartani az ő rendkívül eredeti és igen értékes munkásságát. Gondolkoznunk kellene róla, hogy néprajzi

hagyatéka legjavának publikálásával hogyan lehetne maradandó emléket állítani az ő annyi ügyszeretettel és kitartással végzett gyűjtőmunkájának.

Budapest, 1959. január 12.

Őszinte együttérzéssel:

Morvay Péter

Kedves Barátom!

Kiss Lajos
(1881–1965)

Néprajzkutató, etnográfus, Kossuth-díjas muzeológus, a történettudomány doktora. Az 1928–1949 közötti levélváltásuk többnyire adatkérésre, tárgyak leírására, találkozásaiik egyeztetésére, gyógyszerek beszerzésére stb. szorítkoznak. Kiss Lajos alábbi leveleinek hangvétele viszonyuk jellegét tükrözi.

Kedves Sándorkám!

Pösze aligha örült meg annyira a tojásnak (pedig nagyon megörült), mint én a küldött néprajzi adatoknak. Úgy ám, hogy érdemes! Ha tíz könyvre való lesz, az se baj. És úgy látom, még nem is olyan sok fáradságba kerül, mert maguk leírják a fiatalok. A jó Isten áldjon meg érte.

Nyíregyháza, 1934. jan. 8.

Szeretettel ölel

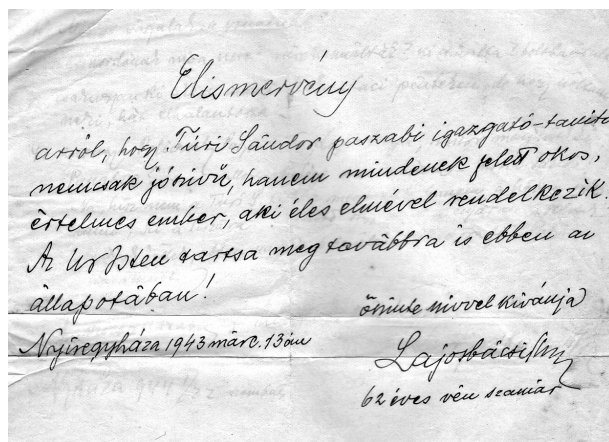
Lajos bátyád

Nincs rendjén, hogy te most két hétig Patakon leszel, és az ígért néprajzi tárgyak nem jönnek be, amire pedig nagy szükségem van. Az éves jelentésnek két hét múlva Pesten kellene lenni. A szöveg pedig a szerint változik, amint kapok tőled tárgyakat vagy sem. Mikor jöhetsz be? Értesíts erről. Szombaton nem jöhetnél?

Nyháza, 940. I/22.

Soraidat várja, és jó mulatást kíván szeretettel

Lajos bátyád

Kiss Lajos tréfás elismervénye

Móricz Miklós
(1886–1966)

Közgazdász, újságíró, szerkesztő, statisztikus, nyomdász, közíró, Móricz Zsigmond író öccse. Turi Sándor közeli barátja, aki pénzádományokkal segítette tehetséges gyermekek iskoláztatását, s akivel csaknem két évtizeden át folytatott írásos beszélgetést. Az oldalszámban terjedelmes, tartalmában gazdag levélváltásból előbb Turi Sándor, majd Móricz Miklós írásaiból emelünk ki részleteket.

Kedves Miklósom!

Múlt télen egy reggel sokan vonultak be Paszabról is. Az állomáson sok fiú nagy csomaggal búcsúzott a rokonságtól. Egy cigány fiú is ott didergett, se pálinka, se csomag nem jutott neki. Ott néztem oldalról, mikor meglátta a szintén bevonuló másik cigányt közeledni, akinek megint nem volt semmije. Azt mondja neki keserűn: „Gyere, komám, az istenit, védjük meg a hazát, úgyse laktam még jól benne!” Az erre következő jelenet, mikor a sok tarisznyából nekik is lett bőséges útravaló, soha el nem felejthető látvány volt.

(1944)

Nehéz a tanítók helyzete az iskolákban. Azt gondolják sokan, hogy a nagy kavarodás hullámai nem jönnek át az iskolák üvegezett ablakain. Pedig nagyon éreztetik hatásukat. Itt is megvan a faluban a sötétség és a világosság, de a szürkület is. Az iskola nevelő igyekezete csak a szürkület rétegében ér el eredményt. Sem a kultúra nélküli réteg, sem a vezető réteg nem jön semmiféle népművelő összefüggésre. A szürkület pedig a mának él. Keres valami könnyebb lehetőségeket, s ezért szalad a délibábok után is. Ezt megkaphatja ma bőven.

(1947)

Említettem több ízben, hogy a néppel való foglalkozás mellett a magasabb kultúra alaposabb ismerete is kívánatos, de én a népnél mindig a keleti lelkeség érdekes vonásait szoktam felfedezni. Régen hallottam, hogy az európai kultúra gazdasági zavarokat szokott kitermelni, míg a kínai kultúra erkölcsi rendet tud megtestesíteni. Én is belátom azt, hogy az európai civilizáció sohasem tud lenni krisztusi, míg a konfuciusi világnézet mindig az erkölcsi szempontokból indul ki. Nálunk a gazdasági szempontokra akarják rárakni az erkölcsöt. Én magam is szívesen olvasok a kínaiak lelkeségéről, és a náluk meglévő két nagy eszme, az ősök tisztelete és a munka ideálja nagyon rokonszenves előttem. Ott a tömeg nem hangoztatja, hanem gyakorolja a vallási tanokat! A keresztyén társadalomban nem az emberi nem egysége, hanem a szeretet közössége a fontos, és az ellen való harcban a világi szellem győzött, úgyhogy a mostani európai társadalom teljesen gazdasági

és politikai erők szolgálatában áll. Én a gyűjtéseimnél nem is az anyagban gyönyörködöm, hanem inkább abban a gyökérben, ahonnan a népi lélek megnyilatkozásai elindulnak. Éppen ezért próbálok ismerkedni a keleti lélek tulajdonságaival, hogy a magyar népi gondolkozást tökéletesebben tudjam megörökíteni. A néprajznak ezzel az ágával nemigen foglalkoznak nálunk.

(1949)

A július 14-i látogatásom után augusztus 1-jén újra Pesten voltam. Elindultam „feléd” is egészen a Széll Kálmán térig. Ott úgy esett az eső, és olyan szomorú volt az idő, hogy visszafordultam. Úgy jártam, mint amikor a szabolcsi ember vitte valamikor a fiát gyalog a debreceni Kollégiumba, és a város alatt megkérdezték az útkaparótól, hogy messzi van-e még az iskola. „Hát menjenek végig a Tizenhárom városon meg a Hatvan utcán, oszt ott megmondják majd, hogy hol van!” Ilyen nevű utcák tényleg vannak Debrecenben. De a szabolcsi ember azt mondta a fiának: még tizenhárom város, még hatvan utca! Fiam, sohse érünk oda, gyerünk vissza!

Van a falunak egy rétege, amiből régen kikerült a Tisza István pártja, aztán a többi is, meg a nyilas is, és ezekből van ma a kommunista, és ezekből lesz majd később egy eljövendő párt is. Akik alulra felé vannak, vagy akik felül állnak, azok nem törődnek a politikával sem, csak a tünetek érdeklik, azok is annyiban, hogy a földet nem veszik-e el. Egyszóval nagy a vihar, a nagy fákat tördeli, de lent a fű meg se mozdul.

Én nem kortyolgathattam olyan mélyen a tudományból, mint te, mert az én forrásom csak a föld meg a magyar lélek, aminek rejtelseibe bele lehet zavarodni. De hát „jó bolondnak lenni, annak nem kell gondolkozni!”. Én meg túl sokat kutatom, hogy csak ebből a községből sem fogom tudni összegyűjteni a magyar lélek értékeit. Nem bizony, mert mindig új hajtások vannak. Gondolkodtató még az is, hogy ha ide hívok fel valakit, a négy fal közt, hivatalos levegőben nem tud beszélni. A házánál vagy a határban szabadon ömlik mindből a bölcsesség.

Bennem nincs parasztimádat! Én a magyarság gyökerét keresem és látom a falusi életben. A falu gondolkozása a nehéz életkörülményekben alakul, s minden oka megvan arra, hogy bölcs és óvatos legyen.

A tanítók sok új foglalkozást kaptak. Könyvárusok lettek, irkákat árulnak, faültetést vezetnek stb., csak azt nem tudom, hogy ki fog tanítani. Az is terv szerint megy már, mint minden kulturális munka, de a városról jövő terveken mindig változtatnak. A hét minden estéjén van valami gyűlés vagy más értekezés. Legtöbb nem az iskolai munkával kapcsolatos. Úgy teszünk aztán, mint Szikszai Péter, akinek azt mondták a szokásos módon, hogy „Péter, kend meg a szekeret!”. Erre ő összekenőcsölte az egész szekeret, csak a tengelyt nem kente meg, mert azt nem mondták. Körülbelül mi is így teszünk a haladás szekerekével.

(1950)

„Huszárok” az iskola udvarán

Az a szerencse, hogy közel vagyok a tréfák forrásához, és az iskolába este feljáró tanfolyamisták tudományos felfogásán jókat nevelhetek. Valamelyik nap tanulták, hogy a termelési eszközöket mindenki a közösség részére fogja átadni, és akkor lesz szocializmus. Megjegyzi az egyik, hogy ez olyan, mint mikor egyik helyen a Bibliából olvassák az utolsó ítéletet, és azt a részt is, hogy „ott lészen sírás és fogaknak csikorgatása”. Egy öreg felfortyant, hogy „hát én meg az öreg Biriné mi az anyánkét fogjuk csikorgatni, mikor egy csepp fogunk sincs?”. Vagyis egy kicsit fejlettebb mezőgazdaság kellene ahhoz, hogy a kollektívizmust keresztülvihezzük.

Itt az értelmiséggel nem tudok összeköttetést fenntartani, mert mind csak sírni és panaszkodni tud. Hiányzik az életemből az a változatos beszélgetés és ismerős csapat, ami a régi időben megvolt. Úgy vagyok a falusi boldog étellel, mint Bódi bácsi, aki azt újságolta a komájának, hogy majdnem túrós galuskát evett. Már forrt a víz a fazékban, csak a liszt, a zsír meg a túró nem volt meg hozzá. Ilyen gondolkodással nézi a szabolcsi ember azt a furcsaságot, hogy a hízott disznókat Záhony felé szállítják, a „hurkatöltőket” meg Debrecen felé.

A papunk vallásórán Jóbról tanított. Ki akarta hozni, hogy Jób milyen ember volt, ha neki sok juha, ökre és mindene bőven volt. Egy első osztályos gyermek megértette a kérdést, és nagy boldogan kivágta: „Jób kulák volt!”

Nem tudom, miért lett egyszerre olyan fontos az én munkám, és miért kell hetenként két embernek Paszabra utazni azért, hogy velem egy félórát beszélhessenek. Mind azt ígéri, hogy „kiemelünk a falusi iskolából”. Olyan furcsa nekem az, amikor az emberek többnek tartják a forrás körüli pocsolyát, mint magát a forrást.

Mondják, hogy most a munkásság megerősítése a sürgős, a falu várjon. Hát nem a faluból tódul a sokaság az ipari munkákhoz? A felfrissülés és a megújulás ma is nem onnan indul ki?

(1951)

Falusiaknál a bűvészet még mindig hódító erő. Jákó nevű községben egyszer egy híres bűvész kitűnően megszervezte esti előadását. Előre beadták a szép összegű belépti díjat, és tömve volt az iskola. A bűvész pár szemfényvesztő mutatvány után kijelentette, hogy ha ő kimegy az iskolából, akármennyire nyomják is belülről az ajtót, be tud jönni. Kiment, és a bent lévők nekitámaszkodtak az ajtónak. A bűvész párszor megnyomta az ajtót, idebent talán fél óráig nyomták, mikor kinéztek és megtudták, hogy a bűvész úr megszökött. Az anyagi veszteség mellett nehéz következmény az is, hogy ha valaki nyírjákói emberrel találkozik, megkérdi tőle: „Bácsi! Jákón nyomják még az ajtót?” A feleletet nem írom le, de elképzelem, hogy hányszor állt már így az emberiség a jövő kapujánál.

Megszűnt a „pap”, helyette van a párttitkár teljes hatalommal. Nincs templom, helyette párthelyiség. Istentisztelet = pártgyűlés. Gyónás = önéletrajz, önkritika. Mea culpázás = nyilvános önkicsinylés. Presbitérium = tízes tagú bizalmiak. Körmenet = felvonulás. Utcai kápolnák = diadalkapu. Penitencia = idézetek mondása az új próféták után. A világ Rómája, pápája = a világ Moszkvája, Sztalin.

(1952)

Az egész közoktatásunknál az a szerencsétlenség, hogy a kiválóbb és hozzáértő tanítókat „kiemelik”, irodákba dugják, és a gyakorlattól elvonják. Kik fejlesztik és építik így ki a magyar pedagógiát?

(1953)

Mostanában a gyermekek országszerte nem akarnak tanulni. Nagyon sok a hiányzó is. Arról lesz igen nagy gyűlés, hogy mit tegyünk a hiányzók ellen. Ez a kérdés azért is veszedelmes, mert nemcsak a gyermekek hiányzanak. Hiányzik például a többség belátása, a tanítói munka megbecsülése, hiányzik a munka helyes irányítása és értékelése.

Nagyon folyik az agitálás. Járják aktatáskák a falvakat, és elvétele az aktatáska mellett „ember” is előfordul. Egy jó gazdát napokig nyaggattak a belépésre. Másnap a kocsmá előtt megállt az ökrös fogatával, és amint belépett az italtérbe, ott találta az aktatáskásokat. A szokásos rohamozás után azt mondta: „Na, jöjjenek ki, megkérdezem az ökörtől. Ha ő helybenhagyja, én belépek!” Kitódult mindenki, a gazda odalépett az ökörhöz, markába szorította a két fülét, és kérdezte nagy hangon: „Bemenjünk a tszcs-be?” Az ökörnek fáj az erős szorítás, és mikor elengedte a gazdáját, rázni kezdte a fejét, mintha nemet mutatna. „Na, látják, hát még az oklatan állat se akar, hát én hogy tegyem meg?”

Látod, hogy te is mennyire helyesnek tartod a tszcs-gazdálkodást. Itt és mindenütt erőszakolják, és nem sikerül. Miért? Itt például öt-hat gazda lépett be pár évvel ezelőtt. Jó földet, állatokat és egészséges testüket vitték be reménykedve. Aztán látták, hogy hiába tudnának ők dolgozni helyesen, a hozzá nem értők parancsolnak, és attól pusztul minden. A felesleges költekezés és gondatlanság miatt kiléptek a tszcs-ből. Bementek tehermentes földdel, és most megterhelték őket 3-6000 forinttal, mint rájuk eső adóssággal. Hát, ezen a területen ti szépet láttok, a valóság pedig nagyon szomorú.

A tanítói munkámra csak úgy emlékszek vissza, hogy az iskola nem teremt másféle embert. Vagy kihozza a gyermekből a rejtett értékeket, és kifejleszti a képességeket, vagy – eltorzítja azokat. Ma csak a föld (a beadás) meg a politika a fontos a falun, mással nem nagyon törődnek. A nép pedig csodálatos daccal néz mindenre, ami az állam vagy a község tulajdona, mert ezekben az ellenük való szervezkedést látja. Ezért nincs összeköttetés az állami iskola és a nép között.

Elért most engem a „féltudósna” kijáró átok. Látom a mai élet sok megdöbbentő tünetét, de nem lelem a magyarázatot rá. Épülnek az új házak, de nem a falusi ember építi, hanem a mesterrel megcsináltatja. Nem az ő ízlését tükrözi, inkább a rejtett célokat. Öltözetben nagy a változás, de egy ágyon négyen-öten is alusznak, és alsónemű nem nagyon van, csak a felső ruha a fontos. Élelemben is sok a javulás, mégis feltűnően sok a beteg. Elkeseredett a hangulat, és szomorúság feketélik az arcokon. Igaz, hogy a magyar nem segít a másikon, ha annak nincsen, de ha a másiknak valamivel több van, mint neki, azt irigylő körömszakadtáig.

(1955)

A megyei népművelés vezetője arra kér, hogy a gyűjtött babonákat adjuk ki 80 oldalnak megfelelő öt íven, füzet alakjában. Ívenként 500 Ft szerzői díjat ígérnek. Ők evvel akarják bizonyítani, hogy milyen tudatlan volt eddig a nép. Én az ellenkezőjét látom benne. Tudták, hogy valami ismeretlen erő csinálja a változásokat, csak nem tudták, hogy mi hát az. Azt mondták rá, hogy az ördög vagy a boszorkány.

A járási tanács oktatási osztálya kérte, hogy a gyermekjátékokat gyűjtsem össze, és négy nap (!) múlva legyen ott a járási tanácsnál. Erre a hangra azt írtam, hogy régebbi rendelkezés úgy szól, hogy az iskolában nem használatos dolgokat el kell venni a gyermektől, és meg kell semmisíteni. A néprajzi gyűjtés anyaga pedig olyan, mint a trágya. A csordában hajtott állatok sokat elcsorgatnak az úton, de annak nincs semmi haszna. Az egybegyűjtött és összeérett trágya meg nagyon fokozza a talaj termőképességét, ha jól alkalmazzák. Hagyjanak engem a munkámmal.

Egy paszabi ember, Volom János igen viharos úton érte el a 85. évét. Volt béres, napszámos, járt Amerikában, és amikor megnősült, négy öreg szülőt tartott el a két keze munkájával. De azért házat épített, földet vett, példás életet élt, és megöregedett. Az öt gyermeke rávette pár évvel ezelőtt, hogy ossza fel a vagyont, adja el a házat, és ő megtette. Azóta egyik gyermekétől a másikhoz küldözték, mert egy tehenet

megtartott a temetésére, és azt nem adta oda senkinek. Mostanában Rakamazon lakott, Paszabtól 18 km-re. A múlt héten eljött hozzám gyalog, beszélgetni. Elmondta az élete történetét, és azt, hogy ő valamikor négy öreget tudott a semmiből eltartani, most meg öt gyermek nem tud egy öregnek kenyeret adni. Belenyugvó öntudattal elköszönt, mert sok tanácsot kapott tőlem valamikor, és hogy még egyszer látni akart. Aztán elgyalogolt haza. Tegnapelőtt jön az üzenet, hogy János bácsi kiment a Tisza-partra, szépen levetette a ruháját, a személyazonossági igazolványt rátette a ruhacsomóra, ő meg beleugrott a Tiszába, és – elment.

Húsvétkor feljött hozzám két paszabi gazda, és azt „kérték”, mondjam meg nekik, hogy miben van hiányom, mert többen összebeszéltek, hogy vigyáznak rám. Ők látják, hogy a készpénzből mindig nehezebb megélni, hát, ha öregségemig szerettem és pártoltam a falut, azt a falu nem akarja és nem is tudja elfelejteni. Látom és kapom is a gondoskodást mindenben. Egy kicsit megütődtem az eseményen, de talán ez a „kitüntetés” több, mint a kormányé volt.

Húzom az ígát, és közben rángatják a számat. A Néprajzi Adattár új anyagot kér, a rádió tudományos híradója sürget a pesti útra, mert a népi humor anyagából akar műsorszámot készíteni. A Minisztertanács h. elnökének most írtam négyoldalas választ. A Köznevelési Minisztérium újra írt tegnap, és új híreket kér. Darvas Józseffel beszéltem Nyíregyházán, ő is levelet vár. Mint képviselő tartott értelmiségi ankétot, ott mondtam el, hogy az értelmiség falusi sorsa nehéz kérdés. Szinte utasította a párt a parasztságot, hogy csak akkor lehet jó sorsa, ha a régi értelmiséget kikapcsolja az életéből. Ezt a 11 év óta romló viszonyt egy önkritikaszerű párhátározattal elintézni nem lehet. Az ankét résztvevői magánsérelmeket jajgattak. Igen elszomorító hatással volt rám az egész szereplés. Megyei hatóságainkkal is harcolni kell, mert az iskolában minden van, csak tanítás nincs: ócskavas-, szemléltetőeszköz-vásár, könyvpiac és erőszakos árusítások. Kérem, hogy adják vissza az iskolát a falunak meg a gyermekeknek.

(1956)

A pesti eseményekről írt leveled olyan, mint egy virágzó rétről összeválogatott szép csokor, amivel kedveskedni akar az elküldője. Talán kár is még ma azt kutatni, hogyan lettek ott ezek a virágok, és milyen termésük is lenne, ha beértek volna. Hirtelen nem is tudom, hogy melyik oldalát nézzem a magyar eseményeknek. Mert a pestiek megmozdulása lehet politikai és gazdasági erők elleni ellenszenv kitörése, de lehet külföldi agitáció munkája is. Egy forradalom, ahol nincs vezér, ahol nem terem nóta, induló, nehezen érthető hatást érhet el.

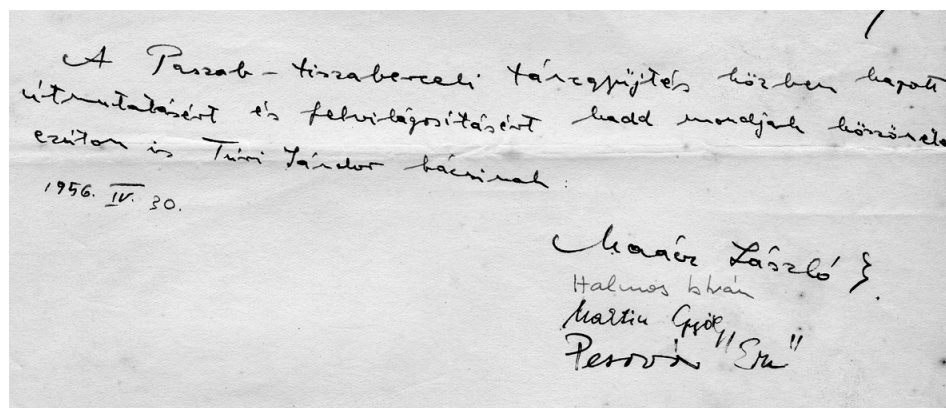
Az eddigi gyűjtéseim igazolják, hogy a vízszabályozás előtt itt élt emberek nagy része azt használta fel, amit a környezet adott. A mostaniak már állandóan többet akarnak, változtatnak, versenyeznek. És a lehetőségek is megvannak erre. Óriásit javult a falu élelmezése, ruházata, lakása, mégis mindenki boldogtalannak érzi magát, nincs megelégedve a lakásával, a ruházatával, a feleségével, hivatalával. Menekülnek az

emberek egymástól, ingerlékeny, izgatott és türelmetlen mindenki, nincs dal, nincs tréfa, nincs meglepedés. A budapesti utcákon pusztá kézzel harcoló fiatalok lelkébe ki próbált belelátni? Hátha a reménytelenség, a kilátástalan jövő tudata késztette őket arra, hogy kockára tegyék azt az életet, aminek eddig talán nem volt öröme és szépsége. Próbálták már valami szakértők kutatgatni az igazi okokat, amik a tömeges nyugat felé menekülést megindították?

Szabolcsban sokan csinálnak könyvkiadáshoz való anyaggyűjtést. Behívtak a napokban, és megmutatták a beérkezett anyagot. Van mesegyűjtés, van régi várak leírása, nóták gyűjteménye stb. Csak az emberről hiányzik a gyűjtés. Én az emberek életmódján át azt szeretném érzékeltetni, hogy milyen is volt az a közösségi kultúra, amiben a falu népe eddig élt.

A pesti rádió ötfős brigádja volt itt két nap. Kértek, hogy rólam valami színdarabot írhasanak. Azt válaszoltam, hogy a munkám felsorolását hagyják a református papra, az szokta a temetésen számba venni ezeket. Újra jöttek, és beleegyeztem.

A szabolcsi vezetőség rohamozza naponta Paszabot, hogy készen van-e már a monográfia. Itt még türelmetlenebb hangú emberek vannak, mint Te, mert ezek csak követelnek, míg Te minden írásodban értékes tanácsokat is adsz. A néprajznál eddig kitűnő „vályogvető” vagy „téglaégető” lehettem. Azokból a téglákból építeni? Az már más mesterség. Ebben van szükségem egy kis tanácsra. Újszászy Kálmánnal beszélgettem róla. Balassa Iván, a pataki vár múzeumigazgatója felajánlotta segítségét.

A Paszab - kiraberceli tárcagyűjtés közben kapott útmutatásért és felvilágosításért leadt munkájuk köszönetéül is Tüni László bácinak:
1956. IV. 30.

Maácz László
Halmos István
Martin György
Pesovár Ernő

Maácz László, Halmos István, Martin György és Pesovár Ernő köszönőlevele

A tanító legtöbb helyen csak az iskolaudvart kapta „termelési helynek”. Nemcsak nőnek ott ezek az emberpalánták, hanem a belsejükből előtörő életfelfogásban ott tükröződik a mindenkori élet igazi tartalma is. Ők is játszanak, mint a nagyok, de abban a játékban még benne van az őszinteség és a játék célja is. A gombozásos játéknál gombot akarnak nyerni, a labdázásnál elsőbbséget, és így tovább. Az élet nagy játékainál is megvan minden szereplőnek az igazi cél, de már ott sok az alkodás, a törtetés és az állati tulajdonságokat kifejlesztő kényszerűség.

Úgy vagyok ezzel a mai szocializmussal, mint a felvilágosodott gyermek a karácsonyfával. Én is tudom már, hogy nem a Jézuska (azaz a világmegváltó) hozza rá a díszítéseket, és hogy ez a gyökértelen látványosság nem sokáig tart. Fejlődésében nem állhat meg a világ, de hogyan tudhat szocializmust építeni az olyan ember – még ha párttag is –, akiben nincs szociális érzés? Milyen gyorsan megláttuk azokat az embereket, akiknek vagyonban több volt, mint nekünk, és nem nyugodtunk addig, míg ezeket a kulákokat le nem vetköztettük. Ugyanakkor nem kezdtük el kutatni, és még most se érünk rá, hogy azok a szegény családok, akik kevés földdel, kevés értelemmel, de sok gyermekkel még sokabb bajjal és betegségekkel küzdenek, hogy ezek kapjanak segítséget, jó tanácsot, megértést és félelem nélküli életet. Miért lett a magyar élet olyan, mint a denaturált szeszes üveg? Annak is be lehet dugni a száját, és rá lehet írni, hogy tiszta szesz van benne, de ha beleszagolunk, csak bűdös az!

A falusi élet tartalma lényegében a régi még ma is. Régi ígéretések felmelegítve, jelszavak korszerűsítve, és a lehetőségeket kihasználó apostolok fenyegetései házhoz szállítva. Szép színdarab ez az egész mai élet, és benne az az okosabb, aki megelégszik a saját szerepének eljátszásával, és nem akarja a másik szerepéhez odaadni a tudását, erejét, egészségét.

(1957)

Hozzám írt minden leveled pontosan a gyűjtőbe kerül, mert már évekkal ezelőtt kérte Újszászy Kálmán, hogy azokat a pataki gyűjtemény részére adjam át. Itt Móricz-levelek címen gyülekeznek, és az idelátogató vendégek szenzációt kutató értetlenjei Móricz Zsigmondot értenek a küldő címe alatt. Így kerül aztán forgalomba az a hit, hogy sok Móricz Zsigmond-levél van Paszabon.

Az összemorzsolt régi kulákok helyett ma egy újfajta gondolkodású kulákosztály alakulgat a falun, akinek furcsa igényei és kívánságai vannak. Fiatal családtagok arra büszkék, hogy pertuk a tanítókkal, és együtt isznak a sűrű alkalmakon. Leereszkedve biztatja a tanítót, hogy „Ne félj komám, van itt pénz, fenének kell az a tudomány”! Sok emberben felszabadultak most olyan érzések és tulajdonságok, amiket eddig lefékezett a szegénység és a társadalmi helyzet. Csak nézem ezt a tülekedést, és ki merem mondani, hogy szakképzett *iparosokra* volna szükségünk az új világ megépítésénél.

Szeretettel ölel: Sándor

(1958)

*

Kedves Sándorom!

Nem tudom, olvased-e a *Kelet Népet*, mindenesetre elküldöm az utolsó számát, hogy lásd, mit írtam benne a pataki fiúk dolgozatai alapján: azokra a kérdésekre, amelyeket a dolgozatokban feltettek, a *Kelet Népe*-ben fogunk válaszolni, ki mire tud. S ezzel megindítjuk a *Kelet Népe* állandó főiskoláját, magában a lapban: kérdezzenek

a falu fiai, és mi gondoskodunk arról, hogy minden kérdése megkapja a maga komoly és megvitatott, helyét megálló választát.

(1942)

Aki csak a falut és csak a földművelést látja, az még azt sem tudja, mi is az a földművelés. A falu a mai állapotában nem földművelő, hanem tudatlan. Azt mondom, mindennek a földművelés a forrása, s mindenki azt várja, milyen lesz a termés. Az igazság azonban az, hogy a földművelés a nemzetgazdaság nagy ballasztja, amit a többi termelő tag csak nagy fáradsággal tud maga után vonszolni. A földművelés olyan kezdetleges, hogy sohasem lehet rá számítani. Mikor tudja földműves megtartani az ígéretét? Ha van elég eső, de nincs túl sok, ha van elég nap, de nincs túl sok, ha van elég ember, de nincs túl sok. De ma már nemcsak az esőnek a függvénye, hanem a városé is. Gondold el, milyen volt a falu, amíg a város nem volt hozzá. Vevő, meg aki ellátja szerszámmal meg tanácsal arra, hogy hogyan is dolgozzék: munkamódszerekkel. Meg a gyárral, ahova a falu elküldheti a fiait; nem nyomorogni, hanem jobb életre, mint az apjának volt, és mint azoknak marad, akik otthon megtartják maguknak a „biztosat”, a földet.

A te öregjeid szerintem nem mondanak olyan dolgokat, amikből tanulni lehetne. Ilyet csak a fiatalok mondhatnának nekik. Az öregek elbeszélései csak arra valók, hogy azt lássuk rajta, honnan jöttünk, és hova nem lenne szabad újra visszamennünk. Persze ez nem azt jelenti, hogy minden ne lenne nagyon kedves, és ne lenne érdemes összegyűjteni. Éppen olyan érdekes, mint a barlangi kőrajzok, vagy mint a népművészet: az *ember* érdekes benne. Én csak abból a szempontból bírálom, hogy az öregek nem tudnak tanítani. Kimaradnak a világból, nemhogy nem csinálnak új dolgokat, de még meg sem tudják érteni, amit a fiatalok eléjük tálnak. A város mindig idősebb, mint a falu. A város gyűjti a tapasztalatokat, az halmozza egymás mellé az új tudás elemeit, amelyeket mind, az utolsó morzsáig valaki talált ki, élő emberek, s ami mind nem jött áldásként felülről, eső alakjában. A városnak kellene tanítania a falut, de nem nagyon csinálja.

(1948)

Írni akartam a városi néprajzolásról. Nem szabad azt hinned, hogy ami ezekben az irodákban és műhelyekben folyik, mind csak nyelvrontás. Ne gondold azt, hogy a jassz-nyelv idegen hatásokból táplálkozik. Ne tagadd ki a várost a nemzetből, és az ipari munkást a népből.

(1951)

Az a nép, amit te a mai állapotában is úgy szeretsz (hiszen szeretnivaló is, de szánnivaló is), az írástudatlanság kultúrfokának a népe. Az ipar a középiskolai életforma, s ha a falu eljut a középiskoláig, akkor neki is ipari formája lesz.

A néprajzi elgondolás nagyon okos dolog; csak fogadd el, egyszer úgyis ki kell állani az iskolából, állj ki olyankor, amikor még egész erőddel tudsz dolgozni azon a másik munkádon, a néprajzon. Nemcsak gyűjteni kell, hanem fel is kell dolgozni, ahhoz olvasni kell, tanulni kell. Ha néprajzolsz, többet tanítasz egy falunál.

Gratulálok a múzeumodhoz s az ötlethez is, hogy a gyerekeknek csinálod, hogy tanuljanak belőle. Így legalább nem nő fű majd a múzeum küszöbén, s mellé a falusiak is valószínűen be-benéznek majd az iskolai érdekességekre.

(1953)

Téged nagyon érthetően és helyesen is a tanítóréteg és a tanítószerep foglalkoztat. De ebben is egyéni maradsz. Mindent remekül csinálsz, amihez hozzáfogsz, de nem foglalkozol rendszeresen a fiatalokkal vagy a kartársakkal vagy a réteggel vagy a réteg és a teendők elméletével, s a munkád elszigetelt marad, ha meg nem írod monográfiádat, elmúlsz nyomtalanul. Nem mintha ez nem lenne tőlünk elég, és nem mintha bármit is érdemes lenne az utókornak az elismeréséért tenni, de érdemes azokért, akik utánunk következnek, és akik talán megkaphatnának valamit abból, amit mi tanultunk.

(1954)

Mikor tudom, Zsigának a fiatal kori írásait olvasgatom, hogy lássam, mi is volt útja a maga írói pályáján. És mialatt írni akarok róla, azon a mondásán jár az eszem: „Én és a testvérem. Vagyis két idegen embernek első összeköttetése, ami alól nincs menekvés.” Ha tudná, hogy még most sincs. Én meg, ha jót írok róla, majd azt mondják: persze, testvér; ha bírálom: ezt elhallgathatta volna, hiszen testvér... Nehéz dolog öccsnek lenni. De ő ezt nem tudta, mert ő bátya volt. Különben az életben jó bátya – de az irodalom komoly dolog! Ott azt írta meg, hogy a rokonok megeszik azt, aki hagyja magát...

A mi korunknak két rendkívüli embertípusa van a faluval kapcsolatban. Az egyik az a Móricz Zsigmond, aki nem vállalja ugyan az ősök foglalkozását, és nem segít az írástudás szintjére emelni, de vállalja a lelki közösséget, és mindig falubelinek vallja magát. A másik az a Varga Andris, aki meg az írástudásra való rátermettségét arra használja fel, hogy azt mutatja meg, mit jelentene az, ha a falu tanulni kezdene: mit jelentene a tanulás a falun az őstermelés, a földművelés szempontjából! „A föld csak virágcserep” – ez a Zsiga bátyám szép hasonlata. „A földnek a gyom az édes gyermeke.” Ezt meg Turi Sándor mondta nekem. S mindkettőt a forrás megnevezésével szoktam használni. De használom őket sűrűn.

Én a mai tszcs-eket soha se dicsértem, se neked, se másnak. De azt mondtam: történelmi pillanat ez, amelyben népünket rá lehetne vezetni a szövetkezés hasznos voltára. A szövetkezeti formát most rájuk erőltetik, és egyúttal ellene is dolgoznak, mert a szövetkezeteknek nem adják meg azt az árelőnyt a magángazdaságokkal szemben, hogy az maga eldöntse a szövetkezés hasznosságát. De ha a szövetkezetek

nem virágzanak, annak az az oka, hogy a jó szándékú és hozzáértő emberek nem vesznek benne részt. Az őstermelés nem maradhat az analfabétizmushoz kötött termelési forma, meg kell neki adni a vállalati alakot, és ennek módja a szövetkezet.

„A föld csak virágcserep.” Ez a Zsiga bátyám szép hasonlata. „A földnek a gyom az édes gyermeke.” Ezt meg Turi Sándor mondta nekem. S mindkettőt a forrás megnevezésével szoktam használni. De használok őket sűrűn.

(1955)

Hát, szép időket éltünk végig, Sándorkám. Én boldog vagyok, hogy ezt megélhettem. Megint érdemes magyarnak lenni, és nem kell pirulva gondolnunk magunkra. És most a tömegnek volt igaza, s az egyének rontottak... legfőképpen Gerő. A jobboldali elemekből, vagyis az állítólagos jobboldali puccsból, külföldi irányításból, idegen fegyverből, pénzből semmi sem volt igaz. De kár volt Ravaszt és Mindszentyt rádióhoz engedni, mert ők akármit mondtak, ebből magából meg lehetett csinálni az ellenforradalmi vádat annak, aki akarta. Például a román rádiónak. Különben se akarunk se papi uralmat, se papi vezetést. Ez a mostani helyzet nagyon érdekes: az egyik oldalon a hivatalnok kormány, a másikon a munkások, azaz a nép. Szerintem Kádárt meg lehet buktatni, mert a szovjet nem őt védi, hanem a diktatúrát, amiben azonban az iparosítás, tervgazdaság és gazdasági kultúra van. A forradalom két dolgot tisztázott: 1. hogy a szovjet haderő van, 2. hogy viszont kommunista párt nincs. Ez az utóbbi abból a szempontból baj, hogy Kádár nem mondhatja azt, hogy párt van mögötte. De jó is, mert a munkásság azt mondhatja, hogy ő meg: a párt. És nem lehet vele szemben kormányozni az országot. Az én elképzelésem az a pillanatnyi helyzetről, hogy a forradalom elérte a célját. Többet, a szovjet erők kivonulását nem érhetjük el, és itt az ideje, hogy a magunk dolgával foglalkozzunk. Az orosz legyen itt, ha már nem bírunk vele, se mi, se az ENSZ; de legyen vendég, és ne szóljon bele a mi ügyeinkbe. És most kellene a réalpolitikus Bethlen Gábor: de vajon Kádár mennyire van ettől az eszményképtől?

(1956)

A falu monográfiáját úgy kell megírni, ahogy például Turi Sándor a teknővájókat megírta. Abban a közvetlen leíró stílusban, amiben olyankor beszélünk, ha az alapfogalmakat is meg akarjuk értetni a hallgatóval, mintha nem is tudná, miről van szó. Ha az első fejezet meglesz, a többi már magától megy... Azt meg verd ki a fejdből, hogy Neked akár Kálmán, akár én segíthetnénk: mi csak kíváncsi nézők vagyunk, s bárhogy akarnók is, még egy fia lélekzetet se tudnánk helyetted venni. Csak Te kezd el, mi aztán majd tovább dicsérjük. Kezdd már el, az ég áldjon meg!

Én a rendszert védem, de azt a rendszert, hogy régente a nép felől indult a tudomány, most pedig a nép felé tér vissza. Azt a rendszert, hogy most a város a vezető réteg s élén a tudósok, és ezt azért védem, mert azt gondolom, a népnek kellene megmutatnia, hogy ezeket a városi értékeket át lehet venni az erkölcsök és a jókedv

sérelme nélkül. A mai rendszereket illetően: a tervgazdaságot jobbnak tartom a tervtelennél – feltéve, hogy a tervgazdaság élére nem a tervtelen gazdaság tudatlanjait ültetik. Az én számításom szerint ma négyszer olyan nagy a közteher minden egyes főre az országban, mint 1935-ben volt. Mi ebből a tehertöbbletből sokat alkottunk: de nem annyit, mint amit a tervtelen tudott volna. Mindazonáltal a mából csak azt az egy kivezető utat találok, hogy a tervgazdaság, hozzáértő vezetőkkel, és csak egy gazdasági alakzatként a többiek közt. Öngyilkos lesz az a gazdasági rendszer, amelyik a sok jelentkező energia közül csak a legszűkebb körben válogat, és minden egyebet irgalmatlanul eltapos.

Elismered, hogy azt, amit a tanító tanít, meg is kell tanítani a népnek. Csak azt sajnálod, hogy még többet nem tanítotok neki. Ebben igazad is van, de ehhez idő kell. Nekünk nem olyan nép kell, amelyik csak az általános iskolát végezte, nem is olyan, amelyik csak érettségizett, bár az már jobb. Hanem olyan, amelyik egyetemet végzett. Sándorkám, ha minden ember úgy jön a világra, hogy 70 év reménysége van előtte, akkor ráér ebből húszat tanulással tölteni. Csakhogy ebben megint az a bökkenő, hogy mindennek a megtanításához nem falusi tanerők kellene, hanem olyanok, akiket a város nevel. De, hát minden falusi tanítót az nevel. Értem én, hogy mit is mondasz: hogy a tanító legyen benne jobban a falu életében. Te ezt is csináltad mindig, de ez már nem az iskolában folyik, hanem az iskolán kívül. És ebben aztán igazat is adsz neked.

(1957)

Megígérem, hogy sohase foglak sürgetni a tanítás abbahagyására, mert annak megvan a maga szervi oka, hogy Te mindenáron tanítani akarsz. Hát ha a gyerekeket és a népet rosszra tanítanád, akkor azt mondanám, hogy hagyd abba, és inkább írd, mert az olvasóban nehezebb kárt tenni, mint a gyermekben. De mivel hogy neked arra nincs elég eszed, hogy rosszat taníts, hát csak taníts tovább, de ne engedd el azt, ami megillet téged, és amit nem kapsz meg egészen biztosan egy másik pillanatban!

Öllelek: Miklósod

(1958)

Ortutay Gyula

(1910–1978)

Néprajzkutató, politikus, akadémikus. A mesegyűjtéssel az 1930-as években kezdődött kapcsolatuk több évtizedet átfogott. A különböző tudományos és társadalmi funkciókat, köztük magas állami tisztségeket betöltő Ortutay többször járt, olykor hosszabban időzött a paszabi házban. Itt két levelet közlünk, amelyeket évtizedek választanak el egymástól. A másodikban szereplő Lacza bácsi a Turi Sándor által felfedezett tiszaberceli mesemondó, Lacza Mihály volt.

Magyarságtudomány Szerkeszti Ortutay Gyula

Kedves Sándor Bátyám!

Betegségem alatt rendezgettem írásaimat, régi gyűjtésemet. Eddig a népmese- s hiedelemgyűjtésem, a Tiéd is, az enyém is, egybe volt rakva egyik íróasztalfiókomba, minden rendezés nélkül. Hát most szépen sorjába rendbe raktam az „anyagot”, külön a már leközölt meséket, külön a még ki nem adott meséket, hiedelmeket, elválasztva a Te általad összegyűjtöttéket s a magamét. Ez utóbbi igen soványka, minthogy a szép 560 oldalas anyagomat oly csúfosan ellopták.

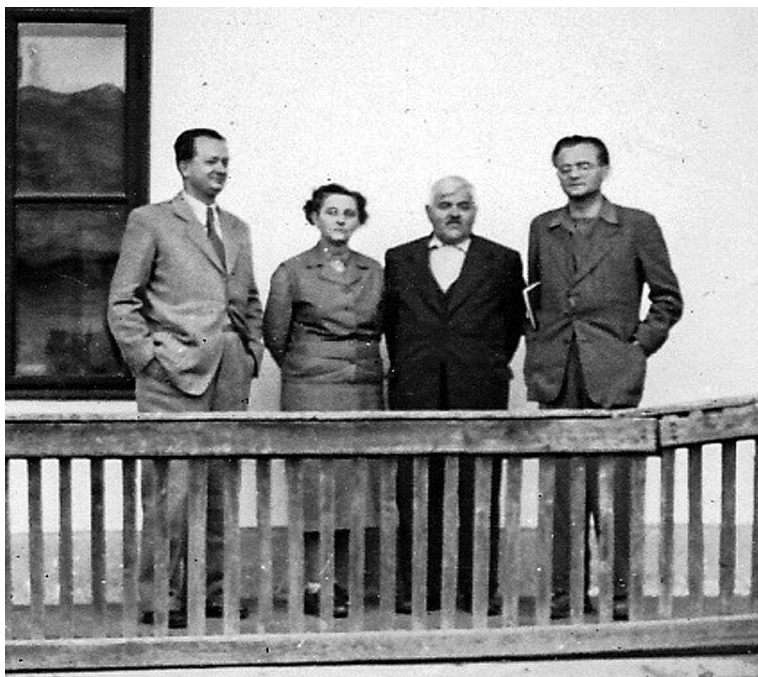
A Te anyagod, s ez volt a meglepetés és öröm számomra, oly nagy, hogy magában kitesz vagy 200 oldalt! Gyönyörű szép anyag. S olvasgatva, szemlélve ezt a szép summa anyagot, nagy hála és boldogság fogott el. Bizony példátlan magyaroknál, hogy egy tanító a maga nagy munkája mellett ekkora s ily szép anyagot adjon a magyar tudománynak. Erre az eddigi népköltési gyűjteményekben, mondhatom, mert mind ismerem jól, nem volt példa. Akadt a szakembernek máskor is segítőtársa egy-két mese, pár népdal erejéig, de ennyi és ilyen értékes anyagot még nem kapott senki.

Nagy dolog ez, Sándor Bátyám, s nem a hiúságod akarom ezzel kenetetni, de bizony te is bekerültél (már a Nyíri és rétközi parasztnesékekkel is) a tudománytörténetbe, olyan dokumentum ez! Mert azt nem kell külön mondanom, eddig is így tettem, ha ezt az anyagot közlöm majd egy újabb mesegyűjteményben, odaírom, hogy Te gyűjtötted őket számomra, a magyar tudomány számára. Csodálatosan szép és nagy anyag. Ezért valóban nem igazgatói állás járna, hanem békés, nyugodt élet, ahol ilyesmivel foglalkozhatnál. Bár tudom, hogy Te nem sokra tartod a nyugalmat, annál többre a cselekvést. Azért ne hagyd abba a gyűjtögetést, mert minél több anyagot találsz és gyűjtesz, annál nagyobb az értéke a gyűjteménynek: annál jobban látjuk a rétközi parasztság gazdag és termő kultúráját.

Budapest, 1938. január 3.

Boldog új esztendőt kívánok az egész családnak, boldogabbat a tavalyinál. Téged pedig igaz szeretettel ölel:

Gyula

Ortutay Gyulával (balra) a paszabi iskola tornácán. 1950-es évek

*

Kedves Gyula!

Lacza bácsi Juli leánya volt most itt, és meghatódást igénylő könnyezéssel elsorolta, hogy az édesapja milyen nehéz egészségi állapotban van. Fekszik az ágyban már október óta állandóan. Furcsa hónap is az az október, hogy az a „nagy” embereknek milyen ártalmas. Elmondta Juli néni, hogy most már nagyon gyenge lett az öreg, és rövidesen meghalhat, írjam azt meg Ortutay úrnak!

Beszélgetés közben eszembe jutott a paszabi elöljárók esete. Itt 1889-ben a vihar lesodorta a torony tetejét, és azt a Bessenyei család utolsó sarja megcsináltatta elég nagy költséggel. Ő Gáván lakott, és a paszabiak nagy küldöttséggel keresték fel a lakásán. Előadták, hogy a torony megcsináltatása nagy öröm lehetett a nemzeti úr lelkének, mert istenfélő érzéseit kimutathatta. De most már adjon egy kis áldomásra valót is, hogy a népnek is legyen egy kis öröme.

Az a nemzeti úr a pipaszárral verte ki lakásából a jót kívánó falusiakat. Kíváncsi vagyok, hogy a hozzá hasonló kívánsággal mit csinál a mai korszak jó szándékú jóltevője?!

Juli mama azt is kifejtette, hogy csak híres ember volt az édesapja, mert a tudásáért minden hónapban pontosan megkapta azt a temérdek pénzt. Hát most a halálakor

se nézzék éppen semminek, hanem legalább a község vezetősége tegyen ki magáért. És ő úgy gondolja, hogy ha Ortutay úr írni fog nekik egy pár figyelmeztető szót, ekkor meg is teszik azok.

Tépelődött aztán Juli néni azon is, hogy vajon az a pénz csak addig jár, amíg az öreg él? Stb. Ezek már inkább a nép gondolkozását tanulmányozó paszabi tanítót érdeklik.

Azt nem tudhatom, hogy az ilyen megbízatást leíró tanítótól nem kívánnak most „önéletrajzot”. Annyit inkább leírok, hogy én is ott állok már, ahol az ember „kimegy a forgalomból”. A 48 évi és egy helyen töltött falumunka után talán pont következik. Az a munka tele volt a fejlődés és haladás harcának beszédes élményeivel és eredményeivel. Ennyit és így nem sok tanító csinált eddig a maga őrhelyén. Ezenfelül sokan érthetnének abból, ha a „szívküldiben” azzal a nótával búcsúzkodnék most, hogy „Lökj rám egy-két kapa földet, talán megérdemlem tőled!”

De – kinek a szégyene az, hogy az ilyen tanítót a mai törvények szerint havi 940 Ft nyugdíjjal eresztik szélnek? Ilyen értékmérő a munka?

Hetenkint hirdeti a *Ludas Matyi*, hogy „régi viccek nincsenek, mert az újszülöttnak minden vicc új”. Én a sok élményzápor után kiegészítem azzal, hogy „új politikai fogások nincsenek, mert az emberiség történetét ismerő és a néppel való bánásmódokat figyelő embernek minden politikai elgondolás felmelegített ócskaság”.

Büszkén mutatja a földműves, hogy ez az ő földje. Pedig mi vagyunk a földé. Turkáljuk, alakítjuk, terméshadásra piszkáljuk, és a végén elhalunk, a föld pedig megmarad.

A néppel is játszogatunk, megfigyelmezzük és szereplésben irányítjuk. Aztán jelszavak változnak, vezérek kidúlnak, és új elgondolások következnek. A nép eddig örökké nép maradt.

A pedagógusokra is panasz van. Pedig ma sokan mondják, hogy fáj a lábuk, rossz a gyomruk, hibás a szívük stb. De azt még soha nem hallottam, hogy valaki az esze miatt panaszkodott volna. Az esze mindenkinek jó! Hát az eszet nevelő tanítókra miért lehet panasz?

Csak én vétek most a pedagógiának. Sokat beszélek itt hirtelen, pedig csak anyyival indult a levélírás, hogy az öreg Lacza talán utolsó kívánságát továbbítsam.

Jó egészséget kívánunk. Ili is, Gáborka, Ágika is, meg a szülők is. Én meg majd találkozok veled!

Paszab, 1958. február 7.

Ölel:

Sándor

Újszászy Kálmán
(1902–1994)

Református lelkész, teológiai professzor, a sárospataki Nagykönyvtár főkönyvtárosa, majd a tudományos gyűjtemény igazgatója, egyházkerületi főgondnok. Faluszemináriumot, falukutatást szervezett, falusi tehetségeket toborzott a szegények iskolájába. A magyar népfőiskolák egyik megalkotója. Célja a magyar parasztság szellemi-lelki felemelkedése volt. Turi Sándort gyakori levélváltásokban is kifejeződő baráti-családi kapcsolat fűzte hozzá. A megszólítás mindig ugyanaz volt.

Kedves Kálmánom!

Szeretnék politikus lenni, vagy olyan magadfajta tudós, aki nagy vonalakban nézi és látja a világot. Szebb talán a világrészeket mérni, mint egyéneket. Én csak egyéneket látok meg, és nem tömegeket. Kicsi a mértékem. Ha sokat fogok, keveset markolok. Az a veszteségem, hogy érzem azoknak a gyötrelmeit, akik közel vannak hozzám. Olyan vagyok, mint az aranyásó. Mosom a salakot, hogy egy kis arany maradjon a végén. Nem merem rögzíteni a gondolataimat, mert ma a legjobban kifejlődött iparág a színészet. Sokan játszanak, és sokat játszanak. A cél mindig ugyanaz: Én. Én csak embereket mérek, és olyan a lelkem, mint a hosszasan nem használt lakás bútorzata. Poros.

(1948)

Az Ortutaynak felküldött néprajzi anyagról, sem az augusztus 29-én feladott kérvényemről mai napig nem kaptam a többször kért választ. Én tehát most kénytelen vagyok megkérdezni illetékes helyen, hogy meddig tartja még a Demokrácia azt a szép régi szokást, hogy a bukott nagyságokat nagy pozícióba dugják el, ahol azok minden előhaladást meggátolnak. Ha egyszerű kérvény elintézéséről a forrón szeretett „Barátom” sem tud felvilágosítást adni, akkor mi lehet azok kérvényével, akik nem rendelkeznek ilyen protekcióval, mint én.

Az ideológiában azt mondja a „Nagy Lenin”, hogy az elmélet csak akkor ér valamit, ha tettekké tudjuk változtatni. A néprajzi oldalamat úgy megszürtad azzal a szemrehányással, hogy nem küldtem mostanában anyagot Patakra, hogy hazajövet nekivadtam. És! Íme, küldök 12 oldal anyagot azzal, hogy „folytatása következik”. Hát jó volna, ha valaki látod így szidna, még jönne belőlem valami.

(1950)

Paszab és Patak együttérzésében nem jó az, hogy itt az olaj, ott a bor lett ritkaság. A héten érkezett olaj keserű és drága, pár napig várni kell a következő szállítmányra és arra, hogy észszerűbb áron tudjak venni belőle. Így állunk itt minden téren. Ib-rányt is majdnem szocialista faluvá tették. A nagy invázió alatt csak régi dallamra éneklük az új nótát:

Zöldre van a, zöldre van a tanácsháza festve,
 Odavisznek engem minden este.
 Nem győztük az angolokat várni,
 Be kellett a, be kellett a tézcsébe állni...
 (1951)

Ibrányban volt valamikor Tóni cigány, aki a Kállay nagyságos urak muzsikusa volt. Egyszer a nagyságos úr féktelen jó kedvében összetörte a Tóni hegedűjét, és hozzá kezdett ordítani, hogy „Tóni húzd el a nótámat!”. Hiába rimánkodott Tóni, hogy hegedű nélkül nem tud muzsikálni, a nagyságos úr tovább követelődött. Hát én most Tóni cigánynak érzem magam. Az új nevelési irány bontakozik és bűzlik.
 (1952)

Nagy bajban vagyok. Autón voltak itt, hogy nevelési gondolataimat azonnal írjam le. Itt is hált a kiküldött. Én már háromszor írtam le, de eltépem mindig. Nincs hozzá hangulatom és étvágyam... Most csendesesen nevetem, hogy a földművelés és a népművelés milyen messze estek egymástól. A földművelésben már a kertgazdálkodásnál és a gépi művelésnél vagyunk, a népművelésnél az ösfoglalkozásnál maradtunk.
 (1953)

Az a furcsaság történt, hogy a minisztériumból autón voltak ide, és követelik a november 15–16-i nagy gyűlésen való részvételemet. Kellemetlen helyzetben vagyok. Az idemellékelte 3 oldalas észrevételt felküldtem a min. helyettesnek, és erre még inkább erőltetnek. Pedig ott kár a jegyzeteimmel előállni. Nem kell ezeket nekünk hangoztatni, úgyis megszűnik a kudarc, ha mi nem kukorékoljuk is. Minek azért 500 tanító költségeit kiizzadni?
 (1954)

Azon tűnődtem, hogy milyen sok látogató keresi mostanában az iskolát. Érdeklődnek az aratásról. Izgató kérdés is az, hogy lehet-e újra 40 féle péksüteményt csinálni a fővárosban. Özönlenek a rendeletek, és utasítanak, hogy gyűjtsük a rongyot, a vasat, a barackmagot, üveget stb. Csak arról nem jön hír, hogy gyűjteni kell a tanító meglátásait, elgondolásait, tapasztalatait, hogy ezekből a drága téglákból építhetnénk már a magyar pedagógia tornyait. Köteles támogatni a tanító a sportot, a DISZ munkáját, a Párt elgondolásait és a tszcs szervezését, csak a maga területén veszik el az alkotókedvét. Igaz, hogy most kenyér és játék a legfontosabb szükséglet, és a fejlődés menete után nem „nyelvében”, hanem „lábában él a nemzet!”. Futball és jövés-menés az élet.

Csak az öntudatlan gyermek játszik. A nagyobb gyermek a játékban már nyerni akar, a fiatal csókot vár. A legtöbb játszóban ott van az elsőbbségi vágy, a hírnévre törekvés. Ezek a nyavalyák aztán holtig kísérik az embert.

A falu látogatásánál nemcsak az a fontos, hogy az odamenők mit látnak a falu életében, hanem az is, hogy a falusiak mit gondolnak a látogatás céljáról. A falu eddig csak falu volt a nemzet tudatában. Története senkit nem érdekelt, és a róla alkotott vélemények századokon át nem változtak. Ma kutatják a falut. Múltjából azt akarjuk megtudni, hogy milyen erők alakították eddig az életét. A jelenéből azt szeretnénk meglátni, hogy a falu át tud-e alakulni olyan életkeretté, hogy az új fejlődés lehetőségeit biztosítani tudja.

Kutatják ma a föld belsejét is. A belőle felhozott anyagokból új elgondolások szerint a haladás vágyát kielégítő eszközöket tudnak előállítani. Az új társadalmi rend építéséhez szükséges nyersanyag tömege úgy van a magyar élet mélységeiben, mint az ásvány a bányákban. Leiki életünk „geológusai”, Móricz Zsigmond és mások már ismertették a falu belső életének gazdag értékeit, de az ilyenekkel kísérletező nagyjaink még csak azt piszkálgatják, amit Móriczék a nehéz sorsukban is felszínre hoztak. Azokkal pedig, akik a nagy kincses mélységből „magánszektor”-ként bányásznak, szakértőink nem érkeznek foglalkozni. Hát csak ilyen bányász vagyok én is. Sziklátat görgetek, és sokszor nincs elég erőm hozzá. A munkámat értékelő Móricz Miklóson, Újszászy Kálmánon stb. kívül az az elgondolás is hajt, hogy az új erőforrásokra, a falu alkotóképességére szüksége lesz az alakuló új magyar életnek.

Ezeket kell ma a falu életéből meglátni, kiolvasni, megírni, filmezni! Legyen csak minta a magyar erőforrásokból, és láttukra induljon meg a feltárás nagy munkája, szervezzék a brigádokat, és dolgozzák fel a felszínre hozott anyagot életet adó értékévé és a magyar valóságot megmutató akarattá. Lesz bőven filmanyagunk, aztán sok mindenünk is, de főképpen öntudatunk, ha megértjük, hogy a kultúrafejlés útján nem üres kézzel menetelünk.

(1955)

Itt is ünnepelte kb. 200 tanérféle Bessenyeit. Egy gimnázium igazgatója remek beszédben méltatta Bessenyei munkásságát. Elmondtam aztán nekik, hogy az ibrányi ember miért kifogásolta istentisztelet után a papja imádságát. „Igen megdicsérgette az Istent ma is a tiszteletes úr, hogy milyen jó, bölcs, hatalmas, kegyelmes. Pedig látja, az Isten nem arra kíváncsi, hogy milyen ő, hiszen ő azt jobban tudja, mint mi. Arra kíváncsi, hogy milyen vagy te pap, és milyenek azok, akiket tanítasz!”

A pedagógusmunkánknál inkább a külsőségeket vizsgálják feletteseink. A kutya tudhatja, mi lesz a művelődésnél a haladás szekerével. A falusiak sohase szerették, és mindig kicsúfolták, ha akármilyen szekéren „lyukaskocsis” van. Hány miniszterem volt már nekem! És mindig gyengébb az iskola szereplése, mert a rendszer szerint legfőbb érték a munka, és ezért gyermekeinket nem tanítjuk meg a munka igazi gyakorlására, hanem szórakoztatjuk a kicsikéket. Mindenki csodálkozik, mert a gyermekek a nagypapjukat, nagymamájukat jobban szeretik, mint a szülőket, de az okokra nem kíváncsiak. A tanító hibás volt azért, hogy a teremtés történetét Biblia szerint tanította. Most azt látom, hogy a velünk játszó politikai csapat ma is földnek

nézi az embert, akit lehet gyúrni, taposni, szerepeltetni. Hány ilyen „játós csapat” nyomkodta, alakíttatta az embereket, mióta én tanítóskodok! És milyen szép gondolatok születnek ma is a küzdő, tűrni tudó emberek lelkében!

(1958)

Nagyon nehéz a levélírás, pedig igen sokan várják a válaszokat. (Ortutay) Gyuláék talán elmondták, hogy milyen nagy kísérettel kerültem haza Paszabra. Régen örültem úgy az utazásnak, csak azért is, mert azt hittem, hogy Pesten otthagytok minden betegséget. Bele kell nyugodnom, hogy két pesti vendégtől nem tudok mostanában megszabadulni. Az egyik az erőtlenség, a másik az étvágytalanság. Még a Pesten írt jegyzeteimet sincs kedvem rendbe szedni. Éppen itt van a kezemben a rákgyanús állapotomról leírt elgondolások sorozata.

Nézem, hogy a többi között milyen érdekes paraszti észjárásra követelem tőled, hogy engem Darányi Lajossal temetess el.

Sok élményen átvergődtem a 37 napi kezelés alatt. Sok mindenben változott a meglátásom, és sokban gazdagodtam lelkileg is.

Csak sokszor érzek valami megrendülést amiatt, hogy a falusiak milyen szeretettel, ragaszkodással fogadtak és látogatnak állandóan. Mi mindent ráfognak a falusi népre, és milyen másképpen mutatkoznak be most nekem. Még ilyen kedves, közvetlen, bizalmas közelségben nem voltunk soha. Nem az a sok ajándék, ami nélkül a falusi ember nem tud igazán látogatni, hanem az a kitergetett szép érzés, ami talán csak a természettel és idegen akaratokkal harcoló emberek lelkében tud megteremni.

Paszab, 1958. október 29.

Kézcsókkal és jó egészség kívánásával köszönti a családot, és szeretettel ölel:

Sándor

*

Kedves Sándor Bátyám!

Ugyanezen a napon írtam neked, amikor később aztán megérkezett Sanyi fiad levele, amelyben tájékoztatott arról, hogy a nyíregyházi kórházban fekszel. Bizony meglepett ez az általam nem várt fordulat, és meg is szomorította engem és családomat is, főleg feleségemet. De ugyanez az eset munkatársaimnál is.

A napokban isten segítségével felkereslek. Icával együtt készülünk hozzád, de ha hely lesz a kocsiban, Balassa Iván is velünk jön. Ő kérte, hogy adjunk neki erre lehetőséget. Mondanom sem kell, hogy nincs nap, amikor ne gondolnánk rád, ne beszélgetnénk rólad.

Borunk lassan forr ki, lassabban, mint tavaly. Bár már együtt kóstolgathatnánk! Sárospatak, 1958. december 8.

Szeretettel, őszinte barátsággal és nagy tisztelettel gondol Rád: *Kálmánod*

A demizsonban jó pataki bor

Margócsy József
(1919–2013)

Irodalomtanár, irodalomtörténész, 1951–1962 között szakfelügyelő, majd a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola tanszékvezető főiskolai tanára, 1972–1980 között főigazgatója. Kölcsönös tiszteletet ébresztő 1956-os találkozásukat követően Turi Sándor bizalommal osztotta meg nézeteit fiatalabb kollégájával társadalmi és pedagógiai kérdésekben.

Önmagáról

Félszázada már, hogy egy kis falu lelki értékeitől megbátorodva el tudtam érni, hogy magas kultúrájú, mélyebben érző és jobban látó emberek közösségébe kerülhettem, és az ő felvilágosításuk, tanácsuk és irányításuk segítségével megismerkedtem a nemzet alapanyagával, az örökké változó, újuló falu igazi életével és a megpróbáltatások tüzeiben nemesedő magyar lélek sok belső titkával.

Pontosan azt csináltam, amit a fánál a gyökér. Szívtam az éltető nedvet az ősi talajból, és adtam tovább embereknek, újságoknak, rádióknak, pedagógusoknak, hogy lehessen belőle virág, gyümölcs, táplálék, erő és fejlődés. Ez lehetne sok-sok magyar tanító életútja, ha őt nemcsak megítélni, de megérteni is tudnák az illetékesek.

Nem akarok én híres ember lenni, csak megtanultam egy kicsit olvasni a magyarság életét és megnyilatkozásait, és szeretném elmondogatni meglátásaimat. Ezek a nép felfogásait tükrözik. Én sokszor részese voltam annak a lenézésnek, lekicsinylésnek, ami a falusi embernek a városiaktól kijárt. Gárdonyi már megírta *A lámpás* című könyvében, hogy a tanítói munkát a szolgálat végén hogyan jutalmazták. Én is magyar tanító vagyok. De azonfelül még voltam valami, és most majd havi 800-900 forint nyugdíjjal állok félre én is, mint a többi, aki semmit se csinált. Ez tud engem sokszor lehangolni, mikor hirdetnem kell, hogy ma a munka a fő mérőeszköz! Ne adjanak nekem könyöradományt, hanem próbálják megérteni azt, amit én évtizedeken át csinállok, és ne az oklevél, hanem a munka értéke szerint soroljanak a fizetési osztályba.

Móricz Zsigmondról

Délután tanítok, hát nem mehetek be a Móricz Zsigmondról tartandó előadást meghallgatni. Sokat voltam együtt Zsigával, és tapasztalhattam, hogy mennyire nem szerette, ha valaki őt nézte. Inkább ő szeretett nézni másokat. Arra meg is volt a képessége is, a tudása is.

Most a pedagógusok elmélkednek az ő munkáiról, pedig úgy lenne érdekesebb, ha ő ülne oda az előadói székbe, és ő mondaná el meglátásait és véleményét a mai pedagógusok szerepléséről. Értékesek az ő művei, de sokkal nagyobb jelentőségű volna az, ha az ő elgondolásairól, módszereiről beszélgetnénk. Hogyan tudott közel férkőzni az emberekhez, és hogyan látta meg a különböző típusú emberek problémáit?

Mi lett azóta az őt is égető kérdésekből? Mert azóta az úri Magyarország letűnt, és a társadalmi élet – külsőségekben – sokat változott. Mit szólna ma Móricz a faluhoz meg a néphez? Sokszor mondta nekem is, hogy nemcsak a földet kell szétosztani, hanem szellemi vagyonunkat is. Ennek az utóbbi elosztásnak volnánk mi a végrehajtói, de még annak az ősoktól maradt szellemi kincsnek a tartalmát se ismerjük, nemhogy az elosztás módját keresnénk.

Móricz Zsigmond elment oda az izzadó, töprengő szegénység közzé, de voltam vele úri házak ebédjein is. Ahol más semmi különöset nem tudott észrevenni, ott ő örök értékeket látott meg. Sokra megtanított engem is. Türelmetlen természetű volt, sokszor veszekedtünk együtt. A „tanítás”-nál azonban túlságosan is türelmes volt.

A faluról

A magyar ember szegénységében is mindig arra vigyáz, hogy szűk anyagi körülményeiből a látszatra is teljen. Vagyis, hogy mások őt módosnak, gazdagnak lássák. Valamikor ezt a törekvést „rongyrázás”-nak hívtuk.

Kultúrhelyzetünk ma még nem elég gazdag, és mi is a rongyot rázzuk. Többet akarunk adni jelenlegi kultúránkból, mint amennyit adni tudnánk.

A falusiak a régi időkben ez erős embereket emlegetik. Akkor még a testi erő volt az értékmérő. Ma már a szellemi élet területére mentünk át, és most itt is keresnénk az „erős” embereket, de sokszor hiába. Aki akarja, az nem tudja, aki tudja, az nem akarja a magyar erőforrásokat kultúránk fejlesztésénél felhasználni. Visszük a falura a mozit, ontjuk az újságot, rendezzük a színjátszást, és azt hisszük, hogy ez a magyar kultúra.

Az eret adó forrás megismerésétől majdnem mindenki húzódozik. Csak részleteiben használjuk fel a magyar őserőt az új világ építésénél. Kezdjük használni a nép lábát, és kitűnő táncgyűttesek, labdarúgócsapatok működnek mindenütt. Használjuk a kezét, és világhírű szöttesek, kézimunkák készülnek. Testmozgásuk és előadó-képességük a színjátszó együttesek légióit teszi híressé. A torkukban megbúvó képességükön énekkarok szereplésénél csodálkozzatunk.

A gondolkozásukat már nem akarjuk építőanyagként elfogadni. A belőle szétcsorgó meséket, nótákat összegyűjtögetjük, de legfeljebb a gyűjtögetők anyagi hasznai céljára használják fel. Abból a forrásból feltörő őserők, érzések, meglátások, józan megítélések, hivatástudatok értékeit még vizsgálgatni se akarjuk.

Nehéz dolog is ez. Sokszor halljuk, hogy ma mindenkinek fáj a feje, hasgat a lábában, baj van a gyomrában, fogában, szívében stb. Azt nem halljuk, hogy valaki azért panaszkodna, mert hibás az esze, vagy valami baj van vele. Az eszével mindenki nagyon meg van elégedve, hát nemigen igényli senki a magyar falusi nép gondolatvilágának se a titkait, se a terméseit.

Ma az öregek szerint falun jobb dolga van az állatnak, mint az embernek. Mert ha az állat beteg lesz, az állatorvos tartozik ingyen megvizsgálni és kigyógyítani. Ha az embert éri valami nyavalya, akkor az élelmes fiatal orvosok legtöbb helyen először kizsigerezik mindenéből, aztán menesztik a fenébe.

A mai társadalomban a munkát tartjuk igazi értéknek, mégis, még a legkisebb falun is, nem a munka minősége és végzése után várja bárki sorsának alakulását, hanem a lottó- és a totójátékban remélt szerencsétől. Annyira egyetemes lett ez a két újkori vívmány, hogy az ifjúság elveszti – vagy még meg se kapta – azt a biztonságot, hogy szorgalmával, munkájával, takarékoságával biztos jövőt teremthet magának.

Ha mezőgazdasági területen esik szó a növénynevelésről vagy a fagondozásról, egy csomó agronómus siet helyes felvilágosítást adni. Ők már előbbre is jutottak, mint az embernevelők. Ott sok százan nemcsak a mások által kitalált elméletek „megvalósításán” erőlködnek, hanem közletről tanulmányozzák annak

a teremtménynek az élettitkait, amit alakítani, nemesíteni akarnak. Pedig ott is úgy volt eddig, hogy mindenkit csak akkor érdekelt egy fa élete, amikor a termése érni kezdett.

És ők már tudják, hogy minden fában van egy belső életműködés. Kívülről sok minden érheti a fát, még az ágai is letörhetnek, de amíg a belső folyamat nem áll meg, addig él a fa is. A fejlődéshez szükséges erőket a fa maga szívja fel a környezetéből, maga alakítja át a levegőből. És nem csak annyit tudnak, hogy minden fa nemesítésénél bizonyos talajjavítási, metszési, permetezési munkákra van szükség, de még azt is, hogy azokat kinos pontossággal akkor kell alkalmazni vagy elvégezni, amikor az ideje elkövetkezik.

Az ember hozzátartozik a természet világához. Az az elgondolás, ami a növény-nemesítésnél olyan szép eredményeket tud elérni, egy kis változtatással az ember-nevelésnél is alkalmazható. Őt is nemcsak a külső körülmények hatásai fejlesztik, hanem a belső erők, képességek sorozatos működése is.

Meglepve olvasom, hogy az oroszok a kukoricából milyen kiváló orvosságot készítenek. Engem a múlt héten figyelmeztetett egy öregember, hogy míg a falun sok málét és görhét ettek, aztán korpaciberén éltek, addig nem ismerték azt a sokféle gyomorbajt és az idegességet. Meg is kérdeztem szakorvostól, és ő azt mondta, hogy a tengeriben sok B-vitamin van, ami a mai életmód mellett sok embernél hiányzik, és ezért vannak „reumásnak” gondolt hasogatások a lábakban és szívben is. Hát már nemcsak a „lelki táplálékoktól” betegszik meg a mai ember, de a testi táplálkozásnál is tévedünk?

A magyar ősidők óta pásztorkodó és állattartó nép volt. Szereti is az állatját minden magyar. Nevelésében, gondozásában, nemesítésében kiváló eredményeket tud elérni. Neki a növény-nemesítés még ma is csak dudvatermesztés. Legfeljebb annyit termel meg kedvvel, amennyi a jószágának szükséges. Ő a krumpliból, búzából, mákból nem tudja elütni a lényegesebb baját. Ha házat épít, vagy ha nagy baj éri, a jószágát adja el. Ez az ő bizodalma.

A falusi ember szerint a nyár a gazdának kedvez, mert akkor hosszú a nappal, és sokat lehet dolgozni. A tél a szolgának hoz örömet, mert hosszú az éjszaka, és sokat lehet – aludni! Szabolcsban az anyagi kultúra dolgozói – gazdák! A szellemi terület munkásai – szolgák! Az értelmiség még mindig nem tudja, hogy neki mi a dolga a nép között.

Ennek a megyének ősmagyar népe sokszor megjárta az élet mélységeit. Sorsából, történetéből élénk rajzolódik a természeti erővel harcoló és az emberi akaratokkal szembenező, de a nehéz helyzetekben győzedelmeskedő ember arca. Ezek lelkében gazdag forrásai vannak a bölcsességnek, és szinte felkínálják ezeket a kincseket a szegényül lézengő szellemi terület gazdagítására. Ismerkedjünk meg azoknak életével, gondolkozásával, a természet szeszélyeivel birkózó képességeivel és a magyar öröklétet jelentő magatartásával, akik a régi futóhomokos tájakból és vad-vizes területekből kultúrtájakat csináltak, és a nagy viaskodás közben ők maguk

is megváltoztak. A szép fejlődésben láttassuk meg azt is, hogy mennyi emberi akaratból, töprengésből, hivatástudatból és alkotóképességből tevődött össze az az erő, amely így meg tudta változtatni egy terület világát és a rajta élő emberek életét.

A gyors fejlődések korszakát éljük most. Egyik fő vitaterületünk az anyag megmaradásának elmélete. Néprajzolás közben azt tapasztaltam eddig, hogy a vizes területeken élő, de a vizek levezetése után eltűnt állatok tulajdonságai a helyükbe települt emberekben működnek tovább. A zsákmányra éhesség, a ravaszság, alattomoság, lopási szenvedély stb. az állatok tulajdonságai voltak a régi világban.

És maga a föld se hagyja magát! A szabolcsi homok sivársága sem tűnt el azzal, hogy Westsik Vilmos kitalálta a homok termékennyé tételét. Az a sivárság nemcsak a földben, a homokban fékezte a termőképességet, de a szellemi területen is. Mi lesz a szellemi terület sivárságával? A homokot valami zöltségféle javítja meg. Szellemi területen is sok a zöltség, de úgy látszik, nem az a fajta javít, mint ami eddig díszlett.

A magyar gyerekek játékeinál eddig egy-kettő játszott, a többi nézte. És derűs, szép volt az egész csapat játéka. Most a felnőttek ugyanígy csinálják, de az ő szellemi játékuknál ez a mód már nem vált be. Egy-kettő viszi a szót, de a hallgatók és nézők elkeseredett hangulattal vesznek benne részt.

A Tiszán az embereket hidason szállítják át a „másik” partra. Aki át akar menni, az belemegy a kompba, és az egészet egy kötél tartja, míg átér. Ez a kötél sok vékony drótból van összesodorva. Azt mondják, hogy ha egy szálból csinálnák, könnyen elszakadna. Úgy szeretném egyszer megmutatni ezt a kötelet azoknak, akik a tudás és haladás hömpölygő folyamánál szállítgatják át az embereket a túlsó partra!

Emberekről

Most járt itt Kapitány Józsefné 72 éves asszony. Bottal járó nyomorék, aki hét gyermeket nevelt fel, és a községi szegényházban tengődik. Egy kis pénzt kért, nem tudott kihez fordulni. Itt kapott, és örömeiben hálás akart lenni. Beszélt az életéről, fiatalságáról, dohányosságból élő férje idejében volt jobb sorsáról. A történetek után az akkori nóták is szóba kerültek, és ő eldalolgatta őket. A sok után eszébe jutott az a nóta is, hogy: „Haragszik az édesanyám, hogy én megházasodtam / Hogy az ő hajlékába ilyen szegény lányt hoztam / Szegény a lány édesanyám, de gazdag a szerelme / Száz hold földnél is többet ér az ő fekete szeme.” Szép volt a dal, de csodálatosabb az előadása. A megedződött paraszti lélek győzelme volt az a fájó, nyomorult test felett. Sok ilyet hallok napról napra, de ezt különösen nem tudom majd elfelejteni.

Jósa András múzeumigazgatóról sok mulatságos emlék maradt fenn Szabolcsban, és még mindig ezeken át emlegeti a nép. Mondják, hogy az öregúr haragudott arra,

aki a borba vizet öntött, mert azzal a pohárban „rontotta” a bort. De, aki előbb vizet töltött, és abba öntötte a bort, az már előtte rendes ember volt, mert „javította” a vizet.

Egyszer egyik tanítványomnak a keresztapja ivott a kocsmában, és a fiú bement oda valamiért. A keresztapja biztatta, hogy igyon meg egy deci pálinkát. A fiú kérte, hogy a pálinka árát adja oda neki. Miért kell az neked? Hát irkát meg ceruzát veszek rajta! Arra nem adok, fiam! – és elment a gyerek adomány nélkül.

Paszab híressége volt a letűnt időkben Bíró Lajos. Fiatalkorában váratlanul igen szép örökséghez jutott. Attól kezdve állandóan ivott, mulatott. De „botosokat” is tartott. Négy embert fogadott meg, hogy mikor ő a kocsmában mulat, ezek ott örködjenek körülötte. Ha ő aztán valakire rámutatott, azt ezek a botosok megverték! Ezeknek ő bőven adott mindent, még a családjukat is ellátta állandóan. De, akik őnála dolgoztak, vagy harmados földet műveltek, vagy dohányt termeltek, azok soha se kapták meg a járandóságukat rendesen, csak veszekedve, vagy perek útján. Bíró Lajos módszere most már országos lett, és ez az ember nem kap valami újítási jutalmat, hiába az ő „fogásait” utánozzuk.

Az egyik paszabi öreggel történt meg a régi időkben, amikor a katonasághoz először bevonult. Az egyik zsupás altiszt látta rajta, hogy szemfüles, jó mozgású fiú, hát odaintette magához, és ráparancsolt: „Eredj gyorsan a kantinba, és hozzál nekem 10 deka szalonnát, egy kiló kenyeret meg egy liter bort! És a kezébe nyomott – 2 krajcárt. A fiú szaladt, és elhozta a parancsolt dolgokat. Megtehetette, mert még volt a zsebében az otthon kapott pénzből, és gondolta, hogy nem árt jóban lenni a feljebbvalókkal.

A nevelésügyről

Ma azon rágódunk, hogy sok a rossz pedagógus. Hát nem kellene egy kicsit „megnéprajzolni”, hogy hogyan lesz a 19 éves korában kitűnően indult fiatal tanítóból 30 éves korára elfásult, semmivel nem törődő, ambíció nélküli „tanár” vagy „nevelő”? A műveltség nem azon az alapon jön létre, hogy tanítók vagy tanulók. Azt az élet követeli meg.

A mai nevelési elméletek is olyanok, mint mikor az embernek egy fél kiló szalonnát kell megenni, de kenyeret nem adnak hozzá! Még a jó gyomrúnak is veszélyes, hát még a gyengébbeknek.

Ma új tartalmú kultúrát akarunk adni, de miből csináljuk meg? A falu nemcsak annyi, mint amennyit mi látunk meg benne! A régi idők emlékein mindig a szerszámokat, kunyhókat, szegényes környezetet vizsgálgatjuk, de nem merünk világosan, nyíltan szembenézni magával *az emberrel*! Azokkal az élethősökkel, akik ezeket a ma lenézett lehetőségeket ki tudták használni. Honnan tudjam én a képzettségem után, hogy mit tükröz vissza a régi emberek meséje, nótája, szokása?

Tanítványaival

Itt élek egy falun fél évszázad óta, ahol a tudatlanság köti az embert a földhöz. Ahol a földművelő ember csak élelmiszert termelő állat volt eddig. Mert a földbe tett munkának és a ráhullatott verítéknek csak kis értékét kaphatta vissza. A képzett ember a földtől is azt kapja, amit ő akar. Mert a föld csak gyomot akar teremni. A földnek a dudva az édes gyermeke. És így járunk a pedagógiával is, ha csak a termelési tervekkel foglalkozunk, és a talajt nem akarjuk megismerni. Sokan úgy gondolják, hogy az új iskolaépületekben már minden hiba meg fog javulni.

Ha különösen a külföldről érkezett csomagot felbontjuk, nagy vigyázva nézzük meg a tartalmát. A pedagógiánkba bekerült külföldi ajándékok tartalmát se felejtjük el kutatgatni, mert a végén fájni fog a csalódás.

Nehéz dolog ma a falusi gyerekből helytálló eredményeket „kicsikarni”. A felügyelet sokat kíván, a körülmények pedig nem javulnak. Pesten valaki azt mondta nekem, hogy a tanítók nem tudnak kíváncsi eredményt elérni. Én azt mondtam rá, hogy a tsz-ekben, állami gazdaságokban tényleg van eredmény, de azt is ismerjük meg, hogy miért. Hát a régi korcs, gyenge minőségű jószágokat kicserélték tájfajta, törzskönyvezett, hibátlan tulajdonságú állatokkal. Cseréljék ki a tanító keze alá adott buta, rosszindulatú gyermekeket értelmes, szorgalmas, kötelességtudó tanulókra – mindjárt lesz kiváló eredmény! Ha pedig nem sikerül kicserélni az állományunkat a kívánt minőségű egyénekre, akkor hát ne legyünk annyira kíméletlenek az eredmény megítélésében.

Kultúránk fejlődésénél azokon a területeken van megfelelő minőségi előhaladás, ahol hozzáértő emberek bírálgatják az elgondolásokat is, az alkotások felépítését is. Csak a nevelés területén ragaszkodnak új világot teremtő nagyjaink Madách mondásához: „Csak hódolat illet meg, és nem bírálat.” Aki itt bíráló véleményt mer mondani, azt összeférhetetlen természetűnek nyilvánítják, és úgy üldözik, mint a régiek a veszett kutyát. Talán ezért van az, hogy a nevelés terén elért eredményeink sok tekintetben kritikán aluliak!

A sok ezer magyar szó közül talán azért nem jutott egy, amivel a mi foglalkozásunkat elnevezzék, mert többet és mást várnak el tőlünk. A másik idegen szó tulajdonosai, az agronómusok jó példával mutogatják, eredményekkel igazolják, hogy hol kell végezni alaposabb munkát. Próbáljuk csak közelebbről nézni a gyermeket, adjuk vissza az életéből ellopott játékos kedvet, hagyjuk fejlődni alkotó-, bírálató-, megfigyelőképességeit stb. Mindjárt szebb lesz az eredményünk a nevelés területén.
(1956–1958)

HÍRE, EMLÉKEZETE

A falu mindenese

(Életében róla megjelent említések, írások)

Nem kereste a nyilvánosságot, de az megtalálta őt. Már az 1940-es, de különösen az 1950-es években több írás, említés jelent meg róla országos és megyei lapokban, kiadványokban. A publikációk személyiségének egyedi vonásait, pedagógiai munkájának eredményeit és a néprajz iránti elhivatottságát egyaránt említik. Az 1950-es évek pártsajtója a saját ideologikus szempontjai szerint tálalta azt, amit a fővárostól távol eső településen és benne látni vélt.

Buday–Ortutay: Nyíri és rétközi parasztmesék

Örvendetes kötelességünk megemlékezni segítőtársunkról, akinek e mesekötet fele anyaga köszönhető, aki oly szeretettel és buzgólkodással gyűjtött népmesekönyvünk számára: a paszabi tanítóról, Turi Sándorról. A Paszabról és Tiszabercelről való meséket a múlt év őszén ő jegyezte le számunkra ezernyi más elfoglaltsága, gondja közepette. Nemcsak az a jelentősége, hogy olyan gazdag „mesefát” fedezett fel, mint az öreg Korpás László, s hogy olyan értékes anyagot segített megrögzíteni, hanem talán még nagyobb érdeme fáradozásának az, hogy fáradozott, hogy kedve volt fáradozni. Tudjuk, hogy a régi nagy gyűjtők (Kriza, Erdélyi János, Gyulai, Arany László) mily sokat köszönhettek gyűjtőtársaiknak: a kései és szerény utód jórészt ilyen segítség és megértés nélkül kell hogy végezze a munkáját. Pedig éppen a falusi tanítóság, papság lehetne jó segítőtársa a folkloristának, helyzeti előnyei a legjobb gyűjtési alkalmakat kínálják. Turi Sándor segítő munkáját ez teszi olyan jelentőssé, példaadóvá; meghálálni nem is tudjuk eléggé.

Ortutay Gyula

(A könyv a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma gondozásában 1935 karácsonyán jelent meg 1000 számozott példányban. A Kner Izidor gyomai nyomdájában készült kötet nem került könyváruusi forgalomba. Az idézett részlet a bevezető tanulmányból származik. A hasonmás kiadványt az Európa Kiadó a Kner Nyomda 100 éves fennállásának ünnepére jelentette meg 1982-ben. A tanulmány megjelent még: Ortutay Gyula: Fényes, tiszta árnyak. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1973.)

Hazai tanügyi lapokból

Szabolcsi Tanító. (Felelős szerkesztő: Jákváry Kálmán. Laptulajdonos: a Szabolcsvármegyei Tanítók Otthona. „A tanítói hivatás – való hivatás” sokatmondó címét adta a lap legutóbbi számában megjelent cikkének dr. Hoffmann István. Majd dr. Gallay Rezső tárgyalja azt a kérdést, hogy „politizáljon-e a tanító?”. Cikket találunk még a lapban az erkölcsi nevelésről, azután ismertetést a huszonöt éves nyíregyházai állami tanítóképző intézetről. Zsoldos Ferenc az iskolai tanulmányi kirándulások fontosságáról értekezik. „A falusi lelkek világából” hangulatos mozzanatokot ad Turi Sándor. A tanítói közgyűlésekről és napokról Steiner Gyula, a népművelésről Török Miklós, a magyar tanító nemzetnevelő munkájáról pedig Gabos Kálmán ír. Közli továbbá a lap Kárpátalja fontosabb közoktatásügyi adatait is.

(*Néptanítók Lapja*, 1939)

Népművelők előadóképző tanfolyama

Szabolcs vármegye Iskolánkivüli Népművelési Bizottsága folyó évi július hó 3-tól július hó 8-ig hatnapos előadóképző tanfolyamot rendezett Nyíregyházán az állami tanítóképző intézetben. A tanfolyamon 150 tanító és tanítónő vett részt.

Dr. Borbély Sándor alispán a vármegyei és városi vezetőség jelenlétében ünnepélyes keretek között nyitotta meg a tanfolyamot. Megnyitóbeszédében annak az örömének adott kifejezést, hogy a tanfolyamra ilyen szépszámu hallgatóság jelentkezett. Ez a nagyszámu jelentkezés – mondotta többek között – ékes bizonyítéka annak, hogy mindenki lelkében ott él a vágy a magyar nép szellemi színvonalának minél magasabbra emelése iránt. A szellemi színvonal emelése magával hozza – a több tudás következtében – az anyagi fellendülés bizonyos fokát is, amely Szabolcsban óriási jelentőséggel bír.

Dr. Borbély Sándor megnyitóbeszéde után kezdetét vette a tanfolyam előadás-sorozata, amely az egész délelőttöt betöltötte mindennap. A délutánok társas színház- és mozgólátogatással, helybeli és vidéki kirándulásokkal teltek el.

A tanfolyamon előadók voltak: Dr. Gallay Rezső tanügyi tanácsos, vezető királyi tanfelügyelő, dr. Kalló Sándor járási tiszti orvos, Ugrin József Kalot szervező-titkár,

Tahy főszolgabíró, Fekete Pál iparművész, tanár, Horváth János tanítóképző-intézeti tanár, Turi Sándor tanító, Gábos Kálmán tanító, Kiss Lajos tanítóképző-intézeti tanár, dr. Nánássy Imre ügyvéd, országgyűlési képviselő, Jákváry Kálmán népművelési titkár és dr. Hunyady József főszolgabíró.

(Néptanítók Lapja, 1939)

Ahol víz volt, víz lesz, ahol pénz volt, pénz lesz...!

Milyen is volt a híres „paszabi csók”?

Paszab, a Kis Újság kiküldött munkatársától

Ezelőtt 50 esztendővel a rétközi Paszab községet a „paszabi csók” tette híressé. Ez a csók meg is érdemelte, hogy fennmaradjon a híre, mert bizony alaposan elütött minden eddigi és mai csókfélétől. „Paszabi csókot” csak férfiak adtak egymásnak. Főleg legények, és abból állott, hogy kiharaptak egymás arcából egy darabot. A paszabiak nem bicskáztak, nem verekedtek, sem löccsel, de még csak fokossal sem, hanem egymás képiből kiharaptak egy falásnyit. Régen volt ez. Avult sárga lapok és az öregek emlékeznek csak rá.

Ha már a falu múltját emlegetjük, azt is meg kell írunk, valamikor egész Szabolcsban és a Bodroghözön úgy emlegették a községet: aranylábú Kis-Paszab. Azért volt arany, mert könnyű volt az élet, jól éltek kevés munkával az emberek, és hét vármegye ismerte s jó pénzt adtak a híres aranysárga levelű paszabi dohányért. A „láb” onnét ragadt rá, hogy a talaja mocsaras volt, és lábosházakat építettek. Cölöpökre épült a falu, mert csak egy jó hajításnyira van a Tiszától, s annak idején több volt a nádas, mint a termőföld. A „kis” jelzőt meg azért kapta, mert kicsi volt a falu. Olyan kicsi, hogy a kutyák még ma is csak a másfalusi embert ugatják meg.

Turi Sándor: a tanító

Kicsi faluban kevés a nadrágos ember, és érthető, ha a kevés jobban bele is illeszkedik a falu közösségi életébe. Paszabról nem menekült el az intelligencia, hanem amikor a falut kiürítették, együtt ment népével mind papja, mind tanítója. Ibrányba kellett a paszabiaknak átköltözniük.

Erről beszélgettünk Turi Sándor tanító úrral, akiből sok kellene, hogy gyermekeink magyar nevelést, magyar demokráciát kapjanak már az elemi iskolákban is. Turi tanító divatos szóval élve – népi ember. Ami azt jelenti, hogy egy a népével. Kitűnik abból, hogy túlnőtt a szereteten, azt sem mondják rá: jó, azt se, hogy rossz. Turi Sándor: a tanító, akihez esténként eljár a falu nemcsak beszélgetni, hanem tanácsot kérni, véleményt hallani is. Ha öröme van a paszabi embernek,

elmegy elmondani tanítójának, mint ahogy elmondja a bánatát is. A tanító úr behívatta azokat házastársakat, akik összevesztek. Ritka az az eset, ha nem békével távoznak tőle.

A tanító úrnak már négy-öt éves tanítványai is vannak, jóllehet a nagyiskolásokat tanítja. Egyszerűen beülnek osztályába az apróságok, és gyermekek, szülők egyforma örömmel mesélik a nagy eseményt. Meg kell írunk, hogy az apró emberekék kegyeit némi ravaszság árán biztosította Turi Sándor, ugyanis a zsebében akkor is cukrot hordott és osztogatott, amikor nagy szeme volt a cukornak még a fővárosban is.

Könyvkultúra, népkultúra...

Nevelésről, tankönyvekről, szülőkről és gyermekekről beszélgettünk. Mondottuk többek között, hogy milyen szép és egyforma írása van a paszabiaknak. Turi Sándor hamiskásan mosolygott, és azt mondta:

– Sajnos, egyedül az én titkom. Ezt a megállapítást mások is mondták, de azt még senki meg nem kérdezte tőlem, hogy csináltam. Pedig a titok egyszerű. A titok nyitja – a nulla.

A tanító úr nullákon tanítja meg szépen és egyöntetűen írni gyerekeit, s ma már így ír öt generáció, amelyik kikerült a keze alól.

A tankönyvek áráról kevés szó esik, de annál vaskosabbak. Hosszasan beszélgettünk a pedagógiáról, nevelésről, kultúráról. Nem is annyira mi, mint inkább Turi Sándor. Csodálatos meglátásai vannak, és sajnáljuk, hogy csak nekünk mondhatja el, és nem azoknak, akik a megszívlelésen túl hasznosíthatnák a gyakorlatban.

– A mi kultúránk az elmúlt rezsimben – mondja Turi tanító – könyvkultúra volt. Majmoltuk a Nyugatot, és kultúránkat ezért nevezem könyvkultúrának. Ma népi kultúráról beszélünk, de vigyáznunk kell, nehogy beleessünk a másik végletbe. Szerintem a népi kultúra helyett magyar népi kultúrát kell adni az iskolákban. A magyar népi kultúra zárt kultúra, mint ahogy a falunak is zárt egysége volt. A népi kultúra adása csak akkor helyes, ha minden nép a magáét adja, és pedig alulról felfelé. A nép szemlélete egészen más, mint ahogy felülről ítélik meg a népi kultúrát. Hitem és meggyőződése, hogy van magyar kultúra, ezt még ma is nagyon kevesen ismerik. Pedig micsoda érték az, amely népünkben ezer év óta megvan! Ez a mienk, ezt kell tudatosítani és felszínre hozni.

A falu humora

Paszabon történt, hogy a tanító megkérdezte a gyerekektől, mit értenek az alatt, hogy arcod veritékével keresd meg a te kenyeredet. Egy gyerek jelentkezik válasza, és ekképpen mondta:

– Addig együnk, míg meg nem izzadunk.

Majd mikor erről volt szó, hogy képzelik el Jézus nagy pompával való bevonulását Jeruzsálembe, a gyerekek a „nagy pompa” alatt nagy fújtatót értettek, illetve mondtak. (Valószínűleg kerékpárpumpa és kovácsfújtató jutott eszükbe.)

A tanulság, a gyerekeknek a legegyszerűbb dolgokat, fogalmakat is meg kell magyarázni.

A felsorolt esetek lehetnek humoros dolgok a felnőttek számára, de a falusi ember humora egészen más. Kérdik az egyik vásáron a tehenét áruló gazdától, ad-e tejet a tehene, mire az így válaszolt:

– Adna ez, hogyne adna, csak az a baj, hogy magának sincsen.

Mikor éppen ott voltunk, meghalt a faluban Bodri cigány. Arról volt nevezetes, hogy kiszökött minden börtönből, és a zavaros időkben ő lopott össze legtöbbet. Arra a kérdésünkre, hogy családján kívül ki gyászolja, megjegyezték: a Kommunista Párt. Tudniillik lelkes tagja volt a pártnak.

Bölcs emberek élnek a Rétközben. Ritkán hallottunk olyan okos mondást, mint itt. Arra a kérdésünkre, bíznak-e az ország újjáépítésében, ezt mondják:

– Ahun víz vót, víz lett, ahun píz vót, píz lesz...

Ebben a mondatban benne van a falusi életszemlélet, a magyar élet jobb jövőbe vetett hite.

(Kis Újság, 1946)

Kiváló tanító

VASÁRNAP, 1952. JÚNIUS 8.

SZABAD NÉP

Ünnepélyesen átadták a kiváló tanítói és kiváló tanári okleveleket az ország legjobb pedagógusainak

Szombaton délelőtt a parlamentben ünnepélyesen átadták az ország legjobb pedagógusainak a „kiváló tanító” és „kiváló tanár” okleveleket a az ezzel járó pénzjutalmakkal. Az ünnepségen megjelent Dobi István, a minisztertanács elnöke, Horváth Márton elvtárs, a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságának tagja, Darvas József köznevelési miniszter és a kormány több tagja.

Kormányunk először részlettelte ilyen kiüntetésben a köznevelés munkásait. Az ünnepségen Dobi István, a minisztertanács elnöke a következő szavak kíséretében nyújtotta át a kiüntételeket:

— Engedjék meg, hogy átadjam neknek az okleveleket, amelyek kiváló tanítói és kiváló tanári kiüntetés címek adományozásáról szólnak. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa ezúttal először hozott határozatot az elismerés e jeleknek kiterjesztése jutalmazásról. Ennek a ténynek kiemelkedő jelentősége van a magyar nevelésügy történetében.

A kiváló tanítói és kiváló tanári kiüntetés címek adományozása számolt az arról, hogy továbbra is kitűnjön az anyagi és erkölcsi gondoskodás, amelyről népi demokráciánk a pedagógusokat illeti. Pártunk és kormányunk mind több jutásban és megbecsülésben részesítbéli nevelőket és magis. Rákosi elvtárs személyesen is megelégedéssel és nagy szeretettel kíséri figyelemmel sorukat. Az elmúlt évek során népi demokráciánk kormánya 195 pedagógust részesített kiüntetésben.

a gyárt és a mezőgazdasági termelés kimagasló dolgozóival, a tudományos és művészetek egy sorban. Ezúttal 11 általános- és középiskolai pedagógus kapta meg kiemelkedő oktatómunkájának eredményeképpen nevelőtevéseiknek legmagasabb kiüntetését, a Kossuth-

Turti Sándor (balról), aki 42 esztendeje tanít a pászabai iskolában, bizálen mutatja díszoklevélét kiüntetését tanítótársának.

Mátyás elvtárs jelt ki mindnyájunk aszónára.

Dobi István ezúttal átnyújtotta a kiüntételeket azoknak a nevelőknek, akik munkájukat különösen eredményesen végezték az elmúlt esztendőben. Tanyai falusi tanítók, akik évtizedeket töltöttek el az iskola falai között, kiváló tanároknak, igazgatóknak, iskolafőnököknek, tanügyi felügyelőknek, módszertanoknak, a nemzeti iskolák és diákolthozok legjobb nevelői voltak a népünk szereteteinek és megbecsüléseinek bizonyítékai. A megemlékező ünnepség végén a kiüntételeket bevezető Gyurcsán Ilona, a nagyszentjánosi Kiváló tanár iskolájának tanítója mondt a köszönetet:

— Pártunknak, kormányunknak dolgozó népünknek a nevelőiről erkölcsi és anyagi megbecsülése, bizalma olyan bizalom, amelyet csak egyféléppel lehet megadni: a teljesítménnyel. Vezt jó munkával. A kiüntetés, amelyet most nekünk, dög évtér, nemcsak a mi munkánk elismerését jelent, hanem kiüntetés az összes magyar pedagógusoknak. Ez arra kötelez bennünket, hogy neveljük a rákövető gyermekeket Rákosi elvtárs tanítás alapján a párt és népünk, szocialista hazánk iránti forró szeretetre, harcos hazafiságra és a nép eliségének könyörtelen gyűlöletére.

(Szabad Nép, 1952)

A falu tanítója

HAJNALI NÉGY ÓRA, alig pitymallik még, de a napfény első sugarai nemhiába kukkantanak be a paszabi iskola ablakán. Ha mást nem is, de Turi Sándort minden bizonnyal ott találják már, s egy egész napra felvidulnak, amint megpillantják a paszabi tanító galambösz haját, amelyből néhány rakoncátlan szál mindig a napbarnított homlokba akar hullani, és tréfás kedvű mosolyát, amely mindig ott bujkál a koromfeketéből őszbe hajló bajusz alatt. Turi Sándor éppen most érkezett. Köpcös termete fürgén fordul ide-oda. A szekrényhez megy, valamit kivesz belőle, aztán elfoglalja helyét a kényelmes karosszékbén.

Így kezdődik a nap a paszabi iskola igazgatói irodájában. Az iroda egyszersmind tantestületi szoba is, hiszen a paszabi iskolának mindössze hat tanítója van. De nemcsak tantestületi szoba, nemcsak iroda, hanem egyúttal egészségügyi tanácsadó, patika, meg mindenféle kincsek tárháza is: negyven esztendeje Turi Sándor szűkebb birodalma.

Mit keres Turi Sándor ilyen korán az iskolában? Talán óráira készül, talán a napi szemléltetési anyagot készíti elő? Ezt is, de nem csak ezt. Várja a panaszosokat, a tanácskérőket, a betegeket, akik tudják, hogy reggel, mielőtt munkába mennek, helyén találják már az emberüket. S csakugyan, egymás után érkeznek a falusiak. Az egyik a karját, a másik a lábát, a harmadik a fogát fájlalja, a negyediknek meg a gyermeke beteg. A következő valamilyen bonyolult ügyben kér tanácsot a tanító úrtól.

Jön egy ember még a szomszédos Tiszabercelről is. Van otthon vagy hat gerendája – a házépítéshez szerezte a tanító úr segítségével –, s most abban kér tanácsot, hogy kinek és mennyiért adja oda a gerendákat, mert drága kincs ám a gerenda a házépítésnél, jól meg kell gondolni az embernek, hogy mit csináljon vele, ha feleslege van. A tiszaberceli ember megkapja a tanácsot, s megnyugodva megy tovább. Különös hely ez a kis szoba: aki kérni jön, soha nem távozik innen üres kézzel, s aki hozott valamit, valamilyen ajándékot az iskolának – régi korsócserepet, amit a határban talált, ritka ásványt távoli vidékről, vagy szép éjjeli pávaszemet –, azzal a megnyugtató érzéssel távozik, hogy íme, ő is visszaadhatott valamit azért a sok szépért és jóért, amit ő kapott ebben az iskolában, s az iskolának ebben a kis szobájában.

Több mint negyven esztendeje már, hogy Turi Sándor itt ütött tanyát. 1910 júniusában szerezte meg tanítói oklevelét, s szeptember elején már megkezdte a munkát Paszabon. A falut akkoriban gazdagnak festette a hír, s ezt a jelzót ragasztotta a nevéhez: „aranylábú”. Annál nagyobb volt a fiatal tanító meglepetése, amikor a szekérről először látta meg a határ keskenyre szabdalt földdarabkait a nagyúri ezer hold oldalában, s amikor a szekér sáros utcába, kicsiny ablakos házak, rendezetlen udvarok közé fordult be vele. Mezítlábas, rongyos ruhájú gyerekek, fáradt arcú öregek néztek rá, s a fiatal tanító úgy érezte, mintha a mélyen ülő szemek ezt kérdeznék tőle: „Miért élünk mi egyáltalán? Miért vagyunk tudatlanok és szegények?” Néhányan még élnek azok közül, akik akkor megnyugtatták, hogy valaha majd lesz

jobb sora is a parasztságnak, s akik figyelmeztették, hogy milyen feladatok várnak rá ezek között a kérdő tekintetű emberek között.

AZELŐTT SOSEM ÉLT FALUN, nem volt könnyű megszoknia a paszabiak beszédjét, szokásait, gondolkozását. De a fiatal tanító nem sokáig maradt tétlen. Esténként kiült a köpködőhöz, ahol az öregek az élet csúfságairól és a mesék szépségéről beszéltek a fiataloknak. Ismerkedett a néppel – az emberekkel, akiket oktatni, tanítani osztályrészül adatott. Néhány hét múlva már énekelni tanította esténként a legényeket és a leányokat.

Karácsony felé egy kölcsönként borszeszlámpás géppel vetített képes előadást tartott az iskolában. Meg is kapta emiatt a fegyelmit, hiszen „komédiát vitt az iskolába”. Kiderült az is, hogy haladó szellemű folyóiratokat járát; ezt súlyosbító körülménynek tekintették az egyházi főhatóságok. Feddésre ítélték.

Hamarosan észrevette, hogy a faluban nem természetnek gyümölcsöt. Nekilátott hát, növendékfácskákat nevelt, maga is oltotta be őket. Amint a fák szépen növekedésnek indultak, Turi Sándor észrevette, hogy éjszakánként egyre több csemete tűnik el a kertből. Tanácsolták neki, kerítse be a kertet, de ő nem hallgatott a tanácsra. Ehelyett kidoboltatta, hogy a gyümölcsfa nagy értéket jelent, s ezért a csemetétet senki ne vigye el a tanító kertjéből. A csalafintaság bevált: a facsemetétet hamarosan mind egy szálíg szétvitték. Az a hír járja, hogy így honosodott meg a gyümölcstermesztés Paszabon.

Paszabnak abban az időben nem volt orvosa. Nagy volt a halandóság, százfajta betegség tizedelte a falu népét. Turi Sándor itt is segíteni akart. Arra gondolt, hogy ha már orvos nincs, legalább valamilyen egészségügyi tanácsadóféle legyen a falun, hogy véget vessen a régi babonás kuruzslásoknak. Nem sajnálta a fáradságot, tizenkét éven át minden szerdán és szombaton beutazott Nyíregyházára, hogy a kórházban néhány derék orvostól megtanulja a sebkezelés művészetét és sok más betegség gyógyításának titkát. Hosszú évek hajnalba nyúló éjszakáit töltötte komoly orvosi könyvek mellett. Sok száz szegény emberen segített azóta az a tudomány, amelyet Turi Sándor akkor szerzett.

Itt van például a Czomba Balázs esete. Egy-két évvel ezelőtt történt, hogy Czomba Balázst szemén döfte az ökör. Úgy tűnt már, hogy soha nem fog látni többé. Ekkor azonban Turi Sándor vette kezelésbe, s alig telt el néhány hét, a kezelés csakugyan célt ért, a beteg szem meggyógyult. Czomba Balázs meghatottsággal és szeretettel gondol a tanító úrra, akitől ajándékba kapta vissza a szeme világát.

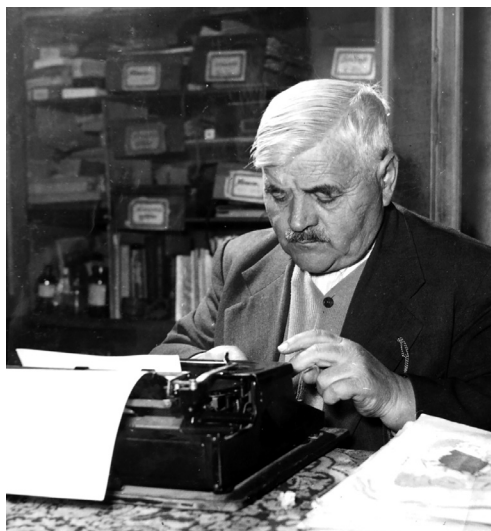
Turi Sándor azonban még mindig nem volt teljesen elégedett. Együtt élt, együtt lélegzett a falu népével, és segített, ahol tudott. De egy hiányosságot még mindig érzett a munkájában, úgy érezte, hogy még mindig nem ismeri eléggé mélyen a falu gondolkodását, a parasztember érzéseinek, szokásainak külön világát. Így kezdett foglalkozni néprajzzal. A harmincas évek elején kerékpáron beutazta az egész környéket, gyűjtötte a nép meséit, verseit, tréfás szólásait, szokásait, művészeti alkotásait. Azután úgy tett velük, mint a mesehős, aki bejutott a kincses barlangba; vidám

szívvel és adakozó kézzel mindent elosztogatott. Így engedte át a meséket, verseket, szólásokat a néprajz tudós művelőinek, a tányérokat, szötteket, régiségeket s a többi kincset pedig a nyíregyházi múzeumnak. Egy alkalommal feladatul adta tanítványainak, írják le, min nevet a paszabi ember. Az összegyűlt óriási anyag nagyon megtetszett Móricz Zsigmondnak, elkérte, s később sok ilyen paszabi történetet használt fel írásaiban.

A kerékpáros néprajzi utakra Turi Sándor később magával vitte gyermekeit is. Egyik lánya különösen a paraszti szöttek, tányérok, bútorok készítését és díszítését vizsgálta. Összegyűjtötte a szabolcsi népi szöttek motívumait, és a jelentkező paszabi lányoknak átadta mindazt, amit összegyűjtött. Így indult útjára a paszabi szöttek, amely azóta világhírű lett, eljutott a Német Demokratikus Köztársaságba, Stockholmba, s ki tudná megmondani, még hova. De a legnagyobb büszkeséggel mégis azt a hatalmas szöttest emlegetik a paszabiak, amelyet Rákosi elvtárs hatvanadik születésnapjára készítettek, beleszöve szívük minden szeretetét és háláját.

Turi Sándor sok értékkel gazdagította a magyar néprajztudományt, de közben egyre gazdagabb lett maga is. Hol van már az az idő, amikor úgy érezte, hogy nem találja meg azt a hangot, amely közel viszi a falu népéhez, de elsősorban tanítványaihoz! Úgy mondják, a nép lelke olyan, mint a hegedű. Aki nem tanult meg játszani rajta, annak a kezében csak nyekereg, de aki tud bánni vele, a legszebb hangokat csalhatja elő belőle. A több évtizedes tanítói munka és a néprajzi kutatás megtanította Turi Sándort, hogyan kell játszani ezen a csudaszép hangszeren.

RENGETEG ELFOGLALTSÁGA MELLETT azonban mindig az iskola maradt a fő gondja. Hívták múzeumokhoz, tudományos intézetekhez, hogy egész tevékenységét néprajzra fordítsa, de ő mindig ellenállt a kísértésnek. Nem ment. Már

Munka közben

csak azért sem, mert úgy érezte, ha otthagyná az iskolát, elszáradna, mint a virág, amelyet gyökerestül téptek ki a földből.

Ehelyett mindazt, amit a néptől tanult, busásan kamatoztatja az iskolában. A néptől tanulta meg, miképpen kell összekapcsolni az iskolai tanítást a mindennapi élet gyakorlati tapasztalataival és problémáival, miképpen kell utat törni a gyerekek lelkéhez, hogyan lehet vonzóvá tenni számukra a tanulást, hogyan lehet belső szükségletükké változtatni a tudást. Ha nehéz dolgot kell megmagyaráznia, a nép nyelvéből, a paszabi gondolkodásmódtól kölcsönvett hasonlattal teszi szemléletes-

sé magyarázatát – s így mindaz, amit tőle hallanak, étellel telik meg a paszabi gyermekek szemében.

A számértékek fogalmát Turi Sándor így viszi közel a paszabi gyerekhez:

– Mi lenne, ha a borjút be akarnád hajtani a tyúkólba? Ugye, bolondnak néznének, te!

A mondatrészekről így beszél: – A szekérben is van saroglya, van lócs, van kerék. Másként hívjuk őket, más a feladatuk is. Pedig mind ugyanannak a szekérnek a részei. Így van ez a mondatban a mondatrészekkel is.

Amikor dolgozatjavítási órán elmarasztal egy-két gyereket, mert dolgozatuk egyetlen, beláthatatlanul kanyargó mondatból állt, ilyen beszélgetés zajlik le: – Mondjátok meg, hogyan hozzák haza ősszel a kukoricaszárat a mezőről! – Szekéren. – De hát csak úgy feldúrák a szekérre, te? – Nem, összekötik kévébe. – Mivel? – Kötéllel. – Látjátok, ilyen kötél a pont is. A magyar nyelv épp úgy nem szereti a rendetlenséget, mint apátok. Ezért köt minden különálló gondolatot külön mondatba.

Turi Sándor arra tanítja a tanítványait, hogy a dolgokat ne csak nézzék, hanem lássák is. Így beszél hozzájuk: – Amikor hazamentek, tüstént észreveszitek a töltött káposztát, észreveszitek benne a húst meg a kukoricadarát is – de gyakran nem látjátok meg benne azt a szeretetet, amellyel édesanyátok készítette.

GONDOLKODÓ, VIZSGÁLÓDÓ EMBEREKET NEVEL minden tantárgy segítségével, amelyet tanít. A biológiaórán, a VI. osztályban egymás után jelentkeznek a gyerekek, és kérdezgetnek, beszámolnak tapasztalataikról.

Amikor a virágok színéről van szó, az egyik gyerek ezt mondja: – Tanító bácsi, én amint a juhokat legeltettem, megfigyeltem a pipacsot. Kibontottam egy egészen kis bimbót, az még teljesen fehér volt. Kibontottam egy nagyobbat, ez már rózsaszínű volt belül. És felnyitottam egy nyíló félben lévő bimbót is, ez meg már majdnem egészen piros volt.

Amikor a trágyázásról van szó, megszólal Tóth Pista: – Tanító bácsi, én megfigyeltem, hogy ahol tavaly a juhok háltak, ott most sokkal feketébb a föld, mint másutt. Ez biztosan azért van, mert a föld magába itta a trágyát, s most nagyobb a széntartalma.

Tóth Pista után Krizsai Magda kér szót. Kérdése van. – Tanító bácsi, én megfigyeltem, hogy a kertünkben az egyik helyen inkább fekete színű a föld, a másik helyen meg inkább piros. Miért van ez? Talán még soha nem fordult elő, hogy Turi Sándorhoz valaki hiába fordult volna kérdéssel. Most megkapja a pontos és szakszerű magyarázatot Krizsai Magda is.

De különösen biztos választ várhat, aki Paszabbal kapcsolatban kérdez valamit Turi Sándortól. Mert Paszabot – a népét, a múltját, a földrajzát – jobban ismeri, mint a saját tenyerét.

Amikor a tanácsok megalakultak, s Paszab tanácselnöke Bíró Gusztáv elvtárs lett, egy alkalommal felkereste őt Turi Sándor (aki persze Bíró Gusztávnak is tanítója volt annak idején), és ezt kérdezte tőle: – Tudod-e, Guszti, ki volt a te elődöd?

Bíró Gusztáv először nem értette meg a kérdést, s ismerve Sándor bácsi tréfás kedvét, nagyapjának a nevét mondta: – Hogyne tudnám. Az én elődöm Bíró Farkas volt, a nagyapám. – Nem úgy, komám, a te elődöd Mészáros Lajos volt – mondta Sándor bácsi, s egy megsárgult papírt vett elő, amelyet 1919-ben valóban Bíró Sándor elődje, a Magyar Tanácsköztársaság paszabi direktóriumának elnöke írt alá. – Neked adom, tedd el, s becsüld meg.

A megfakult írást ma is ott őrzik a paszabi páncélszekrényben.

De Turi Sándor nem csak maga ismeri Paszab népét, múltját és jelenét. Arra törekszik, hogy a gyerekek is minél alaposabban megismerjék. Így éleszti bennük a haza, a nép szeretetének első lángjait. A tantermekben – amelyek a szemléltető képeknek és táblázatoknak egyébként is valóságos múzeumai – mindenütt feltűnnek a Paszabbal foglalkozó szemléltető eszközök. A VI. osztály falán például emitt egy kimutatás Paszab területéről, lélekszámúróról, a házak, a családok számáról; odébb táblázat arról, hogy mikor kapott a község iskolát, vasutat, kőutat és villanyt. Megint arrébb öt kisebb és egy nagyobb térkép mutatja be Paszab földrajzának különféle vonatkozásait. Amott – egy keménypapírra ragasztott gépelt lapon – Paszab történetének rövid összefoglalása, mellette hasonló formában a község birtokmegoszlásának 1942. évi statisztikája – tanulságul és örök figyelmeztetésül. Az osztály hátsó falán egy terjedelmes falitábla szépen festett ábrái válaszolnak a kérdésre: „Mit ad községünknek az ötéves terv?”

Tévedne azonban, aki azt hinné, hogy a paszabi iskola szertára csakis a helyi érdekességekből tevődik össze. Turi Sándor kincsestára négy nagy szekrényt tölt meg – a négy közül a legszebbet és legnagyobbat maga készítette néhány esztendővel ezelőtt, mert hát „a jó tanítónak ezermesternek kell lennie”. Ebben a négy szekrényben aztán van minden, amit a négy évtized szorgos munkája összegyűjtött. A polcokon kőzetek, madártojások, rovarok, magok gazdag gyűjteménye. Aztán egy betyárpisztoly 1848-ból, mellette Rózsa Sándor egyik komájának gyönyörűen faragott ivókürtje. Turi Sándor saját ásatásainak eredményeiből durván és finomabban pattintott kőszerszámok, mellettük egy-két „fiatalabb” szerszám, s velük egykorú, még égetetlen agyagedények szép darabjai. A fiókokban használt rajzlapok tiszta oldalára ragasztott különféle képek, megannyi kiváló kézi szemléltetőeszköz. S hát a vegytani szertár! Vagy kétszáz üvegcsé s körülbelül ugyanennyi zacskó, telve a legkülönbélebb vegyszerekkel. Így azután nem lehet csodálni, hogy a biológiaórán Turi Sándor néhány vegyszert összeöntve egy kémcsőbe, mint valami bűvész, hipp-hopp, virágillatot varázsol elő a gyerekek számára. Hiszen a virágillat sem isten csodája, hanem egyszerű vegyi folyamat, amit az ember is könnyen utánozni tud, ha ért hozzá.

ÍGY OKTATJA, ÍGY NEVELI Turi Sándor a paszabiakat immár több mint negyven esztendeje. A legidősebb tanítványai, akiket az első osztályban tanított, most negyvennyolc évesek, ahogyan Szabó Barnabás is, akinek most már a harmadik gyereke nő fel a Turi Sándor keze alatt. Persze, egyébként is alig jár olyan gyerek

a paszabi iskolába, akinek a szüleit ne Turi Sándor tanította volna annak idején. Legutóbb is az történt, hogy a tanító úr ezt mondta Vatai Erzsinek az ötödik osztályban:

– Ejnye, de csúnyán írsz te, Erzszi! Tudod-e, hogy Németh Erzszi sokkal szebben írt ám!

Vatai Erzsi hirtelenében nem értette meg a dolgot, és megkérdezte:

– Ki az a Németh Erzszi, tanító bácsi?

– Ejnye, hát az édesanyád, te! – felelte erre Turi Sándor, huncutul nevetve a jól sikerült tréfán, és még hozzátette: – Várj csak, holnapra majd kikeresem neked a Németh Erzszi régi füzetét, s akkor majd megnézheted a magad szemével is.

Másnapra csakugyan előkerült a régi füzet, s bizony Vatai Erzsi azóta sokkal több figyelemmel öltögeti a nyelve hegyét, amikor az írás fölé hajol.

Talán furcsán hangzik, de igaz, hogy Paszabon alig van gond a mulasztások vagy a lemorzsolódás körül. Ha valamelyik gyereknél ilyesmi ütné fel a fejét, Turi Sándor csak ennyit mond a szülőnek.

– Elfelejtetted-e már, te Erzszi (vagy Pista vagy Gábor vagy Margit), hogy az ilyesmi nálunk azelőtt sem volt szokásban, s most meg aztán kiváltképpen nem volna szabad, hogy eszedbe jusson. Holnap szépen küldd fel a gyereket, mert baj lesz. – S nyomatéku­l még tréfásan meg is fenyegeti ujjával a volt növendéket, aki most megint kis iskolásnak érzi magát, s úgy hallgat a tanító szavára, mint húsz, harminc vagy negyven évvel ezelőtt.

De nemcsak ebben hallgatnak a szavára, hanem az élet minden más dolgában is. Vannak például, akik nehezen értik meg a fejlődést. Ezekhez így beszél:

– Nagypád ingét még kenderből csinálták. Ha ki akarták mosni, széksót szedtek hozzá itt a berceli határban. Apád inge már gyolcsból készült, ezt jól megdörzsölték szappannal, így jött ki a piszok belőle. De mit szólnál hozzá, ha így akarnák kimosni a te új műselyem ingedet is? Ugye, hogy ezt már te sem látnád szívesen!

Amikor az első néhány család megalakította a tszcs-t, sokan ócsárolták. Egyre csak a fiatal szövetkezet hibáival, nehézségeivel hozakodtak elő. Ezeknek meg ilyenképpen magyarázott Turi Sándor:

– Amikor sertést vágsz, akkor sem egyedül magad végzed a munkát. Mindenki tudja, hogy jobban megy a munka, ha közösen végzik. Ezért kell a tszcs is. Hogy sok baj van vele? Lásd, a tszcs is olyan, mint a búza. Amikor kidugja a fejét a földből, de sok gondod van, hogy baj ne történjék vele, legyen rá jó idő. Meg csúnya is: csupa sár az egész. Hanem aztán ott leng a szélben a sárgálló tábla. Milyen szép már, csak úgy örül a lelked! Ugye, nem adnád semmiért! Meglátod, ugyanígy lesz a tszcs-vel is.

És íme, alig telt el egy-két év, beigazolódott az okos szó. A falu tszcs-je egyre szebb és gazdagabb, egyre inkább olyan, mint a dúsan, éretten hullámzó búzatábla. Irigykedve és vonzódva nézik, akik még kívül maradtak.

AZ ELMÚLT ÉVTIZEDEK ALATT szerény és jeltelen, mégis nagy és marandó művet alkotott Turi Sándor Paszabon. De, ha dicsérik, legszívesebben azzal

a történettel válaszol, amelyet Bíró Gyuri bácsitól, egy nyolcvankét éves parasztembertől hallott. Az egyszeri zsellér – így szól a Bíró Gyuri bácsi története – addig takarékoskodott, amíg kilencvenhét koronát gyűjtött magának. Egyszer aztán megházasodott, és elmondta a feleségének, hogy van ám kilencvenhét koronája. Az asszony megörült. Mivelhogy neki is volt három koronája, azt tanácsolta, rakják egybe a kettejük pénzét, és váltsák át a bankban egy százkoronásra. Így is történt. A környékről mindenki csodájára járt a százkoronás bankónak, hiszen a legtöbben soha nem láttak még egyben ennyi pénzt. Hanem ettől kezdve valóságos pokol lett a mi emberünk élete. Akármiben próbált ellenkezni a feleségével, az asszony mindjárt ezt vágta a fejéhez: „Megállj csak! Úgy látszik, már elfelejtetted, hogy ha nem megyek hozzád feleségül, sose lett volna száz koronád!”

Turi Sándor nem saját magára büszke, hanem a népre. Nem a munkájára, hanem az iskolára. Nem arra, amit maga végzett el, hanem arra, amit átadott a paszabi iskola többi tanítójának is, akik tovább viszik a munkáját. Büszke a fiára, ifjabb Turi Sándorra, akinek ebben az évben adta át az iskola vezetését, s aki miatt éppenséggel nem kell szégyenkeznie. Büszke az unokájára, a tíz hónapos Gáborkára, akiből szintén pedagógus lesz. Boldogan nézi a fejlődést a faluban és az iskolában, s ahol csak teheti, munkával, tanácsokkal segíti. Az idejét leszolgálta már – ha akarna, nyugdíjba mehetne. De ő dolgozik tovább, szerényen, vidáman, fáradhatatlanul, a hatvanegy esztendejével.

Legutóbb megkérdezte tőle valaki:

– Mikor megy nyugdíjba, Sándor bácsi? – Majd, ha megöregszem – felelte erre nagy komolyan Turi Sándor. S amikor látta, hogy a másik elmosolyodik, még komolyabb arccal tette hozzá: – Az meg, persze, sose lesz! – S csak ekkor nevette el magát.

Timár György

(Köznevelés, 1952)

Az egész falu

Ezután Darvas József közoktatásügyi miniszter szólt hozzá a referátumhoz:

– Tisztelt Értekezlet! Az új ismeretterjesztő társulat megalakulásával kapcsolatban én csak egy kérdésről, a pedagógusok munkájáról szeretnék néhány szót szólni, annyiival is inkább, mert úgy gondolom, hogy a tudományos ismeretterjesztő munkában a tudósok, írók és művészek mellett igen nagy feladat vár a pedagógusokra. Ma már egyre nagyobb azoknak a pedagógusoknak a száma, akik tudják és érzik, hogy az igazi tanár és tanító munkája nem ér véget az iskola küszöbén belül.

Nemrégiben történt, hogy egyik idős tanítónk, Turi Sándor, a Szabolcs megyei Paszabból, aki különben az elmúlt évben kapta meg a kiváló tanítói kitüntető címet, egy ívre, amely azt tudakolta tőle, hogy mennyi az iskola légköbmétere, azt írta rá,

hogy „az egész falu”. A statisztikusok számára talán nem volt ez egészen szabatos felelet, de én annak találtam, mert Turi Sándor valóban úgy is él és úgy dolgozik, hogy bátran írhatta ezt. Kiváló iskolai munkája mellett részt vesz faluja életének szinte minden mozdulásában. De nem csak ő: nagyon sok ilyen pedagógusunk van már, városban és falun egyaránt.

(Akadémiai értesítő, 1953)

Több, mint foglalkozás

OLYAN EMBERREL TALÁLKOZTAM legutóbb, akinek talán van annyi elfoglaltsága, mint egy miniszternek. Pedig ez az ember csak egy egyszerű falusi tanító.

Alacsony, köpcös, a haja ősz, néhány fürtje a homlokára hull, amikor beszél. Apró, mélyen ülő szemei fiatalosak, mozgékonyak. Szemöldöke azonban tiszta fekete, és bajuszában is talán több a fekete szál, mint a fehér. Pedig már jóval elmúlt hatvanesztendő.

Ám nem valami könnyű dolog vele beszélni. Minduntalan kopogtatnak, és egymásnak adják a kilincset a látogatók. Most például idősebb, fekete kendős asszony lép be. Cédulát gyűrőget a kezében, azt adja át a tanítónak, aki nem szól semmit, elolvassa, és ezekkel a szavakkal adja vissza: „Nyugodtan váltsa ki, kedves. Biztosan meggyógyítja.” Az asszony szenvedéstől fáradt arcára hálás mosoly húzódik. A kis cédula tulajdonképpen egy recept. Az asszony azonban nem vitte el addig a patikába, míg a tanító nem látta.

Később egy kislány jön be. Alig éri fel az asztalt. „Tanító bácsi, az édesanyám kéreti a hőmérőt.” A tanító kutat az asztalban, nem találja. „Mind a hármát elvitték. De várjál csak, valahol felírtam, kiknél van.” Megkeresi a cédulát, és útba igazítja a kislányt. Kiderül, hogy Turi Sándornak, a paszabi tanítónak egész kis gyógyszer-tára van, és számos esetben nyújt elsősegélyt a falusiaknak vagy tanácsot, hogy melyik szakorvoshoz menjenek betegségükkel.

Nevetve meséli el, hogyan kontárkodott bele az orvosi mesterségbe.

– Amikor idekerültem, jó negyven esztendővel ezelőtt, nemigen jártak orvoshoz az emberek. Nagyon messze volt, a patika szintén vagy hat kilométerre. De meg sokba is került. Szegény nép lakott errefelé. Egyik tanítványomnak az apja mindig fájlalta a gyomrát, néha úgy meghajlott a görcstől, mint a colstok, amikor összecukják. Nem állottam nézni a kínlását. Orvosra meg nem volt pénze. Eszembe jutott, van Nyíregyházán egy orvos ismerősöm. Írtam neki, és tanácsot kértem tőle. Nemsokára megjött a válasz meg egy doboz orvosság is. És az én első „betegem” néhány hét alatt szépen rendbe jött... Egyszerre híre szaladt a faluban az esetnek. Sorra jöttek hozzám a betegek. Kétségbeesetten magyaráztam, hogy nem értek a gyógyításhoz. De nem hitték el. Akkor hogyan gyógyult meg az a gyomorbeteg ember? – firtatták. Sokat tépelődtem, mit csináljak?... Hagyjam őket a kuruzslás,

a babona áldozatainak? Az epilepsiát például akkoriban úgy gyógyították, hogy a beteg nyakára dőglött varangyosbékát kötöttek hét napig... Nem, ezt nem tűrhettem. Szóltam nyíregyházi orvos barátomnak. Ő megértett. Hetenként kétszer bejártam a nyíregyházi kórházba, megtanultam az elsősegélynyújtást, és hogy felismerjem a legfontosabb betegségek tüneteit...

Czomba Balázsnéval a kapuban

NEM FEJEZHETI BE a történetet, nyílik az ajtó. Két kisleány és egy kisfiú, jön be. Hónuk alatt könyv. Mert a tanító könyvtáros is. Cserélni jöttek a könyveket. „Aztán milyen könyvet olvasnátok szívesen?” – kérdi tőlük. És mintha a karmester intett volna egy kórusnak, úgy mondják egyszerre a gyerekek: „Meséket.”

A tanító keresgél a könyvek között, de bizony már nem jut mindegyiküknek meséskönyv. Legtöbbjét már olvasták a gyerekek. De kár, hogy ebben a pillanatban nem állt ott mellettem néhány magyar író! Belenézhetek volna a gyermekek csillogó, kérő, meseéhes szemébe, amikor felcsigázva kutattak a könyvek között, és látták volna a kislány csalódott arcát, akinek már nem jutott meséskönyv. Talán egy ilyen élmény megragadná őket, többet gondolnának ezekre a gyermekekre is, amikor írnak.

– Hogyan lett tanító? – kérdezem Turi Sándort.

– Véletlen műve. Nem is voltam jó tanuló kiskoromban. Ám egyszer megbetegedett a tanító, és hogy, hogy nem, rám esett a választás, vigyázó lettem. A tanító három hónapig volt beteg. Minden reggel elmentem a lakására, és ő elmagyarázta nekem a leckét. Utána bementem az iskolába, ott elmondottam, amit a tanító bácsi magyarázott,

a feladatokat pedig megcsináltuk közösen... Rendet úgy tartottam, hogy azt mondtam a fiúknak: „A másik szobában van a nádpálcás tanító bácsi. Ha kiabálunk és nem tanulunk, átjön, és megver bennünket. Ugye, nem akar senki verést kapni?” Ez a három hónap eldöntötte bennem a pályaválasztást.

S nem választotta rosszul pályáját. Csaknem a fél falu nevelkedett keze alatt. Ki tudja, hány mérnök, orvos, kiváló állattenyésztő, növénytermesztő vagy tanító gondol vissza hálásan Turi Sándorra, aki az első indítékot adta élethivatásukhoz. S ennek a hálának talán csak egy jelképe az az elismerés, amit legutóbb a kiváló tanító címmel adományoztak neki.

MEGSZÓLAL A CSENGŐ. Amolyan házi csinálmány, régi vekkerórákból összeszabálva. A kis, mozgékony, köpcös ember fiatalosan siet tanítani. Vele megyek. A tanteremben azonban meglepődök. Hisz ez valóságos múzeum. Körben a falon régi térképek, régi szerszámok, két-háromszáz éves okmányok. A község története. A gyermekek játszva tanulják, ismerik meg így községük életét, hiszen naponta maguk előtt látják a múzeum anyagában színesen, elevenen, érdekesen. Turi Sándor a maga költségén csinálta ezt, minden támogatás nélkül. És most készül a múzeum bővítésére. Kért segítséget, de csak látogatókat kapott és ígéretet. „Pedig csak néhány száz forint kellene – mondja csüggedten. – Vagy legalább annyit tennének meg, hogy felhívnan Pestre, és megnézhetnék néhány múzeumot, kikérhetném a szakemberek tanácsát. De hát miből? A fizetésemből bizony erre nemigen futja.”

Néhány pillanatnyi szünet után folytatja:

– A kultúrházzal is így van. Még 1948-ban idehozták az építőanyagot. Sürgettem a járásnál, ígérték is, hogy megmozgatják az ügyet. Hát megmozgatták... Elvitték egy másik építkezéshez az építőanyag legnagyobb részét... De ne raboljuk el az időt a gyerekektől.

Végighallgattam néhány óráját, és közben szinte kedvem kerekedett újból iskolásnak lenni. Egyszerű, közvetlen hasonlatokkal világítja meg a legnehezebb kérdéseket is. Egyik gyerek rosszul állított össze egy mondatot, kihagyta belőle az állítmányt. A tanító így vezette rá, hogy a mondat helytelen: – Hasonlítsuk a mondatot egy szekérhez. Mi van azon? Lőcs, saroglya, kerék, tengely, tengelyvégszeg. Ha valamelyik hiányzik, hát szekér-e a szekér? Ugyanígy van a mondattal is. Van alany, állítmány, tárgy, határozó. Az állítmány nélküli mondat olyan, mint a kerék nélküli szekér. Egy másik gyerek minduntalan kifelejtette írásából az írásjeleket, különösen a pontot, vesszőt. Azt kérdi tőle a tanító: „Kötöttél-e kévét már?” „Kötöttem...” „És miért kötötted be?” Megütözve néz rá a gyerek. Aztán így válaszol: „Ha nem kötöm be, hát széthull a gabona...” „Na, látod, fiam” – magyarázza a tanító. „Így hullanak szét a szavak a mondatban, ha nem teszed a helyére a pontot meg a vesszőt.”

Érdekesen fejeződnek be az órák. A tanító mindig olyan feladatokat ad, amelyek önállóságra, gondolkodásra nevelik a gyermekeket. A kémiaórát például így fejezte be: „Gyerekek! Volt otthon nekem egy nagy hordó káposztám. Szép fehér és savanyú. Gyakran eszegettem belőle. Néhány hétig azonban nem nyúltam hozzá, és amikor

ismét odamentem, már nem fehér volt a káposzta, hanem barna. És az íze is furcsa. Ettől kezdve nem ettem ebből a káposztából. Jövő óráig gondolkozzatok, gyerekek, hogy miért nem eszem abból a káposztából?” – Így készíti elő a következő órát, amelyen azután komoly dologról lesz szó, a baktériumokról.

Tanítás után elkísértem a faluba, ahol – mint mondta – halaszthatatlanul fontos ügyet kellett elintéznie. Mi volt a halaszthatatlan ügy? Egy bölcső. Az történt ugyanis, hogy előző napon, amikor egy Szűcs nevű családnál járt, meglátta, hogy tüzelőnek vágtak föl egy 100-150 évvel ezelőtt faragott bölcsőt... Nagyon sajnálta, mert régi, szép darab volt. Bölcső ugyanis ma már alig van a házakban. De a régi faragású bölcsőkből meg kell menteni néhányat, hiszen népművészeti értékek. Felfedezte, hogy három családnál van még ilyen régi bölcső. Elment hozzájuk, nehogy eszükbe jusson eltüzelni, legyen az a múzeumé.

A TANÍTÓNAK egyébként az a mellékfoglalkozása is, hogy ásatásokat végez, régiségek után kutat. Több száz értékes leletet küldött már a nyíregyházi és a budapesti múzeumoknak. Emellett szenvedélyes mese-, népdal- és közmondásgyűjtő is. Több száz mesét küldött már el a Néprajzi Intézetnek, valamint a szegedi, debreceni egyetemnek.

– Amikor idekerültem a faluba, sokszor mondtak az emberek olyan találó hasonlatokat, ami magyarul volt, mégsem értettem. Egyszer így példálódzott előttem egy falubeli: „Majd kijön annak a sorja, mint Gönczi Antal dohányának.” Megmagyaráztattam magamnak, mire érti ezt. Kiderült, hogy volt valamikor régen egy Gönczi Antal nevezetű felesdohányos. Hiába mondogatták neki, hogy törje le már a dohányt, itt az ideje, ő csak húzta, halasztotta. Harmadnapra azután rájött a jég, és elvitte mind a dohányt. Azóta mindig ezt az esetet idézik a munkát halogató emberre... Egyszerű emberek csodálatos ötletességgel, találékonysággal fejezik ki gondolataikat. Így folytatja: – „Vétek lenne meg nem örökíteni ezeket, gyarapítani szókincsünket, gazdagabbá tenni irodalmunkat.”

MI MINDENT CSINÁL ez az ember mellett, hogy tanító? Könyvtáros, régész, népdal- és népmesegyűjtő, ha pedig kell, kissé orvos is.

– Ne keressen ebben semmi ördögösséget – mondja nekem. – Ne vegye külön, foglalkozásonként, összetartoznak... Sajnos, nem nevelik erre eléggé az új tanítókat. Igaz, jó, érdekes módszertanokat adnak a fiatal tanítóknak. De túlságosan mereven ragaszkodnak az előírt sablonokhoz. Engem is megróttak többször, hogy miért tanítok „egyénieskedve”. Pedig szerintem arra kellene a pedagógusokat ösztönözni, hogy megálljanak a saját lábukon. Ne csak a gyerekeket ismerjék meg, hanem az egész falut, az egész környezetet. Keressék, kutassák a falu múltját, fejlődését. Ne a módszertanokból vegyék át csupán a példákat, a hasonlatokat, hanem a faluban élő eleven példákkal vigyék közelebb a gyerekekhez a tananyagot. Ezért mondom, hogy a tanító szakmájához tartozik a népdalgyűjtés és a régészet éppúgy, mint a tszcs problémája.

A falubeliek sokszor életük legdöntőbb kérdéseiben is kikérik tanácsát. Amikor a tszcs-t kezdték alapítani a községben, akkor is többen eljöttek hozzá. Turi Sándor ezt válaszolta nekik:

– Gondolkozzatok, hogy régen, hogy jártak be Nyíregyházára. Szekérrel, s ha meg sár volt, csak lóháton lehetett menni. Most meg mindenki vonaton jár. Minek zörgő szekérrel rázatni magunkat, amikor vonaton gyorsabb, kényelmesebb. Így van ez a tszcs-vel is.

Amikor a szövetkezetben jöttek az első nehézségek, néhányan azzal fordultak hozzá, most mit csináljanak. A tanító itt sem maradt adós a válasszal.

– Nem ott a hiba, ahol keressétek. Gondoljatok az első iskolai napra, mennyire féltetek. Írni, olvasni, számolni nem tudtatok. Mi lett volna, ha az első nehézségnél, az ábécénél megtorpantatok volna. Még ma sem tudnátok írni-olvasni.

Az emberek mindannyiszor értettek a példából.

Asztalan egy kérdőívet láttam. Az egyik pontja így szólt: „Foglalkozása.” Mellette kézzel beírva: „tanító”. Ha rajtam múlték, a „foglalkozás” szót áthúznám, és helyette azt írnám oda: „hivatása”.

Kisbán György

(Népszava, 1953)

Tanítók öröme, gondja

A paszabi tanító, Turi Sándor, nevezetes ember. Már csak azért is az, mert a faluban majd mindenki tőle tanulta meg az ábécét s vele együtt azt is, hogyan gondolkodjék az élet sokféle dolgáról. Tisztelik is érte, s olyan őszinték hozzá az emberek, mint saját magukhoz is ritkán. Hiszen érzik, tudják, hogy Turi Sándor is őszinte hozzájuk. Ha tréfálkozva, anekdotázva is, de kimondja mindig az igazságot. Ami lehet, hogy némely felső hatóságnak nem mindig tetszett, viszont a paszabiaknak annál inkább.

De nevezetes ember Turi Sándor azért is, mert Móricz Zsigmond, Győrffy István, Kiss Lajos s a magyar népelet sokféle más kutatója fordult meg nála tapasztalatért, segítségért, s a néprajzkutatók mostanában is gyakran fölkeresik. Van összefüggés a két dolog között: azért tud jól tanítani, mert ismeri a népet; s azért ismerkedik meg vele, hogy jól tudjon tanítani. Ennyit kellett eljáróban elmondani, mert maga jószántából sose vallaná ki. Ő csak él, dolgozik, teljesíti a kötelességét, mondaná. Ennyi az érdeme.

Ha odafönről is észreveszik (hiszen tavaly kiváló tanítói kitüntetést kapott), csak ezt tapasztalhatják. Semmi többet – tenné hozzá. Most az iskola előtt ülünk, a templomtorony árnyékában. Onnan fentről messzire látni: Ibrányig, Bercelig, a Tisza-part lombos csíkjáig, a zöld tokaji hegyig. De idelentről, Turi Sándor mellől, még messzibb: mindenüvé, ahol iskola, s benne jó vagy rossz nevelőmunka van. Vagyis az egész országba.

– Tudja, a közeli száz év története bizonyíthatná, hogy minálunk a pedagógia mostohagyermekként tengődött eddig. Most meg, a felszabaduláskor az történt vele, hogy sokan, tévedésből, karácsonyfának nézték: teleaggatták csillogó tervekkel, mutató elgondolásokkal, szép szólamokkal.

Kissé szétvetett lábbal ül a lócán. Egy öregember megy az utcán, a finoman lebegő fehér nyírségi porban, izzadtan, kaszával a vállán, őt követi apróra húzódo szemé fürge tekintetével. Erős, tömzsi teste nem mozdul, látszik, hogy fáradt, keveset aludt az éjjel. Valami beteghez hívták hajnalban, mert ott is segít néha, ha tud.

Folytatja tovább.

– Az meg még nagyobb hiba, hogy negyvenötben sokan elfelejtették elvégezni az ünnepi nagytakarítást. A régi, gondozatlan, piszkos és hiányos belsejű tantermekbe nem illik a fényes újszülött. Nem volt boszorkányság új táblát szögezni, és ráírni, hogy „állami általános iskola”. Az meg nem varázsolt át semmit. Segítséggel, felső tervek, elgondolások segítségével magának a tanítónak kell tenni, ha nem akar úgy járni, mint az egyszerű ember, aki Küszködjből Bajlódjra költözött.

Így fordul a szó közvetlenül oda, ahonnet elindult: a tanítók felelősségére az új kormányprogram megvalósításában.

– Rájöttünk, hogy ugyanazt a hegyet másképp is meg lehet mászni – mondja Turi Sándor, s ahogy szokott, szemé sarkából, előre élvezve a furfangos példa hatását, mosolyog. – Most úgy megyünk tovább, ahogy az okos hegymászó: mindig fölfelé, de kicsit oldalvást. Tovább tart egy kicsit, de nem fullad ki az ember útközben. ...Így aztán könnyebben megy fölfelé az egész nép. A tanítók is. ...Jól van ez így, hiszen még a múlt században is olyan volt a tanító, mint a mesebeli táltos ló. Az élet nagy járszolásnál rendesen arra a helyre volt kötve, ahol legkevesebb az ennivaló. Mikor szükség volt rá, elibe töltöttek az ígérek paraszából, azt fölhabzsolta, s azonnal világiáró táltossá változott át. ...Gárdonyi idejében már a lámpás szerepét végezte, csak kevés olajat adtak vele.

– És ma, hogy van ez, Sándor bátyám?

Megint az előbbi mosolygás, mert már kész a hasonlat.

– A mai idők a nevelőt ugarforgató traktorként becsülik. Még a „benzint” sem sajnálják tőle, a régi „belső szerkezet” átalakítását is sok tanfolyamon végzik. Csak-hogy azért sok hiba van a munkájában. ...Arra kell végre rájönnünk, hogy a traktori munka mellé még talajismerő agrónómusok is kellenek a nevelés területére is. A földművelésnek és a népművelésnek közös problémája az alapos talajismeret. A falu társadalmi szerkezetének, a föld és ember viszonyának, a gyerekkörnyezet adottságainak megismerése nélkül nem lehet eredményes munkát végezni... Viszont a jó munka kettőn áll. Kedv meg akarat is kell hozzá, de megbecsülés is.

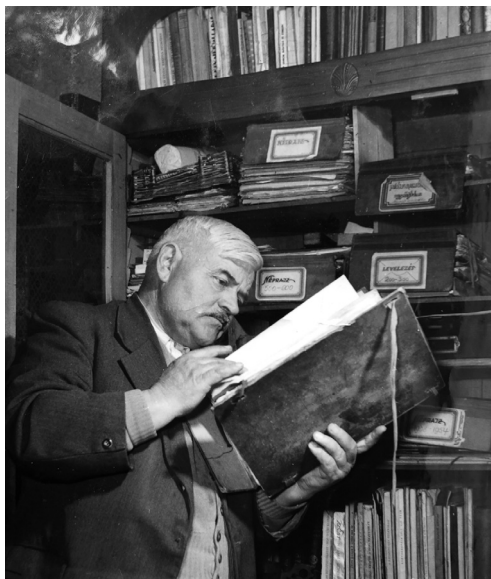
– S azzal? Baj van?

Maga elé néz.

– Hát, én igazán nem panaszkodhatom.

Nem mond egy szót se többet. Az újságírónak eszébe jut, amit tegnap hallott. Hogy Kótajban meg Napkőn kapálni, aratni rendelték a tanítókat. Legtöbbje ment volna szívesen, nem a munka fájt, hanem hogy *kell*. S hogy Gáván a pékek tanítási időben osztották a kenyeret, s nem tették félre a tanítók részét. S más efféle nyírségi pedagóguspanasz...

De, hogy Turi Sándor nem akar vagy nem tud mit mondani, mintha csak megérezte volna. kilép a szemközi házból, a tanítói portáról, egy fiatalember. Turi Zoltán. Ugyancsak tanító, mint majdnem mindenki a családban. Erős, zömök kis ember, az apja lehetett ilyen harminc-negyven esztendeje.

A nevezetes iratszekrény előtt

– Megbecsülés?... – kérdi. – Hol így, hol úgy. Írja meg, hogyan akarta a pátróhai tanácselnök „tintanyalókká” nevelni a harmadikosokat. Pátróhán, ott voltam igazgató még nemrég. Egyszer csak átszólnak a tanácsból, hogy jó volna ének szóval köszönteni a legjobb gazdákat. Jó volna, persze hogy jó. Megyek, szedem össze a gyerekeket. Jön aztán az üzenet, hogy indulhatunk. Indulhatunk, de hova. A kocsmába... Akkor mondják, hogy ott isznak már egy napja a jutalomból. S én oda menjek a gyerekekkel.

Még most is dühös, ahogy mondja, komoran, vörösen. Turi Sándor ismeri már az esetet, s rámondja: – No, ezután másképp lesz.

– Az iskolák sorsa, fejlődése, a község életében való szereplése azért mégis elsősorban a tanítókon áll – folytatja, amit az előbb kezdett. – Különösen ezután. A tanító felfogása, helytállása, akarata, meggyőződése fejlesztheti az iskolát azzá, amit elgondoltak róla, akik az új iskolatípust megteremtették. ...Mi itt, Paszabon, valahogy így próbáljuk. Kaptunk is új felszerelést a tantermekbe, mert az iskolát munkahelynek tartjuk, ahol tisztaság és rend nélkül nem lehet dolgozni.

S már sorolja is a terveket. Amik közül a legkedvesebb: az iskolamúzeum, amivel, ha minden jól megy, az őszre elkészülnek. Azt mutatják meg benne, hogyan alakult ki a környezet, amiben a gyerek él: a ház, az udvar, ez az egész teljes kicsi világ. Turi Sándor eddig is úgy tanított, hogy kivitte a gyerekeket az iskola elé, s úgy mutogatott, mesélt nekik sorban. Most a világot akarja behozni az iskolába. S amit akar, meg is lesz. Olyan ember.

– Azért nem lehet könnyű munka, Sándor bátyám.

Maga elé mosolyog, elnézően, mint aki tudja, hogy ezt az életet, ennek a birkózásnak az értelmét, szépségét igazán csak az értheti, aki csinálja.

– Nem mondom, nem könnyű... De hát minden szülés fáj, mégis ebből sarjad később az öröm. Higgye el, így kell ennek lenni, így van ez jól...

Most hirtelen csönd lesz, ülünk hárman az iskola előtt a lócán, és hallgatunk. Vannak gondolatok, amiket valahogyan szégyell kimondani az ember, mert a szó gyöngre rá, s mást jelentene, mint amit rábíztak.

Turi Sándor csak a végét mondja ki:

– A tanítón múlik minden. Vagy majdnem minden... Az élet nagy orgonáján nekem kell a billentyűkön játszani. Az állam csak „fújtasson” hozzá.

Ránk néz a szeme sarkából, olyan tekintettel, ami szónál világosabban mondja. Itt az idő, várjuk, igényeljük, hogy az állam többet segítsen. Aztán hirtelen föláll, s szapora léptekkel megy át az úton, haza. Az ajtóban megfordul.

– Mondtam a lányomnak, öntsön még egy kis vizet abba a levesbe, mert vendég jött... Kész is van már, úgy látszik. Nem érzik?

Csöndes, huncut mosollyal áll a kiskapuban, s hunyorog az erős napfényben.

Sebestyén György

(Magyar Nemzet, 1953)

Paszabi tanácstagok

Dimbes-dombos vidék, néhol egy gémeskút, juhnyáj, egy-egy tanya, apró községek távoli tornyai. A Nyírségben járunk. Nyíregyházán túl, Sárospatakon innen Paszab község felé kanyarog az út. Két hosszú vonalban, az út mentén települt Paszab. Fehér házak, kis kertek. Igazi magyar falu. Megállunk a legszebb ház előtt. Paszabon a legszebb ház az iskola, s az iskolával szemben lakik Turi Sándor tanító. Alacsony, zömök, piros arcú bácsi Turi Sándor. A szeme mindig nevet, a szája sarkában mosoly bujkál. Negyvennégy éve tanít Paszabon, a mai paszabiak csaknem mind az ő tanítványai.

Amikor bemutatkozunk neki, és elmondjuk, hogy Paszab község múltjára, jelenére és tervezett jövőjére vagyunk kíváncsiak, mindjárt tréfára fordítja a szót:

– Csak úgy ne járjanak velünk, mint a vásáros ember az áruossal!

– Miért, az hogy járt? – kérdezzük kíváncsian, és elővesszük a ceruzát, jegyzetfüzetet.

– Hát az úgy járt, hogy végigmustrálta az árus eladó lovát, aztán így mondta meg róla a véleményét: „Ha ennek a lónak a hátulja olyan volna, mint amilyennek az elejének kellene lennie, akkor ez a ló nagyon jó lenne...”

Hogy úgy járunk-e, mint a vásáros ember, az majd elválik. Egyelőre nézzünk szét a faluban! Turi Sándor tanító úr megígéri, hogy kalauzol bennünket – de csak egy feltétellel. Ha nem teszünk úgy, mint egyes instruktorok, akik mindent „felülről” néznek.

– A 99 felülről nézve csak 66, nem jó hát mindent felülről nézni! Felülről is, alulról is, a néppel együtt, a néptől tanulva... kapjuk a jó tanácsot.

Mindent megígérünk, és cserébe Turi Sándor séta közben mesélni kezd. Meg-elevenedik előttünk Paszab község múltja.

Megkérjük Turi Sándort, mutassa be nekünk volt tanítványait, a paszabi tanács vezetőit és az állandó bizottságok tagjait, akik az ő tanítói keze alól cseperedtek tudatlan gyerekekből érett, megfontolt emberekké. Akiket a párt nevelt öntudatra, s akik éppen ezért a maguk érdekénél is fontosabbnak tartják a közös ügyet, mindnyájuk jólétét.

– Előbb bemutatom a nyírségi embert! – válaszolja. – A nyírségi ember érdekes típusa a magyarnak. Talán az évszázadokig tartó élet-halál harc, talán a táj változatossága teszi ezt. Nézzenek körül. Változatos, tiszta, nyílt, becsületes ez a vidék. Mint a nyírségi ember élete...

Aztán elvisz bennünket a tanácsházára, hogy magunk ismerkedjünk, hiszen ő csak csupa jót tud mondani hajdani tanítványairól.

Országgh György

(A Minisztertanács Helyi Tanácsok Titkársága 16 oldalas propagandakiadványa, 1954)

Turi Sándor, a falu tanítója

Negyvenöt éve tanít Paszabon Turi Sándor. Szándékosan nem mondom, hogy a paszabi iskolában. Egyszer egy statisztikai kérdőív került elébe, rajta a kérdés: „ennyi az iskola légköbmétere”? Turi Sándor ezt írta be válaszképpen: „az egész falu.”

Eszerint él és dolgozik itt 1910 óta, s talán ezért van, hogy a roppant sokoldalú munkában töltött hatvanöt esztendő dere éppen csak a haját csípte meg, ő maga bámulatosan friss erőben alkot ma is. Pedig a legidősebb paszabiak – egykori tanítványai – már az unokájukat küldik a keze alá az iskolába. A harmadik nemzedéket tanítja, neveli Turi Sándor, s alig akad eleven ember ebben a kis rétközi faluban, aki ne lett volna a tanítványa. Ebből aztán érthető, hogy Turi Sándor mindenkinél jobban ismeri a faluját, benne az embereket, azoknak is a lelkét, gondolkodását.

Paszab végtelenül büszke Turi Sándorra. Éppen a pártvezetőség ülésére toppantam be, s hát amint Turi Sándor nevét emlitem, felderülnek az arcok, felcsillannak a szemek, simogató szeretettel szólnak róla mindannyian. Nem fogynak ki a példálózásból, a történetekből, amelyek a tanítójukról szólnak. Egy kivételesen gazdag élet mozaikjai ezek a történetek.

1910-ben az a hír járta Paszabról, hogy gazdag falu, úgy is emlegették, hogy „aranylábú kis Paszab”. Örült hát a fiatal Turi Sándor, hogy itt kezdheti meg tanítói pályáját. Hanem a megérkezés órája csalódást hozott: térdig gázolhatott – nem az aranyban – a szegénységben. Tétován nézelődött. Ismerkedett a falujával, a paszabiak szokásaival és beszédjével. Nehéz volt azt megszokni. Hej, hogyan tanítsa

ő meg itt az „irodalmi” magyar nyelvet? Amikor pedig a felnőttekkel barátkozott, s megcsillantotta előttük a gazdagabb, termékenyebb jövődőt, ezt felelték neki: „Maga sem tud megélni, s minket akar tanítani az élni tudásra!” Turi Sándor pedig tele volt tettvágygal, s eltökélte, hogy segít ezen a népen. Hanem az nem volt könnyű akkoriban, már a felsőbbtség miatt sem. A felsőbbtség tökéletesen elégedett volt Paszab állapotával. S amikor Turi Sándor összeeskábált egy borszeszlánggal működő kis vetítógépet, azzal képes előadást tartott a falunak az iskolában, fegyelmit kapott. „Komédiát vitt be az iskolába!” – dörögte a vádló. Az egyházi főhatóság megfeddte, és súlyosbító körülménynek vette, hogy Turi Sándor az *Új Korszak* című haladó lapot is járatta.

Esténként megtelt az iskola lányokkal, legényekkel, s énekelni tanultak. A szünetekben pedig beszélgettek. Arról magyarázott nekik, hogy be kell telepíteni gyümölcsösset Paszab határát. A szó azonban keveset ért. Lassan mozdultak az emberek s a gondolatok, százszor is meggondolták, merre lépjenek ki a hagyományok medréből. Turi Sándor kezdte megismerni a paszabiak észjárását, s csalafintasághoz folyamodott. Az illetményföldjén gyümölcsfacsemetéket telepített s oltott nagy számban. Aztán kidoboltatta, hogy a gyümölcsfa nagy érték, senki el ne vigye azt a tanító kertjéből. Néhány nap alatt – éjjelente – egy szálig elhordták a csemetéket... Így honosodott meg a gyümölcsstermesztés Paszabon.

A paszabiak az idő tájt csak hírből hallottak orvostudományról. Kuruzslók, javasasszonyok babráltak a betegekkel, százfajta betegség tizedelte a lakosságot. Turi Sándor, hogy legalább szakképzett egészségügyi tanácsadója legyen Paszabnak, nem restellt tizenkét éven át minden szerdán és szombaton bejárni Nyíregyházára a kórházba, ott asszisztált az orvosok mellett, megtanulta a sebkezelést, a főbb betegségek gyógyítását. Éveken át minden éjszaka orvosi szakkönyvek fölé hajolt, s tanult. Nem is hiába. A falu elfordult a kuruzslóktól, s Turi Sándor szakavatott keze meggyógyította a betegeket, így lett ő orvosa is a falujának. Paszab sok olyan esetet tart számon, amikor Turi Sándor segítségével nagybetegek gyógyultak meg. A minap a szomszédos Tiszabercelről hoztak át egy legénykét, csúnyán összetaposta a ló. Turi Sándor meggyógyította. Paszabra máig is csak bizonyos napokon jön ki az orvos, és ha sürgős beavatkozásra van szükség, Turi Sándorra mindig számíthat a falu, ha esik, ha fúj, éjjel és nappal.

Nem csoda, hogy végtelen tisztelet és szeretet övezi azt az embert, aki tanítója, orvosa és tanácsadója falujának. Turi Sándor csakugyan az egész életét népének szentelte. S így már régen feltárult előtte az emberek minden titka, lelke, gondolkodásmódja, észjárása. Egy csodálatosan gazdag világ. Turi Sándor lázas buzgalommal kezdte gyűjteni a néplélek és a hagyomány kincseit. A néprajz kiváló művelője lett. Beutazta a Rétközt, s temérdek mesét, verset, dalt, tréfát, szólásmondást, népszokást, művészi alkotást gyűjtött össze. Kincsesládájából rengeteget merített a néprajztudomány, gyűjtéséből sok népmesét közöltek gyűjteményes kiadások, és igaz jó barátja, Móricz Zsigmond is sok anyagát, történetét felhasználta műveiben.

A mai napig lankadatlan buzgalommal gyűjtöget Turi Sándor, sok anyaga vár még feldolgozásra. Mostanában a régi dohányosok életét vizsgálja, már sok értékes adatot foglalt írásba. Anyagi érdek nélkül osztogatta el ezeket a kincseket, miközben a mindenkori szűkös fizetését is megosztotta a falujával. Móricz Zsigmond családjának pénzbeli támogatásával mintegy huszonöt tehetséges szegényparasztyereket iskoláztatott Turi Sándor – ezek ma az ő legjobb segítői a falu kulturális nevelésében, a fejlődés siettetésében.

Annak idején Turi Sándor felismerte, hogy az úri Magyarország végképp nyomorra, tudatlanságra szánja a falvak népét, és szívesen apostolkodott a népfőiskolák megteremtése körül – maga is tanított ott nyaranta. Móricz Zsigmond nem tartotta megoldásnak a népfőiskolát, mondván: „tűrhetetlen, hogy a tudomány kincseiből a népnek csak néhány rézkrajcár jut”. Igaza volt, de Turi azt mondta: „Inkább néhány rézkrajcár, mint semmi...”

S ma, amikor Paszab kulturális élete mérhetetlenül sokat gazdagodott Turi segítségével, érdemes bepillantani az ő nevelési művészetébe. Kezdjük a gyerekeknél. Paszab felnőtt dolgozói feltűnően szépen és helyesen írnak. Miképp tanította meg a helyesírást Turi Sándor? Gyakran megesett, hogy a gyerekek iskola előtt vagy után összeverekedtek. Turi nem szóban tett igazságot, hanem a két verekedő félnek írásban kellett beadnia „védekezését”. Ha aztán az írásokban helyesírási hibák voltak, különösen szigorú büntetéseket szabott ki. Ellenben, aki szépen és helyesen írta meg védekezését, az enyhébb megítélésre számíthatott. Meg is tanultak szépen, helyesen írni a paszabiak.

A felnőtteket tréfálkozva, ízes példabeszéddel neveli. Minden mondatában ott bujkál ez a tréfás példalózás. Megtanította a paszabi parasztokat arra, hogy „a tejet nem a tehén adja, hanem a jászol”. Egy darabig hümmögve derültek ezen a mondáson, de később megértették, hogy csakugyan így igaz, a takarmányon, a jó tartáson múlik a tejtermelés. Nincs is ekörül hiba Paszabon.

Turi Sándor minden reggel öt órakor felmegy az iskolába. De ekkor már öten-hatan is várják, tanácsot kérnek tőle. Egyszer együtt mentünk fel hazulról, s hát ott várja egy háromtagú küldöttség Tiszabercelről. Odszakadt tanítványai voltak, ma már persze megannyian javakorabeli férfiak.

– Tanító bácsi – kezdte az egyik –, mi már beadtuk a burgonyánkat, ami volt, s még kér a tanács. Hát mi mán nem adunk be többet!

Turi szigorúan ránézett a küldöttségre. Úgy, mint régen, amikor óra alatt valami rossz fát tettek a tűzre.

– Úgy? Szóval már egyáltalán nem tudtok burgonyát beadni?

A delegáció vezetője földre szegezte a tekintetét, nem szólt. Turi megértette, hogy az indulat mögött van ott még burgonya jócskán. Folytatta:

– Hol van a te két fiad, he?

– Az enyéme? Egyik katona, másik meg kollégiumban tanul.

– Hát aztán ugyan miből eteti őket az állam, he? Hát kinek kéri a tanács azt a burgonyát? Tán az elnök eszi meg?

A delegáció egyik tagja sem szólt többet. Kalapot emeltek, hazamentek, és beadták a hátralékukat.

Turi Sándor nevelőmunkája, amellyel a pártot és a tanácsot támogatta, olyan adómorált segített kialakítani, hogy Paszabot erről is megemlegeti a járás, a megye. A mai napig például már túlteljesítették az esedékes adótervet, s most magas prémiumra számíthat a község. De nincs itt hiba a begyűjtéssel sem, még rossz években sem. Néhány évvel ezelőtt történt, hogy valóban kevés termett, s akadozott a beadás. Kiment a megyei párttitkár elvtárs Turi Sándorhoz, hogy mit lehetne itt lenni.

– Szóval nagyon kell az élelem? – kérdezte Turi.

– Nagyon, Turi elvtárs, várja az ország a paszabi burgonyát. Kevés van a városokban.

– Hát jó – mondta Turi Sándor –, tessék holnapra elegendő teherjárműről gondoskodni, együtt lesz az egész.

– Ráér egy hónap alatt – szabadkozott a megyei titkár.

– Nem vesződünk mi azzal annyit, ha egyszer kell, meglesz – felelte Turi Sándor, és meglett. Másnap fölös mennyiségben adott a falu az országnak burgonyát. A szépéből, a javából. Turi Sándor beszélt velük a dologról.

Hogyan beszélt velük? Azt mondja erre Domanics elvtárs a pártvezetőségben:

– Turi Sándor a maga módján agitál, jóízű beszéddel, a nép észjárása szerint való okoskodással, s hát úgy csügg mindenki a szaván, mint gyermek az anyja beszédjén, meg is teszik, amint ő kívánja, abban hiba nincs. S mindig agitál. Akárkivel szót vált, agitál. Csakhogy az illető nem is sejti, hogy őt most meggyőzték valamiről.

Kovács elvtárs, a járási pártbizottság instruktora előrehajolva hallgatja Domanicsot, s itt megakasztja:

– Ez a módszer a jó, egyszerű, hát tanulják ezt el az elvtársak a mi Turi Sándorunktól!

A falu vezetői elmondják: Turi Sándortól nem kell külön segítséget kérni, segít ő mindenben szakadatlanul. Éppen azzal, hogy az embereket neveli. Neveli kötelességteljesítésre, emberségre, öntudatra, hazafiságra. Ha panaszkodók, kételkedők tárják fel előtte gondolataikat, s hibákról beszélnek, amelyek ebben vagy abban megkeserítik az életüket, Turi Sándor azt mondja:

– A párt bölcsen és helyesen jelölte ki az irányt, amerre haladunk. De Paszabon nektek kell felépíteni a szocializmust, halljátok-e? Vagy valaki más jöjjön ide, s tegyen rendet a ti apró és nagyobb dolgaitokban? Nem felülről kell várni már az áldást (s itt az ég felé bök az ujjával), a jövődönék innen, alulról kell kiindulnia.

Így beszél Sándor bácsi, és a paszabiak megértik. Rend, takaros rend van Paszabon, s a falu társadalma biztos léptekkel halad előre. A tanács Turi segítségével kidolgozta a község fejlesztésének idej terveit. Nagylélegzetű társadalmi munkák szerepelnek abban. Útépités, járdaépítés, s egyéb. Egy útépitési munkához a falu önként felajánlott 3000 szekérfuvar. 4000 gyalogmunkaórát. 200 fogat van Paszabon, s 200 fogatos paraszt névaláírása a felajánlási okmány alatt! Egymillió forint értékű társadalmi munkával szépítik, fejlesztik a falut az 1955-ös évben. S a terv itt törvény, az adott szó megmásíthatatlan.

Turi nemegyszer elmagyarázta a falu vezetőinek, hogy a társadalmi munka nagyobb jelentőségű, mint gondolná az ember, s itt is, mint sok mindenben, Leninre hivatkozik: a nép megtanulja maga formálni a sorsát, az életét. S ma már kivétel nélkül minden paszabi ember részt vesz a közös erőfeszítésben. Így tanulja meg, hogy az is az övé, ami nincs a nevén a telekkönyvben. S ez Turi Sándor bölcs alapelve minden tekintetben: így lehet a néppel együtt felemelkedni, s előre haladni – semmit sem erőszakkal, de mindent türelmes, élményszerű meggyőzés útján. Amikor a szó még ígéret, s a jövőre utal, addig húzódozik s viszolyog tőle a paszabi ember, de ha maga győződött meg róla, hogy az jó, arról az útról többé senki le nem téríti. Így van ez a paszabi termelőszövetkezettel is: kicsiny még ez a szövetkezet, s nem mentes a kezdet hibáitól, de akik belül vannak, meggyőződésből harcolnak a szövetkezet fejlődéséért, gazdagodásáért – nekik már nem csábító az egyéni sor. Ebből a magból lesz majd a szilárd jövőendő.

Turi Sándor párton kívüli, de a gyermekeit kommunistának nevelte. Erre büszke, és két magas kormánykitüntetésére. Számtalanszor hívták már, hagyja el Paszabot, s országos ügyekben segítsen. Ám erre ő csak azt feleli:

– Nem lehet. A virág a mezőn pompázik, okkal gyönyörködnek benne, de ha letépik, elhervad.

– S meddig bírja még erővel? Nem kívánczok még nyugdíj, pihenés után? – kérdem.

– Nyugdíjba? Majd, ha megöregszem – kacsint Turi Sándor, s tréfás kedvvel hajol a fülemhez: – Az meg persze, sose lesz.

Horváth József

(Szabad Nép, 1955)

Komótos nyugalom

Turi Sándor tanító. Paszabon él, az aranylábú kis Paszabon ahogy az odavalósi öregek nevezik ezt a Nyírség északi sarkában, a Tisza mellett megbúvó kis falut. 200 éve ezen a tájon élt Bessenyei György, és valahol a Tisza-parton fogantak meg lelkében a következő, még ma is csodálatosan friss, érzékletes verssorok:

Zendülnek az erdők sokféle hangokkal,
Szólnak madarai a víg vadászokkal,
Jajdulnak a kopók, hangzik a kürt messze,
Bőgnek az élő fák, faldos ott a fejsze.

A halász hajója harsog a vizeken,
Keresi prédáját a párás térjeken,
A sásas rétekre sok marhát veretnek,
Hívó bőgései gyakran kettőztetnek.
Éh szályok a fűbe széjjel harácsolnak,
Furulyája zendül közte pásztoroknak.

A Tisza partjáról ezeket szemlélvén,
Csendesen állottam, mindennek örülvén.

.....

Ha valamilyen hasonlattal akarnám jellemezni Turi Sándort, akkor azt írnám, hogy éppen ilyen friss, derűs és erőteljes, mint az a Bessenyei-versidézet, de még azt is hozzátenném, hogy akár e sorok ráérős lejtésében, benne is ott van a régi századokra emlékeztető komótos nyugalom. Talán éppen ezért nem késett el soha semmiről, talán éppen ezért tudott annyi mindenre ráérni, annyi mindent megcsinálni.

Ez a szó: tanító, mindennapos, kissé már meg is kopott értelmezésével nagyon kevésbé fejezi ki, hogy Turi Sándor kije, mije tulajdonképpen falujának. Sokkal több, mint amit általában értünk ezen, de éppen az, amit valójában jelent: tanító. Csak néhány villanásnyit mutatok be az életéből, hogy mindenki lássa, mennyire igaz állításom.

Móricz Zsigmond barátja volt (szíves szavú levelek őrzik ennek emlékét), és nyaranta együtt mentek a Nyírség homokbuckái között örökké imát remegő nyírfák alatt megbújt falvakba, hogy összegyűjtsék a már-már feledésbe hulló népdalokat, népmeséket, hogy megismerjék teljes valójában az akkori magyar életet. Ő és családja támasztotta fel a paszabi házi szövőipart. (Egyik lánya, Turi Margit egyik legjelentősebb szakembere a népi szötteseknek.) Ki ne ismerné a csodálatos mintájú paszabi szötteseket, hiszen naponta ott láthatjuk a népművészeti boltok kirakatában, asztalainkon terítőként, kultúrházaink falán falvédőként. Az iskoláink ablakában ezt lengeti a szél, és szerte a világon ismerik, dicsérve benne a magyar nép kifinomult ízlését, szépségszeretetét.

Évtizedek óta fáradozik Turi Sándor azon, hogy kialakítsa a magyar pedagógia helyes elméletét, gyakorlatát. Összeszedetetett népi nevelőelvek, saját tanítói tapasztalatai, vitáiból leszűrte tanulságok halmozódnak össze kötettszámba menő jegyzeteiben, hogy egyszer majd tankönyvvé váljanak. De nemcsak pedagógiai alkotóvágya, hanem szociográfus tehetsége is írásra serkenti; a dohányosok életéről ír könyvet. A dohányosokról, akiknek sorsa a legjobban megmutatja, milyen is volt az a régi békebeli Magyarország, ott fent északon, ahol a nagy-nagy szegénység és a nagy-nagy szépség csókjában fogant az emberi élet.

Még valamit róla, ami szinte már hihetetlennek tűnik: orvos is. Falujának s a messze környéknek varázsló kezű orvosa. Valóságos polihisztor, testnek, léleknek és a környező világnak mindentudó mestere. Láttam alacsony tömzsi alakját aggodón hajolni csontig gyulladt seb fölé, hallottam vigasztaló évődését lábadozó fiatalasszonyokkal, derűs szigorát tanítványaival, ültem apró irodájában a kitömött madarak, az évszázados anyakönyvek, a dolgozatfüzetekkel és jegyzetekkel agyon-tömött szekrények árnyékában, és tátott szájú kisgyerekek, tudást szomjúzó tanítványnak éreztem magam mellette.

Köszöntjük Turi Sándort, aranylábú kis Paszab és egy kicsit mindnyájunk tanítóját és az ország fiatal szívű öreg tanítóit.

(Zene: Lement a nap a maga járásán...)

Fábián Zoltán

(Rádióműsor bevezetője, 1956)

Kevés az oklevél, jellem is kell ide!

Idős, zömök, fehér hajú tanító bácsi vezeti be a harmadik osztályos kis paszabi nebulókat az osztályba, Turi Sándor. Talán meg is szólna érte, hogy nebulókat mondok: „Azt hiszik, hogy ezek csak gyerekek, pedig apró felnőttek.” Az osztály olyan, mint egy múzeum: régi munkaeszközök, népművészeti tárgyak, magyarázó táblák. 48 éve tanít itt. A környezetén mindenütt meglátszik keze munkájának nyoma. Nemcsak az iskolában; itt van a paszabi szövőház is, ez is az ő serkentésére jött létre, s most exportra készít. Már sok száz, talán több ezer néprajzi tárgyat juttatott el a szabolcsi múzeumba. Ásatásokat végeztet, írja a község történetét, népmeséket gyűjt. S ha a távoli kis faluban is él, nincs messze az élet forgalmától: román néprajzi doktor, holland tudós társasággal levelez, kapcsolatot tart neves írókkal, annak idején sokszor látogatta meg őt Móricz Zsigmond. „És én csak tanító vagyok” – mondja magáról, nem keserűen, hanem büszkén. Az ő szemében a tanítói rang a legnagyobb.

Bárcsak ilyen rangra törekednének mind a fiatal falusi pedagógusok. De közülük százan, vagy még annál is többen megfutamodtak a nyáron a futóhomokról. Nem volt nekik elég a kényelem, a „kultúra”. Nem szabolcsi baj ez, hanem országos, és országos a baj oka is. Honnan veszik ezek a frissen végzett ifjú tanítók azt a gondolatot, hogy nekik olyanra is lehet igényük, amiért még egy szalmaszál sem, tettek keresztbe? Honnan hozták magukkal a „legtöbbet kapni és a legkevesebbet adni” életelvét? Ki fog, ha ők nem, Turi Sándor örökébe lépni?

Solymár Tamás

(Tanácsok Lapja, 1957)

Ferenc Józseftől mostanáig

Nemrégiben ismertem meg egy híres embert: Turi Sándort, a Szabolcs megyei Paszab község nyugalmazott tanítóját. Hírnevét nem annak köszönheti, hogy negyvennyolc éven át tanított a községben. Hanem annak, hogy „népművelési munkás” már 1910 óta. Ma, amikor művelődési otthonok, hivatásos és önkéntes népművelési munkások sűrű hálózata szövi be az országot, szinte legendásnak tűnik alakja. Amit ma minisztériumi főosztály és tudományos intézet irányít, száz és száz pedagógus végez

szakavatottan, és tetemes állami támogatás segít, azt Turi Sándor megkezdte Ferenc József császár és király korában. És két nemzedéken át végezte ebben a kis faluban, egymaga, elveszetten, fáradhatatlanul.

Úgy mondják, egy esztendeje még ő volt a legfiatalosabb öreg pedagógus. Tanított; előadásokat tartott pedagógustársainak, mesélőkedvét fáradhatatlannak tartották, akik vele beszéltek. Azóta betegség viselte meg. Látogatásomkor fáradtan feküdt a díványon, szavai szakadozottak. De emlékei lassanként, szépen, éppúgy élém szüremlettek – a népnek áldozott élet emlékei –, mintha kinyitotta és élém tette volna gondosan kartonozott „Néprajz”, „Levelezés”, „Paszab története” feliratú vastag irattartóit, melyek ott tornyosodnak polcain. És amire már nem futotta erejéből, hogy elmondja, kiegészítették tanítványai-barátai: a paszabi emberek; és saját fiai meg lányai.

Milyennek kellett lennie az egykori népművelőnek – ezt volna érdekes megtudni. És a sok hallott történet után egy rá a válasz: olyannak, mint a mainak, olyannak, aki szereti és segíti a népet. Csakhogy akkoriban... szinte reménytelen feladat volt ez, elsősorban azért, mert végeredményben az egész akkori hivatalos Magyarországgal szemben találta magát. S nagyon elmaradott volt a nép is. Turi Sándor a legfontosabbat, az Életet ragadta meg: a halál ellen küzdött!... Se orvos, se vasút. A fiatal tanító bejárta Nyíregyházára, barátságot kötött a kórház legjobb orvosaival, s megkérte őket, tanítsák meg a legfontosabb és legalapvetőbb orvosi ismeretekre. Szerencsére nemcsak szíve, de természetes tehetsége is volt a gyógyításhoz. Beszéltem olyanokkal, akiknek életét, szeme világát, lába vagy karja épségét sikerült megmentenie. De az akkori fő népbetegségre, a szegénységre nem adhattak a nyíregyházi orvosbarátok receptet. Pénz kellett volna, hogy a vézna iskolás gyerekek – és nem kisebb szükséglet szenvedő szülei – néha húst ehessenek, ne járjanak lábbeli nélkül télvíz idején, és ha megbetegszene, orvosságuk legyen. Az emésztő szükségesen – meddő próbálkozás – megpróbált a nagyon sovány pedagógusfizetéssel segíteni. Gyógyszereket vásárolt, s ingyen adta a rászorulóknak. A háborús években távoli községekbe szekerezett éjszaka, hogy a paszabiaknak sójuk, cukruk, petróleumuk legyen. Amikor a hússzékre ment, hogy családjának vasárnapra bevásároljon, mindig talált a bolt környékén egy-egy sokgyerekes pénztelen családapát, akinek előbb megvásárolta a húst, mint övéinek. Magától értetődően tudott adni, tréfálkozás kíséretében. Egy ízben – gyermekei ma is kissé hűledezve említették – egyetlen kalapját ajándékozta el.

De nem csak az egészségügyre volt gondja. Művelni, felemelni akarta a falut. Egykettőre megteremtette magának a fórumot ehhez is. Minden csütörtökön vallásos est volt az iskolában. Lassanként csak annyi „vallásos” maradt ezekből az estékből, hogy a pap nyitotta meg egy imával. Utána az ő iskolásai szerepeltek, szavatokkal, dalokkal (már akkor szervezett iskolai vegyes kart!) – természetesen, ott volt minden szülő, vallási különbség nélkül... S azután következett ő maga: valamilyen – többnyire egészségügyi vagy természettudományos – témáról beszélgetett a parasztokkal. Azt mondja: soha nem tartott előadást, nem szónokolt, nem oktatott – egyszerűen

beszélgetett, bekapcsolva gondolkörébe a hallgatóságot. S Paszabon az emberek kezdtek egészségesebben táplálkozni, kulturáltabban viselkedni, könyveket olvasni.

De Turi Sándor elsősorban a jövő nemzedéket akarta minél jobban felkészíteni a küzdelmes életre. Tanítási módszerében egyetlen cél vezette: megtanítani a falusi gyereket, a jövőendő gazdát mind arra, aminek nehéz életében, munkájában majd hasznát látja, és amire, ha egyszer sorsának irányítója lesz, támaszkodhat. Alaposan tanított. Soha nem haladt tovább, míg mindenki meg nem értette a tanulnivalót. Nála a jó tanulók nem az első padokban ültek, hanem elvegyülve a gyengébbek között, tanítgatva társaikat. Órái nagyon érdekesek voltak: minden betűről, számjegyről akadt mesélnivalója. Ha azt látta, hogy lankad a figyelmük, felnyitotta a harmóniumot, és énekeltek; vagy kivezette őket az udvarra, hadd játszanak egyet. A játékra mindig elegendő időt hagyott, megfigyelte, mennyire fontos ez a gyerekeknek: ott ismerik ki magukat is, meg a másikat is, ott derül ki, kiben milyen tehetség, jellem rejlik...

Végtelenül szerette a gyerekeket. Az ő tantermében kezdettől ott függött egy felirat: Legszebb muzsika a gyermekkacagás. Zsebében mindig akadt Patakról, Nyíregyházáról hozott „városi” cukorka; nem jó felelet jutalmaként osztogatta, egyszerűen azért, hogy örömet okozzon. A gyerekek megszerették az iskolát: a volt tanítványok most is úgy beszélnek róla, mint a sötétben, a sárban, a kis kunyhók világában a boldogság honáról. Az is volt. Frissen olajozott padló (gyakran vette saját pénzén az olajat!); körben a falakon valóságos múzeumi tárlók, helyi gyűjtésű régi edényekkel, munkaeszközökkel.

Többektől hallottam a faluban így jellemezni Turi Sándort: „A mi tanítónk a nép szegénye lett.” De ez csak részben igaz. Energiáját, sőt néha fizetését is, tárt szívvel osztogatta a falunak – de ő maga százszorosán visszakapta mindezt a néptől. Hosszú, küzdelmekkel teli élete során felkutathatta, megismerhette a nép lelkét: megnyílt előtte a falu, mert érezte, hogy tanítója eggyé vált vele. Turi Sándor dossziéiban felmérhetetlen – és egyelőre még fel sem mért – kincs van a tiszatáji parasztság régi életéről, szokásairól, gazdálkodásáról, munkaeszközeiről; hatalmas anyag meséikből, családi történeteikből, művészeti tevékenységükről. Végig a Tisza-parton, ötven kilométeres távolságban ismerte őt minden halász- meg pásztoreMBER. Híres pesti néprajzi kutatók, festők, írók – közöttük Móricz Zsigmond is – szoros barátságot tartottak a paszabi tanítóval, leveleztek vele, kijártak hozzá.

Ha házépítésnél, útépítésnél, ásás közben bármit találtak a helybeliek, elvitték tanítójukhoz, ő meg vitte tovább, gyarapítani a nyíregyházi múzeum régészeti és néprajzi anyagát, ő tanácsolta művészhajlamú Margit lányának, hogy gyűjtse össze a szövőasszonyoktól az eredeti motívumokat – Margit aztán variálta ezeket, újakat alkotott belőlük... A tanítólakás egyik melléképületében szövőtanfolyamat indított – ebből nőtt ki a mai paszabi szövőüzem. Szőtteseik bejárják a világot; sikert arattak Brüsszelben; ezekben a hetekben a moszkvai függőnymegrendelést készítik és szállítják Turiék tanítványai: a paszabi szövőlányok.

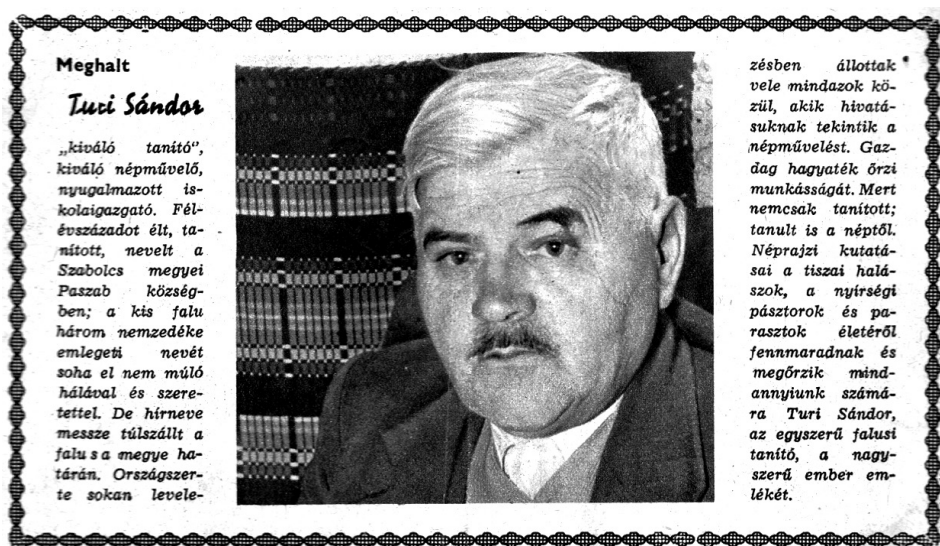
Turi Sándor tanító ez év szeptemberében nyugdíjba ment. Utóda – segítségével: idősebbik tanítófia (mindkét fiát tanítónak nevelte!), akit a falusiak egyszerűen „Sanyika igazgató”-nak hívnak. Ott van mindenütt, ahol a paszabiak sorsát intézik: a pártszervezetben, a tanácsban; irányítja az iskolát!

De idős Turi Sándor életműve ezzel még távolról sincs befejezve. Leghőbb vágya, hogy negyvennyolc év páratlanul értékes néprajzi gyűjtését átadhassa a tudományos kutatásnak és mai utódainak, a népművelési munkásoknak. Talán most már lesz elég ideje ahhoz, hogy rendszerezze, feldolgozza és kiadhassa. Talán akad egy elméleti pedagógus is, aki felkeresi, hogy kifaggassa kiváló módszereiről. Bátran mehet hozzá minden érdeklődő ember: ő ma is adni, adni akar, mint egész életében tette. Ottjártamkor várta éppen a debreceni tanítóképző népművelési szakkörének 70 tanulóját, akik levélben kérték meg: fogadja őket, beszéljen nekik tapasztalatairól. S bár ágyban fekvő beteg, elment a válasz: gyertek.

Turi Sándor csendes pataként előcsörgedező bölcs mondásai közül egyik leg szebb: „Mindegy, ki húzza a harangot, csak szóljon...” Tartja még a harangja kötelét – de már int betegségéből nekünk, a népművelés mai munkásainak: húzzuk vele.

Kövendi Judit

(Népművelés, 1958)

Nem a legrosszabb

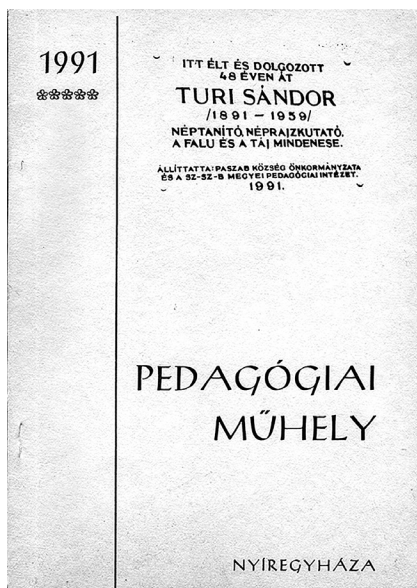
„...a szabolcsi, néprajzos tanítót ismertem én is, Illyéssel jöttünk Sárospatakról Nyír-
egyházára (Kiss Lajoshoz), s benéztünk az iskolájába; emlegetett téged is. Meghalt
tehát szegény. Nem a legrosszabb, ami emberrel történhetik.”

(Németh László levele Ortutay Gyulához, 1959)

Múltunk – jelenünk

(Centenáriumi emlékülés)

A Szabolcs-Szatmár megyei Pedagógiai Intézet és Paszab Község Önkormányzata 1991. november 20-án Nyíregyházán jubileumi emlékülésen emlékezett „a száz éve született paszabi néptanító, múzeumbarát, néprajzi gyűjtő, a falu és a táj mindenének” életére és munkásságára. A bevezető előadást Köpeczi Béla akadémikus, korábbi művelődési miniszter tartotta. Ő avatta fel a centenáriumra készült emléktáblát is a paszabi iskola falán. Az emlékülés előadói múzeumi, pedagógiai, családi szemszögből tekintették át és értékelték Turi Sándor életét, tevékenységét. Részletek a Pedagógiai Műhelyben publikált előadásokból.

KÖPECZI BÉLA

A magyar értelmiség a két világháború között

Bár nagy jelentőséget tulajdonítok az értelmiség eszmei funkciójának, hibás úton járnék, ha csak ezzel foglalkoznék. Az értelmiségnek vannak nemcsak eszméi, hanem cselekedetei is, amelyek többé-kevésbé maradandók. Itt természetesen elsősorban egyéni teljesítményekről van szó, legfeljebb szellemi közösségek eredményeiről.

Amikor ezekről az egyéni teljesítményekről van szó, nem feledkezhetünk meg azokról sem, akik nem műveikkel, alkotásaikkal, hanem gyakorlati tevékenységükkel járultak hozzá az egyes ember életének alakításához, az életkörülmények javításához, vagy éppen az egész társadalom gyarapításához. És itt külön is ki kell

térnem a pedagógustársadalom kérdésére. Ha a függő értelmiség szempontjából vizsgáljuk szerepét, azt mondhatjuk, hogy már kiszolgáltatott helyzeténél fogva is az uralkodó ideológia, ha nem is a politika terjesztője volt, bár többségében inkább a mérsékeltebb híve volt, egy kisebb része fogékony volt reformtörekvésekre is. Ez azonban nem jelenti azt, hogy többségében nem végezhetette el lelkiismeretesen oktató-nevelő munkáját az ismeretek terjesztésével és az emberi példaadással. Mert igaz az, hogy valamely iskola szellemisége befolyásolja az ott tanultak szemléletét, de ez nem automatikus, és nem terjed ki az élet minden szférájára. A minőség, a felkészültség megkövetelése és az általános erkölcsi normák elfogadtatása mélyebben befolyásolják az ember magatartását és mindennapi életét, mint a változó politikai nézetek. A jó pedagógus elsősorban így hatott, és így hagyott magáról jó emléket még akkor is, ha a tanítvány nem fogadta el politikai vagy filozófiai gondolatait. Ilyen pedagógus volt Turi Sándor is, akinek 100. születésnapjára most emlékezünk.

Kemény Gáborral értünk egyet, aki 1945-ben *Egy negyedszázad nevelésügyi mérlege* című áttekintésével ezt írta: „Valamint nem képzelhető el tökéletesen jó rendszer, éppúgy nem képzelhető el olyan romlott rendszer sem, amelyben a jó egyáltalában nem érvényesül, vagy legalábbis ne próbálná átmenteni magát. Végeredményben minden az emberen fordul meg és még a legromlottabb és a legcinikusabb korban is vannak olyan emberek, akiket nem lehetett elrontani vagy becsületes munkájuktól eltéríteni.” Az egyén valóságos – tettekben megfogható tevékenysége – és erkölcsi magatartása, úgy vélem, olyan kritériumok, amelyek alapján lehet az egyes embert értékelni, osztályokat vagy rétegeket eszmei vagy politikai irányultságukkal csak nagy általánosságokban lehet jellemezni. A makroszintű történetírás joggal él ezzel a megközelítési móddal, de éppen a történettudomány új eredményei, a mentalitástörténet vagy a történeti antropológia bizonyítja, hogy milyen jelentősége van a mindennapi élet és a mindennapi tudat vizsgálatának a múlt megismerése és értékelése szempontjából.

Közismert – ahogy azt sok történetíró elmondta –, hogy a historiográfiát két tényező határozza meg. Az egyik az, ami volt, és amit meg kell kísérelni, amennyire lehet, objektíven felidézni, a másik az, amit a történetíró képvisel, aki nem képes elszakadni saját világától és annak eszméitől. Akkor lehet igazán a történelem az élet tanítómestere, ha ezt tudatosan tudjuk, s nem engedjük magunkat megtéveszteni: szemlélet és módszer kérdéséről van tehát szó.

FERENCZ MIKLÓSNÉ

Turi Sándor pályakezdése

Amikor megemlékezünk a 100 éve született, kivételes tulajdonságokkal, adottságokkal megáldott paszabi tanítóról, Turi Sándorról – akinek élete, tevékenysége, emberi nagysága élénk magasodó, a nép felemelkedéséért szüntelen fáradozásra ösztönző példa –, akkor egyúttal tisztelgünk minden igaz néptanító emléke előtt is.

Nagykállóban született, nagyon szegény, sokgyermekes családban, ahol az akkor veszedelmes betegség, a tüdőbaj pusztított testvérei körében. A mai ember számára szinte elképzelhetetlen, hogy bírták a viaskodást a paraszti rétegek – ahonnan Turi Sándor is indult – a legyűrhetetlen ellenféllel, a nélkülözéssel és a tüdőbajjal.

Hosszú, küzdelmes utat tett meg Turi Sándor, amíg a nagykállói elemi iskolától eljutott a Sárospatakon szerzett tanítói oklevélig.

Sok külső intelem és jó tanács mellett vagy ellenére az apa arra inti fiát, hogy tanuljon mindent, ami a pataki iskolában lehetséges. Például tegyen kántori vizsgát is. Érthető, hogy az adott nehéz világban az atyai intelem a pataki diákot arra biztatja, hogy becsülje meg magát, mert otthon megéhezik a taníttatás költségeit. Diákévei alatt szüntelenül érzi a reá nehezedő felelősséget, de alapjában véve vidám természetű, sikerei vannak az iskolában, tanulásban, zenei tudományokban. Tagja az iskolai zenekarnak. Jól játszik klarinéton, tárogatón, harmóniumon, orgonán. Tagja az iskolai tűzoltó egyesületnek is.

Turi Sándor nagyon ragaszkodott családjához, mert érezte azok jóságát. „Az édesapám gondoskodó szeretete, az édesanyám aggódó vigyázása – minden életállomásnál úgy állott előttem, mint a mozdonyvezető előtt a jelzőlámpa.”

Turi Sándor a pataki kollégium falai között formálódott küzdelemre, cselekvésre kész emberré. Ebben a nagy múltú iskolában tanult sok nagynevű magyar: Besse nyei, Kazinczy, Fáy, Szemere, Kossuth, Tompa. Sárospatak iskolája, kollégiuma révén vált híressé. Az annak idején ott tanító Comenius Rákóczi-féle Athenaeumnak, a humanitás valódi műhelyének, a bölcsesség aranybányájának nevezi az iskolát.

Hogy mit adott személyenként tanulóinak az iskola? Csak két egyén elismerő, illetve határozottságot érzékeltető szavait idézem. Bessenyei többek között azt mondja: kegyelmetek nevelési módjának hálálom örökre erkölcsömnek tisztaságát. Kazinczy pedig, aki kollégista korában magába szívja a megújulás szellemét, tanügyi irányítóként közli: aki csak tanít és nem nevel, arra a társadalom az oskolát bízni nem óhajtja.

Abban az iskolában készül fel pályájára Turi Sándor, amely évszázadok óta küldi az ország falvaiba a papokat, tanítókat, hogy végezzék dolgukat, vigyázzanak a népre. Ne urai legyenek, hanem testvérei, és orvosolják őket gondjaikban.

Mit jelentett akkor tanítónak lenni? Eötvös József Népiskolai törvénye óta tanítónak lenni valóságos misszió, küldetés. Ez a hivatástudat munkált a századelő, de még a két háború közötti időszak pedagógusnemzedékeiben is. Ezt az elkötelezettséget vitte magával Paszabra Turi Sándor tanító úr is.

Hazafias, jó erkölcsű, jellemes fiatal férfiak vették át négyéves tanidő után Patakon a tanítói oklevelet. Olyanok, akik az elméleti tudományokon túl jártasak voltak a méhészetben, konyhakertészetben, egyéb háziipari tevékenységben stb. Képesek, képesítettek voltak tehát arra, hogy a megélhetési gondokban segítséget nyújtsanak a falu népének. A mi hősrünk különösen figyelmes, gyűjtögető természetű volt, úgy tele tarsollyal indulhatott a számára kijelöltetett falu meghódítására.

1910-ben, amikor a 19 éves Turi Sándor megkapta a kitűnő tanítói oklevelet Sárospatakon, szerencsére volt álláslehetőség a kezdők számára. Még Nagy-Magyarországon vagyunk. Itt egy pillanatra meg kell állnunk. Többen vagyunk itt, akik a két világháború között szereztünk tanítói oklevelet, és legtöbben ezek közül olyanok, akik 1930–40 között, én például 1934-ben. Ebben az időben álláslehetőség a tanítói pályán egyáltalán nem volt, még akkor sem, ha a tanító, illetve tanítónő a Turi Sándoréhoz hasonló minősítéssel rendelkezett, és egyéb helyzeti adottságai is indokolták tettük volna az elhelyezést. Az én 1934-ben beadott pályázati kérelmemre csak hét év múlva, 1941 januárjában válaszolt a megyei királyi tanfelügyelő közvetítésével a VKM, amikor is engem 107 pengő segélydíj folyósítása mellett próbaszolgálatra bocsátanak, kisegítő tanítói minőségben – de csak akkor, ha igazolom, hogy nem vagyok zsidó, és büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy stb. stb. Azt viszont, hogy teljesen ingyen tanítsak gyakorlati tanítói minőségben, azonnal megengedték, csak előbb biztosították magukat az intézmények, hogy én – illetve mi, akik akkor ebben a cipőben jártunk – semmiféle igényt nem támaszthatok velük szemben.

Ez az idő elmúlt, s ha ma újra jelentkeznék nehézségek, az a meglehetősen reménytelenül nehéz helyzet talán már nem állhat elő.

De most térjünk vissza hősünkhöz, aki 19 évesen valószínűleg az iskola és más egyházi személyek keresésére, ajánlására megérkezik az addig nem ismert Paszab községbe, hogy kis fizetésért betöltse a kicsiket, az I–II. osztályosokat tanító kistanítói állást.

Milyen volt akkor Paszab, Rétköz legkisebb falvainak egyike? 1443 lakos, 273 ház, egy két tanerős református iskola, színmagyar település, túlnyomó többsége református. Piacá Gáván, körorvosa Bujon, gyógyszerháza 5 km-re. (Ezek mind és mind járt nagy jelentőségűek lesznek az új tanító számára.) A továbbiakban girbe-gurba utcák, tenyérnyi ablakok, mezítlábas, háziszóttos ruhájú gyermekek, kíváncsi, de bizakodó nép. Kendertermeléssel, cselédeskedéssel, állattartással, halászattal, háziiparral foglalkoztak, és a kevés jómódú család mellett a többség mérhetetlenül szegény volt.

Ezzel a valósággal találta szembe magát a paszabi református iskola kistanítójaként első munkahelyén az akkor 19 éves fiatalember, aki világmegváltó szándékkal, tele tarsollyal, nyílt szívvel jött ide. Akkor még nem tudta, hogy úgy megszereti ezt a népet (a nép meg őt), hogy élete végéig nem hagyja el őket. Már az első időkben sem volt idegen, és főként nem volt távol tőle ez a világ. Ő is a szegények közül jött, és azt akarta, hogy szeressék, bizalmukba fogadják. „Különben hogyan hallgatnának rám?”

Az iskola kis szobájában lakott az első négy évben, nősüléseiig. Esténként kitanýázott ő is a kiskapuba az öregek közé. Nagy figyelemmel hallgatta bölcs történeteiket az élet dolgairól. A mesék, mondák világába menekített népi nyomorúságról és az emberibb élet utáni vágyakozásról. Az estézések során a tanító úr tárogatózik.

Vele dúdolják, majd éneklik az édes-bús kuruc nótákat. Az öregek megtanítják őt olyan ősi dallamokra, amelyeket tán a nagytiszteletű tudós professzor urak sem hallottak még a Bodrog partján.

Turi Sándor tanulva tanított. Megtanulta a nép esze járását, és arra tanította tanítványait, hogy fogadják be és őrizték meg a régit és az újat is. „Nem az iskola négy fala között bújtam meg, hanem megismertem az emberanyagot, amit alakítani akartam. Elgondolásom sikerrel járt.” „Azonosulni kell a falusi nép életével, gondjával, kultúrájával.” Azért tudott olyan hűséges lenni a kis faluhoz, mert a falu lakossága és az ő lelke világa, humora, kölcsönösen egymásra talált.

A földet is művelni kell. Magától csak gyomot terem. A földnek dudva az édes gyermeke. „Én kezdettől végig a falusi tanítói munka minőségét akartam bővíteni és emelni.” Népművelői és emberi magatartása jellemzője az egységben való látásmód. Mindig az egész falut, az egész népet látta.

Turi Sándor személyiségének legmeghatározóbb vonása az élet teljességének a birtoklása. Úgy érezte, hogy számára legnagyobb jutalom az élettől derűs életlátása és az a bizalom, mellyel az emberek örömeiben, gondjaikban hozzá fordulnak.

Mindenütt ott volt, ahol segítségre volt szükség. Váci Mihály két kiemelkedő mondata jut eszembe Turi Sándor jellemzésére. Az egyik: használni akartam, nem tündökölni. A másik arra a kérdésre válaszol, hogy milyen volt ő? ...hívatlan és érkező, szólítatlan jelentkező, kit minden jó ügy besoroz, a baj magához toboroz...

Mit emelhetünk ki magunknak, öregeknek, fiataloknak s pályakezdésre vonatkozóan?

Tudjuk valamennyien, hogy ma nem egészen az a feladat egy pályakezdő számára, mint ami 1910-ben volt, de vannak örök érvényű dolgok. Mindig nagyon fontos a feladatokhoz, a dolgokhoz való hozzáállás, jó szándék, a nem csüggedő akarat és a hűség a nemes cél eléréséhez, a dolgok véghezviteléhez.

Egy csodálatos üzenetének közreadásával fejezem be pálya kezdésére vonatkozó gondolataimat. Fiától, Zoltántól tudom, hogy amikor őt édesapja a tanítói pályán elindította, az mondta neki: jegyezd meg, fiam, hogy nem az a jó tanító, aki olcsó népszerűség keresése mellett lesüllyed a falu színvonalára, hanem az, aki fel tudja emelni a falut a tanító színvonalára!

Ez az ő üzenete a mi számunkra is.

BAROTA MIHÁLY

Turi, a néptanító

Turi Sándor, az egykori paszabi tanító élete és munkásság máig példaértékű emberi-nevelői magatartást manifesztál azzal, hogy 48 éven keresztül felvállalta Paszab köz-ség iskola- és felnőtt korú lakóinak úgyszólván valamennyi gondját. Mint minden

nagy formátumú személyiség, ő is rendhagyó módon viselkedett: szükségből kiváncsi volt. Mint a népmese hőse, ő is bírta a harcot erővel, bátorsággal, mert hajtotta a népért minden áldozatra kész erkölcsi magatartás szenvedélye, a népből jött és a néphez mindhalálig hű értelmiségi felelősségtudata.

Paszabon a századfordulón a kevés szántóföld mellett a jószágartás, a halászat, a pásztorkodás, a kendertermelés, a dohánykertészet biztosította a lakosság megélhetését.

Szünetben

Turi Sándor 1910-ben ezzel a valósággal találta szembe magát. Az iskolában tanítványai megtanulták, hogy mindenre oda kell figyelni: meg kell ismerkedni a tankönyvekben, könyvekben felhalmozott ismeretekkel, de kisebb figyelmet érdemelnek azok a bölcsességek, amelyek ott vannak az idősebbek tapasztalataiban és munkájukban. Korán felismerte, hogy a tanítónak a katedra csak az egyik foglalatossági területe, figyelmét a falu egész életére kell irányítania. Egyik írásában arról szó: „Már akkor sem az iskolát kerestem, hanem a népet. Az iskola csak része a falunak... igazi munkahelyünk mindig az egész község...” Olyan emberi kapcsolatokat igyekezett teremteni, melyek révén Paszab egy kis központ lett, ahol – a találkozások és kapcsolatok világában – tanítványai szélesebb látókörre, alaposabb ismeretekre tettek szert. Úgy kellett megszerveznie a munkát, hogy jusson idő mindenre. Hajnali négykor már talpon volt, lakása az iskola kis szobája, ott készítette elő az oktatási eszközöket. Státusza „kistanítói” állás. Az 1–11. osztályos tanulók oktatója, fizetése a pályakezdés elején 33 korona 33 fillér.

Már akkor egymásnak adták látogatói a kilincset: egyik a karjára, másik a lábára panaszkodott; volt, aki házépítési dolgokban is kikérte tanácsát. Üres kézzel egyik se jött, tudták, hogy szereti a régi holmikat, korsókat, tányérokat, cserepeket. Az iskolai órákra nagy gonddal készült, a tankönyvi fogalmakat, összefüggéseket a családi életből vett szemléletes példákkal igyekezett megértetni. A mondatrészekről volt szó: „A szekérben is van egy soroglya, van lócs, van kerék. Másként hívják őket, pedig ugyanannak a szekérnek a részei. Így van ez a mondatrészekkel is.” Dolgozatjavítási óra: „Mondjátok meg, hogyan hozzák haza ősszel a kukoricát a mezőről? – Csak úgy felrakják a szekérre, te? – Nem, összekötik kévébe. – Mivel? Kötéllal. – Látjátok, ilyen kötél a pont is.”

Vezető tanítóként, beosztottként mindig az ő személyes példája, szorgalma, ügy-szeretete határozta meg a nevelői közösség életét. Az ellenőrzési naplókban, iskolalátogatási jegyzőkönyvekben olyan megállapítások voltak, amelyek azt bizonyították, hogy az iskolai munka minden területén rend van, igen jelentős hatékonysággal nevelnek, a szertári felszerelést öntevékeny módon maguk készítette eszközökkel pótolták, az órákra gondos vázlattal készültek, a naplókat gondosan vezették, a tantermeket ízlésesen díszítették, az iskola környéke tiszta, a tanulók fegyelmeztettek, nevelőikkel szemben tisztelettudóak, még a nagyobb iskolák sem tudtak ilyen jó eredményt elérni. Magam látogattam tanítási óráit, és meglepetéssel láttam, hogy milyen szemléletes képi nyelven (szólásmondásokkal, hasonlatokkal, közmondásokkal stb.) világított meg egy-egy fogalmat. Óravezetése gondolkodtató és cselekedtető volt, és mindig eleven, színes, humoros, tréfás hangulatú.

Az ő kezdeményezésének köszönhető volt az ötvenes évek elejére kialakult iskolamúzeum. Több évtizedes gyűjtőmunka (főként idős Turi Sándor és ifjabb Turi Sándor keze nyomán) eredménye. A tanterem falán táblák, tárlók szép sorban elhelyezve, ilyen feliratokkal: halászat, pásztorélet, földművelés; a szövés eszközei, a dohányosság és más mesterség tárgyi eszközei; található volt itt kőkorszaki eszköz, szerszám, rovásírásos falitáblák; az egyik falrészén sárospataki tányérok, tálak, kancsók stb. Az egyik táblán ez az írás: „Az emberiség története kicsinyben ott tükröződik a gyermek életében. Ahogyan a gyermek újakkal cserélgeti megszokott játékait, az emberi művelődés is állandóan rombolja a régit és építi az újat. Ennek a folyamatnak eredménye a műveltség.”

Turi Sándor maga is tanulva tanított, vérében volt a népi gondolkodásmód. Arra nevelt, hogy ápolják a hagyományokat, ám fogadják be az új ismereteket is. Megélte, életével kimagaslóan példázta azt a magatartást, amelyre Apáczai Csere János ösztönzött: „Keresve keresd az alkalmat, hogy vagy magad tanulhass, vagy másokat taníthass... Ha az alkalmatosság magával hozza és kitelik tőled, tanító légy.” A faluba látogatókat gyakran meglepte egy-egy humoros, szellemes aforizmával, példázattal, adomával. A példa kedvéért: „Csak nehogy úgy járjanak velünk, mint a vásáros ember az árussal! – Miért, az hogy járt? – kérdezték. – Az árus végig mustrálta az eladó lovát, és ekként vélekedett: Ha ennek a lónak a hátulja olyan volna, mint amilyennek az elejének kellene lennie, akkor ez a ló nagyon jó ló lenne...”

Azokban a vaskos dossziékban, amelyeket az Adattárban és Patakon őriznek, számtalan feljegyzés és tanulmány, igen sok saját gyűjtésű folklóranyag van. Ezeket szerette volna Paszab-monográfia címen megjelentetni, sajnos súlyos betegsége megakadályozta a terv kivitelezésében, reméljük, a mai nemzedék jóvá teszi, és Turi Sándor teljes anyagát meg fogják jelentetni!

Ismeretes, hogy 1954-ben a szabolcsi nevelőket Turi Sándor képviselte a falusi pedagógusok országos konferenciáján. Az igen nagy érdeklődéssel fogadott hozzászólásából kitűnik, hogy valóban néptanító volt, a szó legteljesebb, legnemesebb értelmében. Sok szó esett ezen a tanácskozáson a pedagógia új „útszakaszáról”, amelyhez 1954-ben a pedagógustársadalom érkezett.

A népelet sokrétű hagyományával, világával való ismerkedés nyomán ébrednek a tanulóknál olyan érzelmek, amelyekből sarjad a szülőföldre való kötődés, ebből pedig kitereljesedik a tágabb hazához, a néphez, a nemzethez való tartozás érzése és tudata. Ezért figyelmeztetett szüntelen a népi hagyományokhoz való hűsége. A népi vélekedés szerint „a nemzeti hagyományok ápolása nélkül a népoktatás is olyan, mint a karácsonyfa: tele aggatjuk mindenféle dísszel, csillogó cifrasággal, de nincs gyökere”.

Turi Sándor akkor is egy volt faluja népével, amikor községük szépítése, fejlesztése érdekében – 4000 gyalogos munkaórát munkával, 3000 szekérfuvarral – kellett öntevékenyen cselekedni. De akkor is jelen volt, amikor a község lakosságára kiszabott beszolgáltatást – még a legszegényebektől is – könyörtelenül behajtották. Feljegyzéseiben ezeket az eseményeket is dokumentálta. Aligha volt olyan területe a népeletnek, amivel ne lett volna kapcsolata. Még a halálos ágyon is fogadta a betegágyához elzarándokoló debreceni tanítóképzőszöket, és a maga humoros, tréfás modorában intelmekkel, tanácsokkal látta el őket.

Turi Sándor példaember volt, aki egész életével arra nevel, hogy a magyar tanító-nemzedékek képesek legyenek a változó világ kihívásaira akként válaszolni, hogy nemzetünk, népünk erkölcsi-anyagi-szellemi felemelkedését a jövő évezredekre is biztosítani tudjuk.

MARGÓCSY JÓZSEF

Turi és a szabolcsi népfőiskola

A népfőiskolai mozgalom a mi megyénkbe Sárospatakról „érkezett”. Ott 1936 óta szerveztek ilyen tanfolyamokat, s az egész mozgalom lelke Szabó Zoltán, aki már régebben bevonta az előadók közé Turi Sándort. Ő szívesen sietett az ügy szolgálatára, egykori pataki diáksága kötelezte is erre. Ő hozta el Nyíregyházára aztán Szabó Zoltánt 1939. december 16-án, hogy a Bessenyei Kör egyik irodalmi délutánján a szabolcsiak is részletesebb ismertetést kapjanak erről a mozgalomról.

Vezetett ide azonban egy másik út is. Az evangélikus parasztfiatalokat 1938-ban a nagytarcsai lelkész, Szenczy-Sztehlo Gábor hívta népfőiskolára. Ez a mozgalom is megerősödött, önállósodott, és Tessedik Sámuel nevét tűzte zászlajára. 1940-től már tagozata is indult Orosházán, Csepregi Béla szervezésében.

Turi Sándor hozta a pataki gyakorlatot; ezt összekapcsolták az evangélikus egyház tanítóinak, lelkészeinek nagytarcsai tapasztalatával: így Nyíregyházán is a siker reményében kezdhettek a munkához.

Figyelembe veendő tény, hogy 1939 februárjától 1941 áprilisáig Teleki Pál a miniszterelnök, s ebben az időben fokozódott a figyelem a falu és a parasztság iránt, a szervezettebb nemzetnevelés, az elmélyültebb nemzeti önismeret terjesztése, propagálása érdekében. Ezért nem lehet azon csodálkozni, hogy az első szabolcsi népfőiskola felülről erősen pártfogolt, közigazgatási szervezésben indult el, evangélikus egyházi társadalmi segítséggel.

A hivatalos elnevezés szerint „szabolcsvármegyei” jelzővel induló népfőiskolai tanfolyam 1940. február 19–27-e között összesen 46 gazdaifjúnak tart foglalkozásokat. (A következő években is 30–40 között mozog a létszám.) A Luther utcán az egyik éppen üres evangélikus paplakban kapnak szállást, a Kossuth Gimnázium ad az előadásokhoz termet. Ennek az első tanfolyamnak Turi Sándor a „hangadója”: ő tartja a bevezető előadást a fiatalok ideérkezése napján. „A változó falu” címen beszél: részletesen ismerteti a földművelő parasztság hagyományos magatartását, sok szempontból szerencsés „állandóságát” és változatlanságát. Részletesebben elemzi azonban a változás, változtatás kényszerét, szükségességét – a termelésben éppúgy, mint az életmódban, hiszen ezt elengedhetetlenné teszi a megváltozott világ.

Másik előadását „A népművészet és a házi ipar” címmel tartja: beszámol eredményes motívumgyűjtő útjairól, amelyeket leányaival a környék falvaiban járt végig, s amelyek eredményeképpen megindították családi körben azt a kicsiny szövőműhelyt, amely az egyébként is kendertermelő Paszabon népszerűsége, követésre számíthatott. (Manapság már tudvalevő, hogy miként terjed el a jó példa: 1945 után majd egyre erősödő ipari vállalkozássá terebélyesedett, s jelentős nemzetközi elismeréssel, üzleti sikerekkel folytathatják és végzik ma is ezt a munkát.)

Turi minden szabadidejét itt töltötte a tanfolyamon: részt vett a „Szebbjövőfalva” megalakításában is. Ennek az eszméje is a patakiaktól vették át, ahol ezzel egy régi, másfél évszázados kollégiumi hagyományukat újították fel. A XVIII. század végén ugyanis a diákok – Pánczél vármegye néven – a valóságos megyei közigazgatásnak megfelelő megbízásokat osztottak szét maguk között, választás útján. Diákok kerültek a főispán, az alispán, a jegyző, az ülnökök, a szolgabírák „szerepébe”, és megtanult jogi előírások szerint „gyakorolták” a megyei közigazgatás, a törvényhatósági ülések funkcióit, eljárásait: így készültek jövőendő élethivatásukra. – Ennek a hajdani modellnek korszerű, „falusiasított” megvalósítása a Szebbjövőfalva. Vezetőségét a népfőiskola tagjai maguk választották, s így a tanfolyam ideje alatt „hivatalban állt” ennek a „gyakorló” falunak a bírása, jegyzője, pénztárosa, ellenőre – és így tovább: mindenféle funkcionáriusa, szintén a gyakorlati életre való felkészítés jegyében.

A tanfolyam záróünnepére a vármegyeháza nagytermében folyt le, példátlanul ünnepélyes keretek között. A főispán, az evangélikus és görögkatolikus püspök, a tankerületi főigazgató ült az elsősorban kulturális-népművelési vezető funkcionáriusok karéjában; többen fel is szólaltak az emléklapok kiosztása alkalmából.

Margócsy József előadását tartja. Balra Kuknyó János, közepén Köpeczi Béla

A helybeli Bessenyei Kör, amelynek több vezetőségi tagja előadója az első tanfolyamnak, 1940 tavaszán társasággá alakult át. Az új név felvételével egy időben megalakította a Táj- és Népkutató Szakosztályt, s ennek elnöke a megyei főlevéltáros, Váczy Elemér lett, a titkári teendőket pedig Salzmann György látta el. Ezzel párhuzamosan alakult meg a témákhoz szorosabban kapcsolódó „Szabolcs vármegyei Népfőiskolai Munkaközösség” is. Ennek vezetőségében megyeszékhelyi tisztviselők, tanárok kaptak helyet; az egyetlen nem helybeli az akkor már igazgató-tanító Turi Sándor, Paszabról. Aki alighanem felismerte a bizottság túlságosan városi voltát, ezért meghívta községébe a volt és leendő népfőiskola vezérkarát, hogy közelebbről ismerkedjenek meg egy szabolcsi falu életével. Három, teljes oldalas hírlapi beszámolóból ismerhetjük meg ennek a július végi „tapasztalatszerzésnek” a lefolyását, jelentőségét.

Az ismerkedő faluszemlélt előadások követték. Turi most már adatokkal is szolgált „az aranylábú kis Paszab” történetéhez. Ismertette a Bessenyeiek szerepét, s beszámolt a népművelés, az iskolai munka hétköznapijairól. Részletező előadásából

kitűnt egész nevelői felfogása: nem a katekizáló, vizsgára-látványosságra előkészítő magoltató módszer híve. Gyakorlata szerint le kell hajolni a gyerekekhez, s fel kell emelni a tervezett szintre. Elsősorban kell megérteni az összefüggéseket, megvilágítani az ok és okozat szerves egységét, hogy így majd lépésről lépésre tovább lehessen gondolni és értelmesen tanulni. Ugyanezt igyekezett a népfőiskolán is megvalósítani. „Éhes a falu lelke” – csendül ki itt is, máskor is, minden előadásából, tanítási órájából. A délelőtt és a délután is tartó tanácskozásnak ez az egyetlen olyan alkalma, amelyik a valóságos faluval foglalkozott; a többi vagy szervezeti, vagy messzi-perspektivikus tervekkel, feladatokkal foglalkozott, s különösen a parasztság ideológiai megnyerésének szükségességét fejtegette változatos összefüggésekben.

A Bessenyei Társaság második Népfőiskolai Tanfolyama 1941. január 10-től február 4-ig tartott. Valószínűleg ebben az időszakban készült az a fénykép, amelyen a sapkás-kalapos résztvevők mellett néhány vendég fiatalember is látható, az első sorban pedig a vezetőség tagjai: Kiss Zoltán, Nagyváty József, Turi Sándor, Vác Elemér, Kiss János, Salzmann György. Vác Elemér a népfőiskolák felelős vezetője, Turi Sándor bácsi a tanfolyam „mindenese”, a „lelkek ébren tartója”; a Kiss fivérek evangélikus elemi iskolai tanítók, a tanfolyam „seniorai”, a két fiatal joghallgató a szabadművelési tanács díjtalan gyakornokai, afféle jurátusi beosztásban segítenek a szervezés, lebonyolítás minden fázisában.

A harmadik tanfolyam már a háborús idők nehézségei közepett került lebonyolításra 1942. január 8–31-én; a negyedik pedig a következő, 1943. évben, szintén januárban, és három hétig tartott. Ekkor a népfőiskolások Paszabra is elutaztak, hogy közelebbről ismerhessék meg Sándor bácsi „faluvezetői” gyakorlatát. Megjegyzendő, hogy az 1940. év nyarához hasonlóan a népfőiskola vezetői 1943 augusztusában is elmentek Paszabra. Turi Sándor bevezető előadása után részletes terveket készítettek a továbbiakra. A szép elgondolások azonban a háborús helyzet nehezebbé válása folytán nem valósulhattak meg. Fontos továbbá az is, hogy a nyíregyházi evangélikus egyház leány-népfőiskolát is szervezett Turóczy Zoltán püspök és Weiszer Gyula leánygimnázium igazgató vezetésével. 1942 és 1943 januárjában volt két tanfolyam: ezeknek egyik legnépszerűbb előadója – szinte természetesen – szintén Turi Sándor.

Végül még arról néhány szót, hogy miért is volt olyan népszerű Turi Sándor, miért hallgatták oly nagy figyelemmel, maradandó, jóérzésű okulással. Mindenkivel meg tudta magát érteni: előadásában, alkalmi beszélgetésben mindig egyszerűen, világosan, közérthetően beszélt. (Ezért is tartotta szinte ellenségnek a nagyképű, követhetetlen-zavaros beszédű kiszolgáló, a faluba leérkező jövő-menő embereket.) Nem népiesedett, nem úgy vállalta magáénak a falusi életformát, hogy speciális tájszavakkal, netán zaftos kifejezések közbeszúrásával „közvetlenkedett” volna. Viszont szívesen világította meg hosszabb kifejtendő mondanivalóját valamilyen odaillő példázattal, közmondással, anekdotával, találó képes szójátékkal.

Így tette kedélyesebbé a beszélgetést, könnyebben felfoghatóvá az éppenséggel nehezebb, elvontabb témát – vagy valamilyen nemszeretem aktualitásról terelte el a figyelmet –, főleg az ötvenes években. Szívesen alkalmazta a népköltészeti hármasságot, akárcsak Jókai is a regény-fűszerként használt anekdotázása közben. A folyamatos beszéd során megvolt ezeknek a maguk szerkezeti szerepe. Egyszerre világosabb lett az egész, vagy segített a keservesebb téma elviselhetőbb értelmezésében.

Az egyik helyi népfőiskoláról szóló híradás mellett néhány – forrás megjelölése nélküli – gondolat olvasható. Ismerve Turi Sándor bácsi gondolkodását, stílusát, rá szavazhatunk a szerzőséget illetően. „A népfőiskola nem tudást akar adni, hanem tudásvágyat igyekszik ébreszteni. Megtanít arra, hogy tudjuk megbecsülni nemzeti, ősi értékeinket, tanuljunk meg élni – önmagunkért is; tudjunk hinni saját erőnkben –, és fejlesszük tovább szellemi kincseinket, amelyeket senki sem vehet el tőlünk, és csak akkor veszíthetjük el, ha önként lemondunk róla.”

(Szabolcsi Szemle, 1941. 57)

ERDÉSZ SÁNDOR

Turi Sándor néprajzi munkásságáról

Negyven évvel ezelőtt, tehát 1951 őszén a budapesti és a debreceni néprajz szakos egyetemi hallgatók hortobágyi–rétközi tanulmányi kirándulását Gunda Béla és Ortutay Gyula professzorok vezették. Mondanom sem kell, hogy én is a hallgatók soraiban voltam. A rétközi út bázisállomása Paszab volt, ahol Turi Sándor igazgató úr fogadott bennünket. Feledhetetlen élmény volt részünkre az, ahogyan beszélt, oktatott a néprajzi gyűjtőmunka fontosságáról, Rétköz gazdag néprajzi értékeiről. Összesen vagy húszan lehettünk, s délben mindannyian Sándor bácsi vendégszeretetét élvezhettük. E nap feledhetetlen élményeinek sorába tartozik a délutáni program is, amikor Lacza Mihály néhány mesét mondott, köztük a „Csontos Zigfrid”-et is. Bertók Jánosné tréfái pedig még ma is nehezen tűrnék el a nyomdafestékeket.

Úgy adódott, hogy 1957-ben mint muzeológust a Jósza Múzeumba helyeztek át. Akkoriban Csallány Dezső régész volt az igazgató. Nos, Sándor bácsi akkor is, tehát 1957-ben és 1958-ban bejárt a múzeumba, ahol már többször is alkalmam volt vele találkozni. Engem is kitüntetett figyelmével, s talán nemcsak atyai barátságból érdeklődött az akkor még kezdeti néprajzi gyűjtőmunkám iránt. Jól emlékszem, hiszen nemegyszer mondta, hogy: „Gyűjtsél fiam, gyűjtsél!” Úgy érzem, tanácsát meg is fogadtam. De a teljességhez tartozik az is, hogy Sándor bácsi sohasem mondta: „Publikálj fiam, publikálj!”

Sándor bácsi halála után egy évvel, 1960 tavaszán Hársfalvi Péterrel javasoltuk Turi Sándor néprajzi hagyatékának kiadását. Sánta János, a megyei tanács népművelési csoportvezetője ezt a javaslatot támogatta. Sajnos ez akkor meghiúsult,

ugyanis a család, helyesen, Sándor bácsinak Ortutay Gyulához fűződő több évtizedes barátságára hivatkozva, az anyag megjelentetését Ortutaytól várta. Hogy közöttük milyen volt a megállapodás, azt nem tudom. 16 évvel később azonban, amikor az *Élet és Tudomány*-ban (XXI. 10. sz. 447–451) Turi Sándor és Turi Margit munkásságát méltattam, Turi Margit az írást megköszönve, sajnálatát fejezte ki amiatt, hogy annak idején nem járultak hozzá a hagyaték kiadásához. Még abban az évben, más dolgok miatt felkereste a Jósza András Múzeumot, pontosabban Csallány Dezsőt. Ekkor személyesen is megismerkedhettem Margittal, kiadási ügy szóba sem került, de szóba sem kerülhetett. Ortutay Gyula akkor még élt, sajnos, súlyos beteg.

Turi Sándor néprajzi gyűjtési anyagai a sárospataki „faluszeminárium”-ban a Néprajzi Múzeum és a Jósza András Múzeum adattáraiban, valamint a családi levéltárban találhatók. Mivel Sándor bácsi a gyűjtéseit több példányban gépelte, azonos gyűjtési anyag több helyen is megtalálható. A fentiekből adódóan, sajnos a teljes anyagot máig sem ismerem. Valószínűleg ennek tudható, hogy egy-két dolgot máig sem értek!

Megemlítem, hogy Turi Sándor iskolaigazgató urat Ortutay Gyula egyetemi hallgató első ízben – Kiss Lajos múzeumigazgató ajánlásával – 1931-ben kereste fel. Az első találkozásukkor létrejött barátság halálukig tartott. Ortutay Gyula ekkor ismerkedett meg Korpás László mesemondóval, akinek meseanyagát főleg Turi Sándor, kisebb részt Ortutay Gyula gyűjtötte össze. E mesegyűjteményből néhány bekerült a „Nyíri és rétközi parasztnépek” (Gyoma, 1935) kötetbe. Ebből kitűnik, hogy Korpás László nagy mesemondó volt. Joggal feltételezhető, hogy egy-kétszáz mesét tudott. Korpás László meséinek azonban teljesen nyoma veszett! Számomra máig sem érthető az sem, hogy Ortutay Gyula miért nem foglalkozott Korpás László meséinek kiadásával. De hát nem foglalkozott Szendrei István és Bertók Jánosné meséinek, tréfáinak kiadásával sem. Tény az, hogy három mesemondó anyaga jelenleg sehol sem található.

Az 1930-as években más, idős mesemondók is éltek a Rétközben. Számomra érthető, hogy Ortutay Gyula Lacza Mihállyal nem 1931-ben, hanem csak 1938-ban, tehát Korpás László halála után ismerkedett meg. Szerencsére Lacza Mihály is jó mesemondó volt, s nagyobb szerencse az, hogy ez a meseanyag megmaradt. Ebben már eléggé érintve vagyok, mivel ezt az anyagot – Ortutay Gyula végakarata szerint – én rendezhettem sajtó alá, illetve írhattam meg hozzá a bevezető tanulmányt. Ebben 82 népmese van, de ezeket már teljes egészében Ortutay Gyula gyűjtötte össze. A kötetet öt évvel ezelőtt adtam le; remélem, megélem még a megjelenését.

Térjünk vissza Turi Sándor munkásságához. Sajnos, a publikálás nem volt erős oldala; talán túlzott szerénységből adódóan, sohasem törekedett arra, hogy előadásait, dolgozatait, néprajzi gyűjtéseit kinccsé tegye. Tudjuk, hogy „Paszab múltja és jelene” címmel össze akarta állítani falujának monográfiáját, melyben a néprajz kellő teret kaphatott volna. Ebben a részben kívánt írni a kihalt mesterségekről, a dohányosok

életéről és szokásairól, a kukorica termesztéséről, Paszab népköltészetéről. E gyűjteményből mindössze „A régi dohányosok élete és szokásai” című dolgozata (*Népünk hagyományai*ból Bp. 1955. 83–92) és a „Szabolcsi adomák és szólásmondások” című adatközlése (*Szabolcs-Szatmári Szemle* 1956. 111–112.) jelent meg. Megemlítem még, hogy a mindenkori megyei napilap 1954–1958 között mindössze nyolc szemelvényt közölt Turi Sándor néprajzi anyagából. Ezek alapján tudomásul kell vennünk azt, hogy e publikációk nem voltak elegendők ahhoz, hogy Turi Sándor munkássága a néprajztudomány vérkeringésébe kerüljön. Pedig ez ideig, akik csak egyet is „köhintettek” a néprajz berkeiben, azok neve bekerült a *Magyar Néprajzi Lexikon* öt vaskos kötetének valamelyikébe. Nos, Turi Sándor neve ezekből hiányzik!

Turi Sándor néprajzi munkásságáról, emberi nagyságáról való véleményem az elmúlt négy évtized során mit sem változott. Ezen a helyen is megismétlem, hogy Turi Sándor néprajzi gyűjteméseit össze kell szedni, rendszerezni, kiadni. Akkor, de csak akkor valóban ország-világ elé tárhatjuk, hogy Turi Sándor néprajzkutató is volt!

NÉMETH PÉTER

Turi Sándor és a Jósza Múzeum

Paszab múltjának régészeti emlékeit a település hajdani szellemi vezetői mindig is megkülönböztetett figyelemmel kísérték. Az első ajándék, egy talpcsöves rézkori tál, valamint egy bütykös csésze még 1897-ben, Veres János református lelkész ajándékaként került a Szabolcs vármegyei Múzeumba. Később is támogatta intézményünket, egy 1907-ből Jósához írt levelében olvashatjuk, hogy „két darab régiségi leletet adtam; személyesen a Nagyságos úr kedves lányának...”, s kéri Jósát, „kegyeskedjék... a bevitt tárgyakat a vármegyei régiségi múzeum számára – ha ugyan erre méltók azok – elfogadni”. A sort Kun Bertalan református tanító folytatta (első tette egy középavar orsógomb eljuttatása volt 1912-ben), ki nyugalomba vonulása után is folyamatos gyarapítója volt gyűjteményünknek. Nem maradhat ki a sorból dr. Veress Sándor paszabi adóügyi jegyző sem, aki 1925-ben például a Hordozó dűlőben Szendre József örökbérletbe kapott házhelyén készített burgyé – földbe ástott kunyhó – készítésekor napvilágot látott „egy kas régi edényt” küldött be a Jósza Múzeumnak. Mégis, a legtöbbet Kun Bertalan utóda, Turi Sándor tette Paszab múltjának megismertetéséért. 1926-tól egészen a halála előtti évig, 1958-ig szinte évenként jelentkezett régészeti leletbejelentéseivel múzeumunknál, de főképp Kiss Lajos igazgatósága idején.

Sajnos, én személyesen még egyetemi hallgató koromban már csak Kiss Lajost, az Atyát ismerhettem meg, Turi Sándort már nem. De ennek ellenére úgy vélem, hogy nemcsak származásuk azonossága, de alkati és habitusbéli hasonlóságuknak volt köszönhető kialakult mély együttműködésük, mondhatnám barátságuk, mind ez természetesen a Jósza Múzeum javára fordítva.

Mikor is kezdődött ez a kapcsolat? Az alispáni jelentésekből az 1926. évre datálhatjuk, amikor is Kiss Lajos számos paszabi leletről számol be. A törvényhatósági út építése alkalmával a régi temető helyén, valamint a Hordozó dűlőben talált őskori leleteket Veress jegyző úr, az Akasztódombi négy kőbaltát a nyugalmazott Kun tanító úr ajándékozta a múzeumnak, az Öved dűlői leletekre – ahol Kiss Lajos ásatást is végzett – viszont „Turi Sándor református tanító hívta fel az igazgató figyelmét”. Ezután csak úgy ömlenek a muzeális értékek – s nem csak a régészetiiek – Paszabról: 1927-ben például Freidrich August szász választófejedelem 1791-ben vert $\frac{2}{3}$ tallérja, Ferencz József és XIII. Leó bronz emlékérmé és sok más pénz mellett egy gyűrű és a lónyai uradalom bélyegzője került Turi Sándor ajándékaként Nyíregyházára. Nem véletlen tehát, hogy az alispáni jelentés 1928. évi múzeumi beszámolójában Kiss Lajos mint „múzeumunk lelkes barátja”-ról szól személyéről. Nem véletlen, mert a következő évben már az 1836. évi törvénycikkkel, 14 db régi írással, háromágú szigonnyal, jégpatkóval, 2 db aratósarlóval, s egy Gyenge Sándor részére 1860-ban készített cserépkulaccsal gyarapította a múzeum könyvtárát, illetve néprajzi osztályát.

Nincs mód és lehetőség, hogy Turi Sándor valamennyi múzeumi tevékenységéről itt és most számot adjunk. De lapozzunk bele a múzeumi adattár paszabi dossziéjába, ahol különös dolgokat találunk. Úgy tűnik, Kiss Lajos mellett lépésről lépésre elsajátította a régészeti feltárás különböző metódusait, így már 1933-tól találkozunk egy általa készített Paszab-térképpel, melyre bejelölte az éghalmi leletmentes helyét. Egy másik kettő belterületi vázlaton már házhelyek (a zsidó temető, Sánta Lajos és Sánta József házai, míg a másik oldalon a községi faiskola, Mészáros Sándor és Katona Mihály házai) vannak feltüntetve, azon belül a különböző leletek és jelenségek egymáshoz való viszonya. Egy 1939-ben kelt helyszínrajzán a Hordozó dűlőben feltárt csontvázak mérethelyes rajzán túlmenően a leletek pontos elhelyezkedése, mélysége is szerepel, sőt mellette az az általa kiállított napszámjegyzék is, melyen Sánta József és Nagy József elismerik, hogy 4 P-t „a régészeti ásatás napszámdíja fejében” felvettek. Ezt is Turi Sándor állította ki, ugyanúgy az ásatási jelentést is ő írta meg, igazolván, hogy közel másfél évtized alatt elsajátította a kor ásatási technikáját.

Egy 1944. március 1-jén kelt levelében, ahol a jellegzetes írását egy zsugorított kora rézkori sír rajza szakítja meg, nem kis önérzettel az alábbiakat írja: „A Zádó dűlőben temető van. A Zádó part délkelet felé lejtő oldálán az utóbbi időkben kiasott sírokból ős cserepek, csontok kerültek elő összetört állapotban. Újabban sírok ásásánál személyesen felügyelek, s mai napon 115 cm mélységben újra cserepek kerültek elő. A szakszerűen végzett ásatás után zsugorított csontvázat találtunk. A további sírásást felügyelet alatt végzik, s ha újabb lelet lesz, akkor mint »telepgyanús helyet«, tervszerű munkával felkutatjuk.” Mindez egy iskolai nyomtatvány hátlapján írva, a tanító munkáját ellenőrizendő született úgynevezett vázlaton, a II. világháború sűrűje előtti hónapokban!

Turi Sándor utolsó leveleiben arról számol be, hogyan szervezte meg a Jósza András Múzeum fiatal őskori régészének, Kalicz Nándornak paszabi ásatását 1956 októbe-

rében. 1957. május 6-án, Nyíregyházán járva, egy agyagedényt hozott be az ócska-temető déli részéről, Gönczi Antalné háza mögül, mint ezt Csallány Dezső igazgató, volt elődöm feljegyzése igazolja. Utolsó két bejelentése – egyiket kézzel is aláírta – már géppel íródott, mindkettő 1958. július 8-án kelt. Egyikben a volt Görömbei György-féle kertben talált cserepekről tudósít, a másikban egy ÉD-i csontváz mellett talált – a rajz alapján ellentétesen fekvő –, minden valószínűség szerint háló-nehezekekről. Rá egy évre már barátai, tisztelői kísérték őt is a paszabi temetőbe, örök nyugvóhelyére.

Ki is volt tehát Turi Sándor, a múzeumi mindenes? Tudomásom szerint még a megye pedagógiatörténetében nemigen kerítettek sort arra, hogy feltárják a szabolcsi tanítók I. világháború után létrejött egyesületének történetét. Pedig itt kell keresni Turi Sándor és Kiss Lajos kapcsolatának a gyökereit is, hiszen Kiss Lajos a 20-as évek elején nem egy cikkével (mint például *Hogyan gyűjtsünk helyneveket?*, *Nyíregyháza vízimalmai* stb.) a *Szabolcsi Tanító* hasábjain ismertette meg magát, verbuválta a Jósza Múzeum barátait. Éppen a Paszab–Balsa–Viss háromszögben három kiváló tanító is akadt (Kun Bertalan, Fekésházy József, Bartha Lajos), akik érdeklődésüktől vezettetve is, már Jósza András idejében is a múzeum baráti körét alkották. Kun Bertalantól vette át a stafétát – úgy is, mint utódjától – a fiatal néptanító, hogy a nála idősebb Kiss Lajossal való szoros barátság révén beírja nevét nemcsak faluja, de a Jósza András Múzeum történetébe is, örökre.

TURINÉ SZINOK HAJNALKA

A család

Manapság sok szó esik a családi háttérrel, annak jelentőségéről. Alkotómunkát végző, hivatásukban eredményeket elérő személyiségek nyilatkoznak arról, milyen sokat jelent számukra a nyugodt, békés családi légkör, a családi összefogás a siker érdekében. Turi Sándor életében kétszeresen is megvolt ez a családi háttér.

Az első a szülői ház, a nyolcgyermekes család, amely lehetővé tette, hogy a szegény sorú, eszes kisfiú képesítést szerezzen, végig jó eredménnyel. S ezt nem csupán az anyagiak előteremtésével érte el. Az édesanya szeretete, derűje kíséri útjára és fogadta minden alkalommal a hazatérő kisdiákot. Édesapja bölcsessége segítette eligazodni, amikor döntenie kellett, levelezésük volt a kapocs az otthon és a kolégium között.

A paszabi református egyházhoz kinevezett kistanító működése megkezdése után is szoros kapcsolatot tartott a szülői házzal. S amikor az édesapja 1916-ban meghalt, Sándor fia az özvegy édesanya támasza, a családi háttér cselekvő részes lett. Testvéreit taníttatta, ruházta. Figyelemmel kísérte mindannyiuk sorsát, amíg éltek, s amíg ő élt. A nagykállói Turi család tagjai gyakori vendégek voltak a paszabi

Az iskolában Sándor fiával és menyével

Turi háznál. Egyik-másik testvér heteket, hónapokat is ott töltött, amikor nehéz volt álláshoz jutni.

Eközben Turi Sándor is családot alapított. Nőül vette gyermekkori szerelmét, a nagykállói Kiss Juliannát. 1916-ban az egyház kistanítói lakást vásárolt számukra, nagy kerttel. Négy gyermekük született. A szelíd, csöndes édesanya nagy türelemmel nevelte gyermekeit. Az édesapa 1923-ban kántortanítónak lépett elő, ekkor a tágas kántortanítói lakásba költöztek át. Itt négy évet töltöttek el, amikor az édesanya cukorbeteg lett. Betegsége alatt is igyekezett magát hasznossá tenni, ruhákat varrogatott növekvő gyermekeinek. Betegsége egyre súlyosbodott. Napi háromszori inzulininjekcióra volt szüksége. 1940-ben, 47 éves korában elhunyt.

Az édesapa a szülői háztól hozott családi összetartás érzését gyermekeibe is átplántálta. A munka szeretetére, segítőkészre nevelte őket, s ezt személyes példaadással is erősítette. Gyermekei haláláig szeretettel és tisztelettel vették körül. Átsegítették a nehéz időszakon, amit felesége ápolása, majd elvesztése jelentett. Mellette álltak később is, mindig, amikor erre szüksége volt.

Ez a családi háttér sokat jelentett Turi Sándor életében.

Négy gyermeke közül két fia szerzett diplomát. A lányok a Nagykállóban végzett négy gimnáziumi év után otthon maradtak. Az ő továbbtanulásukat akkori anyagi erejük nem tette lehetővé. Sok olvasással, önképzéssel szélesítették látókörüket, gyarapították tudásukat.

Ilona, a legidősebb testvér vállalta beteg édesanyja oldalán, majd halála után a háztartás vezetését. A Turi háznál gyakran megforduló rokonokat, vendégeket ő látta el jó falatokkal. Kiss Lajos múzeumigazgató és családja, dr. Ortutay Gyula néprajztudós egyetemi tanár, dr. Vigváry László belgyógyász, dr. Vác Elemér vármegyei levéltáros és még sokan mások – akikkel édesapja munkakapcsolatban állt, de egyidejűleg bensőséges viszonyban is volt –, mesélhetnének erről. Ilona biztosította az egész napos vendéglátást a Nyíregyházi Népfőiskolai Munkaközösség paszabi összejövetelein 1940-ben és '43-ban. A testvérek családalapítása után ő otthon maradt édesapjával, ő volt a gondviselője.

A második gyermek, Margit tizenöt éves korától édesapja jobbkeze az iskolai munkában. Sokoldalú tehetségével több területen is segíteni tudott. Szemléltetőeszközöket rajzolt, műsorokat készített elő nemzeti ünnepekre, táncokat, színdarabokat tanított be iskolás gyermekeknek, majd színműveket az ifjúságnak igen magas színvonalon. A színpalakat ő maga tervezte és festette. A falu kulturális életének lelke volt sokáig.

Az 1930-as évek elején Turi Sándor Margit leányát is bevonta a múzeumi gyűjtőmunkába. Ennek folyamán ismerkedett meg a szövés-fonás technikájával, s kezdte gyűjteni, lerajzolni a házi szőttesek gazdag mintavilágát. De nem állt meg a gyűjtésnél, hanem a már nevükön is ismert szegfűs, rozsmaringos, koszorús stb. mintákból művészi ráérzéssel díszpárnákat, terítőket, falvédőket, függönyöket, ruhákat tervezett, s azok szövéséhez csoportot szervezett. Megteremtette a sajtószerű lebegő fonalú paszabi szőttest, melyről Kiss Lajos múzeumigazgató elismeréssel nyilatkozott 1939-ben.

Turi Margit e tevékenységével két igen fontos feladatot szolgált. A gyáripar térhódításával kiszorult házi szövés mintakincsét átmentette az utókor számára, egyben munkaalkalmat teremtett a falu fiataljainak. Tizenöt éven át vezette a szövőüzemet. Magyar és külföldi kiállításokra vitte kollekcióját, a paszabi szőttes egyre népszerűbbé, ismertebbé vált.

Eközben a házipari tevékenységek s általában a népművészetek terén nagy szakértelemre tett szert. Magasabb szintű feladatok elvégzésére is alkalmasnak találták, így került a Házipari Szövetkezetek Országos Központjába, Budapestre.

A szövetkeztől tömörült paszabi szövőcsoport élére 1951-től nővére, Ilona állt. Margit Budapestről is figyelemmel kísérte munkájukat. Segítségével jutott a paszabi házipari szövetkezet mai otthonához. Szőtteseket tervezett magas szintű hivatalok, magyar és külföldi éttermek rendeléseire.

Levezetés útján állandó kapcsolatban maradt édesapjával, családjával, de gyakori volt a kölcsönös látogatás is. Margitka gyakran hozott Budapestről vendégeket.

A népművészet országos szakemberei is meg akartak ismerkedni Turi Sándor bácsival és a paszabi szövözüemmel.

A *Szabolcs-Szatmári Szemle* 1971. februári számában közzétett tanulmányában olvashatjuk: Apám árnyékában éltem. Ez a kijelentés a tehetséges gyermek alázata, egyben elismerése édesapja iránt, aki sokirányú szakértelmével leányát irányította, maga után vonta. Kiteljesedve mindketten kivívták maguknak az alkotó tehetség tiszteletét.

Turi Sándor két fia közül az idősebb Sándor, a fiatalabb Zoltán, aki a család kedvence volt. Az édesapa szerető szíve nem zárta ki, hogy időnként megnadrágozza rakoncátlankodó kisfiát. Mindketten a nagykállói gimnáziumban kezdték tanulmányaikat, majd a sárospataki tanítóképzőben folytatták, ahol organista-kántori oklevelet is szereztek.

A nyári szünidőkben édesapjuk megbízásait teljesítették: részt vettek régészeti ásatásoknál és a néprajzi gyűjtőmunkában. Sándor kitűnő organajátékával gyakran helyettesítette édesapját.

A háború alatt mindkét fiú katonai szolgálatot teljesített, majd szovjet fogságba estek. Hazaírott leveleik, lapjaik a gyermeki hűség bizonyítékai özvegyiségre jutott támaszuk felé.

A fogságból szabadulva Sándor a paszabi általános iskola igazgatója, Zoltán a pátrohai, majd a buji iskola orosz szakos tanára lett. Zoltán a buji és a paszabi iskolát gazdagította tartalmilag és esztétikailag kifogástalan rajzos szemléltetőeszközeivel. Sajátságos stílusa elárulta alkotóját. Sándor a fafaragásban, barkácsolásban jeleskedett.

1953-ban a paszabi iskolamúzeum berendezésekor két fia segédkezett édesapjának.

A két fiú családja adta idős Turi Sándornak azt az örömet, amivel élete utolsó éveit bearanyozták: az unokák szeretetét. A hároméves Ági így hívta egyszer szietősen nagyapját: „Gyere nagyapám, most tojja a kotló a kiscsirkéket!”

Talán nem véletlen, hogy Turi Sándor két menyje és négy unokája is pedagógiai végzettségű.

KÖPECZI BÉLA

Emléktábla-avató

Turi Sándort, aki 48 éven keresztül volt Paszab néptanítója, innen, e falu iskolájából kísérték utolsó útjára 1959. január 10-én. A sárospataki református tanítóképzőben végzett 19 éves fiatalember 1910-ben kezdte el tanítói munkásságát egy olyan faluban, ahol az ő gyűjtése szerint 324 család élt, s ezek közül 92 teljesen földnélküli volt. A lakosság kendertermelésből, az ehhez kötődő háziiparokból, dohány- és kukorica-termesztésből, jószágartartásból, cselédeskedésből próbált megélni nyomorúságos

körülmények között, alacsony kulturális színvonalon. Ez a keserű valóság arra ébreszti rá, hogy nemcsak a református elemi iskolával kell foglalkoznia, hanem a falu egész lakosságával és annak minden tevékenységével. Ez az érdeklődés viszi a hagyományok feltárásához, a néprajzi, régészeti gyűjtéshez, de ez indítja arra, hogy gazdasági kérdésekkel is foglalkozzék. Az akkori közállapotokra jellemző, hogy a néptanítónak, ha lelkiismeretes ember, nem csupán a falu műveltségi színvonalának emelését kellett szolgálnia, de még gyógyítania is.

Turi amellet, hogy a paszabi iskolát és magát a falut minden gondjával magára vállalta, Kiss Lajos és Ortutay Gyula segítségével a régészet és a néprajz módszertanát megtanulta, és olyan gyűjtőmunkát végzett, amely iránt a tudományos körök érdeklődését is felkeltette. Előadásokat tartott a sárospataki és nyíregyházi nép-főiskolán mindenekelőtt a faluról, annak életéről, hagyományairól, de a felemelkedés szükségességéről is, Móricz és a népi írók mozgalmának szellemében.

Az államosítás után tovább tanított – most már többedmagával, köztük családtagjaival – a paszabi iskolában, de folytatta egyéb irányú munkásságát is, főleg a falu múltjának, jelenének megismertetése érdekében. 1951-es önéletrajzában írta: „Tanítói és nevelői munkával négy évtizedet töltöttem itt Paszabon. Életfelfogásom és munkám eredményeit a szakértő le tudta olvasni. Ott volt az iskola rendjében és tisztaságában, minőségi díszítésében, a haladó szellemű nevelői munkában.” Ez azt bizonyítja, hogy ő magát elsősorban pedagógusnak tartotta, s ebben alapvetően igaz volt. Turi Sándor valóban példamutató nevelő volt, akit nagyra becsült nemcsak a falu, hanem a szélesebb pedagógus és tudós társadalom is.

Az emléktábla felállításával egy olyan bölcs embert tisztelünk meg, aki oktatást-nevelést és társadalmi munkát ötvözött, s aki példát mutatott arra, hogy milyen lelkiismeretesen, áldozatkészen, fáradhatatlanul lehet egy nagy ügyet, a szegénységből és elmaradottságból felemelkedni akaró nép ügyét az oktatással és neveléssel, a szellem és erkölcs, de a gyakorlatiasság eszközeivel is szolgálni.

(Pedagógiai Műhely, 1991. november, Nyíregyháza)

*Az emléktábla alatt két fia:
Zoltán és Sándor*

Márványtábla helyett

(Emlékezések, visszatekintések)

Turi Sándor nemcsak életében hagyott nyomot, hanem halála után is megmaradt a kortársak emlékezetében. Ezt nagyszámú méltatás tanúsítja. Az egyetlen könyv, Barota Mihály pedagógus-író 1981-ben disszertációként írt monográfiája, amelyet a Pedagógusok Szakszervezete Szabolcs-Szatmár Megyei Bizottsága 1981-ben jelentetett meg, életrajzi adataival fontos hozzájárulás pályájának megismeréséhez (olvasható Paszab község honlapján). Ebben a záró fejezetben azokat az írásokat gyűjtöttük össze, amelyekben az utókor tette mérlegre a tevékenységét.

Hallotta?

A Szabolcs-Szatmár megyei tanács művelődési osztálya kiadja Turi Sándor paszabi tanító néprajzi gyűjteményeit. Turi Sándor évtizedekig gyűjtötte megfigyeléseit a Tisza menti kis faluról. Néprajzi hagyatékából legértékesebbek a község paraszt-ságának gondolkodására, humorára vonatkozó részek.

(Szabad Föld, 1961)

Pedagógusnapra

Lapunk hasábjain nem lehet egyoldalúan csak az iskolai oktató-nevelő munka jelentőségét méltatni. Szólni kell arról a nem kisebb jelentőségű tevékenységről is, amit a pedagógusok az iskolán kívül végeznek. Az első pedagógusnapon, az elsők között lett „kiváló tanító” Turi Sándor. Olvasóinknak nem kell őt bemutatni, tevékenységét, a népművelésben végzett munkáját mindannyian jól ismerjük. Turi Sándor azóta itt hagyott bennünket, mégis rá hivatkozom, mert az ő gazdag életében, az ő sokirányú munkásságában érezhettük legjobban, hogy az igazi pedagógus nemcsak az iskolában tanít és nevel. Turi Sándor nem sok van, de a népért élő, a népművelésén, nevelésén fáradó pedagógus annál több.

(Népművelés, 1962 – vezércikk)

Márványtábla helyett

Emléksorok Turi Sándor paszabi tanítóról

Aprócska gyerek voltam még, apám kézen fogva vezetett, amikor Nagyszalontán, egy szűk kis sikátorban összetalálkoztunk egy ősz öregemberrel. Apám nagyot köszönt,

a bácsi fogadta. Én néztem, amint közelebb hajlik hozzá édesapám, s kérdez valamit. Talán azt kérdezhetette: hogy tetszik lenni, tanító bácsi? Nem hallottam a választ, s édesapám még közelebb hajtotta fejét az öreghez, s akkor kezdtem újra figyelni a suttogásra, amely így szólt: Jól vagyok, gyermekem, csak beszélni nem tudok már. Odaadtam a hangomat, nektek.

Azóta is mindig eszembe villan a történet, ha öreg tanítókkal, tanárokkal fogok kezni, ha vallatom őket az életükről, mert olyan munkásai a hétköznapiaknak a tanítók, olyan napszámokai az életnek, amilyenek kevesen akadnak. Egyik a hangját adja oda, beszéde erejét, másik az egészségét, de valahogy szétszórja, szerteszórja mindenét. Ilyenek voltak ők, már a XVI., XVII. századtól, hiszen kire volt bízva a nép, ha nem a magyar tanítóra, aki több-kevesebb sikerrel olykor saját szabadsága kockáztatásával (ha a földesúrnak nem tetszett) tanította, művelte, gyomlálta, serkentette a nép elejét – a gyermekeket.

Ilyen volt Turi Sándor is, akiről az emlékezet szól, hiszen keze fogásának erejét, melegét nem is olyan távoli múltban magam is éreztem. 1956 késő nyarán találkoztunk utoljára. Ott volt – ahol szokott, az iskolában. Váratlan látogatók voltunk, mégis olyan fogadtatást kaptunk, mintha régi szép ismeretségből bukkantunk volna elé. Baráti jó szót, olyat, amelyre mindig visszaemlékszik az ember, képet az életsorsról, amely neki jutott, valóságos kis összefoglalót arról, hogyan is kell az életet végigküzdeni – mindig felelősséggel. – Az életemet kérdezed? Megpróbálom elsorolni, ahogy életrajzok írnák, idézve egyszer önmagammat.

„A magyar falu fejlődésében és megújulásában a külső területen megindult újszerű gazdálkodás módszerével együtt kell haladni a műveltségi vonalon megindult minőségi munkának. Kinn, a határban, a hangoskodó traktor szánt mélyebb barázdát, benn a tervszerű, felvilágosító szándék épít boldogabb világot. A paszabi állami általános iskolában tehát lelki területen végzek traktori munkát, már 42 év óta, A 42 évet nem adják ingyen. Én így külsőleg nem sokat mutatok, de bennem a motor még nagyon jó. Ha a munkaellenőrök meglátogatnak, csak egy-két csavaron igazítanak megszokásból, és azt állítják, hogy a további szántásra generáljavítás nélkül is alkalmas vagyok. Így a 42. év végén olyan a visszatekintés, mintha egy igen nagy mező szélén állnék, és végig kell szaladni rajta: emlékezetben. Sietségben, csak a rikító virágokból tépek, a zöldjét és a töviseket nem szedem csokorba.”

1910 szeptemberében kezdte el Paszabon a tanítást. Ahogy ő vallja: „Már akkor sem az iskolát kerestem, hanem a népet. Az iskola csak az a része a falunak, ahol a kisebb magyarokat neveljük, de igazi munkahelyünk mindig az egész község. A társadalmi tagozódás, a gazdasági helyzet alakulása, a falu története, fejlődése és a nép érdekes lelkivilága kezdettől fogva megfigyelési területem volt. Meg akartam érteni azt a magyar életet, amibe kerültem, és ami a vízi világból földművelő tájjá tudott alakítani egy darabot a magyar földből.”

Így indult az élete 1910-ben, a kezdet kezdetén. De egyéb gondok is tornyosodtak elé, szép számmal, az iskola és a tanító nem csak nevelő volt, abban az időben: minden.

Orvos, patika? Arra ennek a szegény falunak nem tellett. Hogyan vagy miből? Mit csináljon a tanító? Orvoshiány miatt évekig bejárt Nyíregyházára, a kórházba, hogy az akkori idők haladó gondolkodású orvosaitól ellesse, megtanulja a betegápolást, hogy szükség esetén egészségügyi tanácsokat is adhasson a falu népének. Így volt természetes – az ő életében. Oly sokszor megmosolyogták legkedvesebb barátai is, mikor a legkellemesebb beszélgetések közepette rákopogtattak, s hívták a tanító urat: szüléshez. Sohasem volt képes elhordozni azt a felelőtlenséget, hogy több százesztendőös hagyományokból fakadón avatkoztak be avatatlanok a gyermek világra jöttébe, s nagyon sokszor tragikusan. Az ő receptjeit a városi gyógyszertárakban is ismerték. Hiányzott ugyan az aláírásról az orvost fémjelző „déer”, ő mégis e nélkül kérhette a legfontosabb életmentő gyógyszereket is. Egyszóval, orvos is volt, évtizedeken át.

Hogy mennyire nem volt könnyű az élete, arra elég csak azt felemlíteni, hogy négy gyermeket nevelt, s 1940-ben özvegyen, egyedül állt és élt, s hogy hogy tellett mégis mindenre idejéből, erejéből, azt talán az a csodálatosan fegyelmezett munkatempó példázza, amely ezen az életúton végigkísérte. Minden reggel pontosan négy órakor kelt. Télen úgy, mint nyáron. Harminchét esztendőn át a községi takarékpénztárnak volt pénztárosa, sokáig „társadalmi munkában”. Az életrajzi utat úgy is össze lehetne állítani, hányszor kapott kitüntetést, soron kívüli előléptetést, mennyi és mennyi tudományos egyesület vagy tanácsadó testület sorolta tagjai közé.

Mégis, legnagyobb munkaterülete, az iskola, a gyermek maradt. Az iskoláért minden áldozatra hajlandó volt. Tisztaságért, díszítéséért, rendességéért rendkívül sokat áldozott. De ezek után mindig jól érezte magát, otthon érezte magát az iskolájában. És ahogy magáról vallotta: mindig jókedvvel dolgozott. Derűs életlátása volt számára a legnagyobb jutalom s az a bizalom, amit mindenkitől megkapott, kora reggeltől késő estig, ahányszor rákopogtattak, ahányszor segítségül hívták. Voltak pedig számára is nehéz, embert próbáló évek, események, százharminc-százötven gyereket tanítani, és ismét az ő szavait kérem kölcsönbe, mert azt fejezte ki, minden vallomásában, hogy: „ha újra kellene kezdeni az életet, megint paszabi tanító szeretnék lenni.”

Életének három motívumát érzem ide rögzíteni valónak, azt a mindent, amelyet magából szórt szét, iskolától, énekkaron át, orvosi szerszámok kezelésén keresztül, a néprajzi gyűjtő lélekmérő tevékenységéig. Apró kis jellemzésekből próbálom felépíteni azt a felépíthetlent, amely akkor zárult, mikor nyugdíjazása után három hónappal egyszer fölutazott Budapestre, s nem tért többé vissza – csak koporsóban. 1944, háború, front. A német hadvezetőség három kis falut, közöttük Paszabot is áttelepíti. A Tisza vonalán áll a harc, s Turi Sándor tanító úr négy gyerekkel két kezításkát visz magával. Egyikben sebkötöző szerszámok, orvosi műszerek találhatók, másikkban a takarékszövetkezet pénzvagyont s a könyvelés adatait rejt el, úgy érkezik az áttelepített faluba.

Ebben az időben látták csak szótlanoknak és szomorúnak, sok-sok minden rémítette meg akkor, emberek sorsa, faluja sorsa és az ország gondja. A front dúlt,

a sebesülteket hozták, s ő éjjel-nappal ment, ahová hívták. Olyan sebeket gyógyított, kötözött, varrt vagy operált, amelyekre emlékezni is jó, mert emberek kezét vagy lábát mentette meg gyors, hozzáértő beavatkozással. S a tragédiák kellős közepén, mikor sokan elveszítették a fejüket, csendes szóval tanított, magyarázott, nem csak a sebesülteknek, egyformán mindenkinek. „Minden változás megrázkódtatásokat hoz, minden új vérbe kerül, minden teremtdésnél, szülésnél ott van a fájdalom. Ne felejtétek el” – mondta a fejüket vesztetteknek, s csöndesen továbbvitte a táskát, hogy idejében odaérjen, ahol segíteni kell.

Aztán visszatelepült a falu, s a régi falak között elkezdődött az új élet. Gyerekek... Úgy tanított, úgy nevelt, hogy érezze minden tanítványa az élet folytonosságát, s mindenki a jelenből, a mából induljon el, s a dolgok értelmét megérezze kicsi gyerekfejjel. Mintegy anekdotát mondta el a helyesírásról szóló példázatot, hogyan kell azt megtanítani a gyerekeknek. Sokszor ért be nagy veszekedésre, verekedésre. Ilyenkor rájuk szólt: No, hogy is volt? Ki kezdte? Ki folytatta? Szabjuk csak a büntetést. A kezdők és a folytatók holnapra pontosan leírják, miért rendetlenkedtek. De ilyen tegnapról is maradt, hallgassuk csak a beszámolót. S kiszólitott egy gyereket, a tegnapi renitenskedők közül, s fölíratta a táblára az első mondatot, amelyből néhány helyesírási hiba rögtön kivirított. No, ilyen-olyan adták! Verekedni könnyebb, mint helyesen írni! Hát, hogy is mondjuk azt, hogy odahítta? Paszabon úgy, ahogy én most elmondom nektek, de hogyan írjuk? Bizony, hogy odahívta, és bizony, hogy egybeírjuk.

De vegyük csak tovább. Azt, hogy osztán – azt aztánnak kell írni is, jó, nem bá-nom, mondjátok úgy, ahogy otthon halljátok, de a különbséget meg kell tanulni. Mert az élet nehezebb leckével tanít majd meg benneteket, ha nem figyeltek! Más-képp mondjuk, másként írjuk. És ezt itt, az iskolában tudjátok megtanulni, soha többet máshol. És itt is milyen kevés az idő. Ahogy jön a tavasz, a ti kezetek munkája is fontos lesz. Kevesebbet kerül kézbe a könyv, azért jó minden percet megragadni. Mert hová lett a világ, mi minden történt azóta, hogy a Tisza, ez a rakoncátlan folyó, a hegyekről erre tört utat magának, s máig is a mi falunk alatt jár. Nem volt tele a Tisza-part falvakkal, ősapáink is kövekkel, kőbaltákkal jártak, hiányzott a kés, s még a tűzrevaló is, vagy a tűzgerjesztés is nagy gondot adott. Az írást a kiáltás helyettesítette s hová lett ez a világ? Rétegekben a por fedi, azoknak csontjain barázdát húzunk – búza nő. S hogy fordult az élet, ti is mehettek majd tovább, előt-tetek kinyitották a gimnáziumok szárnyas kapuit, fogadnak benneteket. De ahhoz itt kell megtanulni, itt kell lerakni minden alapot. Évezredekben kell gondolkozni, mindig a holnapot látni, s a tegnapot sohasem felejtani.

Egy-egy ilyen óra után aztán előkerültek a tegnapok is, jeles mondásokban, versekben, történetekben, ahogy az öregek emlegetik. Mert Turi Sándornak az volt egyik életelve, talán legfontosabb tanítói módszere, hogy a szülői ház is kapcsolódjék be az iskola munkájába, hogy a kallódó értékek, amiket öregek őriznek, beleépüljenek minden gyermek lelkivilágába, mesék, szólásmondások ismerősök legyenek,

Hazafelé

hogy pontosan érezze minden gyermek, honnan indult, s vele is merre tart a világ. Egy-egy ilyen óra közepette kerültek jegyzetfüzetbe a tanító úrnál az úgynevezett örökszép mondások. „Akinak esze nincs, annak a kovács se tud csinálni” – vagy: „A ködmön vágja a fát, a palást melegszik nála”, vagy: „Zsák megleti foltját, kürtő a dugóját.” S ezeknek a népi bölcsességeknek jelentését fejtette meg egy-egy órán vagy velük, vagy saját magával előttük Turi Sándor.

Ő is tele volt mondásokkal, bölcsességekkel, s beleivódtak ezek lelkivilágába, tanítási módszerébe egyaránt. Egyszer, egyik találkozásunk alkalmakor meg is kértem, mondjon néhányat csak úgy, kapásból. Megint az iskola ötlött eszébe, én ugyan nem tudtam, mégis valami ilyen kerekedett ki belőle. „Ebben van a nép bölcsessége, figyeld csak. – Nincs ám megírva, hogy a menyasszony sírjon, mikor az esküvőre megy, mégis megteszi. – Az áldomásívás sem törvény – mégis megtartják. Sok mindenre nincsen törvény, amit csinálunk, mégis úgy teszünk, ilyenek: Halotti torba elmenni, pohárt összeütni, asszonyt megverni, de a veszekedés se törvény, mégis csinálják, hát nem arra megyek be én is mindennap az iskolába, a helyett, hogy egymást segítenék – egymást pofozzák.”

De túl ezen, sáros volt a falu, gyöngyszemekért, értékekért sárba vagy porba kellett hajolni. Hányan nem tették meg! Ő mindig ezt tette, pontosan, következetesen.

Végiglapoztam a kötetekbe hagyott, de kötetekbe nem nyomtatott hagyatékot. Kicsit keserűen, kicsit szomorúan. Turi Sándor élete példa volt, olyan erőforrás, amelyből meríteni kellene, és nem gondoztuk eddig kellő tisztelettel. Egy-egy mesegyűjteményünk ugyan feltűnteti, hogy lejegyezte a többi között Turi Sándor, de kevés abból a sokból, amely ott van most hagyatékként.

Egyetlenegy szomorú statisztikát szeretnék közreadni itt, csupán néhány mondatban, hogy mi mindenre tellett erejéből, idejéből. Kevés ember készített oly pontos felmérést faluja egészségügyi helyzetéről, az akkori idők pusztító népbetegségről, a tbc-ről olyat, mint Turi Sándor hagyott. A tüdőbaj egyéves kortól 53 éves korig legtöbb esetben végez gyerekekkel, felnőttekkel. Minden család, falualapító családok, Nevelősök, Horváthok, Kocsisok – mind tele vannak szomorú halottakkal. Fél évszázadot dolgoz fel családok történeteként Turi Sándor statisztikájában, oly módon, hogy ez alatt a fél évszázad alatt hányán, milyen idős korban vesztették életüket. Például a századforduló idejében a Nevelős családból János 19 évesen, Mária 16 éves korában, György 22 éves korában halt meg. 1896-ban, a fényes millenniumi esztendőben, ebben a pici faluban, ahol összesen 1531 lélek élt, 91-en pusztultak el tuberkulózisban. Ennek az egy magyar falunak áldozatai, mint a sors fekete könyve, vetítik elénk a megrázóbbnál megrázóbb adatokat. Milyen értékes volna a többi között ezt is közreadni, egy falu történetét, mai modern szociográfiáját úgy elkészíteni, hogy ez legyen a törzs, a mag, az anyaghalmaz, amit Turi Sándor egybeszerkesztett, hosszú, fáradságos munkával. Milyen könnyű lenne kiolvasni a következtetéseket idők, életváltozásról, életmódról, hiszen csak oda kell hozzá rakni a mai pontos, mérhető adatokat.

Mindenütt ott volt, ahol a pedagógiában sorsdöntő tanácskozások, viták zajlottak, hogy a maga tapasztalatát, véleményét, legmagasabb fórumok előtt is hangoztassa. Egyetlen ilyen felszólalását, melyet a *Pedagógiai Közlöny* rögzített, ide szeretnék írni tanúságtételként, hogy mi mindenre gondolt, mi mindenre épített, milyen körülményekkel számolt, és hogyan ontotta önmagából a legjobb szándékkal, a leg-tisztább érzésekkel a módszerbeli tényeket, életeseményeket.

Tudományos fejtegetésében saját élete példájára hivatkozik, pontosan ismerve a valóságot, a népet, ahol nevelőmunkát fejt ki, és egy kicsit kritikus éllel mondja, hogy „mi célkitűzéseink szerint a népért dolgozunk, mégis szemben állunk egy nagy erővel – a népi kultúrával”. Észreveszi, hogy a nép kultúrája nem a tudományra, a művészetekre épült, ugyanakkor a nép művészi ösztöneit ez fejlesztette mindig, érzelmeit ez teljesítette egészé. Világosan látja abban a népellenes társadalomban, hogy a népi kultúra a nemzeti kultúra alapja kellene, hogy legyen, hiszen az a nemzet nem tud erős lenni, amelynek kultúrája nem a nép kultúrájára van felépítve. Leírja maga is, hogy a nyugati államokban a magasabb művészetek évszázadokkal ezelőtt magukba szívták a népi kultúrát, s így teljesebbek modernné, hatékonyá. Nálunk az elmúlt századokban az uralkodó osztály idegenből másolt mindent, a másolattal szemben a nép ugyancsak idegen maradt, hiszen semmi összefüggést

nem tudott találni a kettő között. Ezért zárult be a magyar parasztság előtt a fejlődés útja, s ezért élt a mi népünk nagy része, még a két évszázaddal ezelőtti életformák között. Hiába keressük a nép kultúrájában a modern filozófia, természettudomány vagy történettudomány hallásait, ezek mesékben, mintákban, dalokban élnek – lehet mélyebb ugyan a magasnak állított kultúrájánál – mégis tökéletesebben fejezi ki a maga szimbólumrendszerében azt a kultúrát, amelyben él és mozog.

Nem állítja és nem is állította, hogy az új modern élethez, szocialista formák kiteljesítéséhez elegendő az az alap, amelyre építeni kellene és lehetne, de ha ezt az alapot nem vesszük figyelembe, ismét fölépíthetünk valamit, fundamentum nélkül. Azért sorvad el a népi kultúra – írja le gondolatait egyik kis eszmefuttatásában Turi Sándor –, mert a régi népdal helyett nem hatolhatott be a klasszikus muzsika, a népballadák világát nem egészíthette ki Petőfi, Arany vagy Ady, ezért az utolsó évtizedekben, különösen 1930–1944-ig, mert sok csúfság, bántás érte a népet dalai, szokásai, gondolkodásmódja miatt, elhallgattak, beburkolóztak, és ma beteg a falu – írja 1938-ról –, nem dalolnak, nem énekelnek az emberek. A régi kultúrát vissza-csinálni nem lehet, mert a nép az egyszer levetett viseletét a testére sem, a lelkébe sem veszi vissza. Ezért mondta ő gondolatait „a hozzáértő nép okos gyülekezetében”, hogy a tanítóságnak az a nagy feladata, hogy a nép életét mesékből, szokásokból, hagyományokból megismerje, ezzel nyeri meg a magyar falut, s benne az embert. Ő maga is ezt kereste, ezt kutatta, köteteket megtöltő kéziratlapokon ezt hagyta hátra. Tallózásként, mutatóba hadd idézzünk gyűjtéseiből.

Köszöntő rigmus – akármilyen alkalomra:

„Isten éltesse a magyart
Tartson élte, míg a föld tart!
Paradicsom hazájában
Éljen, mint hal a Dunában.
Töltse békével napjait,
Egyezve lássa fiait.
Bölcs vénekkel a tanácsba
Tűz ifjakkal a csatába...
Gyönyörködjünk szép szüzekben,
Deli, karcsú menyecskékben.
Tisza, Duna minden habja
ízes halát bőven adja.
Erdeinkben őz, däm vadak
Seregenként tanyázzanak.
Gulya, ménes nyárban, őszben
Térdig járjon a jó fűben.
Adná Isten a juhnyájak
Mind selymekké változnának.

Csűrök, pajták, búzás vermek
Csordultig tömve legyenek.
Miskolc, Debrecen, Komárom
Süssön cipót olcsó áron.
Hulljon az erdő fájáról
Tíz itce makk minden ágról.
Egy fa alatt kilenc cikka
Meghízhassák egy éccaka.
De még az se maradjon el,
Ami keblünket gyújtsa fel.
Bor öntsön el minden halmot
A víz nem kell! – hajtson malmot!
Jó bort ide és hát nem mást!
Köszöntsük fel az áldomást!

Öreg pásztorról jegyezte föl:

„A vén Borza. Nyolcvanhat évet élt az öreg, s amikor egyszer meglátogattam, így mesélte el az életét: Hamar lettem árva. Őseim is mind pásztorok voltak, főleg kondások. A téllal kint laktak a bükkösökben. Tizennyolc éves koromig nadrágot sem láttam, kék gatyá, lobogós kék ing! Pásztormellény, szűr, bocskor, nagyszélű kalap. Szűr volt a takaróm is. Nyolcvanhat esztendő-t megéltem, kapcám soha nem volt, minden reggel friss szalmát tettem a ványolt csizmába. Csak egyet tudtam, hogy a jószágért felelős az ember, ma orvos áll a tehén mellett is, zshiványokkal sincs gond. A régi pásztoroknak jobb elpihenni.”

Talán senki sincs, aki olyan nagy szeretettel gondozta volna falujában s a környéken a cigányokat, mint éppen ő. Rendszeresen kijárt kunyhóikba, nemcsak gyógyított, nemcsak sebeket kötözött – sokszor még köszönömöt sem kapott érte –, de ott is jegyezgette, írogatta ez akkor félvadnak elkönyvelt nép életmódját, s pontosan igyekezett bemutatni, miben tér el a falusi ember életmódjától, mi benne ősbibb, pallérozatlanabb és milyen megoldásokat lehetne keresni, hogy kisegítsék őket az „ázsiai állapotokból”. Nem véletlen, hogy az 1950-es esztendő-kben járdát vezettek a cigánysorra, új lakásokat, új épületeket emeltek a vályogputrik helyett – és ebben a munkában is nagy része volt a falu tanítójának, Turi Sándornak.

Rendkívül nehéz összefoglalni azt is, hogy az ország tudósait is beleértve írókkal, politikusokkal, levélbeli kapcsolatban állt élete végéig, ugyanakkor pontosan és rendszeresen azoknak életét kísérte figyelemmel, akikért – úgy érezte – küldetett. Hosszan, éveken át kapcsolatban állott – a barátságon túl – Móricz Miklóssal úgy is, hogy Móricz Miklós gyűjtötte és küldte a falukutató mozgalom során a nyomdászok filléreit, hogy egy-egy jófejű gyereket iskolára küldhessenek az isten háta mögötti szabolcsi falvakból.

Átnéztem a számadásokat, belepillantottam a levelekbe. Íme, egy töredék: „Kedves Miklósom! Nem győzöm elégszer köszönni azt a sok segítséget, amik ropogós pengők formájában érkeznek az én majdnem elhagyott falum kicsinyeinek felsegélyezésére. Nem, soha nem jutnának iskolára, felsőbb iskolára, hiszen olyan nagy itt a szegénység. Azt meg én hadd tegyem hozzá, hogyan sáfárok a küldött javakkal, mire fordítom. Legyen hát a címe mostani közlésemnek: elszámolás. Dr. Móricz Miklóstól érkezett 60 + 200 + 60, összesen 320 pengő. 1943. december 14-én ismét jött 400 pengő. Majd 944 márciusában 150 pengő. Összesen 870. Kifizettem belőle 1943. július 15-től hat hónapra Bodnár Margit polgári iskolai tanuló előkészítéséért I. és II. osztály 240 pengőt. Milló Máriaért 120 pengőt. Katona Veronért első osztályra való előkészítéséért 240 pengőt. Balog József mezőgazdasági szakiskolai tanulóért 180 pengőt. Ez összesen 780 pengő. A két első tanuló a 2. polgári iskolai vizsgáit elvégezte. Katona Verón 1. és 2. osztályból vizsgázik júniusban. Balog József a mezőgazdasági iskola – tudod, a nagykállói iskola – első osztályú jó tanulója. Az új tanítási idő február elsején kezdődött, és fizettem február és március hóra Bodnár Margitért 90, Milló Máriaért 50, Katona Veronért 90, – összesen 230 pengőt. Ezzel a tanulóért március végéig járó tanítási díjakat kifizettem, a tervezett havi 150 pengős adományt tíz pengővel pótolva a fenti módon segíthetjük a pártfogolt tanulókat.”

Tegyük mellé rögtön Móricz Miklós válaszát: „Bolon’ ken’ sógor! Hogy azt hiszi, hogy csak az szeret tanulni, aki utálta, mikor csinálta. Én szeretném, ha mindenkinek kedve volna, bárha ingyen is kapja a tudományt. Abban szeretnék még egy kicsit tevékenykedni, hogy a népnek jusson tanulás, és minél több tanulás. De azért is bolon’ ken’ sógor, hogy nekem köszönőleveleket írkal. Tudjuk ezt mi... harmadjára meg azért is bolon’ ken’ sógor, mert küldi ezeket a nagyszerű, remek nagy kenyereket. Egyébként azt gondolom, ha Debrecenben felveszik Andrist, akkor minden szó nélkül fel kellene vetetni. Aztán, ha elvégzi, a helye ismét meglesz ott a mai gazdájánál. Haladhat majd tovább. S hogy vajon királyi tanácsosokra van-e a faluban szükség? De hiszen én nem rangokra akarom a fiúkat tanítani, hanem arra, hogy annak vegyék hasznát, ami bennük lakik, és ami bennük is reked mindörökké. Egyelőre megelégednék annyi közoktatási reformmal, hogy minden falusi fiúnak adjanak alkalmat a polgári 4. osztályának az elvégzésére, és akkor küldjék haza. Mert akkor, az fog majd kiválogatódni a felsőbb iskolákra, akinek van is rávaló képessége. Az természetes, hogy amíg nem a tanulásnak van haszna, hanem a bizonyítványnak, a nép nem azért fogja neveltetni a gyereket, hogy az tanuljon, hanem hogy állásba menjen. Az a baj, hogy kivételesen kevesen vannak a középfokú iskolát végzők, és így nem jut belőlük otthonra a faluba, mind elviszi a város és az ipar, a mezőgazdaságnak, vagyis a legnemesebb iparnak, nem jut belőlük – meg az otthonnak se jut. Szeretettel öleljük az egész családot.”

S hogy hová jutottak, milyen iskolát jártak a nyomdászok filléreiből tanulók, arról Varga Bandi paszabi kisfiú, illetve Varga András tudományos kutató sorai vallanak híven. „Kedves Sándor bátyám! Ma feladtam a Sándor bátyám címére

15 féle magmintát. Különlegességek ezek, nem annyira a szemnek, mint inkább a zsebnak, ugyanis a legjobb termőképességű és minőségű, nemesített fajtából csomagoltattam, amelyek már országosan el vannak terjedve, vagy most vannak szaporítás alatt. Az általunk dunántúli viszonyok közé nemesített Bánkúd 1201-es búza az idei országos kísérletekben mindenütt első lett, és a lisztjéből hártavékonyságú rétest lehet nyújtani. Az F 481-es a legjobb sziki búza. A Béta 242-es cukorrépa fajta a Viharsarok kivételével az egész országban, sőt Osztrákiában is a legjobb. A rózsa színű Béta-takarmányrépa fajtáról azt hiszem, nem kell semmit sem mondanom, a paszabiak jobban tudják jellemezni, mint én. A tavaszi bükkönynek pillanatnyilag nagy jelentősége van, de a nemesítésnek még csak az elején vagyunk. Egyébként január elsejével előléptettek, tudományos kutató lettem. Ennek igazán örülök, de nem a pénz, a megbecsülés miatt. A többit már, a debreceni útba indítást, és minden mást megköszöntem. Nem győzöm elégszer. Őszinte tisztelettel: Varga Bandi.”

Élete folyamatos munka, örökös tevékenység volt. Mennyi mindent akart még elkészíteni, s akármilyen furcsa, hogy nagy időt élt, szép kort, hogy mindig emlegetni fogják, mégsem tudott mindent oly igazán befejezni, mint ahogy szeretne volna. Leányának és vejének utolsó levelében arról ad számot, hogy „persze nem nyugszom most sem, azon gondolkodok, hogy magnetofonszalagra mondom, a nyugdíjazás kezdetén, azaz a tanítói munka végén előjött gondolataimat, és felküldöm nektek a szalagot. Ott majd Ortutay Gyulánál lehallgathatjátok, ti is, Gyula is. Pár nap múlva meg is történt, ez is egy újítás, mert ilyen még nem volt.” A magnetofonfelvétel elmaradt, a nyugdíjas tanító úr nem egészen három hónapot töltött a megérdemelt pihenésből, s annak is utolsó napjait már kórházi ágyon. Sem a gyűjtések rendszerezése, sem új levelek, sem új beszélgetések nem kerülhettek többé sorra, akkor már olyan előrehaladott volt betegsége – amiről szakavatott orvos létére szinte nem is vett tudomást –, hogy késő volt a kórházi beavatkozás.

Tevékenységet kötetekbe lehetne sűríteni, kiadásával adós vagy a Néprajzi Múzeum vagy a Népművelési Intézet, vagy az Eötvös Loránd Tudományegyetem néprajz szakja, vagy megyéje, vagy faluja, egyszóval adósak vagyunk mi. Minden cselekedete tudatos volt, pontos, precíz, nem tanítós: tanári. Élete példa, s híre, neve maradt. Jó szokását, humorát, mondásait ma is emlegetik, s márványtábla helyett ő maga ott él egy kicsi faluban – mintha még ma is élne, hiszen hatását sokáig fogja érezni felnőtt és gyerek egyaránt. Utolsó beszélgetésünk során Ady versét idézte nekem a magyar tanítóról, mert ezt vallotta hitelvének.

Fábián Gyula

(Szabolcs-Szatmári Szemle, 1967)

*...változnak a feladatok***Turi Sándor nyomában Paszabon**

Élt Paszabon egy néptanító, akinek nevét megismerte az ország. A paszabi kis iskola vezető-tanítója, vagy ha úgy tetszik, igazgatója volt. Ezenkívül néprajzi gyűjtő, felcser, igazságtévő, tudós és kísérletező és még valami, amiből mindez fakadhatott: igaz ember.

Turi Sándor.

A paszabi iskola igazgatói szobájának ajtaján ez a tábla fogad: „Turi Sándor igazgató.”

Lehetséges? Hiszen a fáradhatatlan embert 1959 januárjában elvitte kegyetlen betegsége.

Kiderül, hogy a nagy előd munkáját a fia folytatja, ifjabb Turi Sándor. És nemcsak az apa nevével, hanem szellemével is.

Mérhetetlen az az anyag, amit az idősebb Turi Sándor 1910 óta összegyűjtött. Népszokások, mesék, feledésre ítélt munkafolyamatok irdatlan tárházát hordta össze bámulatos kitartással. A rendszerezéshez már nem volt ereje. Sajnos, az anyag nagy része még mindig kiadatlan. De van, ami közkinccsé válik. Az iskola nagy tantermében üvegtárlók mögött, mint valami kisebbfajta múzeumban, állandó kiállítás segíti a gyermekek tanítását. Hevenyészett múzeum ez is, az ősember szerszámaintól a közelmúlt paraszti gazdálkodásának eszközéig sok mindent láthatunk itt.

A terem, amiben száz-százhusz gyermeket tanított időnként, gondolkodásra készíti a belépőt. Van itt a levegőben valami ünnepi hangulat. Szinte várja az ember, hogy a következő pillanatban belép az idős tanító, s nyugodt, erős, barátságos hangján megszólal:

– No, gyerekek, találatok, hallottatok-e valami érdekeset?

Mert néprajzi gyűjtőmunkájába bevonta az egész iskolát.

*

Felcser volt, gyógyított mindent és mindenkit. „Kuruzslónak” is csúfolták, akik nem ismerték vagy irigyelték. De nem pénzért tette, hanem emberségből. Végtelenül szerette az embert, órákig hallgatta őket, rengeteg emberen segített. Orvos barátai voltak, akik megértették őt.

Egyszer egy fiatal lány kereste fel, akinek mellét felsebezte egy amerikai csomagból kikerült használt melltartó. Enyhe fertőzést kapott, szégyellt orvoshoz menni. De idős tanítójában bízott. Semmi sem példázza jobban, ki volt Turi Sándor Paszabon.

*

Még híre-hamva sem volt a politechnikai oktatásnak – az 1930-as években –, már a gyakorlati életre nevelte a gyerekeket. Gyalupadja, szerszámai szolgáltak alapul, no meg a kis kert. Gazdasági iskolákat szervezett, gazdálkodni tanította a falu nagyon-nagyon szegény parasztságát. Énekkarba tömörítette, akiket lehetett. Vándorkönyvtára kézzől kézre járt.

Tanácsára Margit leánya megalapította a háziipart a faluban. A paszabi szőttes ma már talán fogalom, első darabjai itt készültek az iskola egyik termében, néhány falubeli asszony segítségével. Később egy istállót alakítottak át szövőházzá.

Amikor az iskolát államosították – addig református volt –, senki se ellenkezett a gyűlésen. Csupán az egyik parasztasszony szólalt fel így:

– Kérem szépen, ez az iskola eddig is ragyogott a tisztaságtól. Minek ezt államosítani? Ezután is tiszta lett volna, államosítás nélkül.

Ezt a tisztasági szenvedélyt örökölte az ifjabb Turi Sándor is. Az iskola: mint a patika.

És tiszta a falu utcája, tiszták a porták, jó végigmenni a főúton.

*

Ifjabb Turi Sándort 1952-ben (a dátum már nem pontos) bevették a termelőszövetkezetbe. Rábízták a tsz csikóit, azokat gondozta társadalmi munkában az iskola udvarán. Meg is rőtta érte a szövetkezetet az akkori újság. De 1956-ig mégis tagja maradt a tsz-nek. És ma?

Változnak az idők, változnak a feladatok. Két tanerő helyett kilenc pedagógus, két óvónő tartozik ifjabb Turi Sándorhoz. Többet tudni, többet nyújtani... ma már nem egy ember vállára nehezedik a község minden gondja. Ifjabb Turi Sándornak már nem kell hajnali négykor felkelnie, de számára sincs munkaidő. Hétköznapi, vasárnap... egyre megy.

Nagy örökséget kapott: apja örökét.

Még csak az elején jár saját munkájának. De már látszik: érzi a felelősségét.

Sipkay Barna

(Keletmagyarország, 1964)

Megnyílt a múzeumi hónap

A múzeumi hónap országos megnyitóját kedden Nyíregyházán rendezték meg abból az alkalomból, hogy a helyi Jósza András Múzeum most ünnepli fennállásának 100. évfordulóját. Molnár János művelődésügyi miniszterhelyettes mondott megnyitó beszédet. Délután dr. Ortutay Gyula, a TIT országos elnöke, dr. László Gyula egyetemi tanár és dr. Gunda Béla egyetemi tanár tartottak előadást Kiss Lajosról, Turi Sándorról, a Jósza András Múzeum tevékenységéről.

(Magyar Nemzet, 1968)

Kiss Lajosról, Turi Sándorról és a nyíregyházi múzeumról

Igen tisztelt hallgatóim, kedves elvtársak, kedves barátaim! Engedjék meg, hogy a Magyar Tudományos Akadémia I. Osztálya nevében és az Eötvös Loránd Tudományegyetem nevében üdvözljem Szabolcs megyének kitűnő kezdeményezését és a 100. esztendejét ünneplő Jósza András Múzeumot is. Bevallom, én Nyíregyházán mindig nehéz helyzetben vagyok, mert előtenek a személyes emlékek. Most áll rám az, hogy a szív bőségből beszél a száj. 1931-ben Móra Ferenc ajánló soraival és professzoromnak, Solymosy Sándornak levelével érkeztem Szegedről, valami nagyon keserves, másfél napos személyvonatos zötyögés után Nyíregyházára, hogy néprajzi gyűjtésbe fogjak. Úgy tanácskoztuk meg professzorommal, hogy Szabolcs megye egyike az ország olyan területeinek, hol komolyan vehető folklórgyűjtés nem volt, és ő biztos volt abban, hogy sok és értékes anyagot találhatok itt.

Nyíregyházán egyszerre otthon éreztem magam egy jó család melegében, az apai szeretet biztonságában. Ha Kiss Lajosra emlékezünk, akkor három szónak, hogy atya, otthon, család, egymástól elválaszthatatlan összefüggése van. A baráti szó, a szeretet szava, az áltatás nélküli segítőkészség, az őszinteség jellemezte azt a családi, azt a baráti együttest, amely napról napra esténként összejött Kiss Lajos asztalánál. Nem lehetett ebben a körben hazudni, nem lehetett ebben a körben tettetni, nem lehetett, mint ahogy mondani szoktuk, megjátszania magát senkinek, és főként nem lehetett urizálni. És ebben a dzsentrí és dzsentroid vármegyei fészekben, Nyíregyházán és a vármegyei Szabolcs megyében akkor ez nagyon is különös volt mindannyiunk számára, akik a régi szabolcsi úri világot ismertük. Érthetetlennek tűnt szinte.

Maga Kiss Lajos eléggé megosztott lélekkel élt itt, kellett, hogy éljen Nyíregyházán. (Meg kell ezt is őszintén és becsülettel mondani.) Nem vált ő nyíregyházivá. Kenyerét itt kapta, elég szűkre szabott kenyeret. Elég, ha megmondom, hogy 20 év alatt egyetlen lépést sem ment előre a hivatali ranglétrán. Csak 1945-ben emelkedett a hivatali ranglistán, akkor, amikor már életének néhány legnagyobb művét megalkotta, amikor a magyar írók a legnagyobb tisztelettel és rajongással néztek rá ebben az országban. '45-ig Kiss Lajos abban a státusban volt, amiben elkezdte, elszakadva kedves városától, Hódmezővásárhelytől. Mert az ugyan néprajzi munkát adott volna néki, de kenyeret akkor adni nem tudott. Kiss Lajos hálás volt, soha el nem múló hálával emlékezett minden alkalommal Jósza Andrára, aki lehetővé tette a házasságát, lehetővé tette, hogy életét valamilyen nyugodt mederbe keríthesse. S itt is csak a tisztos szegénység juthatott számára.

Voltak ennek a nagycsaládnak amolyan állócsillagai, akik életükben Nyíregyházától távol is – és haláluk után is – irányítói, csillagai voltak ennek a kis közöségnek. Az állócsillagok között ott fénylett a múzeumalapító Jósza András, akit Kiss Lajos még holtában is az első igazándi főnökének tekintett, aztán Móra Ferenc, akit rajongásig szeretett, akit úgy hallgatott szinte – egykorúak voltak –, mint a gyermek, aki hallgatja a mesélő társát. Ott volt Györffy István, akit szeretett is és tudósi

tekintélyét is elismerte. Az élők közül pedig mindhalálig ott volt ezek között az állócsillagok között Rudnay Gyula, akinél igazibb magyar festőt el nem ismert életében. Szeretett ő másokat is, mondhatnám Móricz Zsigmond nevét, Tornyai Jánosét és másokét. Kit nem szeretett ő, akiben csak egy kis makula emberség volt, aki csak egy jó sort írt a magyar paraszti életéről, de ők voltak, ahogy mondtam, a házi istenségek. Mögöttük ott fénylett Csokonai Vitéz Mihály, Petőfi és Ady háromsága és a zene, a zene, a mindennél jobban szeretett zene, a csendes hegedűszó, a régi népi dallamok, a régi magyar nóták borongó dallama, és a nagy európai zene minden szép alkotása, ők vigyáztak mindig a terített asztal fölött a tréfákra, vitákra éppúgy, mint a csendes darvadozásra.

A sóstói Rudnay-iskola fiatal művészei alighogy megmelegedtek Nyíregyháza környékén, rögtön megtalálták Kiss Lajos – az Atya – háza táját, és ott rögtön terített asztalra találtak. Boross Géza éppúgy, mint Koffán Károly – aki odahagyta a festészetet, de így is nagy művész maradt – és annyian mások, sorolhatnánk a neveket! A csendesen dohogó és nagy művészetbarát Vigváry László – az orvos –, Turi Sándor, aki hozta a jó italokat és a finom falatokat és főként az ízes, mulattató történeteket, és a rétközi nép életéről szóló anekdotákat. Ebben a nagycsaládban, ebben a feledhetetlen otthonban az Atya jelentette a középpontot, az ő szelíd, csendes, szinte soha föl nem emelt hangja, a közbevetett „no-no”-i, amivel figyelmeztetett bennünket.

Kiss Lajos

Semmi egyoldalúság, semmi szakbarbárság ezt a kört, ezt a nagycsaládot nem jellemezte. Az élet teljességének, a kultúra terjesztésének szeretete, amit nemcsak én, hanem igen sokan megtanultunk Kiss Lajostól. Nem szeretete az egyoldalúságot, a csak egyetlen témára való beállítottságot, a maga szelíd és szerény elveivel és adott lehetőségeihez képest az élet, a művészet átélésének gazdag teljességét szeretete. Tudta, hogy a maga tudománya úgy ér valamit, ha teljes és pontos. De tudta, hogy ez a tudomány nem mindennek a teteje és nem kizárólagos, hanem része egy nagy, gazdag, kimeríthetetlen komplexitásnak, része egy történeti fejlődésmenetnek, kulturális egységnek. Része egy nép életének és szenvedéseinek, egy nép életének, amelyet mindennél jobban szeretett.

Turi Sándor nem volt kontemplatív természet, mint Kiss Lajos, nem volt olyan csöndes, a maga körébe visszahúzódó, emlékező típus. Ha valakiben az energia-hordozó megtestesült, akkor az Turi Sándor volt. Beteg, szelíd, csöndes felesége, négy kisgyermek mellett bizony – Turi Sándornak, egy református felekezeti iskola pedagógusának – meg kellett néznie minden fillért, mert minden fillérnek helye volt. De ahogy Kiss Lajosnál, úgy Turi Sándornál is terített asztal várta mindig a vendéget, a barátot, s nem volt olyan áldozat, nem volt olyan gond, amit magára ne vállalt volna. Maga volt az adakozó bőség, abban a kis lehetőségben, ami Párizsban rendelkezésére állott. Maga volt a cselekvő energia. Sebészkedett ő élesre fent bicskával éppen úgy, mint Jósza András, csakhogy neki doktori diplomája nem volt. Ha szülésnél segítenie kellett, akkor segített, és levezette a szülést, mert neki az volt a fontos, hogy a vajúdó, magára hagyott asszony fájdalmain enyhítsen. Operált, ahogy jogásza volt falujának, ahogy kereskedelmi ötleteket adott a falujának, ahogy a lányait és a falu lányait megtanította újra szőni, fonni, hogy kenyeret is adjon a szegény falu lányainak a kezébe, meg hogy a hagyományokat is megőrizze így. Egyszerre tudott tanítani nemzedékeket.

Én láttam évtizedről évtizedre, hogy a falu öregedő nemzedékei hogyan süvegelik meg, hogy köszöntik őt. Hogyan nőnek fel a tanítványok embersorba, bírók lesznek, majd tanácselnökök, titkárok, a falu vezetői és mind-mind ott vannak körülötte, a tanítványának érzik életük végéig magukat. Ez az örökké cselekvő tanító, nem restellt tanulni Kiss Lajostól, de tőlem sem, a fiatal filosztól, akitől szívesen meghallgatta, hogy hogy is kell a meséket lejegyezni, népszokásokat gyűjteni. Kérdéseket tett föl nekem, leveleket írt, amelyekre válaszolnom kellett, és gyűjtötte az anyagot Kiss Lajosnak, gyűjtötte nekem, Móricz Miklósnak – Móricz Zsigmond öccsének, a kitűnő közigazdásznak –, adott adatot amennyi csak tőle tellett a sárospataki falukutatóknak, falumúzeumnak, az egész Rétköznek, mindenkinek, aki csak kért tőle, aki csak hozzá fordult. Ismerte őt a vasutasoktól kezdve a járó-kelő emberekig mindenki, és betért hozzá mindenki, és betért ő mindenkihez, barátja volt az egész környék, azt mondhatnánk, szinte a tájék ott ült körülötte, és figyelt a szavára.

Ez a két külön természet, a csendes, szelíd, tépelődő és alkotó író Kiss Lajos és az örökké robbanó, segíteni kész Turi Sándor elválhatatlanok egymástól életben-halálban. Ők ketten a Jósa András Múzeum életében örökké megmaradnak, mert Kiss Lajos munkája nélkül és Turi Sándor gyűjtő segítőkészsége nélkül – ami a rét-közi anyagot illeti – nem lenne olyan ez a múzeum, mint amilyenné fejlődött.

Ortutay Gyula

(Szabolcs-Szatmári Szemle, 1968)

„Általunk tovább él”

A Turi Sándor sírjához látogató sárospataki népfőiskolás öregdiákok megemlékezése

Emlékezzünk Sándor bátyánkra, kedves barátaim, kedves testvéreim! Emlékezzünk tanítónkra, nevelőnkre, elérhetetlen emberi ideálunkra, akinek teljes embersége, hatása nem múlik el velünk, közvetlen tanítványaival, mert általunk tovább él az utánunk jövőkben is.

Most, a sárospataki népfőiskola megindulásának 40. évfordulóján Sárospatak után egyenesen ide, Paszabra jöttünk Keletről és Nyugatról, országhatáron innenről és országhatáron túlról, mert Sándor bátyánk sugárzó szelleme nem ismer mester-kélt határokat, szellemének vonzása mindenhova elér, ahol emberszív és magyar szív dobban.

Patak után egyenesen hozzá jöttünk, mert Patak nincs Turi Sándor bátyánk nélkül. Ő úgy tartozik bele a Patak által képviselt szellemi világba, mint a tégl a jól megépített házba, és nála nélkül nem lenne teljes ez az épület.

Úgy illenék, hogy most nagyon szép szavakkal emlékezzünk Sándor bátyánkra, de hát az ő méltatására a legszebb szavak is nagyon fakók, bármennyi szó is kevés. Aminthogy Sándor bátyánk sem szavakban élt. Annyira nem, hogy leginkább példabeszédekkel, rövid mesékkel, tréfákkal fejezte ki magát, de annál maradandóbb hatással.

Sándor bátyánk a tetteiben élt közöttünk. Annyira, hogy mindenki a hatása alá került. A paszabiak, akiket ő tanított a betűvetésre, mind ugyanazokkal a jellegzetes sarkos-gömbölyű betűkkel írtak, amelyet ő írt a táblára. Ő nem cifra szavakkal beszélt, hanem meggyógyította a betegeket, orvosa, patikusa, bábája, állatorvosa, ügyvédje, pénztárosa, kamat nélküli bankárja, iparosa, könyvtárosa, régésze, utaztatója, tanítója, prédikátora, organistája, mindene volt Paszabnak és a környéknek. Az ő iskolájában az elemisták régészeti és néprajzi tárlók között ültek a padokban, és már eszmélkedő korukból Bach muzsikáját hallgathatták a keze alól a kórusról.

Patakon is ugyanazzal a természetességgel élt velünk, bennünk, nekünk.

Munkásságának hatása messzi földre eljutott, de hiába hívták, vinni akarták országos hatáskörű hivatalokba, nem ment – ahogy mondta – a huncut hivatali urak közé, nem hagyta el Paszabot, nem hagyta el Patakot, nem hagyta el népét, maga volt a hűség.

Ne tegyünk mi sem itt ünnepélyes fogadkozásokat, hanem éljünk úgy, olyan emelkedett egyszerűséggel, amint ő élt.

Így lehetünk leginkább méltóak hozzá!

Segíts bennünket Sándor bátyánk, hogy hozzád méltóan élhessünk, tevékenykedhessünk.

Dr. Varga András

(Paszab, 1973. július 3.)

Fejlődésünk egyik döntő tényezője az iskola

Dr. Ortutay Gyula felszólalása az országgyűlés decemberi ülésén

Mint ismeretes, az országgyűlés legutóbbi, 1975. decemberi ülésén tárgyalta meg és iktatta törvénybe az V. ötéves tervet. A vitában felszólalt dr. Ortutay Gyula egyetemi tanár, akadémikus is, a képviselők kulturális bizottságának vezetője. Ortutay Gyula – kérésünkre – rendelkezésünkre bocsátotta parlamenti előadását, amelyet alább közlünk.

Ezekben a két világháború közötti években is meggyőződhettem a falusi tanítók nevelői elhivatottságáról, nevelői erkölcséről. Csak egyetlen példát engedjenek meg. Szabolcs megyei gyűjtőútamon ismertem meg, valamikor 1930 táján Turi Sándort, a paszabi tanítót. Nemcsak nevelője volt iskolájának, az egész falu a maga legjobb mesterének ismerte el őt. Nem volt olyan gondja a falunak, amelyet magáénak ne vállalt volna, ha kellett, orvos helyett orvosa volt a családoknak, s nemzedékek süvegelték meg, apjuknak tudták. Ideje volt arra is, hogy a sárospataki kollégium tanáraival együtt dolgozzék a faluszeminárium munkájában, majd a szegény emberek nagy tudósának, Kiss Lajosnak segítsen, segítsen nekem is, a fiatal kutatónak. Otthont adott akkor is, amikor volt, aki csendőrrrel kísértetett ki a faluból, hogy ne folytassam a néprajzi munkát.

Turi Sándor előttem mindig példázta a szocializmus előtti horthysta időkben is a felelős erkölcsű alkotó, az egész nép gondjait átélő pedagógust, és jelképnek tűnhetik számunkra, hogy csak a felszabadulás után kapta meg a mi szocializmust építő társadalmunktól a méltó elismerést.

(Pedagógusok Lapja, 1976)

Turi tanító úr

Turi Sándor paszabi tanító a nép iránti szeretetével, szakmájához való hűségével hajdanában tiszteletet és országos hírnevet szerzett magának. Felkarolta és tanította a szegény gyerekeket. 1945-ben beválasztották a Parlamentbe országgyűlési képviselőnek (*sic!*), az is maradt haláláig. Turi Sándor életéről, munkásságáról, leleményességéről szól ez a néhány sor.

1.

Eredményes oktatásának híre annak idején eljutott az oktatásügyi miniszterhez, Klebelsberg Kunóhoz; ügyes, népszerű a tanító, a gyerekek általános osztályzata: dicséretes. A miniszter ezért kiutaltatott számára 600 pengő jutalmat. Turi nagyot nézett a szép összeget meglátva, s tovább munkálkodott.

Egyszer meglátogatták a minisztériumból. – Reméljük, jókor érkezett a kis jutalom? – kérdezték. – A legjobbkor! – válaszolta, majd elővette jegyzetfüzetét, felnyitotta, s beleolvasott: – Bogár Katikának a debreceni kollégiumi ellátásáért évi 240 pengő, Zádor Miklósnak a kecskeméti tanítóképzőbe kollégiumi ellátásáért 240 pengő, Csillag Jánosért Budapestre 240 pengő, ez összesen 720 pengő. – Mit akar ezzel mondani? – kérdezték az urak. Mi ezt az összeget önnek jutalmul küldtük, nem parasztkölykök taníttatására, és mi hatszázat küldtünk, tanító uram viszont az imént 720-at mutatott ki.

Turi csendesén válaszolt: – Ha nem küldtek többet?! Mert vannak itt, kérem olyan fejű gyerekek, hogy rájuk menne tízszer ennyi jutalom is.

2.

Tanfelügyelő látogatta meg Nyíregyházáról a Turi Sándor vezette iskolát. Le kellett fáradnia a gyümölcsöskertbe, mert ott folyt a kertészeti gyakorlóóra. Alig fogott kezét a tanfelügyelő, az egyik gyerek felkiáltott:

– Tanító bácsi, melyik itt a veres szilva?

– Az ott, ni! – mutatott Turi az egyik fára. Folytatni akarta a felügyelővel a diskurzust, ám a másik gyerek megjegyezte:

– De tanító bácsi, az nem is veres, az kék!

A tanfelügyelőt érdekelte a dolog, leguggolt a gyerekek közé, és magyarázni kezdett nekik a gyümölcs biológiai fejlődéséről, miszerint ez a szilvafajta olyan szilvát terem, amely előbb kék színt ölt, s csak az érés idején vörösödik meg. – Értitek? – kérdezte a gyerekektől, akik egybehangzóan csodálkoztak:

– Nem! Nem értjük!

Turi Sándor közbeszólt:

– Bocsánat, tanfelügyelő uram, ezek falusi gyerekek, nekik a biológiát is a nép nyelvéen kell magyarázni. A maguk nyelvéen. Hát ide figyeljete, gyerekek, ez a veres szilva azért kék, mert még zöld. Értitek?

– Értjük! – kiáltották kórusban a gyerekek.

3.

A felszabadulás után mint képviselő (*sic!*) sokszor járt a Parlamentbe. Ott megszerették zamatos szabolcsi beszédéért, s valahányszor megjelent, a szünetben őt beszéltették „szellemi frissítés” végett. Sok-sok anekdotával kedveskedett, és sok hasznos javaslatot is előterjesztett. Egyik híres hozzászólása így hangzott: – Na, lelkeim, most már komolyan beszéljünk. Mert a nép éhes. Éhes a tudományra. Píz kell, de sok. Iskolára, tanszerekre és cipőre, lelkeim. Mert, ahogy vót, úgy nem jó vót. Addig csináljunk valamit, amíg ki nem füstölök a világ kéményein. És ilyen felkavart lélekkel, szegények sírásával a szívemben nem bírok megválni ettől a cudar világtól.

Hatvanhetedik évében megnyugodva, iskolákkal, „gazdag” gyerekekkel körülvéve búcsúztatta a Nyírség népe Paszabon, vörös drapériás koporsójában.

Dénes Géza

(*Pedagógusok Lapja*, 1974)

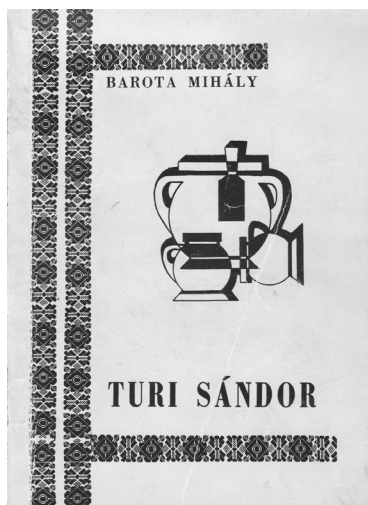
Igazi értelmiségi élet

Barota Mihály: Turi Sándor

Ismét eggyel kevesebb az adósságunk. Barota Mihály szorgalmával, a Pedagógus Szakszervezet Szabolcs-Szatmár Megyei Bizottsága vállalkozó szellemével törlesztett kötelességünkéből. Gazdagabbak lettünk, mert egy pedagógus ember, egy igazi néptanító nem mindennapi életútja kapott nyilvánosságot. Az életút, mely élénk tárul, azonban nem csak életrajz, nem egy ember kötelességteljesítésének, magánküzdelseinek egyszerű, kronológiai számbavétele, hanem kortörténet, mégpedig egy olyan időszakot ölel át, amely két világháborút és két forradalmat, és az ezek nyomán kibontakozó hatalmas társadalmi küzdelmeket hagyott az utókorra.

E nem mindennapi kor, nem mindennapi emberét, Turi Sándort az informáltabb közvéleményünk ismerte, nevét, munkásságát számontartotta. Mégis szükség volt e vállalkozásra.

Turi Sándor „paszabi forradalmára” az iskola, a kultúra, a szellem világában keres teret. Olyan környezetbe ágyazódva, olyan küzdőtérben kell nap mint nap megvívni e harcot, ahol az embereket először rá kell ébreszteni értékeikre, hangsúlyszorgalommal kell gyűjteni gazdag történelmi-kulturális relikviákat, hogy azokat együtt látva minden további harchoz nélkülözhetetlen hitet, erőt, önbizalmat adjon.

Barota Mihály könyve

Turi Sándor életútja tanúsítja, hogy a nép szellemi, történelmi hagyatéka gyűjtése, ápolása, terjesztése válik a falusi értelmiség számára századunk első felében a haladás melletti elkötelezettség olyan relatíve személytelen területévé – ahol küldetésének megfelelően nap mint nap a haladást, Turi Sándor szavaival: a „nép”, a „nemzet” ügyét szolgálhatja.

Amikor napjaink iskoláinak gondjairól beszélünk, általában mindig megfogalmazzuk, hogy a számtalan gond között talán legveszélyesebb és a legnehezebben pótolható baj az, hogy hiányoznak vagy igen kis számban élnek közöttünk azok a személyiségek, akik széles látáskörű pedagógiai műveltségükkel, szakmai kvalitásukkal, a néppel szembeni elkötelezettségükkel és az ezekből sarjadt tekintélyükkel a pálya nagy egyéniségévé váltak volna. E követésre méltó életutak, életminták vagy modellek hiányát aztán napi nevelőmunkánk eredménytelenségében, a pálya „elszürkülésében”, a pálya presztízsének devalválódásában véljük megtalálni. Turi Sándor életútja éppen az efféle siránkozásokra is felelet lehet, hiszen beszédesen bizonyította, hogy igazi értelmiségi élet feltételei a legeldugottabb, kis falvakban is kialakíthatóak.

De vigyázzunk a megítéléssel. Se kárára, se hasznára ne túlozzunk, de ne is hallgassunk el semmit. Főleg azt ne, hogy Turi Sándor alapjában mégiscsak pedagógus volt, vagy ahogyan akkor mondták: tanító. „Legelső kötelességem mindig az iskolai munka volt” – vallja magáról. Amit tett, amit felvállalt, azt mind azért látta helyesnek, mert ő a munkát, e hivatást úgy értelmezte, ahogyan ezt ma is szorgalmazzuk, hogy „tanítani és tanulni kell a néptől”, hogy a tanítás és a nevelés színtere nem csak az iskola, hogy az iskolai eredményes munkához „a nép lelkét kell megismerni.”

Iskoláját a mai divatos szóval egy kis pedagógiai műhelynek nevezhetnénk, ahol az ismeretszerzésben a tanuló is mindig részes volt. Az óráin a gyerekek gyűjtöttek, rendszereztek, feldolgoztak, feladatokat kaptak és adhattak, vitatkoztak, érveltek, gondolkodtak és cselekedtek. Vagyis a tanulói foglalkoztatásban, aktivitásban, a kreativitásban már mindazt fontosnak tartotta és követte, amit ma olyan nagy energiával szeretnénk általánossá tenni. Iskolája – mely egykori gyűjtésének néhány tárlóját még ma is őrzi – messze földön híres volt, és sokan keresték fel, ki kíváncsiságból, ki pedig azért, hogy követhesse.

Pedig az indíttatás, a monarchiabeli kultúrpolitikából kapott feladat úgy szólt, hogy „tanítsuk meg a betűvetést, a számolást, az írást, s a legfontosabb megbízatásunk az volt, hogy engedelmes, vezethető, szótlanul alkalmazkodni tudó állampolgárokat neveljünk az uraknak”. E megalázó, térd és fej meghajtását követő pedagógusi „küldetést” soha nem fogadta el, igaz, ezekkel látványosan soha nem is ütközött, de értelmes, a világ dolgait összefüggésbe felfogni tudó embereket nevelt, tanítványait képessé tette azon következtetések levonására, melyek elhallgatására a Horthy-korszak az iskolákban olyan nagy buzgalommal igyekezett.

E valóban gazdag életút bemutatására vállalkozott Barota Mihály, aki nagy szorgalommal gyűjtötte össze a Turi-életút megannyi emlékét, adatát, levéltárakat,

könyvtárakat, irattárakat bújt (kár, hogy a megyei múzeum iratanyagában nem mélyült el jobban), visszaemlékezéseket gyűjtött. E gazdag anyaggal azonban, első-sorban szerkesztési okokból, esetenként azt a benyomást kelti, hogy nem mindenütt tudott sikerrel megbirkózni.

A könyv olvasása számomra így is igen kedves emlékeket ébresztett, hiszen egyéni szerencsém, hogy 1948–50-ben, amikor a paszabi iskolát a tiszabercelihez körzetesítették, akkor Turi Sándor tanító úr sokszor átbiciklizett a berceli iskolába is helyettesíteni. (Két fia is itt tanított.) Az egykori VII., majd VIII. osztályban is gyakran órát vállalt, melynek padjaiban én is ott ültem. Még most is emlékszem ősz bajuszára, szép tiszta szemeire, megértést, jóságot sugárzó arcára, kedves, szeretetre méltó lényére. Azt már aligha tudnám visszaidézni, amiket nekünk akkor, ott történelmi, irodalmi órákon elmondott, de arra határozottan emlékszem, hogy szeretttük az óráit, vártuk érkezését, és csodáltuk egyszerű, de tiszta, szép beszédét, gondolatait.

Ő volt az, aki egyszer valamilyen alkalomra elhozta az iskolába Lacza Mihályt (Lacza bácsit), a híres berceli analfabéta mesemondót, aki egy egész délután mondta szebbnél szebb meséit. E délutánt követően, Lacza bácsi vasárnapi piactéri meséinek mi sokan állandó hallgatóivá váltunk. Valahogyan egy kicsit én e könyvben ezt a Turi Sándort kerestem, azt a szeretetre méltó, tiszta, őszinte embert, aki nemcsak mindenkinél jobban elkötelezettje a paszabi népnek, hanem kortársainál lényegesen felkészültebb, műveltebb, tehetségesebb is. Akit tehetség és szorgalma emelt azok közé, akik méltóvá váltak arra, hogy életüket példaként kövessük.

Kuknyó János

(Pedagógiai Műhely, 1982)

Töredékes életmű

Barota Mihály: Turi Sándor

Még negyedszázada sincs egészen, hogy meghalt, s mégis egyre kevesebben tudják már, ki is volt Turi Sándor. Alakjának felidézése, emlékének elevenen tartása azért is figyelemre méltó, mert pályája a maga egyediségében is a régi magyar tanítóság egy nagyon jellegzetes típusának példaszerű megtestesítője volt. Annak a tanító-típusnak, amelyik nemcsak az írás-olvasás tudományára tanította a gyerekeket, hanem a falu igazi mindenese volt.

Turi Sándor már a nagy múltú alma materből, a sárospataki képzőből magasrendű küldetéstudatot hozott magával, s pályája kezdetétől lelkes, hivatását szerető, a tanítóságot a legnemesebb értelemben vett népszolgálatnak tekintő pedagógus volt, de hogy végül több is lehetett ennél, abban saját buzgalmán, odaadó használni akarásán kívül a szerencse is segítette.

Ilyen – egész további pályájára kiható – szerencse volt életében Kiss Lajossal való megismerkedése. Kiss Lajos, a Jósza András Múzeum igazgatója, a neves néprajzkutató, a szegényemberek életének legendás hírű krónikása figyelt fel először a 20-as évek végén a gyűjtögető Turi Sándorra, s az addig még inkább csak ösztönösen tevékenykedő paszabi tanító ettől az időtől kezdve már Kiss Lajos szellemi irányításával végezte munkáját.

Kiss Lajos révén ismerkedett meg Turi Sándor Fehér Gáborral, a neves irodalomtanárral és íróval, dr. Vigváry László műgyűjtő orvossal és Nyárády Mihály néprajzkutatóval, akik a múzeumigazgató legbelső baráti köréhez tartoztak, s akik szinte azonnal egyenrangú szellemi partnerként fogadták barátjukká Turi Sándort. S hamarosan még tovább is bővült ez a kör, a „nagy család”, ahogy Kiss Lajos baráti társaságát nevezték.

Így kerülhetett kapcsolatba a paszabi tanító Rudnay Gyulával, a korszak egyik legnevesebb magyar festőművészeivel, aki a 30-as években – Kiss Lajos kezdeményezésére és segítségével – művésztelepet hozott létre a Sóstón, és Rudnay olyan művésztanítványaival, mint Boros Géza, Koffán Károly és mások. S ezekkel a kiváló barátokkal nemcsak a múzeumban vagy Kiss Lajos lakásán találkozhatott, hanem otthon Paszabon is, ahol a „nagy család” tagjai gyakran időztek Turi Sándor vendégszerető házában.

Kiss Lajos közvetítésével jutott a paszabi házba Ortutay Gyula is, aki Móra Ferenc ajánlólevelével jött első gyűjtőútjára a Nyírségbe. Ortutay ettől kezdve gyakori vendég volt Paszabon, s Turi Sándor segítségével gyűjtötte az 1935-ben kiadott *Nyíri és rétközi parasztmesék* című kötet anyagát. Egyébként sohasem titkolta, hogy milyen sokat köszönhetett Turi Sándornak. Amikor a kötet megjelent, őszintén megírta, hogy a meséknek legalább a fele Turi Sándor gyűjtéséből származik.

Ortutay későbbi munkáihoz is sok segítséget nyújtott Turi Sándor. Ugyanakkor ő is sokat köszönhetett Ortutay Gyulának. Tőle tanulta meg igazán a tudományos igényű néprajzi gyűjtés és a szövegek szakszerű lejegyzésének módszertanát. Ortutay maga is tagja lett Kiss Lajos körének, de az ő révén tovább is bővült újra a „nagy család”. Így került kapcsolatba Turi Sándor a 30-as évek végén és a 40-es évek elején Újszász Kálmánnal és Móricz Miklóssal, akik az akkoriban kibontakozó népfőiskola-mozgalom elindítói, szervezői, népszerűsítői voltak.

Ettől kezdve a néprajzi gyűjtés mellett Turi Sándor életének nagy szenvedélye, tevékenységének talán legfontosabb mozgatója a népfőiskola eszméje lett. Mint Móricz Zsigmond és a népi írók többsége, ő is a népfőiskolák szervezésében látta ebben az időben a parasztság felemelkedésének egyik legjárhatóbb lehetőségét és eszközt.

Részletesen foglalkozik Barota Mihály Turi Sándor pályájának felszabadulás utáni szakaszával is. A nagy történelmi sorsforduló után egykori barátai közül többen országos vezető emberek lettek, ő maradt Paszabon. Az új körülmények között is fáradhatatlanul dolgozott tovább a falu felemelkedéséért. Nagy veszteség volt számára, hogy az irányító baráti kör, a „nagy család” széthullott. Fehér Gábor még

a háború idején meghalt, Kiss Lajos pedig nem sokkal a felszabadulás után Budapestre költözött. Ortutay sem jöhetett már olyan gyakran Paszabra, mint korábban.

Pedig Turi Sándornak most lett volna szüksége igazán segítségre. Érezte, hogy elérkezett számára az összegezés ideje. Egyetlen nagy műben, a régóta tervezett Paszab-monográfiában szeretne volna összefoglalni mindazt, amit a népről, a világról, a régi falusi életéről tudott, amit egy élet kitartó szenvedélyével önmagában felhalmozott. Csak az idő hiányzott hozzá, csak a váratlan betegség akadályozta meg a nagy mű tető alá hozásában? Nyilván az is. Aligha tévedünk azonban, ha úgy véljük, hogy más oka is volt ennek. Barota Mihály nem mondja ki, könyvéből azonban világosan kitűnik mégis, hogy Turi Sándor elsősorban gyakorlati ember volt. Bármennyit tanult is Kiss Lajostól, Ortutay Gyulától és másoktól, elméleti felkészültsége, rendszerező képessége kevésnek bizonyult ahhoz, hogy az összegyűjtött hatalmas anyagon igazán úrrá lehessen. Lényegében együtt van minden, ami a nagy műhöz szükséges lett volna. Csak sajnálhatjuk, hogy a rengeteg téglá, a sok gerenda és cement végül is nem állt össze épületté.

Az elmondottakból következik, hogy ha pusztán tudományos eredményei felől vesszük szemügyre Turi Sándor szellemi hagyatékát, életművét töredékesnek, csonkának is érezhetjük. Barota Mihály könyve azonban figyelmeztet rá, hogy Turi Sándor sokkal több volt, mint néprajzkutató. Örökségét csak a maga teljességében és sokoldalúságában becsülhetjük és értékelhetjük igazán. Alakja is csak így válhat a mai és a jövőendő pedagógusnemzedékek termékenyítő példájává.

Katona Béla

(Szabolcs-Szatmári Szemle, 1982)

A néptanító halhatatlansága

Egyszer azt találtam kérdezni Váci Mihálytól, a költőtől, aki tanítóként kezdte pályáját: vajon a falusi pedagógus hagyhat-e maga után maradandó hírnevet. Ő fájdalmas mosollyal hallgatott erre. Aztán nagy sokára történettel válaszolt, amit, ha jól emlékszem, *Gyalog a porban* címmel mint prózai visszaemlékezést meg is írt. Szólt pedig személyes élménye arról, hogy midőn pályakezdő tanyai tanító, gyalog, meztelláb a porban megérkezett első állomáshelyére, a tanítólakásban egy szekrényt talált. Az üres szekrény belső falára elődei rendre beírták a nevüket. Az ő autogramjának már csak legalul jutott hely. Le kellett hát térdelnie, hogy odaírhasa a maga nevét... Valahogy így fejezte be a históriát: hát így a néptanító, ha nem is éri el a halhatatlanságot, de bejut a maradandóság pitvarába.

Ez jutott eszembe most, amikor elolvastam Barota Mihály könyvét, melynek címe egy név: Turi Sándor. A szerző megrajzolja az 1891–1959 között élt Turi Sándor emberi portréját és színes, sok tanulságot kínáló pályaképét.

E könyv hőse negyvennyolc évet élt Paszabon. Nemcsak tanítója volt a népnek, de egyszerűbben gyógyítható betegségekből orvosa is. A magyar néprajztudomány olyan klasszikusainak volt barátja és munkájukban segítője, mint Kiss Lajos vagy Ortutay Gyula. Gyűjtötte a régészet érdeklődésére számot tartó ősi pénzérméket, iratokat. Fáradhatatlanul jegyezte a népelet olyan érdekes gyümölcseit, mint a gyermekmondókák, a népdalok, a mesék. A paszabi humor is az ő följegyzéseinek köszönheti, hogy nem ment nagyrészt feledésbe. Lelke volt a kórusnak. Úgy tevékenykedett, mint falusi tanító, hogy nem szakadt el az ország szellemi életétől. Sugalmazása – és Turi gyermekeinek jelentős közreműködése – felvirágoztatta a helyi háziipart, népművészetet, ugyanakkor a paszabi iskolamester népfőiskolai tanfolyamok előadója, tudományos fontosságú tanulmányok szerzője.

A „falu mindenesének” is nevezték a paszabi tanítót, aki így jellemezte a maga erkölcsi poggyászát: „Tarisznyámban ott volt a három hamuba sült pogácsát jelentő útra való: az élethez való bátorság, az embereket megnyerő szeretet, a nem csüggedő akaraterő...”

Elgondolkodtató szavak – elgondolkodtató életút. Mert kár volna tagadni, a magyar tanítónak vajmi kevés esélye volt történelmünk során a halhatatlanságra. Ha az irodalom szólt róluk? Többnyire úgy ábrázolta őket, mint Bródy Sándor *A tanítónő* című színművében. Vagy mint Gárdonyi *A lámpás* című regényében. Esetleg oly módon, ahogy Darvas József megjelenítette a *Szakadék* című színdarabban és annak filmváltozatában... Tehát ki volt szolgáltatva a falu hatalmasai önkényének. Karriert befutó tanítók? Ilyenek akadtak az idők során.

Ahogy összekotrom emlékezetemben a legfényesebb tisztségekre jutott tanítók neveit: Huszár Károly még miniszterelnök is volt egy sóhajtásnyi ideig a húszas évek legelején... Miniszteri székbe került Darvas József és Ilku Pál, hírneves író lett Kárpáti Aurél, Kónya Lajos és Váci Mihály. De egyikük sem úgy boldogult, hogy megmaradt a katedrán.

Legszívesebben megkérdezném olvasóinkat: van-e Magyarországon utca, melyet olyan tanítóról neveztek el, aki mindvégig megmaradt az iskola szolgálatában. Félő, hogy egyetlen falu vagy város sem dicsekedhetik azzal: mi igenis megbecsültük ily módon annak a nevelőnek az emlékét, aki nagy szorgalommal, teljes odaadással, kiemelkedő eredménnyel dolgozott az embernevelés gyönyörű művén.

Fájdalmas záró rész Barota könyvében, ahogy leírja: miként folyamodott Turi Sándor már-már a sír szélén azért, hogy nyugdíja megállapításakor gondoljanak arra: többször mehetett volna más helyre, magasabb beosztásba, rangosabb javadalmazásba, de Paszabon maradt. Turi Sándor – azzal, hogy könyv született róla – egy parányi halhatatlansághoz jutott. De hány Turi Sándora volt és van a magyar oktatásügynek – akiről szó sem esik!? Ó, de sok a mi tartozásunk azok iránt, akik megtanítottak bennünket a számok titkára, akik kezünkbe adták a tollat, akik először mondták el nekünk, miért olyan drága számunkra a szó: Magyarország.

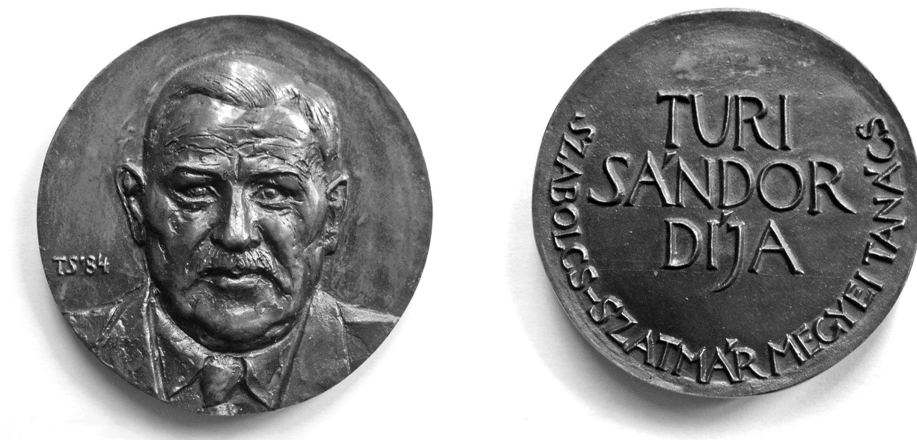
Bajor Nagy Ernő

(Szabad Föld, 1983)

Találkozás egy Turi Sándor-díjassal

„...a gyereket nevelni és szeretni kell”

Horváth Mária nevelő Tiszabercelen tanít, 35 éve egy helyen. A Turi Sándor-díjat az ez évi pedagógusnap alkalmából kapta, s mint mondja, nagyon meglepődött. Turi Sándor, akiről a megyei tanács díjat nevezett el, neki tanítója, később kartársa is volt. Segítőkész, a kezdő pedagógus minden lépését figyelő és egyengető igazi kollégája. A tiszaberceli iskolában kerestük fel Horváth Máriát.

A Turi Sándor-díj elő- és hátlapja

– Emlékszem rá egészen kisgyerekkoromtól. A falu „mindenes” tanítója volt. Kutató, népművelő, néprajzos és orvos is, ha kellett. Bejárt a nyíregyházi Erzsébet-kórházba, tanácskozott az orvosokkal, és terjesztette az egészségügyi ismereteket. Nagyon kellett ez akkoriban, a kuruzslások, ráolvasások korában. Talán éppen ez fordította figyelmét a néprajz, népszokások és a mesék felé. Sok híres ember járt nála. Az én legnagyobb élményem, amikor Ortutay Gyula is megjelent nálunk a felvevőkocsival. Lemezre vették a Turi tanár úr által felkutatott mesemondókat. Az egész falu visszafojtotta a lélegzetét, amikor megszólalt a lemezről Veress Náni hangján a mese. Mesék vették körül, a Rétköz, a Mezőség meséi. Turi Sándor öregkorában is biciklire ült, ha valakiről megtudta, hogy jó mesélő.

- Milyen tanító volt Turi Sándor?
- Úgy gondolok rá, mint az apámra.
- Az ő példája indította talán, hogy szintén a pedagóguspályát válassza?
- Biztos, hogy az is hozzájárult, bár én mindig tanító szerettem volna lenni. Bármilyen játékba kezdtünk az utcabeli gyerekekkel, előbb-utóbb iskolásdi lett a vége. A megismerésre való törekvést plántálta belénk Turi Sándor. Személyes példájával is.

Végig ő tanított az elemi iskolában, és láttam, mennyi mindent csinál. Kis irodáját szövőműhelynek rendezte be.

– *Ezután hogy alakult a pályája?*

– A nyíregyházi Kálvineumba kerültem, ezután líceum, majd főiskola – mondja Horváth Mária. – Öt év gyakorlat kellett akkor, hogy főiskolára menjek. Nálam ettől eltekintettek. Ide kerültem tanítani Turi Sándor mellé, és ő elintézte, hogy levelezőre fölvegyenek.

– *S a Turi Sándor-díj?*

– Meglepett. Az ember nem díjért, jutalomért dolgozik, hanem mert ez az életformája. Amikor átvettem, s elsőnek mondták be a nevemet, szólni se igen lettem volna képes a meghatottságtól. És hogy éppen az ő díját, aki tanított, aki nagyapámnak is jó barátja volt...

– *Hallottuk, nyugdíjba készül. Mit adna át a fiataloknak, a pályán nyomába lépőknek?*

– A legfontosabb, hogy az ember végezze a kötelességét, amit megkövetel a hivatás. Nem eljátszani kell az órán a tanárt, de annak kell lenni az életünkkel is.

– *A megyei művelődésügyi osztály ez évben először kiadott Turi Sándor-díját olyan pedagógusok kapták, akik a szorosán vett iskolai munka mellett községük „minde- nesei”. Ön is az volt, sőt két községben is, hiszen paszabi lakos. Hogy lesz, ha egy év múlva nyugdíjba megy?*

– Ha ünnepi műsort kellett szervezni az úttörőkkel, ha a gyerekek szavalóversenyre készültek, mindig megkerestek. De segítséget kértek névadóhoz, KISZ-esküvőhöz, s minden más rendezvényhez is. Ezután se lesz ez másképp.

Mester Attila

(Kelet-Magyarország, 1984)

Az igazi néptanító

Illyés Gyula azt írta egyszer, hogy csak az válik történelemmé, amit le is írunk. Az ilyen meghatározásoknak azonban az ellenkezőjére is van példa, mert például Epiktétoszról úgy tudja a történetírás, hogy ő maga nem írta le egyetlen gondolatát sem, a történelem mégis őrzi a nevét és eszméjét. Persze, mert voltak tanítványai, akik megjegyezték, és később le is jegyezték gondolatait. Igaz hát az illyési formula, de hogy Epiktétosz nevét és tanításait ma ismerhetjük, ahhoz olyan szilárd jellemű és hű tanítványok kellettek, mint az ő Arrianosza volt. S akkor már a Móricz Miklós gondolata érvényes, amelyet egyik levelében írt le: amit egy ember már tud, az többé nem titok.

Ezt a gondolatsort lehetne még fejteni is, fűzni is, gabalyítani is. Önmagában igaz is lehetne bármelyik, meg ellentétei is lehetnének egymásnak. Csak a szót szaporítanánk azonban vele, de aligha találhatnánk köztük olyant, amelyik teljességgel illenék Turi Sándorra, Turi tanító úrra, a mi Sándor bátyánkra, a paszabi tanítóra.

Mert hát amiatt szedem itt elő néhány nagy előd mondásait, hogy talán lelek egyet, amelyik jól és röviden kifejezné Turi Sándor bátyánk gondolkodásmódját, eszejárását, lelkületét, jellemét, emberségét, de nem akadok ilyenre. Turi Sándor Turi Sándor volt.

Talán az illenék leginkább Sándor bátyánkra, hogy a nyitott tárcáját az asztalra tette, és elfordult. Pedig nagy tehetséggel, kemény és következetes munkával gyűjtött értékek voltak abban a tárcában.

Régészeti és néprajzi gyűjtéseit, a tréfás parasztmondásokat, a humoros parasztnyelvi leleményeket, a népmeséket, a történeti leleteit, saját gondolatait pontosan leírta és berakta a rendszerező iratgyűjtőibe. Arra azonban sajnálta az idejét, hogy mindezt közleményformába szerkessze. Inkább újra rányitotta a szemét valamire, amit más meg nem látott volna, és berakta a tanterme tárlójába, vagy odaadta Pataknak vagy Nyíregyházának, vagy berakta valamelyik dossziéjába, vagy beszélgetés közben széthintette a körülötte lévők között.

Kevés írása jelent meg, azok is inkább a megyei lapokban és töredékesen. Az írást, a kötetbe való szerkesztést inkább másvalakire hagyta. Hagyta, hogy a Lacza Miska bácsi vagy a Korpás Laci bácsi általa lejegyzett meséit másvalaki szerkessze kötetbe, s még arra sem tartott igényt, hogy a szerzők között ott legyen a neve.

Mindezt azért is mondtam el itt előljáróban, hogy magamat, az emlékezőt is magyarázzam, milyen nehéz Sándor bátyánkról emlékeztetést írni a konvencionális, személytelen stílusban. Mert ha élményanyagának, gyűjtésének legalább csak kis részét rendezte volna két-három kötetbe, most ezeket a köteteket kellene csak elővenni. De nem írt nyomdakészre, mert a hagyománymentést, a gyűjtést tartotta alapvetőnek, nem a személyes hírnévre való törekvést.

Talán éppen ez a számlálhatatlan gyűjteményanyaga és alig felbecsülhető természetes intellektusa okozta, hogy vállalkozó biográfusa is a bőség sűrűjébe tévedt.

Megpróbálok hát személyes élményeimből összeállítani Turi Sándor bátyánkról valamilyen emlékképet abban a reményben, hogy aki nem ismerte őt, a továbbgondolásával ennek alapján az előtt is kialakulhat Sándor bátyánk valamilyen portréja.

Ha már elkezdte a felsőbb iskolázást, éppen az apja nem engedte abbahagyni, folytatta hát a sárospataki tanítóképzőben. Különleges képességei, sokoldalúsága már ott szembetűnő lehetett, mert például a legációk helyeiben is válogathatott. Persze hogy kapós volt, hiszen nemcsak jól prédikált, hanem jól tárogatózott is, hegedült, zongorázott, harmóniumozott, s az orgonán jól játszott még Bach d-moll toccata és fűgáját is, mely később is egyik legkedvesebb muzsikaszáma volt. Jómagam is tőle hallottam először még a paszabi templomban. Emellett jó társalgó lehetett már akkor is. Humoros észjárása és előadásmódja a képzőbeli ünnepélyek szereplőjeként és az asztaltársaságokban is kedvelté tették. A pataki képző négy éve alatt sokágú iskolát járt ki.

A falusi „intelligencia” szívesen látott vendége volt, ám derűs tekintete mögötti éles szeme pontosan mérte fel a társaság nem túl igényes szellemiségét. Ott, Patakon

alakulhatott ki az a szemléletmódja, amely az átlagértelmisségek számára szokatlan, érthetetlen volt. Vagyis hogy vagy a természetes észjárású és természetes intelligenciájú falusiak között érezte magát igazán jól, vagy a széles látókörű, európai műveltségű emberek között. Az átlagos, iskolázott emberek szemében érthetetlen volt, hogy együtt húzta a hálót a Tiszán a halászokkal, aztán a Cakódnál a parton együtt válogatták széjjel fajtánként a szeméthalat meg a nemes fajtákat, együtt vakarták, együtt főzték, fűszerezték és passzírozták át a szeméthalakat a szabad tűzű bográcsban, és ebbe a tömör lébe együtt raktak bele szabályos arányban a harcsa-, csuka-, márna- és potykadarabokat, de ha kecsge is akadt hozzá, hát akkor volt aztán igazi a halászlé. S nehogy azt higgye az a hal, hogy a kutya ették meg, hát Sándor bátyánk elővette a fonott kiskorsót, és húztak rá egyet a pataki kishegy borból.

Mindeközben meg szó is esett köztük. No, nem evés közben, mert a halászlé kanalazása közben nemcsak nem illik, de nem is szabad beszélni, hanem előtte, de jobban utána. Egyik egyet mondott, a másik mást. Sándor bátyánk is, mintha csak egy ágyból valók lettek volna. Előjöttek a természetes nyelvi lelemények, tréfák, rigmusok, parasztanekdoták, rövidebb mesék. Persze, még jobban megnyíltak a nyelvek. Annyira, hogy Sándor bátyánk késő éjszakáig égette a kis szobájában a villanyt, mire leírta azokat.

Persze, nemcsak provokáló szándékkal „dobott be” ő is ilyen mulattatókat, hanem mert természetesen érezte jól magát az ilyen természetes emberek között, s ha azok erre még jobban megnyíltak, hát csallhatatlan érzékkel ki is szűrte és meg is jegyezte az értékesét.

Másrészről a nagy műveltségű, intellektuális emberek között érezte magát ott-hon. Ha falusiakkal volt együtt, cseppet sem tűnt mesterkéltnek, hogy nyomban az ő kiejtésükre fordult a nyelve, észjárásukra az esze, fogalomkörükre az övé. Ha meg művelt, intellektuális társaságban volt, ugyancsak természetesen azonosult nyomban.

Kállóban az őseredetű magyarok közt cseperedett fel; a legációkban és asztaltársaságokban azokkal lehetett együtt, akikre a berceli Sipos Samu azt szokta mondani, hogy „pap, tanító, jegyző mind szógám”; Patakon meg az Európát járt, nagy tudású professzorokkal.

A friss tanító Turi Sándor szinte ugyanazokat a viszonyokat találta Paszabon is, mint szülőfalujában, nem érezte magát idegen világban. Időbe telt azonban, meg sok törekvésbe, mire a paszabiak már nem úgy néztek rá, mint egy jött-ment nadrágosra, hanem szinte maguk közül valónak tekintették, és ők is megnyíltak előtte. Sok egyéb mellett talán az is segítette ezt a kölcsönös eggyé válást, hogy házasságával is bizonyította határozott jellemét: gyermekkorától óta hű, falujabeli szerelmét vitte feleségül Paszabra, ottani tanítósága negyedik esztendejében. A szelíd, kedves fiatalasszony is paszabivá vált.

A kölcsönös eggyé válásnak talán legkifejezőbb bizonyítéka volt, hogy negyven-négy őszén, amikor odaért a rémítő frontvonal, és a környékbeli faluk nadrágosai elfutottak előle, a Turi család ott maradt a helyén azokkal, akikkel jó emberöltőn át

együtt élt iskolában, templomban, lakodalomban, temetésen, utcán, mezőn. Nem hagyták el egymást a veszedelemben sem, hanem a tűzvonalból való hátratelepítéskor is együtt mentek Nyírtétre, ahol Sándor bátyánk nemcsak lelki és erkölcsi támasza volt a paszabiaknak, hanem orvosa, állatorvosa, mindenese. Visszatérve pedig nyomban megszervezte az iskolai tanítást.

Mire igazán tanítója lett Paszabnak, vagyis a paszabiak is elfogadták csakugyan tanítójuknak, és ő is mindenestül társuknak és tanítójuknak érezte magát, egyre inkább tanárjuk szeretett volna lenni. Nem diplomával tanúsítva, hiszen arra nem is lett volna módja, hanem jelentőségében, hatékonyságában valóságosan. És rendkívüli tehetsége és sokirányú érdeklődése révén fokozatosan azzá is, vagy még többé lett.

Vallotta is, de én – és gondolom, nemcsak én – a kimondott szavakon túl is kiéreztem belőle azt a folyamatosan realizált meggyőződését, hogy a tanítói feladat nem merülhet ki a tantárgyak gépies, egymástól szinte független leadásából, hanem azok összefüggéseit kell megéreztetni, megértetni a gyermekekkel. De ahhoz előbb neki kell minden vonatkozásában és nem csupán elméletileg, hanem gyakorlatilag is megismernie a rendszeren belüli és a rendszerek közötti összefüggéseket. Kifordított az eke a Hordozón egy rossz cserépszilkét, a Kerítőparton meg egy agyonrozsdásodott vasdarabfélét. Aki meglelte, tudta, hogy a tanító úr szereti az ilyen „semmirevaló holmikat”, hazafelé beszólt hát a kapun, és beadta azokat. Sándor bátyánk látta, milyen régiségekkel van dolga, de azt is tudta, az ő régészeti ismerete kevés annak a pontos meghatározásához, hát utat keresett és talált Kiss Lajoshoz, az ismert nyíregyházi muzeológushoz. Kiss Lajos szakértelemmel határozza meg a leletek korát, a népcsoportot, amelyik használhatta valamikor, az anyagot, amiből készülhettek azok a régiségek, a használati céljukat, s elmondta a leletek meghatározásának a módszerét is. Elmondta az ásatások metodikájának fortélyait, és hogy hogyan kell a leletek helyét pontosan rögzíteni, amelyből a további leletek helyére is lehet következtetni. Igaz barátság szövődött köztük, s olyan belső kapcsolat, hogy gyakran voltak egymás vendégei a munkában is meg a családi asztalnál is.

Sándor bátyánk aztán ásott az iskolásokkal, a falusiakkal, a régészeti kincseket a tanterem tárlóiba rendszerezte, és a paszabi gyerekek az ember fejlődéstörténetének megbeszélésekor szemléltető anyagként nézegethették és vehették kezükbe azokat. Megtapasztalhatták, hogy több ezer éves őseink milyen ügyesen, ötletesen és szorgalommal voltak emberek. Az összefüggést az akkori és a mai kor embere között már szinte nem is kellett szavakban is elmondani.

Kiss Lajossal való kapcsolata ösztökelte a régi és mai házi készítésű használati tárgyak gyűjtésére és rendezésére. Nemritkán a porta gazdájának somolygásától kísértve túrta fel a paszabi és berceli padlásokat, az ereszek alját és szedte le a már csak tűzre való favillát, sulykot, mángorlót, guzsalyt, jászolgolyót, béklyót, bélyegzővasat, meg ehhez hasonlókat. Ezek is a tantermek tárlóiba kerültek, vagy a nyíregyházi múzeumba, és a kisiskolások az elődeikhez kapcsolódó még több tárgyat vehettek a kezükbe.

Ugyancsak ebből a kapcsolatból fakadt a paszabi és környékbeli szóttes minták gyűjtése.

Sándor bátyánk és leányai felkutatták még a már foszladozó régi abroszokat, gyúrókötényeket, vőfélykendőket, komakendőket, meg az újabbakat is, és azok „szedett csíkjait, mintáit” használták fel, teljesítették ki. A Turi lányok, Margit és Ilona megtanították rá a paszabi lányokat, asszonyokat, sőt némelyik fiút is, és ma már a paszabi szóttes messze a határainkon túl is hirdeti Paszabot, s benne kimondatlanul is a Turi család szervezőkészségét.

Ortutay Gyula is gyakori vendég volt a Turi-portán. A néprajz iránt fogékony Sándor bátyánk már lejegyzett jó néhány mesét Lacza Mihálytól és Korpás Lászlótól, mondókákat, rigmusokat sok paszabitól és bercelitől. Ortutay megjelenésével ez a gyűjtés szakszerűvé, rendszeressé és módszeressé vált, s többek között a Buday-Ortutay neve alatt kiadott *Nyíri és rétközi paraszttmesék* című kötetben jelent meg. De ott voltak már a dossziékban a népdalok, népballadák szövegei vagy helyi szövegváltozatai is. A paszabi gyerekek és a nagyok is kezdték értelmezni a meséket és balladákat, kezdték észrevenni az összefüggéseket a harmadfélezer éves cserépkorszó, a magyarok honfoglalása és a népmesék között.

Elvágta valaki a kezét, vagy feltörte a villanyél, paszulyt dugott valamelyik gyermek az orrába, vagy étvágytalan volt, mentek „Turi tanító úrhoz”. Mert hová is mehettek volna, hiszen a legközelebbi valamire való orvos nyolc kilométerre volt. De hát a baráti együttesnek volt egy emberként és orvosként is kitűnő Vigváry Lászlója, akitől Sándor bátyánk folyton kérdezett, Vigváry doktor meg folyton magyarázott. Aztán megegyeztek, hogy az emberi és állati szervezet szinte teljesen egyforma. A sebeket hát embernél és jószágánál szakszerűen ellátta Sándor bátyánk, s a belgyógyászati eseteket pedig küldte vagy kísérte a nyíregyházi kórházba. Így már orvosa és állatorvosa is volt ő Paszabnak, Bercelnek, de még fél Ibrálynak is.

No, és egy volt pataki diák hogyne talált volna kapcsolatot éppen Patakkal, a patakiakkal! Ő nevezte szóban és leveleiben is „nagy család”-nak azoknak a rendkívüli intelligenciájú és kulturált embereknek az együttesét, akikkel szívesen volt együtt, akikhez szívesen ment. Ilyenek voltak Patakon különösen Újszász Kálmán és Szabó Zoltán teológiai professzorok, Pesten meg Móricz Miklós közzgazda.

Eleinte inkább a nyíregyházi Jósza-múzeumnak ajándékozta vagy gyűjtötte a néprajzi és régészeti leleteket, de amikor megismerkedett Patakon az Újszász Kálmán által kezdeményezett és szervezett Faluszemináriummal, a néprajzi gyűjtéseit, leírt gondolatait, tanulmányterveit, könyvterveit, gazdag levelezését inkább a pataki Theológiai Akadémia Faluszemináriumában helyezte el. Patakon különösen ott-hon érezte magát.

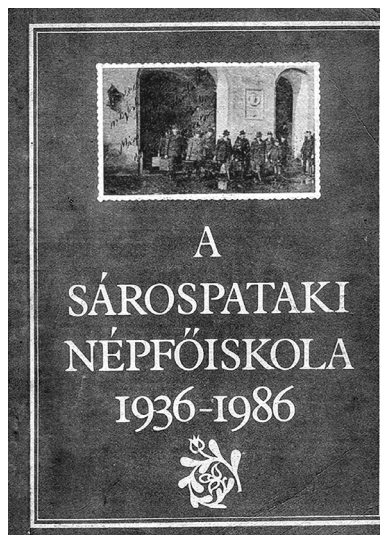
Móricz Miklóssal, a Zsigmond nagy műveltségű és tiszta emberségű öccsével is Patak, a pataki népőiskola hozta össze, Móricz Miklós révén pedig Illyés Gyulával, Németh Lászlóval, Móricz Zsigmonddal került kapcsolatba. Hogy ez a „nagy család”-i kapcsolatrendszer milyen szellemiségű és kölcsönösen milyen termékenyítő

erejű volt mindőjükre, meg Patakra is meg Paszabra is, azt egy ilyen rövid emlékezésben legfeljebb érzékeltetni és érzékelni lehet. Turi Sándor és Móricz Miklós nemcsak kiterjedt és igen elmélyült levelezésben volt egymással, hanem Móricz Miklós jelentős pénzösszegeket küldött Sándor bátyáknak azzal, hogy belátása szerint használja fel a szívesen tanuló, tehetséges paszabi vagy más szomszéd falusi gyermekek iskoláztatására, továbbképzésére.

Hogy milyen volt a pataki népfőiskola, és milyen ösztönző hatása volt a nagy lendülettel és erőteljesen kifejlődő hazai népfőiskolai mozgalomra, ebből az emlékkönyvből feltételezhetően kiolvasható. Arról meg, hogy Turi Sándor bátyáknak milyen szerepe volt a pataki népfőiskola életében, oldalakon lehetne sorolni a tényeket, szerepköröket, s talán mégsem állna össze a teljes tartalmi kép. Formailag a Sárospataki Református Theológiai Akadémia kérte évről évre ki az egyházmegyétől a népfőiskolai tanfolyamok idejére néprajzi és népművészeti előadások tartására. A gyakorlatban azonban azt csinálta, mint Paszabon: mindent. Derűs, bölcs, szorgalmas egyénisége nélkül, állandó jelenléte nélkül nem lett volna olyan hatású a pataki népfőiskola, mint amilyen volt.

Sokoldalú tevékenységét a hivatalos fórumokon is ismerték már, és amikor a szinte megállíthatatlan népfőiskola-szervezési lendületben 1940-ben a nyíregyháziak is megalakították népfőiskolájukat, az induláskor Paszabon tartottak népes, hivatalos, alapozó, egész napos konferenciát, s a nyíregyházi népfőiskolára is meghívták szervezőnek, nevelőnek, előadónak. Éppen a pataki népfőiskolán végzett munkásságát és nagy tapasztalatát ismerve. Hogy Turi Sándor bátyánk hogyan és mennyire volt azonos a népfőiskolai gondolattal, a népfőiskolával és a népfőiskolásokkal, azt talán jól érzékelteti a *Kérékvágás* 1940. január 15-i számában írt hívogatása. A kissé patetikus hang tőle nem hatott annak, mert ő minden szavát élte is.

„...A magyarság lelki életében is vannak olyan jelenségek, amik a régi vadvizes területek állapotához hasonlítanak. Az ilyen elhanyagolt lelki területek adnak szállást ma idegen eszméknek és jelszavaknak, búvóhelyei kárt okozó indulatoknak. Jövőbe néző emberek elgondolása szerint el lehet és el is kell tüntetni ezeket az állapotokat. A magyar földnek és rajta a magyar léleknek csodálatos élettereje van. A magyar lélek tud magából mást is kitermelni, mint amit eddig termelt, ha gondozás alá veszik. Akik szeretettel hajoltak közel ehhez az elhanyagolt magyar lelki világhoz, azok csodálattal nézik az ott szunnyadó lelki értékeket. A jövő magyar sors alakulásához

*Kiadvány a sárospataki népfőiskola
50. évfordulójára*

nem idegen eszmékre, hanem olyan emberekre van szükség, olyan értékekre van szükség, amik magyar lélek termő és teremő erejéből jönnek elő. A sárospataki Főiskola azért küldi el újra a behívó leveleket, és azért hívja magához a falu legátusait, hogy a régi magyar múltból átmentett nemzeti kincseket kitermelje a magyar fiatalság lelkéből, és ráeszméltesse őket arra, hogy mennyi szép és milyen sok lelki értéknek hordozója a magyarul érző, öntudatos falusi ember.

Szeretettelva ezzel a gondolattal várja haza újra az ő polgárait és reméli, hogy az együttes munkából áldás fakad a résztvevők lelkére és dicsőség a magyarság életére. (...)

Meleg testvéri szeretettel várunk mindnyájukat. Azt tapasztaltuk, hogy akik egyszer itt jártak, azoknak második otthonává lett a mi pataki Főiskolánk. Hisszük, hogy tinéktek is az lesz.”

Hadd írhassem le itt is egy korábbi kéziratomban megfogalmazott emlékezésemet Turi Sándor bátyánkról úgy, ahogy akkor megírtam, még ha néhány vonását említettem is már ebben az emlékező írásban.

„Turi Sándor bátyánkkal már gyermekkoromban kapcsolatba kerültem. A manduláim folyton rendetlenkedtek, meg egyéb gyermekbetegségek, sérülések sem kerültek el, s mivel a szomszéd falusi orvos messzi is volt meg drága is volt, a falunkbélihez, a bercelihez meg nem nagyon jártak, nem volt hozzá bizalmuk az embereknek, hát Paszabra, Turi Sándor bátyánkhöz szaladt át velem Édesanyám. A gyógykezelés fizetsége az volt, hogy szakszerű vezetéssel velünk, meg a vele hasonló kapcsolatban lévőkkel felásathatta a pálinkáskúti földünk partos részét, és a talált csontokat, lándzsahegyeket és egyéb leleteket elvihette az iskolájába, meg a nyíregyházi Jósa múzeumba. Vagy egy-egy szép szedett csikos házi szőttes, aminek a motívumait a lányai mindjárt fel is dolgozták. Vagy a csósz által naiv figurákkal mintásra karcolt görögdinnye, aminek a héját preparálta aztán ki. Meg az, hogy végigturkálta a padlás alját, és elvihette a régi, girbe-gurba nyelvű gereblyét, falapátot, favillát, vasvillát, csáklyát, láncos jászolgolyót és hasonlókat. Amikkel aztán az ő tantermeinek a tárlóiban találkozhattam újra, s az ő iskolás gyerekei szabályos társadalom-fejlődés-történeti feleleteket adtak elő ezekből a holmikból.

Számomra legszívesebben vett megbízása az volt, hogy gyűjtsék a falunkban rigmusokat, mondókákat, humoros történeteket, és hogy jegyezzem le pontosan az öreg Korpás László és Lacza Miska bácsi meséit. Persze, arra is kioktatott, hogyan férközzek a bizalmukba egy-egy pakli dohánnyal, füttyölő pályinkával, hogy jó mesélő kedvük kerekedjen. Nem volt könnyű, pedig nyaranta ott verték szabályos ritmusban a hadaró cséppel a gabonát (rozsot), csinálták belőle a szép zsupkévéket az udvarunkban.

Turi Sándor bátyánk révén jutottam el először szervezett kirándulásra is, Sátoraljaúj helybe, a paszabi iskolásokkal. Ma is jól emlékszem, hogy a gyermeki újdonságélményen kívül rácsudálkoztam a határon túli földekre, amelyeken ugyanolyan búza meg tengeri volt, mint a mieinken; a sorompósokra, akik ugyanolyan emberek

voltak, mint az ideátiak, csak puska volt a vállukon; a civilekre, akiknek áthallatszott a szavuk, és ők is magyarul beszéltek, de sem ők nem jöhettek ide, sem mi oda; a hajításnyira lévő Borsira, ahova nem mehettünk át megnézni Rákóczi szülőházát; a bokáig sem erő Ronyvára, amelyiken át száraz lábbal hozták a piti csempészek a Dorkó-cipőt, az ezerédest (szaharin), a tűzkövet; arra a Ronyva patakra, amelyet folyóvá neveztek ki a »konferenciázó nagy szélhámosok«, hogy kétfelé szabhassák meg a várost is. Nem hangzott ott el egyetlen irredenta szólam sem, csupán a tényeket mondták el a tanítók, kinek-kinek a fantáziájára bízva az összefüggések keresését.

Turi Sándor bátyánk látott el olvasni valóval is. Ő nem mondta, hogy a Tolnai Világlapján kívül nem való más nekem, hanem a hónom alá nyomta Ortegát (harmadszori olvasás után kezdtem úgy-ahogy érteni), s mellé egy idegen szavak szótárát, Móricz Miklós *Hogy adodját* (ezt első olvasásra értettem), Illyés *Puszták népét*, Sinka *Vádját*, Adyt, Kós Károlyt, Tamási Áront, Balázs Ferencet, Erdélyi Józsefet, Kodolányit, s ki tudná mindet felsorolni. Veres Pétert nem, hozzá más úton jutottam el. Nem féltett ezektől az igéktől. Egy-egy hajnalon átfutottam hozzá – már ébren, munkában találtam mindig –, s mire kezdődött a tanítás, meg hánytuk-vetettük Illyésüket. Az értelmezésben sem hagyott magamra.

Egyik bácskai néprajzos újtjáról hazatérve, mert gyakorlatilag is igazolva látta a saját szemléletét, lelkesülve mesélte, hogy az ottani gazdák felsőbb iskolákba járatják a gyermekeiket, de nem íróasztalt keresni küldik aztán, hanem azok visszamennek a földjeikre, és még okosabban folytatják a gazdálkodást, természetesnek vévén a paraszti termelő munkát. Mondta, hogy a sváb paraszt bauernek, építőnek, termelőnek mondja magát, nem pedig parasztnak, ami faragatlant, pallérozatlant jelentő jövevény szavunk. S hogy az elnevezés különbsége gyakorlati különbséget is jelent, ő tudatosította először bennem, hogy csakis a munka, a következetes munka teremt gyarapító értéket. Aki nem ezt teszi, az kufár, az visszaél ember voltával.

Turi Sándor bátyánk volt az első, aki önálló gondolkodásra, lehető objektív véleményalkotásra a saját példájával ösztönzött. Ő hozott össze Patakkal, majd Móricz Miklóssal, s éppen ezek révén indított el arra az útra, amelyet azóta is taposok.”

És még egy részt az ugyancsak kéziratos emlékezésemből.

„Turi Sándor bátyánkhoz, amíg még Bercelen voltam, szinte hetenként átjártam, és ezek olyan alkalmak voltak, amelyek nélkül mai fejemmel is alig tudnám elképzelni magamat. Mindig tartogatott valamilyen feladatot számomra, de nekem mégis az volt a legkedvesebb szerep, hogy vele lehettem, figyelhettem őt a hajnali vagy éjszakai órákban, magában morfondírozva, vagy a legkülönbözőbb emberekkel beszélve és igazítva el dolgaikat. Vagy – különösen a háború utáni ínséges időkben – ahogyan megpakolta hatalmas harmonikás táskáját, és vitte fel Patakra Újszászyéknak, Szabó Zoltánéknak meg a többieknek, mert »sok ott az apró gyermek«. Ilyenkor vitt magával egy kis fonott korsót, és hozta vissza jó pataki borral. Este meggyógyyszerezte, bekötözte valakinek a töréses kezét, aki illendőségből megkérdezte, hogy mivel tartozik. Mire Sándor bátyánk töltött neki egy pohárral a pataki

kis korsóból, aztán annyit mondott, hogy a kis Újszászy Eszternek jó tehéntől való tej kellene, vigyél le, koma, holnap a hajnali vonathoz egy kupával, add oda a kalauznak, majd az meg leadja a pataki állomáson, hadd legyen a kis Eszternek jó früstökje. Neki a csordástól a kalauzon és egyetemi tanáron át a miniszterig mindenki jóembere volt, koma volt (ez volt a szava járása), s ha valamelyik állomáson valaki leadott egy pakkot egy akármilyen ismeretlen embernek, hogy vigye el a falu másik végére, ezt Turi tanító úr küldi (nem igazgató úr, nem főpedagógus, ez ellen tiltakozott), az szó nélkül vitte. Tudta ki az a Turi tanító úr. – Szakadatlanul osztogatta magát széjjel fele, de soha nem fogyott el, inkább gyarapodott. Az ő példáját nem lehetett és nem lehet nem követni.”

Említettem már, hogy óriási életművéből alig jelentetett meg valamit írásban is. Azt is töredékesen. Nem mintha a nyomtatott írást nem becsülte volna, inkább jól megérett, megalapozott művet, műveket szeretett volna kiadni a kezéből. Egyszer elolvasásra ideadta Etelka hercegnő (vagy grófnő?) kinyomtatott disszertációját a tanyavilágról, hogy „na, mit szólsz hozzá, egyszer kiment a tanyára, és még doktori címet is kapott érte”. Ő nem publikált, de mindent leírt. Csak értő és érző pennájú emberre vár a hatalmas anyag. S ennek az embernek elő kell jönni, mert Sándor bátyáknak volt igaza: ha életében még írt is volna, nem jutott volna ideje észre venni és összegyűjteni azokat a rétközi népi kincseket, amelyek mára már elmúltak hordozóikkal, a korabeli emberekkel együtt. A Turi Sándor hagyatékában azonban megvannak.

Mai specializált és hajszott világunkban egyre gyakrabban kerül szóba példa gyanánt a régi néptanító típusa. Többen Turi Sándort is ebbe a kategóriába „rendszerezik”. Pedig ő több volt ennél. Sőt, még tovább megyek.

A harmincas-negyvenes évek népfőiskolai tanfolyamai rövid időtartamúak voltak, de a falu embereit legjobban ismerő tiszteletesek és tanítók irányították oda a leginkább tehetségesnek és hatásosan mozgékornak ígérkező fiatalokat azzal a szándékkal, hogy azok majd a falu élesztői, kelesztői legyenek, hogy az anyanépfőiskola szellemében és a falu aprajával-nagyjával együtt mozdítsák majd előre a falu szellemiségét, gondolkodásmódját, boldogulását, életét. Amint azt Turi Sándor bámulatos természetességgel csinálta Paszabon.

Turi Sándor életén keresztül csinálta a népfőiskolát Paszabon.

Varga András

(In: *A sárospataki népfőiskola 1936–1986. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és Országos Közművelődési Központ Módszertani Intézete, Budapest, 1986, 69–75. oldal*)

Turi Sándor

Egyre több írás olvasható róla. Míg fogynak a személyes emlékek ihlette írások, nőnek a jelentőségét méltatók. Ő bebizonyította a régi mondás ellenkezőjét: próféta lett saját hazájában. Mit tapasztalhatott Paszabon? A rétközi falvak közül is a kisebbek közé tartozott. Az egykori vízi világ, amely a lecsapolásokkal véget ért, adott mindenki számára halat, vadat, legelőt, rétet, makkoltatásra, gallyszedésre is alkalmas ártéri erdőket, így az is átvészelhette a nincstelenséget, akinek elvitte az ár a termését, vagy akinek földje, szántója nem is volt.

Nem költözött ide sem orvos, sem más írástudó ember a tanító úron kívül. Piacra a szomszédos Gávára, orvoshoz Bujra kellett menni, a paszabiak mégis szerencsésnek mondhatták magukat. Turi Sándor irányításával és gondoskodásával szinte önálló életre rendezkedtek be. Igaz, segített ebben a természet itt hagyott kincse, a Holt-Tisza, amelynek vize alkalmas kenderáztató helynek bizonyult.

A híres kisszoba, ahol egykor tanítottak, és ahol a szövőszék mellett még megfért az iroda is, ma emlékhely. A paszabi mintákkal szőtt párnák, terítők nemzetközileg ismertek, becsültek, kelendők. Újra rájuk találó felfedező mesterük azonban már régen, 1959 januárjától nem él közöttük. Korunk egyik jellegzetes betegsége, a rák támadta meg a szervezetét. Hiába kérlete a közben a Magyar Tudományos Akadémia elnökévé lett Ortutay Gyula az orvosokat, mentsék meg Turi Sándor életét, ez még akkor sem sikerült, amikor néhány évvel később őerte aggódtak tanítványai, barátai. Ő Turiban a nagy energiahordozót tisztelte, aki a tanító fogalmát, csupa nagybetűvel írva, magából megformálta. Égette magát, de nem hiába.

Felfedezte a munka hiányának az egyes embert és közösséget egyaránt roncsoló voltát. Sajátosan magyar viszonyokból, sőt egy egészen kis táj sajátosságaiból szűrte ki a számára és a környezetének is a kiteljesedést jelentő életformát. Mégsem példa nélkül álló. Makarenko szintén a munkával nyerte meg tanítványait, és ma, amikor sajnálatosan nő az intézetben élő gyerekek száma, amikor kiderül, hogy a valós világról nem tudnak szinte semmit, amikor a szép szó és példa helyett, az erő és a hatalom vonzásába kerülnek, jó lenne Turi Sándor tapasztalataival segíteni őket.

Érzékeltetni kívántam bemutatásával: milyen nagy tisztesség az, ha valaki pedagógusi munkája elismeréseként a szabolcs-szatmári alapítású Turi Sándor-díjat kapja.

Láczay Magdolna

(In: Sorsok a múltunkból. A Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács V. B. Tudományos Koordinációs Bizottságának kiadványa. Nyíregyháza, 1988)

A polihisztor pedagógus

Ha Turi Sándor Ibrányban élt volna, akkor bizonyára igen egyszerű dolgunk lenne a most épülő új könyvtár, múzeum és kultúrház névadója kapcsán. Szinte biztosra vehető, sőt magától értetődő lenne, hogy az intézmény a „Turi Sándor Községi Ház” nevet viselné. De az is lehet, hogy az ibrányi általános iskola vette volna fel a nevét már évtizedekkel korábban.

Néprajzi írásainak jó része kéziratban maradt fenn az utókornak. A régi paraszti élettel foglalkozó szociográfiai munkáknak az értékét számunkra növeli az a tény, hogy sok ibrányi vonatkozással is bírnak. Az *Ibrányi Hírlap* hasábjain igyekszünk majd az érdekesebbeket közzétenni. Elsőként egy rövid, vidám történettel ismerkedhetnek meg olvasóink.

„Vót egy öreg italszerető ember Ibrányban. Vót neki két jó gondolkozású fia. Ezek szégyellték az öreg apjuk szokását, és sokszor veszekedtek az öreggel. Egyszer, ahogy kinéznek az ablakon, hát az úton levő pocsolyában ott hentereg egy részeg ember tehetetlenül. Az egyik fiú odahívta az apját, hogy nézze meg, milyen szép az ilyen embert látni. Az öreg megnézte, majd kiment a pocsolyában fetregő emberhez, és odakiált neki: „Komám, hun mérik azt a kutya jó pálinkát, mer én is odajárnék ezután!”

Gosztonyi Tibor

(*Ibrányi Hírlap, 1990-es évek eleje*)

Nevet kapott a paszabi iskola

Az iskola tanulóközössége és a tantestület javaslatára az önkormányzat döntése alapján az iskola idős Turi Sándor (1891–1959), a világhírű paszabi szőttes „atyja” nevét vette fel, aki néptanítóként és néprajzkutatóként is fáradhatatlanul dolgozott a településért 48 éven keresztül. Az ünnepséget megtisztelték jelenlétükkel Turi Sándor leszármazottai, rokonai: ifj. Turi Sándorné, Turi Zoltánné, Turi Gábor, Markovicsné Turi Ágnes, Császár Istvánné Turi Tünde, Kruppa Lászlóné Turi Melinda.

A névadó ünnepségen több köszöntő is elhangzott. Tajthy Péter, a település polgármestere ünnepi beszédében többek között a következőket mondta: „Az embernek, ha gyermeke születik, első dolga, hogy nevet ad neki. Évtizedes elmaradásunkat pótoljuk most azzal, hogy a falu szeretett gyermekének – iskolánknak – végre nevet adunk. Az iskola a magyar kistelepülések életében a szív, a motor. Öröm tölti be szívemet, amikor arra gondolok, hogy képviselő-testületünk döntése nyomán a paszabi néptanító, Turi Sándor nevét fogja viselni az iskola. Nem a világhírt kergető kiválóságok vagy az ország történelmének legnagyobbjai, s végképp nem a politika múlandó „percemberkéi” közül választottunk csillagot magunknak, hanem egy, a mi falunkban száz gyökeret eresztett, és itt maradandót alkotott polihisztor

pedagógus érdemelte ki méltán e dicsőséget. Egy ember addig él, amíg emlékeznek rá. Nos, ezzel a gesztussal Turi Sándor jól megérdemelt halhatatlanságához járulunk hozzá. Tartalmas életútjából egy tiszta lelkű, nagy tudású, hihetetlenül szerteágazó érdeklődésű filantróp alakja tárul elénk. És ez az emberszerető ember nemcsak tudást adott, hanem emberséget, erkölcsi mértéket, tartást és szeretetet is.”

Az ünnepségen irodalmi műsorral kedveskedtek az iskolás gyermekek a vendégeknek, majd a település polgármestere kitüntetésekkel adta át. Posztumusz díszpolgári címet kapott id. Turi Sándor. Ezt követően az iskola aulájában leplezték Turi Sándor domborművét, amelyet Szepessy Béla képzőművész alkotott.

(Kelet-Magyarország, 2005. október 3.)

Neve az új iskola homlokzatán

A Turi Sándor Általános Iskola névadója

„Úgy dolgozz mintha örökké élnél, úgy imádkozz mintha mindjárt meghalnál” – szól a magyar közmondás

Kedves Hölgyeim és Uraim!

Tisztelt paszabi polgárok!

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűlés, a Közgyűlés Elnöke nevében köszöntöm Önöket. Rendhagyó ez a mai nap a falu életében – ünnepre készült úgy kívül, belül; a falu kicsinosította magát, rendbe tette iskoláját, szép ruhát öltött, s eljött lélekben készülve, gondolkodva, hogy az általa választott módon nevet adjon iskolájának. Nevet, amelyet Ő maga szabad akaratából választott, mely bölcsességét és bátorságát, feleletét az élet kérdéseire tükrözi.

A név: Turi Sándor. Alkotómunkájáról, emberi nagyságáról, a XX. századi magyar iskolakultúra tanítói modelljéről ma még több méltatás hangzik majd el. Én arról szeretnék beszélni, hogyan forrt össze Paszab község és Turi Sándor személyes élete. Itt válik érett férfivá, céltudatos, határozott emberré. Itt alapít családot, itt kovácsolja és alakítja sorsát. Itt fejlődik ki benne a társadalom, a haza égető problémái iránti érzékenység, segítőkészség és hivatástudat. Itt érik őt a haza vérzivataros évei. Úgy élnek együtt öt évtizeden át, mint gomba a fával – szimbiózisban. A falu zárt és szigorú világú, a tanító úr nyitott és olthatatlan szomszédoságú, mindent megismerni, meglátni vágyó ember, akik között a kölcsönös bizalom és a tisztelet

az értékmérő mérce. Gondjai azonosak a község gondjaival – szegénység, magára hagyatottság. Fáradhatatlan és kitartó munkája révén Paszab a környék szellemi központjává lett.

A falusi tanító tanulva-tanítva nemzedékek sorsát s magáét formálva, jobbítva mindig az egész falura gondolva tette a dolgát. Családja, fiai és leányai, együtt küzdöttek, dolgoztak szorgalmasan édesapjukkal. A Turi család és a falu együtt lélegzett; a tanító úr segítségével rádöbben hagyományaira, megtanulja értékeit, a népmesét, a népművészetet, a háziipart. A falu élni akarása örömet, hírnevet ad tanítójának és önmagának.

Kedves Gyerekek! Turi Sándor tanító úrnak egy mondatát szeretném idézni: „Nem az a fontos, hogy ki húzza a harangot, hanem hogy szóljon.” Miről szól ez? Az életről – az emberiség harcáról, létéről. E táj lakói elevenen tapinthaták, tapinthatják, hogy mezői és erdői hallgatag őrei régi kultúrák csonkjainak, halottas emlékeinek. Szkíta nyílvégeket, kőkorszaki edényeket, finomabb mykenei kultúrát idéző festett cserepeket rejt a föld. E földön évezredek óta éltek, dolgoztak, örültek, sírtak. A fennmaradás, az élet egyedül nem megy, nem létezik.

Miről szól még? Az összefogás és az együvé tartozás nagyszerű és felelősségteljes voltáról. Hogy az életben mindenkinek van dolga és kötelessége, hogy az életben rendnek kell lenni, hogy a másakra oda kell figyelni, mert harangot lehet húzni, de az nem fog szólni, ha nincs megértés, elfogadás közös cél és tenni akarás.

A köszöntő sorok egy magyar közmondást idéztek, mely azt mondja nekem, nektek, és kívánom az „aranylábú kis Paszab” minden lakosának: úgy dolgozzál, hogy az élet szeretete lelkesítsen, és úgy élj, hogy a lelkiismereted mindig tiszta legyen.

Markovics Attila

a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Önkormányzat oktatási és ifjúsági osztályának vezetője

(Elhangzott a névadó ünnepségen Paszabon, 2005)

A paszabi tanító szellemi öröksége

Turi Sándor tanítóról beszél menyje, Turi Sándorné és unokája, Turi Gábor

A híres tanítóval személyesen már nem találkozhattam, ám sokat hallottam róla. Noha ma más idöket élünk, Turi Sándor életútja ma is hasznosítható példázat lehet. Menyével, Turi Sándorné pedagógussal és az unokájával, Turi Gáborral, Debrecen kulturális és külügyekért felelős alpolgármesterével beszélgettem.

– *Honnan indult Turi Sándor? Milyen családból származott?*

Turi Gábor: – Nincs nehéz dolgunk a válaszadással, mert a nagyapám nagyon sok mindent leírt az életéről, gyermekkoráról, majd munkáiról, amit aztán mi már

gyerekként vagy fiatal felnőttként szívesen olvasgatunk. Később – már tanítóként, amikor a néprajzi gyűjtéssel is kacérkodott – édesanyját is kifaggatta a népélet dolgairól, a szokásokról, leírta a meséket, a balladákat s közben a család történetet is. Édesapja, Turi István például csak felnőttkorában ismerkedett meg az ábécével, amikor a nagykállói fakereskedésben rábízták a deszkaraktárt, annak nyilvántartásait, elszámolásait. Talán akkor határozta el: taníttatni fogja elsőszülött fiát, hogy kiemelje a paraszti nyomorúságból. Ez a nagy család mellett nem volt könnyű, így a gyerekek nyarai is kemény munkával teltek. Nagypám egyik visszaemlékezéséből tudom, kijárta a gimnáziumot úgy, hogy nem volt télikabátja, tanítóképzősként pedig – Patakra menet – olykor csak Tokajig futotta vonatjegyre, onnan gyalog ment tovább. Nagypám élete végéig őrizte édesapja 1906 októberében neki írt levelét, amelyben többek között ez olvasható: „...míg a két karom fel bírom emelni, fiam, addig nem hagylak el, akárhogy is csinálom. Csak igyekezz, fiam, hogy örömöm legyen benned...” Ilyen körülmények között aligha lehetett lazsálni, igaz, ezt a sárospataki kollégium szelleme egyébként sem engedte volna meg.

– *Hogyan került Turi Sándor Paszabra?*

– 1910-ben a református elemi népiskola iskolaszéke éppen „kistanítót” keresett. Azt hiszem, nagypa bárhová elment volna, alig várta, hogy keressen, s pénzt ad-hasson haza a testvérei taníttatására.

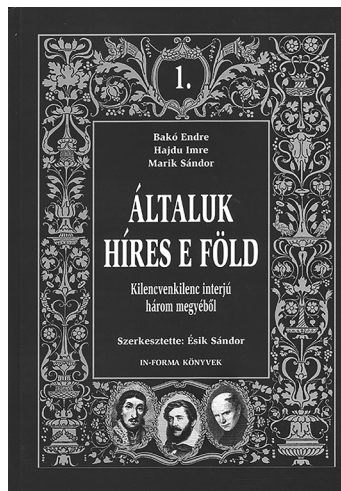
– *Akkoriban Paszab milyen jellegű településnek számított?*

Turi Sándorné: – Apósom leírásából tudjuk, hogy Paszab nem számított kis településnek. A napszámosság, a kendertermesztés és a dohánykertészet adta a lakosság legfőbb megélhetését, amit a halászat és a pásztorkodás egészített ki. Magát a települést girbegurba, sáros utcácskák jellemezték, tenyérnyi ablakok voltak a süppedt, rogyant inú, szalmatetős kis házakon, és házivásonból szőtt ruházatú, mezítlábas gyermekek, kíváncsi, bizakodó nép fogadta a még gyerekembert, a mindössze 19 éves ifjút, az új tanítót.

– *Érdekes, hogy öt kistanító egyike sem maradt egy évnél tovább, a hatodik pedig negyvennyolc évig... Mi lehetett ennek az oka?*

– Ismerős világot talált ott. Olyan volt, mint a kállói, vagy talán még annál is szegényebb. Apósom szerint a titok talán abban állt, hogy ő „használható ifjú” volt. Később azt írta erről: „Igazán boldoggá tett az a tudat, hogy a maszatos arcú, piszkos kezű gyermekek szeméből és mozdulataiból milyen életerő árad.”

– *Mi ragadta meg őt a faluban?*

– Őt a falu belső élete érdekelte. Megfigyelte a külső behatások és a belső erők harcát. Hamar megismerkedett a falusi nép gondolkodásával. Gyakran kiült a kispadra az öregekkel beszélgetni. A falu derűs életszemlélete nagyon megragadta, hiszen maga is humoros észjárású volt. A falu népe és a derűs lelkű tanító szelleme kölcsönösen feloldódott egymás társaságában, s ez is az egyik magyarázata annak, hogy nem vágyott el a kis faluból. Az igazi népi humort kedvelte, az olyan tréfás falusi történeteket, amelyekben mindig volt valami igazság, bölcsesség és javító szándék. Különös tehetsége volt ahhoz, hogy az elraktározott adomákból a beszélgetéshez legjobban illőt szívderítően rögtönözze. Az „estézések” során szépen tárogatózott, amiért cserébe az öregek ősi dallamokra tanították. A templomban elkápráztatta a falu népét, mert gyönyörűen orgonált, az iskolában pedig harmóniumozott és hegedült. A derűs kedélyű, adomázó kedvű, kellemes modorú fiatalember szívesen látott vendége lett a paraszti portáknak éppúgy, mint a jobb módúak házában.

– *Helyből választott feleséget?*

– Nem. A gyermekkori szerelmét, Kiss Juliannát vette feleségül Nagyállóban 1914-ben. Két évvel később vásárolt az egyház kistanítói lakást, ahol közös életet kezdhettek. Őt illette a tágas kántortanítói lakás is, amely élete végéig otthont adott a családnak. Nálunk nagyon jó légkör volt, amelyben a szeretet, egymás megbecsülése, az egymás iránti szolgálatkészség és a munka szeretete volt az uralkodó, ebben apuka járt elől jó példával. Felesége 1940-ben meghalt, ő nem nősült meg újra, csak a munkájának élt, miközben az önálló élethez segítette gyermekeit: Ilnát, Margitot, Sándort és Zoltánt. Közülük ketten választották a pedagógusi pályát. Apósom büszke volt, hogy még az ő életében Sándor fia – a férjem – lett a paszabi iskola igazgatója.

– *Közismert volt a barátsága Ortutay Gyula akadémikussal. Mit tudunk arról, hogyan kezdődött ez a kapcsolat?*

– 1931-ben Ortutay Gyula szegedi egyetemistaként Szabolcs megyébe jött segítségért Móra Ferenc szegedi múzeumigazgató ajánlólevelével. Kiss Lajos nyíregyházi múzeumigazgatónál jelentkezett, aki a fiatal kutatót Paszabra irányította. Turi Sándor szívesen fogadta őt, útba igazította és segítette a fiatalembert. Bemutatott neki egy gazdag „mesefát” is, Korpás László tiszaberceli mesemondót, aki kincsesbányának bizonyult. Kapcsolatuk később is folytatódott, s egyre mélyült. Ortutay Gyula már néprajztudósként 1952-ben is hosszabb időt – három hetet – töltött a Turi háznál. Laci bácsi meséit jegyezte le újra, immár tudományos igénnyel, összehasonlítás céljából. Ekkoriban már mások is – néptánc- és népdalkutatók, diplomamunkát készítő egyetemisták – felkeresték őt Paszabon, újságcikkek jelentek meg róla, országosan ismert lett a neve, munkája. Ortutay Gyula egyébként később sem feledkezett meg egykori segítőjéről.

– *A tárgyi emlékek Paszabon is megbecsült helyre kerültek.*

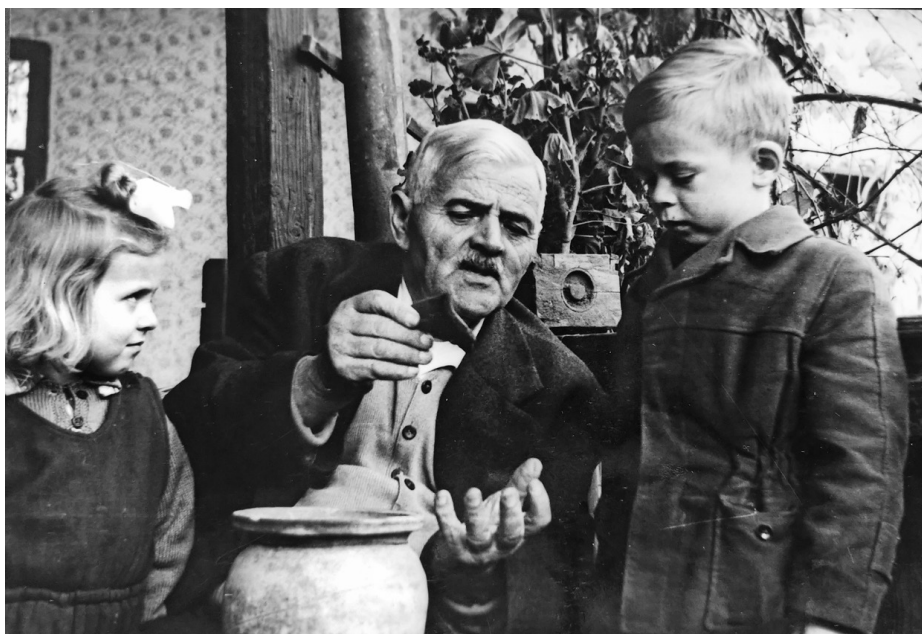
– Turi Sándor 1953-ben hozta létre a paszabi iskolamúzeumot, amelyhez – az akkor már jelentős pozíciót betöltő Ortutay Gyula révén – a Néprajzi Intézet küldött tárlókat. A fiai segítségével esztétikusan elrendezett tárgyi gyűjteményt a falu történetére, földrajzára vonatkozó, kartonokra írott feljegyzések egészítették ki.

Közben írásbeli gyűjtőmunkával egyrészt Kiss Lajos néprajzi-szociográfiai munkáihoz szolgáltatott adatokat, másrészt Ortutay Gyulát segítette. De jutott mese Turi Sándor gyűjtéséből Illyés Gyula *Hetvenhét magyar népmese* című kötetébe is.

– Sokat írt, és számos előadást tartott. A műveinek mi a legkülönlegesebb értéke?

– Az érzelemmel telített, képekben, humorban gazdag kifejezőmód jellemezte a szóbeli és írásbeli megnyilatkozásait egyaránt. Képei közül szívesen emelem ki hasonlatait, amelyek jóval erőteljesebbek, mint az elbeszélő művek szelíd összehasonlításai. Úgy vélem, mozgósító erejük van.

– Turi Sándor 45 éve nincs velünk. A család szerint méltóképpen él-e az emléke a helyi közvéleményben? Mi lett gazdag szellemi hagyatékával?

Otthon is tanított. A paszabi unokákkal: Ágival és Gáborral 1958-ban

– Paszabon még a mai napig is emlékeznek rá, sőt a fiatalok is tudnak róla, hiszen az apósom tárgyi gyűjteménye az iskolában maradt. Gondozását, gyarapítását ketten végeztük férjemmel 1989-ig. Sokan látogatták az iskolamúzeumot: iskolák, honismereti szakkörök, hazai és külföldi turisták is. A hagyatékban megtalálható néprajzi gyűjtése, kiterjedt levelezése, előadásainak, felszólalásainak gondolatmenete és az életével, tevékenységével összefüggő számos dokumentum. Én nemcsak szerettem, de tiszteltem, nagyra becsültem apósomat életében és halála után is. Kilenc éven át élő tanúja voltam tevékeny életének, emberi nagyságának. Bár élne meg kedves humorával, s bemehetnék a szobájába panaszkodni, mint régen: „Apuka, úgy fáj a fejem!” Mire ő azt mondaná: „Ott fáj, ahol a leggyengébb.” És nevetnénk ezen mindketten akkorát, hogy a fejfájás is elmúlna.

– Mit jeleni Turi Sándor szellemi öröksége az unokának, Turi Gábornak?

Turi Gábor: – Mindössze hétéves voltam, amikor a nagyapa meghalt, de emléke ma is elevenen él bennem. Első és egyetlen fiúunokaként érezhettem a szeretetét, az emberségét, a jó kedélyét. Saját egyéniségem alakulását jó ideig a faluról városra került ifjú önálló, az elkülönülést, sőt a lázadást is magában foglaló útkeresése határozta meg. Nem követtem a családom majd minden tagja által járt pedagógusi életutat, az írásos önkifejezésnek tágabb teret kínáló újságírói pályát választottam. A köz szolgálata iránti, otthonról hozott elkötelezettségnek tulajdonítható, hogy a rendszerváltozáskor alapító tagja és első debreceni vezetője lettem a Magyar Demokrata Fórumnak. A választásban – utólag már világosan látom – nagy szerepe volt a családi háttérnek, a vidékhez, a falusi értelmiségi léthez, a Sárospatak által megtestesített protestáns etikai hagyományokhoz és a magyar kultúrához kötődő szálaknak. Ugyancsak a rendszerváltozás következménye, hogy kétszer is diplomáciai szolgálatba léphettem. Paszabról, a kis rétközi faluból eljutottam Londonba és Washingtonba, a világpolitika középpontjába. Bármerre jártam, munkámat mindig igyekeztem a családi házból belém ültetett értékek – az emberek iránti megértés, a türelem, az önzetlenség, a korrektség és a tisztesség – jegyében végezni. Debrecenben telepedtem le, de kitörölhetetlenül, egyre erősebben velem él a szülőföld emléke, nagyapám emberi és erkölcsi tartásának példája.

TURI SÁNDORNÉ (született 1926. január 11-én Pesterzsébeten) pedagógus, Turi Sándor tanító menyje. Református lelkészi családban született, a nyíregyházi evangélikus gimnáziumban 1944-ban érettségizett. 1950-ben kötött házasságot ifj. Turi Sándorral, és költözött be a Turi család által lakott paszabi pedagógusházba. 1955-ben szerzett diplomát az egri tanárképző főiskola magyar–történelem szakán. Nyugdíjba vonulásáig a paszabi iskolában tanított. Aktívan kivette részét a település életéből, néptáncot és színdarabokat tanított, iskolai és községi könyvtárosként is szolgált a falu művelődését. Sokoldalú, áldozatos tevékenységét „Kiváló pedagógus” címmel ismerték el. A Bessenyei Irodalmi és Művelődési Társaság tagjaként több publikációt közölt és előadást tartott apósáról, Turi Sándorról.

TURI GÁBOR (született 1951. június 20-án Nyíregyházán) tizennégy éves koráig Paszab községben nevelkedett, ahol édesapja a helyi általános iskola igazgatója, édesanyja annak tanára volt. A Rákóczi Gimnáziumban érettségizett Sárospatakon 1969-ben. Történelem–angol szakos diplomát szerzett a Kossuth Lajos Tudományegyetemen 1975-ben, majd 1992-ig különböző lapoknál újságíróként dolgozott Debrecenben. 1992–95 között kulturális attasé volt a londoni magyar nagykövetségen. Hazatérése után a *Hajdú-bihari Nap* főszerkesztője, majd a *Hajdú-bihari Napló* szerkesztője. 1998–2002 között sajtóattasé a magyar nagykövetségen Washingtonban. 2002-től (2006-ig – a szerk.) Debrecen kulturális és külügyekért ügyekért felelős alpolgármestere.

Marik Sándor

(In: *Általuk híres e föld, In-Forma Kiadó, Nyíregyháza, 2005. 380–383. oldal*)

Turi Sándor

(Nagykálló, 1891. június 12. – Budapest, 1959. január 7.):
tanító, népművelő, néprajzgyűjtő)

... Azt az elkötelezettséget vitte magával Paszabra, hogy tanítónak lenni valóságos misszió: küldetés. Azt akarta, hogy a község apraja-nagyja szeresse, bizalmába fogadja, hogy hallgassanak rá. Tanítványai hamar megtanulták, hogy mindenre oda kell figyelni. Meg kell tanulni azt is, ami a könyvben van megírva, és azt is, ami kimaradt a tankönyvből, és amelyek ott vannak az öregek tapasztalataiban, bölcsességében, mert az élet az igazi iskola. Gondjai megegyeztek, azonosak voltak a falu gondjaival, s a falu derűs életszemlélete nagyon megragadta a fiatal tanítót. Dinamikus, örökké robbanó, midig segítőkész egyéniség volt. Kezdetől a végéig a falusi tanítói munka minőségét, színvonalát akarta bővíteni, emelni.

Gondolkodtató-cselekedtető óravezetése, sokak által csodált szemléletes előadásmódja példaértékű volt, s gazdagította az iskola pedagógiai munkáját. A Parlamentben a megyéből elsőként kapta meg a „Kiváló Tanító” kitüntetést. Tanulva tanított, hogy hasznára legyen falujának. Észrevette, hogy a falu milyen kincseket rejtget: meséket, dalokat, népi bölcsességeket, tárgyi emlékeket.

Turi Sándor felmutatott egy ma már hiányzó tanítói modellt, emberi magatartást. Élete, tevékenysége, emberi nagysága, élénk magasodó, a nép felemelkedéséért szüntelen fáradozása ösztönző példa. A Művelődésügyi Minisztérium saját halottjának tekintette, és hazaszállíttatta Paszabra. Az iskolában ravatalozták fel, majd a falu népe a koporsóját karján vitte a temetőbe, asszonyok, férfiak felváltva.

Oláh Gábor

(In: *Pedagógusok arcképcsarnoka. Karácsony Sándor Pedagógiai Egyesület, 2009. 215–217. oldal*)

A búcsú

A község igazán gyászolt, és olyan végtisztességet adott neki, amelyet álmodni se mertünk volna. Szerdától vasárnap reggelig nem szólt a hangosbemondó, még híreket se közölt. A harangok viszont úgy zúgtak, hogy a szomszéd falvak is felfigyeltek rá. A falu mint felbolygatott méhkas várta. Péntek déltől tömve volt felnőttekkel, gyerekekkel az ő volt tanterme, a halottszállító kocsi azonban csak este 9-re ért Paszabra. A nép akarta, hogy lakása helyett az iskolában ravatalozzák fel.

Reggelig őrizték koporsóját az emberek. A temetésre több mint kétezen gyűltek össze. Csodálatosan szép ravatal volt bent is, kint is. Jöttek a koszorúk, külön-külön a megyei, a járási és a helyi pártszervezet, külön-külön a pesti, a nyíregyházi és a paszabi népművészeti szövetkezet, a megyei Hazafias Népfront (nemzetiszínű selyemszalaggal), a Pedagógus Szakszervezet, a járás pedagógusai, a helybeli pedagógusok, a demecseri pedagógusok, a nagykállói járás pedagógusai, a helyi tanács, a megyei tanács, a helyi földműves szövetkezet, a Nőtanács, a presbitérium, Sárospatakról a Nagykönyvtár és a Rákóczi Múzeum. Minden osztály az iskolából, de egyénenként is küldtek koszorút gyermekek. Szébbnél szebbek voltak, de legszebb az Ortutayé, aki nem vett részt a temetésen. Koszorúját másnap vittük ki a temetőbe.

Nem győzték mondani a falusiak: „Szegény, hogy haragudna ezért a költekezésért, ő nem szerette a pompát.” Ilyen pompát nem rögtönözhetett volna semmilyen családi egyéni gazdagság, ezt csak a nép szeretete varázsolhatta ilyenné azért a másmilyen gazdagságért hálából, amiből ő annyit bőkezűsködött.

A halottat az iskolaudvaron Darányi Lajos sárospataki református püspök temette, aki a „Tebenned bízunk...” eléneklését követően elvégezte az egyházi szertartást, majd személyes hangú beszéddel vett tőle búcsút. Utána a gyülekezet férfikara (34 fő), amely tíz év óta először erre az alkalomra összehívkozott, több szólamra temetési énekeket énekelt. Majd megkezdődött a világi beszédek sora.

Először a helyi tanácselnök beszélt, aztán a megyei tanács küldötte (a minisztérium nevében is), utána a megyei Hazafias Népfront képviselője, majd a Pedagógus Szakszervezet részéről Hegedűs Dezső, az iskola részéről Jakab Mihály (ez volt a legszívrhatóbb, ti. elsírta magát), végül pedig egy tarisznys parasztember (ibrányi tsz-tag) mondta el parasztosan, de értelmesen a környék parasztjainak bánatát. Ezután ismét az énekkar következett, majd a szózáttal zárták be. Férfiak, asszonyok egyaránt sírtak.

Darányi Lajos gyászbeszédét a pataki Vármúzeum részéről magnetofonra vették. A temetés után a távozó rokonság dicsérte a püspököt: „Szépen eltemette Sándort ez a Darányi!” Mire a hétéves Gábor megszólalt nagy határozottan: „Nem a püspök temette, az csak beszélt. Az emberek temették el nagyapámat, akik kiásták a gödröt neki, és ráhányták a földet.”

(Turi Margit és ifj. Turi Sándorné leveleiből. Budapest–Paszab, 1959. január 14.)

